

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TRABZONLU MEHMED MA'RÛF'UN ŞERH-İ KASÎDETU'T-
TÂ'İYYE'Sİ
(METİN-İNCELEME)**

DOKTORA TEZİ

Hassan Abdallah ALZYOUT

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ozan YILMAZ

ARALIK – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

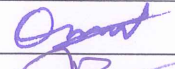
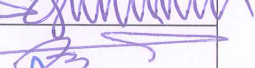
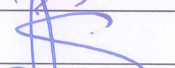
TRABZONLU MEHMED MA'RÛF'UN ŞERH-İ KASÎDETU'T-
TÂ'İYYE'Sİ
(METİN-İNCELEME)

DOKTORA TEZİ

Hassan Abdallah ALZYOUT

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 18/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Ozan YILMAZ	BAŞARILI	
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA	BAŞARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem GÜLŞEN	BAŞARILI	
Prof. Dr. Mücahit KAÇAR	BAŞARILI	
Prof. Dr. Sadık YAZAR	BAŞARILI	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı : Hassan Abdallah Ahmad ALZYOUT

Öğrenci Numarası : 1660D11009

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : ☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA

Tezin Başlığı : Trabzonlu Mehmed Ma'rûfun Şerh-i Kasidetü't-Tâ'iyye'si: Metin-Inceleme

Benzerlik Oranı : %5

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

...../...../20.....

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Ozan YILMAZ

Tarih: 25.12.2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatındaki şerh geleneği göz önünde bulundurulduğunda, şerh geleneğine kaynaklık eden eserler arasında Arapça, Farsça ve Türkçe kasîdelerin olduğu da görülür. Bahsi geçen şerh geleneğine kaynaklık eden kasidelerden biri de İbnu'l-Fâriz'in Tâ'iyye Kasîdesidir. *El-Kasîdetu't-Tâ'iyye* ya da *et-Tâ'iyyetu'l-Kubrâ* adıyla bilinen bu kasîdenin Türkçe ilk şerhi XVI. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Trabzonlu Mehmed Ma'rûfun *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* isimli eseridir.

“Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'si (Metin-İnceleme)”

başlığını taşıyan bu tez bahsi geçen şerhi çevriyazı alfabesine aktarıp analitik bir incelemeye tabi tutarak onun özelliklerini ve Türk edebiyatındaki önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu vesileyle, öncelikle hem konu seçiminde hem de tezin bir kısmını okuyarak kontrol edilmesinde emeği geçen, ancak özel sebeplerden dolayı yatay geçiş yapmak zorunda kaldığım için danışmanlığımdan ayrılmak durumunda kalan muhterem Prof. Dr. Sadık Yazar hocama içten şükranlarımı sunmayı bir vefa borcu görüyorum. İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nden Sakarya Üniversitesi'ne geçiş yapmam hususunda yardımlarını ve desteklerini cömertçe sunan, danışmanlığımı kabul etme fedakarlığında bulunan, tezimi satır satır okuyarak tamamının kontrol edilmesinde kıymetli vakitlerini ayırarak büyük destek veren değerli Prof. Dr. Ozan Yılmaz hocama minnettarlığımı arz ederim. Tez izleme komitemde bulunan ve görüşleriyle tezime yön veren değerli Prof. Dr. Bayram Ali Kaya ve Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Gülşen hocalarıma, eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği geçen başta Prof. Dr. Cihan Okuyucu olmak üzere bütün hocalarıma en samimi duygularıyla teşekkür ediyorum.

Her zaman bana maddi ve manevi destek olan başta babam olmak üzere ailemin tüm fertlerine, özellikle bu zorlu süreçte sabır ve anlayış gösteren, elindeki her türlü imkânı benim için seferber eden sevgili eşim Hala Shloul'e, biricik oğluma minnet borçluyum. Ebedî istirahatgahinde olan canım annemi özlem, rahmet ve minnetle yad ediyorum. Rabbim ona rahmet eylesin, mekânı inşaallah cennet olsun diye dua ve niyaz ediyorum.

Hassan ALZYOUT

18.12.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: İBNU'L-FÂRİZ VE TÂ'İYYE KASİDESİ.....	8
1.1. İbnu'l-Fâriz'in Hayatı ve Divanı.....	8
1.2. Tâ'iyye Kasîdesi.....	11
1.2.1. Tâ'iyye Kasîdesi Hakkında Genel Bilgi	11
1.2.2. Tâ'iyye Kasîdesinin Muhtevası.....	11
1.2.3. Tâ'iyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Çalışmalar	12
1.2.3.1. Tâ'iyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Arapça Çalışmalar	13
1.2.3.2. Tâ'iyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Farsça Çalışmalar	17
1.2.3.3. Tâ'iyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Türkçe Çalışmalar	18
BÖLÜM 2: TRABZONLU MEHMED MA'RÛF.....	20
2.1. Hayatı.....	20
2.2. Eserleri.....	26
2.2.1. Terceme-i Reşehâtü 'Ayni'l-Hayât.....	26
2.2.2. Tekmiletu'r-Reşehât	31
2.2.3. Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye	31
2.2.4. Kasîde-i Bürde Türkçe Şerhi.....	31
2.3. Şiirleri.....	31
BÖLÜM 3: ŞERH-İ KASİDETU'T-TÂ'İYYE'NİN İNCELENMESİ	35
3.1. Esere Dair.....	35
3.2. Gramer Terimleri	41
3.3. Edebî Sanatlar.....	83
3.4. Söz Varlığı.....	86
3.4.1. Arapça Söz Varlığı	86
3.4.2. Türkçe Söz Varlığı	106

3.5. Şerh Metodu.....	111
3.5.1. Şerhin Aşamaları.....	112
3.5.1.1. Kaynak Metin.....	113
3.5.1.2. Kaynak Metnin Kelimelerinin İncelenmesi	113
3.5.1.3. Kaynak Metnin Arapça Olarak Açıklanması	118
3.5.1.4. Kaynak Metindeki Kelime/Kelime Gruplarının Türkçeye Aktarılması.....	121
3.5.1.5. Kaynak Metnin Türkçe Olarak Açıklanması	122
3.5.1.6. Yorum ve Değerlendirme.....	124
3.5.1.7. Kaynak Metnin Anlamını Destekleyen Bir Farsça Rubainin Verilmesi	124
3.5.1.8. Sonraki Beyte Hazırlık	126
3.5.1.9. Şerh Şablonu	128
3.5.2. Darb-ı Meseller	131
3.5.3. Soru Cevap Yöntemi	132
3.5.4. Şiir Dilinin Standart Dile Çevrilmesi	133
3.5.5. Şârihe Ait Şiirler	134
3.5.5.1. Şârihe Ait Arapça Şiirler.....	135
3.5.5.2. Şârihe Ait Farsça Şiirler.....	136
3.5.5.3. Şârihe Ait Türkçe Şiirler	137
3.5.6. Göndermeler	138
3.5.6.1. Metin içi Göndermeler	138
3.5.6.2. Metin Dışı Göndermeler	139
3.5.7. Nüsha Farklılıklarının Değerlendirilmesi	139
3.5.8. Beyit/Beyitlerin Farklı Şerh İhtimâllerinin Değerlendirilmesi	140
3.5.8.1. Kelime Anlamlarına Göre.....	140
3.5.8.2. İrâba Göre	141
3.5.8.3. Zamirlerin Farklılıklarına Göre.....	143
3.5.8.4. Nüsha Farklılıklarına Göre.....	144
3.5.9. Yapılan İktibasların Anlamının Verilmesi	144
3.5.10. Arapça Gramer Öğretimi	145
3.5.11. Beyitler Arasında Bağ Oluşturulması	146
3.5.12. Reddiyeler (Eleştiriler)	147

3.5.12.1. İrâbla Alakalı Reddiyeler	148
3.5.12.2. Anlamla Alakalı Reddiyeler	149
3.6. Kitabî Malzeme	153
3.6.1. Coğrafi Malzeme	153
3.6.2. Tarihî Malzeme	154
3.6.3. Tasavvufî ve Felsefî Malzeme	155
3.6.4. Tefsir Malzemesi	162
3.7. Kaynak Kullanımı ve Yararlanılan Kaynaklar	164
3.7.1. Kaynak Kullanımı	164
3.7.2. Yararlanılan Kaynaklar	166
3.7.2.1. Kur'ân-ı Kerîm	166
3.7.2.2. Hadis-i Şerifler	167
3.7.2.3. Şerh Metinleri	168
3.7.2.4. Diğer Kaynaklar	170
BÖLÜM 4: ŞERH-İ KASÎDETU'T-TÂİYYE'NİN METNİ.....	173
4.1. Yazma Nüshanın Tavsifi	173
4.2. İmlayla İlgili Hususlar	174
4.3. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem	178
4.4. Transkripsiyon Alfabesi.....	179
4.5. Metin.....	180
SONUÇ	452
KAYNAKÇA	456
ÖZEL ADLAR DİZİNİ	464
ÖZGEÇMİŞ	468

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agt.	: Adı geçen tez
b.	: İbn/bin
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktora
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
Ktp.	: Kütüphane
m.	: Miladi
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
Ör.	: Örnek
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sdl.	: Sadeleştiren
TDK	: Türk Dil Kurumu
Thk.	: Tahkik eden
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
v.	: Varak
YL	: Yüksek Lisans

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Reşehât Tercümesinin Yazma Nüshaları	28
Tablo 2: Reşehât Tercümesinin Matbu Nüshaları	30
Tablo 3: Mehmed Ma‘rûf’un Kâşânî’nin Şerhinden Tercüme Yoluyla İstifade Etmesi	115
Tablo 4: Şerh Şablonu	128
Tablo 5: Transkripsiyon Alfabeti	179

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un <i>Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye</i> 'si (Metin-İnceleme)			
Tezin Yazarı: Hassan ALZYOUT		Danışman: Prof. Dr. Ozan YILMAZ	
Kabul Tarihi: 18/12/2019		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 468 (tez)	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı			
Türk edebiyatındaki şerh geleneğine kaynaklık eden başta Hamriyye, Râ'iyye ve Tâ'iyye olmak üzere birden fazla kasîdenin sahibi ve dinî Arap edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan İbnu'l-Fâriz'in ruhânî seyrini, manevi miracını tasvir eden ve et-Tâ'iyyetu'l-Kubrâ veya Nazmu's-sulûk diye tanınan Tâ'iyye Kasîdesinin Türkçe ilk şerhi Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un <i>Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye</i> isimli eseridir. XVI. yüzyılın sonlarında yazılmış bu şerhi çeviriyazı alfabesine aktarıp analitik bir incelemeye tabi tutarak onun özelliklerini ve Türk edebiyatındaki önemini ortaya koymayı amaçlayan bu tez Giriş, dört bölüm ve Sonuç'tan oluşmaktadır. İbnu'l-Fâriz'in şerh geleneğindeki yeri ile çalışmanın amacının, yönteminin ve öneminin ele alındığı bir girişle başlayan bu tezin ilk bölümünde, İbnu'l-Fâriz'in hayatı ve divanı hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra çalışmamıza konu edindiğimiz şerhe kaynaklık eden Tâ'iyye Kasîdesi hakkında bilgiler verilip üzerinde yapılan Arapça, Farsça ve Türkçe çalışmalar sıralanmıştır. İkinci bölümde, şerhin yazarı olan Trabzonlu Mehmed Ma'rûf hakkında farklı kaynaklarda dağınık bilgiler bir araya getirilerek onun olabildiği kadar edebi portresi çizilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, <i>Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye</i>'nin muhtevası ve yöntemi çeşitli başlıklar altında ele alınmış ve yararlanılan kaynaklar gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Tezin son bölümünde bahsi geçen şerhin ulaşabildiğimiz Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4007/1) numarada kayıtlı olan tek nüshası tavsif edilip imla özelliklerine değinildikten sonra şimdiye kadar transkripsiyon alfabesine aktarılmamış olan bu şerhin metni transkripsiyon alfabesine aktarılmıştır. Tez, çıkarım ve varılan en önemli neticeleri ihtiva eden bir sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.			
Anahtar Kelimeler: Şerh, İbnu'l-Fâriz, Tâiyye, Mehmet Marûf, Ârifî, İbnu's-Şerîf, Reşehât Tercümesi, Tâiyye şerhi.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree		Ph.D.	X	
Title of Thesis: Muḥammad Ma‘rūf al-Ṭrābzōnī's Sharḥ al-Qaṣīdah al-Tā'iyyah (Text-Analysis)				
Author of Thesis: Hassan Alzyout		Supervisor: Professor Ozan YILMAZ		
Accepted Date: 18/12/2019		Number of Pages: vii (pre text)+468 (thesis)		
Department: Turkish Language and Literature				
Ibn al-Fāriḏ has several poems explained and translated in the Turkish language; such as: " <i>al-Tā'iyyah</i> ", " <i>al-Rā'iyyah</i> " and " <i>al-Khamriyyah</i> ". In addition to Ibn al-Fāriḏ's poem called " <i>al-Tā'iyyah al-Qubrā</i> " or "Nazm al-sulouk" was first explained in the turkish language by <i>Muhammad Ma‘rūf al-Ṭrābzōnī</i> in his book named "<i>Sharḥ al-Qaṣīdah al-Tā'iyyah</i>". This poem has depicted Ibn al-Fāriḏ's spiritual journey and his moral ascension. At the first place, this study is mainly about to make a conversion on the commentary of the poem" <i>al-Tā'iyyah al-Qubrā</i>" into the latin letters, then to analyze the commentary and to display its characteristics that consist of: introduction, results and four major parts. This study begins with an introduction that demonstrates in it Ibn al-Fāriḏ's high value in the Turkish commentaries. Then the study's goals, importance and techniques has also been clarified. the first part of the study; gives some information about Ibn al-Fāriḏ's life and divan and talks about the major subject of the study which is the poem "<i>al-Tā'iyyah al-Qubrā</i>"; it's commentaries and translations in Arabic, Parsee, and Turkish. The second part of the study has collected the whole information in different sources and references about the writer of the commentary, it also wrote his biography corresponding with the information given. Thereafter the commentary has been studied and analyzed to display its content and the technique through different subtitles as sources and references has also been studied while they have relied on them in explaining and narrating. The last part in the study has described the only copy. Final chapter of our work comprises of the actual text of the said commentary converted from Arabic script to the Latin script. The copy of the text present in Süleymaniye Library, Nuruosmaniye section with reference no (4007/1) has been adopted as base for reading.				
Keywords: Commentary, Ibn al-Fāriḏ, al-Tā'iyyah, Muḥammad Ma‘rūf, al-‘Ārifī, Ibn al-Sharīf, The Translation of al-Rashaḥāt, al-Tā'iyyah's Commentary.				

GİRİŞ

İbnu'l-Fâriz'in Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneğindeki Yeri

“Açma, ayırma; açıklama, yorumlama”¹ anlamlarına gelen Arapça “ش ر ح” kökünden türeyen ve İslami edebiyatın oldukça önemli yapı taşlarından biri olan şerh mefhumu, Kur’ân-ı Kerîm’in ve hadis-i şeriflerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak maksadıyla yapılan tefsir faaliyetlerinden sonra doğmuş bir açıklama sistemi olup zamanla dinî, ilmî ve edebî metinleri açıklamak, yorumlamak ve anlaşılmasını sağlamak maksadıyla yazılan eserlere delalet eden bir terim olarak kullanılmıştır.

Her ne kadar ortak İslam kültür ve medeniyetindeki şerh geleneği içinde kaleme alınan eserlerin çoğu Arapça olsa da zamanla Farsça ve Türkçe pek çok şerh türü eserlerin telif edildiği görülmüştür.

İlk örnekleri XIII. yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başlayan Türkçe şerh faaliyetleri XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra şekillenip bir gelenek haline gelmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda daha geniş alanlardaki metinler üzerinde yapılarak bir hayli artan Türkçe şerh çalışmalarının XVIII. yüzyılda zirve yaptığı görülmektedir.

XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden Türk şerh geleneğine Arapça ve Farsça metinlerin yanı sıra tasavvufî manzumelerden müteşekkil Türkçe metinler kaynaklık etmiştir. Türkçe şerhlere kaynaklık teşkil eden Arapça metinlerin Ka‘b b. Zuheyr’in (ö. 24/645 [?]) Bânet Su‘âd Kasîdesi, Ahmed b. Abdurrezzâk et-Tantarânî’nin (ö. 485/1092) Kasîde-i Tantarâniyye’si, İbnu'n-Nahvî’nin (ö. 513/1119) Kasîde-i Munferice’si ve Bûsîrî’nin (ö. 695/1296) Kasîde-i Bürde’si ile Kasîde-i Mudariyye’si gibi edebî manzumeler olduğu görülmektedir.²

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2003, s. 2087.

² Klasik Türk edebiyatı şerh geleneği hakkında detaylı bilgi için bkz. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2011, s. 41-75; Ozan Yılmaz, “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2007, 271-304.

Türk edebiyatında şerh geleneğine kaynaklık eden başta Hamriyye, Râ'yye, Yâ'yye ve Tâ'yye olmak üzere birden fazla kasîdenin sahibi meşhur Arap mutasavvıf şairlerinden biri olan İbnu'l-Fâriz'dir.

İbnu'l-Fâriz'in hayatı hakkında bilgi vermeden önce onun Türk edebiyatı şerh geleneğindeki yerine ışık tutmak maksadıyla, konuyla ilgili bilimsel çalışmalar ve yazma eser kütüphanelerini tarayarak onun divanı ile bahsi geçen kasîdelerinin her biri üzerine Batı Türkçesi ile yazılmış olan tüm şerhler tespit edilmeye gayret edilecektir. Tespit edilen şerhleri yüzyıllara göre tasnif etmek suretiyle sıralayacağız.

1. İbnu'l-Fâriz'in Hamriyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

Türk edebiyatı şerh geleneği içerisinde çok önemli bir yer kazanan metinlerden biri ilâhî aşkın şarap olarak tasvir edildiği İbnu'l-Fâriz'in “Hamriyye” kasîdesidir. Beyitlerin “Mim” harfiyle son bulduğu için “Mîmiyye” olarak da bilinip 41 beyitten oluşan bu kasîdenin Türkçe şerhlerini yüzyıllara göre tasnif ederek şöyle sıralayabiliriz:³

• XVI. Yüzyılda Hamriyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

- Abdusselâm b. Numan b. Halîl, *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*.⁴

• XVII. Yüzyılda Hamriyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

³ İbnu'l-Fâriz'in en önemli kasîdelerinden biri olan Hamriyye kasîdesi üzerinde Türkçe olarak yapılmış birçok çalışma vardır. Bahsi geçen kasîdenin Türkçe bir veya birden fazla şerhinin yahut tercümesinin bilimsel neşrinin yapılmasının yanı sıra onun Türk Edebiyatına yansımalarının veya Klasik Türk edebiyatı şerh ve tercüme geleneğindeki yerinin ele alındığı şu çalışmalarda birçok katalog ve kütüphane taranarak Hamriyye'nin tüm Türkçe şerhlerinin tespit edilip tanıtıldığı görülmüştür. Biz de onlardan yararlanarak listemizi oluşturduk. Bkz. Süleyman Deliktaş, *Salahaddin-i Uşşaki ve Kasîde-i Hamriyye Şerhi*, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 1990; Abdelmaksoud, agt.; Yekta Saraç, “Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, İstanbul, 2003, s. 445-468; Yazar, agt.; Yusuf Yıldırım, “Abdülmecîd-i Sivasî'nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi”, *İSTEM (İslâm, Sanaat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi) Dergisi*, Sayı: 25, 2015, s. 151-175; Ahmet Akdağ, “Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi”, *SOBİDER (Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı: 4, Ekim 2017, s. 465-500; Muhammet İnce, *İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye Kasîdesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2018.

⁴ Yaklaşık olarak 988/1580 senesinde yazıldığı tespit edilen bu şerhin metni ve hakkında detaylı bilgi için bkz. Akdağ, s. 478-500; İnce, s. 77-80; 144-173.

- İsmail b. Ahmed er-Rüshû el-Ankaravî (ö.1631), *Şerh-i Kasîdetu'l-Hamriyye ve'l-Mimiyye*.⁵

- Şifâî Mehmed Dede (ö. 1671), *Hediyyetü'r-Rahme (Şerh-i Kasîde-i Hamriyye)*.⁶

• XVIII. Yüzyılda Hamriyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

- Salâhî, Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö. 1782), *Tercemetu'l-İşk (Terceme ve Şerh-i Hamriyye)*.⁷

• XIX. Yüzyılda Hamriyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

- Mehmed Sa'îd (ö. 1871), *Tarab-Engîz (Şerh-i Kasîde-i Hamriyye)*.⁸

- Alâiyyevî Kara Mustafâ b. Abdullâh –Mustafâ Hulûsî Alâiyyevî- (ö. 1885), *el-Lemâ'atu'l-Berkiyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye*.⁹

• XX. Yüzyılda Hamriyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

- Resûlzâde Ahmed Nâcî, *Tavzîhu't-Tarîka bi's-Şerî'a fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye*.¹⁰

- Mehmed Nazım (ö.1345/1926), *İbn Fârız'ın Yâ'iyye Mîmiyye ve Râ'iyye Kasîdelerinin Şerhi*.¹¹

2. İbnu'l- Fârız'ın Râ'iyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

⁵ Şerhin metni için bkz. Abdelmaksoud, agt.

⁶ Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Yazar, s. 578.

⁷ Şerhin metni için bkz. Deliktaş, agt.

⁸ Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. İnce, 96-99. Ayrıca şerhin metni için bkz. İnce, s. 323-339.

⁹ 1310/1892 senesinde neşredilen bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. İnce, s. 99-105. Ayrıca Şerhin Metni için bkz. İnce, s. 340-403.

¹⁰ Bu şerhin nüshası için bkz. Mısır Milli Ktp. Eş-Şi'rüt-Tîmuriyye, nr. 1006.

¹¹ 1328/ 1911 yılında neşredilen bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, s. 164. Ayrıca şerhin metni için bkz. Fatih Güllüce, *Mehmed Nâzım Paşa'nın İbn Fârız Tercümesi ve Şerhi: Metin ve İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2008.

On bir beyitten müteşekkil bu kasîdede, sevgiliye seslenilerek şairin aşk yolunda çektiği sıkıntı ve ıstıraplardan ve bu yolda ulaştığı ustalıktan söz edilir.¹² Sevgilinin güzelliği anlatılarak son bulan bu kasîdenin Türkçe olarak XX. Yüzyılda yazılmış yalnız şu şerhi vardır:

- Mehmed Nazım (ö. 1345/1926), *İbn Fâriz'ın Yâ'yye Mîmiyye ve Râ'yye Kasîdelerinin Şerhi*.¹³

3. İbnu'l- Fâriz'in Yâ'yye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

151 beyitten ibaret olan bu kasîdede, bir sürücünün hevdecli develeri ile yaptığı yolculuk mecazi olarak anlatılmaktadır. Hevdecli develeri süren bir kişiye hitap edilerek yazılan ve bahsi geçen sürücünün Allahu Teâlâ'ya, hevdecli develerin ise insanlara benzetildiği bu kasîdenin¹⁴ XX. Yüzyılda yazılmış tek Türkçe şerhi vardır:

- Mehmed Nazım (ö. 1345/1926), *İbn Farız'ın Yâ'yye Mîmiyye ve Râ'yye Kasîdelerinin Şerhi*.¹⁵

4. İbnu'l-Fâriz'in Dîvân'ının Türkçe Şerhleri

İbnu'l-Fâriz *Dîvân*'ı üzerine Türkçe yapılan tek tercüme ve şerh, Ali Selâhaddin Yiğitoğlu'nun (ö. 1939) “*el-Menhelul-Fâ'iz fî Tercemeti Dîvâni İbni'l-Fâriz*” adlı eseridir.¹⁶

¹² Kasîdenin Arapça orijinal metni ile Türkçe anlamı ve hakkında detaylı bilgi için bkz. Sultan Şimşek, “Şâirlerin Efendisi Kimliğiyle İbnu'l-Fârid ve Kasîde-i Râiyyesi'nin Arap Belagati Açısından Tahlili”, *Sufi Araştırmaları -Sufi Studies*, Sayı: 14, Manisa: 2016, s. 33-54.

¹³ 1328/ 1911 yılında neşredilen bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, s. 164. Ayrıca şerhin metni için bkz. Fatih Güllüce, agt.

¹⁴ Bkz. Fatih Güllüce, 39-40.

¹⁵ 1328/ 1911 yılında neşredilen bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, s. 164. Ayrıca şerhin metni için bkz. Fatih Güllüce, agt.

¹⁶ Bu eser hakkında bilgi veren Mehmet İnce şunları söylemektedir: “*Yazma hâlinde olan eser, Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 1088 numara ile kayıtlıdır. Müellif hattıyla yazılmış bu nüsha iki defter hâlinde. Birinci defter 153 varaktan oluşur. 21 Kanunievvel 1936 yılında tamamlanmıştır. İkinci defter 153-213 varakları arasında yer alır. 3 Şubat 1937 yılında tamamlanmıştır. Eserin, Lütfü Akman tarafından istinsah edilmiş bir nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 42 Kon 1771 numara ile kayıtlıdır*”. İnce, s. 113.

Yiğitoğlu'nun İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın talebi üzerine yazdığı hal tercümesinde, 1936 yılında telif edilen bu eserin İbnu'l-Fâriz Dîvanı'nın -Abdulganî en-Nâblusî'nin (ö.1143/1731), *Keşfu's-Sirri'l-Gâmir fî Şerhi Dîvânî İbni'l-Fâriz* adlı şerhine bağlı kalınarak- tercüme ve şerhinden ibaret olduğu bildirilmektedir.¹⁷

5. İbnu'l- Fâriz'in Tâ'iyye Kasîdesinin Türkçe Şerhleri

Çalışmamıza konu edindiğimiz şerhe kaynaklık eden Tâ'iyye Kasîdesinin Türkçe şerhleri ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

Çalışmanın Konusu

Meşhur Arap mutasavvıf şairlerinden biri olan İbnu'l-Fariz'in et-Tâ'iyyetu'l-Kubrâ ya da Nazmu's-sülûk diye tanınan Tâ'iyye Kasîdesinin Türkçe ilk şerhi XVI. yüzyılın sonlarında vefat eden Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* adlı eseridir.

Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'si: Metin-İnceleme başlığını taşıyan bu tezin ana konusunu; İbnu'l-Fâriz'in bahsi geçen Tâ'iyye Kasîdesine Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un XVI. yüzyılın sonlarında *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* adıyla yazdığı şerhin transkripsiyonu ve kapsamlı incelenmesi teşkil etmektedir.

Çalışmanın Önemi

Kasîde-i Bürde başta olmak üzere Bânet Su'âd, Tantarâniyye, Munferice, Mîmiyye (Hamriyye) ve Tâ'iyye gibi Arapça kasîdelerin Klasik Türk edebiyatındaki şerh geleneğine kaynaklık eden metinler arasına dahil edildiği daha önce ifade edilmişti. Klasik Türk edebiyatında şerh geleneğine kaynaklık eden birden fazla kasîdenin sahibi olan İbnu'l-Fâriz'in Türk edebiyatında “tâ” kafiyeli kasîdesi üzerine yazılmış ilk şerh mahiyetinde olan Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* adlı eserinin şimdiye kadar transkripsiyon alfabesine aktarılmamış olması ve içerisindeki malzemenin akademik bir şekilde incelenmemesi eseri çalışma konusu olarak seçmemizin başlıca sebebidir.

¹⁷ İbnülemin Mahmûd Kemâl, *Son Asır Türk Şâirleri*, 3. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970, c. 3, s. 1609.

Ayrıca, Klasik Türk Edebiyatının şerh geleneği bakımından büyük önem arz eden bu eserin bilimsel bir incelemeyle literatüre kazandırılması önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Bu tez, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış *Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'sini* transkribe edip analitik bir incelemeye tabi tutmak suretiyle okuyucunun istifadesine sunmayı ve onun Türk edebiyatındaki önemine ışık tutmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tez içerisinde el-Ma'rûf b. Mehmed b. eş-Şerîf b. Abdulganî ile tanınan müellifin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4007/1) numarada bulunup 151 yapraktan oluşan *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* isimli eserini bilimsel neşre uygun şekilde hazırlamaya çalıştık.

Çalışmamız, “İbnu'l-Fâriz ve Tâ'iyye Kasîdesi”, “Trabzonlu Mehmed Ma'rûf”, “Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin İncelenmesi” ve “Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin Metni” olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. İki alt kısma ayırdığımız bu çalışmanın ilk bölümünde, İbnu'l-Fâriz'in hayatı ve divanı hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra çalışmamıza konu edindiğimiz şerhe kaynaklık eden Tâ'iyye Kasîdesi hakkında bilgiler verilip üzerinde yapılan Arapça, Farsça ve Türkçe çalışmalar sıralanmıştır.

“Trabzonlu Mehmed Ma'rûf” başlığını taşıyan ikinci bölümde, şerhin yazarı olan Trabzonlu Mehmed Ma'rûf hakkında farklı kaynaklarda dağınık bilgiler bir araya getirilerek olabildiği kadar edebi portresi çizilmeye çalışılmıştır.

“Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin İncelenmesi” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin muhtevası ve yöntemi, çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, eserin Arapça-Türkçe söz varlığı, eserde bulunan gramer terimleri, göndermeler, reddiyeler, kitabi malzeme metin içerisinde geçtikleri yerlerden örneklerle verildiği gibi şerhte uygulanan yöntem ele alınmış ve yararlanılan kaynaklar gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

Tezimizin son bölümünde XVI. yüzyılın sonunda telif edilen *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin* ulaşabildiğimiz tek nüshası tavsif edilip imla özelliklerine değinildikten sonra bahsi geçen şerhin metni transkripsiyon alfabesine aktarılmıştır.

Tez, çıkarım ve varılan en önemli neticeleri ihtiva eden bir sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

BÖLÜM 1: İBNU'L-FÂRİZ VE TÂ'İYYE KASİDESİ

1.1. İbnu'l-Fâriz'in Hayatı ve Divanı¹⁸

Aslen Hamalı olup Kâhire'de doğan, asrın büyük şair ve mutasavvıflarından biri olan Ömer İbnu'l-Fâriz hakkında bilgi veren hemen hemen bütün biyografik kaynaklar,¹⁹ onun tam isminin Ömer b. Ali b. Murşid el-Hamevî el-Mısrî olup künyesinin Ebu'l-Kâsım ve Ebû Hafs ancak babasının, mahkemelerde kadınların eşlerinden alması icap eden hakları tespit işiyle uğraşmasından dolayı “Fâriz” olarak anıldığı ve bu nedenle onun İbnu'l-Fâriz ismiyle tanındığı hususunda ittifak etmektedir. Ancak biyografik kaynaklarda onun doğum tarihi ile ilgili, birincisi Zilkade 566 (Temmuz/Ağustos 1171),²⁰ ikincisi 4 Zilkade 576 (22 Mart 1181),²¹ üçüncüsü ise 4 Zilkade 577 (11 Mart 1182)²² olmak üzere üç farklı görüşe rastlanmaktadır.

İlk eğitimini babasından alıp hadis, fıkıh, dil, edebiyat ilimlerinde de eğitim gören İbnu'l-Fâriz genç yaşlarından itibaren tasavvuf yoluna girmiş, Kâhire'nin doğusundaki

¹⁸ Arap edebiyatının yanı sıra İslam düşüncesinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan İbnu'l-Fâriz'in hayatı, tasavvufi kişiliği, divanı üzerine yapılmış birçok Türkçe çalışma vardır. Biz bu çalışmalarda yer verilen bilgileri aynen yinelemekten kaçınarak İbnu'l-Fâriz hakkında kısa bilgiler vermekle yetineceğiz. Türkiye'de İbnu'l-Fâriz hakkında yapılan çok önemli dört çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda İbnu'l-Fâriz'in hayatı, tasavvufi kişiliği, eserleri üzerinde detaylı bilgiler bulunduğu gibi, onun hakkında yapılan araştırmalar için de geniş bir bibliyografya sunulmaktadır. Bkz. Süleyman Uludağ, “İbnü'l-Fâriz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2000, c. 21, s. 40-42; Belâl Abdelmaksoud, *İbnü'l-Fâriz ve İsmâil Ankaravî'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2000, s. 5-27; Y. Seracettin Baytar, *İbnu'l-Fârid, Hayatı ve Divanı*, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, 2008; Zeliha Öteleş, *Abdülganî en-Nâblusî Şerhi Bağlamında İbnü'l-Fâriz'in Kasîde-i Tâi'yye'sinde Seyr u Sülûk*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2014, s. 15-60.

¹⁹ Bkz. Ahmed İbn Hallikân, *Vefeyâtul-A'yân ve Enbâ'u Ebnâ'i'z-Zamân mimmâ Şebete bi'n-Nakli evi's-Semâ' ev Eşbetehu'l-'Ayân*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978, c. 3, s. 454; Şemsuddîn ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Muhammed eş-Şebrâvî, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2006, c.16, s. 235; Abdulhayy b. Ahmed İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Mahmûd Arnaût, Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1986, c. 7, s. 260-261; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsu't-Terâcîmi li-Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ mine'l-'Arabi'l-Mubta'rribîne ve'l-Musteşrikin*, 15. Baskı, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002, c. 5, s. 55-56.

²⁰ İbnu'l-İmâd, c. 7, s. 261.

²¹ İbn Hallikân, c. 3, s. 454.

²² Şeyh Alî b. Yusuf Sibtu İbni'l-Fâriz, “Dîbâcetü'd-Dîvân”, *Dîvânu İbni'l-Fâriz*, thk. Abdulhâlik Mahmûd, 3. Baskı, Kâhire: Mektebetu'l-Âdâb, 2007, s. 5.

Mukattam dağında yer alan bir mescitte ibadet ve tefekkürde bulunmaya başlamıştır. Yaşlı bir bakkalın (sebze satan adam) feyz ve keşf kapılarının Mekke'de açılacağını belirtmesi üzerine muhtemelen 613/1216 yılında Mekke'ye intikal edip orada on beş yıl kadar kaldıktan sonra yine sözünü ettiğimiz yaşlı adamın onu rüyada çağırması üzerine Kâhire'ye dönen İbnu'l-Fâriz,²³ ömrünün kalan kısmını Kâhire'deki el-Ezher Camii'nde sohbet ve vaazlarla geçirmek suretiyle salı günü 2 Cemaziyelevvel 632'de (23 Ocak 1235) vefat edip Mukattam dağında bulunan Karâfe'de defnedilmiştir.²⁴

Biyografik kaynaklarda asil duruşlu, güzel giyimli, ince tabiatlı, cömert, hoş sohbet, bilge ve dilin inceliklerine vakıf biri olarak nitelenmektedir. Ayrıca hoş kokular sürünmesinin yanı sıra etrafında gördüğü güzelliklerden çok etkilendiği ve akşam saatlerinde denizi seyretmeye meftun olduğu rivayet edilmektedir.²⁵

Mısır devlet adamları tarafından sevilen ve çok saygı gösterilen şaire “Sultânu'l- ‘âşıkîn” (âşıkların sultanı) ve Şerefuddîn lakapları verilmiştir. Sadece sevenleri değil düşmanlarınca bile asrının “Seyyidu’ş-şu‘arâ”sı yani şairlerin efendisi olduğunda ittifak edilen²⁶ İbnu'l-Fâriz'in bilinen tek eseri Arapça Divan'ıdır. Daha sonra kızından torunu Şeyh Ali tarafından derlenen bu eserin Şeyh Ali'nin yazdığı Dîbâce'nin yer aldığı nüshalarında yirmi dört kasîde varken bahsi geçen Dîbâce'nin yer almadığı nüshalarında ise on beş kasîde bulunmaktadır.²⁷

“El-Kasîdetu't-Tâ'iyye” ya da “et-Tâ'iyyetu'l-Kubrâ” ile “el-Kasîdetu'l-Mîmiyye” ya da “el-Hamriyye” diye bilinen bu iki kasîde şüphesiz divanın en önemli kasîdeleridir.

İlahi aşk konusu üzerinde yoğunlaşan ve tasavvufî bir içeriğe sahip bu divan büyük ilgi ve teveccüh görmüştür. Pek çok nüshaya sahip olmasının yanı sıra pek çok tahkiki yapılan

²³ Sibte İbni'l-Fâriz, s. 23.

²⁴ İbn Hallikân, c. 3, s. 454.

²⁵ Bkz. İbn Hallikân, c. 3, s. 454; Zehebî, c.16, s. 235; İbnu'l-İmâd, c. 7, s. 260-261; Hayruddîn ez-Ziriklî, c. 5, s. 55-56.

²⁶ İbnu'l-İmâd, c.7, s. 261.

²⁷ Bkz. Öteleş, s. 38.

bu eserin²⁸ tasavvufî ve edebi niteliği taşıyan pek çok şerhi bulunmaktadır.²⁹ Yakın zamana kadar medreselerde okutulduğu ve özellikle mutasavvıflar tarafından ezbere bilinip bazı tasavvuf meclislerinde hatta Mekke'de seher vaktinde minarelerde makamla okunduğu rivayet edilen³⁰ bu eserdeki bazı kasîdeler Farsça ve Türkçenin yanı sıra Almanca, Latince, Fransızca, İngilizce ve İtalyancaya çevrilmiş.³¹ üzerine Arapçanın yanı sıra Farsça ve Türkçe şerhler de yazılmıştır. Bu divana olan ilginin, üzerinde yapılan akademik çalışmalarla devam ettiği görülmektedir.³²

İlahi aşkın sırlarını, beşerî aşkı ifade eder görüldüğü şiirleri arasına ustaca yerleştirmeyi başarabilen İbnu'l-Fâriz, şiirlerinde söz sanatlarını ve bedî sanatlarını aşırı derecede kullanmış, kinayelere ve mecazlara geniş yer vermiştir. Bununla birlikte, şiirlerinde akıcılık, sağlam ve zarif hayal, derin düşünceler, ince manalar, içten ve samimi söyleyişlere yer vermiştir.³³

Sembolizmin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen İbnu'l-Fâriz'in şiirlerinden onun mecazi ve hakiki aşk yolunda ciddi ve derin tecrübeler yaşamış biri olduğu hükmüne kolayca varılabilir.³⁴ Dolayısıyla bütün bu hususların, şiirlerinin geniş bir çevreye yayılmasına ve aradan asırlar geçmesine rağmen insanlar üzerinde tesir bırakmasına neden olduğu söylenebilir.

²⁸ Bkz. Muhammed Mustafa Hilmî, *İbnu'l-Fâriz ve'l-Hubbu'l-İlâhî*, 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, Tarihsiz, s. 89; Abdelmaksoud, s. 22-23; Baytar, s. 91-93.

²⁹ Bkz. Hilmî, s. 90, 95-97; Abdelmaksoud, s. 23-24; Baytar, s. 93-94.

³⁰ Bkz. Hilmî, s. 103; Abdelmaksoud, s. 24.

³¹ Detaylı bilgi için bkz. Hilmî, s.104-110; Abdelmaksoud, s. 25-26.

³² Bu çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Öteleş, s. 50-58.

³³ Bkz. Hilmî, s. 83-85; Abdelmaksoud, s. 21.

³⁴ Hilmî, s. 93.

1.2. Tâ'iyye Kasîdesi

1.2.1. Tâ'iyye Kasîdesi Hakkında Genel Bilgi

İbnu'l-Fârîz'in divanındaki en önemli şiir olarak nitelenip “el-Kasîdetu't-Tâ'iyye” ya da “et-Tâ'iyyetu'l-Kubrâ” diye bilinen bu kasîde, şâirin manevi yolculuğunun ve ruhani seyrinin tasviridir. Kasîde, öncelikle “*Enfesü'l-cenân ve nefâisu'l-cinân*”, akabinde “*Levâ'ihu'l-cenân ve revâ'ihu'l-cinân*” diye isimlendirilmiş. Fakat bir süre sonra şairin rüyada gördüğü Peygamber Efendimizin emri üzerine “Nazmu's-sulûk” olarak isimlendirilmiştir³⁵ ki bu ad tasavvufî muhtevaya (seyr ü sülûk) işaret etmektedir.

Aruzun Tavil Bahrinin *fa'ûlün mefâ'ilün fa'ûlün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılan bu kasîde 761 beyitten oluşmaktadır.

1.2.2. Tâ'iyye Kasîdesinin Muhtevası³⁶

وَأَسَىٰ مَحِيًّا مِنْ عَنِ الْحَسَنِ جَلَّتْ

سَقَتْنِي حَمِيًّا الْحَبِّ رَاحَةً مَقَلَّتِي

(Göz bebeğim olan sevgili, bana aşkın şarabını içirdi. Halbuki benim kadehim o sevgilinin anlaşılan somut güzellikten yüce ve üstün olan yüzüdür) beytiyle başlayan kasîdenin ilk 6 beytinde ilâhî aşk şarabı ve bunun etkisinde bulunan sâlikin halleri tasvir edildikten sonra 7-83 beyitlerinde, sevgiliye hitap edilerek şairin sevgisinin şiddeti büyük yeminlerle ifade edilip bir yandan duyulan özlem, aşk ve muhabbet yolunda yaşanan acılar anlatılır diğer yandan çekilen ıztırapların aktarılmasının şikâyet nedeniyle değil ferahlamak için olduğu hatta bu ıztırapların nimet olduğu dile getirilmektedir.

Sevgilinin (hakiki maşuk) dilinden ilahi sevginin şartlarının sıralandığı 84-102. beyitlerde, cismani isteklerden kurtulma ve nefsanî arzulardan tamamen sıyrılmanın gerekliliği vurgulanırken 103-174. beyitlerde şairin aşk yolunda maşuka olan aşk ve

³⁵ Uludağ, "İbnü'l-Fârîz", c. 21, s. 40.

³⁶ Bu bölüm hazırlanırken şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Abdülhâlik Mahmûd, *Tâ'iyyetu İbni'l-Fârîzi'l-Kubrâ ve Şurûhuha fî'l-'Arabiyye*, 1. Basım, Kâhire: Ayn li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye, 2009, s. 259-393; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi (Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâ'iyye)*, haz. Mehmet Demirci, 2. Baskı, İstanbul: Vefa Yayınları, 2008; Öteleş, s. 163-300.

özleminde sadık olduğu ve aşk yolunda ölmeyi iftihar nedeni olarak gördüğü ifade edilmektedir.

175-285. beyitlerde Hak yolunun sâliklerine emir fiilinde nasihatlerde bulunan İbnu'l-Fârîz, 286-440. beyitlerde eşsiz bir ilim olarak nitelediği “tevhîd”in menbâ ile ilgili bilgi verip yaşadığı cem‘ ve fark gibi yüksek hallerden ve bu zıt hallerin tek hakikat olmasından söz ettikten sonra 441-503. beyitlerde esmâ ve sıfâtın yok olması ve Zât-ı İlâhî’nin hakikati ile ittihat durumuna yükselmenin hâsıl olduğunu, kalbinin Beytullah, sağ elinin ise Haceru’l-Esved ve Ruknu’l-Yemânî olduğunu, riyazet ve sülukunun ise ruhunun Safâ’sından nefsinin Merve’sine olduğunun yanı sıra kutbu’l-aktâb mertebesine ulaştığını ifade edip Kutbiyet (kutupluk) mertebesi ile bu mertebenin vasıflarını anlatmaktadır.

504-588. beyitlerde esmâ, sıfât, ef‘âlin kendi zatında tek hakikat olduğunu belirtip üç yakın mertebesinden söz eden şair, 589-629. beyitlerde Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Süleyman, Hz. Yakup, Hz. Mûsâ, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi ismen zikrederek peygamber ve evliyaların cem‘ makamında meydana gelen tayy-i zaman ve tayy-i mekân hâllerinden bahsetmektedir.

629-650. beyitlerde bütün yaratıkların, Hz. Muhammed’in nuruyla yaratıldığı, enbiya ve evliyaya varit olan hâdiselerin bu nurdan olduğu manasına işaret etmek amacıyla Hakikat-i Muhammediye diliyle salike hitap eden İbnu’l-Fârîz, kasîdenin 651-731. beyitlerinde el-Kâsim b. Ali el-Harîrî’nin (ö. 516/1122) *Makâmât* adlı eserinde Ebû Zeyd es-Serûcî isimli kahramanın yaşadığı muhtelif hikâyeleri örnek vererek, Serûcî farklı suretlerde görünmesine rağmen onun gerçekte tek kişi olduğunun altını çizer, sâlik ve talibin seyr ü sülukunda makamdan makama, hâlden hâle seyri üzerine düşünmesini ister. Akabinde (732-761. beyitlerde) muhtelif dinlerde ibadet edenlerin tapındıklarının, gerçekte tek hakikat olan “el-Vucûdu’l-Hakk” olduğunu örneklerle anlatarak kasîdesine son verir.

1.2.3. Tâ’iyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Yazıldığı dönemden itibaren çok önem kazanan bu kasîde üzerine başta Arapça olmak üzere Farsça ve Türkçe farklı çalışmalar (şerh, nazire ve tercüme) yapılmıştır. Ancak Allah’tan gelen feyz ve tecellinin kuvveti nedeniyle, şairin kendinden geçme durumunda

yazılan bu kasîdenin, kapalı bir takım nükte, işaret ve tasavvufî semboller içermesinin yanı sıra bu tür işaret ve sembollerin şiir olarak başka dillere aktarılmasındaki zorluk, şâirin bu eseri üzerine yapılan çalışmaların tercümelerden çok şerh türünde olmasına sebep olmuştur.

Bu bölümde, konuyla alakalı bilimsel çalışmalar ve yazma eser kütüphaneleri taranacak, Tâ'îyye Kasîdesi üzerinde klasik üslupla yapılmış Arapça, Farsça ve Türkçe çalışmalar tespit edilip başlıca üç bölümde sıralanacaktır.

1.2.3.1. Tâ'îyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Arapça Çalışmalar

❖ Tâ'îyye Kasîdesinin Arapça Şerhleri

Yazıldığı dönemden beri birçok şâirih tarafından Arapça olarak şerh edilen bu kasîdenin tespit ettiğimiz şerhleri telif tarihine göre şu şekilde sıralanabilir:

1. Affüddîn Süleymân b. Alî et-Tilimsânî'nin (ö. 690/1292) şerhi.³⁷
2. Sa'duddîn el-Fergânî (ö. 700/1301), *Munteha'l-Medârik fî Şerhi Tâ'îyyeti İbni'l-Fâriż*.³⁸
3. Abdurrezzâk el-Kâşânî (ö. 730/1329), *Keşfu'l-Vucûhi'l-Gurr li-Me'ânî Nazmi'd-Durr* adlı şerhi.³⁹
4. Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. İshâk el-Hindî'nin (ö.773/1335) şerhi.⁴⁰

³⁷ Bu şerhin tek nüshası, Kâhire'deki Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Tasavvuf-Talât bölümünde, 1328 numarada kayıtlıdır. Şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Öteleş, s. 76-77.

³⁸ İstanbul'da (1293/1876) ve Beyrut'ta (2007) senelerinde yayımlanan bu şerhin, Mustafa Yalçinkaya tarafından Türkçeye çevrildiği görülmüştür. Bkz. Saîdüddin Fergânî, *Muntehe'l-Medârik*, Mustafa Yalçinkaya (çev.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018. Ayrıca bu şerh hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 69-76.

³⁹ Bu şerh hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 77-82.

⁴⁰ İsmi *Keşfu'z-Zunûn*'da geçen bu şerhin nüshasına ulaşılammıştır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâ'mi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, 1941, c.1, s. 266.

5. El-Celâl Muhammed b. Abdurrahmân el-Kazvîni eş-Şâfi'î (ö. 739/1338), *Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye li-İbni'l-Fâriz*.⁴¹
6. Şerefuddîn Dâvûd b. Mahmûd el-Kayserî (ö. 751/1350), *Şerhu Tâ'iyyeti İbni'l-Fâriz el-Kubrâ*.⁴²
7. "Es-Serrâc el-Hindî" diye bilinen Ömer b. Ishâh el-Gazvî'nin (ö. 773/1372) şerhi.⁴³
8. Sâ'inuddîn Ali b. Muhammed et-Türke'nin (ö. 835/1431) şerhi.⁴⁴
9. Sadruddîn 'Alî el-Asfahânî'nin (ö.836/1433) şerhi.⁴⁵
10. Ulvân el-Hamevî, Ali b. 'Atiyye b. Hasan el-Hamevî el-Heytî (ö.936/1527), *Şerhu Tâ'iyyeti İbni'l-Fâriz*.⁴⁶
11. İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim el-Hanefî el-Halebî (ö.955/1549), *Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye*.⁴⁷
12. "Emîr Padişah" diye tanınan Muhammed Emîn'in (ö. 986/1579) şerhi.⁴⁸
13. Eş-Şems el-Bestâmî el-Mâlikî'nin (ö.??) şerhi.⁴⁹

⁴¹ İsmi İbnu'l-İmâd'ın *Şezerâtu'z-Zeheb* adlı eserinde geçen bu şerhin nüshasına ulaşılamamıştır. İbnu'l-İmâd, c. 7, s. 263.

⁴² Bu şerh hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 82-87.

⁴³ İsmi İbnu'l-İmâd'ın *Şezerâtu'z-Zeheb* adlı eserinde geçen bu şerhin nüshasına ulaşılamamıştır. İbnu'l-İmâd, c. 7, s. 263.

⁴⁴ 2012'de İran'da neşredilen bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Öteleş, s. 88.

⁴⁵ İsmi *Keşfu'z-Zunûn*'da geçen bu şerhin nüshasına ulaşılamamıştır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c.1, s.266.

⁴⁶ Bu eserin nüshası Süleymaniye Ayasofya koleksiyonu 1906 numarada kayıtlıdır.

⁴⁷ Bir nüshası Süleymaniye Ayasofya koleksiyonu 4088 numarada kayıtlı olan bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Öteleş, s. 92-94.

⁴⁸ Bu eserin nüshası Kahire'deki Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye'de Edeb bölümünde, (No: 5122) bulunmaktadır.

⁴⁹ İsmi İbnu'l-İmâd'ın *Şezerâtu'z-Zeheb* adlı eserinde geçen bu şerhin nüshasına ulaşılamamıştır. İbnu'l-İmâd, c. 7, s. 263.

14. Ruknuddîn eş-Şîrâzî'nin (ö. ??) şerhi.⁵⁰
15. Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultân Muhammed (ö. 1013/1605), *Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye li-İbni'l-Fâriz*.⁵¹
16. Zeynu'l-Âbidîn b. Abdurraûf el-Minâvî el-Misrî'nin (ö. 1022/1614) şerhi.⁵²
17. Ömer b. Abdulvehhâb el-'Arzî (ö. 1024/1615), *Şerhu't-Tâ'iyye li-İbni'l-Fâriz*.⁵³
18. Muhammed b. Ömer el-'Alemî (ö. 1038/1629), *el-Cevâhiru'l-Meddiyye 'Ala't-Tâ'iyyeti'l-Kubra'l-Fâriziyye*.⁵⁴
19. Abdullâh Abdî b. Muhammed el-Bosnevî (ö. 1054/ 1644), *Kurretü 'Ayni's-Şuhûd ve Mir'âtu 'Arâ'isi'l-Gaybi ve'l-Vucûd fî Şerhi't-Tâ'iyyeti'l-Kubrâ*.⁵⁵
20. Abdulganî b. İsmail b. Abdulganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731), *Keşfu's-Sirri'l-Gâmir fî Şerhi Dîvânî İbni'l-Fâriz*.⁵⁶
21. Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî (ö. 1162/1749), *Şerhu't-Tâ'iyye li-İbni'l-Fâriz*.⁵⁷

⁵⁰ Bu eserden *Keşfu'z-Zunûn* haber vermekle beraber nüshasına ulaşamamıştır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c.1, s. 266.

⁵¹ Bu eserin nüshası Süleymaniye Nuruosmaniye koleksiyonu 4955 numarada kayıtlıdır.

⁵² İsmi *Keşfu'z-Zunûn*'da geçen bu şerhin nüshasına ulaşamamıştır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c.1, s. 266.

⁵³ Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-Mu'ellifin: Teracimu Musannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye*, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, c.7, s. 296.

⁵⁴ Tek nüshası Almanya'daki Leipzig Kütüphanesinde bulunan bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Öteleş, s. 94-96.

⁵⁵ Bkz. Baban-zade Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediiyetu'l-'Ârifin: Esmâ'u'l-Mu'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, c.1, s. 476; Zirikli, *el-A'lâm*, c.2, s.259. Ayrıca Muhammed el-Bosnevî, bu eserin bir nüshasının Dimaşk'taki el-Mektebetü'z-Zâhiriyye'de bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Muhammed b. Muhammed bin Sâlih el-Bosnevî, *el-Cevheru'l-Esnâ fî Terâcimi 'Ulemâ'i ve Şu'arâ'i'l-Bosneh*, thk.Seyyid Kesrûy Hasan, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, t.s., s. 156.

⁵⁶ Yirmiye aşkın nüshası bulunan bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz. Öteleş, s. 121-137.

⁵⁷ Bu şerh hakkında bilgi için bkz. Öteleş, s. 137.

22. Abdurrahîm b. Ali er-Rûmî (ö. 1303/1886), *Şerhu't-Tâ'iyye li-İbni'l-Fâriz*.⁵⁸
23. Kara Mustafa el-‘Alâ’î (ö. 1304/1887), *Şerhu't-Tâ'iyye li-İbni'l-Fâriz*.⁵⁹
24. Ebu'sâmât ed-Dimaşkî el-Hanefî (ö. 1341/1922), *Şerhu't-Tâ'iyyeti'l-Kubrâ*.⁶⁰
25. El-Hüseyn b. Ahmed el-Fetî et-Tebrîzî'nin (ö. ??) şerhi.⁶¹
26. İbnu'l-‘Abbâs b. Alî el-Ma‘arrî'nin (ö.??) şerhi.⁶²
27. Ebû Nasr Muhammed b. Abdurrahmân el-Hemezânî'nin (ö.??) şerhi.⁶³

❖ Tâ'iyye Kasîdesine Yapılan Arapça Muarazalar (Nazireler)

Bu kasîdeye muaraza yazan şairler şunlardır:

1. Abdulganî b. İsmâîl b. Abdulganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731).⁶⁴
2. Alî b. Hicâzî b. Muhammed el-Beyyûmî (ö. 1183/1769).⁶⁵
3. Ebû Abdillâh Muhammed el-Harrâk (ö. 1261/1845).⁶⁶

⁵⁸ Kehhale, c.5, s.208.

⁵⁹ Kehhale, c.12, s.262.

⁶⁰ Zirikli, c.7, s.187.

⁶¹ Bu şerhin varlığından haber veren Abdilhâlik Mahmûd, onun tek nüshasının Kâhire'nin Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Edeb 5846 numarada bulunup kütüphane sisteminde -nüshanın Hamriyye kasîdesinin şerhiyle başlamasından dolayı- “*Risâletu'l-Mahabbeti'l-İlâhiyye fî Şerhi Kasîdeti'l-Mîmiyye el-Fârizze*” olarak kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Mahmûd, s. 91 (2.dipnot), 93 (5. dipnot)

⁶² Bu eserin varlığından haber veren Brockelmann, onun tek nüshasının Berlin 7730 numarada kayıtlı olduğunu ifade eder. Bkz. Carl Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, Abdulhalîm en-Neccâr (çev), 5. Basım, Kâhire: Dâru'l-Me‘ârif, t.s, c. 5, s. 73.

⁶³ Brockelmann, bu şerhin nüshasının Rampur (1349) 149 numarada kayıtlı olduğunu söylemektedir. Bkz. Carl Brockelmann, c. 5, s. 73.

⁶⁴ Bkz. Âsim İbrahim el-Keyyâlî, *el-Hakâ'iku'l-İlâhiyye fî Tâ'iyyâti's-Sûfiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007, s. 147-152.

⁶⁵ Bkz. Keyyâlî, s.153-162.

⁶⁶ Bkz. Keyyâlî, s.184-191.

4. Muhammed b. Abdilkebîr el-Kettânî (ö.1327/1909).⁶⁷

5. ‘Âmir b. ‘Âmir el-Basrî (ö. ??).⁶⁸

1.2.3.2. Tâ’iyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Farsça Çalışmalar

❖ Tâ’iyye Kasîdesinin Farsça Şerhleri

Tâ’iyye'nin tespit ettiğimiz Farsça şerhleri telif tarihine göre şu şekilde sıralanabilir:

1. Sa ‘duddîn el-Fergânî (ö. 700/1301), *Meşâriku'd-Derârî: Şerh-i Tâ’iyye-i İbn-i Fâriz*.⁶⁹

2. Sâi’nuddin Ali b. Muhammed et-Türke'nin (ö. 835/1431), *Şerhu Nazmi’-d-Durer*.⁷⁰

3. Molla Abdurrahmân Câmi (ö. 898/1492), *Şerh-i Kasîde-i Tâ’iyye-i Fâriziyye*.⁷¹

4. Muhammed b. İshâk (ö.?), *Şerh-i Kasîde-i Tâ’iyye-i İbn Fâriz*.⁷²

5. Sa ‘duddîn Sa’îd b. Muhammed b. Ahmed el-Karabâğî (ö.?), *Şerh-i Kasîde-i Tâ’iyye*.⁷³

❖ Tâ’iyye Kasîdesinin Farsça Tercümeleri

⁶⁷ Bkz. Keyyâlî, s. 192-197.

⁶⁸ Brockelmann, bu zatın kasîdesinin “Zâtü'l-l-envâr” adında olup nüshasının Viyana (481) ve Berlin/Beril (131) numaralarında kayıtlı olduğunu bildirmektedir. Bkz. Brockelmann, c. 5, s. 73.

⁶⁹ Bu şerh 1960 ve 1987 yıllarında İran'da yayımlanmıştır. Bkz. Sa’îduddin Fergânî, *Meşâriku'd-Derârî: Şerh-i Tâ’iyye-i İbn-i Fâriz*, tashih ve ta’lik: Celâluddîn Âştîyânî, Kum: Defter-i Tebligât-ı İslâmî, 1379/1960; Fergânî, *Meşâriku'd-Derârî: Şerh-i Tâ’iyye-i İbn-i Fâriz*, Meşhed: Encümen-i Felsefe ve İrfân, 1987.

⁷⁰ Bu şerh 2005 yılında İran'da neşredilmiştir. Sâi’nuddin Ali İbn Muhammed et-Türke el-İsfahânî, *Şerhu Nazmi’-d-Durer: Şerh-i Kasîde-i Tâ’iyye-i Kubrâ-i İbn-i Fâriz*, thk. Ekrem Cûdî Ni’metî, Tahran: Merkez-i Neşr-i Mirâs-ı Mekûb, 1384/2005.

⁷¹ Tâ’iyye'nin sadece ilk 77 beytinin ele alındığı bu şerhin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Ayasofya koleksiyonu, nr. 4209/7'de bulunmaktadır. Bu şerh hakkında daha detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 88-92.

⁷² Bu şerhin tespit ettiğimiz nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab koleksiyonu 470 numaralı demirbaşta kayıtlıdır.

⁷³ Bu şerhin tespit ettiğimiz nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Tevfik koleksiyonu 1613 numaralı demirbaşta kayıtlıdır.

Tâ'iyye'nin tespit ettiğimiz tek Farsça tercümesi İsmail b. İbrahim b. Temcîd'in manzum olarak yaptığı tercümedir.⁷⁴ 761 beyitten oluşan bu tercüme kaynak metnin kafiyesiyle yazıldığı halde vezni kaynak metinden farklı olup *mefâ 'ilün fâ 'ilâtün mefâ 'ilün* kalıbıdır.

1.2.3.3. Tâ'iyye Kasîdesi Üzerinde Yapılan Türkçe Çalışmalar

Arap ve Fars kültüründe büyük önem taşıyan Tâ'iyye Kasîdesi, Türk kültüründe de oldukça önemli bir yer tutup üzerinde birden fazla şerh çalışması yapılmıştır. Birden fazla alim tarafından Türkçe olarak şerh edilen bu kasîde üzerinde yapılmış hiçbir tercüme çalışmasının bulunmaması dikkatimizi çekmiş olup kasîdenin havi olduğu sembollerin başka bir dile aktarılmasının çok kolay olmadığından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Tâ'iyye'nin Türkçe **şerhleri** telif tarihi sırasına göre şu şekilde sıralanabilir:

1. Mehmed Ma'rûf b. Mehmed Şerîf et-Trabzonî, **Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye**.
2. İsmail b. Ahmed er-Rüshî el-Ankaravî (ö. 1041/1631), **el-Mekâsıdu'l-'Aliyye fi Şerhi't-Tâ'iyyeti'l-Fârîziyye**:⁷⁵ Yazma eser kütüphanelerinde onu aşkın nüshası⁷⁶ bulunan şerh Tetimme kaydına göre Şaban ayının sonlarında 1025 (Eylül 1616)'te bitirilmiştir.

Eserin isminin ve yazılış sebebinin anlatılıp “Vücûd” kavramı, “esmâ ve sıfât” “hazarât-ı hams”, bir takım tasavvuf ıstılahları ile İlâhî muhabbetin izah edildiği bir mukaddime ile başlayan bu şerhte Tâ'iyye Kasîdesinin tüm beyitleri şerh edilmektedir.

Genellikle beytin veya beyitlerin “el-Luğât”, “el-İ'râb”, “el-Ma'nâ” ve “et-Taḥkîk” olmak üzere dört başlık altında incelendiği bu eser, Mehmet Demirci tarafından

⁷⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya koleksiyonu 1902 numaralı demirbaşta *el-Kasîdetu't-Tâ'iyye Ma'a Tercemetiha bi'l-Fârîsiyye* adıyla kayıtlı olan bu eser 55 varak ve talik bir nüshadır.

⁷⁵ Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Öteleş, s. 96-100.

⁷⁶ Eserin tespit ettiğimiz nüshaları şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmud Efendi, nr. 3914; Hacı Mahmud Efendi, nr. 3348; Hacı Mahmud Efendi, nr. 3422, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr. 654; Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr.220; Halet Efendi, 221/1(Ankaravî'nin kendi el yazısıyla tashih ettiği nüsha); Halet Efendi, nr. 322; Süleymaniye Ktp. Nâfiz Paşa, nr.550; Nâfiz Paşa, nr. 468/2; Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa, nr. 276M; Nuruosmaniye, nr. 4039/3; Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi, nr. 702/2; Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, nr. 159; Bayezid Kütüphanesi, nr. 3661.

sadeleştirilerek *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi (Makāsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâ'iyye)* ismiyle yayınlanmıştır.⁷⁷

3. **İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) Şerhi:**⁷⁸ Yazma eser kütüphanelerinde, Şerh-i Nazmu's-sulûk,⁷⁹ Şerhu Evâ'ili Nazmi's-sulûk li'bni'l-Fâriz,⁸⁰ Şerh-i Dîbâce-i Kasîde-i Fâriziyye⁸¹ ve Şerh-i Kasîdeti's-Sulûk li-İbni'l-Fâriz⁸² olmak üzere dört farklı adla kaydedilmiş dört nüshasıyla karşılaşılan bu eserde Tâ'iyye Kasîdesinin yalnız dört beyti şerh edilmiştir.

4. (Şârihi belirsiz), **Şerh-i Kasîde-i Tâ'iyye-i İbnu'l-Fâriz:**⁸³ Nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi (3732) numarada bulunup 222 varaktan oluşan bu şerhin kime ait olduğu bilinmemektedir. Tâ'iyye'nin yazılış ve adlandırılış hikayesinin anlatıldığı bir mukaddimenin ardından Tâ'iyye'nin tüm beyitlerinin şerh edildiği bu şerhin sonunda Mustafâ b. Murâd el-Yenişehrî tarafından Ramazan 1138 (Mayıs/Haziran 1726) tarihinde istinsah edildiği kaydedilmektedir.

5. (Şârihi belirsiz), **Terceme-i Kasîde-i Tâ'iyye li'bni'l-Fâriz:**⁸⁴ Nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan (221) numarada bulunup *Tercüme-i Kasîde-i Tâ'iyye li'bni'l-Fâriz* ismi altında kaydedilen bu şerhi incelediğimizde, onun tercüme değil şerh olduğu ve Tâ'iyye'nin bütün beyitlerinin şerh edildiği görülmüştür. 337 yapraktan oluşan ve kime ait olduğu bilinmeyen bu eser, Mustafa Rüşdî adlı biri tarafından 1201/1787 senesinde istinsah edilmiştir.

⁷⁷ Bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi (Makāsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâ'iyye)*, haz. Mehmet Demirci, 2. Baskı (İstanbul: Vefa Yay., 2008).

⁷⁸ Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Yazar, s. 582; Öteleş, s. 100-102.

⁷⁹ Bkz. İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. NEKTY T02136.

⁸⁰ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmud Efendi, nr. 2672/1.

⁸¹ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi: Mihrişah, nr. 189.

⁸² Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi: Hüdai Efendi, nr. 466/2.

⁸³ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yazar, s. 582.

⁸⁴ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yazar, s. 583.

BÖLÜM 2: TRABZONLU MEHMED MA'RÛF

2.1. Hayatı

XVI. yüzyılın mutasavvıf ve şairlerinden biri olan Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un teşhisiyle alakalı ilk bilgiler yine onun kendi eserlerinde mevcuttur. Nitekim yaptığı *Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât* tercümesinde adının Muhammed olup el-Ma'rûf b. Muhammed adıyla tanındığı anlaşılmıştır. Araştırmamızın konusu olan Tâ'îyye şerhinin sonunda yer alan müstensihin ifadelerinden de “Ma'rûf Efendi” diye bilindiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler göz önünde bulundurularak çeşitli kaynaklardaki “Mehmed Ma'rûf”, “el-Ma'rûf”, “Ma'rûf Efendi” ve “Ma'rûf” maddeleri taranmış ve muhtelif biyografik kaynaklarda⁸⁵ bu zatın hayat hikayesiyle ilgili sınırlı bilgilere ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın sonucunda elde edilen bilgiler incelendiğinde, Mehmed Ma'rûf'un 'Ârifî mahlası ile şiirler söylediği ve şuara tezkirelerinde bazı şiirlerinin bulunduğu⁸⁶ anlaşılmaktadır. Yaptığımız taramalarda 'Ârifî mahlaslı Mehmed Ma'rûf'un, biri Kınalızâde Hasan Çelebi'nin (ö. 1016/1607) tezkiresi,⁸⁷ diğeri de bu tezkirenin kısaltılmış şekli olan Beyânî (ö. 1006/1597) tezkiresi⁸⁸ olmak üzere kendisinin yaşadığı XVI.

⁸⁵ Bu zatın hayat hikayesi, *Fezleke-i Kâtib Çelebi*'de “el-mevlâ el-Ma'rûf”, eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye'nin zeyli olan *Hadaikü'l-Hakaik*'te “el-mevlâ Ma'rûf”, *Hulâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşer*'de “Mehmed Ma'rûf” ve *Osmânî Müellifleri*'nde “Mehmed Ma'rûf Efendî” madde başlıkları altında ele alınmıştır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası, 1287, c. 2, s. 36-37; Nev'izâde Ataullah Efendi Atâî, *eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye Ve Zeyilleri: Hadaikü'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şekâ'ik*, neşre haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, c. 2, s. 327-328; Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşer*, Mısır: el-Matba'atu'l-Vehbiyye, 1868, c. 4, s. 144; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Yekta Saraç, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, 2016, c.1, s. 443.

⁸⁶ Nev'izâde Atâî, c. 2, s. 328.

⁸⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, 2.basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1978, c. 2, s. 600-601.

⁸⁸ Mustafa Beyânî, *Tezkiretü's-Şuara*, thk. İbrahim Kutluk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s.162-163.

yüzyılda yazılan iki tezkirede anıldığı gibi birden fazla kaynaktan da “‘Ârifî”⁸⁹, “Ma‘rûf Ârifî Efendi”⁹⁰ ve “‘Ârifî Mehmed Ma‘rûf”⁹¹ başlıkları altında yer aldığı tespit edilmiştir.

Mehmed Ma‘rûf’un hayat hikâyesine geçmeden evvel, Muhammed Emin el-Muhibbî’nin (ö. 1111/1699) *Hulâşatu'l-Eşer fî A‘yânî'l-Ḳarnî'l-Ḥâdî ‘Aşer* adlı eseri dışında bu zatın hayatından bahseden bütün kaynaklarda verilen bilgilerin, Kınalızâde Hasan Çelebi, Nev‘izâde Atâî (ö. 1045/1635) ve Kâtib Çelebi’nin (ö. 1067/1657) bahsi geçen eserlerindeki bilgilerin tekrarından ileri gitmediğine dikkat çekmek gerekir.

Mehmed Ma‘rûf’tan söz eden biyografik kaynaklarda, onun tam adı hakkında bir bilgiye rastlanmazken bu bilgi, kendisinin yaptığı *Reşehâtu ‘Aynî'l-Hayât* tercümesinin hem mukaddimesinde hem de bazı nüshaların sonunda bulunan telif kaydında yer almaktadır.

Zira eserin incelediğimiz nüshasının mukaddimesindeki kayıt “محمد معروف بن محمد شريف”⁹² şeklinde iken aynı nüshanın sonunda yer alan kayıt ise “محمد المعروف بالمعروف بن محمد”⁹³ şeklindedir.

الشهير بالشريف ابن عبد الغنيّ العباسي نسبًا و الطرابزوني مولدًا ونشأة

⁸⁹ Bkz. Şemsettin Samî, *Kâmûsü'l-A‘lâm*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1891, c. 4, s. 3042; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001, c.2, s. 610; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul: 1936, c.1, s. 88-91; Ezel Erverdivd vd., “‘Âifî (Trabzonlu)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1977, c. 1, s. 158-159; Ayşegül Çelebioğlu, “‘Ârifî”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002, c.1, s. 439-440.

⁹⁰ Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, c.3, s. 932.

⁹¹ Bkz. Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri: Osmanlı Dönemi*, Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993, c.1, s. 42-46.

⁹² Mehmed Ma‘rûf İbnu’ş-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, Edirne Selimiye Yazma Eser kütüphanesi, nr. 4637, vr. 3b.

⁹³ İbnu’ş-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr.347b.

Bu iki kayıttan, mevzubahis zatın asıl adının Muhammed olup el-Ma'rûf b. Muhammed adıyla⁹⁴ tanındığı anlaşılmaktadır. Beyânî, onun adının Muhammed olduğunu söyledikten sonra, Ma'rûf Çelebi diye tanındığını ilâve eder.⁹⁵

Bahsi geçen iki kayıtta Mehmed Ma'rûf, kendi babasının isminin Muhammed olup eş-Şerîf b. Abdulganî veya eş-Şerîf el-Abbâsî künyesiyle şöhret kazandığını açıkça ifade etse de biyografik kaynaklarda bu kişiyle alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Reşehât tercümesinin sonundaki telif kaydında yazar kendisiyle ilgili “العباسي نسبًا والطرازيوني”⁹⁶ ifadelerini kullanarak soyca Abbâsî⁹⁷ olduğunu fakat Trabzon'da dünyaya gelip büyüdüğünü haber vermektedir. Ancak onun ailesi ve doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Sözünü ettiğimiz biyografik kaynakların hiçbirinde, Ma'rûf'un eğitim hayatına dair bir bilgi verilmesi de başta Kınalızâde Hasan Çelebi ve Nev'izâde Atâî'nin eserleri olmak üzere birden fazla kaynaktan onun birçok ilme özellikle de tasavvufî ilimlere hakim olduğu bilgisine rastlanır.⁹⁸ Aşağıda üzerinde durulacağı üzere, şârihin tercüme ettiği Ali b. Hüseyin'in *Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât*'ının Nakşibendî büyüklerinin süluk ve hal tercümelerinden bahsetmesi ve daha önemlisi Ma'rûf'un bu çevirinin mukaddimesinde; “*Binâ'en 'alâ hâzâ bu bâbda (tasavvuf ilmi) niçe kitâb-ı hikmet-nişâbı kıble-i mekâşid ve niçe fâşlü'l-hitâb-ı 'ibret-nümayı 'umde-i meâlîb ü merâşid kılup nefehât-i nesâyim-*

⁹⁴ Mehmed Ma'rûf'un yaptığı *Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât* tercümesini sadeleştiren Mustafa Özсарay, onun tam adını (Kâşî Mehmed el-Ma'rûf b. Mehmed Şerîf el-Abbâsî) diye kaydetmektedir. [Mustafa Özсарay, *Reşehat: Hayat Pınarından Can Damlaları*, 2. Basım, İstanbul: Semerkand, 2006, s.27, 32]. Ma'rûf'un adının başına Kâşî kelimesinin eklenmesi, Özсарay'ın, Ma'rûf'un *Reşehât* tercümesinin mukaddimesinde adını verirken -gelenek gereği- kendini tanımladığı sıfatlardan biri olan ve “*duygusuz, katı, sert*” anlamlarına gelen kâsî (قاسي) kelimesini Kâşî (قاشي) olarak okuyup adının bir parçası olarak düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Özсарay'ın, eseri sadeleştirirken esas aldığı baskıya (İstanbul: Sarigezede Taş Matbaa, 1291/1874) dönünce o kelimenin –diğer yazma ve matbu nüshalarda olduğu gibi- kâsî (قاسي : قاشي) şeklinde olduğu görülmüştür. bkz. s. 5.

⁹⁵ Beyânî, s. 162.

⁹⁶ İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 347b.

⁹⁷ Şârihin soyca Abbâsî olduğu bilgisi, ondan söz eden biyografik kaynakların hiçbirinde yer almamaktadır.

⁹⁸ Hasan Çelebi, c. 2, s. 600; Nev'izâde Atâî, c. 2, s. 328.

muṭāla‘alarından kalb-i ğam-gīn her-dem ğonce-miṣāl şüküfte vü ḥandān...olmış idi”⁹⁹ diyerek kendisinin tasavvuf ilmine dair çok sayıda kitap okuduğunu ve onların hoş esintileri yardımıyla hüzünlü kalbinin gonca gibi açıldığını dile getirmesi onun tasavvufi ilimlere vâkıf olduğu yönündeki bilgiyi teyit etmektedir. Ayrıca *Reṣehātu ‘Ayni’l-Hayât*’ı Farsçadan çevirip özellikle eserin mukaddimesinde¹⁰⁰ ve sonunda¹⁰¹ kendisine ait Arapça ve Farsça şiirlere yer vermesini ve elimizdeki eserde İbnu'l-Fâriz’in Tâ’iyye’si gibi bir metni şerh ettiğini dikkate aldığımızda onun Türkçenin yanında Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazacak kadar bildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bahsi geçen Tâ’iyye şerhinde yer yer Arapça nahiv, sarf ve belagate yönelik açıklamalarda bulunması ve kendisinden önce o kasîdeyi şerh eden bazı Arap şârihlerini bu konularda eleştirip onlarla hemfikir olmadığını dile getirmesini¹⁰² göz önünde bulundurarak onun bütün bu ilimlere vakıf olduğunu söylemek de mümkündür.

Başta Kınalızâde Hasan Çelebi'nin tezkiresi¹⁰³ olmak üzere birden fazla kaynak¹⁰⁴ Ma‘rûf’un meslekî kariyeri hakkında bilgi verse de bununla ilgili en kapsamlı bilgiyi Nev‘izâde Atâî vermektedir. Onun verdiği bilgilere göre, çocukluk yaşlarından itibaren çeşitli ilimleri öğrenen şârih, Şâh Efendi’ye¹⁰⁵ mülazemet ettikten sonra Sultan Süleyman Camisinin yakınında yer alan Baba Çelebi medresesinde kırk akçe karşılığında müderrislik kariyerine başlayıp 987 yılının Muharrem’inden (Şubat/Mart1579) 989’un Ramazan’ına (Eylül/Ekim1581) kadar İbrahim Paşa medresesinde; 989 yılının Ramazan’ından (Eylül/Ekim/1581) itibaren 591 yılının Safer ayına (Şubat/Mart1583) kadar Haseki medresesinde ve 591 yılının Safer ayından (Şubat/Mart 1583) 592 yılının Şaban’ına (Ağustos/Eylül/1584) kadar o zaman Bursa’da yer alan Muradiye medresesinde

⁹⁹ İbnu’ş-Şerîf, *Tercüme-i Reṣehât*, vr. 4a.

¹⁰⁰ İbnu’ş-Şerîf, *Tercüme-i Reṣehât*, vr. 3b.

¹⁰¹ İbnu’ş-Şerîf, *Tercüme-i Reṣehât*, vr. 346b, 347a.

¹⁰² Bkz. İbnu’ş-Şerîf, *Şerh-i Kasîdetu’t-Tâ’iyye*, vr. 3b,37b, 42a-42b, 43a, 91b-92a, 145a

¹⁰³ Hasan Çelebi, c.2, s. 600.

¹⁰⁴ Bkz. Muhibbî, c.4, s.144; Kâtib Çelebi, *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, c. 2, s. 36; Şemsettin Sami, c. 4, s. 3042; Ergun, c. 1, s. 88; Erverdi vd., c. 1, s. 158; Celepoğlu, c. 1, s. 439.

¹⁰⁵ Biyografik kaynaklara başvurularak bu zatın, Kepenkizâde Şâh Mehmed Efendi (ö.1006/1597) olabileceği düşünülmüştür. Bkz. Nev‘izâde Atâî, c. 2, s. 408-409.

altmış akçeye müderrislik görevini sürdürmüş ve veziriazam Sinân Paşa'nın hocası, müşaviri ve sırdaşı olmuştur. Miladi Ağustos/Eylül1584'e tekabül eden hicri 592 yılının Şaban'ı itibarıyla İzmir'de kadılık görevine başlayıp Recep/994 (Haziran/Temmuz1586) tarihinde Yenişehir'e atandıktan dört ay sonra azledilen Ma'rûf, 995 yılının Şevvâl ayında (Eylül/Ekim1587) Âmid (Diyarbakır) kadılığı görevine getirilse de 598 yılının Şaban ayında (Haziran/Temmuz1590) tekrar görevinden alınmıştır. Miladi Mart/Nisan1591'e tekabül eden hicri 599 senesinin Cemaziyelahir'inde Şam'a atanan¹⁰⁶ fakat bir ay sonra Bursa'ya tayin olunan bu zat yine bir ay sonra azledilmiştir.¹⁰⁷

1593'e tekabül eden hicri 1001 yılında Kâhire'ye tayin olunup ertesi senenin sonlarında görevinden alınan¹⁰⁸ Ma'rûf'un Kâhire'de vefat ettiği konusunda ittifak edilirken kaynaklarda ölüm tarihine ilişkin farklı rivayetlere rastlanmıştır. Zira Türkçe kaynaklarda onun ölüm tarihi için hicri 1002¹⁰⁹ ve Zilkade/1002¹¹⁰ tarihleri verilirken¹¹¹ Muhibbî, onun Kâhire kadılığı görevinden alındıktan sonra felç olup Kâhire'de Pazartesi günü, milâdî 23 Ocak 1595'e tekabül eden 12 Cemaziyelevvel 1003 tarihinde vefat ettiğini bildirmektedir.¹¹² Bahsi geçen zatın ölüm tarihi için hicri 1002 ve Zilkade/1002 tarihlerini

¹⁰⁶ Hem Nev'izâde Atâî hem Muhammed el-Muhibbî, onun 599/1591 senesinde Şam'a atandığı konusunda ittifak etse de el-Muhibbî, onun oraya hiç gitmediğini ilave etmektedir. [Bkz. Muhibbî, c. 4, s. 144]. Nev'izâde Atâî'nin, onun Şam'a atandığı ayın (Cemaziyelahir) hemen sonraki ayda (Recep) Bursa'ya tayin edildiğini söylemesi, el-Muhibbî'nin iddiasının doğru olduğunu göstermektedir.

¹⁰⁷ Nev'izâde Atâî, c. 2, s. 328.

¹⁰⁸ Nev'izâde Atâî, onun azledilişinin Zilkade ayında gerçekleştiğini söylerken, Muhammed el-Muhibbî onun azledilişinin 9/Zilhicce tarihinde gerçekleştiğini bildirmektedir.

¹⁰⁹ Bkz. Şemsettin Sami, c.4, s. 3042; Bursalı Mehmed Tahir, c.1, s.443; Mehmet Nail Tuman, c. 2, s. 610; Ergun, c.1, s.88.

¹¹⁰ Bkz. Mehmed Süreyya, c. 3, s. 932.

¹¹¹ Ma'rûf'un vefat ettiği hicri 1002 yılı 1593/1594'e tekabül ettiği için olsa gerek bazı kaynaklarda, onun ölüm tarihi (1002/1593) şeklinde gösterilmektedir. Son dönemde yazılan bazı biyografik kaynaklarda Ma'rûf'un ölüm tarihi için miladi 1593 senesinin verildiğine rastlanmaktadır. Bu durumun, o kaynakların yazarlarının, Ma'rûf'un ölüm tarihinin (1002/1593) olarak gösterildiği kaynaklara bağlı olduğunu düşünüyoruz. Eski kaynakların, Ma'rûf'un en az miladi Temmuz-Ağustos 1002 senesinin Zilkadesinde Mısır kadılığından azledildiği konusunda ittifak etmesinden hareketle, (1002/1593) olarak gösterenlerin miladi tarihe çeviri konusunda yanlışlığını, dolayısıyla bahsi geçen kaynaklarda gösterilen 1593 tarihinin de doğru olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

¹¹² Muhibbî, c. 4, s. 144.

ilk defa veren Şemseddin Sâmî ve Mehmed Süreyya'nın her ikisi bu tarihleri, Nev'izâde Atâî'nin "... *biñ iki Zilka' de ref' olup yerine Duḡaḡin-zâde 'Oṣmân Efendî terfî' olındı, ol eṣnâda bigâne-i meclis-i şühûd ve sûtürde-i'*¹¹³ *ṣaḡîfe-i vücûd olup Ḳarâfe-i kübrâda 'Ömer İbnu'l-Fâriḡ cenbinde defn olındı'*¹¹⁴ ifadelerinden çıkararak vermişlerdir. Fakat yukarıda görüldüğü üzere Ma'rûf'un meslekî kariyerine ilişkin detaylı tarihleri veren Atâî'nin onun ölüm tarihini de vermeyip genel olan (*ol eṣnâda*) ifadesini kullanmakla yetinmesinin, o konuya dair kesin bir bilgisinin bulunmaması ve sadece Ma'rûf'un azledildiği tarihe yakın bir zamanda vefat ettiği bilgisine sahip olmaktan kaynaklandığını, dolayısıyla o ifadeden "zikredilen tarihin aynısı değil de o tarihe yakın bir tarihte" anlamı kastedildiğini tahmin etmekteyiz. Bundan hareketle el-Muhibbî'nin, Ma'rûf'un ölüm tarihi için verdiği tarih -12 Cemaziyelevvel 1003 (23 Ocak 1595)- ile Atâî'nin onun azl (görevden alınma) tarihi olarak verdiği tarih -Zilkade/1002 (Temmuz-Ağustos 1594)- arasında sadece altı ayı geçmeyecek bir sürenin olması hasebiyle her ikisinin verdiği bilgilerin çelişkili olmadığına dikkat çekmek isteriz. El-Muhibbî'nin bu zatın ölmeden önce yakalandığı hastalığı, vefat ettiği tarihi detaylı bir şekilde söyleyip cenazesine gelenlerle ilgili bilgi vermesi, onun bu konuda kesin bir bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna istinaden Ma'rûf'un, Pazartesi günü, milâdî (23 Ocak 1595)'e tekabül eden 12 Cemaziyelevvel 1003 tarihinde vefat ettiği kanaatine varılmıştır.

Bu zat hakkında bilgi veren Nev'izâde Atâî ve Muhibbî, Ma'rûf'un Kâhire'de bulunan İbnu'l-Fâriḡ'in türbesi civarında defnedildiği konusunda ittifak ederken¹¹⁵ Muhibbî, onun cenazesine Müezzinzâde Hafız Ahmet Paşa'nın katıldığı bilgisini de eklemektedir.¹¹⁶

¹¹³ Yontulmuş, tıraşlanmış.

¹¹⁴ Nev'izâde Atâî, c. 2, s. 328.

¹¹⁵ Bkz. Nev'izâde Atâî, c. 2, s. 328; Muhibbî, c. 4, s. 144.

¹¹⁶ Muhibbî, c. 4, s. 144.

Bazı kaynaklar onu Bayramiye tarikatına mensup ve “Ahlāk-ı hamīde ve evşāf-ı pesendīde ile mevşūf ve feẓā’il ü mekārīm ile enīs ü me’lūf”¹¹⁷ ve “Evşāf-ı cemīle ile mevşūf”¹¹⁸ olarak nitelemektedir.

2.2. Eserleri

Yaptığımız taramalar neticesinde, Ma’rûf’un şu dört eserini tespit etmiş bulunmaktayız:¹¹⁹

2.2.1. Terceme-i Reşehâtu ‘Ayni’l-Hayât

Özellikle Nakşibendî büyüklerinin hâl ve usullerinin anlatıldığı ve Allah'a ulaştıran diğer tarikatların usullerine işaret edildiği¹²⁰ eser, Bursalı Mehmed Tahir'in ifadesiyle, Ma’rûf’un eserlerinin başlıcası olup¹²¹ Fahrüddîn Alî Safî b. Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'nin (ö. 939/1532-33)¹²² *Reşehâtu ‘Ayni’l-Hayât* adlı eserinin tercümesidir.¹²³

Ma’rûf, Reşehât tercümesine başlamadan evvel, çevrilen kitabın adına uygun bir Arapça ve Türkçe münacat ve salve içeren bir mukaddimeye yer vermektedir. Bu mukaddimede adını veren Ma’rûf, tercümesine kaynaklık eden eser hakkında bilgi verip kıymetini belirttikten sonra, bu eseri tercümeye girişmesinin sebebini anlatmaktadır. Buna göre, mütercim herkesin ve özellikle Türklerin, onun yararlı bilgilerinden faydalanması, mana

¹¹⁷ Hasan Çelebi, c. 2, s. 600.

¹¹⁸ Beyânî, s. 162.

¹¹⁹ Ali Rıza Karabulut, bu zatın “*Risâle fî Reddî'n-Nasârâ*” adlı bir Arapça eserinin bulunduğunu ve bu eserin nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu (226) numarada kayıtlı olduğunu söylemektedir. [Bkz. Ali Rıza Karabulut, *el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu= İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi*, Kayseri: 2005, c. 3, s. 1482] Ancak bahsi geçen eseri incelediğimizde, onun bu zata değil, İskender b. Ahmed Feylesof et-Trabzonî'ye ait olduğunu tespit ettik.

¹²⁰ Bkz. İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 6b.

¹²¹ Bursalı Mehmed Tahir, c. 1, s. 443.

¹²² Bu zat hakkında daha fazla bilgi için bkz. Özсарay, s. 14.

¹²³ Kaynak metin olan *Reşehatu ‘Ayni’l-Hayat* hakkında detaylı bilgi için bkz. Özсарay, s. 14-19; Necdet Tosun, “Reşehât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2008, c. 35, s. 8-9.

güzelliğinden zevk alması ve içindeki hikmetlerden yararlanması amacıyla eseri Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir.¹²⁴

Eserini ithaf ettiği III. Murad'ın adını verip öven Ma'rûf, tercüme esnasında takip ettiği yolu anlatıp tercümede bulunabilecek hata ve kusurlardan dolayı okuyuculardan özür diler: “... *mefhûm-ı kelâm hasbe'l-îmkân sühûletle fehm olunmağa sa'y ü ikdâm olunmuşdur. Ve mâ-dâm ki ihtilâfât-i mevârid ü isti'mâlât-i elsine muhtezâsınca kelâmda ta'kid olmaya lafzen bi-lafzin terceme olunup şol yerde ki fehm-i ma'nâda şu'ûbet ola bi-lafzin tercemeden mefhûm-ı kelâm-ı tercemeye 'udûl olunmuşdur. Ve ba'zı keşf ü tezyile muhtâc olan mevâzi'-i müşkilesi tâkat yetdükçe izâh u tafşîl olunup mütercim kelâmı ile mü'ellif kelâmı beynini lafz-i "kâşife" ile fasl idüp ve her kâşifenüñ nihâyetine "intehâ" lafzıyla işâret olunmuşdur, her-çend ki bu bâbda bu fakîr-i bî-mikdâr kuşûr-i bizâ'ata ikrâr ve kıllet-i isti'tâ'ata i'tirâfla i'tizâr eyleye*”.¹²⁵

Reşehât'ı “Âğâz-ı Terceme-i Reşehât-ı ‘Aynu'l-Ĥayât” başlığı altında çevirmeye başlayan Ma'rûf, çevirisini kaynak metnin yapısını koruyarak yapar; yani eserinin tercüme kısmı kaynak metin gibi, “Makâle” ve üçer faslı ihtiva eden üç “Maksad” ile “Hâtıme”den oluşmaktadır. “Makâle”de Nakşibendî silsilesine mensup olan hocaların tabakaları anlatılmıştır. Birinci “Maksad” Hâce Ubeydullâh'ın ataları ve akrabaları ile doğum tarihi, çocukluğundaki halleri, tavırları, ahlakı, seferleri ve dönemin şeyhleriyle görüşmesi; ikinci “Maksad” Hâce Ubeydullâh'ın görüşleri ve bilgileri ile kendisinden vasıtasız olarak nakledilen hikâyeler, latifeler, haller ve rivayetler; üçüncü “Maksad” ise Hâce Ubeydullâh'ın kerametleri ve sıra dışı tavırları hakkındaki beyana havidir. Hâtıme bölümünde bahsi geçen zatın ölümü beyan edilir.¹²⁶

Manzum bölümlerin manzum olarak çevrildiği ve kaynak metne faydalı olduğu düşünülen bilgilerin ilâve edildiği bu eser, özellikle Kınalızâde Hasan Çelebi ve Beyânî

¹²⁴ Bkz. İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 7a.

¹²⁵ Bkz. İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 6a-6b.

¹²⁶ Bkz. İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 7b.

tarafından beğenilmiş ve sadece bir tercümeden ibaret olmayan ve benzeri bulunmayan bir eser olarak nitelenmiştir.¹²⁷

Sonunda yazarın tercümenin bitiş tarihine düştüğü Türkçe gazelin bulunduğu¹²⁸ bu eser, 27 Zilhicce 993 (10 Aralık 1585) tarihinde, Ma'rûf İzmir Kadısı iken bitirilerek¹²⁹ III. Murad'a ithaf edilmiştir.¹³⁰

Tespit ettiğimiz kadarıyla, elliden fazla yazma ve matbu nüshası bulunan bu eserin yazma nüshalarının kayıtlı olduğu kütüphane, koleksiyon ve numara, ile onların istinsah tarihi ve varak sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1:
Reşehât Tercümesinin Yazma Nüshaları

	Kütüphane ve koleksiyon	No.	İstinsah tarihi	Varak sayısı
1.	Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan	169	993/ 1585	338
2.	Süleymaniye Ktp. Nuri Arlasez	100	993/1585	289
3.	Topkapı, III. Ahmed	1592	993/1585	366
4.	Nuruosmaniye Ktp.	2310	995 /1586	303
5.	Süleymaniye Ktp. Murad Buhari	169	1031/1621	282
6.	Süleymaniye Ktp. Kara Çelebizade	216	1032/1622	281
7.	Süleymaniye Ktp. Esad Efendi	1344	1033/1623	346
8.	Manisa İl Halk Ktp. Manisa Akhisar Zeynelzade	60	1035 /1625	330
9.	Nuruosmaniye Ktp.	2306	1037/1627	253
10.	Nuruosmaniye Ktp.	2313	1038 /1628	272

¹²⁷ Hasan Çelebi, c. 2, s. 601; Beyânî, s. 163.

¹²⁸ Bkz. İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 347a.

¹²⁹ Bkz. İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 347b.

¹³⁰ Bkz. İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 7b.

11.	Milli Kütüphane-Ankara	86	1042 /1632	574
12.	Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa	712	1042/1632	276
13.	Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu	712	1042/1632	276
14.	Süleymaniye Ktp. Yeni Câmî	697	1046/1636	240
15.	Süleymaniye Ktp. Fatih	2578	1061/ 1651	262
16.	Topkapı, Bağdat Köşkü	294	1082/1672	265
17.	Süleymaniye Ktp. Fatih	2579	1093/1682	245
18.	Millet Ktp. Feyzullah Efendi	1245	1112/ 1701	208
19.	Nuruosmaniye Ktp.	2309	1123/ 1711	279
20.	Süleymaniye Ktp. Murad Molla	1227	1157 /1744	437
21.	Topkapı, Emanet Hazinesi	1284	1157/1754	407
22.	Lala İsmail Efendi (Murad Molla Ktp.)	121	1162/1749	211
23.	Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi	1649	1177/1763	342
24.	Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi	197	1199/1784	263
25.	Süleymaniye Ktp. Serez	1505	1208/1793	194
26.	Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid	3290	Belirsiz	287
27.	Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi	3608	Belirsiz	398
28.	Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi	4637	Belirsiz	351
29.	Manisa İl Halk Kütüphanesi	1541	Belirsiz	107
30.	Millet Ktp. Ali Emîrî Efendi	873	Belirsiz	400
31.	Millet Ktp. Feyzullah Efendi	180	Belirsiz	---
32.	Millet Ktp. Feyzullah Efendi	2/227	Belirsiz	---
33.	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu	426	Belirsiz	79
34.	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu	3930	Belirsiz	285
35.	Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu	3155	Belirsiz	386
36.	Nuruosmaniye Ktp.	2307	Belirsiz	27
37.	Nuruosmaniye Ktp.	2308	Belirsiz	542
38.	Nuruosmaniye Ktp.	2311	Belirsiz	312

39.	Nuruosmaniye Ktp.	312	Belirsiz	197
40.	Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi	152	Belirsiz	369
41.	Süleymaniye Ktp. A-Tekelioğlu	762	Belirsiz	351
42.	Süleymaniye Ktp. Esad Efendi	1346	Belirsiz	309
43.	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi	4585	Belirsiz	180
44.	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi	4591	Belirsiz	160
45.	Süleymaniye Ktp. Lala İsmail	121	Belirsiz	211
46.	Süleymaniye Ktp. Murad Molla Ktp.	2/1248	Belirsiz	---
47.	Süleymaniye Ktp. Şazeli Tekkesi	62	Belirsiz	296
48.	Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar	3881	Belirsiz	49
49.	Topkapı, Revan Köşkü	470	Belirsiz	359
50.	Veliyüddin Efendi Ktp. Hâlid Bey	63	Belirsiz	398

Ayrıca bu eserin Osmanlı Türkçesiyle çeşitli baskıları mevcuttur. Bu baskıların yapıldığı matbaa ve yeri ile onların basıldığı tarih şu tabloda verilmektedir:

Tablo 2:

Reşhât Tercümesinin Matbu Nüshaları

Sıra	Matbaa ismi	Yeri	Tarih
1.	Matbaa-i Âmire	İstanbul	1236/ 1820
2.	Bulak: Dâru't-Tibâ'ati'l-Bâhire	Mısır	1256/ 1840
3.	Emin Efendi Matbaası	İstanbul	1269/ 1852
4.	Matbaa-i Âmire	İstanbul	1279/1862.
5.	Sarıgazi Taş Matbaası	İstanbul	1291/1874

Reşhât tercümesinin bu kadar yazma ve matbu nüshasının bulunması ve o nüshaların farklı kütüphanelerde yer alması, bu tercümenin kabul görüp çok okunduğunu ve ona olan ilginin geniş bir coğrafyaya yayıldığını göstermektedir.

İlk defa (1971)¹³¹ yılında Necip Fazıl Kısakürek tarafından kısaltılıp sadeleştirilerek “*Reşahât: Can Damlaları*” ismiyle yayımlanan bu eser, (2005)¹³² yılında Mustafa Özsaray tarafından kaynak metne sadık kalınmak suretiyle yeniden sadeleştirilerek “*Reşehât: Hayat Pınarından Can Damlaları*” adıyla yayımlanmıştır.

2.2.2. Tekmiletu'r-Reşehât

Ali Rıza Karabulut, adı ilk defa *Keşfu'z-Zunûn*'da geçen¹³³ bu eserin nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu (1411) numarada kayıtlı olduğunu haber vermektedir.¹³⁴ Ancak kütüphane sisteminde yazarı belirsiz ve *Tekmiletu'r-Reşehât* olarak kayıtlı olan bu nüshanın gerçek adının *Zeyl-i Reşehât* olup Şâh-ı Nakşibendiyye olarak tanınan bir zata ait olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla *Tekmiletu'r-Reşehât*'ın herhangi bir nüshasının henüz ele geçmediğini söylemek mümkündür.

2.2.3. Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye

Çalışmamızın konusunu oluşturan bu şerh, ayrı bir bölümde detaylı olarak tanıtılacaktır.

2.2.4. Kasîde-i Bürde Türkçe Şerhi

Fezleke'de ve *Osmanlı Müellifleri*'nde adı geçen ve Bursalı Mehmed Tahir tarafından “mükemmel” diye nitelenen bu eserin¹³⁵ de henüz herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır.

2.3. Şiirleri

Yukarıda Ma'rûf'un Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiir yazdığı ve zaman zaman 'Ârifî mahlasını kullandığını ifade etmiştik. Bunun yanında, Kınalızâde Hasan Çelebi, “*Hûb eş'ârı ve fenn-i mu'ammâda hayli nâm u i'tibârı vardır*”¹³⁶ ifadelerini kullanarak onun güzel şiirler ve muamma söylemekle tanındığı ve bu konuda ona değer

¹³¹ İstanbul: Eser Kitabevi.

¹³² İstanbul: Semerkand.

¹³³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c. 1, s. 904.

¹³⁴ Ali Rıza Karabulut, c. 3, s. 1482.

¹³⁵ Kâtib Çelebi, *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, c. 2, s. 37; Bursalı Mehmed Tahir, c. 1, s. 443.

¹³⁶ Hasan Çelebi, c. 2, s. 601.

verildiğini dile getirdikten sonra “*Yādgār-ı kalem-i şehhār-ı mu‘ciz-āṣārıdur*”¹³⁷ diye nitelediği şu beyitlere yer vermektedir:

“Atma ḥadeng-i ḡamzeñi her bī-nevālara

Çekdürme bār-ı miḥneti bu ḡaddi yālara

Bī-gāneler maḥabbeti bilmez kenārda

Girdāb-ı baḥr-i ‘aşkı sorun āṣinālara

Gösterme ṣāyed ola ki yavuz naẓar dege

Mir ‘āt-ı rūyuñi ḡüzelüm ḥod-nümālara

Ve lehu

Belā bezminde bī-pervā ciger ḥūnın içen ‘āşık

Ferāḡat ‘işret-ābādında n’eyler cām-ı fāḡfūrı

Surāḥī dökülüp saçılmada bezmünde ey meh-rû

*Yanup yaḡılmada ṣevkünle her dem ṣem‘-i kāfūr”*¹³⁸

Ma‘rûf’un, Reşehât’ın müellifinin bir Farsça rubaisine nazire olmak suretiyle yazdığı şu Türkçe rubaide ‘Ârifî mahlasını kullandığı görülmektedir:

“Yā Rab beni erbāb-ı dile yār eyle

Bülbül gibi ‘aşkıñda işim zār eyle

Hem-rāh idüp ehl-i derde bu ‘Ârifî’yi

*‘Azm-i reh-i kūyiñde sebükbar eyle”*¹³⁹

¹³⁷ Hasan Çelebi, c. 2, s. 601.

¹³⁸ Hasan Çelebi, c. 2, s. 601.

¹³⁹ Bkz. İbnu’ş-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 347a.

Ayrıca Ma‘rûf, Arapça, Farsça ve Türkçe olarak başka şiirler yazıp bir kısmına Reşehât tercümesinde diğer kısmına ise, çalışmamızın konusu olan Tâ’iyye şerhinde yer vermektedir. Reşehât tercümesinde yer verilen şiirlerden birer örnek vermekte yarar vardır.¹⁴⁰

Arapça beyit:

جبلت على حبٍّ وأرضعتُ حَبَّهُ "

وأرجو لموتني أن أكونَ على حبي¹⁴¹

Tercüme:

“*Senin sevginle yoğrulduğum, senin sütünle emzirildim*

Gerekmez başka şey, aşkın yüreğimde ölmek isterim!”¹⁴²

Farsça Rubai:

“*Ey bulbul-i cān nāle vu efğān tā key?*

Feryād-kunān seyr-i gulistān tā key?

Esrār mekun fāş zebān bā-ğod dār

Der kūy-ı vey īn na‘ra-i mestān tā key?”¹⁴³

Tercüme:

“*Ey can bülbulü! Ağlayıp inlemen ne zamana kadar sürecektir?*

¹⁴⁰ Tâ’iyye şerhinde yer alan şiirleri ayrı bir bölümde ele alacağımız için, burada Reşehât tercümesinde yer alan şiirlere yer vermekle yetinmeyi daha uygun gördük. Bkz. (2.3.6.5. Şârihe Ait Şiirler)

¹⁴¹ İbnu’s-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 3b.

¹⁴² Beytin tercümesi, “*Reşehat: Hayat Pınarından Can Damlaları*” adlı eserden alınmıştır. Bkz. Özсарay, s. 662.

¹⁴³ Bkz. İbnu’s-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 347a.

Gülistanı dolaşırken ettiğin bu feryatlar ne kadar devam edecek?

Sırları açıklama! Dilini kendine sakla

O sevgilinin köyünde bu sarhoş nârası daha ne kadar sürecektir?”¹⁴⁴

Buna karşın, Mehmet Ma‘rûf’un şiirlerini bir araya getirdiği divan veya divançesinin bulunup bulunmadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁴⁴ Rubainin tercümesi, “Reşehat: Hayat Pınarından Can Damlaları” adlı eserden alınmıştır. Bkz. Özсарay, s. 662.

BÖLÜM 3: ŞERH-İ KASÎDETU'T-TÂ'İYYE'NİN İNCELENMESİ

3.1. Esere Dair

Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin incelemesine geçmeden önce, birincisi eserin Mehmed Ma'rûf'a aidiyeti, ikincisiyse Ma'rûf'un Tâ'iyye Kasîdesine yazdığı şerhin sadece elimizdeki nüshadan ibaret olup olmadığı olmak üzere esere dair önemli gördüğümüz şu iki husus üzerinde detaylıca durulacaktır:

❖ Besmele, hamdele ve salvelenin hemen ardından Tâ'iyye Kasîdesinin beyitlerini şerh etmeye başlayan şârih, eserinin mukaddime bölümünde kendi adını vermemektedir. Ancak şerhin sonunda, eserin adı ve yazarına dair bilgilerin verildiği şu Arapça ifadelere rastlanmaktadır:

تَمَّتْ هَذِهِ الْكِتَابُ الْمَسْمُومِ بِشَرْحِ الْفَصِيحَةِ النَّائِيَّةِ، لِمَوْلَانَا قُطْبِ الْعَارِفِينَ عَمْرِ بْنِ الْفَارِضِ، تَعَمَّدَهُ اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ الْغَامِضِ،
لِلْمَرْحُومِ الْعَارِفِ بِاللَّهِ مَعْرُوفِ افندي- رَحِمَهُ اللَّهُ- الْقَاضِي بِمِصْرَ الْخُرُوسَةِ سَابِقًا وَالْمُتَشَرَّفِ بِجَوَارِ النَّاطِمِ -عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ
والرَّضْوَانُ...¹⁴⁵

Tercümesi: Ariflerin en büyüğü olan Mevlânâ Ömer b. Fâriz –Allah onu, sınırı belli olmayan rahmetine büründürsün- tarafından kaleme alınan Tâ'iyye Kasîdesinin, Allah'ı tanıyan, eskiden Mısır kadılığı yapmış olan ve şu anda da (bu kasîdeyi) nazmedenin yakınında defnedilen Ma'rûf Efendi'ye –Allah'ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun- ait olup “Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye” olarak adlandırılan bu şerhi ... istinsah edilip tamamlanmıştır.

Müstensihin bu ifadelerinden, kendisine *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* adı verilen bu şerhin Ma'rûf Efendi isimli bir zat tarafından ele alındığı ve bu zatın da Mısır kadılığı yapıp Tâ'iyye Kasîdesinin sahibi olan İbnu'l-Fâriz'in türbesi yakınında defnedildiği anlaşılmaktadır.

¹⁴⁵ Mehmed Ma'rûf İbnu's-Şerîf, *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 4007/1, 151b.

Bu eserden ilk defa söz eden Sadık Yazar, bu kayıttaki bilgilerden hareket ederek biyografik kaynaklara başvurup “*Bu zatın Mevlânâ Ali b. Hüseyin Safiuddîn’in Reşehât adlı Farsça biyografik eserini de Türkçeye aktaran Trabzonlu Mehmed Ma‘rûf b. Mehmed Şerîf*”¹⁴⁶ olduğunu tespit etmiştir. Biz de bu tespiti destekleyeceğini düşündüğümüz birkaç husus tespit ettik.

Aslında eserin sonunda verilen bilgilerin yanında eserin yazılış tarihinin de bize bu konuda çok faydalı olacağını düşünerek – eserin içinde ve dışında- buna dair bir ipucu yakalamaya çalışırken şerhin (122a-122b) varaklarında şu kayda rastladık: “... *Ve ma‘a hâzâ nâzım kıddise sirruh hazretleri ‘aşırından bu zamâna gelince ki üç yüz altmış yıldan ziyâdedür meşâyiḥ-i müte’ahḥirîn ü ‘ulemâ’-i ‘âmilîn yanlarında kaşîde-i mezkûre maḥbûle ve mergûbe olup muḳallid olanlardan bir ferd reddi cânibine zâhib olmamışlardır*”.¹⁴⁷

Bu ifadelerden, şerhin İbnu'l-Fâriz döneminden en az üç yüz altmış yıl ve üç yüz yetmiş yılı geçmeyecek bir süre sonra yazıldığı açıkça anlaşılmaktadır. İbnu'l-Fâriz'in hicri olarak 632 yılında vefat etmesine nazaran bu şerhin 992 (1584)- 1001 (1593) tarihleri arasında yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıda durulacağı üzere, Kâtib Çelebi de bu şerhten bahsederken Ma‘rûf'un Mısır kadısı iken yazdığını ifade etmektedir.¹⁴⁸ Ma‘rûf'un Mısır'a 1593'e tekabül eden hicri 1001 yılında tayin olduğu bilgisini dikkate aldığımızda şerhin yaklaşık yazım tarihi olarak ortaya çıkan 1001/1593 tarihinin ilk kayıttan ortaya çıkan tarihle çelişkili olmadığı ve Trabzonlu Mehmed Ma‘rûf'un (1595) yılında öldüğü şeklindeki tespit Sadık Yazar'ın tespitini desteklemektedir.

Bu şerhin Trabzonlu Muhammed Ma‘rûf'a ait olduğu görüşünü destekleyen diğer bir husus ise Kâtib Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde ve Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin (ö. 1111/1700) *Hulâşatu'l-Eşer fî A'yânî'l-Ḳarnî'l-Ḥâdî ‘Aşer* adlı eserinde bulunmaktadır. Zira *Keşfu'z-Zunûn*'da Tâ'iyye'nin şerhlerinden bahsedilirken bu zat

¹⁴⁶ Yazar, s. 581-582.

¹⁴⁷ İbnu's-Şerîf, *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye*, vr. 122a-122b.

¹⁴⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c.1, s. 266.

tarafından da Türkçe olarak şerh edildiği bilgisi verilmektedir.¹⁴⁹ Muhibbî ise Mehmed Ma'rûf hakkında bilgi verirken, İbnu'l-Fâriz'in Tâ'îyye'sini şerh ettiğini bildirmektedir.¹⁵⁰ Hem Kâtib Çelebi hem de Muhibbî'nin bu şerhten bahsetmesi bu tespiti destekler niteliktedir.

Buna ilâveten, Mehmet Ma'rûf tarafından yazıldığına ittifak edilen *Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât Tercümesi*'ni genel olarak incelediğimizde,¹⁵¹ hem Reşehât tercümesi hem de elimizdeki şerhin aynı zata ait olduğuna bir kanıt veya işâret olarak düşündüğümüz bazı üslup özellikleri şöyledir:

- Mehmed Ma'rûf, Reşehât'ı tercüme ederken izlediği yol hakkında bilgi verirken, tercüme ile kendisinin eklediği açıklamaların birbirine karışmaması için bu açıklamaların başına "kâşife" kelimesini koyduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır: "... *Ve ba'zı keşf ü tezyîle muhtâc olan mevâzi'-i müşkilesi tâkat yetdükçe izâh u tafşîl olunup mütercim kelâmı ile mü'ellif kelâmı beynini lafz-i "kâşife" ile faşl idüp ...*".¹⁵² Araştırmamızın konusu olan Tâ'îyye şerhinde de, zaman zaman beyit şerhi bitirildikten sonra şerhte açıklanması gerekli olduğu düşünülen yerler açıklanmaktadır. Bu tür açıklamaların birinin başına da "kâşife" kelimesinin konduğu görülmüştür.¹⁵³ Dolayısıyla her iki eserde yazara ait açıklamaların başına özellikle "kâşife" kelimesinin konması, iki eserin aynı zata ait olduğuna kuvvetli bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Her iki eserde "*Hafî buyurulmaya ki...*" ibaresinin sık sık kullanılması da iki eserin aynı zata ait olduğunu gösterebilir.

¹⁴⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c.1, s. 266.

¹⁵⁰ Muhibbî, c. 4, s. 144.

¹⁵¹ Bkz. Mehmed Ma'rûf İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, Edirne Selimiye Yazma Eser kütüphanesi, nr. 4637.

¹⁵² İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 6a.

¹⁵³ İbnu's-Şerîf, *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'îyye*, vr. 45a.

- Mehmet Ma'rûf, Reşehât tercümesine yazdığı mukaddimeyi “وَمِنْ اللَّهِ الْعِصْمَةُ وَالتَّوْفِيقُ، وَيُؤَيِّدُهُ”¹⁵⁴ ibâresiyle bitirmektedir.¹⁵⁵ Tâ'yye şerhinin (122b) numaralı varağında da, bir meselenin anlatımının aynı ibareyle bitirildiği görülmüştür.¹⁵⁶ Bu da iki eserin aynı zata ait olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

❖ 761 beyitten oluşan Tâ'yye Kasîdesinin sadece ilk 192 beytinin şerh edildiği bu eserin tespit edilen tek nüshasının besmele ile kısa bir hamdele ve salveyle başlayıp müstensihin düştüğü ferâğ kaydıyla sona ermesi ve nüshadaki varak numaralarında hiçbir sorunun bulunmaması, nüshanın tam olduğunu baş ve son kısmında kopmuş varaklarının olmadığını göstermektedir. Elimizdeki nüsha her ne kadar tam görünse de Ma'rûf'un şerhinin bundan ibaret olmadığını düşündüren hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ma'rûf, eserin (124b) numaralı varağında; “*Ve bu mes'elenüñ (Vahdet-i vücûd meselesi) tevfiķı egerçi kim tavîlü'z-zeyldür, lâkin meşâyih-i kirâmdan mesmû'umuz olduğu üzre bî-şâyibe vü tebdîl ü tağyîr **dibâce-i kitâbda ta'lik ü tahrîr olunmuşdur, nev'-i vukûf hâşıl itmek isteyen ol mahalle mürâca'at eyleye***” ifadelerini kullanarak Vahdet-i vücûd meselesini dibace (giriş) bölümünde ele aldığını belirtmiş, onunla ilgili daha ayrıntılı bilgiler edinmek isteyen okuyucuyu oraya yönlendirmiştir. Bu da eserin bir dibacesinin olduğunu açıkça göstermektedir. Elimizdeki nüshada bir dibace bölümünün bulunmamasından Ma'rûf'un Tâ'yye şerhinin sadece bu nüshadan ibaret olmadığı ve o nüshanın başında bir dibace bölümünün daha olması gerektiği açıkça anlaşılmaktadır.

Bahsi geçen dibacenin muhtevasında nelerden bahsedildiği ve bu dibaceye nüshanın başında neden yer verilmediğini, şârihin büyük ölçüde yararlandığı Arapça şerhlerde ve Ma'rûf'un şerhinden yararlanılarak yazıldığı muhtemel olan Türkçe şerhlerde aramak gerektiği düşünülmüş ve o şerhlere başvurulmuştur.

İncelemeler sonucunda, hem Fergânî, Kâşânî ve Kayserî'nin kasîdeye yazdıkları Arapça şerhlerde hem de kasîde üzerine yapılan tüm Türkçe şerhlerde; kasîde beyitlerinin

¹⁵⁴ Başarı ve ismet Allah'tandır ve tahkik yuları yalnızca O'nun elindedir.

¹⁵⁵ İbnu's-Şerîf, *Tercüme-i Reşehât*, vr. 6b.

¹⁵⁶ İbnu's-Şerîf, *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'yye*, vr. 122b.

şerhinden önce tasavvuf yolunun bazı hâl, ıstılah ve işaretlerinin açıklandığı bir mukaddimeye (dibaceye) yer verildiği görülmüştür. Bunu ve şârihin vahdet-i vücûd meselesinden söz ederken o dibaceye gönderme yaptığını göz önünde bulundurarak, şârihin bahsettiği dibacede diğer şerhlerde de olduğu gibi tasavvufun bazı meselelerinin (vücûd, isimler, sıfatlar, hazarât-ı hams, ilâhî muhabbet vb.) ve ıstılahlarının (cem‘, cem‘u'l-cem‘, velâyet, tevhîd vb.) ele alındığını söylemek mümkündür.

Dibacenin nüshanın başında yer almamasının sebebine gelince; Arapça şerhler hakkında yaptığımız araştırmanın sonucunda, bazı müstensihlerin; Dâvûd el-Kayserî'nin yazdığı Tâ'îyye şerhinin tasavvufa dair mesele ve ıstılahların açıklandığı mukaddimesini şerhten ayırarak müstakil bir risâle şeklinde “*Risâletu't-tevhîd, Risâle fî 'İlmi't-Tasavvuf, Risâle fî Beyânî Esrâri't-Tevhîd ve Envâ'ih, Risâletu Merâibi't-Tevhîd*” gibi muhtelif isimlerle istinsah ettiği dolayısıyla bu eserin, mukaddime ve beyitler şerhinin birlikte mevcut olduğu nüshalarının bulunduğu gibi mukaddimenin bulunmadığı ve sadece beyitler şerhinin yer aldığı nüshalarının da bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır.¹⁵⁷ Bunları dikkate aldığımızda; müstensihlerin, Ma'rûf'un Tâ'îyye şerhine yazdığı dibaceyi, belki de Kayserî'nin bahsi geçen mukaddimesine kıyas ederek ya da onu hacimli bulup müstakil bir risâle olacağına inanarak kasîde beyitleri şerhinden ayırıp müstakil bir risâle şeklinde farklı bir isimle istinsah ettiği kanaatindeyiz.¹⁵⁸ Dolayısıyla dibacenin elimizdeki nüshada bulunmaması, bu nüshanın ya müstensihinin dibaceyi Tâ'îyye beyitleri şerhinden ayırmasından yahut sadece beyitler şerhinin bulunduğu nüshadan istinsah edilmesinden kaynaklanmaktadır.

- Şârihin, eserin (115a-115b) numaralı varaklarında; “*Hafî buyurulmaya ki nâzım kıddise sirruh [115b] hâzretleri bu maḥalde üznî menzile-i ‘aynda kılup rû’yet ki levâzim-i ‘ayndandır, aña isnâd eyledi. Zîrâ kaçan ki sâlik maḳâm-ı cem‘e vâsıl olsa kuvâ ve cevâriḥinden her biri âḥaruñ ‘amelin işlemege kâdir olur; nitekim bu maḳâmuñ taḥḳîki ‘alâ vecḥi't-taḳṣîl maḥallinde beyân olma gerekdür ki inşâ’allâh*” diyerek görme

¹⁵⁷ Bkz. Mehmet Bayrakdar, *Dâvud el-Kayserî: er-Resâil*, Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

¹⁵⁸ Dibaceyi bulmak adına, Kayserî'nin Tâ'îyye şerhinin mukaddimesinin istinsah edildiği isimleri yazma kütüphanelerde taradığımıza rağmen ona varılamamıştır. Dolayısıyla bahsi geçen dibacenin o adlardan biriyle istinsah edilip de günümüze ulaşmadığı veya başka bir adla istinsah edilip bir kütüphanede bulunabileceği düşüncesindeyiz.

vazifesinin kulağa isnat edilmesindeki ince mananın, cem‘ mertebesinde kuvvetler ve organların her birinin hükmünün ötekiler tarafından yerine getirilmesi olduğunu ve bu mananın detaylı bir şekilde anlatılacağını dile getirmesine rağmen nüshanın sonuna kadar bu konuya hiç değinmemesi, bize eserin devamının bulunabileceğini düşündürmektedir.

- Nüshanın son bulunduğu (152a) numaralı varakta; “Cild-i şânînüñ ibtidâsı:¹⁵⁹

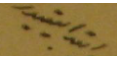
Fe-kun başaren ve'nzur ve sem'an ve 'i ve kun

*Lisānen ve kul fe'l-cem'u ehdā tarīkatı*¹⁶⁰

şeklinde bir kayda rastlanmaktadır. Kaydın başladığı ve “İkinci cildin başlangıcı...” anlamına gelen “Cild-i şânînüñ ibtidâsı...” ifadeleri ve özellikle kayıttaki beytin Tâ'yye kasîdesine ait olup nüshada şerh edilen son beytin hemen sonrasında yer alması, eserin sadece elimizdeki nüshadan ibaret olmayıp birden fazla ciltten oluştuğu ve bu nüshanın, şerhin sadece birinci cildi olup devamının bulunabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

İlk maddede anlatılanlar, şerhe bir dibace bölümünün yazıldığı ancak şu ana kadar kayıp olduğu konusunda hiçbir şüphe ve ihtilafa mahal bırakmamaktadır. Fakat ikinci ve üçüncü maddelerde söz edilen hususlar, Ma'rûf'un, kasîdenin diğer beyitlerinin şerhini yazdığı ihtimalini düşündürmeye kâfi gelse de onu ispata yeterli değildir. Zira daha önce 1001/1593 olarak ortaya koyduğumuz eserin yazılış tarihi ve Ma'rûf'un ertesi sene felç olup 1003 tarihinde vefat etmiş olması dikkate alındığında; ikinci maddede bahsettiğimiz husus, yani eserin bir yerinde bir konudan bahsedileceği ifade edilip yerine getirilmemesi, şârihin böyle bir planı olduğu ancak felç ve ölümün bunu yapmasına mâni olmuş olduğu ile açıklanabilir.

Üçüncü maddede bahsedilen hususa; yani nüshanın sonunda rastlanan kayda gelince, bu kayıt incelendiğinde nüshayı istinsah eden müstensih'e ait olmadığı sonucuna varılmıştır.

¹⁵⁹ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁶⁰ Baştan ayağa göz ol ve (bütün varlıklara) bak; kulak ol ve (varlıkları) dinle, lisan ol söyle. Zira “Cem” yolun en hidâyetlisidir.

Dolayısıyla bu kaydın orada yer almasını onun müstensihinden başka biri tarafından daha sonra eklendiği ile açıklayabiliriz.

Buna ilâveten, Kâtib Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn*'ında Tâ'îyye'nin şerhlerinden biri olarak bu şerhten söz ederken “Kısaca ve muhtasar olarak” anlamına gelen “*Muhtaşaran*”¹⁶¹ ifadesini kullanması dikkati çekmektedir. Çelebi'nin bu ifadeyi kullanması, şârihin kasîdenin beyitlerinin şerhine devam etmediği ve eserin devamının bulunmadığı yönündeki düşüncemizi destekler niteliktedir. Zira bu ifadeden, Çelebi'nin gördüğü nüshanın büyük ihtimâl elimizdeki nüsha olduğu anlaşılabılır. Beyitlerin detaylıca ele alındığı bu şerh hakkında böyle bir ifadenin kullanılması ise, Çelebi'nin nüshayı iyice incelemeyi ve 761 beyitten oluşan bir kasîdenin 151 yaprakta şerh edildiğini görünce beyitlerin kısaca şerh edildiğini düşünmüş olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla o zamandan beri şerhin görülen nüshası onun hakkında “*Muhtaşaran*” denecek kadar küçük hacimli olduğuna göre Ma'rûf'un, elimizdeki nüshada anlatılan beyitlerden başkasını şerh etmediğini düşünmekteyiz.

3.2. Gramer Terimleri¹⁶²

Klâsik şerh metinlerinden biri olan Mehmed Ma'rûf'un bu eserindeki beyit/beyitler şerhinin, beyitte yer alan kelime veya kelime gruplarının Arapça gramer (nahiv-sarf) açısından tahlil edildiği bir bölümle başladığı ve bu bölümde kullanılan ifadelerin hemen hemen her birinin birer gramer terimi olduğu görülmüştür. Çalışmamızın bu bölümünde, eser boyunca bu tahliller yapılırken kullanılan gramer terimleri alfabetik olarak sıralandıktan sonra hem anlamları hem de kullanımlarına örnekler verilmiştir.

¹⁶¹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c. 1, s. 266.

¹⁶² Bu bölümde yer alan gramer terimlerinin anlamları verilirken şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 33. Basım, Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1997; Nusrettin Bolelli, *Arapça Dilbilgisi Nahiv- Sarf ve Terimleri*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006; Tacettin Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2012; Ozan Yılmaz (haz.) *Sûdî Bosnevî, Gülistan Şerhi*, 1. Basım, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012; Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969; Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâ'id*, haz. Nevzat Özkan, Ankara: TDK Yayınları, 2000; Ahmet Cevat Emre, *Türkçe Sarf ve Nahiv: Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*, haz. Gülten Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız, Ankara: TDK Yayınları, 2004; İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Kubbealtı Lugatı)*, haz. Kerim Can Bayar, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2010.

A/Ā/ʿ A/ʿ Ā

‘**Ahd**: Ya zikrî (daha önce zikretmekten), ya zihnî (akılda olan bilgiden), ya da huzûrî (aynı ortamda bulunmaktan) kaynaklanan belirliliktir. Şârih bu terimi belirlik edatı olup ahdi bildiren “اَ”-i ahdiyye için kullanmıştır.

Ör)

Fe-fî ḥāni sukrî ḥāne sukrî li-fityetin

Bihim temme lî ketmi'l-hevā maʿa şöhretî

El-hevā'da elif lām ‘ahd içündür. Murād beyt-i sâbıkda mezkûr olan maḥabbet-i ḥāşşadur. [5a]

‘**Alā ḥilāfi'l-kıyās**: Kıyasa muhalefet. Bir kelimenin, dil kurallarına aykırı bir biçimde kullanılması.

Ör) *Meḥāsin*: Feth-i mīm ile cemʿ-i hüsndür ‘alā ḥilāfi'l-kıyās. Bu maḥalde meḥāsin mekārim-i aḥlāk demekdür. [67b]

‘**Āmil**: Dâhil olduğu isim ya da fiil üzerinde etki edip onun irâb değişikliğine uğramasına neden olan kelimedir. Âmillerden bazıları “fiil, mastar (masdar), ism-i fail, harf-i cerler, harf-i câzimler”dir.

Ör) *Ve mā taḥtahu*daki *mā* dahı mevşüledür. Zamîr ‘*unvân*’a râciʿdür. Şılası muḥadder *inderece*’dür; *inderece* tahtında müstetir olan zamîr *mā*’-i mevşüle râciʿdür. *Taḥtehu* ‘âmili şıla-i muḥaddere-i mezbûredür. [29b]

‘**Aṭf-ı beyân**: Kendinden önce gelen kelime ya da cümleyi açıklamak için zikredilen kelimedir.

Ör)

Ve aḥlā emāni'l-ḥubbi li'n-nefsi mā ḳazat

ʿAnāhā bihi men ezkerethā ve enseti

‘*Anāhā*: Cāyizdür ki ‘atf-ı beyān ola *mā*dan, bu daḥı cāyizdür ki mübtedā’-i maḥzūfuñ ḥaberi ola; *huve* ‘*anāhā* taḳdīrinde ola. [108b]

‘**Āṭife**: İki kelime ya da cümleyi aynı hükme bağlayan edattır.

Ör)

Ve ḳad āne en ubdī hevāke ve men bihi

Žanāke bi-mā yenfi’d-di’āke maḥabbetī

Ve men bihi’deki *vāv* ‘āṭife’dür.

‘**Ayn-i mūhmele**: Noktasız ‘ayn, yani “ع” harfi.

Ör) ‘*Idā*: ‘Ayn-i mūhmelenūñ kesr[i] ile cem’-i *a’dā*dur. [38a]

B

Bāb: Kalıp, fiillerin harf sayıları, mücerret veya mezid olmaları bakımından ayrıldıkları grupların her biridir.

Ör) *Ve cānib*: Emr-i ḥāzırdur, mufā’ ale bābından; *bā’id* ma’ nāsınadur. [81b]

Bā’-i ta’ diye: Geçişsiz fiili geçişli yapan “be”dir.

Ör) *Bi-a’ nāḳihā*daki *bā* bā’-i ta’ diyedür; *teṭāvelet* ta’ diyesi içündür. [74b]

Bi-ma’ nā-yı fā’ il: Sıfat-ı müşebbehe sigası vezninde olduğu halde fâil (fâiliyyet) anlamı yüklenen sıfat-ı müşebbeheler için kullanılmaktadır.

Ör) *Ḥamīde*: Fa’ ildür *ḥamd*dan, kâh bi-ma’ nā-yı fā’ il olur. Bu maḥalde *bi-ma’ nā-yı* mef’ üldür, maḥmūd ma’ nāsınadur. [39b]

Bi-ma’ nā-yı mef’ ul: Sıfat-ı müşebbehe sigası vezninde olduğu halde mef’ ul (mef’ uliyyet) anlamı yüklenen sıfat-ı müşebbeheler için kullanılmaktadır.

Ör) *Ḥamīde*: Fa’ ildür *ḥamd*dan, kâh *bi-ma’ nā-yı fā’ il* olur. Bu maḥalde bi-ma’ nā-yı mef’ üldür, maḥmūd ma’ nāsınadur. [39b]

Binā’-i merreh: Bir olayın, eylemin kaç kere meydana geldiğini gösteren mastardır. “Fa’ le(tun)” vezninden türetilir.

Ör) *Ennetî*: Enînden, binâ’-i merrehdür. [26a]

Binâ’-i nev[‘]: Durum, hal bildiren mastar çeşididir.

Ör) *Kitletî*: Kesr-i kâfla katlden binâ’-i nev[‘]dür. [60a]

Minhatun: Binâ’-i nev[‘]dür, *menh*den. [40a]

C

Caḥd-ı muṭlaḳ: Arapçada muzâri fiillerin başına, onları cezm ederek anlamını olumsuz maziye çeviren “lem” edatı getirilmek suretiyle gerçekleşen kiptir. Bir işin olmadığını ve olmayacağını vurgulamak için kullanılmaktadır.

Ör) *Ve lem tesve*: Şülâşîden caḥd-ı muṭlaḳdur, *ve lem tu*’*âdil* ma’ nâsınadur. [89a]

Cârr: Dâhil olduğu ismi esreleyen harftir. Cerr harfleri yirmi tanedir; onlardan “min, fî, ‘an, ilâ”dır.

Ör) *Leḥû*deki zamîr *raḳîbe* râci’dür. Cârr ma’ a’l-mecrûr mef’ûlidür *zahertunuñ*. [22a]

Cem[‘]: Çokluk.

Ör) *Ebev*: İbâdan fi’l-i mâzî, cem’-i müzekker-i ğâyib[e]dür. [93b]

Cevâb-ı emr: Emir kipinden sonra gelen muzâri fiillere verilen addır.

Ör)

Ve emsi ḫaliyyen min ḫuzûzike ve’smu ‘an

Ḥazîzike ve’sbut ba’de zâlike tunbiti

Tunbiti: Cevâb-ı emrde vâkı’ olduğundan ötüri meczûmu’l-âḫirdur, kesri zarûret-i vezn içündür. [139b]

Cezâ’-i şart: Şartlı birleşik cümlelerin ikinci kısmına verilen isim. Bu kısım için “cevâb-ı şart” adı da kullanılmaktadır. Ayrıca bu tür cümlelerin ilk kısmına “cümle-i şartiyye” (şart cümlesi) ismi verilmektedir.

Ör)

Ne‘am ve tebārīhu’s-şabābeti in ‘adet

‘Aleyye mine’n-na‘mā’i fi’l-ḥubbi ‘uddeti

‘Uddet: Şuddet gibi fi‘l-i māzī-i mechūldür, ‘addeden ḥasebe ma‘nāsınadır, cezā’-i şartdur. [41b]

Cümle-i fi‘liyye: Arapçada fiil ile başlayan cümledir.

Ör)

Ve nefsun terā fi’l-ḥubbi en lā terā ‘anen

Metā mā teşaddet li’s-şabābeti şuddeti

Ve nefsur: Cümle-i fi‘liyye ile mevşūf nekredür, mübtedā vāki‘ olmuşdur. [51a]

Cümle-i ḥāliyye: Fiil işlenirken fâilin veya mefulün durumunu bildirip zarf manası taşıyan isim veya fiil cümlesi. Cümle-i hâliyye mahallen mansûb olur.

Ör)

Ve bi’l-ḥadaḳi’s-tagneytu ‘an ḳadeḥī ve min

Şemā’iliḥā lā min şemūlī neşvetī

Ve min şemā’iliḥā cümlesi cümle-i ḥāliyyedür. [3b]

Cümle-i ibtidā’iyye: Söze kendisiyle başlanan ve kendinden önce gelen sözle lafzen bağlantısı olmayan cümledir, Başlangıç cümlesi.

Ör) *Fe kullu ezen: cümle-i ibtidā’iyye. [40b]*

Cümle-i ismiyye: İsim ile başlayan cümledir.

Ör) *Ḥasbī’fiiḥārī cümlesi cümle-i ismiyyedür. [86b]*

Cümle-i menfiyye: Olumsuz cümle.

Ör)

Ve nefsun terā fi’l-ḥubbi en lā terā ‘anen

Metā mā teṣaddet li'ş-şabābeti ṣuddeti

Evvelki *Terā* zann ma' nāsına olmağın mef' üleyn iktizā itmişdür. *En-i* muḥaffefe ile muşaddar olan cümle-i menfiyye mef' üleyn maḳāmına ḳāyim olmışdur. [51a]

Cümle-i mu' teriza: İki cümle yahut bir cümleinin iki ögesi arasına getirilen cümle. Bu cümlelerin i'rabda mahalli (yeri) olmaz.

Ör)

Ve ḳultu ve ḥālī bi'ş-şabābeti şāhidun

Ve vecdī bihā māḥiyye ve'l-faḳdu muṣbiti

Hebī ḳable yufni'l-ḥubbu minnī baḳiyyeten

Erāki bihā lī nazrate'l-muteleffiti

Bu cümle-i ḥāliyyelerün mecmū' ı *ḳultu* ile mef' ül[i] olan *hebī* mā-beyninde vāḳi' olmuş cümle-i mu' terizalardur. [9b]

Cümle-i şartiyye: Şart cümlesi.

Ör)

Fe-ʿindī li-sukrī fāḳatun li-ifāḳatin

Leḥā kebidī levle'l-hevā lem tefetteti

Cümle-i şartiyye merfū' u'l-maḥal; ḥaberidür *kebidī*hüñ. [15a]

E

Ef' āl-i ḳulūb: Bilmek, düşünmek ve zannetmek gibi manaları taşıyan fiil türüdür. Bu fiiller, dâhil olduğu isim cümlesinin mübtedâsı ve haberini iki mefulü olarak nasb eder.

Ör) *Vecedtunī*: Ef' āl-i ḳulūbdandur, iki mef' ül iktizā eylemişdür. [97b]

Ef' āl-i muḳārebe: Rica ve mukârebe (yaklaşma) manasını taşıyan yardımcı fiillerdir. Bu fiiller isim cümlesine dahil olup mübtedâyı ismi, haberi de mansûb haberini yapar. Mukârebe fiillerinden bazıları “kâde, ‘asâ”dır.

Ör) ‘*Asā*: Ef̄ āl-i muḳāreb[e]dendür; inṣā’-i recā ve muḳārebe içündür mevzū’ bir kelimedür; ‘*āsā en yuḳāle* taḳdīrindedür. [85b]

Ef̄ āl-i nāḳıṣa: Merfū mamūlū ile beraber tam bir anlam ifade etmeyip anlamının tamamlanabilmesi için ikinci bir kelimeye muhtaç olan fiillerdir. Nakıs (eksik) fiillerinden bazıları “kâne, asbaha, emsâ, bâte, kâde”dir.

Ör) *Zalle*: Ef̄ āl-i nāḳıṣadandur, *ṣāra* ma’ nāsınadur, ismi *vāṣṭ*ye mütē’ allıḳ zāmīrdür, ḫaberi *yehzī*’dür. [44b]

Emsā: Ef̄ āl-i nāḳıṣadandur, ma’ nāda ve ‘amelde *kāne* gibidür. [71a]

Ef̄ āl-i ‘āmmē: Genellik anlamı taşıyan fiillerdir. Onlar “lābese, istaḳarra, vaḳa’a, ṣebete, vecede, ḫasala, kâne”dir.

Ör) *Minki* ile ‘*ankī*nūn mütē’ allıḳı fi’l-i maḫzūfdur; ef̄ āl-i ‘āmmēden. [60a]

Ef̄ al-i tafzīl: Müzekkerlerde “ef̄ al” vezninden türetilip birden fazla şey arasındaki müşterek ancak biri diğerlerinden üstün olan vasfı bildiren isim türüdür.

Ör) *Enfes*: *Nefāset*den ef̄ al-i tafzīldür. [71a]

Elsen: Ef̄ al-i tafzīldür; *lesen*den. [149b]

Emr-i ḫāzır: Olumlu emir kipidir.

Ör) Ve cānib: *Emr-i ḫāzır*dur, mufā’ale bābından; *bā’id* ma’ nāsınadur. [81b]

En-i muḫaffefe: Enne (أَنَّ) edatının tahfif edilmesinden ortaya çıkan en (أَنْ) edatıdır, şeddesiz (أَنْ).

Evvelki *Terā* zann ma’ nāsına olmağın mef̄ üleyn iḳtiṣā itmışdür. *En-i muḫaffefe* ile muṣaddar olan cümle-i menfiyye mef̄ üleyn maḳāmına ḳāyım olmışdur. [51a]

F

Fā’-i ta’līyye: Sebebiyet ifade eden “fe”dir.

Ör)

Ve munnī ‘alā sem‘ī bi-len in menā’ ti en

Erāki fe-min kabli li-ğayrī lezzeti

*Fe-min kabli*deki fā: Fā'-i ta' liliyyedür. [13b]

Fā'il: Özne.

Ör) *İstagneytur.* Fi'l ve fā'ildür. [3b]

Feth(a): Üstün.

Ör) *Şemül:* Feth-i şin ile hamrdur. [3b]

Mesma': Kesr-i mīm ile ālet, feth-i mīm ile ism-i mekāndur; ālet-i sem' u maḥall-i mesma' dimekdür. [114b]

Fezleke: Tafsilden icmale, ayrıntıdan özete gelindiğini belirtiş.

Ör) *Fe-vā ḥāyretā*deki fā; fezlekedür. [68a]

Fe-aḥbara'da fā fezlekedür. [24a]

(Fi'l-i) Lazım: Geçişsiz fiil.

Ör) *Hedere's-sultānu deme fulānin* dirler *ebāḥahu ve abṭalehu*¹⁶³ ma' nāsınadır *ve hedere'd-demu nefsehu* dirler *baṭule*¹⁶⁴ ma' nāsınadır; lāzimen ve müte' addiyen isti' māl olunur. [88a]

(Fi'l-i) Müte' addi: Geçişli fiil.

Ör) *Hedere's-sultānu deme fulānin* dirler *ebāḥahu ve abṭalehu*¹⁶⁵ ma' nāsınadır, *ve hedere'd-demu nefsehu* dirler *baṭule*¹⁶⁶ ma' nāsınadır; lāzimen ve müte' addiyen isti' māl olunur. [88a]

Fi'l: Eylem, fiil.

¹⁶³ Sultan, falan kimsenin kanını heder etti; yanı onun kanını mubah kılıp diyetini iptal etti.

¹⁶⁴ Kan heder oldu; yani diyeti ve karşılığı iptal oldu.

¹⁶⁵ Sultan, falan kimsenin kanını heder etti; yanı onun kanını mübah kılıp diyetini iptal etti.

¹⁶⁶ Kan heder oldu; yani diyeti ve karşılığı iptal oldu.

Ör) *Saḡatn̄r*: Fi'1 ve mef' üldür. Baña içürdi ma' nāsına. [1b]

Fi'1-i māzī-i müfred-i mü'ennes-i ḡāyibe: Geçmiş Zaman Üçüncü Teklik Kişi (dişi) eki alan fiildir.

Ör) *Ebdet*: İf'āl bābındandır, fi'1-i māzī-i müfred-i mü'ennes-i ḡāyibedür, *aḡheret* ma' nāsınadır. [22b]

Şāhedet: Mufā'aleden Fi'1-i māzī-i müfred-i mü'ennes-i ḡāyibedür. [32b]

Fi'1-i māzī: Geçmiş zaman, (geçmiş zamandaki bir olayı bildiren fiil).

Ör) ikinci *ḡān*: Fi'1-i māzīdür *ḡāne yaḡīnu'dan*. [5a]

Fi'1-i māzī-i cem' -i müzekker-i ḡāyib: Geçmiş Zaman Üçüncü Çokluk Kişi eki alan fiildir.

Ör) *ʿAşīkū*: Fi'1-i māzī-i cem' -i müzekker-i ḡāyibedür [19b]

Fi'1-i māzī-i müfred-i müzekker-i muḡāṭab: Geçmiş Zaman İkinci Teklik Kişi eki alan fiildir.

Ör) *Ḳaṣadte*: Fi'1-i māzī-i müfred-i müzekker-i muḡāṭabdur. [69b]

Fe-ḡumte'deki fā' āṭife ve ḡumte: Fi'1-i māzī-i müfred-i müzekker-i muḡāṭabdur. [73b]

Fi'1-i māzī-i mechūl-i müfred-i mü'ennes-i ḡāyibe: Edilgen Geçmiş Zaman Üçüncü Teklik Kişi eki (dişi) alan fiildir.

Ör) *Surret*: Fi'1-i māzī-i mechūl-i müfred-i mü'ennes-i ḡāyibedür. [87b]

Fi'1-i māzī-i müfred ve mü'ennes-i ḡāyibe: Geçmiş Zaman İkinci Teklik (dişi) Kişi eki alan fiildir.

Ör) *Eblet*: Fi'1-i māzī-i müfred ve mü'ennes-i ḡāyibedür. [22b]

Fi'1-i māzī-i müfred-i ḡāyibe-i mechūle: Edilgen Geçmiş Zaman Üçüncü Teklik Kişi eki (dişi) alan fiildir

Ör) *Ub'idet*: İf'āl bābından fi'1-i māzī-i müfred-i ḡāyibe-i mechūledür; fā'ili rāci'dür zamīr-i müstekin[e]. [53a]

Fi‘l-i meĥul: Edilgen fiil. (Öznesi bilinmeyen fiil).

Ör) *Surre*: Fi‘l-i māzī-i meĥuldür. *Sirrē*: Kāyım-maĥām-ı fā‘ ilidür fi‘l-i meĥulūñ. [3a]

Fi‘l-i muĥadder: Sözde bulunmamasına rağmen sözün gelişinden anlaşılan fiildir.

Ör)

Ve ebşeştuhā mā bī ve lem yeku ĥāziri

Raĥību beĥā ĥaẓẓin bi-ĥalveti celveti

*Bī*deki bā ilşāk içündür, müte‘ allıkdür fi‘l-i muĥaddere. [8a]

Fi‘l-i muẓāri‘ -i nefis-i mütekellim-i vaĥdeh: Şimdiki/Geniş Zaman Birinci Teklik Kişi eki (dişi) alan fiildir.

Ör) *Ebuşsu*: Şulāsīden Fi‘l-i muẓāri‘ -i nefis-i mütekellim-i vaĥdehdür. [29b]

Uĥālifir. Ĥālefe yuĥālifu muĥālefeten’den fi‘l-i muẓāri‘ -i nefis-i mütekellim-i vaĥdehdür. [46b]

Fi‘l-i şulāsī: Üç harfli fiildir.

Ör) *İĥcām*: *İmtinā‘* ma‘ nāsınadır; *ĥacemtuhu fe-aĥceme*¹⁶⁷ dirler, *kebbeytuhu fe-ekebbe*¹⁶⁸ gibi, fi‘l-i şulāsīñ’ün muṭāva‘ atı *if‘ā*’den gelmek nevādirdür. [111a]

Ĥ/Ĥ/H

Ĥaber: Yükleme.

Ör) *Ĥevā*: *Maĥabbet* ma‘ nāsınadır. Mübtedā’-i maĥẓūfuñ ĥaberidür; *huve ĥevā* taĥdīrinedür, rāci‘ dūr beyt-i sâbıkdaki *mā bī*’ye. Taĥdīr[i] *mā nezele bī huve ĥevā*¹⁶⁹ demek olur. [17a]

Ĥā’-i mühmele: Noktasız ĥâ, yani “ح” harfidir.

¹⁶⁷ Ondan imtina etmesini isteyince imtina etti.

¹⁶⁸ Birinin, bir şeye meyletmesini söyleyince meyletti (teveccüh etti).

¹⁶⁹ Başıma gelen şey aşktır.

Ör) *Hazri*: Hâ’-i mühmelenüñ fethi ve zâ’-i [28b] mu‘cemenüñ sükûnıyla men‘ ma‘ nâsınadır. [28a-28b]

İhtertur: Hâ’-i mühmele ile *hâra yehâru hayreten*’den şîga-i nefis-i mütekellim-i vaḥdehdür. [68a]

Hâl: Fiil işlenirken fâilin veya mefûlün durumunu bildirip zarf manası taşıyan nekre isimdir. Hâl mansûb olur.

Ör) *Sâliken*: Nâfestu’daki zamîrden hâldür. [93a]

Hâliyye: Metinde genellikle bu ifade, hâl cümlesinin başındaki “vâv” harfî için kullanılmaktadır.

Ör)

Ecel, ecelî arzâ’nkizâhu şabâbeten

Ve lâ vaşle in şahḥat li-ḥubbiki nisbetî

Ve lâ vaşle’deki vâv hâliyyedür. [86a]

Hâliyyet: Metinde i’râbda hâl olmak üzere mansûb olan kelimeler için kullanılmaktadır. (Bkz. Hâl).

Ör)

Ve ci’te bi-vechin ebyazın gayrı muskîṭin

Li-câhike fî dârayke ḥâṭibe şafvetî

Ḥâṭib’üñ intişâbı hâliyyet üzredür; tâ’-i ḥiṭâbdan. [76a]

Hâ’-i mu‘ceme: Noktalı ḥâ, yani “خ” harfî.

Ör) *İhtertur*: Hâ’-i mu‘ceme ile ke-zâlike nefis-i mütekellim-i vaḥdehdür, ihtiyârdan. [68a]

Harf-i ‘atf: İki kelime ya da cümleyi aynı hükme bağlayan harf.

Ör) *Bel*: Harf-i ‘atfdur. İzrâb içündür. [30b]

Harf-i gâyet: Gayet (son, intiha) anlamı bildiren harftir.

Ör) *Hattā*: Harf-i ġāyetdür; *ilā* ma‘ nāsınadır. [97b]

Harf-i nüdbe: Ünlem edatı.

Ör) *Vā*: Harf-i nüdbedür; yā gibi; ol ecildendür ki *ḥāyretā*deki elif ziyāde olınmıştır. [68a].

Harf-i taşdik: Onaylama bildiren harftir.

Ör) *Eceḥ*: Harf-i taşdikdür; *ne‘am* ma‘ nāsına. [86a]

Harf-i tenbīh: Uyarı harfi.

Ör) *Ve hā ente*deki vāv ḥāliyyedür. Hā: Harf-i tenbīhdür. [81b]

Hemze-i if‘āl: Üç harften oluşan bir fiili “if‘āl” kalıbına sokmak için başına getirilen “hemze”dir.

Ör) *Le-eşket*deki hemze-i if‘āl izāle içündür. [39a]

İkinci aḥallet: *Ḥulū*den fi‘l-i māzīdür, bunda daḥı hemze-i if‘āl ca‘l ve vicdān içündür; *ca‘altuhu ḥāllen*¹⁷⁰ demekdür. [96b]

Ḥurūf-ı müşebbehe bi'l-fi‘l: Fiile benzeyen harflerdir. Bu harfler ismini nasb, haberini ref eder. Fiile benzeyen harflerden bazıları “ke’enne, inne, enne, leyte, lâkinne”dir.

Ör) *Enne*: Ḥurūf-ı müşebbehe bi'l-fi‘ldür. [15b]

Ḥurūf-ı müşebbehe: Fiile benzeyen harflerdir. (Bkz. Ḥurūf-ı müşebbehe bi'l-fi‘l)

Ör) *Ke’enne*: Ḥurūf-ı müşebbehedendür. [24a]

Ḥurūf-ı nefy: Olumsuzluk harfleri ki onlar “lem, len, lâ, mâ”dır.

Ör) Bu maḥalde kelime-i len'den murād olan “*len terān*”¹⁷¹dür. Ve len ifāde-i nefyde ġayr-ı hurūf-ı nefyden eblağdur. [13a]

¹⁷⁰ Nüzul ve ikamet ettirdim.

¹⁷¹ (A‘râf, 7/143).

Hurūf-ı şart: Şart harfleri. Onlar “in, izmâ”dır.

Ör) *În menâ‘t*’deki *in*: Hurūf-ı şart [dan]dur. Cezâsı mahzûfdur. [13b]

Hurūf-ı cārre: cer harfleri. (Bkz. cārr).

Ör) *Denā* kelimesinüñ isti‘māl[i] hurūf-ı cārreden min ile; *ne ‘ā* kelimesinüñ ‘*an* iledür, *denā minhu*¹⁷² [ve] *ne ‘ā ‘anhu*¹⁷³ dirler. [146a]

Hurūf-ı cerr: Cer harfleri. (Bkz. cārr).

Ör) *Denā* kelimesinüñ isti‘māl[i] hurūf-ı cerrden *min* ile; *ne ‘ā* kelimesinüñ ‘*an* iledür, *denā minhu*¹⁷⁴ [ve] *ne ‘ā ‘anhu*¹⁷⁵ dirler. [146a]

I

İzrâb: Söylenen söz veya hükümden vazgeçilip farklı anlamda başka bir sözün veya hükmün onaylanmasıdır. İzrâb (İdrâb) edatlarının en önlemlisi “bel”dir. Bu edatın iki isim veya iki cümle arasında kullanıldığı zaman, ikinciye onaylamak adına birinciden vazgeçildiği anlaşılmaktadır.

Ör)

Şifâ ‘iye eşfâ bel қаза’l-vecdu en қаzâ

Ve berdu galîlî vâcidun harra gulletî

Bel: Harf-ı ‘ atfdur. İzrâb içündür. [30b]

İ‘İ

İbtidâ’iyye: Şârih bu terimi, ibtidâ’iyye cümlesinin başında yer alan “vâv” için kullanmıştır.

¹⁷² Ona yaklaştı.

¹⁷³ Ondan uzaklaştı.

¹⁷⁴ Ona yaklaştı.

¹⁷⁵ Ondan uzaklaştı.

Ör) *Ve hā enā*daki vāv ibtidā'ıyyedür. [91a]

İbtidā'ıyyet: Şârih bu terimi, “mübtedâ olmak üzere” anlamında kullanmıştır. (Bkz. mübtedâ).

Ör) Kem-i haberıyye mevzi' -i ref' dūr; ibtidā'ıyyet ile. [94b]

İdgām: Birbirinin aynısı ya da boğumlanma noktası bakımından birbirine yakın olan iki harfin birincisi sakin, diğeri harekeli olarak bir araya geldiğinde, birinciye ikinciye çevirip ikinciye şeddeliymiş gibi okumaktır.

Ör) *Māhiyy:* İsm-i fā' ildür, *maḥā yemḥū maḥven'*den yā'-i mütekellime muzāf olup vāvdan maḥlūb olan ism-i fā' il *yāsı yā'-i* mütekellimde idgām olunmuşdur. [9b-10a]

İfāde-i ihtisās: Aidiyet bildirmek.

Ör) Farz ve sunnetüñ yā'-i mütekellime izāfeti li-nüktetindür; ifāde-i ihtisās içündür. [63b]

İhtisās: Aidiyet.

Ör) *Lī*deki *lām* ihtisās içündür; *ey şey'un maḥşūşun lī'*⁷⁶ taḥdīrindedür. [83b]

‘İlletüñ ma' lüle izāfeti: İlletin (sebeup) malulle (sonuç/netice) tamlama kurmasıdır.

Ör)

Ve aḡnā yemīnin bi'l-yesāri cezā 'uhā

Mude'l-kaṭ' i mā lī'l-vaşli fī'l-ḥubbi muddeti

Mudā lafzının *kaṭ'*a izāfeti 'illetüñ ma' lüle izāfeti kabīlindendür.

İlşāk: Bitiştirme, bağlama. (İki şeyin birbirine ilgisini bildirmek, bağlamak)

Ör)

Ve ebşeştuhā mā bī ve lem yeku ḥāziri

¹⁷⁶ Yani, bana özel tahsis edilmiş bir şey.

Raḳṭbu beḳā ḥaẓẓin bi-ḥalveti celveti

B7'deki bā ilsāk içündür, müte^ç allikdūr fi^ç l-i muḳaddere. [8a]

İltikā'i's-sākineyn: İki harekesiz harfin yan yana gelmesidir.

Ör) *Teku*'nuñ aşlı *tekūn*'dür; lem-i cāzime dāḥil olmağla nūn sākin olup li'ltikā'i's-sākineyn vāv düşüp keşret-i isti^ç malden ötüri taḥfifen nūn daḥı düşüp *lem teku* bāḳı kalmışdur. [55a]

İntişāb: Mansûb olma durumu. (Bkz. mansûb).

Ör) *Esā* kelimesinüñ [87b] intişābı temyiziyyet üzredür. [87b]

İsm-i ālet: Fiilin ifade ettiği işin işlenmesinde kullanılan aleti gösteren isim yapısıdır.

Ör) *Mīṣāk*: şığa-i miḫ^ç āldür; ^ç ahd ma^ç nāsınadur, vuşūḳdan ism-i āletdür, miftāḥ gibi; *mā yuveşşeku bihi'l-^ç ahdu mine'l-ḳavli*¹⁷⁷ ma^ç nāsınadur. [56b]

İsm-i cem^ç: Topluluk ismidir.

Ör) *Şaḥb*: Lafz-ı müfreddür, cem^ç -i *şāḥib* ma^ç nāsı içün mevzū^ç ism-i cemdür. [2b-3a]

İsm-i fā^ç il: Fiilin ifade ettiği işi işleyene delâlet eden isim yapısıdır.

Ör) *Māḥīr*: İsm-i fā^ç ildür, *maḥā yemḥū maḥven*'den. [9b]

Hātib: İsm-i fā^ç ildür. [76b]

İsm-i mekân: Fiilin ifade ettiği işin yapıldığı mekânı (yeri) bildiren isim yapısıdır.

Ör) *Maṭla^ç*: Lām'uñ fethi vü kesri ile maşdar-i mīmī ve ism-i mekândur, ṭulū^ç ve maḥall-i i ṭulū^ç ma^ç nāsınadur. [58a]

Mesma^ç: Kesr-i mīm ile ālet, feth-i mīm ile ism-i mekândur; ālet-i sem^ç u maḥall-i mesma^ç dimekdür. [114b]

İstidrāk: Önceki sözden hasıl olan tevehhüm ve şüpheyi ortadan kaldırmak.

¹⁷⁷ Kendisiyle ahdin sağlam kılındığı sözler.

Ör) *Lākin*: *Lākinne*'den muḥaffefdür, istidrāk içündür. [30b]

Lākin: İstidrāk içündür, Muṣaḫḫaleden muḥaffefedür; anuñ için ‘amelden ilgā olındı. [72b]

İstifhām: Soru sorma.

Ör) *Eyne* istifhām içündür, bir isimdür, muḫaddem ḥaberdür, ḳandadur ma‘ nāsınadur. [52a]

Zamīr-i tekūne istifhām için olan mā'ya rāci‘ dūr. [83b]

İstifhāmiyye: Soru edatı.

Ör)

Fe-ḳultu lehā rūḥī ledeyki ve ḳabzuhā

İleyki ve mā lī en tekūne bi-ḳabzātī

Mā: İstifhāmiyyedür. [83b]

İsti‘ānet: İstiane (yardım istemek).

Ör) *Bi-ṭal‘ātiki*'deki *bā* sebebiyyedür, cār u mecrūr *envār*'üñ yāḥud *maṭla*'üñ şıfatıdır. *Bā* isti‘ānet için olmak daḥı cāyızdūr. [58a]

Bihī'deki *bā* isti‘ānet içündür. [75b]

İstisnā’-i müferrağ: Müstesnâ minhü'nün cümle içinde geçmemesi durumudur.

Ör)

Leki'l-ḥukmu fī emrī fe-mā şī’i fe-şna‘ī

Fe-lem teku illā fiki lā ‘anki rağbetī

İllā fiki'deki *illā* istisnā’-i müferrağdur. [55a]

İzāfet: İsim tamlamasıdır.

Ör) *Farz* ve *sunne*üñ yā’-i mütekellime izāfeti li-nüktetindür; ifāde-i ihtişāş içündür. [63b]

İzāle: Failin hadesini mefulden kaldırmak.

Ör)

Ve yemna‘unī şekvāye husnu taşabburī

Ve lev eşku mā-bī li‘l-e‘ādī le-eşketi

Le-eşketi’deki hemze-i if‘āl izāle içündür. [39a]

K/Қ

Kāf-i hitāb: Arapçada “seni, senin” anlamları bildiren “ك” eki.

Ör) *Ve ġarreke’de vāv* ibtidā’iyyedür. [70b] *ġarrehu yaġurru ġarāreten’den* fi‘l-i māzīdür; maġrūr kıldı ma‘nāsınadır. Kāf-i hitāb mef‘ūl[i], mısrā‘-i āhırdeki *lebsu*. Fā‘ ilidür *ġarreke’nün*. [70a-70b]

Kāfiye: Harf-i revîdir.

Ör) *Muti. Māte yemūtuden* emr-i hāzırdur; *tā’nuñ* hāreketi kāfiye ri‘āyetinden ötürüdür. [81b]

Kārīne: Bir sözden kastedilen anlamı gösteren ipucudur.

Ör) *Dūnehu* zamīri li-kārīnetihi *kaşadte’nün* maşdarı olan *kaşda* rāci‘dür. [69b]

Min nuḳṭati‘l-bā’l’deki min muḳadder *aḫfezu’ya* müte‘allıkdür; hafızaten kārīnesiyle. [77b]

Kasemün cevābı: Ant, yeminin cevap cümlesi.

Ör)

Le-‘amrī ve in etleftu ‘ömrī bi-ḥubbiḥā

Rabiḥtu ve in eblet ḥaşāye ebilleti

‘*Amrī*: Muḳsemün bihdür, maḥall-i ref‘de mübtedādur. Lām-ı te’kīd ibtidā içündür; *le-ḥayātī* ma‘nāsınadır. Cümle-i şartiyyeler kasemün cevābıdur. [96b]

Kaşr: Memdūd isimlerin (elif hemze “ء...” biten isimler) hemzesinin düşürülmesidir.

Ör) *Belā*: Memdüde iken zarûret-i vezn-içün kaşr olınmışdur.

Kāyim-makām-ı fâ' il: Meçhul fiillerle (edilgen fiil) yapılmış cümlelerde fâilin yerine geçen merfû isme denmektedir. Buna “nâ'ibu'l-fâ'il” de denmektedir.

Ör) *Sirr*: Kāyim-makām-ı fâ' ilidür fi' l-i mechûlûñ. [3a]

Unsîr: Şîğa-i mechûldür, if' âlden. Tâ'-i mütekellim kāyim-makām-ı fâ' ildür, mef' ūli *ketm*'dür. [107a]

Kelime-i istifham: Soru edatı.

Ör) *Keyfe*: Kelime-i istifhâmdur. [72a]

Kelime-i tahzîr: Uyarmak, bir şeyden sakındırmak için kullanılan kelimedir.

Ör) *İyyāke*: Kelime-i tahzîrdür; muḥazzerün minh ekşeriyyen vāv ile isti' māl olunur ki “*ve'l-esede*”¹⁷⁸ gibi, gāhī bilā vāv daḥī isti' māl olunur; “*el-esede*”¹⁷⁹ gibi, *ıyyāke* ‘*allī* bu kabildendür. [142a]

Kem-i ḥaberiyye: Çokluk bildiren “kem”dir. “Nice” ve “çok” anlamını verir.

Ör) *Kem teṭāvelet*deki kem kem-i ḥaberiyyedür, teḳşîr içündür. [74b]

Kem: Kem-i ḥaberiyyedür. Mümeyyez katıldır. [94a]

Kesr(e): Esre.

Ör) *Finā* : Kesr-i fâ'yla ḥavālî-i dāra dirler. [28b]

Şemāyil: Cem' -i şimâldür; kesr-i şîn ile ḥulḳ ma' nāsınadır. [3b]

L

Lafz-ı müfred: Tekil lafızdır.

Ör) *Şaḥb*: Lafz-ı müfreddür, cem' -i şāḥib ma' nāsı içün mevzû' ism-i cem' dür. [2b-3a]

¹⁷⁸ Aslandan sakın.

¹⁷⁹ Aslandan sakın.

Lām-ı ‘ākıbet: Yapılan şeylerden varılan sonu bildiren “lām”dır.

Ör) *Yeşî lî biye'l-vāşî ileyhā ve lāyimî*

‘Aleyhā bihā yubdî ledeyhā naşîhatî

*Lî*deki *lām*: Lām-ı ‘ākıbetdur; *lehu ve li'l-mevt*deki lāmlar gibi. [132a]

Lām-ı ta‘lîl: Sebebiyet ve illet bildiren “lām”dır.

Ör) *Li-ifākatî*deki lām: Lām-ı ta‘lîldür. [15a]

*Li-‘izzetihā*deki lām: Lām-ı ta‘lîldür. [86b]

Lām-ı ta‘rîf: Nekre (belirsiz) isimlerin başına gelip marifetlik (belirlilik) sağlayan “elif-lām (ل)” takısıdır.

Ör) *Ve bi'l-ḥadaḳî*deki lām lām-ı ta‘rîfdür, muzāfun ileyhden ‘ivaḏdur *bi-ḥadaḳatî* dimekdür. [3b]

Bi'l-hevā'daki bā muşāḥabet içündür. Lām: Lām-ı ta‘rîf; muzāfun ileyhden ‘ivaḏdur, *bi-hevā'l-ḡayri* dimekdür. [109a-109b]

Lām-ı te‘kîd: Kelimelerin başına manayı pekiştirmek amacıyla getirilen fetha (üstün) harekeli lām (ل) harfidir.

Ör) *Le-dukketî*deki lām: Lām-ı te‘kîddür. [16b]

*Le-‘amrî*deki lām: Lām-ı te‘kîd[dü]r. [96b]

Lāmu't-ta‘rîf: Belirlilik lāmı (bkz. Lām-ı ta‘rîf)

Ör) *El-ḡinā*'daki lām; Lāmu't-ta‘rîf; muzāfun ileyhden ‘ivaḏd[ur]. [137a]

Lem-i cāzime: Muzâri fiillere dahil olarak ref' halinden cezm haline sokan “lem” edatıdır.

Ör) *Teku*'nuñ aşlı *tekûn*'dür; *lem-i cāzime* dāḡil olmaḡla nûn sâkin olup li'l-tikā'î's-sâkineyn vāv düşüp keşret-i isti' mâlden ötüri taḡfifen nûn daḡı düşüp *lem teku* bāḳî kalmışdur. [55a]

Lev'üñ cevābı: *Lev* ile başlayan şart cümlesinin ikinci kısmıdır.

Ör) *Le-aḥyeti: Lev'üñ cevābı*dur. [95a]

M

Maḥall-i ḥāliyyet: Metinde, hāl olmakla mahallen mansûb olan cümle veya şibh-i cümleler için kullanılmıştır.

Ör)

Fe-evhemtu şaḥbī enne şurbe şarābihim

Bihi surre sirrī fi'ntiṣā'ī bi-naẓretī

İntiṣā: Mestlükdür. Maḥall-i ḥāliyyet ile manşûbdur, Bi-naẓretī evhemtu'ya müte' allıkdır. [3a]

Maḥall-i ref: Metinde, mahallen merfû olan kelime, cümle veya şibh-i cümleler için kullanılmıştır.

Ör) *Ḥuffet. Uḥīṭat* ma' nāsınadır. Bi'l-mekāriḥ: Ḥuffet'e müte' allıkdır. Ḥuffet cümlesi ma' a mā 'amile fih maḥall-i ref de ḥaberidür mübtedānuñ. [52a]

' Amrī: Muḫsemün bihdür, maḥall-i ref de mübtedādur. [96b]

Maḥzûfû's-şadr: Başı hazfedilmiş (silinmiş).

Ör) *Mā ba' de kıṣṣatī*deki mā nekre-i mevşûfdür maḥzûfû's-şadr olan cümleye; taḳdīr[i] *şey'un huve ba' de kıṣṣatī*¹⁸⁰dimekdür. [48b]

Maḳûl-i ḳavl: “قال” veya türevlerinin ardından gelen kelâmdır, mefulün bih olmak üzere nasb mahallindedir.

Ör) *Ḳultu:* Nefs-i mütekellim-i vaḥdehdür; didüm dimekdür. Maḳûl-i ḳavl beyt-i şānīde *hebīd*ür. [9b]

Manşûb: Nasb (mansûbluk) halinde olan kelimedir.

Ör) Maḥall-i ḥāliyyet ile manşûbdur, *Bi-naẓretī evhemtu'ya* müte' allıkdır. [3a]

¹⁸⁰ Benim anlatmamdan sonra olan bir şey.

Evvele: Zarfıyyet üzre manşūbdur. [19b]

Şehīden: Temyīziyyet üzre manşūbdur. [88b]

Mā ‘amile fih: Âmilin etkisiyle sonu değışen kelime için kullanılmaktadır.

Ör) *Huffet*: *Uḥītat* ma‘ nāsınadır. *Bi’l-mekāriḥ*: *Huffete* müte‘ allıkdır. *Huffet* cümlesi ma‘ a mā ‘amile fih maḥall-i ref‘ de ḥaberidür mübtedānuñ. [52a]

Mā’-i mevşūl: İki cümleyi birbirine bağlayan ve manası ancak kendisinden sonra gelen “sıla” cümlesiyle tamamlanan “ﻻ” kelimesi.

Ör) Mā’-i mevşūl muḥadder şılası ile mef‘ ūl-i şānīs[i]dur *ebşestu*nuñ. [8a]

Ketmī de maşdar, fā‘ iline muzāf olmuştur mef‘ ūl[i] mā’-i mevşūldür. [107a]

Ma‘mūl: (bkz. Mā ‘amile fih)

Ör) *Hayṣu*: Mekān-ı mübhemden ‘ibāretdür, *aḥziki*: Ma‘mūlidür. *Lem eben*deki *eben*: Nefs-i mütellim-i vaḥdehdür. [56b]

Ma‘tūf: Atıf harflerinden sonra gelen kelimeye verilen isimdir.

Ör) ‘*An ḳadeḥi*: Mef‘ ūl-i şarīḥ[i]dür *istaḡneytu* cümlesinüñ. Beyt-i evvele ma‘tūfdur. [3b]

Maşdar: Bir durum veya hadiseyi zamana bağlı olmaksızın anlatan isimdir.

Ör) İkinci *ḥān*: Fi‘ l-i māzīdür, *ḥāne yaḥīnu*dan. Maşdarı ḥaynūnete gelür. [5a]

Ketmī de maşdar, fā‘ iline muzāf olmuştur. [107a]

Maşdar-ı maḥzūf: Hazfedilmiş masdar.

Ör) *Sehven*: Maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatıdır; *ḥuṭūren sehven* taḳdīrindedür. [54a]

Maşdar-ı mīmī: Mimli masdar. Üçlü fiillerden üretilen ve başında “م” harfi bulunan masdardır.

Ör) İkinci *mezheb* maşdar-ı mīmīdür; ol daḥı zehāb ma‘ nāsına. [54a]

*Me’riben irb*den maşdar-ı mīmīdür. [82b]

Melām: Maşdar-ı mīmīdūr, melāmet ma‘ nāsınadur. [114b]

Maşdariyye (en-i maşdariyye): Dahil olduğu fiille birlikte tek unsur (mü’evvel masdar) haline gelen “en” edatıdır.

Ör) *En bedet*deki *en* maşdariyyedür. [125b]

Maşdaruñ fā‘ iline izāfeti: Mastarın fâiliyle (öznesiyle) tamlama kurmasıdır.

Ör) *Ve min ihfā’i ħubbik’*deki vāv ħāliyyedür. *İhfānuñ ħubba* izāfeti cā’izdür ki maşdaruñ fā‘ iline izāfeti kabîlinden ola. [27b]

Mazmūm(e): Ötreli kelimedir.

Ör) ‘*Ahidtiḥl’*deki *tā* meksüredür; müfred-i mü’enneş-i muḥāṭaba olmağ üzere. Mazmūme olup nefis-i mütekellim olmağ daḥı cāyız olur. [57a]

Mebnī: Sonu değişmeyen kelimelerdir.

Ör) *Ba‘dur*. Zarf-ı zamāndur, muzāfun ileyh menvīden olduğundan ötüri zamm üzere mebnīdür. [30b]

Mecrūr: Harf-i cerden sonra gelip esreli okutulan isimdir.

Ör) *Bihī*’deki *bā* sebebiyyedür. [Zamīr]*yedürü*’nuñ maşdarı olan deverān’a rāci‘dür. Cār ma‘ a’l-mecrūr *agneti*’ye müte‘ allıkdür. [23b]

Mecrūretü’l-maḥal: Cerr mahallinde olan cümledir.

Ör)

Fe-ḳumte maḳāmen ḥuṭṭa ḳadruke dūnehu

‘*Alā ḳademin ‘an ḥaḳḳihā mā taḥaṭṭati*

Mā taḥaṭṭati cümlesi mecrūretü’l-maḥal, ‘*alā ḳadem*’üñ şıfatıdır. [73b]

Meczūm: Cezm edici edatlardan (lâ, lem, men, lemmâ, haysumâ, mehmâ, vs.) birinin önüne gelmesiyle sonundan harekesi ya da lâme’l-fiili (fiilin son harfi illet harfî “ا،و،ي” ise) yahut raf‘ alameti olan nûn’u (ن) düşmüş muzâri fiildir.

Ör)

Ve men yeteħarreş bi'l-cemāli ile'r-redā

Erā nefsehu min enfesi'l'ayşi ruddeti

Yeteħarreş men-i şartıyye ile meczūmdur. [50b]

Medd: Uzatma, uzun okumak.

Ör) ‘*Alyā*’: Feth-i ‘ ayn ile ve medd ile yüce ve yüksek yer demekdür. [96a]

Mef’ ul: Nesne.

Ör) *Saķatnī*: Fi’l ve mef’ uldür. Baña içürdi ma’ nāsına. [1b]

Mef’ üleyn: İki meful (nesne).

Ebşeştur: Fi’l ve fā’ ildür. Mef’ üleyn iktizā eylemişdür. [8a]

Mef’ ul-i evvel: Birinci meful (nesne).

Ör) *Evhemtu*: Fi’l ve fā’ ildür; *Evķa’ tuhu fī vehmīn ve ğalaṭ*¹⁸¹ demekdür. *İhām: İrādetu’ş-şey’i ‘alā ħilāfī’l-vāķi*¹⁸² ma’ nāsına olduğından ötüri iki mef’ üle ta’ diye eylemişdür. Mef’ ul-i evveli şaķbī’dür. Mef’ ul-i şānīsī *enne* ile¹⁸³ muşaddar olan cümledür. [2b]

Mef’ ul-i ğayr-ı şarīḥ: Önünde cer harfı bulunan mefuldür.

Ör) ‘*An ķadeķi*’: Mef’ ul-i [ğayr-ı] şarīḥ[i]dür *istağneytu* cümlesinüñ. [3b]

Mef’ ul-i muķaddem: Özneden önce gelen nesnedir.

Ör) *Ve bi’l-ķadaķı*’deki lām lām-ı ta’ rīfdür mużāfun ileyhden ‘ ivażdur *bi-ķadaķatī* demekdür. Mef’ ul-i muķaddemidür *istağneytu*’nuñ. [3b]

¹⁸¹Onu, vehim ve yanlış düşürdüm.

¹⁸²Bir şeyi gerçekliğine aykırı bir biçimde istemek.

¹⁸³Yazmada: “ile enne” şeklindedir.

Mef'ül-i mutlak: Fiilden sonra ya manasını pekiştirmek ya da fiilin türünü beyan etmek yahut da sayısını bildirmek amacıyla gelen ve o fiile aynı kökten üretilen mastardır.

Ör) *Zāhiren*: Mef'ül-i mutlakdur; *aḥbara iḥbāren zāhiren*¹⁸⁴ demekdür. [24a]

Mef'ül-i şānī: İkinci meful (nesne).

Ör) *Evhemtu*: Fi'l ve fā' ildir; *Evka' tuhu fī vehmin ve ḡalaṭ*¹⁸⁵ demekdür. *İhām*: *İrādetu's-şey'i 'alā ḡilāfi'l-vāki'* ma'nāsına olduğundan ötüri iki mef'üle ta'diye eylemişdür. Mef'ül-i evveli şaḥb'dür. Mef'ül-i şānisi *enne* ile muşaddar olan cümledür. [2b]

Mef'üliyyet: Meful (nesne) olmak üzere.

Ör) *Bezleḥā* intişābı mef'üliyyet üzredür. [89a]

Mef'ülün bihi ḡayr-ı şarīḥ: (bkz. Mef'ül-i ḡayr-ı şarīḥ)

Ör) *'Alā ḡademin'deki ḡadem* bu maḥalde ḥāletden kināyetdür, mef'ülün bihi ḡayr-ı şarīḥ[i]dür ḡumte'nüñ. [73b]

Mef'ülün leh: Bir fiilin neden olduğunu bildiren mansûb isimdir.

Ör)

Ve kem fi'l-verā mişlī emātet şabābeten

Ve lev naẓarat 'aṭfen ileyhi le-aḥyeti

'Aṭfen kelimesinüñ daḡı intişābı temyīziyyet üzredür, *naẓarat* kelimesine mef'ülün leh olmaḡ daḡı cāyızdır. [95a]

Mehmüzü'l-lām: Son harfi “hemze” olan üçlü yalın fiildir.

¹⁸⁴ Açık bir şekilde haber verdi.

¹⁸⁵ Onu, vehim ve yanlış düşürdüm.

Ör) *Şene 'tuhu, ebğāẓtuhu*¹⁸⁶ dimekdür. Maşdar[1] *şen* ' gelür; şīn-i mu'cemenüñ harekâtıyla ve nūnūñ sükūnıyla, ve *şeneānen* dahı gelür; nūnūñ sükūnıyla ve fethiyle mehmüzü'l-lāmdur. [84a]

Mehmüzü'l-‘ayn: İkinci harfî “hemze” olan üçlü yalın fiildir.

Ör) İkinci *şānī şe 'n* dendür; mehmüzü'l-‘ ayndur, emr ve hāl ma' nasınadur. [84b]

Meksūr(e): Esreli harf.

Ör) ' *Ahidtiḥ* 'deki tā meksüredür; müfred-i mü'enneş-i muḥāṭaba olmak üzere. [57a]

Memdūde: “ء” ile biten kelimelerdir.

Ör) *Belā:* Memdūde iken zarūret-i vezn-içün kaşr olınmışdur. [18b]

İbḳā: Memdūdedür; zarūret-i vezn-içün kaşr olınmışdur. [79b]

Men-i mevsūle: İki cümleyi birbirine bağlayan ve manası ancak kendisinden sonra gelen “sıla” cümlesiyle tamamlanan “مَنْ” kelimesidir.

Ör) *Men:* Men-i mevsūledür, manşūbetü'l-maḥal; fi' l-i maḥzūfuñ mef' ūlidür. [93a]

Men-i şartiyye: Şart edatı olarak kullanılan “مَنْ” dir.

Ör) *Yeteḥarreş men-i şartiyye* ile meczūmdur. *Ve men yeteḥarreş bi'l-cemāli* cümlesi cümle-i şartiyyedür, cevābı *erā nefseḥu* 'dur. [50b]

Mevşūf: Sıfat tamlamasında tamlanan unsurdur.

Ör) *Ve nefsun:* Cümle-i fi' liyye ile mevsūf nekredür, mübtedā vāḳi' olmışdur. [51a]

Mevşūf-i maḥzūf: hazfedilmiş mevsuf.

Melāmin 'deki tenvīn izāfetden 'ivaẓdur; *bi-tāyfin ḥāşale min melāmi reculin* taḳdīrindedür. *Zā 'ir:* Mevşūf-i maḥzūfuñ şıfatıdır. [115a]

Mevşūfuñ şıfata izāfeti: Sıfat tamlaması.

¹⁸⁶ Ondan nefret ettim.

Ör)

Ve lī nefsu ḥurrin lev bezelti lehā ‘alā

Tesellīki mā fevka'l-munā mā teselleti

Nefṣ’ün ḥurr’a izāfeti mevṣūfuñ sıfata izāfeti kabīlindendür. [52b]

Mevzi’ -i ref’ : İrapta ref’ mahallindedir.

Ör) Kem-i ḥaberiyye mevzi’ -i ref’ dür; ibtidā’iyyet ile. [94b]

Mezkûretü'l-cezâ ve maḳdûretün bi's-şart: Şart cümlesinin sadece ikinci kısmının (cezâ-ı şart cümlesi) var olması ve birinci kısmının cümlede yer almamasına rağmen (şart cümlesinin) sözün gelişinden anlaşılması.

Ör) Beyt-i mezbûr cümle-i şartiyyeden üç cümleyi mütezammındır; evvelki cümle *Fe-men şā’e fe'l-yağżab sīvāki* cümlesidür. *Fe-men şā’e*deki *fā* ta’ kıb içündür. İkincisi mezkûretü'l-cezâ ve maḳdûretün bi's-şartdur; taḳdīri: *İn yağżab sīvāki fe-lā ezā bī* dimekdür. Üçüncüsü mezkûretü's-şart [66b] maḳdûretü'l-cezâdur; taḳdīri: *İzā razīti enti ve kirāmu ‘aşīretī ‘annī lem yazurranī gażabuhum ve inkāruhum* dimekdür [66a-66b]

Mezkûretü's-şart maḳdûretü'l-cezâ: Şart cümlesinin sadece birinci kısmının şart cümlesinin) var olması ve ikinci kısmının (cezâ-ı şart cümlesi) cümlede yer almamasına rağmen sözün gelişinden anlaşılması.

Ör) Beyt-i mezbûr cümle-i şartiyyeden üç cümleyi mütezammındır; evvelki cümle *Fe-men şā’e fe'l-yağżab sīvāki* cümlesidür. *Fe-men şā’e*deki *fā* ta’ kıb içündür. İkincisi mezkûretü'l-cezâ ve maḳdûretün bi's-şartdur; taḳdīri: *İn yağżab sīvāki fe-lā ezā bī* dimekdür. Üçüncüsü mezkûretü's-şart [66b] maḳdûretü'l-cezâdur; taḳdīri: *İzā razīti enti ve kirāmu ‘aşīretī ‘annī lem yazurranī gażabuhum ve inkāruhum* dimekdür [66a-66b]

Muḥazzerün minh: Kendisinden sakındırılındır.

Ör) İyyāke: Kelime-i tahzīrdür; muḥazzerün minh ekseriyyen vāv ile isti‘ māl olunur ki “*ve'l-esede*”¹⁸⁷ gibi, gāhī bilā vāv daḥī isti‘ māl olunur; “*el-esede*”¹⁸⁸ gibi, iyyāke ‘allī bu kabīldendür. [142a]

Muḳaddem ḥaber: İsim cümlesinde öne geçen yüklem.

Ör) *Eyne*: İstifhām içündür, bir isimdür, muḳaddem ḥaberdür, ḳandadır ma‘ nāsınadır. [52a]

Ve lī: Muḳaddem ḥaberdür. *Nefsū*: Mu‘aḥḥar mübtedādur. [52b]

Muḳadder şıla: Sözde bulunmamasına rağmen sözün gelişinden anlaşılan şıla cümlesidir. (İsm-i mevsûlden sonra gelerek manasını tamamlayan cümle).

Ör) *Ebṣeṣtu*: Fi‘l ve fā‘ ildir. Mef‘ üleyn iktizā eylemişdür. Maḥbûbeye rāci‘ olan zāmīr *ebṣeṣtu*’nuñ mef‘ ül-i evvelidür. *Mā bī*’deki *mā* mevsûldür *ellezī* ma‘ nāsına. Şılası muḳadder *nezele* veyā *ḥalledür*. *Mā* ‘i mevsûl muḳadder şılası ile mef‘ ül-i şānīs[i]dur *ebṣeṣtu*’nuñ [8a]

Muḳadder: Sözde bulunmamasına rağmen sözün gelişinden anlaşılan kelimedir.

Ör) Mef‘ ül-i evveli zāmīr-i mütekellim olan yā’dur, mef‘ ül-i şānī[si] bir muḳadderdür ki cümle-i ḥāliyye. [97b]

Muḳsemün bih: Kendisi ile yemin edilen.

Ör) *Le-‘amrī*’deki *lām*: Lām-ı te’kīd[dü]r. ‘*Amrī*’: Muḳsemün bihdür, maḥall-i ref‘ de mübtedādur. [96b]

Muḳsemün ‘aleyh: Aslında bu terim “Kendisi için yemin edilen şey” için kullanılmaktadır, ancak şârih bunu “Muḳsemün bih” manasında kullanmıştır. (Bkz. Muḳsemün bih).

Ör)

¹⁸⁷ Aslandan sakın.

¹⁸⁸ Aslandan sakın.

Ve sâbîkî ‘ahdin lem yaḥul muz ‘ahidtihi

Ve lâḥîkî ‘aḳdin celle ‘an ḥalli fetreti

‘*Ahidtihi*’deki tā meksûredür; müfred-i mü’enneş-i muḥāṭaba olmak üzere. Maẓmûme olup nefis-i mütekellim olmak daḥı cāyiz olur. Lâkin muksemün ‘aleyh olan ‘ahdi kendüye nisbetden ma‘şûḳaya nisbet itmek evlâ fehm olunur. [57a]

Mümeyyez: Temyizin, manasını açıkladığı kelimeye verilen isimdir.

Ör) **Kem:** Kem-i ḥaberiyyedür. Mümeyyez katıldır. [94a]

Ör) *Kem:* Kem-i ḥaberiyyedür, Mümeyyezi maḥzûf; *raḥale*’dür, kem raḥale fi’l-verā taḳdîrindedür. [94b]

Mu’ahḥar mübtedâ: İsim cümlesinde haberden (yüklem) sonra gelen mübtedâ (özne).

Ör) *Ve il:* Muḳaddem ḥaberdür. *Nefsu:* Mu’ahḥar mübtedâdur. [52b]

Muraḥḥam: Sondan bâzı harfleri hazfedilen isimlerdir.

Ör) *Ḳabîl...* Ba‘ż-ı şurrāḥ, ḳabîle muraḥḥamdur, tā zarûret-i vezn içündür terḥîm olınmışdur dimişlerdür. [94a]

Muşāḥabet: Yakınlık ve dostluk.

Ör) *Bi’l-hevâ*daki bâ muşāḥabet içündür. [109a]

Muşahḥih: İsim cümlesindeki mübtedâ unsurunun marife (belirli) olması gerekir, nekre (belirsiz) olması yanlıştır. Ancak bazı durumlarda mübtedânın nekre olması câiz ve doğru olur. Mübtedânın nekre olmasını câiz ve doğru kılan bu durumlara musahḥih denilmektedir.

Ör) ‘*Abret:* Göz yaşıdır. Münekkeren mübtedâdur. Muşahḥihi fâ‘ ile müşābehetidür. *Şerrun eherre zā-nāb*¹⁸⁹ḳabîlindendür. Taḳdîri *mā nemme bî illā ‘abretun* dimekdür. [17a]

¹⁸⁹(O) şer, keskin dişli hayvanların kızıp ses çıkarmasına neden oldu.

Muṣakḳaleden muḥaffefe: Musakkale (şeddeli) kelimededen üretilen muḥaffefe (cezimli) kelimedir. *Enne'den en/ lākinne'den lākin* kelimelerinin üretildiği gibi.

Ör) *Lākin*: İstidrāk içündür, Muṣakḳaleden muḥaffefedür; anuñ için ‘amelden ilgā olındı. [72b]

Ör) *En lā terā'deki en* muṣakḳaleden muḥaffefedür. [77b]

Muṭāva‘at: Geçişli fiilin işlenmesi neticesinde bir şeyin eserinin meydana gelmesidir.

Ör) *Rağbet: İrādet* ma‘nāsınadır. İçcām: *İmtinā‘* ma‘nāsınadır; *ḥacemtuhu fe-aḥceme*¹⁹⁰ dirler, *kebbeytuhu fe-ekebbe*¹⁹¹ gibi, fi‘l-i şülāşinüñ muṭāva‘atı *it‘ākden* gelmek nevādirdür. [111a]

Muzāf: İzafetlerde (tamlamalarda) tamlanan unsurudur.

Ör) *Ve vaşfi kemālin'deki vaşf* şıfat ma‘nāsınadır. Muḳsemün bih olan *kemāl* kendü olmak cāyızdır. Bu daḥı cāyızdır ki *vaşf* maşdar olup *kemāl'e* muṣāf ola; bu taḳdīrce muḳsemün bih olan *vaşf* olur. [59a]

Muzāfun ileyh: İzafetlerde tamlayan unsurudur.

Ör) *Kullun'daki* tenvīn muṣāfun ileyhden ‘ivażdur; *fe-kullu'l-maḥāsini* taḳdīrindedür. [67b]

El-ğınā'daki lām; lāmu't-ta‘ rīf; muṣāfun ileyhden ‘ivażd[ur]. [137a]

Mübtedā: İsim cümlesine kendisiyle başlanan merfū isimdir.

Ör)

Ve sir zeminen ve'nhaż keşīren fe-ḥazḫuke

El-baṭāletu mā aḥarrte ‘azmen li'-şihḫati

Ḥazḫ: Mübtedā, *El-baṭāletu*: Ḥaberidür. [142b]

¹⁹⁰ Ondan imtina etmesini isteyince imtina etti.

¹⁹¹ Birinin, bir şeye meyletmesini söyleyince meyletti (teveccüh etti).

Mübtedâ'-i mahzûf: Hazfedilmiş mübtedâ.

Ör) *Hevâ:* Maḥabbet ma' nâsınadır. Mübtedâ'-i mahzûfuñ ḥaberidür; *huve hevâ* taḳdîrinedür. [17a]

Müfred: Tekil.

Ör) müfred-i mü'ennes-i gâyibedür. [95a]

Müfred-i mü'ennes-i muḥāṭaba: İkinci Tekil Kişi (dişi) zamiri.

Ör) '*Ahidihi*'deki tā meksûredür; müfred-i mü'ennes-i muḥāṭaba olmak üzere. [57a]

Mülābese: İç içe birlikte olmanın anlamını bildirmek.

Ör)

Ve şāhedtu nefsi bi's-şifāti'l-letī bihā

Tehaccebtu 'annī fī şuhūdī ve ḥicbetī

Bi's-şifāti'daki [129a] *bā* mülābese içündür. [128b-129a]

Mü'ennes: Dişi varlıklara delalet eden kelimeler.

Ör) *İstumiddet* tahtında müstetir olan zamīr *aḥsen* ile *aḳvemu*'ya rāci' iken mü'ennes olduğunun vechi mü'enneşe izāfetleri ile vaşf-ı te'nīs kesb itdiler. [59b]

Mü'ennes-i semā'ī: Üzerinde müenneslik (dişilik) alâmeti olmadığı halde müennes kabul edilen kelimedir.

Ör) *Haşā:* Ḳalbe dirler. Bu maḥalde bâtın ma' nâsınadır, mü'ennes-i semā'īdür. [24b]

Müstekin olan zamīr: Müstetir (gizli/örtülü) olan zamir.

Ör) *Dellenī:* Fi'1 ve mef' üldür, tahtında müstekin olan zamīr ke-zālike *ḥusn*'e rāci' dür. [61b]

Müstetir olan zamīr: Örtülü, Gizli olan zamir.

Ör) *Aḥbara:* Fi'1-i mazīdür, fā' ili tahtında müstetir olan zamīrdür ki raḳībe rāci' dür. [24a]

Muflisen kelimesinün intişābı hāliyyet üzerinedür; *ve'nḥu'*deki müstetir olan zamīrden. [145b]

Müşārun ileyh: Kendisine işaret edilen şeye verilen isimdir.

Ör)

Fe-lāḥin ve vāšin zāke yehdī li-girretin

Żalālen ve zā bīzalle yehzī li-gīreti

Zāke'nün müşārun ileyhi lāḥī ve *zā'nun* müşārun ileyhi vāşīdür. [44a]

Müşebbehün bih: Kendisine benzetilendir.

Ör) Eger sâ'il su'āl iderse ki ketebe-i melāyike ḥalkdan zāhir olan a' māl[i] kitābet eylerler a' māl-i ḳalbiyyeye itṭilā' ları yokdur, vücūd-ı şūrīden ḥāşıl olan a' mālī kitābet ve deḳāyık-ı ḥāla muṭṭali' olup müşebbehün bih olmağa nice şālih[25a] olur? [24b]

Müte' allak: Câr ve mecrûr ve zarfların baḡlı bulunduḡu fiil, şibh-i fiil (masdar, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl vs.) veya manayî fiil (fiilin manasına delâlet eden).

Ör) *Fīki: Fī zātiki* taḳḳirindedür, müte' allakı ef' āl-i 'āmmeden maḥzūf olan *ḥāşıl*dur.

Müzekker: Eril.

Ör) *Ebev: İbādan* fi' l-i māzī-i cem' -i müzekker-i ḡāyibdür.[93b]

N

Nāfiye: Olumsuzluk manası veren.

Ör) *Fe-mā ese 't'*deki *mā* nāfiyedür. [87b]

Nefs-i mütekellim: I. Teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Himtu: Heyemān'*dan nefs-i mütekellimdür. [36a]

Miltu: Meylden, nefs-i mütekellimdür. [54a]

Nefs-i mütekellim-i vaḥdeh: I. Teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Ḳultu: Nefs-i mütekellim-i vaḥdeh*dür; didüm dimekdür. [9b]

Hayşır: Mekân-ı mübhemden 'ibâretdür, *aḥziki*: Ma' mülidür. *Lem eben*'deki eben: Nefs-i mütেকellim-i vaḥdehdür. [56b]

Nefy-i cins: Cinsin hükmünü nefyetmek.

Ör) *Ve lā ḥilmē*'deki *lā nefy-i cins* içündür, *ḥilm* ismidür. *Lā*nuñ ḥaberi maḥzūf *kāyīn* veyā anuñ emşālidür; ef' āl-i 'āmmēden. [48a]

Nekre-i mevşūfa: Mevsuf (vasıflanmış) nekredir.

Ör) *Bihā*'daki *bā* isti'ānet içündür. *Bihā nāfestu* cümlesi şılasıdur mevşülūñ. *Zamīr* cümleye'āyiddür. Bu daḥı cāyızdür ki men nekre-i mevşūfa ola. [93a]

Nekre-i mevşūf: Mevsuf (vasıflanmış) nekredir.

Ör) *Mā ba' de kışşatī*'deki *mā nekre-i mevşūf*dür maḥzūfū'ş-şadr olan cümleye; taḳdīr[i] *şey 'un huve ba' de kışşatī*¹⁹²dimekdür. [48b]

Nekre: Belirsiz isimdir.

Ör) *Ve mā beyne*'deki *mā nekredür*. [28a]

Nez' -i ḥāfiziyyet: Harf-i cerri (cer eden harf) almak, sökmek.

Ör)

Ve bī men bihā nāfestu fī'l-ḥubbi sāliken

Sebīle'l-ulā ḳablī ebev ḡayre şir'atī

Ḡayre'nüñ intişābı nez' -i ḥāfiziyyet üzredür; *min ḡayri şir'atī* taḳdīrindedür. [93b] Ör)

Ör) *Ke 'enne kirāme'l-kātibīne tenezzelū*

'Alā ḳalbihi vaḡyen bi-mā fī şaḡīfetī

Vaḡyen: Nez' -i ḥāfiziyyet üzre manşūbdur. [24a]

S/Ş

¹⁹² Benim anlatmamdan sonra olan bir şey.

Şayrûret: Tahavvül; bir hâlden başka bir hâle geçmektir.

Ör) *Azarre bihi: Żarrah* ma' nâsınadır. Elifi şayrûret içündür; *zarret bi-cismî* taqdîrindedür. [20a]

Şıfat: Sıfat tamlamasında tamlayan unsurudur.

Ör)

Ve lâ ħilme lî fî ħamli mâ fiki nâlenî

Yu 'eddî li-ħamdî ev li-medħi meveddetî

Yu 'eddî cümlesi şıfatı vâkı' olmışdur *lâ*nuñ ismi olan *ħilm'*üñ. [48a]

Ör)

Ve ħum fî riżāhā ve's'a ġayra muħāvilin

Neşātan ve lâ taħlud li-'aczin mufevveti

Mufevvet: 'Aczuñ şıfatıdır. [142b]

Şıfatuñ mevşûfa izāfeti: Sıfat tamlaması.

Ör)

Ve muħkemi ħubbin lem yuħāmırhu beynenā

Taħayyulu neshin ve huve ħayru eliyyeti

Muħkem: Ĥubb'e izāfeti şıfatuñ mevşûfa izāfeti kabîlindendür; *ve muħkemi ħubbin* [56a] *vâkı' in beynenā* taqdîrindedür. [55b-56a]

Şıla: İsm-i mevsûlden (ilgi zamiri) sonra gelerek manasını tamamlayan yapıya verilen isimdir.

Ör) *Mā bî*deki *mā* mevşûldür *ellezî* ma' nâsına. Şılası muḳadder *nezele* veyā *ħalledür*. *Mā* 'i mevşûl muḳadder şılası ile mef' ül-i şânîs[i]dur ebşeştü'nuñ [8a]

Şıla-ı muḳaddere: (Bkz. muḳadder şıla)

Ör)

Ve ‘unvānu še’nī mā ebuṣṣuki ba’zahu

Ve mā taḥtahu iẓhāruhu fevka kudretī

Taḥtehu ‘āmili şıla-ı muḳaddere-i mezbūredür. [29b]

Şīga-i mübālağadur: Abartma sigası vezninde.

Ör) *Belvā: şīga-i mübālağadur. [22b]*

Şīga-i fa’īl: Sıfat sigası vezninde.

Ör) *Keşir: Şīga-i fa’īldür, mef’ül ma’ nāsına. [142b]*

Şīga-i fa’īldür fā’ il ma’ nāsına: (Bkz. Bi-ma’ nā-yı fā’ il)

Halif: Şīga-i fa’īldür; fā’ il ma’ nāsına.

Şīga-i fa’īldür mef’ül ma’ nāsına: (Bkz. Bi-ma’ nā-yı mef’ül)

Ör) *‘Amiyy: ‘Aynuñ fethi ve mīmüñ kesri ve yā’-i müşeddede ile ‘amā’dan şīga-i fa’īldür; mef’ül ma’ nāsına, mekfüfül’-‘ayn dimekdür. [69b]*

Şīga-i mechül: Edilgen çatı.

Ör) *Unsītu: Şīga-i mechüldür, if’ālden. Tā’-i mütekellim kıyım-maḳām-ı fā’īldür, mef’üli ketm’dür. [107a]*

Yurme: Remā yermī’den şīga-i mechüldür. [92a]

Şīga-i mif’āl: Mif’āl veznindeki kelimeler için kullanılır.

Ör) *Mişāk: Şīga-i mif’āldür; ‘ahd ma’ nāsınadır, vuşūḳdan ism-i āletdür, miftāḥ gibi; mā yuveşşeku bihi’l’ahdu mine’l-ḳavī¹⁹³ ma’ nāsınadır.*

Sükūn: Bir harfin sakin (harekesiz) olması durumu.

Ör) *İrb: Hemze’nüñ kesri ve rā’nuñ sükūnıyla ḥācet ma’ nāsınadır. [82a]*

¹⁹³ Kendisiyle ahdin sağlam kılındığı sözler.

Şülâşî: Üç harfli fiiller.

Ör) *Ve lem tesve*: Şülâşîden caḥd-ı mutlakdur. [89a]

Ş

Şart-ı muḳadderüñ cezâsı: Sözde bulunmamasına rağmen sözün gelişinden anlaşılan şartlı birleşik cümlelerin ikinci kısmıdır.

Ör) Bu daḥı cāyızdūr ki *fe-men şā 'e fe'l-yağżab şart-ı muḳadderüñ cezâsı* olup taḳdîri: *İzā kāne'l-emru ke-zālike fe-men şā 'e fe'l-yağżab sivāki* demek ola. [66b]

Şart-ı muḳadderüñ cevabı: (Bkz. Şart-ı muḳadderüñ cezâsı)

Ör) *Fe-lem tehvenî*deki *fā* şart-ı muḳadderüñ cevābıdır; *izā kāne'l-emru ke-zālike* [80b] *fe-lem tehvenî*¹⁹⁴ taḳdîrindedür. [80a-80b]

Şartuñ cevabı: (Bkz. Cezā 'i şart)

Ör)

Ve yemna' unî şekvāye ḥusnu taşabburî

Ve lev eşku mā-bî li'l-e'ādî le-eşketi

Eşket: Şartuñ cevābıdur.

Şart: Şartlı birleşik cümle.

Ör)

Huve'l-ḥubbu in lem taḳẓi lem taḳẓi me 'riben

Mine'l-ḥibbi fe'ḥter zāke ev ḥalli ḥulletî

İkinci *lem taḳẓi*: *Ḳazā 'i* ḥācetdendür, cezâsıdur şartuñ; *lem tu 'eddi ḥāceten* dimekdür. [82b]

Şart-ı muḳadder: Sözde bulunmamasına rağmen sözün gelişinden anlaşılan şarttır.

¹⁹⁴ Durum öyleyse, sen bana âşık olmamışsın.

Ör) *Fe-lem tehven*¹⁹⁵deki fā şart-ı muḳadderüñ cevābıdır; *izā kāne'l-emru ke-zālike* [80b]
*fe-lem tehven*¹⁹⁵ taḳdīrindedür. [80a-80b]

Şîn-i mu' ceme: Noktalı şîn, yani “ش” harfidir.

Şeyn: Feth-i şîn-i mu' ceme ile ‘ayb ma' nāsınadır, mef' ūl[i]dür *lābisen* kelimesinüñ.
[70b]

T

Tahfif: Şeddeli harfle biten bir kelimenin son harfini şeddesiz olarak okumaktır, hafifletme.

Ör) *Ke 'en:* Hüruf-ı müşebbehedendür; taḥfif olınmağın ‘ameli ibtāl olınmışdır. [101b]

Tahfifen: Okunuşu kolaylaştırmak amacıyla.

Ör) *Tefettet:* *Taḳaṭṭa' a* ma' nāsınadır, aşlında *lem tetefette*¹⁹⁶di. *Tā*nuñ biri taḥfifen ḥazf olınmışdır “*Tenezzelu'l-melā 'iketu*”¹⁹⁶de ḥazf olunduğı gibi. [15a]

TakrİR: Doğrulamak, kabul etmek.

Ör) *Ne' am:* Mā sebeḳa taḳrİR içün mevzū' bir kelimedür. [41a]

Ta' diye: Geçişsiz fiili geçişliye çevirmek.

Ör) *Bi-kulli*'deki *bā* ta' diye içündür. [26a]

Tā'-i ḥitāb: Arapçada fiilin sonuna getirilerek “sen” anlamı bildiren “ت/ت” harfidir.

Ör) *Fe-mā ese 'ti*'deki *mā* nāfiyedür, *tā:* Tā'-i ḥitābdur, zāmİR-i mütekellim daḥı olmak cāyızdır. [87b]

Tā'-i mütekellim: Arapçada fiilin sonuna getirilerek “ben” anlamı bildiren “ت” harfidir.

¹⁹⁵ Durum öyleyse, sen bana âşık olmamışsın.

¹⁹⁶ “Melekler iner”. (Kadr, 94/4).

Ör)

Fe-ḳad şurtu ercū mā yuḥāfu fe-es' idī

Bihi rūḥa meytin li'l-ḥayāti'ste' addeti

Tā'-i mütekellim şāra'nuñ ismidür. [92b]

Unsītur: Şīga-i mechūldür, if' ālden. Tā'-i mütekellim ḳāyim-maḳām-ı fā' ildür, mef' ūli *ketm'*dür. [107a]

Ta' ḳīb: Matuf ile matufun aleyh arasında ard ardalık ilişkisinin varlığını bildirmek.

Ör) *Leki'l-ḥukmu fī emrī fe-mā şī'ti fe-şna'ī*

Fe-lem teku illā fīki lā 'anki raḡbetī

*Fe-şna'ī*deki fā ta' ḳīb içündür.[55a]

Ta' līl: İllet ve sebep bildirmektir.

Ör)

Ve lem aḥki fī ḥubbīki ḥālī teberrumen

Bihā li'zṭirābin bel li-tenfīsī kurbetī

Li'zṭirābin'deki *lām li-tenfīs*'deki *lām* ta' līl içündür, *lem aḥkī*'ye müte' allıkdür. [37b]

Tefdiye: Canını başkası uğruna vermeyi (feda etmeyi) belirtmek amacıyla kullanılan bâ harfî.

Ör)

Ve bī men bihā nāfestu fī'l-ḥubbi sālīken

Sebīle'l-ulā ḳablī ebev ḡayre şir'atī

*Ve bī*deki bâ: Tefdiye içündür. [93a]

Temyīziyyet: Temyiz olmak. Temyiz: Kendisinden önceki bir ismin asıl maksadını belirtmek amacıyla getirilen belirsiz ve mansûb isimdir.

Ör)

Ve lī minki kāfīn in hederti demī ve lem

U‘adde şehīden ‘ilmu dā‘ī meniyyetī

Şehīden: temyīziyyet üzre manşūbdur. [88b]

Tenvīn: Arapça isimlerin sonundaki çift üstün (◌ُ), çift ötre (◌ُ) ya da çift esre (◌ِ) ile gösterilen sakın (harekesiz) nûn'dur.

Ör) *Meyn*: Feth-i mīm ile kezib ma‘nāsınadır. *Meynin*'de tenvīn ifāde-i ta‘zīm içündür; meyn-i ‘azīm dimekdür. [70b]

Te‘kīd: Pekiştirme.

Ör) Bu daḥı cāyızdūr ki *ve in etleftu ‘ömrī* te‘kīd-i mübālağa içün olup cevāb iktizā eylemeye, *Rabiḥtu* kasemūñ cevābı ola.

Te‘kīdiyyet-i mefhūm: Bir sözün ifade ettiḡi anlamı pekiştirmek.

Ör)

Ve in lem efuz ḥaḳḳan ileyki bi-nisbetin

Li-‘izzetihā ḥasbi’ftiḡārī bi-tuhmetī

Ḥaḳḳan: Te‘kīdiyyet-i mefhūm-ı lem efuz üzre manşūbdur. [86b]

Te‘nīs: Dişilik

Ör) *İstumiddet* taḥtında müstetir olan zamīr *aḥsen* ile *aḳvemūya* rāci‘ iken mü‘ennes olduğunūñ vechi mü‘enneşe izāfetleri ile vaşf-ı te‘nīs kesb itdiler. [59b]

Terḡīm: Murahham isim yapmak. (Bkz. murahḡam)

Ör) *Ḳabīl*: Aḳvām-i müteferriḳadan cem‘ olmuş cemā‘ate dirler. Ba‘ż-ı şurrāḥ, ḳabīle murahḡamdur, *tā* zarūret-i vezn içündür terḡīm olunmuşdur dimişlerdür. [94a]

Teşdīd: Harfī şeddeli okumak.

Ör) *Halli*: *Hā*huñ fethi ile ve *lām*’uñ [139a] teşdidi ile emirdür ; *itruk* ma’ nāsınadır. [138b-139a]

V

Vāv-i ḥāliyye: Hâl cümlesinin başındaki “vāv” edatı.

Ör) *Ve lī minki kāfīn in hederti demī ve lem*

U’adde şehīden ‘ilmu dā’ī meniyyetī

Ve lem u’adde’daki vāv vāv-i ḥāliyyedür. [88a-88b]

Vücūben maḥzūf: Zorunlu olarak hazfedilmiş.

Ör) *Levle’l-hevā’daki* lām şart içündür. *El-hevā*: İbtidāyla merfū’ dur. Haberi vücūben maḥzūf olanlardandır ki *mevcūddur*. [15a]

Y

Yā’-i mütekellim: Arapçada kelimenin sonuna getirilerek “ben” anlamı bildiren “ي” harfidir.

Ör) *Hāl*’deki yā yā’-i mütekellimdür. [9b]

Yā’-i müşeddede: Şeddeli yâ, yani (ȳ) harfî.

Ör) *‘Amiyy*: ‘Aynuñ fethi ve mīmüñ kesri ve yā’-i müşeddede ile ‘amā’-dan şīğa-i fa’ ildür; mef’ ūl ma’ nāsına, mekfūfū’l-‘ ayn dimekdür. [69b]

Z/Ẓ/Z

Zāl-i mu’ ceme: Noktalı zāl, yâni “ﺯ” harfî.

Ör) *Zull [ve] zillet* zāl-i mu’ cemenüñ zammı ile ve kesri ile ḥorluk ve ḥaḳīrlük ma’ nāsınadır. [97b]

Ẓamīr: İsmın yerine kullanılan kelime. Adıl.

Ör) Ẓamīr-i *tekūne*; istifhām içün olan *mā*’ya rāci’ dūr. [83b]

Ẓamīr-i bâriz: Zahir, açık zamirdir.

Ör) *Besse'nün* fâ'ili tahtında müstekin olup Ya'kûb'a râci' dır. Me'ûli *aķellehu*'de olan ẓamīr-i bâriz hâ'ya râci' dır. [18b]

Ẓamīr-i cem': Çokluk zamiri.

Ör) *Bihim*'de bâ sebebiyyedür. Ẓamīr-i cem' fityeye râci' dır. [5a]

Ẓamīr-i fâ'il: Cümledeki fâilin yerini tutan isimdir, fail olarak kullanılan zamirler.

Ör) *Aġneti*'deki ẓamīr-i fâ'il uẓn'a râci' dır. [23b]

Ẓamīr-i mansûb: Cümledeki mansûb isimlerin (mefûlün bih, inne ismi vs.) yerini tutan zamirdir.

Ör) *Ūlîtuhu*: Binâ'-i mechûldür; *u'ġîtuhu* demekdür. Aġad-i mef'ûl kıyım-maķâm-ı fâ'il olan ẓamīr-i merfû' dur, mef'ûl-i āġarı ẓamīr-i mansûbdur. [43a]

Ẓamīr-i merfû': Cümledeki merfû isimlerin (fail, mübtedâ vs.) yerini tutan zamirdir.

Ör) *Ūlîtuhu*: Binâ'-i mechûldür; *u'ġîtuhu* demekdür. Aġad-i mef'ûl kıyım-maķâm-ı fâ'il olan ẓamīr-i merfû' dur, mef'ûl-i āġarı ẓamīr-i mansûbdur. [43a]

Ẓamīr-i muttaşıl: Birleşik zamir.

Ör) *Efnet* kelimesinün, maġbûbeyeye râci' olan ẓamīr fâ'ili, mâ'-i mevşûle râci' olan ẓamīr-i muttaşıl mef'ûlidir. [115b]

Ẓamīr-i mü'ennes: Dişi şahıs zamiri.

Ör) *Ve mâ eslefet*'deki ẓamīr-i müstekin ile *fe-ûvsi'uhâ*'daki ẓamīr-i mü'ennes maġbûbeyeye râci' dır. [133b]

Ẓamīr-i mü'ennes-i muġāṭabe: II. Tekil şahıs (dişi) zamiridir.

Ör) *Erâki bihâda erâ*, nefsi-i mütekellim vaġdehdür. *Kâf*: Ẓamīr-i mü'ennes-i muġāṭabadur. [10a]

Ẓamīr-i müstekin: (bkz. Müstekin olan ẓamīr)

Ör) *Lem yefüz*'daki *zamīr-i müstekin katīle* rāci' dūr. [94a]

Ẓamīr-i mütekellim: I. Tekil şahıs zamiri.

Ör)

Zeletu bihā fī'l-ḥayyi ḥattā vecedtunī

Ve ednā menālin 'indehum fevka himmetī

Vecedtur. Ef'āl-i kulūbdandır, iki mef'ül iktizā eylemişdür; mef'ül-i evveli *zamīr-i mütekellim* olan *yā'dur*, mef'ül-i şānī[si] bir muḳadderdür ki cümle-i ḥāliyye anuñ maḳāmına kāyim olmuşdur; meşelā *mevşūfen* gibi; taḳdīr: *Vecedtunī mevşūfen bi-hāzihi's-şifati*. [97b]

Ẓamīr-i mütekellim-i muttaşıl: Bitişik yazılan I. Tekil şahıs zamiri.

Ör) *Arāniye'nüñ* evvelki mef'ūli *zamīr-i mütekellim-i muttaşıldur*. İkinci mef'ūli mā'-i mevşūldür şılasıyla. Üçüncüsü *ḥayra kinyetin'*dür. [42b]

Ẓamīr-i te'nīs: (bkz. *Ẓamīr-i mü'enneş*)

Ör) *Bihā*'daki *bā ma'a ma'nāsinadur*. *Ẓamīr-i te'nīs* cibāle rāci' dūr.

(Ẓamīr-i) Şe'n: Öncülü olmayan ve kendinden sonra anlatılmak istenen hususa dikkat etmek için kullanılan müfret, müzekker (هو) zamirdir.

Ör)

Huve'l-ḥubbu in lem taḳẓi lem taḳẓi me'riben

Mine'l-ḥibbi fe'ḥter zāke ev ḥalli ḥulletī

Huve'l-ḥubbu'daki *zamīr şe'n* içündür. [82b]

Ẓamm(e): Ötre.

Ör) *Lu 'm:* *Ẓamm-ı* lām ile ḥasāset ve denā'et ma'nāsinadur. [47a]

Ẓā'-i mu'ceme: Noktalı zā, yani “ظ” harfidir.

Ör) *Hazri*: Hā'-i mühmelenün fethi ve zā'-i [28b] mu'cemenün sükūnıyla men' ma' nāsınadır. [28a-28b]

Min zuhūrihā'deki *min*; *eteyte'*ye de müte'allıkdır. *Zuhūrihā*: cem'-i zāhrdur; *zā'-i* mu'cemenün fethiyle arka dimekdür. [75a]

Zarf-ı mekân: Yer zarfı.

Ör) *İnde*: Zarf-ı mekândur. Müte'allakı olan haber ki *sābit*dür. Anuñ maqāmına iķāmet olunmışdur. Taķdīri *fē-sābitun* *indī* dimekdür. [15a]

Zarf-ı zamân: Zaman zarfı.

Ör)

Ve ba'du fē-ḥālī fiki kāmēt bi-nefsihā

Ve beyyinetī fī sebķi rūḥī beniyyetī

Ba'dur: Zarf-ı zamāndur. [36b]

Zarfiyyet: Zarf olmak.

Ör)

Ve āḥīru mā elķa'l-ulā 'aşıķū ila'r-

Redā ba'zu mā lāķaytu evvele miḥnetī

Evvele: Zarfiyyet üzre manşūbdur, *evvele ma'mtuḥintu biḥī mine'l-maḥabbetī*¹⁹⁷dimekdür. [19b]

Zarūret-i vezn: Vezin gereķi.

Ör)

Ve emsi ḥaliyyen min ḥużūzike ve'smu 'an

Ḥazīzike ve'sbut ba'de zālike tunbiti

¹⁹⁷ Aşk konusunda ilk sınavımdır.

Tunbîti: Cevâb-ı emrde vâkı‘ olduğundan ötüri meczûmu'l-âhirdur, kesri zarûret-i vezn içündür. [139b]

3.3. Edebî Sanatlar

Şerh esnasında önem verilen konulardan biri, bazı durumlarda beyitte geçen edebî sanatların zikredilmesidir. Bu bölümde, eser boyunca ismen zikredilen bu edebî sanatlar alfabetik olmak suretiyle sıralanıp tanımlandırıldıktan¹⁹⁸ sonra kullanımına örnekler verilecektir:

‘**Aks-i müstevî**: Düz döndürme. Bir mısra ya da cümledeki kelime yahut kelime öbeğinin yerini değiştirerek yeni bir mısra veya cümle meydana getirmektir.

Ör) Bu cümle ile bile kırrâ-yı ervâh olan mu‘ âfî-i kelâmı belâgat ve feşâhat ile taḥsîn ü tezyîn itdüklerinden elfâz-ı dürrer-bârlarını daḥı şanâyî‘ -i bedî‘ iyyeden ‘aks-i müstevî ile ve san‘ at-ı cinâsiyye vü iştikâkiyye ile tarşî‘ u tezyîn buyurmışlardır. [4a-4b]

İsti‘âre: Beyân tabirlerinden olan isti‘âre, “bir kelimenin manasını muvakkaten diğeri bir kelime hakkında kullanmak” anlamına gelir. Başka bir ifadeyle isti‘âre, müşebbeh (Benzeyen) ya da müşebbehün bih (kendisine benzetilen)den yalnız biri bulunan teşbihtir.

Ör) *Kabza*: Binâ‘-i merrehdür **kabz**’dan; ‘alâ vechi'l-isti‘âre kudret ve taşarruf ma‘ nâsınadır. [83b]

U‘âhî lafzı zamm-ı hemze ile olıcaḥ mü‘âḥâtıdandır, mülâzemet ma‘ nâsınadır; ve feth-i hemze ile olıcaḥ cem‘ -i aḥyedür. Aḥye şol devâb bağladuḥları ḥable dirler ki her tarafı yire kaçılan vetede bağlanmış ola. Nâzım ḥâzretleri bu ‘ibâre ile ‘alâ vechi'l-isti‘âre şol edâyı edâ eylemişdür ki nüfûs-ı insânî dünyevî ve uhrevî kemâline erişmek aña teşebbûş ile ḥâşıl olur. [124b]

İsti‘âre-i terşîhiyye: Müşebbehün bihin (benzetilenin) levazımının zikredildiği istiare dir.

¹⁹⁸ Çalışmamızın bu bölümünde yer alan edebî sanatların tanımı yapılırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Kemal Edib Kürkçüoğlu (haz.), *Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 11. Basım, Ankara: TDK Yayınları, 2016; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, 1. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 12. Basım, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2014.

Ör) *Tecelludī*: Şiyāb ile ta‘bīr-i isti‘āredür; şevbe lāzım olan iblā ve ihlāk işbāt itmek ile isti‘āre-i terşihīye kılınmışdur. [31b]

Kināye: Bir sözü gerçek anlamının da anlaşılmış olması mümkün olmakla beraber, mecaz anlamı ile kullanmaktır.

Ör) *Taşrīh*: Kināyetüñ zıdd[ı]dur; *kennā* ‘an şey’in dirler, *seterehu*¹⁹⁹ ma‘nāsınadır. Kināyet dağı bundandır. [102a]

Meddu[ı]-yed: ta‘arruz u talebden kināyetdür. [148a]

Hal: Lügatde nez‘ ma‘nāsınadır, şevbde isti‘māl olınsa iḥrāc ma‘nāsına olur; *hale‘e* ‘*anhu şevbehu*’hüñ ma‘nāsı bedeninden şevb çıkardı demekdür ve ref‘ ü keşf ma‘nāsına dağı gelir; *hale‘e’l-mikvede* ‘an re’si’d-dābbeti dirler; *rafe‘ehu* ‘*anhā fe-temşī ve ter‘ā* ‘*alā murādiḥā*²⁰⁰ ma‘nāsına. Ve *fulānun ḥaliyyu’l-‘izāri* dirler *mekşūfetu’l-vechr*²⁰¹ ma‘nāsına. Ve lākin bu nazar-ı ḥalkda müstaḥsen olanlar ile ‘adem-i ta‘ayyünden ‘ibāretdür ve kināyetdür. Türkide yüzi açılmış ya‘nī bī-‘ār u bī-nāmus demek gibi. [63b]

Leff ü neşr: Birtakım şeylerin zikredilmesinden sonra bunların her biriyle alakalı başka şeylerin dile getirilmesidir. Bedī‘ sanatlarından biri olan leff ü neşr, müretteb (sıralı) ve gayr-ı müretteb (sıralı olmayan) olmak üzere iki kısma ayrılır.

Ör) Beyt-i evveldeki **şuhūdī ve hicbetī** leff ü neşr-i mürettebdür.

Mecāz: “Bir kelimenin asıl anlamından başka bir anlama nakledilmesi ve kendi anlamının anlaşılmasına karine-i mânîa (aklî engel) bulunması” anlamına gelen mecaz, beyan tabirlerindendir.

Ör) **Medāmi**: Cem‘-i medma‘dur. Mekân-ı dem‘e dirler. Bu maḥalde mecāzen edmu‘ irāde olunmuşdur; *sāle’l-mizāb*²⁰² kabīlindendür; maḥal zıkr olup ḥāl irāde olunmuşdur. [27b]

¹⁹⁹ O, onu (o şeyi) gizledi.

²⁰⁰ O, (Hayvan) istediği gibi dolaşıp yerden ot yesin diye, dizgini hayvanın başından çıkardı.

²⁰¹ Yüzü örtülü değildir.

²⁰² Su boruları aktı. Su borularından su aktı demektir.

Ör) Ve **ḥumeyyā**'nın muzāfun ileyh olan **ḥubb'**[dan]‘alā vechi'l-mecāz şarāb irāde olunmuşdur; ‘alāka-i teşbīh olan **saḳy** vāsıtasıyla. [2a]

Mübālağa: Bir şeyi olduğundan birkaç derece fazla ya da eksik göstermek suretiyle anlatmaktır.

Ör) Ḥafī degüldür ki nevḥa ve feryād ve ālām-ı ḳalbī ve eskām-ı bāṭnīden nāşī bir ḥālet iken ve göz yaşı anuñ şıdkına ‘alāmet iken nümüne-i [18b] derd-i bāṭnī olan eşk-i çeşm ile lev‘aya müşebbeh kılup tūfān ile nīrānı aña teşbīh itmekde kemāl-i mübālağa kaçd olunmuşdur. [18a-18b]

Şan‘at-ı Cināsiyye (Cinās): Bedī tabirlerindendir. Yazılışı ve söyleyişi bir, anlamı farklı olup aynı ibarede bulunan kelimeler arasında oluşan bir sanattır. Bedī tabirlerindendir.

Ör) Bu cümle ile bile kurrā-yı ervāḥ olan mu‘āfī-i kelāmı belāğat ve feşāḥat ile taḥsīn ü tezyīn itdüklerinden elfāz-ı dürer-bārlarını daḥı şanāyi‘-i bedī‘iyyeden [4b]‘aks-i müstevī ile ve san‘at-ı cināsiyye vü iştikākiyye ile tarşī‘ u tezyīn buyurmuşlardır. [4a-4b]

Şan‘at-ı İştikākiyye (İştikāk): Bedī tabirlerindendir. Aynı kökten türemiş olup aynı ibarede bulunan kelimeler arasında oluşan bir sanattır.

Ör) Ekābir-i şurrāḥdan ba‘zı zāl-i mu‘ceme “**ve cuzze**” olmak vechi üzre şerḥ eylemişlerdür. Ḥafī degüldür ki şan‘at-ı iştikākiyyeye ri‘āyete “**ve cudde**” olmak enseb ü evlā olduğundan nāzım *ḳuddise sirruh* ḥazretleri şanāyi‘-i bedī‘iyyede ḥuşūşan san‘at-ı iştikākiyyede ri‘āyetinden daḳīka fevt itmemegin zāl-i mu‘ceme ile “**ve cuzze**” olmak vechine iltifāt olunmadı. [145a]

Tazammun (Tazmīn): Bir şairin başka bir şairin bir mısrasını veya bir beytini kendi şiirinin içinde irat etmesidir.

Ör) Zīrā mışrā‘-i şānī ḳudemā eş‘ārındandır ‘alā vechi't-tazammun maḥbūbeye ḥiṭāb siyākında irād olunmuşdur. [66b]

Tecnīs: Cinās yapmak demektir. Bkz. **Şan‘at-ı cināsiyye (Cinās)**.

Ör) Fi'l-vāḳi‘ buyurdukları taḥḳīḳ mūrā‘āt-ı tecnīse [85a] ensebdür, bel ki **te’bā** ile bile telaffuzda tecnīs-i tām olmağa aḳrebdür, lākin zarf-ı tenkīrde ittifāk-ı nūsaḥ daḥı muḳarrerdür. [84b-85a]

Tecnīs-i tām: Yazılış ve söyleyiş açısından aynı olan kelimelerin meydana getirdiği cinas çeşididir.

Ör) Fi'l-vāqī' buyurdıkları taḥkīk mūrā' āt-ı tecnīse [85a] ensebdür, bel ki **te'bā** ile bile telaffuzda tecnīs-i tām olmağa aḳrebdür, lākin zarf-ı tenkīrde ittifāḳ-ı nūsaḥ daḥı muḳarrerdür. [84b-85a]

Teşbīh: Aralarında bir ya da birden fazla ortak nitelik bulunan şeyleri birbirine benzetmektir.

Ör) Ḥafī degüldür ki nevḥa ve feryād ve ālām-ı ḳalbī ve eṣḳām-ı bāṭınīden nāṣī bir ḥālet iken ve göz yaşı anuñ şıdkına 'alāmet iken nümüne-i [18b] derd-i bāṭınī olan eṣḳ-i çeşm ile lev' aya müşebbeh ḳılup tūfān ile nīrānı aña teşbīh itmekde kemāl-i mübālağa ḳaşd olunmuşdur. [18a-18b]

Ḥafī buyurulmaya ki nāzım ḥāzretleri 'ināyet-i ezeliye ve mevhibet-i lem-yezeliyye ile maḥabbet-i zātīyye ki ehemm-i meṭālib ve etemm-i maḳāşıd u me'āribdür maḫzar olduğunu izḫār u i' lān itdükten soñra maḥabbet-i me' hūdeyi ḳur'ān menziline teşbīh idüp ve anuñ aḳsām-ı 'āliyesinden olan ḳasem-i muḥkem ile tavşīf eyleyüp ve anı tevehhüm-i nesh ü tebdīlden taḳaddüs eyleyüp ve taḫayyül-i fesh ü taḫvīlden tenezzüh ve sümüvv ile ta' rīf eyledi. [56a]

3.4. Söz Varlığı

3.4.1. Arapça Söz Varlığı

Arapça yazılmış Tâ'iyye Kasîdesinin Türkçe şerhine dayanan bu eserin dikkate değer özelliklerinden biri, şerh edilen beyti oluşturan Arapça kelimelerin bazen Arapça, bazen Türkçe bazen de Farsça olarak anlamlandırılmasıdır. Metinde şerhi esas alınarak anlamlandırılan Arapça sözcükler alfabetik olarak şu şekilde sıralanabilir:

A/ A/Ā/ Ā

'Abret: Göz yaşıdır. [17a]

'Add: Saymak ve i' tibār ma' nāsınadır, bu maḥalde murād i' tibār ma' nāsıdır. [77b]

'Addehu: *Aḥşāhu ve i' teberehu* demekdür. [77b]

‘**Adn**: İķāmet ma‘ nāsinadur. [52a]

‘**Ahd**: ‘Aķd ü mīṣāk ma‘ nāsinadur. [57a]

‘**Aķd**: Bağlamaķdur, tenvīni ta‘ zīm içündür. [40a]

Aķsā: Ğāyet ma‘ nāsinadur. [48b]

‘**Alyā**’: Feth-i ‘ayn ile ve medd ile yüce ve yüksek yer dimekdür; *a‘lā*nuñ mü’enneṣidür. [96a]

‘**Amr ile ‘ömr**: ‘Aynuñ fethi ve zammı ile hayāt ma‘ nāsinadur. [96b]

Anā: Ta‘ab u meṣaķķat ma‘ nāsinadur. [107b]

A‘nāk: Cem‘-i ‘unuķdur. ‘unuķ raķabeden e‘amdur; mecmū‘-ı *mā beyne‘r-re‘si ve‘l-keṭifeyn*’e itlāk olunur; Türkīsi boyun dimekdür. [74b]

‘**Asf**: Yoldan çıķmağadır; *māle [ve] ‘adele ‘ani‘t-ṭarīķr*²⁰³ ma‘ nāsına, bu maḥalde zulm ma‘ nāsinadur. [90a]

‘**Azīmetī**: Bir emre ‘alā vechi’s-ṣebāt kaṣda dirler. [40a]

‘**Azzet**: *Nederet* dimekdür. [75b]

B

Bāķiyen: Ṣābiten ma‘ nāsinadur. [127a]

Bāl: Lüğatde ḥāle [31b] dirler. ḳalb ma‘ nāsına daḥı dirler; *mā ḥālūke?*²⁰⁴maḥallinde *mā bālūke?*²⁰⁵ dirler. *Fārīḡu‘l-ḳalb*²⁰⁶maḥallinde *fārīḡu‘l-bāl*²⁰⁷ dir. [31b]

Barḥ: Şiddet ma‘ nāsinadur. [21b]

²⁰³ O, yoldan çıķmıştır.

²⁰⁴ Halin nedir? (Nasılısın?)

²⁰⁵ Hatırın nedir (nasıl)?

²⁰⁶ Kalbi boştur.

²⁰⁷ Hatırı boştur.

Başā'ir: Cem' -i başiretdür. Başiret kalb gözine dirler. [32b]

Başiret: ' Ayn-ı kalbe dirler. [62a]

Baş ve keff: Bir kâra kaçd u ta' arruż itmekden kināyetdür. [110b]

Bedihetu fikr: Muḳaddimāt-i kıyāsiyye tertıbsüz kalbe ḫāşıl olan ma' nāya dirler. [106b]

Behcet: Ḥüsn ü behā ma' nāsınadır. [58a]

Bestat: Feth-i bā ile si' at ve ihāṭa ma' nāsınadır. [130b]

Bevn: Bu' d ma' nāsınadır. [89a]

Beyyine: Şıḫḫat-i da' vā içün ikāmet olınan bürhāna dirler. [36b]

Bezl: İ' tā ma' nāsınadır; *bezele's-şey* 'e dirler; *a' tāhu ve cāde bihr*²⁰⁸ ma' nāsınadır. [89a]

Bigyet: Kesr-i bāyla ḫācet ve maṭlūb ma' nāsınadır. [63a]

Birr: Kesr-i bā ile iyilik ma' nāsınadır. [133b]

Bizle: Kesr-i bā ile eşvāb-ı köhneye dirler. [89a]

Bu' d: Mesāfe-i ṭavīle ma' nāsınadır. Bu maḫalde lüzūmen meşakḳat irāde olınmışdır; meşakḳati müstelzim olduğundan ötüri. [48b]

Bu's ve be'sen: Şiddet ma' nāsınadır. [41b]

C

Cāh: Ḳadr ve mertebe ma' nāsınadır; *fulānun zū cāhin*²⁰⁹ dirler. [76a]

Cefvā: Feth-i cīm ile zulm ü ta' addī ma' nāsına. [64b]

Celāl: Şıfātıdan ḳahr u ḡazaba müte' allıḳ olan şey 'e dirler. [60a]

Celve: Zuhūr ma' nāsınadır. [8a]

²⁰⁸ O bir şeyi bezletti; yani onu esirgemedi bol bol verdi.

²⁰⁹ Filan kimse yüksek mevki sâhibidir.

Cenāb: *Finā* ma' nāsınadır; kesr-i fā ile finā; havālī-i dāra dirler. [81b]

Cenb: Nāhiye ve taraf ma' nāsınadır; *ka'ade ilā cenbihi ve ilā cānibihi* dirler *ka'ade fī nāhiyetihi ve fī tarafi[hi]*²¹⁰ ma' nāsına. [81b]

Ceny ile ictinā: Meyve düşürmek ma' nāsınadır. [107b]

Cevā: Şiddet-i 'aşk u hüzünden hāşıl olan hurkat-ı bātına dirler. [17a]

Cevāniḥ: Cem' -i cāniḥadır; İyegü kemiklerine dirler. [106b]

Cibillet: Fitret dimekdür. Himtu: *Heyemān'*dandır; taḥayyur ma' nāsınadır. [126a]

Cifvetī: Kesr-i cīm ile cefā ma' nāsınadır. [65a]

Cuzze: *Kuṭi'a* ma' nāsınadır, [cuzzet]: *Kuṭi'at* dimekdür. [74b]

D

Deḥl: Reh-nümā-yı kâfile ma' nāsınadır. [20a]

Derece ile dereke: İkişi daḥı menzilet ü mertibe ma' nāsınadır. Ğāyet-i rif'at u 'ulüvv ile muttaşif olan menzile[ye] derece dirler. [100a]

Dīn: Bu maḥalde tarīkat ve mezheb ma' nāsınadır. [65b]

Dukke: Bir şey'i kesr idüp yere berāber itmege dirler. [16b]

Dūnehu: *Taḥtehu* ma' nāsınadır. [73b]

E

Ebā: İmtena' a ma' nāsınadır. [63b]

Ebet: *İmtena'at* ma' nāsınadır. [106b]

Eblā: Ebter-rekdür. [31b]

²¹⁰ O, onun (bir kişinin) yanında ve olduğu tarafta oturdu.

Ecel¹deki **ecel**: Müddet-i şey' ma' nāsınadur, bu maḥalde müddetü'l-²ömr dimekdür. [86a]

Efraṭa: Lügatde ḥadden tecāvüze dir. [27a]

Ehdā: *A 'tā hediyyeten*²¹¹ dimekdür [112a]

Ekmeh: Anadan a' mā mütevellid olan şahṣa dirler. [72b]

Eliyyet: Kāsem ma' nāsınadur. [56a]

Emāmī: Fetḥ ile [ve] hemze ile ḥālfuñ zıdd[1]dur; öñ ma' nāsınadur. [117a]

Emānī: Cem'-i ümniyedür; ümniye: Ārzū ma' nāsınadur. [72b]

Enhā: Ef'al-i tafzīldür, nihāyetden aḳṣā vü ḡāyet ma' nāsınadur. [63a]

Esā: Hüzün ma' nāsınadur. [87a]

Etleftu: *Bi'tu* ma' nāsınadur; rabiḥtu qarīnesi-yile. [96b]

Etleftu: *Bi'tu* ma' nāsınadur; rabiḥtu qarīnesi-yile. [96b]

Ev messehu: *Ev aşābehu* ma' nāsınadur. [102a]

Evhemtu: Fi'l ve fā' ildür; *Evka'tuhu fī vehmin ve ḡalaṭ*²¹² dimekdür. [2b]

Evṭār: Cem'-i vaṭardur; vaṭar: Ḥācet ma' nāsınadur. [71a]

Eyne: İstifhām içündür, bir isimdür, muḳaddem ḥaberdür, ḳandadur ma' nāsınadur. [52a]

Ezmet: Şiddet ma' nāsınadur. [20a]

F

Fakd: Yitmek [101a] ma' nāsınadur. [100b-101a]

Fāket: Ḥācet ma' nāsınadur.[15a]

²¹¹ Hediye verdi.

²¹² Onu, vehim ve yanlış düşürdüm.

Farz: Lügatde kaç' u taqdır ma' nāsınadur. İştlāhda şol şey'[e] dirler ki ol şey' delīl-i kaç' ī ile şābit ola ki anda şübhe olmaya; meşelā ğasl-i vech gibi. Bu maḥalde farzdan terkine hīçbir vech-ile mesāğ olmayandır. [63b]

Fetret: Ža' f ma' nāsınadur. [57a]

Fe-yagbiṭu: Reşk eyler. [116a]

Fey': Zıll ma' nāsınadur. Bu maḥalde fī fey' i tīnetī'den murād zulmet-i bedendür. [56b]

Fi'l-verā: *Fi'l-halk* ma' nāsınadur. [94b]

Finā': Kesr-i fā'yla havālī-i dāra dirler. Fu'ād: Qalb ma' nāsınadur. [28b]

Fityetin: Cem' -i fetādur, fityān gibi. Murād erbāb-ı bidāyetden olan ehl-i sülūkdur. [5a]

Ğ

Ğalīl: 'Aṭaşdan ḥāşıl olan ḥarārete dirler. [30b]

Ğarām: 'Aşk dimekdür. [79b]

Ğars: Ağaç dikmege dirler. [107b]

Ğaşıyehu: *Etāhu* dimekdür. [100b]

Ğayy: Žalālet ma' nāsınadur. [81a]

Ğenā': Memdüde ile feth-i ğayn ile kifāyet ü nef' dimekdür. *Aḥu'l-ġenā'* ğinā şāhibi [ve] şervet ma' nāsınadur. [147a].

Ğibta: Bir kimse ki ğayra ḥāşıl olan ni' metüñ kendüye daḥı ḥuşulın temennī itmege dirler. [115b]

Ğullet: 'Aṭaş ma' nāsınadur. [30b]

Ḥ/Ḥ/H

Ḥadaḳatu'l-'ayn: Maşabb-ı nūr-ı çeşm olan dāyire-i şaġıreyi muḥīṭ olan sevād-ı çeşme dirler. [3b]

Ḥadıṣ: Ḥaber dimekdür. [105a]

Haled: K̄alb ma' nāsınadır. [23b]

Halle: Aşlında 'uğdeyi çözmek ma' nāsınadır. [40a]

Halli: Fāriğ ol ma' nāsına. [139b]

Hal': Lügatde nez' ma' nāsınadır, şevbde isti' māl olınsa iḥrāc ma' nāsına olur; *ḥale'e* 'anhu *şevbehu* hūñ ma' nāsı bedeninden şevb çıkardı demekdür ve ref' ü keşf ma' nāsına daḥı gelür; *ḥale'e'l-miḳvede* 'an re'si'd-dābbeti dirler; *rafe'ehu* 'anhā fe-temşī ve ter'ā 'alā *murādiḥā*²¹³ ma' nāsına. Ve *fulānun ḥaliyyu'l-izāri* dirler *mekşūfetu'l-vechr*²¹⁴ ma' nāsına. Ve lākin bu nazar-ı ḥalkda müstaḥsen olanlar ile 'adem-i ta' ayyünden 'ibāretdür ve kināyetdür. Türkide yüzi açılmış ya' nī bī-ār u bī-nāmus demek gibi. [63b]

Halvet: *Huluvv* ma' nāsınadır, muvāşalat ve muşāḥabet için tehliye olınan mekân-ı ḥālīnün ismidür. [8a]

Hān Kelimesinüñ aşlı ḥānetdür. Zārūret-i şī'r için *tā'sı* ḥazf olunmışdur. Ḥamr şatılan mevzi'e dirler. [5a]

Hased: Ğayrdan zevālin temennā itmekle bile. [115b]

Haşā: K̄albe dirler. Bu maḥalde bāṭın ma' nāsınadır, mü'enneş-i semā'idür. [24b]

Haṭīr: K̄adr ü menzilet şāḥibi demekdür. [101b]

Havālīf: Cem'-i ḥālīfedür. [144a] Ḥālīfe: Aña dirler ki erbāb-ı cihād zümresinde müteḥallif ola cihāda 'adem-i şalāḥiyyetinden ötüri za'afeh vü nisā vü şıbyān. [143b - 144a]

Hayṣu: Mekân-ı mübhemden 'ibāretdür. [56b]

Hayy: K̄abīle ma' nāsınadır. [97b]

Hāzır: Hā'-i mühmele ile vü zā'-i mu'ceme ile ism-i fā'ildür; *ḥazr*'dan; ḥazr: *Men'* ma' nāsına idügi mā-sebaḳda geçmiştir. [110a]

²¹³ O, (Hayvan) istediği gibi dolaşıp yerden ot yesin diye, dizgini hayvanın başından çıkardı.

²¹⁴ Yüzü örtülü değildir.

Ḥazīz: Sefil demekdür. [139b]

Ḥazri: Ḥā' -i mühmelenüñ fethi ve tā-i [28b] mu' cemenüñ sükûnıyla men' ma' nâsınadır. [28a-28b]

Ḥazz: Hışşe vü naşīb demekdür. [142b]

Hecr: Zıdd-ı vaşldur. [53a]

Hetk: Perde yırtmağdur, tefe' üle naql[i] mübālağa ve istimrār içündür. [64b]

Hevā: Maḥabbet ma' nâsınadır. [17a]

Hevācis: Ḥavātır ma' nâsınadır. [23a]

Hevl: Şiddet ve heybet ma' nâsınadır. [89b]

Heybet: *Ḥavf* demekdür. [111a]

Heyemān: Ḥayret ma' nâsınadır. [113b]

Heyhāte: *Ba'ude* ma' nâsına. [81b]

Hezeyān: Kelām-ı ğayr-ı muḳayyede dirler. [44b]

Ḥibb: Kesr-i ḥā ile isimdür; ḥabīb ma' nâsınadır. [82b]

Ḥibr: Kesr-i ḥā ile bir şey'üñ bāṭını ve deḳāyığını bilmege dirler. [24a]

Ḥilm: Ḳuvvet ve taḥammül ma' nâsınadır. [48a]

Himtu: *Heyemān*'dan nefis-i mütekellimdür. İkinci vehimtu: *Vehim*'dendür ğalat ma' nâsınadır. [36b]

Ḥullet: Zamm-ı ḥā' ile maḥabbet ma' nâsınadır. Ve feth-i ḥā' ile ḥaşlet ma' nâsınadır. [72a]

Ḥumül: Zamm-ı ḥā ile güm-nām olup nazardan sāḳıṭ olmağa dirler. [99b]

Ḥurak: Cem' -i ḥurḳatdur, yanık ma' nasınadır. [17a]

Ḥusn: Bir ma' nâ-yı rūḥānīdür ki her ne maḥalde zuhūr itse ḳulüb aña müncezib olur. [2a]

‘î/î

‘İbāret: Lüğatde *mucāveze* ma‘ nāsınadır, iştilāhda lafz-ı ‘ibāret didükleri lafz mubeyyen olup ve anuñ vāsıtasıyla varıldığından ötürüdür. Ma‘nā-yı ‘örfisinde dağı beyān ü ‘ubūr ma‘ nāsı vardır. [105a]

İbdā: İzhār ma‘ nāsınadır. [64b]

İbsās: Lüğatde tefriķa ve ifşā-yı sırra dirler. Gāhī mecāzen şikāyet ma‘ nāsında dağı isti‘ māl olunur. [8a]

İclāl: Ta‘ zīm ma‘ nāsınadır. [110a]

İdnā: Kesr-i hemze ile yakın eylemek ma‘ nāsınadır. [134b]

İfşāh: İzhār itmek ma‘ nāsınadır. [150b]

İhām: *İrādetu’ş-şey’i ‘alā hilāfī’l-vāķi*²¹⁵ ma‘ nāsına olduğundan ötüri iki mef‘ üle ta‘ diye eylemişdür. [2b]

İhbāt: İtfā’-i nār ma‘ nāsınadır. Bu maḥalde tezellül ü sükūn murād olunmışdur. [140a]

İhcām: *İmtinā’* ma‘ nāsınadır; *ḥacemtuhu fe-aḥceme*²¹⁶ dirler. [111a]

İhlād: Kesr-i hemze ile meyl ma‘ nāsınadır. [142b]

İhtilās: Kıpılmaḳ ma‘ nāsınadır. [114a]

İhtiyār: İştıfā ma‘ nāsınadır. [63a]

İķād: Ateş uyarmaḳdur. [17b]

İķdām: Bir emre şurū‘ da müsāra‘ ata dirler. [143b]

İķtirāb: Yakın olmaḳdur. [63b]

²¹⁵ Bir şeyi gerçekliğine aykırı bir biçimde istemek.

²¹⁶ Ondan imtina etmesini isteyince imtina etti.

İlmām: Nüzül ma' nāsınadur, elemmet bihi; *nezelet bihr*²¹⁷ dimekdür. [109b]

İmām: Muḳtedā ma' nāsınadur. [116b]

İnābet: Mā sivādan Ḥaḳḳ'a rücū' itmekdür. [140a]

İnḳazā: Tamām oldı [6b] dimekdür. [6a-6b]

İnḳizā: Āḥir olmak ma' nāsınadur, [86a]

İ'rāb: Beyān dimekdür. [105a]

İ'tiṣām: Ḥaḳḳ *subḥānehu ve te'ālā'ya* şıḡınmaḳdur her dilde. [140a]

İ'zām: *Vicdānu's-şey'i 'aẓīmen*²¹⁸ ma' nāsınadur. [111a]

İrb: Hemze'nüñ kesri ve rā'nuñ sükūnıyla ḥācet ma' nāsınadur [82b].

İrbā: Kesr-i hemze ile izdiyād ma' nāsınadur. [49b]

İrtiyāḥ: Neşāṭ u sürūr ma' nāsınadur. [114a]

İştibār: Şabrdan ifti' āldür, şabr ile ıştıbār bir ma' nāyadur. [39b]

İsticābe: Ḳabūl-i da' vet ma' nāsınadur. [141a]

İstimdād: Ṭaleb-i meded ma' nāsınadur. [59b]

İs: İbil-i beyāzā dirler ki beyāzı şaḳraya māyil ola. Lākin bu maḥalde muṭlaḳ ibil ma' nāsınadur. [20a]

İtrāk: Ḥayā vü heybet ile başın aşāḡā şalup ve gözlerin yire diküp ṭurmaḳdur. [110a]

İzmaḥallet: *Telāşet* [127b] *ve feniyet* ma' nāsınadur. [127a-127b]

K/Ḳ

Ḳabīl: Aḳvām-i müteferriḳadan cem' olmış cemā' ate dirler. [94a]

²¹⁷ Başına gelmiştir.

²¹⁸ Bir şeyi büyük bulmak.

Ḳabẓ: Teveffî ma' nâsınadur. [83a]

Ḳadr: Miḳdâr dimekdür. [73b]

Ḳaẓa: Hüküm ma' nâsınadur. [30b]

Ḳazâ: *Mâte* ma' nâsınadur. [85b]

Kebid: Mü'enneş-i semâ'idür. Ciger ma' nâsınadur. [15a]

Ke-edmu'î: Eşk-i çeşmüm gibidür. [18a]

Ke's: Şol zarfa dirler ki şarâb ile memlû ola. [2a]

Kerb: Hüzni ma' nasınadur. [20a]

Ketm: Maşdardur; setr ma' nâsına. [5a]

Ḳilâ: Kesr-i kâf ile 'adâvet ma' nâsınadur. [64b]

Ḳilâ: Kesr-i kâf ile şiddet-i buğz ma' nâsınadur. [53a]

Ḳilâ: 'Adâvet dimekdür. [133b]

Ḳinyetin: Zâhire ma' nâsınadur. [42b]

Kirâme'l-kâtibîn: Melâyikeden bir tâyifedür ki hayr u şerr-i a' mâl-i mükellefini ketb ider. [24a]

Ḳışaş: Aḥbâr-ı mütetebbi' aya dirler. [48b]

Kitmân: Maşdardur, ketm gibi; gizlemek ma' nâsınadur. [107a]

Ḳubḥ: Hüsnüñ zıddıdır. [38a]

Ḳultu: Nefs-i mütekellim-i vahdehdür; didüm dimekdür. [9b]

Kurbet: Ğam ma' nâsına gelür. [37b]

L

Lâḥa: *Zahara* ma' nâsınadur. [137a]

Lāhī: Şol kimesneye dirler ki muhibbe maḥabbet ile ittişāfdan ötüri lev̄m idüp taʿ arruz ile terk-i maḥabbet ile naşīḥāt eyleye. [44a]

Lāyim: Aña dirler ki muhibbi ʿ aşqdan menʿ eyleye, muhibbe teraḥḥum u şefkatdan ötüri maḥbūbindan ḥufyeten. [132b]

Lebsu: Fetḥ-i lām ile telbīs maʿ nāsınadır. Telbīs: Bir şeyi ḥaḳīḳatūñ ḥilāfinde göstermege dirler. [70b]

Lehce: Lisān maʿ nāsınadır; *fulānun faşīḥu'l-lehce*ti dirler; *faşīḥü'l-lisān*²¹⁹ maʿ nāsınadır. [106a]

Lem takḳzi: *Lem temut* maʿ nāsınadır. [82b]

Levm: Melāmet maʿ nāsınadır. [46a]

Levʿ a vü zefir vü zefret: Hurḳat maʿ nāsınadır. [17b]

Libās: Köhne maʿ nāsınadır. [31b]

Li-ifāḳatin'deki lām: Lām-ı taʿ lildür. İfāḳa eylemege dirler. [15a]

Luʾm: Zamm-ı lām ile ḥasāset ve denāʾet maʿ nāsınadır. [47a]

M

Maḳt: Eşedd-i buğḫ maʿ nāsınadır. [141b]

Maṭiyyet: Bār-gīr maʿ nāsınadır. [136a]

Mechūd: Merdūñ ṭāḳatı ṭāḳ olmağa dirler, gerek maraḫ cihetinden gerek ğayrıdan. [103b]

Meddu[l]-yed: Taʿ arruz u ṭalebdan kināyetdür. [148a]

Melāḥat: Bir ḥüsne dirler ki idrāk[ı] ğāmız u ʿ asīrdür. [60b]

Melām: Maşdar-i mīmīdür, melāmet maʿ nāsınadır. [114b]

Men: Kimesne maʿ nāsınadır, zevi'l-ʿ uḳūle maḥşūşdur. [2a]

²¹⁹ Falan kimse, belīğ ve nātıkaperdazdır.

Menāl: Yetişmek ma' nāsınadır, bu maḥalde maḳşad ve ḥāl dimekdür. [97b]

Menḥ: Feth-i mīm ile 'aṭā ve baḥşış ma' nāsınadır. [133b]

Meniyyet: *Mevt* ma' nāsınadır [88b]

Me'āl: 'Āḳıbet dimekdür; bu maḥalde bi' tibārı mā ye'ülü ileyhi āḥiret ma' nāsınadır. [135a]

Me'riben daḡı ke-zālike ḥācet ma' nāsınadır. [82b]

Merām: Maṭlūb dimekdür. [74b]

Merāmī: Cem' -i mermīdür; mermī: Maḳşad ma' nāsınadır. [75b]

Mesma': Kesr-i mīm ile ālet, feth-i mīm ile ism-i mekāndur; ālet-i sem' u maḥall-i mesma' dimekdür. [114b]

Mess: İṣābet ma' nāsınadır. [47b]

Meyn: Feth-i mīm ile kezib ma' nāsınadır. [70b]

Mezheb: Ṭarīḳat ma' nāsınadır. [68a]

Millet: Kesr-i mīm ve feth-i lām ile dīn ve 'aḳīde ma' nāsınadır. [54a]

Min ekmehin: Ekmehden; ya' nī kūr-ı māder-zād olandan.[73a]

Misāk: Şıḡa-i mif' āldür; 'ahd ma' nāsınadır. [56b]

Mudā: Żamm-ı mīm ile cem' -i mudyedür; mudyē: Koyun boğazladuḡları sikkīne dirler. [148a]

Muddet: Zamāndan bir miḡdāruñ ismidür; yā' -i mütekellime izāfet ile bu maḥalde 'ömr dimekdür. [91b]

Muḥālefe: Ṭarafeynden ahdleşmege dirler, bu maḥalde muvāfaḳat ma' nāsına. [47a]

Muḥāvele: Ṭaleb dimekdür. [142b]

Muḥayyā: Vechdür. [2a]

Muḥkem: Aña dirler ki min ḡayşü'l-lafz ve'l-ma' nā aña şübheye 'arız olmaya.[55b]

Mukle: Sevād ile beyāzı cāmi[‘] olan şahmetü'l-[‘] ayn didükleridir. [2a]

Munā: Cem[‘] -i münyedür; ārzū ma[‘] nāsınadır. [52b]

Munā: Zamm-ı mīm ile ārzū ma[‘] nāsına olan *munye*[‘]nün cem[‘][i]dür, haberidir mübtedānuñ. [63a]

Munāfese: Bir şeyi ğayr ile [‘]alā vechi'l-müsābağa raġbete dirler. [93a]

Munye: Murād ma[‘] nāsınadır. [114b]

Mu'siru'l-[‘]usreti: Şol kimseye dirler ki fakır ğinādan tercīh idüp ihtiyār-ı fakr eylemiş ola. [146a]

Muşbit: İsm-i fā[‘] ildir, işbāt idici dimekdir. [10a]

Mūsir: Ğanī dimekdir. [146a]

Musketi: [‘]Aql dimekdir. İkinci musketi baġiyye ma[‘] nāsınadır. [151a]

Muteleffit: *Mutaşarrifu'l-vech*²²⁰ ma[‘] nāsınadır. [10a]

Muz: Evvel-i müddet ma[‘] nāsınadır. [57a]

N

Nādemtu: *Şurtu nedīmen*²²¹ dimekdir. [21b]

Nahzat: Kavme-i serī[‘] a ma[‘] nāsınadır. [141a]

Na't: Şey'i kendüde mevcūd olan şifāt-ı hamīde ile vaşfa dirler. [60a]

Nāsik: Müte[‘] abbid ma[‘] nāsınadır. [67b]

Nāzir: *Mā bihi yanzuru's-şahş'a*²²² dirler, başa u başirete itlāk olunur. [49b]

Nāzir: [‘]Ayn dimekdir. [126a]

²²⁰ Yüz çeviren.

²²¹ Ben nedim (içki meclisinde sohbet arkadaşı) oldum.

²²² Kişinin görme organıdır.

Necvā: Hufyeten söylemege dirler, bu maḥalde münācāt ma' nāsınadur. [75b]

Nefsi'l-emri: Haḳīḳat-i ḥāl ma' nāsınadur. [130a]

Nesh: Bir şey'i izāle itmekdür. [56a]

Neşāt: Sürür ma' nāsınadur. [142b]

Nevḥa: Āvāzla girye itmekdür.[17b]

Neyl: Yetişmek ve bulmak ma' nāsınadur. [126a]

Nuhā: Cem' -i nühye'dür, ' aḳl ma' nāsınadur. [61b]

Nuḥūl: Hüzāl ma' nāsınadur. [26a]

Nuḥūl: Zubūl ve naḥāfet ma' nāsınadur. [21b]

Nuhūz: Zamm-ı nūn ile ayak üzerine tırnaḳdır ḳāme gibi ve toḡrulmak istivā gibi, lākin bu maḥalde ḥareke ve meşy ma' nāsınadur. [142b]

Nusk: Nūnuñ zamm[1] ile sīnūñ sūkūniyla ' ibādet ma' nāsınadur. [118b]

R

Rāḥat: Keff ma' nāsına. [2a]

Raḳīb: Maḥbūb[1] ḡayrdan gözediciye dirler. [8a]

Redā: Helāka dirler. [27b]

Reḥā: Feth-i rā-yla si' at-ı ' ayş ma' nāsınadur. [101b]

Resm: Şey'ūñ eşerinden bāḳī ḳalana dirler. [36b]

Revm: Ḳaşd ma' nāsınadur ve ṭaleb ma' nāsınadur. [74b]

Rizā: Hoşnud olmak ma' nāsınadur. [65b]

Ru'yet: Fikir ma' nāsınadur. [106b]

S/Ş/Ş

Şabābe: Şiddet-i şevḳe dirler. [9b]

Şadd: Men^ç ve zecr ma^ç nâsinadur. [53a]

Şahv: Sekrûñ zıddıdır. Ayık ma^ç nâsinadur. [6b]

Şakātñ: Fi^çl ve mef^ç üldür. Baña içürdi ma^ç nâsına. [1b]

Şārim: Ğāyet kesici dimekdür. [141b]

Şarrahtu: *Azhartu* dimekdür. [102a]

Şavn: *Hifz* ma^ç nâsinadur. [89a]

Sehā: Ğaflet ma^ç nâsinadur. [72b]

Şemmete: *Hunāke* dimekdür. *Ğāyetī şemmete*; cihet-i ba^ç īdeye, hunāke; cihet-i qarībeye işāretdür; anda ile bunda gibi. [118b]

Sem^ç bu maḥalde işitmek ma^ç nâsinadur, [23a] üzn ile mu^ç abber olan ālet degüldür. Zamīr raḳībe rāci^ç dür. [22b-23a]

Semt: Tarīḳ ma^ç nâsinadur. [151a]

Serīret: Bāṭın ma^ç nâsinadur. [25a]

Sirr: Ḳalbde mevdū^ç bir laṭīfedür. [60a]

Sirr; gizlü ma^ç nâsinadur ki zıdd-ı ^ç *alāniye*’dür. Li-sirrī’deki sirr *ḳalb* ma^ç nâsinadur. [104b]

Sitr: Kesr-i sīn ile perde ma^ç nâsinadur. [124b]

Sivā: Ğayr ma^ç nâsinadur. [54a]

Suhā: Bir kevkeb-i ḥafīnūñ ismidür ki benātu'n-na^ç ş-ı kübrānuñ kıyruğı ki üç kevkebdan ^ç ibāretdür, anlaruñ ortasında olan kevkeb yanında vāḳi^ç olmuşdur. Ḥiddet-i başarı olanlar anun rü’yeti ile imtiḥān olunur ğāyet-i ḥafā vü şıḡarından ötüri. [72b]

Sumuvv: ^ç Ulüvv ma^ç nâsinadur. [139b]

Sunnet: Tarīḳat ü sīret ma^ç nâsinadur. [63b]

Şun‘: Īcāda dirler fi‘l ma‘nāsınadır. Lākin fi‘l sun‘dan e‘amdur; her sun‘a fi‘l dirler amma her fi‘le sun‘dimezler. [55a]

Ş

Şekiyyet: Şikāyet ma‘nāsınadır. [40b]

Şemāyil: Cem‘-i şimāldür; kesr-i şīn ile ḥulḳ ma‘nāsınadır. [3b]

Şemūl: Feth-i şīn ile ḥamrdur. [3b]

Şevḳ‘den murād ‘āşıḳuñ bāṭınınuñ ma‘şūḳ cānibine incizābıdır ve yāḥud vāşıl olduğı mertebeden ziyādeye vuşūl içündür. [28a]

Şeyn: Feth-i şīn-i mu‘ceme ile ‘ayb ma‘nāsınadır. [70b]

Şezzēt: *Nederet* ma‘nāsınadır. [131b]

Şiddet: *Reḥā’*huñ zıddıdır; żīḳ-i ‘ayş ma‘nāsınadır. [101b]

Şifā: Şīn’uñ kesr[i] ile ve medd ile devā ve ‘ilāc ma‘nāsınadır. [41b]

T/Ṭ

Taḥaṭṭī: Tecāvüz ma‘nāsınadır. [73b]

Taḥayyul: Ḥayālinden bir şey’i taşavvur itmege dirler. [56a]

Takḍīm: Hedıyye-i cüz’ıyye ma‘nāsınadır; ‘Acemler dest-āvız didükleri gibi. Bu maḥalde bezl ü īşār ma‘nāsınadır. Nitekim “*Ve ḳaddemtu mā lī fī me’ālī ‘ācilen*”²²³ beytinde sebḳat eylemişdür. [143b]

Takḍīm: Bezlden kināyetdür. [135a]

Takıyye: Ḥavf u ḥazer ma‘nāsınadır. [47a]

Ta‘addet *Ta‘diyedendür; tecāvezet ‘an ḥaddihā*²²⁴ ma‘nāsınadır. [71b]

²²³ 168.beyit.

²²⁴ Haddini aştı.

Ta'addī: Tecāvüz ma' nāsınadur. [71b]

Taşrīḥ: Kināyetüñ zıdd[1]dur; *kennā* 'an şey in dirler, *seterehu*²²⁵ ma' nāsınadur. Kināyet daḥı bundandır. [102a]

Tebārīḥ: Tevehhüc ü hareket ve ḥarāret ü şiddet ma' nāsınadur. [41a]

Teberrum: Se'āmet ve melāl ma' nāsınadur. [37b]

Tecellī: Zuhūra dirler. [28b]

Tecellud: Celādetde tekellüfdür. Celādet: Şalābet ma' nāsınadur. [38a]

Tecellud: Taşabbur ma' nāsınadur. Şabr u celādetde tekellüfdür. [31b]

Tedliye: 'Aqluñ maḥabbetden fıqdānına dirler; *dellehehu'l-ḥubbu tedlīhen*, *ḥayyerehu*²²⁶ ma' nāsınadur. [103b]

Tehdīd: Korkutmaḳ ma' nāsınadur . [89b]

Tehvā: *Tuḥibb* ma' nāsınadur. [102a]

Tekarrebtu: Taleb-i ḳurbet ma' nāsınadur. [134a]

Tekāzaytu: Fi'l ve fā' ildür, taḳāzī eyledüm. [6b]

Temme: Fi'l-i māzīdür. Tamām oldı ma' nāsınadur. [5a]

Tenfīs: Tefrīḥ ma' nāsınadur. [37b]

Terūm: *[Ta]ḥlub* ma' nāsınadur. [75b]

Teşaddī: Ta' arruż ma' nāsınadur. [51a]

Tesdīd: Tesviye ma' nāsınadur. [140a]

Tesellī: Ḳalbüñ 'aşḳdan ferāğ u taḥlīsīdür. [52b]

²²⁵ O, onu (o şeyi) gizledi.

²²⁶ Aşk, falan kimseyi medhûş etti; yani şaşkına çevirdi.

Teşmîr: Dâmen-der-miyân itmege dirler bir müttehem için. [141a]

Tevellî: *İ'craz* ma' nâsinadur. [28a]

Ṭal'ât: Ṭulû' dan binâ'-i merrehdür, zuhûr ve rü'yet ma' nâsinadur. [58a]

Ṭarf: *ʿAyn* dimekdür. [110b]

Ṭavr: Ḥadd ma' nâsinadur. [71b]

Ṭayf: Ḥayâl ü cünûn dimekdür. [114b]

U/ʿU

ʿUddet: Tehyî'e olan şey'e dirler. [77b]

ʿUkbâ: Maşdardur, büşrâ gibi, mübâlağa içündür, ʿâkıbet ve soñ ma' nâsinadur. [39b]

Ulâ: *Ellezî [ne]* ma' nâsına. [93a]

Unvânu's-şey'i: Şey'ün şol zâhirine [29b] dirler ki anuñla ʿalâ vechi'l-icmâl şey'ün bâtınına istidlâl olına. [29a-29b]

U'âhî lafzı zamm-ı hemze ile olıcağ mü'âhâtdandur; mülâzemet ma' nâsinadur; ve feth-i hemze ile olıcağ cem'-i ahyedür. Ahye şol devâbb bağladuqları ḥable dirler ki her tarafı yire kaçılan vetede bağlanmış ola. [124b]

V

Vaqt: Lügatde zamândan ba' zına ıtlâğ olunur. [141b]

Va'd: Ḥayr ile şerde ma' an isti' mâl olunur, lâkin ḥayrda isti' mâlî ekşerdür [91b -92a]

Vaşf: Şıfat ma' nâsinadur. [59a]

Vâşî: Şol kimesneye dirler ki muḥibbi maḥbûba kadḥ eyleye ve zemm itmek ile maḥbûbuñ andan nazarını kaṭ' ide, manzûr-ı maḥbûb olmağda kendüye kimse müşârik olmamağ için. [44a]

Vecd: Bâtınuñ nûr-ı tecellîye muşâdefesidür. [9b]

Vecd: Ḥüzün dimekdür. [30b]

Vefā: Żıdd-ı ğadrdur, memdūdedür, żarūret-i vezn-içün қаşr olınmışdır. [84b]

Vefāt: Żıdd-ı ğayātdur. [84b]

Vehn: Ża‘ fa dirler. [26a]

Velā: Feth-i vāv ile maḥabbet ma‘ nāsınadur. [147a].

Veliyy: Bu maḥalde muḥibb ma‘ nāsınadur. [92a]

Ve‘īd: Şerr ile olan va‘ de dirler. [91b]

Verā: Halk ma‘ nāsınadur. İkinci verā ḫalf u ḫuddām ma‘ nāsınadur; [116b]

Vichet: Kesr-i vāv ile teveccüh olınan nesneye dirler, kıble gibi. [116b]

Vudd; zamm-ı vāvla [ve] velā; feth-i vāv ile ikisi daḫı maḥabbet ma‘ nāsınadur.[51b]

Y

Yesār: Ğinā ve sa‘ at ma‘ nāsınadur. [147b]

Yuhmā: *Yuḥfāz* demekdür. [100b]

Yurtecā: *Yurcā* ma‘ nāsınadur. [100b]

Z/Ż/ Z/Z

Żanā: Maraz ma‘ nāsınadur. [79a]

Żanā: Maraža dirler. [21b]

Żarrā: Şiddet-i elem ma‘ nāsınadur.[47b]

Zemin: Kötürüm demekdür. [142b]

Żuhūrihā: Cem‘ -i zāhrdur; zā‘ -i mu‘ cemenūñ fethiyle arḫa demekdür. [75a]

Zummeti: Fi‘ l-i māżī-i mechūldür. Zimāmlanmış ma‘ nāsınadur. [20a]

Żurā: Żāl-i mu‘ cemenūñ zamm[ı] ile zirvenūñ cem‘ idür; zirve: a‘ lā-i merātib-i şey‘e dirler. [96a]

Zurr: Hastelik ma' nāsınadur. [27a]

3.4.2. Türkçe Söz Varlığı

Çalışmamızın bu bölümünde, şerhte geçen Tarama Sözlüğü'nde bulunan ancak günümüz yazı diline ulaşmamış veya az kullanılan Türkçe sözcüklerin anlamları²²⁷ alfabetik olarak sıralanacaktır:

A

Aña: Ona; onu; onun için, ondan dolayı; onun hakkında; onca, ona göre; onun, onun olsun, ona fedadır; oraya.

Ör) *Elka'l-ulā:* Erbāb-ı 'aşkıdan ki anlar ki aña mülākī olmağla. [19b]

leķītur: Ben aña mulākī oldum. [47b]

Ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle.

Ör) *Ed-dā'ī ileyki:* Ancılayın hüsn ki bā' iş ü dā' idür senüñ maḥabbetüñe. [49a]

Anda: Orada.

Ör) Ya' nī ben cāh [u] vaķār ve naḥvet ü i' tibār şāḥibi iken bir muḳtezā oldı ki derecāt-ı 'izz ü cāhdan derekāt-ı zille ve meskenete māyil, ve hubūṭ ü nüzül eyleyüp anda karar tutdum dimekdür.[100b]

Anı: Onu.

Ör) *Ebķati:* İbķā eyledi anı. [32b]

Ayık: Uyanık, akli başında.

Ör) *Şaḥv:* Sekrüñ zıddıdur. Ayık ma' nāsınadur. [6a]

B

Bile: Birlikte.

²²⁷ Bu bölümde yer alan Türkçe kelimelere anlam verilirken şu kaynağa başvurulmuştur: Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1983.

Ör) *En Enerāki*'deki *en*: Maşdariyyedür. Dāhil olduğu fi'l ile bile taḳdīr-i rū'yetde manşūbu'l-maḥal, mef' ulidür *mena'ti'hūñ*. [13a]

Bi-mā şemme: Anda olan ile bile. [118b]

Bit-: meydana gelmek, hasıl olmak; Bitki, tüy, saç vb. şeyler çıkıp yetişmek; (insanlar için) yetişip büyümek; mahvolmak; kaynaşmak, bitişmek.

Ör) *Tunbiti*: Bitürsin. [139b]

Ya' nī fāriḡ u āzāde ol cümle ḥuzūz u shehevātından, [140a] müstaḡnī vü bī-niyāz ol ḥazīz ü murādātından, daḡı şābit ü ber-ḳarār ol bu ḥāl üzre ma' ānīnūñ şübūtından soñra “men sebete nebete”²²⁸ müsted' āsınca bitürsin dimekdür. [140a]

Bitür-: Peyda etmek, hasıl etmek, meydana getirmek; bitıştirmek, kaynaştırmak.

Ör) *Tus'ifti*: Hācetin bitürürsin. [90b]

Bölük: Parça, kısım; Takım, zümre.

Ör) Meger fi'l-cümle müşābehet ve benüm derd-i derūnumdan enmūzec olmaḡa şālih bir ḥālet bu ola ki bir bölük ṭāyife ki kemāl-i ' acz ve ' adem-i ḡudretlerinden maḡşada ' āzim olan ḳāfileye murāfaḡadan ḳalalar. [21a]

Buncılayın: Bunun gibi, böyle.

Ör) Lā-cerem buncılayın maḡabbet nādirdür. Her ' āşıḳuñ ḳarı vü her kim sermāyenūñ pazarı degüldür dimekdür. [133a]

Bunda: Burada, bu defa.

Ör) *Şemmete*: *Hunāke* dimekdür. *Ġāyetī şemmete*, cihet-i ba'īdeye, hunāke; cihet-i ḳarībeye işāretdür; anda ile bunda gibi. [118b]

Dirlik: Yaşayış, hayat; ödenek.

Ör) *Min 'ayşi 'āşıḳin*: ' āşıḳuñ dirliğinden. [52a]

²²⁸ “Kararlı ve sabırlı olan kimse, her türlü muradına kavuşur”.

Düken-: Tükenmek, bitmek.

Ör) *Arza'nkizāhur*: Ben rāziyüm ki dükene ol 'ömr.[86b]

E

Eyle: Öyle.

Ör) *Dellenr*: Eyle hüsni ki baña delālet eyledi. [62a]

G

Gicele-: Geceyi geçirmek.

Ör) *Emseyte tāmī'an*: Tāmī'an giceledüñ. [71b]

Gözedici: Bekçi.

Ör) *Raḳṭb*: Maḥbüb[ı] gayrdan gözediciye dirler.[8a]

İ

İrilik: Sertlik, kabalık, katılık, haşinlik; şişlik.

Ör) *Min ru'ūneti*: İrilikden. [148b]

İriş-: Erişmek.

Ör) Erbāb-ı 'aşıkuñ ḳā'ide-i muḳarraresindendür ki her bār ki şeb-i firāk ḡāyete ve zamān-ı iftirāk nihāyete irişüp devlet-i vişāl el vermekle yāra 'arz-ı ḥāle fırsat bula, 'aşıkuñ zebānına evvel cārī olan zamān-ı firakatda çekdügi ālāmı rivāyet ve eyyām-ı müfāraḳatda ser-güzeşti olan ḡamdan şikāyet olur. Lā-cerem üslūb-ı ma'hūd-ı 'aşıḳān üzre yāra şikāyete başladum. [8b]

Ḳ/K

Ḳaçan: Ne zaman.

Ör) Her ḳaçan ki ḳahr ile tecellī eylese eşyāyı cümleten fānī vü munḳahir olur. Ve her ḳaçan ki luṭf ile tecellī eylese cemī' -i eşyā aña ṭāḳat götürür, gerek ol şey ḳavī olsun gerek za'īf olsun. [14a]

Yeteħarreṣ: yetaṣayyed ma‘ nāsınadır; *ħareṣtu'z-żabye* dirler kaçan żaby şayd eyleseler. [50b]

Ḳanda: Nerede.

Ör) *Eyne*: İstifhām içündür, bir isimdür, muḳaddem ħaberdür, kandadır ma‘ nāsınadır. [52a]

Ḳanḳı: Hangi.

Ör) *Şeḳā* ħirmān ma‘ nāsına olmaḳ kanḳı lügatde vāḳi‘ ola kütüb-i mütedāvilede görilmemişdür. [42a]

Kendülik: Varlık, mevcudiyet.

Ör) ‘İnāyet senden ve bende ne maḳūle pāy-ı ḳudret ola ki kendüligümden senüñ vuşlatuñ ħalvet gehine yol bulam, hidāyet sendendür. [84a]

Kimesne: Kimse.

Ör) *Men*: Kimesne ma‘ nāsınadır, zevi'l-‘uḳūle maḥşūşdur.

Ḳo-: Bırakmak, terk etmek; izin vermek; alıkoymak; tesir etmek, etkilemek.

Ör) Ya‘ nī eger mekrūh olan helāk baña ḳaşd eylese beni bulmaz. Zīrā işābetiyle beni āteş gibi yaḳup vücūdumdan eşer komamışdur senüñ maḥabbetüñ ħarāreti. [28a]

Ḳovla-: Gammazlık etmek, münafıklık etmek.

Ör) *Nemmet bihi*: Anı kovladı. [17a]

Nice, Niçe: Nasıl; çok, birçok, hayli; çok kez; ne; ne zaman; kaç, ne kadar; hangi; ne kadar, ne derece; ne vakte kadar.

Ör) Eger sā’il su’āl iderse ki ketebe-i melāyike ħalkdan zāhir olan a‘ māl[i] kitābet eylerler a‘ māl-i ḳalbiyyeye ittılā‘ ları yokdur, vücūd-ı şūrīden ħāşıl olan a‘ mālī kitābet ve deḳāyık-ı ħāla muṭṭali‘ olup müşebbehün bih olmağa nice şāliḥ olur? [24b]

Eger tecellī-i zāt olsaydı niçe müddetden soñra Tūr-i mīḳātda *erīnī* diyü rü’yet taleb eylemezler idi. [14b]

O

Ol: O.

Ör) *Eḳallehu*: Ol şey 'üñ eḳallini. [19a]

Ö

Ötüri: Dolayı, sebebiyle.

Ör) Ve beni ol ḥüsn 'aşḳ u maḥabbete delālet itmekle mesrūr u şādān kıldı eyle 'aşḳ u maḥabbet ki anda senüñ beḳā ve 'izzetüñ müşāhedesinden ötüri kendü fenā vü zilletüm baña laṭīf [ü] müstaḥsen görüñdi.[62b]

Ş

Şol: Şu, O.

Ör) *Ve āḫiru mā*: Şol şey 'üñ āḫiri ki. [19b]

Ṭ

Ṭağ: Dağ.

Ör) *Le-dukketi*: Elbette ol tağların mecmū' ası pāre pāre olur idi. [16b]

Ṭoğrulmaḳ: Doğrulmak (dik bir duruma gelmek)

Ör) *Nuhūz*: Zamm-ı nūn ile ayak üzerine ṭurmaḳdur ḳāme gibi ve toğrulmaḳdur istivā gibi, lākin bu maḥalde ḥareke ve meşy ma' nāsınadur. [142b]

Ṭutul-: Kullanılmak.

Ör) *Ve min iḥfā'i ḥubbiki*deki vāv ḥāliyyedür. İḥfānuñ ḥubba izāfeti cā'izdür ki maşdaruñ fā' iline izāfeti ḳabīlinden ola, eger fā' iline muzāf ḳabīlinden tutulur ise, ve'l-ḥālu enne iḥtifā'ī min te'sīri iḥfā'i ḥubbiki bī²²⁹ dimekdür. [27b]

Ṭur-: Durmak.

²²⁹ Durum şöyle ki benim eriyip yok olmamın nedeni, sana karşı olan aşkıma gizlememdir.

Ör) *Aṭraḳtu*: Ben iṭrāk iderüm; ya‘nī başum aşığa salup gözlerüm yire diküp tururum. [110a]

U

Uyarmak: Uyandırmak, ikaz etmek; harekete getirmek, yakmak, rahatsız etmek.

Ör) *İḳād*: Ateş uyarmakdur. [18a]

V

Vir-: Vermek, göndermek.

Ör) Hemān bende şıdk u iḥlāş ile ‘amele ‘āzim olıcaḳ Ḥak te‘ālā hādīdür ifrāt u tefrītdan şaḳlar ve deḳāyık-ı nefsi fehme tevḥīḳ virür. [11b]

Viril-: Verilmek.

Ör) Bir kısmı dahı şol ḥuḫūḫdur ki ‘inde‘ş-şer‘ aña ruḥşat ve icāzet virilmişdür. [11a]

Y

Yil: Rüzgar.

Ör) *Rīḥu’l-velā*: Maḥabbet yili [147b]

Yitmek: Kaybolmak, zayi olmak; itmek, kakmak; yetmek.

Ör) *Faḳd*: Yitmek ma‘nāsınadır. [10a]

Yitür-: Ulaştırmak, erişirmek; yetiştirmek, büyütüp yetiştirmek.

Ör) Ḥaḳīḳatde tecellī aña dirler ki ‘abd kendüyi yitürüp Ḥaḳ’la Ḥaḳḳ’ı bula ve bile ki kendü bir zamānda ketm-i ‘ademde idi yine el-ān dahı ma‘düm-ı muṭlaḳdur. [14b]

Yoğ: Yok.

Ör) Ḥālen ki benüm cismüm bir mertebeye varmışdı ki raḳīb görmege ḳābiliyyet yoğ-idi. [22b]

3.5. Şerh Metodu

3.5.1. Şerhin Aşamaları

Besmele, iki cümlelik hamlede ve salvelenin hemen akabinde eserinin konusundan hiç söz etmeden Tâ'îyye'nin beyitlerini şerh etmeye başlayan Mehmed Ma'rûf, kasîdenin beyitlerini, kimi zaman bir beyti kimi zaman da iki beyti beraber ele alarak şerh etmektedir.

Beyitlerin şerhi mevzubahis olduğu zaman şerh, birincisi beyitte geçen kelimelerin tahlilinin yapıldığı bölüm, ikincisiyse beytin anlam boyutunun incelendiği bölüm olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

Şerhin ilk bölümü bir aşamada gerçekleşirken ikinci bölümü ise genel olarak “*Taḳdīr-i kelām dimek olur ki*”, “*Taḳdīr-i kelām dimekdür ki*” gibi ifadelerden sonra başlayıp çoğunlukla dört aşamadan oluşmaktadır. Bu bölüm ve aşamaların ardından genellikle iki aşama daha gelmesiyle beyitlerin şerhinin toplamda sekiz aşamada gerçekleştiğini söylemek mümkün olsa da şerhin tamamında bu aşamaların eksiksiz bir şekilde yer aldığını söylemek imkansızdır. Açıkça ifade etmek gerekirse, özellikle son iki aşamanın aynı beyit şerhinde bir araya geldiği hiç gözlenmemiştir. Bunun yanı sıra aşamaların bazen başlıklı bazen başlıksız olarak verildiği gibi başlıklı olanların her beyitte aynı başlıkla değil farklı başlıklarla aktarıldığını ve daha önemlisi bir başlığın her beyitte aynı aşamada değil farklı aşamalarda kullanıldığını görüyoruz. Örneğin, aşağıda görüleceği “*Taḳdīr-i kelām dimekdür ki*” gibi ifadeler, eserin ilk 25 varlığında “Kaynak Metindeki Kelime/Kelime Gruplarının Türkçeye Aktarılması” olarak yorumladığımız ikinci aşamanın başlangıcı olarak kullanılırken diğer varaklarda “Kaynak Metnin Arapça Olarak Açıklanması” aşamasının başlangıcı olarak görülmektedir. Aynı şekilde “Ḥāşılı'l-ma' nā” ibaresinin, bazı beyitlerin şerhinde “Kaynak Metnin Türkçe Olarak Açıklanması” aşamasının başlığı iken diğer bazı beyitlerde “Yorum ve Değerlendirme” aşamasına başlık olarak kullanıldığı görülür. Bu farklılaşma, şerhin yapı ve düzen açısından istikrarsız olduğunu gösterir.

Kaynak metnin şerhinin gerçekleştiği bölüm ve aşamalarda görülen bu farklılaşma nedeniyle, şârihin şerh yönteminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak şekilde bu bölüm/aşamalara -içerikten hareketle- uygun başlıklar verip yöntemi onların altında incelemeye tabi tutmamız daha münasip olacaktır. Bu aşamalar sırasıyla şu şekildedir:

3.5.1.1. Kaynak Metin

Mehmed Ma‘rûf’un, Tâ’iyye Kasîdesinin beyitlerini, kimi zaman bir beyti kimi zaman da iki beyti beraber ele alarak şerh ettiği daha önce ifade edilmişti. Bu aşamada, kasîdenin şerh edilecek beyit/beyitleri hem harekeli hem de kırmızı mürekkeple yazılmak suretiyle yer almaktadır.

3.5.1.2. Kaynak Metnin Kelimelerinin İncelenmesi

Beyit/beyitlerdeki sözcüklerin anlamlarının verildiği ve sözcüklerin veya belirtme gruplarının da Arapça dilbilgisi kuralları açısından incelendiği bu bölümde yer alan incelemeler; beyitteki kelimenin sözlük anlamının, bazen de bağlamsal anlamının, hangi kökten türediğinin, çeşidinin (isim, sıfat, ism-i mef‘ûl vb.), müfret ise çoğul olma halinin, çoğul ise tekil olma halinin, zamir ise neye veya kime râci olduğunun, eylem ise zamanının ve hangi şahsa kullanıldığının, harf ise çeşidinin (cer, şart vb.), cer harfi ise hangi anlamı ifade ettiğinin (ilsâk, sebebiyye, ta‘diye, tefdiye vb.), câr-mecrûr ise neye taalluk ettiğinin ve nahiv kuralları göz önünde bulundurularak cümle içindeki konumunun (fâ‘il, mef‘ûl, mübtedâ vb.) dile getirilmesinden meydana gelmektedir.

Bu sırada, sık kullanılmayan veya başka bir kelimeyle karışacağı tahmin edilen kelimelerin okunuşları da belirtilmektedir.

Ör) **Rehâ**: Feth-i rā-yla si‘at-ı ‘ayş ma‘nâsınadır. [101b]

‘**Amiyy**: ‘Aynun fethi ve mîmün kesri ve yâ’-i müşeddede ile ‘amâ’dan şîğa-i fa‘îldür; mef‘ûl ma‘nâsına; mekfûfûl-‘ayn dimekdür. [69b]

Bazen sözcüklerin doğru okunuşunun aynı vezinde olan başka bir sözcüğü anarak verildiği de görülmüştür.

Ör) ‘**Ukbâ**: Maşdardur, *büşrâ* gibi, mübâlağa içündür, ‘âkıbet ve soñ ma‘nâsınadır. [39b]

‘**Uddet**: *Şuddet* gibi fi‘l-i mâzî-i mechûldür. [41b]

Ayrıca bu bölümde birçok sözcüğün lügat anlamı verilmekle beraber, yeri geldiğinde Türkçe karşılığı da verilir, bağlamsal, yan ya da mecazi anlamları üzerinde durulur, tıpkı ‘**Hetk**: Perde yırtmağdur, tefe‘‘üle nakl[i] mübâlağa ve istimrâr içündür” [64b], ‘**Nuhûz**:

Žamm-ı nūn ile ayak üzerine tırmağdur kāmē gibi ve toğrulmağdur istivā gibi, lākin bu maħalde hareke ve meşy ma‘ nāsınadır” [142b] ve “İbşās: Lüğatde tefriķa ve ifşā-yı sırra dirler. Gāhī mecāzen şikāyet ma‘ nāsında daħı isti‘ māl olunur. Bu maħalde **ebşeştu**: *Azhartu’s-şikāyete ve’l-ħuzne*²³⁰ dimekdür” [8a] örneklerinde olduğu gibi.

Bazen sözcüklerin anlamları zıt (karşıt) anlamlı olan başka bir sözcüğü anarak verilebilir: Ör) **Vācid**: *Fāķiduñ* zıddıdır. [30b]

Taşrīh: Kināyetüñ zıdd[ı]dur; *kennā* ‘an şey’in dirler, *seterehu*²³¹ ma‘ nāsınadır. Kināyet daħı bundandır. [102a]

Yer yer sözcüklerin sözlük ve yan anlamlarının yanında ıstilahî anlamına yer verilmektedir; şu örnekte “**farz**” kelimesinin açıklanması gibi:

“**Farz**: Lüğatde kaç’ u taķdīr ma‘ nāsınadır. İştılāħda şol şey’[e] dirler ki ol şey’ delīl-i kaç’ī ile şābit ola ki anda şübhe olmaya; meşelā ğasl-i vech gibi. Bu maħalde farzdan terkine hīķbir vech-ile mesāğ olmayandır”. [63b]

Ancak sık kullanılan ve okuyucunun bildiği tahmin edilen sözcükler doğrudan dilbilgisi açısından incelenir.

Ör) **Ve lī**: Muķaddem ħaberdür. **Nefsu**: Mu’ahħar mübtedādur. [52b]

Bu bölümde de zaman zaman ele alınan sözcükler filolojik bağlamda izāh edilirken verilen bilgiler bazen alıntılarla örneklenir. Örneğin; “**Men**” kelimesinin açıklanmasında bu özelliği görmek mümkündür: “**Men**: Muħāţab olmağa şālih olan içün mevzū‘ isimdür müzekker ü mü’enneşde ve vāħide isti‘ mālī beraberdür; *men huve, men humā, men hum, men hiye, men hunne* dinilür”. [24a]

Belāğate çok önem veren şārih, bu bölümde yeri geldikçe beyitte bulunan edebî sanatlar üzerinde durmaktadır. Mesela, kasîdenin

Ve bāliye eblā min şiyābi tecelludī

²³⁰ Üzüntü ve şikayetimi dile getirdim.

²³¹ O, onu (o şeyi) gizledi.

beytinde geçen “**şiyābi tecelludī**” terkibi şu ifadelerle açıklanmaktadır:

“**Tecellud:** Taşabbur ma' nāsınadır. Şabr u celādetde tekellüfdür. **Tecelludī** şiyāb ile ta' bīr-i isti' āredür; şevbe lāzım olan iblā ve ihlāk işbāt itmek ile isti' āre-i terşihīyye kılınmışdır”. [31b]

Her ne kadar şârih, başta bu bölüm olmak üzere, şerhin farklı aşamalarında bazı noktalarda daha önce kasîdeyi Arapça şerh eden Abdurrezzâk el-Kâşânî ve Sa'uddîn el-Fergânî ile hemfikir olmadığını dile getirmeyi ihmal etmese²³² de bu aşamada yaptığı açıklamaların bir kısmının Kâşânî'nin *Keşfu'l-Vucûhi'l-Gurr li-Ma'ânî Nazmi'd-Durr* adlı şerhinde yapılan açıklamaların birer tercümesinden ileri gitmediği görülmektedir.

Aşağıda verilen tabloda Ma'rûf'un bu aşamada yaptığı açıklamaların Kâşânî'nin şerhinden tercüme edilerek verildiği açıkça görülmektedir:

Tablo 3:

Mehmed Ma'rûf'un Kâşânî'nin Şerhinden Tercüme Yoluyla İstifade Etmesi

Mehmed Ma'rûf'un Şerhi	Abdurrezzâk Kâşânî'nin Şerhi
Evhemtu: Fi'l ve fâ' ildir; <i>Evka'tuhu fi vehmin ve ġalaṭ</i> ²³⁴ demekdür. İhām: <i>İrādetu's-şey'i</i> 'alā <i>ḫilāfi'l-vāḳi</i> ²³⁵ ma' nāsına olduğından ötüri iki mef' üle ta' diye eylemişdür. Mef' ül-i evveli şahb'îdür. Mef' ül-i şânisi <i>enne</i> ile muşaddar olan cümledür. Şahb: Lafz-ı müfreddür. [3a] cem'-i şāḫib ma' nāsı için mevzû' ism-i cem'dür. Rekb ile rākib gibidür. Şarābihim'de zāmīr-i cem' şahb'a rāci'dür. Bihi'de bā sebebiyyedür. Zāmīr-i müfred şurba rāci'dür. Surre: Fi'l-i māzī-i mechûldür. Sirrī: Qāyim-	أوهمته: أوقعته في وهم وغلط، والإيهام يقتضي مفعولين؛ لأنه بمعنى إرادة الشيء على خلاف الواقع، ف (صحي) أول المفعولين ل(أوهمت)، والجملة المصدرية ب (أن) ثانيها، ولفظ الصحب مفرد موضوع لمعنى جمع الصاحب، لا جمع على الأصح، كالركب والراكب، وقوله: (بنظرة)

²³² Bkz. (2.2.4.11. Reddiyyeler).

²³⁴ Onu, vehim ve yanlışla düşürdüm.

²³⁵ Bir şeyi gerçekliğine aykırı bir biçimde istemek.

maḳām-ı fā' ilidür fi' l-i meḥulūñ. İntişā: Mestlūkdür. Maḥall-i ḥāliyyet ile maṣṣūbdur. Bi-naḫretī evhemtu'ya müte'alliḳdür. [2b-3a]	يتعلق ب(أوهمت). وفي انتشائي: حال من الضمير فيه، والانتشاء السكر.²³³
Munnī: <i>Yemunnu 'aleyhi yemunnu minneten</i> emr-i mü'enneşdür. İn'ām eyle ma'nāsına. Bu maḥalde kelime-i len'den murād olan "<i>len terānī</i>" dūr. Ve len ifāde-i nefyde ḡayr-ı ḥurūf-ı nefyden eblaḡdur. Lākin te'yīdi mūcib degūldür. İn mena'ti'deki [13b] in: Ḥurūf-ı şart[dan]dur. Cezāsı maḥzūfdur. Mena'ti: Fi' l-i māzī-i müfred-i mü'enneş-i muḥātabadur. En Enerāki'deki en: Maşdariyyedür. Dāḫil olduḡı fi' l ile bile taḳdīr-i rū'yetde maṣṣūbu'l-maḥal, mef'ūlidür mena'ti'nūñ. Taḳdīr[i] <i>in mena'ti'r-ru' yete</i> dimekdür. Fe-min ḳablī'deki fā: Fā'-i ta'liliyyedür. Ḳablī'deki yā: Yā'-i mütekellimdür Li-ḡayrī'deki yā gibi. Lezzet: Fi' l-i māzīdūr, <i>tābe</i> ma'nāsınadur. [13a-13b]	(مني): أمر من من عليه يمن عليه؛ أحسن إليه. قوله: (بلن) أي بكلمة: "لن تراني"، وهي في إفادة النفي أبلغ من غيرها ولا توجب التأييد. و (إن) حرف شرط جزؤه محذوف، و(أن) مع الفعل في تقدير: (إن منعت الرؤية فمني على سمعي بقولك: "لن تراني"، والفاء في (فمن) للسببية. (لذ): يلذ لذادة فهو لذيد. ولذ: طاب.²³⁶
Ve mā beyne'deki mā nekredür; mekān ma'nāsınadur, ve yāḥud ḥālet ma'nāsında müsta'meldür. Mekān-ı mütevassıṭ yāḥud²³⁸ ḥālet-i mütevassıṭ dimekdür. Şevḳ'den murād 'āşıḳuñ bāṭınınuñ ma'şūḳ cānibine incizābıdır ve yāḥud vāşıl olduḡı mertebeden ziyādeye vuşūl içündür. Tevellī: <i>İ'rāz</i> ma'nāsınadur. Ḥazri: ḥā'-i mühmelenūñ fetḫi ve zā'-i[28b] mu'cemenūñ sūkūnıyla men' ma'nāsınadur. Tecellī:	ما بين الشيئين مكان يتوسطهم، ويستعمل في حالة متوسطة، (لما) نكره بمعنى مكان أو حالة وهي منصوبة المحل بالظرفية، والشوق: نزوع باطن المحب إلى دوام وصوله، أو نيل رتبة في الوصول فوق ما ناله، و (التولي): الإعراض، و (الحضرة): مرة من الحضور، والباء في (بحضرة) للسببية.²³⁷

²³³ Abdurrezzâk el-Kāşânî, *Keşfu'l-Vucûhi'l-Gurr li-Me'ânî Naẓmi'd-Durr*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005, s. 40.

²³⁶ Kāşânî, s. 52.

²³⁷ Kāşânî, s. 44.

²³⁸ Bu kelime, hata olarak metinde iki defa tekrarlanmıştır.

Zuhūra dirler. Ḥazret: Ḥuzūrdan binā³-i merrehdür. Bā: Sebebiyyedür. [28a-28b]	
Eşfā: <i>Eşrafe</i> ma^c nāsınadır. <i>Eşfe'l-marīzu eşrafe</i> <i>ale'l-mevtr</i>²⁴⁰ dirler <i>aleyhr</i>²⁴¹ ma^c nāsına. Eşfā'nuñ ta^c diyesi <i>alā</i> iledür. Mef^c ūli maḥzūfdur; taḳdīri <i>eşrefe</i> <i>ale'l-helāki</i>²⁴² dur. Bel: Ḥarf-i <i>aṭf</i>dur. İzrāb içündür. Evvelki ḳaḫa ḥüküm ma^c nāsınadır. İkincisi <i>māte</i> ma^c nāsınadır. İkinci ḳaḫa'da zamīr-i müstetir şifā'ya rāci^c dür. Ğalīl: <i>Aṭaş</i>dan ḥāşıl olan ḥarārete dirler. Ğullet: <i>Aṭaş</i> ma^c nāsınadır. Vecd: Ḥüzün dimekdür. Vācid: <i>Fāḳiduñ</i> zıddıdır. En ḳazā'da en maşdariyyedür, <i>ḳaḫa'l-ḥuznu mevtehu</i>²⁴³ taḳdīrinedür. [30b]	أشفى: أشرف، ويتعدى بعلى، ومفعوله محذوف تقديره: (أشفى على الهالك)، يقال: (أشفى المريض على الموت)؛ أي: (أشرف عليه وقرب موته). (بل): حرف عطف للإضراب عن الأول موجبا كان أو منفيا. (قضى): الأول بمعنى حكم، والثاني بمعنى مات، والضمير فيه عائد إلى شفائي، و(الغليل)، (الغلة): العطش، و(الوجد): الحزن، (الواجد): ضد الفائد، و(أن) في (أن قضى) مصدرية؛ تقديره: قضى الحزن موته.²³⁹
Mā: İstifhāmiyyedür. Zā: Ellezī [85b] ma^c nāsınadır, merfū^c u'l-maḥaldur; ibtidā'ıyyedür, mevşūl şılasıyla ḥaberidür mübtedānuñ. <i>Asā</i>: Ef^c āl-i muḳāreb[e]dendür; inşā³-i recā vü muḳārebe içündür mevzū^c bir kelimedür; <i>āsā</i> en yukāle taḳdīrindedür; en nazarı kade'ye kıyāsen ḥazf olınmışdır. En yukāle: Mañşübetü'l-maḥal ḥaberidür <i>asā</i>'nuñ. [<i>Asā</i>] ismi mevşüle <i>āyid</i> zamīrdür; <i>asāhu</i> taḳdīrindedür. <i>Asā</i> ismi ve ḥaberiyle şılasıdır <i>zā</i>'nuñ. <i>Annī</i>: Yukālu'ya müte^c allıkdür. <i>Ḳazā</i>: <i>Māte</i> ma^c nāsınadır. Hevā kelimesinüñ intişābı mef^c ūlün leh olmaḫ üzredür. Men lī'deki men istifhāmiyyedür. Bi-zā'nuñ müşārun	(ما) استفهامية ابتدائية؛ بمعنى: أي شيء، و (ذا) موصولة بمعنى الذي، وقعت مع الصلة خبرا لها، وعسى مع الأفعال الغير متصرفة موضوع لإنشاء الرجاء ومقارنته، وأصله: (عسى أن يقال)، فحذف (إن) حملا على أخته (كاد)، ومحل (أن) مع الفعل منصوب بخبر (عسى)، واسمه ضمير مرفوع عائد إلى الموصول تقديره (عساه)، و(عسى) مع اسمه و خبره صلة (ذا)، و (عني) يتعلق ب(يقال) ... و(قضى) بمعنى مات، و(هوى) منصوب على المفعول له، و(من) استفهامية حذف فعلها تقديره: (من يضمن لي

²³⁹ Kāşânî, s. 53.

²⁴⁰ Hasta, ölüme yaklaştı.

²⁴¹ Ona (ölüme) yakın oldu.

²⁴² O helake yakın oldu.

²⁴³ Hüzün, onun ölümüne hüküm vermiştir.

ileyhi ẓazā'dur. Men lī bi-zā: <i>Men yetekeffēl lī bi-zā</i>?²⁴⁵ taḳdīrindedür. Ve huve biḡyetī'deki vāv ḥāliyyedür. Biḡyetī: Kesr-i bā ile murād ma'nāsınadır. [85b-86a]	بذا؛ إشارة الى القضاء بمعنى الموت، والواو في (وهو بغيتي) أي مرادي للحال.²⁴⁴
‘Amr ile ‘ömr; aynuñ fethi ve zammı ile ḥayāt ma'nāsınadır. Feth-i ‘aynla olan ‘amr ḥāṣṣaten ḳasemde müsa'meldür. Le-‘amrī'deki lām: Lām-ı te'kīd[dü]r. ‘Amrī: Muḳsemün bihdür, maḥall-i ref'de mübtedādur. Lām-ı te'kīd ibtidā içündür; <i>le-ḥayātī</i> ma'nāsınadır. Cümle-i şarṭiyyeler ḳasemüñ cevābıdır. Etleftu: <i>Bi'tu</i> ma'nāsınadır; rabiḥtu ḳarīnesi-yile. Bi-ḥubbiḥā'[97a]daki bā muḳābele içündür. Eblet: <i>Efnet</i> ma'nāsınadır. Ebellet: <i>Ebre'et</i> dimekdür. <i>Belle'r-raculu min marāzihi</i> dirler ḳaçan ki marāzdan ḳurtulsa. [96-b-97a]	(العمر)، (العمر) - بالفتح والضم - معناها واحد، وهو الحياة، ولا يكون المفتوح إلا للقسم، (لمري): مقسم به مبتدأ، فاللام فيه لتوكيد الابتداء، والخبر محذوف معناه: (لحياتي قسمي)، والجملتان الشرطيتان وقعتا جواباً للقسم، وقوله (أتلقت) بمعنى بعت بقرينة (ربحت) في جواب الشرط، والباء للمقابلة في (بحبها)، كما قولك: (بعته بكذا)، و (أبليت): أبرأت من المرض من قوله: (بل الرجل من مرضه)، إذا برأ منه.²⁴⁶
U'āḥī lafzı zamm-ı hemze ile olıcaḳ mü'āḥātandır, mülāzemet ma'nāsınadır; ve feth-i hemze ile olıcaḳ cem'-i aḥyedür. Aḥye şol devāb baḡladuḳları ḥable dirler ki her ṭarafı yire ḳaḳılan vetede baḡlanmış ola. Nāzım ḥazretleri bu 'ibāre ile 'alā vecḥi'l-isti'āre şol edāyı edā eylemişdür ki nüfūs-ı insānī dūnyevī ve uḥrevī kemāline erişmek aña teşebbüs ile ḥāşıl olur. [124b]	(أواخي) بالضم حكاية النفس من المؤاخاة بمعنى الملازمة، وبالفتح جمع أخية؛ وهو ما يشد به الدابة من الحبل المشدود طرفاه بوتد، واستعارها للآداب المقيدة بما النفوس لمصالح دينية ودنيوية.²⁴⁷

3.5.1.3. Kaynak Metnin Arapça Olarak Açıklanması

²⁴⁴ Kāṣānī, s. 74.

²⁴⁵ Kim buna kefil olabilir?

²⁴⁶ Kāṣānī, s. 78.

²⁴⁷ Kāṣānī, s. 89.

“*Taḳdīr-i kelām dimek olur ki*” veya “*Taḳdīr-i kelām dimekdür ki*” gibi ifadelerle başlayan ve beytin anlam boyutunun incelendiği bölümün ilk aşamasında, şerh edilen beyit/beyitler Arapça olarak açıklanmaktadır. Örneğin, kasîdenin şu beyti:

“*Muniḥtu velāhā yevme lā yevme ḳable en*

Bedet lī‘inde aḥzi‘l-‘ahdi fī evvliyyetī”

bu aşamada, “*Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: U‘ṭiyet lī maḥabbetuhā fī evvliyyetī; ey mubted‘u vucūdī yevme lā vucūde li-hāza‘l-yevmi‘l-mute‘ārefī fīhi ḳable zuhūrī‘l-maḥbūbeti lī ‘inde aḥziha‘l-‘ahde minnī. Ve‘l-murādu minhu beyānu ḳidemi maḥabbetihī ve kevnuhā mevhibeten lehu fī‘l-ezeli ḳable vucūdī‘z-zamāni ve‘l-mekāni ve aḥzi‘l-mīṣāḳ*”

²⁴⁸ [125b] ifadeleriyle açıklanmaktadır.

Bu aşamada yer verilen izahlar genellikle mensur olsa da kasîdenin 124²⁴⁹ ve 138²⁵⁰ numaralı beyitlerinin mensur değil manzum olarak açıklandığı görülmüştür. Kaynağını tespit edemediğimiz bu iki manzum parçanın şârihe ait olduğunu düşünüyoruz.²⁵¹ Ancak mensur açıklamaların büyük bir kısmının, bazen Abdurrezzâk el-Kāşânî, bazen de Dâvûd el-Kayserî’nin daha önce kasîdeye yaptıkları Arapça şerhlerde kullanılan ibarelerin dönüştürülmesinden ya da üzerinde küçük değişiklikler yapılarak meydana geldiği tespit edildiği gibi diğer bazı açıklamaların, bahsi geçen şerhlerde kullanılan cümlelerin bire bir aynısı olduğu da görülmektedir. Meselâ kasîdenin

“*Fe kullu ezen fī‘l-ḥubbi minki izā bedā*

Ce‘altu lehu şukrī mekāne şekiyyetī”

²⁴⁸ Mahbubenin muhabbeti bana, benim varlık âlemine gelişimden ve ahd sırasında onun vücudunda zahir olmasından önce öyle bir günde verildi ki bizim bildiğimiz günler yoktu. Bu ifade ile kendi muhabbetinin kîdemi ve bu muhabbetin ona ta ezelden; yani zaman ve mekânın henüz ortaya çıkmadan ve (Allah tarafından) bizden kesin söz alınmadan önce verildiği anlatılmaktadır.

²⁴⁹ Bkz. vr. 101a.

²⁵⁰ Bkz. vr. 110b.

²⁵¹ (Bkz. 2.3.6.5.1. Şârihe Ait Arapça Şiirler)

beytinin Arapça açıklanmasında kullanılan “*İzā kāne kullu mā veredenī minki mine'l-miḥeni minḥaten ve ‘aṭā’ en fe-kullu ezen ḥaṣale lī fī ‘iṣṣiki* [41a] *ce‘altu lehu mekāne’-ṣikāyeti ṣukren; li-ennehu ni‘metun ‘aleyye, ve ṣukrun vācibun ledeyye*”²⁵² [40b-41a] ifadeleri, Kayserî’nin aynı beyte olan açıklamasının üzerinde ufak değişiklikler yapılarak meydana gelmektedir. Zira Kayserî’nin şerhinde bahsi geçen beyit şu şekilde şerh edilir: “*İzā kāne kullu mā ḥalle bī minki mine’l-miḥeni ve’l-belāyā minḥaten ve ‘aṭā’ en, fe-kullu ezen ḥaṣale lī fī maḥabbetiki ce‘altu lehu mekāne’-ṣikāyeti ṣukren; li-ennehu ni‘metun ‘aleyye, ve ṣukru’l-mun‘imi vācibun ledeyye*”.²⁵³

Ma‘rûf, bu aşamada

“*Ve mā zafiret bi’l-vuddi rūḥun murāḥatun*

Ve lā bi’l-velā nefsun safa’l-‘ayṣi veddeti”

beytini “*Ve mā fāzet bi’l-maḥabbeti rūḥun musterīhatun ve nefsun temennet safa’l-‘ayṣi ve lezzeteh*”²⁵⁴ [51b] şeklinde açıklarken Kāṣânî aynı beyti şu şekilde şerh etmektedir: “*Mā fāzet bi’l-maḥabbeti rūḥun nālehe’r-rāḥatu ve lā fāzet biḥā nefsun temennet safa’l-‘ayṣi; ey: Lezzeteh*”.²⁵⁵

İster Ma‘rûf, ister Kāṣânî, her ikisinin,

“*Ve aḥziki mīṣāka’l-velā ḥayṣu lem eben*

Bi-maḥhari lebsi’n-nefsi fī fey’i fīneti”

²⁵² Senden bana gelen her türlü mihnet ve meşakkatin, nazarımda bir bağış ve nimet olduğu gibi senin aşkın yolunda senden gelen her eziyet nedeniyle ben şikâyet ve sızlanmak yerine şükür eylerim. Çünkü o (eziyet) benim için şükredilmesi gerek bir nimettir.

²⁵³ Dâvûd b. Mahmûd el-Kayserî, *Şerhu Ta’iyyeti İbni’l-Fāriḥ el-Kubrâ*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-‘İlmiyye, 2004, s. 16.

²⁵⁴ Huzurlu olan ruh ve sıkıntısız ve dertsiz yaşamayı dileyen nefis, sevgi ve muhabbete nail olmaz.

²⁵⁵ Kāṣânî, s. 61.

beytini şu ifadelerle şerh ettiği görülmüştür: “*Uḫsimu bi-ḥaḳḳi aḥziki ‘aleyye mīṣāḳa’l-maḥabbeti fī ma‘hedi ‘elestu bi-rabbikum’ ḥayṣu [lem] aẓhar bi- maḥalli zuhūri’ltibāsi nefsī fī zillī bedenī*”^{256,257}

Kasîdenin 98. beyti olan

“*Fe-lem tehvenī mā lem tekun fiyye fāniyen*

Ve lem tefne mā lā tuctelā fike şüretī”

hem Ma‘rûf hem de Kayserî tarafından şöyle açıklamaktadır: “*İzā kāne’l-emru ke-zālike fe-lem tehvenī mā-dāme lem tekun fāniyen bi-kulliyetike fī zātī, ve lem tefne mā-dāme lā taẓharu ve lā tetecellā fike zātī bi-şüretin min şuveri esmā’ī ve şifātī*”^{258,259}

Daha önce ifade edildiği gibi, eserin ilk 25 varacağı kadar ele alınan beyitlerin Arapça olarak açıklandığı bu aşamaya yer verilmeden “*Takdîr-i kelâm dimekdür ki*” gibi ifadelerle, beyti meydana getiren kelime ya da kelime gruplarının Türkçeye aktarıldığı aşamaya geçilmektedir.

3.5.1.4. Kaynak Metindeki Kelime/Kelime Gruplarının Türkçeye Aktarılması

Bu bölümün, çoğunlukla “*el-ma’nā*” ifadesi ile başlayan ikinci aşamasının, eserin ilk 25 yaprağına kadar ele alınan beyitlerin şerhinde “*Takdîr-i kelâm dimekdür ki*” gibi ifadelerden sonra başladığı görülmüştür. Bu aşamada beyit/beyitleri meydana getiren sözcükler ya da belirtme gurupları yeniden yazılıp birebir Türkçe karşılığı verilmektedir. Meselâ kasîdenin 2. beyti olan

“*Fe-evhemtu şaḥbī enne şurbe şarābihim*

²⁵⁶ Henüz nefis elbisesine bürünmediğim "elest" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim) aleminde senin muhabbet ve sevgi misakını aldığın an hakkı için

²⁵⁷ Kāşânî, s. 62; İbnu’ş-Şerîf, *Şerh-i Tâ’iyye*, 56b.

²⁵⁸ Durum öyleyse, zatını tamamen zatımda yok edip fani olmadıkça bana âşık olamazsın. Ayrıca benim isim ve sıfatlarımdan ibaret olan suretim sende zuhur edip tecelli etmedikçe sen bende fâni olamazsın.

²⁵⁹ Kayserî, s. 27; İbnu’ş-Şerîf, *Şerh-i Tâ’iyye*, 80b.

Bihi surre sirrī fi'ntiṣā 'ī bi-nazretī'

bu aşamada şu şekilde ele alınır:

“Takdîr-i kelâm demek olur ki: **Evhemtu**: Ben ğalaṭa düşürdüm. **Şahbî**: Aşhâbumı. **Enne şurbe şarābihim**: *Enne bi-şurbi şarābihim* takdîrindedür. Ma‘nâsı taḥkîḳan anlaruñ şarābını içmek sebebi ile. **Surre sirrī**: Benüm gönlüm mesrūr kılındı. **Fi'ntiṣā 'ī**: Ben mest olduğum hâletde. **Bi-nazretī**: Benüm nazarum ile; ya‘nî baña maḥşûs nazar ile ğalaṭa düşürdüm demekdür” [3a].

Kasîdenin 110. beyti olan

“Ve innī ile't-tehdīdi bi'l-mevti rākinun

Ve min hevlihi erkānu ğayrī huddetī'

ise şu şekilde açıklanmaktadır:

“El-Ma‘nâ: **Ve innī**: Taḥkîḳan. **İle't-tehdīdi**: Korkutmağa. **Bi'l-mevti**: Mevt ile. **Rākinun**: Mâyilüm. **Ve min hevlihi**: Hâl ân ki ol mevtüñ heybetinden. **Erkānu ğayrī**: Benden ğayrınıñ a‘zâsı. **Huddetī**: Münkесir u ḥarâb kılındı”. [90a]

3.5.1.5. Kaynak Metnin Türkçe Olarak Açıklanması

Genellikle “Ya‘nî” ifadesiyle başlayan bu aşamanın bazı beyitler şerhinde -az da olsa- “Ḥâşılı'l-ma‘nâ”²⁶⁰ başlığı altında yer aldığı görülmektedir. Şerh edilen beyit/beyitlerin geniş bir biçimde nesir olarak Türkçeye aktarıldığı bu aşamada yer alan açıklamaların, çoğu zaman beyit şerhinin ikinci aşamasının başladığı “*Takdîr-i kelâm dimekdür ki*” veya “*Takdîr-i kelâm dimekdür ki*” gibi ifadelerin ardından gelen Arapça ibarelerin tercümesinden meydana geldiği, fakat bu tercümelerin genellikle bire bir veya tefsirî (genişletilmiş) biçimde yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Örneğin,

Ve lemmā ebet izhārahu bi-cevāniḥī

²⁶⁰ Örnekler için bkz. vr. 2a, 3a, 5b, 7a, 8b, 10b, 13b, 15b.

Bedīhetu fikrī şuntuhu ‘an ru ‘yetī’

beyti anlam boyutunun incelendiği bölümün ilk aşamasında; “Taḳdīr-i kelām dimekdür ki *ve lemma’mtene‘at bedīhetu fikrī ‘an izhāri zālīke’s-sirri’l-maşūni’l-ḳaviyyi şuntuhu ayzan ‘an-fikrī²⁶¹*” şeklinde açıklanırken bu aşamada o Arapça ibarelerin birebir Türkçe tercümesinden ibaret olan “Ya‘nī vaḳtā kim bedāheten fikrüm ol sırr-ı maḥfūzuñ ḳuvā-yı bāṭınuma izhārından ibā vü imtinā‘ eyledi ise ke-zālīke ben daḡı anı ḥıfz u şıyānet eyledüm kendü fikrüm-den dimekdür” [107a] ifadeleriyle açıklanmaktadır.

Bu aşamada;

“Ve lem aḡki fī ḡubbīki ḡālī teberrumen

Bihā li’iztirābin bel li-tenfisi kurbetī’

beytinin açıklaması olarak kullanılmış olan “Ya‘nī senüñ ‘aşḡ [u] maḡabbetüñde ḡasb-i ḡālüm-den ḡikāyet ve derd-i derūnumdan rivāyet eyledüğüm şiddet-i ‘aşḡdan şikāyet ve tereddüd ıztırābumdan nāşī bir ḡālet degüldür. Bel ki dil-i sūzānuma āb-ı muḡāveret-i yār ile nev‘ -i tesliyet ve dīde-i giryānuma hevā-yı peyām-ı dil-dār ile ḡāb u rāḡat ḡāşıl olup bir miḡdār ref‘ -i kürbet ü ḡam ve fi’l-cümle def‘ -i ḡücüm-ı ḡayl-i elem müyesser ola dimekdür” [38a] ifadeleri, ilk aşamada yer alan şu Arapça ifadelerin tefsirî tercümesinden ibarettir:

“Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lem aḡki ḡālī fī ḡubbī iyyāki li-ecli’s-se ‘āmeti ve’t-tazaccuri min miḡeni’l-‘işḡi min ciheti’t-teberrumi ve’l-iztirābi fi’l-maḡabbeti bel ḡakeytuhā li-tenfisi kurbetī ve tefrīḡi ḡalbī²⁶²*”. [37b]

²⁶¹ “Benim bedīhe-i fikrim (tertip etmeksizin kalpte hasıl olan manalar) o korunmuş ve kuvvetli olan sırrı meydana çıkarmaktan çekinince, ben de onu aklım ve fikrimden sakladım”.

²⁶² “Ben, senin aşkında olan halimi, aşk sıkıntılarından usanç ve melalimi ortaya koymak, sıkıntı ve ıstırap çektiğimi ifade etmek için anlatmadım, aksine bunu kalbimi ferahlatmak ve iç daralmamı gidermek için anlattım”.

Bu bölümde, zaman zaman ele alınan beyitte geçen bir kelime veya kelime öbeğinin nüsha farklılıklarının belirtildiği ve açıklamaların bu farklılıklara göre tekrar yapıldığı görülmüştür.²⁶³

3.5.1.6. Yorum ve Değerlendirme

Şerh edilen beyit/beyitler Türkçeye nesir olarak çevrildikten sonra bazen “Ḥāşılı'l-ma' nā” başlığı altında bazen de “Ḥafī buyurulmaya ki, ḥafī degüldür ki” gibi ifadelerle başlayarak beyitte denmek istenen umumî anlam, bazen ayet ve hadislerden iktibaslar yapılarak bazen de manzum parçalar kullanılarak geniş bir şekilde yorumlanmaktadır.

Uzun cümlelerle süslü bir dilin kullanıldığı bu aşamada, beyitlere özellikle tasavvufî manaların yüklenmesi ve yeri geldikçe bunlara ilişkin bilgilerin aktarılması göze çarpmaktadır. Zaman zaman beyitte bulunan edebî sanatların da bu aşamada değerlendirildiği ve soru cevap yöntemi kullanıldığı görülmektedir.²⁶⁴

Bütün beyitlerde düzenli olarak yer almayan ve şerhin bu aşamasında yapılan yorumlamaların genişlemesi ya da kısılmasının şerh edilen beytin içeriğine bağlı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu yorumlar şârihin bilgi birikimini ve konuya hâkimiyetini görmemize önemli bir vesile olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5.1.7. Kaynak Metnin Anlamını Destekleyen Bir Farsça Rubainin Verilmesi

Ma'rûf, genellikle ele aldığı beytin şerh edilme sürecini, anlamı destekleyen bir bazen iki Farsça rubai vermekle bitirmektedir. Bu aşamada yer verilen rubailerin bir kısmının Ebû Sa'îd Ebu'l-Hayr (ö. 440/1049) ve Molla Câmi'ye (ö. 898/1492) ait olduğu tespit edilse de bunların büyük bir kısmının şârihe ait olduğu sonucuna varılmıştır.²⁶⁵ Başta şârihe ait olduğunu düşündüğümüz rubailer olmak üzere, bu rubailerin büyük bir kısmının şerh edilen beytin Farsçaya tercümesinden ibaret olması dikkat çekmektedir.

²⁶³ Bkz. (2.2.4.7. Nüsha Farklılıklarının Değerlendirilmesi)

²⁶⁴ Bkz. (2.3.5.3. Soru Cevap Yöntemi)

²⁶⁵ Bkz. (2.2.4.5.2. Şârihe Ait Farsça Şiirler).

Bilhassa 10 ile 77 numaralı beyitlerin arasında yer alan beyitlerin şerhinin son bulduğu rubailerin hepsinin, Tâ'îyye'nin sadece 77 beytinin ele alındığı ve beyitlerin şerh edilme sürecinin ele alınan beytin tercümesinden ibaret olan bir Farsça rubai ile bitirildiği Molla Câmi'nin *Şerh-i Tâ'îyye-i Fâriziyye* adlı eserinden iktibas edildiğini göz önünde bulundurarak şârihin bu yolu tercih etmekle kendine özgü bir yol değil, Molla Câmi'nin aynı kasîdenin şerhinde takip ettiği yolu izleyip devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Örneğin;

Kasîdenin 59. beyti olan

“Ve nefsun terā fi'l-ḥubbi en lā terā ‘anen

Metā mā teṣaddet li's-ṣabābeti ṣuddet”

beytinin şerhi, Abdurrahman Câmi'nin Tâ'îyye şerhinden iktibas edilen şu rubai ile sona ermektedir:

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Her kes ki gumān bord ki bī-renc-i dirāz

Der-perde-i ‘āşıkī şeved maḥrem-i rāz

Nenhāde ḳadem der-ān ḥarem dest zi kes

Ber-sīne nihed nāz, der gerded bāz.²⁶⁶

- *“Fe-lem tehvenī mā lem tekun fīyye fāniyen*

Ve lem tefne mā lā tuctelā fīke şūretī”²⁶⁷

²⁶⁶ Uzun sıkıntılar yaşamadan âşıklık perdesinde mahrem olacağını düşünen kişi asla mahrem olmamıştır. Ne zaman ki itaat edip teslim olursan, işte o zaman o naz kapısı açılır. Molla Câmi'ye ait bu rubai için Bkz. Abdurrahman Câmi, *Şerh-i Kasîde-i Tâ'îyye-i Fâriziyye*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Koleksiyonu, nr. 4209/7, vr. 413a.

²⁶⁷ Öyleyse, zatını tamamen zatımda yok edip fani olmadıkça bana âşık olamazsın. Benim isim ve sıfatlarımdan ibaret olan suretim sende zuhur edip tecelli edemedikçe sen bende fâni olmazsın.

beytinin şerhi, şârihin kaleme aldığı ve beytin Farsçaya tercümesinden ibaret şu rubai ile son bulmaktadır:

Mādām ki fānī neşevī ‘āşık neşevī

Ger dem zenī ez-‘āşıkī şādiķ neşevī

Mādām ki men [81a] cilve nekerdem ber to

Fānī neşevī, be vaşl lāyik neşevī²⁶⁸ [80b-81a]

Bütün beyitlerde yer alan ve çoğunlukla beyit şerhinin son bulduğu bu aşamanın, dört beytin şerhinde “Yorum ve Değerlendirme” aşamasından evvel yer aldığı²⁶⁹ gibi, bazen de bunun ardından bir sonraki beyte hazırlık yapıldığı görülmüştür.

3.5.1.8. Sonraki Beyte Hazırlık

Beyitlerin konu bütünlüğünü göz önünde bulundurarak şerh eden Ma‘rûf, zaman zaman bir beytin şerhini bitirip sonraki beyte geçmeden evvel, iki beyit arasında anlam ilgisi kurarak okurun zihnini, şerh edilecek beytin manasına hazırlamaktadır. Tıpkı şu örneklerde olduğu gibi:

Hevā ‘abretun nemmet bihi ve ceven nemet

Bihi ħuraķun edvā ‘uhā biye evdeti

(...) Hâfî buyurulmaya ki Hâzret-i nâzım *ķuddise sirruh* kendünün ‘aşk u maĥabbetden çekdiği âlâmı evvel **ve lev enne mā bī bi’l-cibāl**²⁷⁰ beytiyle ‘alā vechi’l-icmāl beyân idüp ba‘ dehu **hevā ‘abretun** beytiyle nev‘-i tafşîle şurū‘ eyleyüp min ba‘ d a‘ bā’-ı maĥabbetün tefâşîline ibtidā eyleyüp buyurmuşlardır ki *ķāl*:

Fe-ķūfānu Nūĥin ‘inde nevĥī ke-edmu‘ī

²⁶⁸ Fani olmadıkça âşık olmazsın. Aşıklıktan dem vurduğun müddetçe sadık olamazsın. Sana ben tecelli etmediğim müddetçe fani olmayacaksın ve fani olmadıkça da vuslata layık olmayacaksın.

²⁶⁹ Örnekler için bkz. 7a-7b, 98a-99a, 120a-124b, 143b.

²⁷⁰ Kasîdenin 11. Beytidir.

Ve ikādu nīrāni'l-Ḥalīli ke-lev'atī

Ve levlā zefīrī aḡraḡatnī edmu'ī

Ve levlā dumū'ī aḡraḡatnī zefretī [17a-17b]

- *Ve me'ḥtertu ḡatta'ḥtertu ḡubbīki mezheben*

Fe-vā ḡāyretā lev lem tekun fīki ḡayretī

(...)Vaḡtā kim nāzīm ḡāzretleri kendünün mebdī'-i seyri seyr-i Müsevī idügin eşnā'-i nazmda 'ayān ve ol seyr ü sülükde vāḡi' olan ālām-ı 'aşḡ ü a'bā'-i maḡabbeti **Ve ebseḡtuhā**²⁷¹ beytinden bu maḡalle gelince 'alā vechi'l-icmāl buyurulup ve ḡasemiyyāt-ı müte'addide ile 'aşḡ u maḡabbetde kemāl-i iḡlāşını te'kīd ve bu ma'nānuñ binā-yı şübütını ol muḡsemün bih muḡkem ḡubb olmaḡla müstaḡkem ü teşyīd eyledi ise bu maḡalde lisān-ı ma'şūḡla 'alā vechi'l-irşād 'āşıḡı rāh-ı ḡaḡīḡe istirşād idüp da'vā-yı iḡlāş ile fenā cem' olmaz, ve rāh-ı maḡabbetde eşer-i vücd ḡalmaz. Senün bu da'vān beḡā'-i ḡazḡı müş'ir ve baḡiyye-i vücdı müşteş'irdür diyü [69b] ḡaḡīḡatden kendü beşeriyyetine tenbīh eyleyüp buyurmuşlardır ki:

Fe-ḡālet hevā ḡayrī ḡaşadte ve dūnehu

İḡtaşadte 'amiyyen 'an sevā'ı maḡaccetī [69a-69b]

- *Huve'l-ḡubbu in lem taḡzi lem taḡzi me'riben*

Mine'l-ḡibbi fe'ḡter zāke ev ḡalli ḡulletī

(...) Vaḡtā kim nāzīm *ḡuddise sirruh* ḡāzretleri lisān-ı ma'şūḡdan zebān-ı 'āşıḡ ile lāzım u mühimm olan mevāzi'-i şübühātı beyān ve mevāḡi'-i muḡālaḡatı rüşen ü 'ayān eyledi ise lisān-ı 'āşıḡ ile daḡı vāḡi' olan ḡuşuruñ 'özrini izḡār ü i'lāna başlayup buyurdılar ki; *ḡāle*.²⁷²

Fe-ḡultu lehā rūḡī ledeyki ve ḡabzuhā

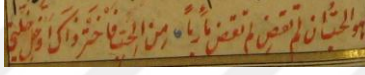
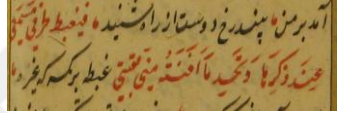
²⁷¹ Bkz. 6. Beyit.

²⁷² Dedi ki...

3.5.1.9. Şerh Şablonu

Şerh aşamaların hepsinin, daha doğrusu son iki aşamanın aynı beyit şerhinde bir araya geldiğine rastlanmadığı daha önce ifade edilmişti. Dolayısıyla bütün şerh aşamalarının gösterilmesi tek bir örnek vermek suretiyle imkânsız olduğundan bunlar iki farklı örnekle gösterilecektir:

Tablo 4:
Şerh Şablonu

Bölüm	Aşama	Örnek (1) [82b-83a]	Örnek (2) [115b-116b]
	Kaynak Metin	 <i>Huve'l-ḥubbu in lem taḳẓi lem taḳẓi me 'riben</i> <i>Mine'l-ḥibbi fē'ḥter zāke ev ḥalli ḥulletī</i>	 <i>Fe-yağbiṭu ṭarfī mesma'ī 'inde zikrihā</i> <i>Ve taḥsidu mā efnetu minnī baḳiyyetī</i>
1. Bölüm: Kelimelerin İncelenmesi	Kaynak Metnin Kelimelerinin İncelenmesi	Huve'l-ḥubbu'daki zamīr şe'n içündür. Lām: 'Ahd içündür. İn lem taḳẓi'deki in şartıyyedür. Lem taḳẓi: <i>Lem temut</i> ma' nāsınadır. İkinci lem taḳẓi: <i>Ḳazā'</i>-i ḥācetdendür, cezāsıdır şartuñ; <i>lem tu 'eddi ḥāceten</i> dimekdür. İrb: Hemze'nüñ kesri ve rā'nuñ sükūnıyla ḥācet ma' nāsınadır. Hemze ile rā'nuñ fethaları ile daḥı lügatdur. Me 'riben daḥı ke-zālike ḥācet ma' nāsınadır. Me 'riben irb'den maşdar-ı mīmīdür. Ḥibbi: Kesr-i ḥā ile isimdür; ḥabīb ma' nāsınadır. Zāke'nüñ müşārun ileyhi mevtdür.	Ġibta: Bir kimse ki gayra ḥāşıl olan ni' metüñ kendüye daḥı ḥuşūlin temennī itmege dirler. [Ḥased]: Ġayrdan zevālin temennā itmekle bile. Yağbiṭu'nuñ ṭarf fā' ili, mesma'ī mef' ulidür. Taḥsidu'nuñ baḳiyyetī fā' ili, mā mef' ulidür. Efnet kelimesinüñ, maḥbūbeye rāci' olan zamīr fā' ili, mā'-i mevşūle rāci' olan zamīr-i muttaşıl mef' ulidür.

		Hullet: Maḥabbet ma' nāsına.	
2. Bölüm: Beytin Anlam Boyutunun İncelenmesi	Kaynak Metnin Arapça Olarak Açıklanması	Takdīr-i kelām dimekdür <u>ki:</u> Eş-şe'nu enne zālike'l-ḥubbe ḥubbun in lem temut fīhi lem tu'eddi ve lem tuveffī ḥāceteke mine'l-ḥibbi, ve'l-āne ente muḥayyerun beyne emreyn; fe'ḥteri'l-mevte ev ḥalli ḥulletī ve da' da'vā maḥabbetī.	Takdīr-i kelām dimekdür <u>ki:</u> Fe-yağbiṭu 'aynī uzunī 'inde zikri'l-maḥbūbeti; li-enne el-uznune yerāhā 'inde tecellihā fī şūreti'z-zikri dūne'l-'ayn, ke-zālike yağbiṭu'l-uzunu 'aynī fī muşāhedeti nūri't-tecellī ve ke-zālike taḥsidu baḳiyyetī [116a] mā efnethu'l-maḥbūbetu ve tetemennā hiye ayzan el-fenā'a 'aleyhā; fe-kullun mine'l-cevārihi ve'l-ḳuvā taḥsidu'l-āḫara li-mu'āmeletin maḥşūşatin lehā bi'l-maḥbūbet ²⁷³ .
	Kaynak Metindeki Kelime/kelime Gruplarının Türkçeye Aktarılması	<u>El-ma' nā:</u> Huve'l-ḥubbu: Bu bir maḥabbetdür ki. <u>İn lem taḳzi:</u> Eger ölmezseñ. <u>Lem taḳzi me'riben:</u> Hācetün bitürmezsin. <u>Mine'l-ḥibbi:</u> Maḥbūbdan. <u>Fe'ḥter zāke:</u> Yā anı veyā mevte ihtiyār eyle. <u>Ev ḥalli:</u> Yāḥud terk eyle. <u>Hulletī:</u> Benüm maḥabbetümi.	<u>El-ma' nā:</u> Fe-yağbiṭu: Reşk eyler. <u>Ṭarfi:</u> Benüm gözüm. <u>Mesma'ī:</u> Ḳulağuma. <u>'İnde zikrihā:</u> Maḥbūbenün zikri ḳatında. <u>Ve taḥsidu:</u> daḫı ḫased eyler. <u>Mā:</u> şol şeyi ki. <u>Efnethu minnī:</u> Maḥbūbe anı benden fenā eyledi. <u>Baḳiyyetī:</u> Benüm Baḳiyyem; ya'nī benüm baḳiyyeme ḫased eyler.
	Kaynak Metnin Türkçe	<u>Ya'nī</u> bu bir maḥabbetdür ki ölmeyince maḥbūbdan murāda vāşıl olmazsın, ve	<u>Ya'nī</u> gözüm ḳulağuma reşk eyler maḥbūbenün zikr zebānında; li-zālike

²⁷³ Sevgilinin zikri esnasında benim gözüm kulağıma gıpta eder (imrenir) çünkü sevgilinin zikir şeklinde tecelli etmesini görme fırsatı yalnız kulağa mahsustur. Kulak da İlâhî nurun tecellisini görme imkânı bulan gözüme gıpta eder. Aynı zamanda vücudumun sevgili tarafından yok edilmeyen organları, sevgilinin yok ettiği organları kıskanıp yerinde olmayı temenni eder. Böylece organların her biri, sevgili tarafından özel bir muamele gören diğer organları kıskanır.

	Olarak Açıklanması	ḥayāt-ı ‘āriyyetīden geçmeyince ḥayāt-ı ebediyye ḥāşıl kılmazsın, yā mevt [83a] ihtiyār eyle yāḥud benüm maḥabbetümi terk eyle demekdür. <i>Vallāhu a‘lem.</i>	vücūdumdan baḳiyye ki henüz tecellī-i maḥbûbe ile fenâ bulmamışdır, ol daḥı ḥased eyler benden maḥbûbenüñ ifnâsıyla fânî vü nâ-bûd olanlara demekdür.
	Yorum ve Değerlendirme		<u>Hâsılı'l-ma‘nâ:</u> Benüm cevâriḥ ü a‘zâmdan ve cevâniḥ ü kuvâmdan her birinüñ ḥazret-i ma‘şûka ile kendüye maḥşûş bir gûne mu‘āmelesi vardır ve her birine bir vechle tecellī eyler ki aḥaduhumâ âḥara reşk eyler; meşelâ sem‘uma zıkr şüretinden ve ‘ayna müşâhede şüretinden ve lisâna mükāleme şüretinden tecellī eyler. Ol cihetden her biri âḥara reşk eyler, ol âḥar kendüye maḥşûş tecellīye mazḥar olduḡı ḥayṣiyyet ile. Bu cihetdendür ki nâzım <i>ḡuddise sirruh</i> ḥazretleri ‘inde'z-zıkr gözüm [116b] ḡulaḡuma reşk eyler, ve fânî olmayan baḳiyyemi fânî vü nâ-bûd olanlara ḡabṭ u ḥased eyler buyurmışlardır.
	Kaynak Metnin Anlamını Destekleyen Bir Farsça Rubâ‘î'nin Verilmesi	Rubâ‘î: <i>‘Aşk est ki tā cān nede hend ender ū</i> <i>Nenumāyend ender sitemend âteş rû</i> <i>Yā der reh-i cānāne nişār-ı cān kon</i>	Rubâ‘î: <i>Der zıkr-i to dīde ḡuş rā reşk bered</i> <i>Fânî zi men ān ki nâ-şode ḡibṭa ḡored</i> <i>Der ‘aşk-ı to her [‘uzv-i] men ān dīger rā</i>

		<i>Yā der reh-i ‘aşk u ‘āşıkī hīç mepū</i>	<i>Ez rūy-ı ḥased ta‘ne kuned perde dered²⁷⁴</i>
	Sonraki Beyte Hazırlık	Vaqtā kim nāzım <i>ḡudḡise sīrruh</i> ḥāzretleri lisān-ı ma‘şūḡdan zebān-ı ‘āşık ile lāzım u mühim olan mevāzi‘-i şübühātı beyān ve mevāki‘-i muḡālaṡātı rūşen ü ‘ayān eyledi ise lisān-ı ‘āşık ile daḡı vāki‘ olan ḡuşūruñ ‘özüni izḡār ü i‘lāna başlayup buyurdılar ki; <i>ḡāle²⁷⁵</i> : (...)	

3.5.2. Darb-ı Meseller

Ma‘rūf’un şerhinde, başka birçok şerhte görüldüğü gibi darb-ı mesellerin (atasözlerinin) ustaca kullanıldığı görülmüştür. Ancak kullanılan atasözlerinin sayı itibariyle az olup hepsinin Arapça olması göze çarpmaktadır. Bu bölümde, şerhte kullanılan üç Arapça atasözü sıralanıp çevirileriyle beraber şerhte geçtiği şekilde ve kaynakları - ulaşılabildiyse- verilecektir:

- **El-Vaqtu seyfun ḡāti‘** (الوقت سيف قاطع)²⁷⁶: “Vakit ki keskin bir kılıç gibidir” anlamına gelip vaktin önemini anlatan bu atasözü, şerhte bir beyitte geçen “vakit” kelimesinin lügat, ıstılahî ve bağlamsal anlamları verilirken şu şekilde geçer: “**Vaqt**: lügatde zamāndan ba‘zına ıtlāḡ olunur. İştılāḡ-ı şūfiyyede bir keyfiyyete dirler ki ‘abde vārid olduḡda ‘abd taşarruf eyleye ve ‘abd anuñ maḡkūmun bihi ola; ḡavf u ḡüzün ve feraḡ u sürür gibi. Lākin bu maḡalde vaḡtden murād ḡāldür ki mā-beyne'l-māzī ve'l-müstakḡbel olan zamāndan ‘ibāretdür. Ve erbāb-ı taḡḡik vaḡt ḡaḡḡında *el-vaḡtu seyfun ḡāti‘un*

²⁷⁴ Senin adını zikretmekte, seni göremediği için göz kulağı kıskanır, çünkü kulak senin zikrini duyar. Senin aşkıdan benim her uzvum diğer uzvu kıskanır ve onun sırlarını aşıkâr eder.

²⁷⁵ Dedi ki...

²⁷⁶ Bahâuddin el-‘Âmilî, *el-Keşkül*, thk. Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî, Beyrut: Dâru İhyai'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1998, c.1, s.24.

didükleri hâl ma‘nâsına olan vaqtdür; zîrâ hâl [ü] mâzî ile müstakbel kıtî‘ ve kendü vaqtinde ve şâhibinde hükmi nâfiz ü cârîdür”. [141b]

- **Men şebete nebet** (من ثبت نبت)²⁷⁷: “Kararlı ve sabırlı olan kimse, her türlü muradına kavuşur” anlamındaki bu mesel şerhte şu şekilde geçmektedir: “Ya‘nî fâriğ u âzâde ol cümle hużûz u shehvâtından, [140a] müstağnî vü bî-niyâz ol hâzîz ü murâdâtından, dağı şâbit ü ber-ķarâr ol bu hâl üzre. Bu ma‘nânun şübütından soñra men şebete nebet müsted‘âsınca bitürsin dimekdür”. [139b-140a]

- **El-ķalîlu yedullu ‘ale’l-ķeşîr, ve’l-ķaṭretu tunbi’u ‘ani’l-ğadîr** (القليل يدل على الكثير، والقطرة) (تنبئ عن الغدير): “Az, çoğâ delâlet eder ve damla gölcüğün habercisidir” anlamına gelip kaynağını tespit edemediğimiz bu mesel şu şekilde kullanılmıştır: “... Lâ-cerem erbâbu’l-bâle lâzım olan oldur ki [124b] bu bâbda hüsn-i zannı pîşe ve ‘âķıbet-i ķarı endîşe idüp dâyre-i edebden hüruc itmeyeler. Ve bu mes’elenün tevfiķı egerçi kim tavîlü’z-zeyldür, lâkin meşâyih-i kirâmdan mesmû‘umuz olduğı üzre bî-şâyibe vü tebdîl ü tegayyür dîbâce-i ķitâbda ta‘lîķ ü taḥrîr olunmuşdur, nev‘-i vuķûf ḥâşıl itmek isteyen ol maḥalle mürâca‘ at eyleye. El-ķalîlu yedullu ‘ale’l-ķeşîr, ve’l-ķaṭretu tunbi’u ‘ani’l-ğadîr”. [124a-124b]

3.5.3. Soru Cevap Yöntemi

Birçok dinî-tasavvufî şiir şerhinde de olduğı gibi²⁷⁸ Ma‘rûf’un şerhinin özellikle “Yorum ve Değerlendirme” diye yorumladığımız aşamasında, bazen akla gelebilecek soru ve cevabın dile getirildiğı görölmektedir. Şerhte bu yöntem; yani soru-cevap yöntemine başvurulmasının amacı, anlatımın etkili duruma getirilmesidir diye düşünüyoruz. Bunun yanı sıra, şârihin hayatının bir döneminde müderrislik yapmasının bu konuda çok etkili

²⁷⁷ Muhammed b. Kâsım İbnu’l-Hatîb, *Ravzu’l-Ahyâr el-Muntehab min Rabî‘i’l-Ebrâr*, Halep: Dâru’l-Kalemi’l-Arabî, 2002, s. 326.

²⁷⁸ Bkz. Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kitabevi, 2000, s. 454-460.

olduğu söylenebilir. Bu özelliğe -birden fazla örnek bulunmakla beraber²⁷⁹- şu örnek verilebilir:

“Hāşılı'l-ma' nā: (...) Eger sâ'il su'âl iderse ki sâlikde âşâr-ı nefsdan nesne kalmamak niçe mümkündür, me'âkil ü meşârib kısmı dağı huzûz-ı nefsâniyyedendür, bu mertebelerden enbiyâ 'aleyhimu's-selâm'²⁸⁰ geçmemişlerdür fe-keyfe ki evliyâ geçmek mutaşavver ola? Cevâb virilür ki nefsün hazzı iki kısımdur. Bir kısmı hazz-ı tabî'îsidür ki el-beşeriyetu [ziddu']r-Rubûbiyyeti²⁸¹ fehvâsınca cemî'-i ahlâk-ı zemîmeye menba'dur. Ve her nesne ki murâdullâhdur, bi't-tabî'î anuñ hilâfına râğıbdur. Hadd-i zâtında mezmûm olup ve'inde's-şer' memnû' olan bu kısımdur. Bir kısmı dağı şol huzûzdur ki 'inde's-şer' aña ruşsat ve icâzet virilmişdür. Ancılayın huzûzuñ terkine 'azîmet bid'atdır, bel ki anı irtikâbda niçe hikmet ü maşlahat vardır. Dîn-i İslâmda rahbâniyyet memnû'dur. Kemâl hadd-i vusâdadur; *ke-mâ kâle* [11b] “*Ca'elnâkum ummeten veseţan li-tekûnû şuhedâ'e 'ala'n-nâsi'*”²⁸² âye. Ve huzûz-ı mezkûreden biri münâkağadur, terki mezmûmdur. Zîrâ ibkâ'-i nev'-i insân anuñladur (...). [11a-11b]

3.5.4. Şiir Dilinin Standart Dile Çevrilmesi

Ma'rûf, kaynak metindeki kelime/kelime gruplarının Türkçeye aktarıldığı aşamada İbnu'l-Fârîz'in özellikle vezin zaruretinden dolayı devrik olarak nazmettiği kimi beyitlerin manasının sıhhatli bir biçimde meydana çıkması için “takdîrindedür, takdîrinde, takdîrinedür,” gibi ifadelerle olması gereken söz dizimini verme ihtiyacı duymaktadır. Örneğin,

- *Fe-lev semî'at uzunû'd-delîli te'evvuhî*

Li-âlämi eskâmin bi-cismî azarreti

²⁷⁹ Bahsi geçen yöntem şerhin şu varaklarında kullanılmıştır: 9a, 11a-11b, 13b-14a, 24b-25a, 34b-35a, 113b.

²⁸⁰ Selam onların üzerine olsun.

²⁸¹ Beşeriyet (Beşerilik) Rubûbiyyetin (tanrılık) zıddıdır.

²⁸² (Allah'ın) buyurduğu gibi: “sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız diye sizi orta bir ümmet yaptık”. (Bakara, 2/143).

beytinde geçen *bi-cismī azarreti* şu şekilde açıklanmaktadır: “*Bi-cismī azarreti: Azarret bi-cismī taqdīrinedür. Azarret* cümlesi eşkâmuñ şıfatıdır; ya‘nī cismüme muzırr olan âlâm u eşkâmdan ötürī”. [20b]

- *Fe kullu ezen fī'l-ḥubbi minki izā bedā*

Ce‘altu lehu şukrī mekāne şekiyyetī

beytinde yer alan *fī'l-ḥubbi minki izā bedā* ifadesi şu şekilde açıklanmaktadır: “*Fī'l-ḥubbi minki izā bedā: İzā [bedā] fī'l-ḥubbi minki taqdīrinde; her kaçan zāhir olsa maḥabbetde senden*”. [41a]

- *Ve men yeteḥarreş bi'l-cemāli ile'r-redā*

Erā nefsehu min enfesi'l‘ayşi ruddeti

Beyti Türkçeye aktarılmadan evvel, olması gereken söz diziminin belirtildiği görülmektedir:

“*İle'r-redā erā nefsehu min enfesi'l‘ayşi ruddeti* mecmū‘ı *erā nefsehu ruddet min enfesi'l‘ayşi ile'r-redā taqdīrindedür*; ya‘nī: *Erā nefsehu*: Anuñ nefsinı görürin. *Ruddet*: Redd olındı görürin. *Min enfesi'l‘ayşi*: Aḥsen-i ḥālden. *İle'r-redā*: Helāk[e]; ya‘nī helāk[e] redd olındı görürin”. [50b]

3.5.5. Şârihe Ait Şiirler

Ma‘rûf'un Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiir yazıp zaman zaman ‘Ârifî mahlasını kullandığını ve yazdığı şiirlerin bir kısmının Reşehât tercümesinde diğer kısmının Tâ’iyye şerhinde yer aldığını daha önce ifade etmiştik. Çalışmamızın bahsi geçen zatın biyografisinin ele alındığı bölümünde Reşehât tercümesinde bulunan şiirlerden örnekler verildiği gibi²⁸³ bu bölümde, kaleme alıp çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Tâ’iyye şerhinde yer verdiğini tahmin ettiğimiz Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler ele alınacaktır.

²⁸³ Bkz. (2.1.3. Şiirleri)

3.5.5.1. Şârihe Ait Arapça Şiirler

Tâ'yye'nin 124²⁸⁴ ve 138²⁸⁵ numaralı beyitlerinin, “Kaynak Metnin Arapça Olarak Açıklanması” olarak yorumladığımız aşamada mensur değil manzum olarak açıklandığını dile getirmiştik.

Bahsi geçen beyitlerin açıklanmasından ibaret olmasının yanı sıra kanyağının tarafımızca tespit edilememesi dolayısıyla şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu iki manzum parçanın her birinin iki beyitlik bir kıt'a olup birincisinin *Fa'ûlün mefâ'ilün fa'ûlün mefâ'ilün* (Tavil Bahri) kalıbıyla, diğerinin ise *Mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün* (Kâmil Bahri) kalıbıyla yazıldığını görüyoruz. Aşağıda bahsettiğimiz iki kıt'a ile Türkçeye tercümesine yer verilecektir:

- *Fe-lā bābe lī tu 'tā ileyhi li-ḥācetin*
Ve lā cāhe lī yurcā bihi rāḥatun minnī
Ve lā cāre lī yuḥmā 'ani'l-cevri ve'l-belā
Ḥamiyyetuhu fī'l-aşli mefḥūdetun minnī. [101a]

Tercümesi: Benim ne kapım var ki ona bir hacet için dayanılsın.

Benim ne makam ve mevkiim var ki onun vasıtasıyla benden kurtulmak rica olunsun.

Benim ne komşum var ki benim için eziyet, zulüm, gam ve kederden korunsun ve saklansın.

Zira benim hamiyetim ve gayretim tamamen fena buldu.

²⁸⁴ Bahsedilen beyit şudur:

“*Fe-lā bābe lī yuḡşā ve lā cāhe yurtecā*
Ve lā cāre lī yuḥmā li-faḫdi ḥamiyyetī”.

²⁸⁵ Bahsedilen beyit şudur:

Ve yuṭrafu ṭarfī in hememtu bi-naẓretin
Ve in busiṭat keffī ila'l-baṣṭi kuffeti.

- *Ve yuraddu ʔarfı lev nazartu bi-laḫẓatin*

Bi-savārifi'l-iclālī ve hiye ru'ātuhā

Ve le 'in baseṭtu yedī li-baṣṭi meserretin

Mene'at yedī minhā celāletu zātiḫā. [110b]

Tercümesi: *Eğer ben o mahbubeye göz açıp kapayıncaya kadar bile bakmaya niyet etsem, benim gözüm onun azamet ve heybetinden çevrilir.*

Eğer ben onunla ünsiyete teşebbüs etsem, onun zatının azamet ve heybetinden dolayı benim bu girişim menolunur (engellenir).

3.5.5.2. Şârihe Ait Farsça Şiirler

Kasîdede ele alınan beytin şerh edilme sürecinin bitirildiği Farsça rubailerin bir kısmının şerh edilen beyitlerin Farsçaya tercümesinden ileri gitmediği görülmüştür. Beyitlerin Farsçaya tercümesinden meydana gelen rubailerin bir kısmının başında “Rubâ'î-i Molla Câmî” gibi Molla Câmî'ye ait olduğunu gösteren ifadeler bulunurken diğer kısmının başında iktibas olduğuna işaret edecek herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Başında iktibas olduğuna işaret edecek ifade bulunmayıp beyitlerin Farsçaya tercümesinden meydana gelen rubailerin bir kısmının Molla Câmî'nin Tâ'îyye şerhinden iktibas edildiği tespit edilse de diğer kısmının kaynağına ulaşılammıştır.

Şârihin Farsça şiirler yazmasının yanı sıra Reşehât'teki beyitleri tercüme ederken özellikle rubai nazım şeklini kullanmasını dikkate alarak şerh edilen beytin tercümesinden ibaret olan ve kaynağına ulaşamadığımız rubailerin şârihe ait olduğunu tahmin etmekteyiz.

Şârihe ait olup *mef'ülü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'il*, *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ'* ve *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ül* aruz vezinleriyle yazıldığını tespit ettiğimiz bu rubailerden bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

- *Ḳavmī ki merā be-hetk ğībet bekonend*

V'ez terk-i maḫabbetem naṣīḫat bekonend

Her çend ki iṣān buvedem ḫ iṣāvend

Lîkin be haķîķat, ‘adāvet bekonend [65b]

Tercümesi: *Bana hakaret edip dedikodumu yapanlar ve bana aşkı terk et diye nasihat edenler, akrabam olsalar dahi bana böyle yaptıktan sonra düşmanlık ederler.*

- *‘İşkem be du kevn bî-naẓîrest u mişāl*

Bāşed ber-i vey ‘aşķ-ı heme vehm u hayāl

Her dūn-i denī rāh be-dū key yābed

V’în aķsen-i haşlet digerān zîşt-ķişāl [72b]

Tercümesi: *Benim aşkım iki âlemde eşsiz ve benzersizdir, herkesin aşkı O’nun aşkı yanında vehim ve hayal gibi kalır. Her alçak O’na ulaşabilir mi ki? O’na âşık olmak huyların en güzelidir ve başkalarına âşıklık ise kötü huydur.*

Şerhte Ma‘rûf’a ait olduğunu düşündüğümüz rubailerin yer aldığı varak numaraları şu şekildedir: (66a, 67a-67b, 68a, 69a, 71a, 72a, 73a, 74a-74b, 75b, 76a, 77a, 78a-78b, 79a, 80a, 80b-81a, 81b, 82a, 83a, 84a, 85a, 86a, 88a, 88b-89a, 90a, 90b, 91a, 91b, 92b, 93a, 93b, 94b, 95b, 96b, 97b, 98a, 100a, 100b, 101b, 102b, 103b).

3.5.5.3. Şârihe Ait Türkçe Şiirler

Şerh edilen beyit/beyitler Türkçeye nesir olarak çevrildikten sonra beyitte denmek istenilen umumî anlamın zaman zaman Türkçe manzum parçalar kullanılarak geniş bir şekilde yorumlandığı görülmüştür. Bu manzum parçaların bir kısmının şairlerden alıntılandığı tespit edilirken diğer iki manzumenin kaynağına ulaşamadık.

Şârihin Türkçe şiirler yazdığını göz önünde bulundurarak kaynağına ulaşamadığımız Türkçe manzumelerin şârihe ait olduğunu söylemek mümkündür.

Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu iki manzum parçanın birincisinin rubai nazım biçimiyle ve aruzun *mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ül* kalıbıyla yazılırken diğeri ise *mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Aşağıda bahsettiğimiz iki Türkçe manzumeye yer verilecektir:

- **Rubā‘î:**

Her büt-gede mescid-i İlāhī olamaz

Her hāne sarāy-ı pādīshāhī olamaz

Āyīn-i selāṭīni re‘āyā ne bilür

Her Türk-i denī merd-i sipāhī olamaz [35a]

- **Nāzm:**

‘Adem vīrānesinüñ zāt-ı Hāḫdur genc-i pinhānı

Ṭılısmıdur o gencüñ ṭālib isen vech-i insānī [35a]

3.5.6. Göndermeler

Ma‘rûf, şerh sırasında bazen önceye veya sonraya işaret ederek bazen de başka eserlere başvurulması konusunda bazı ifadeler kullanarak metin içi ve metin dışı göndermede bulunmaktadır. Ma‘rûf’un şerh metodunun göstergelerinden biri olan bu göndermelerin konuyu hatırlatmak, tekrara düşmemek, teferruata girmemek ve konu dışına çıkmamak amaçlarıyla yapıldığı görülmektedir.

3.5.6.1. Metin içi Göndermeler

Şârih, tekrara düşmemek ve konu dışına çıkmamak ya da bir konuyu hatırlatmak gerekçesiyle daha önce bahsettiği veya daha sonra bahsedeceği bir meseleye işaret etmek suretiyle metin içi geriye dönük ve metin içi ileriye dönük göndermeler yapmaktadır.

Metin içi geriye göndermelerin, “mā-sebakda geçmişdür”, “sebkat eylemişdür” ve “taḫrīr olunmışdur” ifadeleriyle yapıldığı görülmüştür:

“**Hāzır:** Hā’-i mūhmele ile ve zā’-i mu‘ceme ile ism-i fā’ ildür; *hazar*’dan; **hazar:** Men‘ ma‘ nāsına idügi mā-sebakda geçmişdür”. [110a]

“Lā-cerem erbābu’l-bāle lāzım olan oldur ki [124b] bu bābda ḫüsn-i zannı pīşe ve ‘ākıbet-i kārı endīşe idüp dāyire-i edebden ḫurūc itmeyeler. Ve bu mes‘elenüñ tevfiķı egerçi kim ṭavīlū’z-zeyldür, lākin meşāyih-ı kirāmdan mesmū‘umuz olduğı üzre bī-şāyibe vü tebdīl ü teğayyūr dībāce-i kitābda ta‘līk ü taḫrīr olunmışdur, nev‘-i vukūf ḫāşıl itmek isteyen ol maḥalle mūrāca‘ at eyleye”. [124a-124b]

“**Takdīm:** Hediye-i cüz’iyye ma‘nāsınadır; ‘Acemler dest-āvīz didükleri gibi. Bu maḥalde bezl ü işār ma‘nāsınadır. Nitekim **ve kaddemtu mā lī fī me’ālī ‘ācilen**²⁸⁶ beytinde sebḳat eylemişdür”. [143b]

Metin içi ileriye gönderme dediğimiz metin içi göndermelerin ikinci biçimi ise sadece şu örnekte yapılır:

Ḥafī buyurulmaya ki nāzım *ḳuddise sirruh* [115b] ḥazretleri bu maḥalde üzni menzile-i ‘aynda kılup rü’yet ki levāzim-i ‘ayndandır, aña isnād eyledi. Zīrā ḳaçan ki sālīk maḳām-ı cem‘e vāşıl olsa ḳuvā ve cevāriḥinden her biri āḥaruñ ‘amelin işlemege ḳādir olur; nitekim bu maḳāmuñ taḥḳīḳi ‘alā vechi’t-tafşıl maḥallinde beyān olınsa gerekdür ki inşā’allāh. [115a-115b]

3.5.6.2. Metin Dışı Göndermeler

Ma‘rûf’un -nadiren de olsa- eserin ismini belirtmeden bazı eserlere başvurulması konusunda ifadeler kullanarak metin dışı göndermelerde bulunduğu görülmektedir. Bu tür göndermelerin konu dışına çıkmamak maksadıyla yapıldığı düşünülebilir:

“*Bu ma‘nānuñ deḳāyıkına vuḳūf ve tefāvūt-i merātibine iṭṭilā’ murād olursa erbāb-ı zevḳ ü vicdān mulāḥazası üzre sūre-i İsrā’da beyān buyurulan seyr-i Muḥammedī ile sūre-i A‘rāf’da zıkr olınan seyr-i Mūsevī diḳḳatle nazar buyurula*”. [12a]

3.5.7. Nüsha Farklılıklarının Değerlendirilmesi

Şerhlerin genelinde rastlanan durumlardan biri şerh edilen metnin nüsha farklılıklarının değerlendirilmesidir. Ele alınan metnin birden fazla nüshasının karşılaştırıldığını gösteren bu anlayış Ozan Yılmaz’ın ifadesiyle, “Günümüz edisyon kritik yönteminin ilk örneği”²⁸⁷ sayılabilir.

Şerh edebiyatı metinlerinden biri olan Ma‘rûf’un şerhinde de Tâ’iyye metni değerlendirilirken “ba‘z-ı nüsaḥda” ifadeleri kullanılarak nüsha farklılıklarının

²⁸⁶ 168.beyit.

²⁸⁷ Yılmaz, s. XVIII.

belirtilmesinin yanı sıra kelime veya kelime öbeğinin nüsha farklılıklarının manalarıyla beraber verildiği görülmüştür:

Ba' z-ı nüsaḥda **ketmu'l-hevā** vāḳi' olmuşdur yā'-i mütekellimsüz. Bu taḳdīrce maşdar mef' ūline muzāf olmuş olur. [5a]

Ba' z-ı nüsaḥda 'alā sem' ihi düşmüşdür. 'alā kile't-taḳdīreyn zamīr raḳḳbe rāci' dūr. [24a]

Ba' z-ı nüsaḥda **lākinnehā** vāḳi' olmuşdur; bu taḳdīrce zamīr ḳışşaya rāci' dūr. [78b]

Ba' z-ı nüsaḥda **ve lem yesta' idde's-şamte** vāḳi' olmuşdur, bu taḳdīrce; *ve lem yeteheyje' lehu's-şamtu*²⁸⁸ ma' nāsınadır. [112b]

Ba' z-ı nüsaḥda **l-şidḳi maḥabbetī** vāḳi' olmuşdur. [133b]

Ba' z-ı nüsaḥda da **imām** yerine **enām** vāḳi' olmuşdur ve **ḳiblete ḳibletin** vāḳi' olmuşdur; yā'-i mütekellimsüz. Bu taḳdīrce: ' Aceb degüldür ki eger cümle benī ādem namāzın baña müteveccih olup ḳılarsa. [118a]

3.5.8. Beyit/Beyitlerin Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi

Ma'rûf, Tâ'iyye Kasîdesini şerh ederken ele aldığı beyit/beyitlerde yer alan kelime/kelime gruplarının anlam veya irâb ihtimallerinin yanı sıra nüsha farklılıklarını dikkate alarak beytin farklı anlam ve yorum ihtimallerini ortaya koymaktadır:

3.5.8.1. Kelime Anlamlarına Göre

Ma'rûf, yeri geldiğinde kelimelerin farklı anlamlarına göre beyitlerin anlam ihtimallerini vermektedir. Örneğin,

“*Lehā şalevātī bi'l-maḳāmi uḳīmuhā*

Ve eşhedu fihā ennehā lī şalleti”

²⁸⁸ Ona, sükût fırsatı verilmedi.

beytini ele alırken beyitte geçen “şallet” kelimesinin hem “Namaz kılmak” hem de “Rahmet” manasında olduğunu dikkate alarak kelimenin geçtiği beytin ikinci mısraına iki farklı anlam kazandırmaktadır:

“Ya‘nī min ḥayṣu‘z-ẓāhir Maḳām-ı İbrāhīm‘de maḥbūbe içündür benüm şalavātum, lākin min ḥayṣu‘l-bāṭın; ya‘nī vaḥdet ile keşreti cāmī‘ olan ḳalbde müşāhede iderüm ki ḥazret-i ma‘şūḳa baña namāz ḳılar dimekdür.

Ḥafī buyurulmaya ki Ḥazret-i ma‘şūḳadan ‘āşıḳa şalāt rahmet ma‘nāsınadır. Bu taḳdīrce ve eşhedu fihā enneḥā lī şalleti mısrā‘ınun ma‘nāsı: İnnī uşāhidu fī eşnā‘i tilke‘ş-şalāti enne‘l-Ḥaḳḳa subḥānehu ve te‘ālā yerḥamunī ve ya‘fün²⁸⁹ dimekdür.” [119b]

Şârih yine,

“Ve cudde bi-seyfi‘l-‘azmi sevfē fe-in tecud

Tecid nefsē, fe‘n-nefsu in cudte ceddeti”

beytini şerh ederken beyitteki “cudte” ve “ceddeti” kelimelerinin anlam ihtimallerini göz önünde bulundurarak ele almaktadır:

“İn cudte: Eger sen sa‘y iderseñ. **Ceddeti:** Ol daḳı sa‘y ider. Yāḥud **İn cudte:** Eger beḳ-i rūḥ iderseñ. **Ceddeti:** Sa‘īd olursın dimekdür” [145a]

3.5.8.2. İrâba Göre

Ma‘rûf, zaman zaman kelimelerin tahlilinin yapıldığı bölümde “Bu daḳı cāyızdır ki, yāḥud demek olur ki, ... olmak daḳı cāyızdır” gibi ifadelerle ele aldığı beyitte geçen bir kelime/cümlelerin farklı irâb ihtimallerini (fâ‘il, mef‘ûl, mef‘ûlün leh, temyîz vs.) verdikten sonra anlam boyutunun incelendiği bölümde bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak beyti şerh eder. Metinde sıkça rastlanan bu özelliğe şu örnekler verilebilir:

- ‘**Atfen** kelimesinün daḳı intişābı temyîziyyet üzredür, **nazarat** kelimesine mef‘ûlün leh olmak daḳı cāyızdır. (...) ‘**Atfen:** Şefḳat u iḥsān cihetinden, yāḥud li-ecli‘ş-şefekati. [95a]

²⁸⁹ O namaz esnasında; şanı yüce, kusur ve noksandan münezzeḥ olan Cenâb-ı Hakk‘ın merhamet edip bağışladığını görürüm.

- *Fe-men şā'e fe'l-yağzab sivāki fe-lā ezā*

İzā rażiyet 'annī kirāmu 'aşiretī

“Beyt-i mezbūr cümle-i şartıyyeden üç cümleyi mütezammındur; evvelki cümle **Fe-men şā'e fe'l-yağzab sivāki** cümlesidür. **Fe-men şā'e**'deki **fā** ta'ķīb içündür. İkincisi mezkūretü'l-cezā ve maķdūretün bi's-şartdur; taķdīri: **İn yağzab sivāki fe-lā ezā bī** demekdür. Üçüncüsü mezkūretü's-şart [66b] maķdūretü'l-cezādur; taķdīri: **İzā razīti enti ve kirāmu 'aşiretī 'annī lem yazurranī ğazabuhum ve inkāruhum** demekdür; zīrā mışrā'-i şānī kudemā eş'arındandır 'alā vechi't-tazammun maħbūbeye ħitāb siyākında irād olınmışdır. Bu daħı cāyizdür ki **fe-men şā'e fe'l-yağzab** şart-ı muķadderüñ cezāsı olup taķdīri: **İzā kāne'l-emru ke-zālike fe-men şā'e fe'l-yağzab sivāki** demek ola. **Fe-lā ezā** kavli **izā rażiyet 'annī kirāmu 'aşiretī** cümle-i şartıyyenüñ muķaddem cezāsı ola.

(...) Ya'nī çün senüñ tarīķ-i 'aşķuñda kibār-ı ehl-i maħabbet ü kirām-ı 'aşiret-i 'aşķ ü meveddet olanlar benden rāzī olalar ve ħālet-i mestīde benden zuhūr iden sekr ü fażāħati memdūħ ü müstaħsen bileler ħālūme vāķıf ve esrār-ı tarīķat-ı 'uşşāķa 'arīf olmayan levvām ü lāħīnūñ suĥt u rızāları 'ale's-seviyye ve berāberdür. Ve ta'n ü teşnī' ve levīm ü taķrī' leri ke'en lem yekūn idügi muħaķķaķ u muķarrerdür. Pes senden ğayrı her kim baña ğazab itmek diler ise eylesün, eger senden ğayrı baña ğazab eyler ise ben andan müte'ezzi olmazam her kaçan ki sen ve senüñ 'uşşāķuñ benden rāzī olasız ğayruñ ğazab u levmi baña zarar virmez, i'tibār senüñdür ve rızāñadur ve ehl-i maħabbetden olan 'uşşāķuñ rızāsınadır, demek olur.

Yāħud demek olur ki vaķtā kim bu mezkūrāt muķarrer olaydı her kim ğazab eyleser eylesün senden ğayrı her kaçan ki sen ve senüñ 'uşşāķuñ benden rāzī olalar ğayruñ cevri ü teşnī' inden baña tazarrur [gelmez], demek olur” [66a-67a]

- **Vehnen** kelimesinüñ intişābı mef'ülün leh olmak üzere, bu daħı cāyizdür ki intişābı temyīziyyet üzere ola. (...) Ya'nī ehl-i qabīleye za'f cihetinden yāħud li-ecli'z-za'f itdügüm tevāzu' [u] meskenet beni derece-i i'tibārdan sāķıķ kıldı ve baña 'arīz u mülāşıķ olan zillet cihetinden yāħud zilletden ötüri beni ħidmete lāyık u maħal görmediler demekdür. [99b-100a]

Bazen de ele alınan beyit/beyitlerin şerhi tamamlandıktan sonra beyitte geçen kelimeler/kelime öbeğinin başka irâb ihtimallerinin verildiği ve açıklamanın buna göre yenilendiği görülmektedir. Örneğin; Kasîdenin 159. beyti olan

‘Fe-elfeytu mâ elḳaytu ‘annī ṣādiran

İleyye ve minnī vāriden bi-mezîdetī’

beytinin şerhi tamamlandıktan sonra şu ifadelere yer verilmektedir:

“Ba‘ z-ı şurrāḥ **elfeytu**’nün mef‘ ül-i şānisi **ṣādiran** lafzın tutup **minnī vāriden** lafzını aña ma‘ tūf tutup **minnī bī: Vāriden** kelimesine; **ileyye** ile **‘annī bī: Ṣādiran** kelimesine müte‘ allık tutmuşlardır. Bu taḳdīrce demek olur ki: *Fe-vecedu mâ elḳaytu mine’ş-şifāti ṣādiran ‘annī ileyye ve vāriden ‘annī, fe-vecedtuḥā; ey eṣ-şifāta ba‘ de ilḳā ’ihā vārideten min zātī ṣādiratan ‘an zātī ilā zātī. Ve fihī şey ’un lā yaḥfā ‘ala’l-mute ’emmil, vallāhu a‘ lem²⁹⁰’*. [128b]

3.5.8.3. Zamirlerin Farklılıklarına Göre

Şârihin, kimi zaman beyitte geçen muttasıl (birleşik) zamirlerin okunuş ihtimallerini dikkate alarak beyti şerh ettiği görülmektedir. Örneğin; Kasîdenin

Ve dūne’t-tihāmī in ḳazaytu esen fe-mā

Ese ’ti bi-nefsin bi’ş-şehādeti surreti

beytinde geçen “**Ese’ti**” kelimesinin sonunda yer alan “**ta**” zamirinin “**ti**” şeklinde okunduğunda II. Tekil şahıs zamiri, fakat “**tu**” şeklinde okunduğunda I. Tekil şahıs zamiri olacağını göz önünde bulundurup beyti şu şekilde açıklamaktadır:

“**Fe-mā ese’ti**: Sen isā’et itmiş olmazsın. (...) Yāḥud ‘adem-i isā’et kendüye ḥaml idüp **Fe-mā ese’tu**: Ben isā’et itmiş olmazam.

(...)Ya‘ nī eger benüm bā’ iş-i iftiḥārum u ‘ izzetüm ve sebep-i rif‘ at ü devletümüz olan senün maḥabbet-i ḥaḳīḳatün ile müttehem olmak sa‘ ādeti benüm ḥaḳḳumda vāḳi‘ midür,

²⁹⁰ Kendimden çıkardığım sıfatları, benden bana gelici ve kendimde buldum. Bunları, yani sıfatları, uzaklaştırıldıktan sonra kendimden sâdir ve yine kendimden kendime gelici buldum. Bunda (açıklamada), dikkatle bakanlardan gizli olmayacak şey vardır. Allah daha iyi bilir.

degül midür taḥassüs ü tefahḥuş eşnāsında ğam u ḥüzn cihetinden ölürsem ve bu taleb ḥālinde miḥnet ü elemden helāk olursam sen ki Ḥazret-i ma‘ şūkasın isā’et itmiş olmazsın bir kimesnenüñ ki ḥaḳḳında ol kimse bu talebde öldüğinden ötüri mertebe-i şehādet[e] vuşul ile mesrūr ü şādmān ve derece-i sa‘ ādet-i ebediyyeye vüluc ü duḥul ile ferruḥ u ḥandān olmuş ola. Yāḥud demek olur ki: Eger töhmet-i maḥabbet-i ḥaḳīḳāt ile ittihām ki benüm bā’ iş-i iftiḥārumdur anuñ benüm ḥaḳḳumda şıdkını taleb eşnāsında ḥüzn ü elemden helāk olursam isā’et ü iḥsār itmiş olmazam bir nefse ki ol bu talebde olduğu-çün mertebe-i şehādet fāyız olmağla mesrūr olmuş oldu”. [87b-88a]

3.5.8.4. Nüsha Farklılıklarına Göre

Metinde yer yer şerh edilen beyitte geçen bir kelime veya kelime öbeğinin nüsha farklılıklarının belirtildiği ve açıklamaların bu farklılıklara göre tekrar yapıldığı görülmüştür:

“Ba‘ ž-ı nüsaḥda da **imām** yerine **enām** vāḳi‘ olmuşdur ve **kiblete kibletin** vāḳi‘ olmuşdur; yā’-i mütekellimsüz. Bu taḳdīrce: ‘ Aceb degüldür ki eger cümle benī ādem namāzın baña müteveccih olup kılsarsa; zīrā ma‘ şūka benüm ḳalbümde iḳāmet eyledi, ḥāl ān ki ol ma‘ şūka cümle kiblelerüñ kiblesidür dimekdür”. [118a-118b]

3.5.9. Yapılan İktibasların Anlamının Verilmesi

Şerhin farklı yerlerinde ayet, hadis, şiir vs.den iktibasları yapan şârihin, önemli gördüğü kimi Arapça iktibasları yine Arapça olarak açıkladığını görüyoruz:

- *Ḳavluḥ*: “*Ve yebḳa vechu rabbike zu’l-celāli*” ey min ḥayṣu bāṭīnuḥu’l-muṭlaḳ. “*Ve’l-’ikrām*” ey bi-zāhirihi’l-munbesiṭi ‘ale’l-kāyināt. ²⁹¹ [2b]

²⁹¹ O’nun (Allah’ın) buyurduğu “*Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır*” (Rahman, 55/27), mealindeki ayet-i kerimede geçip azamet anlamına gelen (celâl) kelimesi, kendisinin gizliliğinin mutlak olması bakımından azamet sahibi olduğunu; (ikram) kelimesi ise, bütün mahlukat O’nun varlığına delâlet etmesi bakımından ikram sahibi olduğunu ifade etmektedir.

- *Qavluh: “İzā messehum tā’ifun mine’s-şeytāni”²⁹² ve qurī’e tayf; messethum lemmetun ve vesvesetun minhu²⁹³ dimekdür. [102a]*
- *Qavluh: “Mine’l-cinneti ve’n-nās”²⁹⁴, mine’l-cinni ve’l-ins dimekdür. [102a]*
- *Qavluh: “Mā bi-şāhibikum min cinnetin”²⁹⁵ mā bi-şāhibikum min cunūn dimekdür. [102b]*
- *Ke-mā kı̄l: Şi’r:*

Fe’n-nefsu ke’t-tifli in tuhmilhu şebbe ‘alā

Hubbi’r-rizā’ive in teftimhu yenfa’imi

Ve’n-nefsu in cudte bihā fī tarīki’l-Ḥaqqı se’idet; li-ennehā vaşalet ilā mertebeti’s-şehādeti ve’l-hayāti’l-ebediyyeti; ke-mā kālallāhu te’ālā: “Ve [lā] taḥsebenne’l-lezzīne kıtilū fī sebīlillāhi emvātā, bel ahyā’un ‘inde rabbihim yurzaḳūn”²⁹⁶ [144b]

3.5.10. Arapça Gramer Öğretimi

Türkçe şerhlerin yazılış amaçlarından biri edebiyatın yanında dil öğretimidir.²⁹⁷

²⁹² “Kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman”. (A’râf, 7/201)

²⁹³ (Tā’if kelimesi) tayf, şekilde de okunmuştur; yani kendilerine ondan (şeytandan) bir vesvese ve kuruntu dokundu.

²⁹⁴ “Cinlerden ve insanlardan”. (Nâs, 114/6)

²⁹⁵ “Arkadaşınız Muhammed’de cinnetten eser yoktur”. (Sebe, 34/46)

²⁹⁶ Bunun yanında, gayret kılıcıyla, "(bir müddet sonra) yapacağım" yani oyalandırma ve ertelemeyi kes ve süratle en önemli vazife (görev) ile uğraş. Eğer bu gayret esnasında vefat edersen Hak yolunda nefisini cömertçe harcıyıp meşakkat çekenlerden biri olursun. Tıpkı şu şiirde dendiği gibi “Nefis bebek gibidir. Onun kendi haline bırakırsan genç olana kadar emmeyi sevmeye devam eder. Onu süttten ayırırsan ayrılır” [Bu mealde olup Bûsîrî’nin meşhur Bürde Kasîdesinde yer alan bu beyit için bkz. Ebû Abdillâh Şerefuddîn Busîrî, **Dîvân**, thk. Muhammed Seyyid Kilani, 2. Basım, Kahire: el-Bâbi el-Halebi, 1973, s.15]. Nefsini Hak yolunda cömertçe harcadığın zaman saadete mazhar olur; çünkü o zaman o nefis, yüce Allah’ın şu ayet-i kerimede buyurduğu gibi “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar” (Âl-i İmrân, 3/169) şehadet mertebesine ulaşmış ebedî hayata kavuşur.

²⁹⁷ Bkz. Hülya Canpolat Taşcı, “Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, ss. 72-97, İstanbul: Klasik Yayınları, s. 84-85.

Bu bağlamda Ma‘rûf’un şerhinde, kasîdenin beyitlerinde geçen kimi kelime veya kelime öbeklerinin Arapça dilbilgisi açısından incelenip bununla ilgili doyurucu bilgiler verildiği daha önce ifade edilmişti. Bunun dışında, hayatının bir döneminde farklı medreselerde hocalık yaptığını ifade ettiğimiz Ma‘rûf’un, bir kelimeyi tahlil ederken anlamından veya beyitteki konumundan bahsetmekle kalmayıp onunla ilgili gerekli gördüğü bilgiyi Arapça dersi veriyormuş gibi II. şahıs zamiri kullanarak dile getirdiğini ve bu bilgileri verirken de çeşitli örnekler verdiğini görmekteyiz:

- **Ḥubbîki:** *Ḥubbî iyyāk*²⁹⁸ taḳdîrindedür. Her kaçan ki iki zamîr cem‘ olsa meşelâ mâ naḥnu fihde zamîr-i mütekellim ile zamîr-i muḥāṭāb cem‘ olduğu gibi, evvelki zamîr mecrûr olup şânîsi manşûb olsa zamîr-i evvel a‘ rafdur şânîden, zamîr-i şânî dilerseñ munfaşılan îrâd idersüñ, dilerseñ muttaşıl getürürsün, evvelki ittişâli lâzımdur; *zarbîke*²⁹⁹ ve *zarbî iyyāke*³⁰⁰ gibi *ḥubbîke*³⁰¹ ve *ḥubbî iyyāke*³⁰² gibi. [37b]

3.5.11. Beyitler Arasında Bağ Oluşturulması

Beyitler konu bütünlüğünü göz önünde bulundurarak şerh ettiğini ifade ettiğimiz Ma‘rûf, zaman zaman bir beyti şerh ederken daha önce şerh edilen başka bir parça (beyit/mısra vs.) ile anlam bağı kurabilmektedir. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, şârih bu bağları, “Beyt-i sâbıkda...” ifadesini kullanarak -bağ kurduğu beyit bir önceki beyit ise- veya anlam ilişkisi kurmak istediği parçaya -mısra ise- yer vererek yahut anlam ilişkisi kurmak istediği parçanın -beyit ise- birinci kelimesini dile getirerek oluşturmaktadır:

- **El-hevâ**’da elif lām ‘ahd içündür. Murâd beyt-i sâbıkda mezkûr olan maḥabbet-i ḥaşşadur. Hevâ maḥabbet ma‘ nâsınadır. [5a]

²⁹⁸ Benim seni sevmem (sana olan aşkım).

²⁹⁹ Benim seni dövmem.

³⁰⁰ Benim seni dövmem.

³⁰¹ Benim seni sevmem (sana olan aşkım).

³⁰² Benim seni sevmem (sana olan aşkım).

- **Hevā:** Maḥabbet ma‘nāsınadır. Mübtedā’-i maḥzūfuñ haberidür; *huve hevā* taḳdīrinedür, rāci‘ dūr beyt-i sābıkdaki **mā bī**’ye. Taḳdīr[i] *mā nezele bī huve hevā*³⁰³ demek olur. [17a]

- *Fe-hāmet bihā min ḥayṣu lem tedri ve hiye fī*

*Ṣuhūdī bi-nefsi’l-emri ḡayru cehūleti*³⁰⁴

Ḥafī buyurulmaya ki **elfeytu**³⁰⁵ beytinden bu maḥalle gelince nāzım *ḡuddise sırruh* ḥazretleri beḳā ba‘de’l-fenā maḳāmı ile [130b] taḥkīklerine işāret buyurmuşlardır; ḡāh lisān-ı cem‘ ile ḡāh lisān-ı vaḥdet ile ta‘bīr itmişlerdür. Ol cihetdendür ki *teḥaccebtu* ‘*anhā* maḥallinde **teḥaccebtu** ‘**annī**,³⁰⁶ *fī ṣuhūdihā* maḥallinde **fī ṣuhūdī**³⁰⁷ ‘ibāretiyle aña işāret buyurmuşlardır. [130a- 130b]

- *Bī-zāke cerā ṣarṭu’l-hevā beyne ehlihi*

*Ve ṭā’ifetun bi’l-‘ahdi evfet fe-veffeti*³⁰⁸

Zāke: Müṣārun ileyh **ve aḳbil ileyhā** [ve’nḥuhā] **muflisen**³⁰⁹ mıṣrā‘ ınuñ mażmūnıdır. **Fe-lem yednu**³¹⁰ beyti mıṣrā‘ -i mezbūruñ ‘illetidür. [146b]

3.5.12. Reddiyeler (Eleştiriler)

Ma‘rūf’un Tâ’iyye şerhinin ilgi çeken özelliklerinden biri de daha önce Tâ’iyye’yi Arapça şerh eden şârihlere yönelik eleştirileridir. Şerhin, “Reddiye” geleneğinin³¹¹ örneklerinin

³⁰³ Başıma gelen şey aşktır.

³⁰⁴ Kasîdenin 162. beytidir.

³⁰⁵ Kasîdenin 159. beytidir.

³⁰⁶ Kasîdenin 160. beytidir.

³⁰⁷ Kasîdenin 160. beytidir.

³⁰⁸ Kasîdenin 185. beytidir.

³⁰⁹ Kasîdenin 183. beytidir.

³¹⁰ Kasîdenin 184. beytidir.

³¹¹ “Reddiye” hakkında detaylı bilgi için bkz. Ozan Yılmaz, “Bir Münekkî Var Şarihten İçeri Türk Şerh Edebiyatı’nda “Reddiye” Geleneği ve Sudî-i Bosnevî Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7,

en sık görüldüğü XVI. yüzyılda yazıldığını dikkate alarak bu eleştirileri “Reddiye” başlığı altında ele almayı tercih ettik.

Genellikle isim vermeden yapıp “Efâzıl-ı şurrâh’dan ba‘zısı..., şârih-i fâzil..., ba‘z-ı şurrâh, ba‘zılar” gibi ifadelerle başlayan bu reddiyelerin, Sa‘duddîn el-Fergânî,³¹² Abdurrezzâk el-Kâşânî³¹³ ve Dâvûd el-Kayserî³¹⁴ olmak üzere üç şârihe yöneltildiği tespit edilmiştir.

Şârihin bu reddiyeleri yaparken reddettiği şârihin ismini vermemesinin yanı sıra bazen hakkında özellikle “İlmi bakımından üstün” anlamına gelen “Fâzıl” kelimesini kullanmasından, onun sadece metin merkezli bir eleştiride bulunmak istediği ve şârihlerin yetersizliğini ifade etmeyi amaçlamadığını vurgulamak istediği anlaşılmaktadır. Böylece Şârih, bugünkü eleştiri etik kurallarının temelini oluşturanlardan biri sayılabilir ve eleştiri yapmak isteyenlere bir örnek gösterilebilir.

Şârihin eserinin çeşitli yerlerinde yer verdiği reddiyeler, konularına göre şu şekilde incelenebilir:

3.5.12.1.Îrâbla Alakalı Reddiyeler

Ma‘rûf tarafından yapılan reddiyelerin bir kısmı, beyitte geçen bir kelime, kelime grubunun cümle içindeki konumu (mübtedâ, haber, fâ‘il, mef‘ûl vs.) veya bir cümle beyit içindeki konumları (sıfat, hâliyye, ma‘tûf vs.) ile ilgilidir.

Ör) **Ve bi'l-ḥadaḳi**'deki **lām** lām-ı ta‘rîfdür muzâfun ileyhden ‘ivaḏdur *bi-ḥadaḳatī* dimekdür. Mef‘ûl-i muḳaddemidür **istaḡneytu**'nuñ. **İstaḡneytu**: Fi‘l ve fâ‘ildür. **‘An ḳadeḫi**: Mef‘ûl-i [ḡayr-ı] şarīḥ[i]dür **istaḡneytu** cümlesinüñ. Beyt-i evvele ma‘tûfdur. *Fe-*

İstanbul 2011, 107-154; Mustafa Sinanoğlu, “Reddiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, c. 34, s. 516-521.

³¹² Ele aldığı şerhin adı “*Munteha'l-Medârik fi Şerhi Tâ'ıyyeti İbni'l-Fâriḏ*”dır.

³¹³ Ele aldığı şerhin adı “*Keşfu'l-Vucûhi'l-Gurr li-Me'ânî Nazmi'd-Durr*”dır.

³¹⁴ Ele aldığı şerhin adı “*Şerhu Ta'ıyyeti İbni'l-Fâriḏ el-Kubrâ*”dır.

evhemtu şahbī bi-naẓretī ve's-tagneytu bi-ḥadaḳatī ‘an ḳadeḥī³¹⁵ taḳdīrindedür. **Ve min semā’ilihā** cümlesi cümle-i ḥāliyyedür. **Şāriḥ-i fāzıl bi'l-ḥadaḳi**’yi muḳaddem ḥaber, *İstagneytu* cümlesi te’vīl-i maşdarda mu’aḥḥar mübtedā tutmuşlardır. Ve lākin vech-i evvel aşahḥ u evlā idüğinde şübhe yokdur. [3b]

- **İste’addet** cümlesi **meyt** lafzına [şıfat] vāḳi’ olmuştur. **Ba’z-ı şurrāḥ** cümle-i mezkûreyi rûḥa şıfat tutmuşlardır, lākin vechi çendān zāhir degüldür. [92b]

3.5.12.2. Anlamla Alakalı Reddiyeler

Ma’rûf diğەر şāriḥleri, kelime ya da kelime gruplarına verdikleri yanlış anlamlar nedeniyle eleştirmektedir. Şerhte bir hayli yer tutan bu tür reddiyeler şu üç başlık altında toplanabilir:

- **Kelime/Kelime Gruplarına Verilen Anlamla Alakalı Reddiyeler:**

Ma’rûf’un en çok reddettiğı konulardan biri, şāriḥlerin Tâ’iyye metninde yer alan bir kelimeye lûgat kitaplarında yer alan anlamların dışında bir anlam vermesidir:

- **Tûru Sînâ:** **Sînûn** fethiyle ve kesriyle Mısır ile Eyle mā-beyninde vāḳi’ olup Ḥazret-i Mūsâ ‘*aleyhi’s-selāma*’ nisbet olınan cebelûn ismidür. Ba’zılar arz-ı Filistîn’de vāḳi’ olan cebelûn ismidür didiler. Lākin erbāb-ı lûgat ve aşḥāb-i tevārīḥ taḥḳīklerinden fehm olınan oldur ki Mısır ile Eyle mā-beyninde olınan tûr ki añā Tûr-ı mīḳāt daḥı dirler. Sînâ’ya izāfet olınan ol tûr olup ve şāmāt-ı ḥāmsdan biri ki arz-ı Filistîn’dür, Sînâ’ya muzāf olınan ol tûr ola. Ve Beyzāwī ‘*aleyhi’r-raḥmetu*’ ḥazretlerinûn tûr cebel olup Sînâ ism-i buḳ’ a olup añā izāfet ile tûr-ı Sînâ dinilür buyurdukları bu taḥḳīke münāḳız degüldür. [16a]

- Ba’z-ı şurrāḥ **şifā’** şīn-i mu’ cemenûn fethiyle ve ḳāf ile olmak üzere şerḥ idüp **şekā’**ya ḥirmān ma’nasın virmişlerdür. **Şekā** ḥirmān ma’nasına olmak ḳanḳı lûgatde vāḳi’ ola kütüb-i mütedāvilede görilmemişdür. Ve şāriḥ Fergānī *ḳuddise sirruh* ḥazretleri **şekā** taḥḳīkinde "*Eş-şekā ziddu's-sa’ādeti elletī hiye mu’āvenetu'l-umūri'l-ilāhiyyeti ‘alā neyli'l-hayr; fe’s-şekā tekūnu* [42b] **ḥirmāne** *tilke’l-mu’āveneti; li-hāzā ufessiru’s-şekā’a*

³¹⁵ Ben, kendi bakışımı arkadaşlarımı vehim ve galata düşürdüm ve gözümle (gözüm nedeniyle) kadehimden yüz çevirdim.

*bi'l-ħirmāni min ciheti'l-ma'nā ve huve'l-murādu hāhunā*³¹⁶ buyurdıkları ħirmān *šekā*'nuñ ma'nā-yı lügāvisi olmayup belki ma'nā-yı lāzımīsi olmağ fehm olunur. Lā-cerem beyt-i mezbūrda *šekā* gerek zıdd-ı sa'ādet ma'nāsına olsun gerek ħirmān ma'nāsına olsun 'alā kile't-taḳdīreyn bel ifāde-i teraḳḳī itmiş olmaz. Zīrā 'adem-i sa'ādet ü ħirmān-ı vuṣlat 'inde't-taḳḳīk a'zam-ı belā vü etemm-i muṣībetdür. [42a-42b]

- **Fityet:** Cem'-i fetādur; şābb ma'nāsına. Ba'zılar *fetā*'yı memlūk ve 'abd ma'nāsınadır diyüp "*Turāvidu fetāhā 'an nefsihi*"³¹⁷ āyet-i kerīmesini bu ma'nāya istiṣhād irād itmişlerdür. **Fetā;** şābb ma'nāsına idügin erbāb-ı lügāt müttefiklerdür. Ġāyet-i kebīrū's-sin olanlar dāyim metbū' u maḥdūm olagelüp ḥadīṣū's-sin olanlar ile bey'at ü ḥidmet vechi üzre mu'āmele idegelmegin mer'ūñ tevābi'i vü ādemi diyecek maḥallerde *fete'l-mer'ı* [43b] dirler. Süretu'l-Kehf'de Ḥazret-i Mūsā ile Ḥazret-i Yūṣā' kıṣṣasında *ḳavluhu Te'ālā: "İz ḳāle Mūsā li-fetāhu"*³¹⁸ buyırıldığı gibi küberā'-i müfessirīn bu maḥalde *fetā*'dan murād Yūṣā' bin en-Nūn bin Efrāyim bin Yūsuf '*aleyhimu's-selām* ḥazretleridür. Bu taḳdīrce Ḥazret-i Yūṣā' ḥaḳḳında memlūkiyyet ve 'ubūdiyyet nice mutaṣavverdür? Ve sūre-i Yūsuf'da "*Turāvidu fetāhā*"³¹⁹dan murād ki Ḥazret-i Yūsuf '*aleyhi's-selām*dur, anlar memlūkiyyet ile muttaṣıf olmağdan her yerde fetā memlūk ve 'abd ma'nāsına lāzımgelmez. İzāfetūñ vechi teḳayyuddur, ğayrı degüldür. [43a-43b]

- **Ve'id:** Şerr ile olan va'de dirler. **Va'd:** Ḥayr ile şerde ma'an [92a] isti'māl olunur, lākin ḥayrda isti'mālī ekşerdür; *va'edtuhi bi-nef'in ve ḥayrin*³²⁰ dirler, *av'adtuhu minhu*³²¹

³¹⁶ “*Şekā:* (ilāhî iradenin, hayrın kazanılmasına yardımcı olması (muvaḥḥak etmesi) anlamına gelen saadetin zıddıdır. Bu yüzden *šekā*, bu muvaḥḥakiyyetten mahrum olmaktan meydana gelir. Bu bakımdan ben, *šekā*'ya “ħirmān” anlamını veriyorum ki, burada *šekā*'dan murat anlam budur” şeklinde Türkçeye çevirdiğimiz bu ibare için bkz. Sa'duddin el-Fergāni, *Munteha'l-Medārik fî Şerhi Tā'ıyyeti İbni'l-Fāriz*, thk. Asım el-Keyyālî, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Âlemiyye, 2007, c.1, s.202

³¹⁷ “(*Aziz'in karısı*), (*hizmetçisi olan*) *delikanlısından murat almak istemiş*” (Yusuf, 12/30),

³¹⁸ Allahu Teâlâ'nın buyurduğu “*Hani Mūsâ, beraberindeki gence şöyle demişti*” (Kehf, 18/60),

³¹⁹ “(*Aziz'in karısı*), (*hizmetçisi olan*) *delikanlısından murat almak istemiş*” (Yusuf, 12/30),

³²⁰ Ben ona hayır ve menfaat vadettim.

³²¹ Onu, (bir şeyden) uyardım.

dirler *havveftuhu*³²² ma' nāsına. *Kezā k̄āle's-şārihu'l-mudaḫḫīku el-Fergānī rahimehullāhuhu te'ālā*.³²³

Taḥḫīk: Mezkūr **va'd** ile **Va'id**'ün' ale'l-ıttirād isti' māl olınduklarına göredür, lākin her bār ki **va'd**; **Va'id** muḳābelesinde isti' māl olına **va'id**'ün isti' māli şerde muḫtaş olduğı gibi, **va'd**'ün dağı hayrda muḫtaş olur; mā naḥnu fihde olduğı gibi. [91b-92a]

- 'Azze: *Nedere* ma' nāsınadır; *nādiru'l-vucūd* dirler. (...) Ba'z-ı şurrāḥ 'azze lafzını faḫd ile tefsir itdüklerinün vechi zāhir degüldür. *Vallāhu a'lemu bi's-savāb*.

Şāriḥ, diğēr tüm şāriḥlerin metinde yer alan bir kelime hakkında verdiğı anlam ve irabı beğenmeyip şu şekilde açıklamaktadır:

Fiki: *Fī ḥaḫḫiki* taḫḫirindedür. Cemī'-i şurrāḥ *fī ḥubbiki* taḫḫirindedür dimişler, *ülituhu*'ya müte'alliḫ ṭutmuşlardur; ya'nī senün 'aşḫuḫnda şerr-i fityeden çekdügüm belāları saña olan maḥabbet-i ḳādīme baña zāḫīre-i nāfi'a gösterdi dimekdür. Lākin **velā**'ı lafzına müte'alliḫ olup senün ḫaḫḫuḫnda sābit olan 'aşḫ-ı ḳādīm şerr-i fityeden çekdügüm belāları baña zāḫīre-i nāfi'a gösterdi demek evlā fehm olunur. [43a]

• Metne Dahil Edilen Kelimelerle Alakalı Reddiyeler:

Şāriḥler, metinde geḫen bir kelimenin nüshalardaki şekillerini değēlendirdikten sonra uygun gördükleri kelimeleri metinlerine dahil edebilir. Dolayısıyla Ma'rūf, şāriḥlerin metinlerine dahil ettikleri bir kelimeyi reddetmektedir:

- Efāzıl-ı şurrāḫdan ḳıdvetu'l-'ārifin, 'umdetu'l-muḫaḫḫiḫin eş-Şeyḫ Maḫmūd bin 'Alī el-Ḳāşānī *ḫuddise sirruh* buyurmuşlardur ki: Egerçi kim tettebbu' itdügüm nūşaḫuḫ cemī'inde **vefā** lafzı münekkerek vāḫi' olmuşdur, lākin nāzım *ḫuddise sirruh* şanāyi'-i bedī' iyyeyi ri'āyet idüp ḫuşuşan ki şan'at-ı tecnīsde mübālağa vardur, ve lām-ı ta'rīf duḫūlinden bu ḳā'ideye ri'āyet vardur ma'nā-yı maḫşūda ḫalelsüz, ol cihetden münekkerek bulunmasın ḳalem-i nāsihden yāḫud li-ğarazin tağayyüre ḫaml idüp lām-ı ta'rīf idḫāl eyledüm, ḫannum budur ki tenḳir iḫtiyār idenler **te'bā sivāhu seciyyetī** cümlesini şıfat ṭutup muṭābaḫatan ri'āyet içün iḫtiyār eylemişler ola, cāyizdür ki cümle

³²² Onu kokuttum.

³²³ Bunu, inceden inceye dikkatle araştırp şerh eden Fergānī-Allah ona rahmet eylesin- söyledi.

cümle-i müste'nefe ola, şıfat olmaya. *İntehā kelāmu's-şāriḥ*³²⁴. Fi'l-vāқи' buyurdukları taḥkīk mürā'āt-ı tecnīse [85a] ensebdür, bel ki **te'ba** ile bile telaffuzda tecnīs-i tām olmağa akrebdür, lākin zarf-ı tenkīrde ittifāk-ı nüsaḥ daḥı muḳarrerdür. [84b-85a]

- Ekābir-i şurrāḥdan ba'zı zāl-i mu'ceme **“ve cuzze”** olmak vechi üzre şerḥ eylemişlerdür.

Ḥafı degüldür ki şan'at-ı iştiḳāḳiyyeye ri'āyete **“ve cudde”** olmak enseb ü evlā olduğundan nāzım *ḳuddise sirruh* ḥazretleri şanāyi'-i bedī'iyyede ḥuşūşan şan'at-ı iştiḳāḳiyyede ri'āyetinden daḳīka fevt itmemegin zāl-i mu'ceme ile **“ve cuzze”** olmak vechine iltifāt olunmadı. [145a]

• Yorumlarla Alakalı Reddiyeler:

Aşağıdaki örnekte Ma'rûfun, isim vermeden Fergānî'nin Tâ'iyye'nin bir beyti üzerine yaptığı tasavvufî yorumunu şu ifadelerle reddettiğini görüyoruz:

“Efāzıl-ı şurrāḥdan ba'zısı buyurmışlardır ki eger sâ'il su'āl iderse ki tecellīye māni' 'abduñ nefsi tecellī-i zātī satvātına [14a] 'adem-i taḥammüli iken maḥbûb-ı ḥaḳīḳīye ḥiṭāben **in menā'ti** diyüp men' i ma'şûḳaya nisbetiñ ne vechi vardur? dise cevāb virürler ki: Kaçan Ḥaḳ *subḥānehu ve te'ālā* bir ḳulına cemālin göstermek isteyüp tecellī eylese ol bende her ne ḳadar za'if daḥı olursa rü'yet-i cemāle ḳādir olur. 'Abduñ bu vech-ile ḳudretinüñ daḥı tarīḳi ikidür. Biri budur ki Ḥaḳ *subḥānehu ve te'ālā* sālīke bir ḳuvvet 'atā ider ki ol ḳuvvet vāsıtasıyla satvet-i tecellīye tākāt görür. Ve yāhūd ol ḳuluñ taḥammüline göre tecellī, zīrā ki tecellī-i ilāhiyye gāḥ 'alā sebīl-i-l-ḳahr olur ve gāḥ 'alā vechi'l-luṭf olur, her kaçan ki ḳahr ile tecellī eylese eşyāyı cümleten fānī vü munḳahir olur. Ve her kaçan ki luṭf ile tecellī eylese cemī' -i eşyā aña tākāt götürür, gerek ol şey ḳavī olsun gerek za'if olsun. *İntehā kelāmu's-şāriḥ*.³²⁵

Ḥafı buyurulmaya ki şāriḥ-i fāzılūñ bu taḥkīḳinden fehm olınan oldur ki tecellī-i şıfāt tecellī-i zāt ḳann itmişler ola. Zīrā bu taḥkīḳdür ki Ḥaḳ *subḥānehu ve te'ālā* abd-i sālīke cemī' -i esmā' -i ḥüsnāsıyyla tecellī eyler. Ol cümleden biri daḥı ism-i Zāhir'dür. Her kaçan ki Ḥaḳ *subḥānehu ve te'ālā* bir ḳulına ism-i zāhir ile [14b] tecellī eyleye ol ḳuluñ

³²⁴ Şārihin sözü bitmiştir.

³²⁵ Şārihin (şerh edenin) sözü bitmiştir.

meşrebine muvâfık eşyâ yüzinden tecellî eyler. Nitekim Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm vâdî-i Eymen’de şecere yüzünden tecellî idüp “*İnnî ena’llâhu rabbu’l-‘âlemîn*”³²⁶ didi, ve ol hâzrete nübüvvet ve mu‘cizât i‘fâ idüp Fir‘avn’ı da‘vete irsâl eyledi. Ma‘a hâzâ bu mezkûrât cümleten tecellî-i şifât idi. Eger tecellî-i zât olsaydı niçe müddetden soñra Tûr-i mîkâtda *erinî* diyü rü‘yet taleb eylemezler idi. Şârih-i mûmâ ileyh hâzretlerinüñ tecellî-i zât diyü tahrîr itdükleri iki vech-ile bile tecellî-i şifât kabîlindendür. Tecellî-i zâtda tecellî demek dağı mecâzdur. Hâkîkatde tecellî aña dirler ki ‘abd kendüyi yitürüp Hâk’la Hâk’ı bula ve bile ki kendü bir zamânda ketm-i ‘ademde idi yine el-ân dağı ma‘düm-ı muṭlaḡdur. Bir vech-ile degül ki bir zamânda ma‘düm idi soñra mevcûd oldu ba‘dehu yine ma‘düm oldu. Belki dîde-i İlâhî ile müşâhede ide ki ‘âlem ü ‘âlemiyân ebeden ü ezelen kendülikleri-y-ile ma‘düm ve Hâk ile mevcûd imiş. Ve ol görüş dağı İlâhî bir şıfat idüğün bile. Ve ‘abdüñ anda aṣlâ medḡali yoğıdüğü ma‘lûm ola”. [13b-14b]

3.6. Kitabî Malzeme

Klasik Türk edebiyatı şerh metinlerinin önemli özelliklerinden biri, çeşitli ilmî sahalara ilişkin önemli bilgileri havi olmasıdır. Şârihlerin çok yönlü bilgi birikimini ortaya koyması açısından önem arz eden bu özelliğe Ma‘rûf’un şerhinde de rastlanmıştır. Zira şârih, şerhin satır aralarında coğrafya, tasavvuf, tarih ve tefsir ilimlerine ilişkin önemli bilgilere yer vermektedir. Söz konusu bilgiler aşağıdaki dört başlık altında ele alınabilir:

3.6.1. Coğrafi Malzeme

Tâ’iyye şerhinde Ma‘rûf, bazı kelimelere dair açıklamalarda bulunurken ve bazı tarihî olayları anlatırken birtakım yer isimlerini de doğal olarak kullanmaktadır. Aşağıdaki örnekte şârih, kasîdenin bir beytinde geçen “Tûr-ı Sînâ”yı açıklayıp o dağın bulunduğu yere dair tartışmalara yer verirken “Eyle, Mısır, Filistin, Taberiyye, Micdel” gibi yer adlarını zikretmektedir:

Tûru Sînâ: *Sînüñ* fethiyle ve kesriyle Mısır ile Eyle mâ-beyninde vâkı‘ olup Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma nisbet olunan cebelüñ ismidür. Ba‘zılar arz-ı Filistîn’de vâkı‘ olan cebelüñ ismidür didiler. Lâkin erbâb-ı luğat ve aşḡâb-i tevârîḡ tahkîklerinden fehm olunan oldur ki Mısır ile Eyle mâ-beyninde olunan tûr ki aña Tûr-ı mîkât dağı dirler. Sînâ’ya izâfet

³²⁶“Şüpheşiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım”. (Kasas, 28/30).

olınan ol tür olup ve şāmāt-ı hāmsdan biri ki arz-ı Filistīn'dür, Sīnā'ya muzāf olınan ol tür ola. (...) Ve bu iki türün Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma nisbetinün vechi budur ki zikr olınan türlardan biri şol cebeldür ki Hāzret-i Mūsā mebdāi hālinde Hāzret-i Şu'ayb 'aleyhi's-selāmdan mufāraḳat idüp Mısr'a gelürken Ṭaberiyye ile Micdel mā-beyninde bu türda şecereden tecellī vāḳi' olup Hāzret-i Mūsā ve ḳarındaşı Hārūn 'aleyhime's-selāma nübüvvet virilüp Fir'avn'ı da' vete irsāl olınmışlardır. Ve biri daḳı şol cebeldür ki ḳurb-ı Yenbu' da olan Eyle ile Mışır mā-beyninde vāḳi' olmışdur. Aña Tūr-i mīḳāt daḳı dirler. Rū'yet ṭaleb-i vechiyle tecellī anda vāḳi' olmışdur. [16a-16b]

Yine şu örnekte Mevlānā'nın Mısr'ı ziyaret etmesi hadisesi anlatılırken birden fazla yer adının zikredildiğini görüyoruz:

Ve sene-i şelās u erba'in ü sittemi'e tarīhinde ki Mevlānā ḥāzretleri ki Şām'dan Mısr'ı teşrīf eylemişler, evvelā Mısr'da ba' dehu Dimaşḳ'da ve Rūm'da erbāb-ı vecd ü ḥāl ve aşḥāb-ı faẓl u ifẓāldan cem'-i keşir Mevlānā ḥāzretlerinden ḳaşıde-i mezkūreyi 'alā vechi'l-ittifāḳ ve't-taḥḳīḳ ḳırā'at eyleyüp eşnā'-ı ḳırā'atda mevāzī'-i müşkilesini tavzīḥ ü beyān ve mevārid-i mu'zilesini şerḥ ü tibyān buyurmışlardır. [121b-122a]

3.6.2. Tarihi Malzeme

Tā'iyye şerhinde, Ma'rūf'un tarih alanındaki birikimini yansıtan birtakım bilgilere rastlamak mümkündür.

Peygamberler Tarihi: Ve bu iki türün Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma nisbetinün vechi budur ki zikr olınan türlardan biri şol cebeldür ki Hāzret-i Mūsā mebdāi hālinde Hāzret-i Şu'ayb 'aleyhi's-selāmdan mufāraḳat idüp Mısr'a gelürken Ṭaberiyye ile Micdel mā-beyninde bu türda şecereden tecellī vāḳi' olup Hāzret-i Mūsā ve ḳarındaşı Hārūn 'aleyhime's-selāma nübüvvet virilüp Fir'avn'ı da' vete irsāl olınmışlardır. Ve biri daḳı şol cebeldür ki ḳurb-ı Yenbu' da olan Eyle ile Mışır mā-beyninde vāḳi' olmışdur. Aña Tūr-i mīḳāt daḳı dirler. Rū'yet ṭaleb-i vechiyle tecellī anda vāḳi' olmışdur. [16a-16b]

Türk Tarihi: Ve sene-i şelās u erba'in ü sittemi'e tarīhinde ki Mevlānā ḥāzretleri ki Şām'dan Mısr'ı teşrīf eylemişler, evvelā Mısr'da ba' dehu Dimaşḳ'da ve Rūm'da erbāb-ı vecd ü ḥāl ve aşḥāb-ı faẓl u ifẓāldan cem'-i keşir Mevlānā ḥāzretlerinden ḳaşıde-i mezkūreyi 'alā vechi'l-ittifāḳ ve't-taḥḳīḳ ḳırā'at eyleyüp eşnā'-ı ḳırā'atda mevāzī'-i

müşkilesini tavzîh ü beyân ve mevârid-i mu‘ zilesini şerh ü tibyân buyurmuşlardır. [121b-122a]

3.6.3. Tasavvufî ve Felsefî Malzeme

Ma‘rûf, tarih ve coğrafya alanlarındaki birikiminin yanı sıra tasavvuf ve felsefe ilimlerinde de çok bilgi sahibidir. Zaman zaman “kâşife” veya “vârid” ifadelerinden sonra yer alan bu bilgilerin, Arapça ve Farsça olarak yazılan çeşitli kaynaklara başvurularak verildiği açıkça görülmektedir. Şârih bu bilgileri verirken konu ile ilgili olan birden fazla ayet, hadis ve manzum parçaya yer vermektedir. Bu bölümde şârihin verdiği tasavvufî ve felsefî malumatlar yer alacaktır:

- Erbâbu'l-bâle pûşîde degüldür ki heykel-i insânî üç şeyden ‘ibâretdür; biri cism-i zûlmânîdür ki zâyid ü nâkış ve zâyil ü nâmî. Ve biri dağı cesed-i nûrânîdür ki bu cism-i zûlmânîye sârîdür nâruñ fahme ve mâ’-i verdüñ verde sirâyeti gibi. Ve lev cism-i zûlmânî anuñla nûrânî olur anuñ vesâatıyla mazhar-i rûh-ı insânî olmuştur. Bu ikisinde ‘âmme-i hayvânât insânla müstereklerdir. Ve biri dağı rûh-ı insânîdür ki buña rûh-ı izâfî dağı dirler insâna bu rûh sebebiyle hâmil-i bâr-ı emânet ve kâfîl-i himmât-i hilâfet olup halîfe-i Hakk olup ve kâyim-makâm-ı muṭlaḳ olmuştur. **Şi‘ir:**

Âdemî çist Berzahî câmi‘

Şûret-i halk u Hakk der ü vâki‘

Nuşha-i mucmel est u maẓmûneş

Zât-ı Hakk u şifât-ı bî-çûneş

Muttaşıl bâ daḳâyıḳ-ı ceberût

Muştemil ber haḳâyıḳ-ı melekût

Bâṭineş der muḥîṭ-i vahdet gark

Zâhireş huşk-leb çu sâhil fark

Yek şifât nîst ez şifât-ı Hudâ

Ki ne der zât-i ü buved peydâ

Hem ‘alīm est u hem semī‘ u başīr

Mutekellim, murīd u ḥayy u ḳadīr

Hem çunīn ez ḥaḳāyīḳ-ı ‘ālem

Heme çīzi der ū buved mudḡam

Ḥāh eflāk u ḥāh erkān gīr

Ḥāh kān yā nebāt u ḥayvān gīr

Şūret-i nīk u bed nuvişte der ū

Sīret-i dīv u ded sirişte der ū

Ger ne mir’āt-ı [34a]vech-i Bāḳī būd

Ez çī rū şod ferişte rā mescūd

Buved ‘aks-i cemāl-i Ḥazret-i pāk

Eger İblīs pey neburd, çī bāk

Her çī der genc-i kuntu kenz nihān

Būd, der vey Ḥudā numūd ‘iyān

Ḥalk rā der zuhūr-ı peydāyī

Hestī-i Ū’st ‘ille-i ḡāyī

Z’ān ki ‘irfān buved sebeb ān rā

V’Ū’st mazhar kemāl-i ‘irfān rā

[Ḳāle]ba‘zu’l-kibāri’l-‘arīfine fī ta‘rīfī’r-rūḥi’l-insānī: Er-rūḥu’l-a‘zam huve’r-rūḥu’l-insāniyyu ve huve mazharu’z-zāti’l-ilāhiyyeti min ḥayṣu rubūbiyyetiḥā , li-zālike lā yumkinu en yaḥūma ḥavlehā ḥā’im, ve yerūme vaşlehā rā’im, lā ya‘lemu kunheḥā illallāh, ve lā yenālu hāzihi’l-buḡyete sivāh. Ve huve’l-‘aḳlu’l-evvel, ve’l-ḥaḳīḳatu’l-Muḥammediyye, ve’n-nefsu’l-vāḥidetu ve ḥaḳīḳatu’l-esmā’iyye. Ve huve evvelu mevcūdin ḥalaḳa Allāhu ‘alā şūretih, ve huve’l-ḥalīfetu’l-ekber, ve huve’l-cevheru’n-

nūrānyy. Cevheriyyetuhu mazharu'z-zāt ve nūrāniyyetuhu mazharu 'ilmihā. Ve yusemmā bi"tibārī'l-cevheriyyeti nefsen vāhideten, ve bi"tibārin-nūrāniyyeti 'aqlen evvelen. Ve ke-mā enne lehu fi'l-'ālemi'l-kebīri mazāhire ve esmā 'a mine'l-'aqlī'l-evveli ve'l-ķalemi'l-a'lā ve'n-nūri ve'n-nefsi'l-kulliyyeti ve'l-levhī'l-maḥfūzī ve ğayri zālīke fi'l-'ālemi'-ş-şāġiri'l-insāniyyi mazāhiru ve esmā 'u bi-ḥasbi zuhūrātihi ve merātibihi fi'-ṭilāhi ehlillāhi ve ğayrihim ve [34b] huve's-sirru'l-ḥafīyyu, ve'r-rūḥu ve'l-ķalbu ve'l-ķelimetu ve'r-rav'u ve'l-fu 'ādu ve'-ş-şadru ve'l-'aķlu ve'n-nefs. Lā-cerem heykel-i insānī nüṣṣa-i nāme-i İlāhī ve maḥzen-i esrār-ı nā-mütenāhī olduġı bu cāmi' iyyet ile ve bu cāmi' iyyete fi'l-cümle müsāvī olur. Bir mişāl bulunmaķ murād olınsa ol mir 'ātdur ki ol daḡı üç şeyden 'ibāretdür. Ol üçün biri şīşe ve biri daḡı şūret görünmek içün şişenün ardındaġı perde ve biri daḡı içinde görinen şūretdür. Yalınuz perdede yaḥūd yā yalınuz şişede mazhariyyet isti' dādı yokdur. Belki mazhariyyet isti' dādı lekededür ki ardında perdesi daḡı ola. Hemān ki bu iki mādde bir yerde cem' ola anda şūret nümāyān olmaķ isti' dādı olur. Bi-'aynihi insānda daḡı şūret-i insānī ile rūḥ-ı ḥayvānī bir yere cem' ola anda rūḥ-ı izāfī cilveger olup heykelde tedbīr ü taşarrufa başlar.

Eger sā'il su 'āl iderse ki cism-i zūlmānī ile cesed-i nūrānīde 'āmmē-i ḥayvānāt insān ile müştereklerdür dinilmiş-idi, çünkü anlarda daḡı bu cism ile rūḥ-ı ḥayvānī cem' ola rūḥ-ı izāfīye anlar neyiçün mazhar olmaya? Cevāb virilür ki insāna maḥşūş olan [35a] cism-i zūlmānī aḥsen-i taķvīmde ḡalk olınmışdur, mazhar-ı rūḥ-ı izāfī olmaġa lāyık bu cem' iyyetdür, ğayrı degüldür. Ke-mā ķala'llāhu te'ālā: “*Le-ķad ḡalaķna'l-insāne fī aḡseni taķvīm*”. **Rubā'ī:**

Her büt-gede mescid-i İlāhī olamaz

Her ḡāne sarāy-ı pādīşāhī olamaz

Āyīn-i selāṭini re'āyā ne bilür

Her Türk-i denī merd-i sipāhī olamaz

Bu cihetdendür ki ba'zılar vech-i insānda ḡāşīyyet-i ġarībe müşāhede idüp vechin bilmedüklerinden sebeb-i ḡalāletleri olmışdur. Şūret-i insānī gencīne-i Raḡmānī üzerinde kurlılmış bir ṭılsım-ı Rabbānīdür. **Nazm:**

'Adem vīrānesinün zāt-ı Ḥaḡdur genc-i pinḡhānı

Ṭılısmıdır o gencüñ ṭālib isen vech-i insānī

Rūḥ-ı izāfī nāzır-i mir'āt olan şahş gibidür ki niçe biñ mir'ātda zuhūr itmişdür. Merāyā-yı müte'addidede zuhūr itmekle nāzırūñ zātı müte'addid ü mütekeşşir olmaz. Ve her mir'ātda bir dürlü görünmekden ḥaḳīḳat-i ḥüsnine tebeddül ü tağayyür gelmez. İhtilāf kavālib ü mazāhirdedür, ḥaḳīḳat-i rūḥ-ı insānīde degüldür. *Ve le-ḳad aḥsene men ḳāl:*

Herçi hest ez ḳāmet-i nāsāz-i bī-endām-i māst

Verne teşrīf-i tu ber bālā-yi kes kūtāh nīst

Ve bu sırr-ı Sübhānīdür ki zebān-ı mu'ciz-beyān anı ta'rifde lāl ü ḳāşır ve tercümān-i' aḳl ü [35b] iz'ān anı tavşīfde 'āciz ü müteḥayyirdür. Ehl-i taḥḳīḳ katında rūḥ-ı izāfide ne gelmek ve ne gitmek var ne bitmek var ne yitmek aña fevt isnādı daḡı mecāzdur. Ol ecildendür ki Kur'ān-ı 'azīm ve Furḳān-ı kerīimde her bār ki beşeriyyet ü te'ayyünümüze ḥitāb itmişlerdür ki kavluhu: "*Ḳul yeteveffākum melekul-mevt*" zīrā rūḥ-ı ḥayvānīnūñ ḳabz u teveffisi Ḥazret-i 'Azrā'ıl 'aleyhi's-selāma müfevvażdur. Lākin şol yerde rūḥ-ı izāfīnūñ ḳabz u teveffisinden ḡaber virmişlerdür. *ḳavluh: "Allāhu yetevefe'l-enfuse ḡīne mevtihā"* buyurulmuşdur. Egerçi kim küberā'-i ehl-i tefsīr bu āyet-i kerīmeyi "*Ey yaḳbizuhā 'anil-ebdāni bi-en yaḳta'a ta'alluḳahā 'anhā ve taşarrufahā fihā*" ile tefsīr itmişlerdür. Ya'nī Ḥakk nüfūs-i insānī ebdānından kendü ḳabz ider demek olur, ya'nī nüfūsūñ ta'alluḳlarını ebdānından ḳaṭ' u ebdāndan taşarrufları men' itmege dirler. Ve illā zeyl-i rūḥ-ı izāfīyye gerd-i teveffiden pāk u mu'arrā ve ḡubār-ı mevt ü fenādan ṭāhir ü muşaffā idügi 'ulemā'-i ehl-i sünnet beyninde emr-i mu'ayyen ve 'uzamā'-i dīn ü millet yanında muḡaḳḳaḳ u müberhendür. Bu taḳdīrce bu maḡalde rūḥ-ı izāfīnūñ teveffisi beden-i insānīnūñ ḳabūl-i feyze 'adem-i şalāḡıyyetinden 'ibāretdür ve mazḡar-i nefsi-nāṭıḳa olmaḡa ḳābiliyyeti [36a] ḳalmamaḡdan nāşī bir ḡāletdür, mir'āta nāzır olan şahsuñ mir'āta baḡmaḡa şālīḡ olduḡda baḡup baḡmamaḡa şalāḡıyyetden ḳalduḡda baḡmaduḡı gibidür. Çünki taḥḳīḳ rūḡda ziyāde-i ḳīl ü ḳāl ta'līm-i ilāḡıye muḡālefet ve ādāb-ı ehl-i sünnete 'adem-i muvāfaḳatdur. Lā-cerem ziyāde-i tavzīḡa cür'et olmayup bu mertebe ile iktifā evlā görüldi. [33b-36a]

- **Kāşife:** Ḥafī buyurulmaya ki erbāb-ı maḡabbet beyninde mütedāvil olan fitye dört ḳısma munḳasimdür. zıkr olınan ḳısımdan daḡı 'aşıḳa nisbet ikisi ḡayr-ı fityedür ve ikisi şerr-i fitye ḳısımından. Ḳısm-ı evvel şol ṭāyifedür ki maḡabbet-i zātī ibtilāsında 'aşıḳa hem-meşreb ü hem-reng olalar ve cenāb-ı ma'şūḳūñ ḡāyet-i 'ulüvvinden anlara ārzū-yı

vuşlat ber-ţaraf olup nefsi-i ‘aşkla mütelezziz ü keyfiyyet-i maḥabbet ile mütekeyyif olalar. Bir vecihle ki ‘aşk anlar[a] ğayrı ârzūsını unuttura, belki ‘âşıka kendi vücūdını ve ma‘şūkuñ vuşlatını bile unuttura. Nitekim Mecnūn'a Leylā ‘arz-ı vişāl itdüğünde iltifāt itmeyüp ḥubbuki şeğalenī ‘anki didi. ‘âşıkuñ ‘aşkı bu mertebeye varıcağ mecazı ‘ayn-ı ḥaḳīḳat olur, mir’ât-ı şüretten cemāl-i ḥaḳīḳat müşāhede eyler; raḳīb-i ḥiss; ey dil bu ḥalvet-gāh[a] girmez bu bezmde ‘âşıkuñ lisān[ı] bu şi‘ri müterennim olur ki; **Şi‘ir**

Birev ey ‘aḳl-i nā-maḥrem ki imşeb bā ḥayāl-i ū

Çunān ḥoş ḥalveti dārem ki men hem nistem maḥrem

Her ‘âşık ki bugün ‘aşkla mutaḥakkık ola, ol [45b] raḳībden ve iltifāt-ı ḥabībden müstağnī olur, maḳşūdını kendü vücūdından bulur, cümle ‘ālem aña nisbet yār olur aġyār olmaz.

Mine'l-Meşnevī:

‘âşıkān rā şādmānī ū ġam Ū’s

Muzdkār u ücret-i ḥidmet hem Ū’s

Dest-müz d ū ücret-i ḥidmet hem Ū’s

‘Aşḳ ne’bved herze sevdāyī buved

Ġayr-ı ma‘şūḳ er temāşāyī buved

‘Aşḳ ān şu‘le’s k’ū çun ber-furūḥt

Herçi cuz ma‘şūḳ bāḳī cumle sūḥt

Ve ḥadīs-i şerīf vāriddür ki “*Men ‘âşıka ve ‘affē ve ketemehu ve mâte mâte şehīden*” şüret-i mecāzda olduğı taḳdīrce bu ṭāyifenüñ aḥvālını mübeyyindür. Bundan kıyās olına ki maḥz-ı ḥaḳīḳat olanlaruñ ḥālī nedür. Ve kısım-ı şānī şol ṭāyifedür ki devlet-i cibilliyeye ve fiṭrat-ı selīme şāḥibi olmağa egerçi kim bu keyfiyyet ile mütekeyyif degüller lākin hevāyla meşūb ‘aşḳdan ḥālī degüllerdür. Ve cevher-i ‘aşka maḫḫar olmağda bu ṭāyife-i ‘aliyye ile müştereklerdür ve bu maḫūle ‘aşkuñ vücūdına münkir olmazlar belki bu ṭāyife cān u dil ile muḥiblerdür dāyimā bunlara reşḳ ü taḳlīd üzredürler, ve ḳad aḫsene men ḳāle:

Alamargā-yıla yūri yoġısa yel yelkende

Çünkü âşık olıma zsañ hele bârî yelten

Ve bu ṯâyife dahı men aḥabbe ḳavmen [46a] fe-huve minhum [ve] el-mer'ıu me'a men aḥabbe müsted' asınca ḥayr-ı fıtyeye mülemmiḥlerdür. Ve şerr-i fıtye kısımdan kısım-i evvel şol ṯâyifedür ki ma' şūḳa vuşul[i] a' mäle ḥaşr iderler ve ehl-i vuşulüñ sülükine inkār iderler, bilmezler ki ḳabül-i vuşlat bahâyıla alınmaz. A' māl sebeb-i vuşul-i sa' âdet-i âḫiretdür, mücib-i vaşl degüldür. Bu ṯâyife ḳatıbeten a' mäle müstenidlerdür faẓl u mevhibet tarıḳin bilmezler,

Zāhidān ez-gunāḥ tevbe kunend

'Arifān ez-'ibādet istiğfār

Bunlara erbāb-ı vaşl sözler dirler ehlin göricek rü-gerdān olur tavr-ı tarıḳlerin bilmezler. Bu ṯâyife 'ämme-i mü'min'in vaşfı olan evşāfı mütemessik olup vaẓ'-ı ḥāşş-ı muḳarrabāne anuñla mu'āraza iderler. Ḥavāşş bu ṯâyifeyi ḳuşūr-ı 'aḳıllarından ötüri maḳāmlarında ma' zūr tutarlar. Bu ṯâyife kendü tavırlarından ḥāric [ve] fehminde 'āciz oldukları umūr-ile dāyimā ḥavāşşa lev m itmek üzredürler; çünkü bunlar kendü tavırlarından a' lāyı etvār zann idüp ḥavāşşı kendü tavırlarına çekerler. Lā-cerem bunların ḥaḳḳında nāzım ḥazretleri **yehdī li-girretin ḳalālen** buyurdılar. Zīrā bunların tarıḳatları 'avāmıma ensebdür ve ḥavāşşa nisbet ḳalāletdür. Bu cemā'at ḳuşūr-ı fehmlerinden ehl-i dili gāḥ ilḥāda gāḥ zendaḳaya [46b] nisbet iderler. Bu cihetden bunlara şerr-i fıtye olmışlardır. **Nāzım:**

Zed şeyḫ-i şehṛ ta'ne ber-erbāb-ı ehl-i dil

El-mer'ıu lā yezālu 'aduvven li-mā cehil

Bunlar naḳd-ı nisyye şatmışlardır ve vaşlı âḫirete te'ḥīr itmışlerdür. Ve şerr-i fıtyeden kısım-ı şānī şol ṯâyifedür, ṯâyife-i ūlā teşbīhe meyllerinde müfrit oldukları gibi bunlar dahı tenzīhe meyllerinde müfritler ḥattā kemāl-i tenzīh-i zāt ḳaşd idüp nefy-i şıfāt eylediler ve liḳā'-ı Bārī 'alā vechi'l-ebediyye nefy ü inkār eylediler. 'āşık ferāya ḳatlanmaz iken bunlar rü'yeti âḫiretde müḥāldür didiler. Bu cihetden nāzım ḥazretleri bunların 'uşşāḳ ḥaḳḳında sözlerin hezeyān nisbet eyledi. [45a-46b]

- Ḥafī degüldür ki nāzım *ḳuddise sirruh* ḥazretlerinin beyt-i mezbūrda tal'at-i zātı meşābe-i şemsde ḳılup ve şems-i ḥaḳıḳatdan feyz-peẓir olan enbiyā vü evliyāyı menzile-i ḳamerde ḳıldıkları taḥḳıḳ kelām-ı cāmī'dür. Bunda menṭūḳan ve işārāt-ı esrār-ı 'acībe

vü tahkikat-i ğaribe kaşd itmişlerdür ve velâyet ü nübüvvetüñ ba‘z-ı ahvâlini kâmere ‘arız olan keyfiyyât ile tanzîr buyurmuşlar. Meşelâ velâyet ki kurb ma‘nâsınadır veliden me’hûzdur, bu taqdîrce velî qarîb dimekdür. Nübüvvet dağı haber ma‘nâsınadır; nebe’den me’hûzdur, nebî muhbir ma‘nâsınadır. Velâyet ü nübüvvetüñ cirm-i kamerüñ şemse kurbıyla bu‘dında nebî hâli gibidür. Her bâr ki kamerüñ şemse kurbı ziyâde halka nisbet imtiḥâk [59a] u ihtifâsı ziyâde olur. Ke-zâlike zümre-i evliyâ *ḳaddesallâhu te‘âlâ esrârahum* ḥazretlerinüñ dağı maḳâm-ı kurbda tahkikleri ziyâde olduḳça halka nisbet kümün u ‘adem-i zuhûrları ziyâde olur, lâkin enbiyâ ‘aleyhumu’s-selâm ḥazarâtı ki bunlar velâyetleri ḥasebiyle kemâl-i kurbda iken ba‘de kemâl-i’l-kurb nübüvvet mertebe-i teḳâbülde olup ve halka zuhûr u feyzleri zikr olınan mertebede etemm ü ekmel olduğundan ötüri maḳâm-ı teḳâbülde zâhir olmuşlardur tâ ki halk bunlardan ziyâde feyz-pezîr olalar. [58b-59a]

- Vârid: Ḥafî buyurulmaya ki erbâb-ı himmet ü aşḫâb-ı ḥaḳîḳat mebdâd-i sülûklarında tarîḳ-i maḳşûda ‘ilm muḳtezâsınca ‘azîmet ü taḳvâ ile nevâfil-i ‘ibâdât ve keşret-i şavm[98b] u şalât ile sâlik olurlar, bu mertebede bulunanlara eh-i şalâḥ ve ehl-i taḳvâ dirler, bunlar halkuñ gözine tamâm görünürler, bunlaruñ dağı sa‘y u himmetleri a‘mâl-i şâliḥaya iştiḡâl olur, ol zamana dek ki ‘ayn-ı başîret şâḥibi olalar.

Vaḳtâ kim imdâd-ı İlâhî ile sâliküñ dîde-i başîreti küşâde olup ‘ilmden ‘ayna teraḳḳî eyleye, bu dereceden soñra bunlaruñ tarîḳ-i maḳşûda sülûkları teslîm ü rızâ ile olup bu mertebeden bunlara ‘ârif ve ehl-i iḥlâş dirler, bunlaruñ maṭmaḥ-ı nazarları ‘inâyet-i ezeliyyeye olur, kendü ‘amellerine ittikâ[l]ları olmaz, ve ‘amellerinüñ kendü yanlarında ḳadr ü i‘tibârı kalmaz. Kendülerinden her ne ḳadar a‘mâl-i şâliḥa dağı zâhir olsa yokluk deryâsına atup dâyimâ nistîde tururlar. Zühḥâd günâhdan istiḡfâr itdükleri gibi bunlar vücûd-ı beşeriyyetden ve andan zuhûr iden âşâr u aḥkâmdan istiḡfâr iderler, ve bi’l-cümle bunlaruñ yanında Ḥaḳ’dan ğayrınıñ ḳadri ḳalmaz ve bunlaruñ ‘amelleri şer‘-i şerîfe raḥne ḥâşıl olmayacak ḳadar bunlaruñ dâyimâ şıḍḳ u iḥlâş ile teslîm ü rızâyâ çalışurlar [99a], ekşer-i ‘amelleri bâtınîdür, şeb ü rûz ḳalb-i şanevberî ki müte‘allikdür ḳalb-i ḥâḳîḳiyyeye, anuñ eṭrâfin tolaşurlar gönül kūy-ı yârdur, şâyed ki anda cemâl göreyüz, cılve-ğâh-ı dil-dârdur, câyizdür ki anda maḳşûda ireyüz dirler. Bu ṭâyifenüñ zâhiri bir miḳdâr perîşândur halkuñ gözine tamâm görünmezler, ol cihetden ehl-i zâhir ü ehl-i tarîḳat zelîl ü ḥ‘âr olurlar. Şi‘r:

[Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Pīšekārı olımaz bu şıfatuñ her nā-bekār

Zāhidā bī-kār olanlar pīşesidür kār-ı 'aşk

Varlığı naḳdin virüp yokluk metā' ın almayan

Sūd yok sevdādadur bilmez nedür bāzār-ı 'aşk

Tāc[1] terk it hırkayı ḥark it 'aşāyı oda ur

Zāhidā bilmek dilersen neydügin eṭvār-ı 'aşk. [98a-99a]

3.6.4. Tefsir Malzemesi

Beyitleri izah ederken görüşlerini teyit etmek amacıyla ayetlerden deliller sunan Ma'rûf, kimi durumlarda ayetleri dile getirmekle kalmayıp ya kaynak vermeden ya da tefsir kitaplarına başvurarak tefsir etmektedir. Yeri geldiğinde de bir ayetin farklı kıraatlerdeki şekline yer vermektedir. Tefsir ve kıraat ilimlerindeki birikimini yansıtan bu bilgiler şu şekilde verilebilir:

- *Ḳavluh*: “*Allāhu yetevefē'l-enfuse ḥīne mevtiḥā*”³²⁷ buyurulmuşdur. Egerçi kim küberā'-i ehl-i tefsīr bu āyet-i kerīmeyi “*ey yaḳbizuhā 'ani'l-ebdāni bi-en yaḳta'a ta'alluḳahā 'anhā ve taṣarrufahā fihā*” ile tefsir itmişlerdür. Ya'nī Ḥakk nüfūs-i insānı ebdānından kendü ḳabz ider demek olur, ya'nī nüfusuñ ta'alluḳlarını ebdānından ḳaṭ' u ebdāndan taṣarrufları men' itmege dirler. [35b]

- *Ḳavluh*: “*Ve yebḳa vechu rabbike zu'l-celāli*” *ey min ḥayṣu bāṭinuhu'l-muṭlaḳ*. “*ve'l-ikrām*” *ey bi-zāhirihi'l-munbesiṭi 'ale'l-kāyināt*.”³²⁸ [2b]

³²⁷ “Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde alır...” (Zümer, 39/42).

³²⁸ O'nun (Allah'ın) buyurduğu “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır” (Rahmân 55/27), mealindeki ayet-i kerimede geçip azamet anlamına gelen (celâl) kelimesi, kendisinin gizliliğinin mutlak olması bakımından azamet sahibi olduğunu; (ikram) kelimesi ise, bütün mahlukat O'nun varlığına delâlet etmesi bakımından ikram sahibi olduğunu ifade etmektedir.

- (...) Nitekim, *ķavluhu te‘ālā: "Tā-hā, mā enzelnā ‘aleyke'l-ķurāne li-teşkā"*³²⁹; *ey, li-tet‘abe*³³⁰ ma‘ nāsınadur. [42b]
- Sūretu'l-Kehf'de Hāzret-i Mūsā ile Hāzret-i Yūşā‘ kışşasında *ķavluhu Te‘ālā: "İz ķālē Mūsā li-fetāhu"*³³¹ buyurıldığı gibi küberā‘-i müfessirīn bu maħalde **fetā**'dan murād Yūşā‘ bin en-Nūn bin Efrāyim bin Yūsuf ‘*aleyhimu's-selām* hāzretleridür. Bu taķdırce Hāzret-i Yūşā‘ hāķķında memlūkiyyet ve ‘ubūdiyyet nice mutaşavverdür? Ve sūre-i Yūsuf'da "*Turāvidu fetāhā*"³³²dan murād ki Hāzret-i Yūsuf ‘*aleyhi's-selām*dur, anlar memlūkiyyet ile muttaşıf olmaķdan her yerde fetā memlūk ve ‘abd ma‘nāsına lāzımgelmez. İzāfetūn vechi teķayyuddur, ğayrı degüldür. [43b]
- (...) lākin taħfīf ile “*mā vede‘ake*”³³³ kırā‘atı isti‘ mālini mü‘eyyiddür. [81a]
- *Ķavluh: “İzā messehum tā‘ifun mine’s-şeytāni”*³³⁴ *ve ķuri‘e tayf; messethum lemmetun ve vesvesetun minhu*³³⁵ dimekdür. [102a]
- *Ķavluh: “Mine'l-cinneti ve'n-nās”*³³⁶, *mine'l-cinni ve'l-ins* dimekdür. [102a]
- *Ķavluh: “Mā bi-şāhibikum min cinnetin”*³³⁷ *mā bi-şāhibikum min cunūn* dimekdür. [102b]

³²⁹ Allahu Teālā'nın buyurduğu “Tā-Hā, (Ey Muhammed!) Biz, Kur'ân'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik”. (Tā-Hā, 20/1,2)

³³⁰ Yani: yorulasın diye.

³³¹ Allahu Teālā'nın buyurduğu “Hani Mūsā, beraberindeki gence şöyle demişti”. (Kehf, 18/60)

³³² “(Aziz'in karısı), (hizmetçisi olan) delikanlısından murat almak istemiş”. (Yusuf, 12/30)

³³³ “(Rabbin) seni terk etmedi” (Duhā, 93/3)

³³⁴ “Kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman”. (A‘râf, 7/201)

³³⁵ (Tā'if kelimesi) tayf, şekilde de okunmuştur; yani kendilerine ondan (şeytandan) bir vesvese ve kuruntu dokundu.

³³⁶ “Cinlerden ve insanlardan”. (Nâs, 114/6)

³³⁷ “Arkadaşınız Muhammed'de cinnetten eser yoktur”. (Sebe', 34/46)

- *Ḳavluh*: “*Ve kāne verā’ehum melikun*”³³⁸ gibi; *ve kān emāmehum* ma’ nāsınadır. [116b]

3.7. Kaynak Kullanımı ve Yararlanılan Kaynaklar

3.7.1. Kaynak Kullanımı

Diğer şerh edebiyatı metinlerinde olduğu gibi Ma’rûf’un Tâ’iyye şerhinin, Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin yanında, kasîdenin bazı Arapça ve Farsça şerhleri, divan, mesnevi, tefsir ve tasavvuf-ahlak mevzularında yazılmış olan birçok eserden yararlanılarak teşekkül ettiği görülmüştür.

Şerhte iktibas edilen ayetler “Ḳavluh, ḳavluhu te’ālā, ke-mā ḳālallāhu te’ālā, āyet-i kerîmede vāḳi’ olmuştur ki” gibi ifadelerden sonra, hadisler “Hadîs-i şerîfde vâriddür ki” ifadesinden sonra yer alsa da ayet veya hadis olduğunu tespit ettiğimiz birkaç ibarenin “müsted’āsınca, fehvāsınca, muḳtezāsınca” gibi ifadelerden önce yer aldığı görülmüştür:

- Ya’ nî ol ‘ahd-i ezeli-i sâbık ḥaḳḳı için ki ḳable ta’ allüḳi[l]-ervāḥi bi’l-eşbâh mekmen-i ğayb u ‘âlem-i bî-reng ü ‘aybda “*Elem a’hed ileykum yâ benî âdeme*”³³⁹ fehvāsınca beyne’r-Rabbî ve’l-merbûb vāḳi’ olalıdan berü ve ḳāyil-i ḳavl-i *belā* olan ‘uşşāḳa nisbet ‘urûz u zevāl ü infişâldan sâlim ve maşûndur (...). [57b]

- Ya’ nî “*Raca’ nâ min[el-]cihâdi’l-aşğari ile’l-ekberi*”³⁴⁰ müsted’āsınca sülûk-i rāh-ı yâre ve ‘azm-ı küy-ı dil-dâra iḳdām u müsâra’ at eyle. [144a]

Ma’rûf diğer kaynaklardan alıntı yaparken, çoğu zaman bu alıntıların başında eser sahibinin ismini, bazen yalnızca eserin ismini, bazen de hem müellifin hem de eserin ismini verse de onun, ara sıra alıntılarının başında; “Ḳāle ba’zu kibâri’l-‘arîfîn (ariflerin büyüklerinden bazısı dedi ki), ke-mā ḳîl (dendiği gibi), küberâ’-i ehl-i tefsîr...” gibi umumi ifadeler kullanmakla yetinerek iktibas yapılan kaynağa ulaşmakta yardımcı

³³⁸ “Onların ilerisinde bir kral vardı”. (Kehf, 18/79)

³³⁹ “Ey Âdemoğulları! Ben, size, ... diye emretmedim mi” (Yâsîn, 36/60).

³⁴⁰ “Küçük cihattan büyük cihada döndük” mealindeki bu hadis-i şerifin metni için bkz. Ebu’l-Fidâ İsmâîl el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlu’l-İlbâs*, thk. Abdulhamîd bin Hindâvî, Lübnan: el-Mektebe’l-Asriyye, 2000, c.1, s. 486.

olabilecek ifadelere yer vermediği ve en önemlisi zaman zaman başka kaynaktan alındığını tespit ettiğimiz kimi ibarelerin alıntı olduğunu gösterecek herhangi bir ifade kullanmadığı dikkatten kaçmamaktadır. Bu paragrafta bahsedilen hususlara şu örnekler verilebilir:

- Ve şāriḥ Fergānī ḳuddise sirruh ḥāzretleri **şekā** taḥḳīḳinde “*Eş-şekā ziddu's-sa'ādeti elletī hiye mu'āvenetu'l-umūri'l-ilāhiyyeti 'alā neyli'l-ḥayr (...)*” buyurdukları (...). [42a-42b]

- **Mine'l-Meşnevī:**

‘āşīkān rā şādmānīyyu ḡam Ū’sṭ

Muzdkār u ücret-i ḥidmet hem Ū’sṭ (...) [45b]

- *Ḳāle'l-imāmu el-efzalu'r-Rabbānī (...)* *Ḥ'āce Muḥammed Pārsā fī risāletihī'l-musemmā bi-Risāleti lā ilāhe illallāh: Hestī yekī bīş nīst ve ān ḥaḳīḳat mer ma'şūḳ rā'sṭ. Ve izāfet-i hestī be īn 'āşīḳ ve ḡayr-i vey (...).* [122b]

- [Ḳāle]ba'zu'l-kibāri'l-'ārifīne fī ta'rīfī'r-rūḥi'l-insānī: Er-rūḥu'l-a'zam huve'r-rūḥu'l-insāniyyu ve huve maḡharu'z-zāti'l-ilāhiyyeti min ḥayṣu rubūbiyyetihā (...). [34a]

- (...) demekdür. **Rubā'ī:**

Ber 'ūd-i dilem nevāḥṭ yek zemzeme 'aşḳ

Zān zemzeme 'em zi pāy tā ser heme 'aşḳ

Ḥaḳḳā ki be-va'dehā neyāyem bīrūn

Ez 'uhde-i şūkr-gūyī-i yek deme 'aşḳ³⁴¹ [6a]

Gerek mensur gerek manzum Arapça ve Farsça iktibasları Türkçeye çevirmeksizin okurlara sunmayı yeğleyen³⁴² şārihin, bazı iktibaslarını Türkçe olarak verdiği ve bu

³⁴¹ Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a ait bu rubai için bkz. Mehmet Kanar, *Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Rubailer*, İstanbul: Şule Yayınları, 2013, s.193.

³⁴² Şārihin bu yolu takip etmesinin ya yapılan iktibasları şerh edilen metni anlamakta gerekli görmediğinden yahut bu şerhin medreselerde eğitim görüp iyi derecede Arapça ve Farsça bilenlere hitaben yazılmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

alıntıların sonlarına -metinden ayrı tutmak için- “şârihin sözü bitti” anlamına gelen “İntehâ kelâmu’s-şârih” ibaresini koyduğu görülmektedir:

- “Efâzıl-ı şurrâh’dan ba‘ zısı buyurmuşlardur ki eger sâ’il su’âl iderse ki tecellîye mâni‘ ‘abduñ nefsi tecellî-i zâtî satvâtına ‘adem-i taħammüli iken maħbûb-ı haķîķîye ħiṭâben in **mena’ti** diyüp men‘ i ma‘ şûķaya nisbetiñ ne vechi vardur? dise cevâb virürler ki: Kaçan Ĥak *subḥānehu ve te‘ālā* bir ķulına cemâlin göstermek isteyüp tecellî eylese ol bende her ne kadar za‘îf daķı olursa rü’yet-i cemâle ķâdir olur. ‘Abduñ bu vech-ile ķudretinüñ daķı tarîķi ikidür. Biri budur ki Ĥak *subḥānehu ve te‘ālā* sâlike bir ķuvvet ‘atâ ider ki ol ķuvvet vâsıtasıyla satvet-i tecellîye tākāt görür. Ve yâhüd ol ķuluñ taħammüline göre tecellî, zîrâ ki tecellî-i ilâhiyye gâh ‘alâ sebîli’l-ķahr olur ve gâh ‘alâ vechi’l-luṭf olur, her kaçan ki ķahr ile tecellî eylese eşyâyı cümleten fânî vü munķahir olur. Ve her kaçan ki luṭf ile tecellî eylese cemî‘-i eşyâ aña tākāt götürür, gerek ol şey ķavî olsun gerek za‘îf olsun. *İntehâ kelâmu’s-şârih*’. [14a-14b]

- “Efâzıl-ı şurrâh’dan kıdvetu’l-‘ârifîn, ‘umdetu’l-muḥakkıķîn eş-Şeyḥ Maḥmûd bin ‘Alî el-Ķâşânî *ķuddise sirruh* buyurmuşlardur ki: Egerçi kim tettebbu‘ itdügüm nûsaḥuñ cemî‘ inde **vefâ** lafzı münekkeren vâķi‘ olmuşdur, lâkin nâzım *ķuddise sirruh* şanâyî‘-i bedî‘iyyeyi ri‘âyet idüp ħuşûşan ki şan‘at-ı tecnisde mubâlaķa vardur, ve lâm-ı ta‘rîf duḥûlinden bu ķâ‘ideye ri‘âyet vardur ma‘nâ-yı maķşûda ħalelsüz, ol cihetden münekkeren bulunmasın ķalem-i nâsiḥden yâḥud li-ķarażin tağayyüre ḥaml idüp lâm-ı ta‘rîf idḥâl eyledüm, zannum budur ki tenķîr iḥtiyâr idenler **te’bâ sivāhu seciyyetî** cümlesini şıfat tutup muṭābaķatan ri‘âyet içün iḥtiyâr eylemişler ola, câyizdür ki cümle cümle-i müste’nefe ola, şıfat olmaya. *İntehâ kelâmu’s-şârih*’. [84b]

3.7.2. Yararlanılan Kaynaklar

Şerhin farklı kaynaklardan yararlanılarak teşekkül ettiķi bir önceki bölümde ifade edilmişti. Bu bölümde, şârihin yararlandığı kaynaklar, Kur’ân-ı Kerim, Hadis-i Şerifler, şerh metinleri ve diğerkaynaklar olmak üzere dört başlık altında ele alınacaktır.

3.7.2.1. Kur’ân-ı Kerîm

Şârih, şerhin farklı yerlerinde özellikle şahsi görüşlerini desteklemek, anlamı güçlendirmek ve istiḥâd etmek amacıyla Kur’ân-ı Kerîm’den iktibaslar yapmıştır. Metinde yapılan bu ayet iktibaslarına şu örnekler verilebilir:

- Eger sâ'il su'âl iderse ki cism-i zulmânî ile cesed-i nûrânîde 'âmme-i hayvânât insân ile müştereklerdür dinilmiş-idi, çünkü anlarda dağı bu cism ile rûh-ı hayvânî cem' ola rûh-ı izâfiye anlar neyiçün mazhar olmaya? Cevâb virilür ki insâna mahşûş olan [35a] cism-i zulmânî ahsen-i takvîmde halk olınmışdur, mazhar-ı rûh-ı izâfî olmağa lâayık bu cem' iyyetdür, gayrı degüldür. *Ke-mâ kıala'llāhu te'ālā: "Le-kad ħalaķna'l-insāne fī aħseni takvīm"*.³⁴³ [35a]

- Ya'nî ol 'ahd-i ezeli-i sâbık ħaķķı içün ki ħable ta'allüķi[l]-ervāhi bi'l-eşbāh mekmen-i ħayb u 'ālem-i bî-reng ü 'aybda "*Elem a'hed ileykum yā benī ādeme*"³⁴⁴ feĥvāsınca beyne'r-Rabbi ve'l-merbûb vāķi' olaldan berü ve ħāyil-i ħavl-i *belā* olan 'uşşāķa nisbet 'urûz u zevāl ü infişāldan sâlim ve maşûndur. [57b]

- **Eserret:** Azdāddandur; *aĥfāhu ve aḫherehu* ma'nāsınadır. İzĥār ma'nāsına geldügi "*Ve eserru'n-nedāmete*"³⁴⁵ gibi *aḫharūhā* dimekdür; mef'üleyin iķtızā ider. [104a]

Metinde yer alan diğeri âyetlerin sure/ayet numaraları ile geçtiğı varakların numaraları şu şekildedir: Fâtiha 1/6 [44b], Bakara 2/115 [117a], 2/143 [11b], 2/179 [31a], Âl-i İmrân 3/184 [108a], 3/169 [144b], Nisâ 4/164 [9a], Mâ'ide 5/1 [57b], A'râf 7/143[12a, 12b, 13a], 7/172 [57a,126a], 7/176 [100b], 7/201 [102a], Yûsuf 12/30 [43b], İsrâ 17/1 [12b (iki kez)], Kehf 18/60 [43b], 18/79 [116b], Tâ-Hâ, 20/1 [42b], 20/2 [42b], Kasas 28/30 [14b], Secde 32/11 [35b], Sebe' 34/33[102b, 104b], 34/46 [102b], Fâtır 35/32 [7b], Yâsîn 36/60 [57b], 36/83[83b], Zümer 39/42 [35b, 83b-84a], Hucurât 49/11[64b], Rahman 55/26 [4b], 55/27 [2b, 4b], Hâķka 69/10 [49b], Duhâ , 93/3 [81a], Kadr 94/4 [15a], Tîn 95/4 [35a], Nâs 114/6 [102a].

3.7.2.2. Hadis-i Şerifler

Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin bir diğeri kaynağı ise Hz. Peygamber'in hadisleridir. Metinde öne sürülen iddialara destek sağlamak amacıyla kullanılan bu hadisler şöyledir:

³⁴³Allahu Teâlâ'nın buyurduğı gibi: "*Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık*". (Tîn, 95/4).

³⁴⁴"*Ey Âdemoğulları! Ben, size, ... diye emretmedim mi*" (Yâsîn, 36/60).

³⁴⁵"*İçten içe pişmanlık duyarlar*". (Sebe', 34/33)

- *El-Fakru sevādu'l-vechi fī'd-dāreyn*³⁴⁶ [77a]
- *Men kāne lillāhi kānellāhu lehu.*³⁴⁷ [108a, 146b]
- *Raca' nā min[el-]cihādi'l-aşğari ile'l-ekberi.*³⁴⁸ [144a]
- *Ve kullun muyesserun li-mā ħuliķa leh*³⁴⁹ [133b]
- *Rabbi zidnī taḥayyuren fīke*³⁵⁰ [68b]
- *‘Azzimū daḥāyākum; fe-innehā ‘aleş-şirāti maṭāyākum*³⁵¹ [136a]
- *Men aḥabbe kavmen fe-huve minhum*³⁵² [45b-46a]
- *[ve] el-mer’u me‘a men aḥabbe*³⁵³ [46a]
- *Men ‘aşıķa ve ‘affe ve ketemehu ve mâte mâte şehīden*³⁵⁴ [45b]

3.7.2.3. Şerh Metinleri

Klasik Türk edebiyatında Tâ’iyye Kasîdesini ilk defa ele alan şârihin, şerhi yazarken en çok istifade ettiği kaynak eserler, kendisinden önce kasîdeye yazılmış Arapça ve Farsça

³⁴⁶ “Fakirlik, iki cihanda yüz karasıdır” mealindeki bu hadisin metni için bkz. el-Aclûnî, c.2, s. 102.

³⁴⁷ “Kim Allah için olursa, Allah da onun için”. Şârih tarafından bir hadis-i şerif olduğu ifade edilen bu ibarenin kaynağını tespit edemedik.

³⁴⁸ “Küçük cihattan büyük cihada döndük” mealindeki bu hadis-i şerif için bkz. el-Aclûnî, c.1, s. 486.

³⁴⁹ “Herkes ne için yaratıldıysa ona müyesser kılınır” mealindeki bu hadis-i şerif için bkz. el-Aclûnî, c.1, s. 166.

³⁵⁰ Şârih tarafından bir hadis olduğu ifade edilen bu ibarenin kaynağı tespit edilememiştir. Tercümesi: “Rabbim Sana olan hayretimi arttır”.

³⁵¹ “Kurbanlarınızı tazim ediniz, çünkü onlar sıratla sizin binekleriniz olacaktır” mealindeki bu hadisin metni için bkz. el-Aclûnî, c.2, s. 88.

³⁵² “Kim bir kavmi severse o, onlardandır” mealindeki bu hadis için bkz. el-Aclûnî, c.2, s. 262.

³⁵³ “Kişi sevdiğiyle beraberdir” mealindeki bu hadis için bkz. el-Aclûnî, c.2, s. 238.

³⁵⁴ “Aşkını gizleyip iffetini muhafaza ederek ölen şehittir” mealindeki bu hadis için bkz. el-Aclûnî, c.2, s. 313.

şerhlerdir. Aşağıda Arapça Şerhler ve Farsça Şerhler başlıkları altında şârihin büyük oranda istifade ettiği bu önemli şerhler sıralanıp bu istifadenin şekilleri ele alınacaktır:

• Arapça Şerhler

1) Sa‘duddîn el-Fergânî'nin *Munteha'l-Medârik fî Şerhi Tâ'ıyyeti İbni'l-Fâriz* adlı şerhi.³⁵⁵

Nüshaları dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunup İstanbul (1293/1876) ve Beyrut'ta (2007) yayımlanan bu şerhin, Mustafa Yalçinkaya tarafından Türkçeye çevrildiği görülmüştür.³⁵⁶

2) Abdurrezzâk Kâşânî'nin (ö. 730/1329) *Keşfu'l-Vucûhi'l-Gurr li-Me‘ânî Nażmi'd-Durr* adlı şerhi.³⁵⁷

3) Dâvûd el-Kayserî'nin (ö. 751/1350) *Şerhu Ta'ıyyeti İbni'l-Fâriz el-Kubrâ* adlı şerhi.³⁵⁸

Şârih, diğer şârihlerden biriyle bir konuda hemfikir olmayıp dile getirilen düşünceleri eleştirmek³⁵⁹ esnasında bahsi geçen şerhlerden istifade ettiği gibi şerh ettiği beyti Arapçaya aktarırken şerhlerde yer alan ibareleri -ya birebir ya da dönüştürerek-kullanıp³⁶⁰ başka aşamada Türkçeye ya birebir ya da genişletilmiş olarak çevirdiği görülmüştür.³⁶¹

• Farsça Şerhler

³⁵⁵ Bu şerh hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 69-76.

³⁵⁶ Saîdüddin Fergânî, *Muntehe'l-Medârik*, Mustafa Yalçinkaya (çev.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.

³⁵⁷ Bu şerh hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 77-82.

³⁵⁸ Bu şerh hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 82-87.

³⁵⁹ Bkz. (2.3.5.12. **Reddiyeler (Eleştiriler)**).

³⁶⁰ Bkz. (2.3.5.1.3. **Kaynak Metnin Arapça Olarak Açıklanması**).

³⁶¹ Bkz. (2.3.5.1.5. **Kaynak Metnin Türkçe Olarak Açıklanması**).

4) Molla Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492), **Şerh-i Kasîde-i Tâ'iyye-i Fâriziyye**.³⁶²

Tâ'iyye Kasîdesinin sadece ilk 77 beytinin ele alındığı ve şerh edilen her beytin şerh edilme sürecinin bir rubai ile bitirildiği bu şerhin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Ayasofya Koleksiyonu, nr. 4209/7'de bulunmaktadır.

Ma'rûf'un şerhinde ele alınan beyitlerin şerh edilme sürecinin bir Farsça rubai ile bittiği ve bu rubailerin bir kısmının Abdurrahman Câmî'nin bahsi geçen şerhinden alındığını tespit etmemizin yanı sıra Ma'rûf'un bu yönteminin kendine has olmadığı ve Câmî'nin yöntemini takip edip devam ettirdiğini düşündük diye daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla Ma'rûf'un bu şerhten yararlanmasının, hem Câmî'nin şerh yöntemini takip ederek hem de onun şerhte yer verdiği rubailere yer vermek suretiyle gerçekleştiği söylenebilir.

3.7.2.4. Diğer Kaynaklar

Ma'rûf'un, Tâ'iyye şerhinde yukarıda bahsedilen eserlerin dışında muhtelif sahalarda yazılmış yirminin üzerinde eserden istifade ettiği görülmüştür. Bu bölümde gerek kendisinin söylediği gerek istifade ettiğini tespit ettiğimiz bu eserler şöyle gruplandırılabilir:

- **Tasavvufî Eserler**

- **Tasavvufî Manzum Eserler:**

5) **Dîvân:** Ebû Sa'îd Ebu'l-Hayr'a (ö. 440/1049) aittir.

6) **El-Kasîdetu'l-Cîmiyye:** İbnu'l-Fâriz'in (ö. 632/1235) Arapça kasîdesidir.

7) **Mesnevî-i Manevî:** Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) aittir.

8) **Dîvân-ı Gazeliyyât:** Hâfiz-i Şîrâzî'nin (ö. 792/1390) Farsça eseridir.

9) **Silsiletü'z-zeheb:** Molla Abdurrahman Câmî'nin Farsça mesnevisidir.

10) **Dîvân:** Molla Câmî'ye aittir.

³⁶² Bu şerh hakkında detaylı bilgiler için bkz. Öteleş, s. 88-92.

- **Tasavvufî Mensur Eserler:**

11) **Risâle der Şerh-i Rubâ'ıyyât:** Molla Abdurrahman Câmî'ye ait olup vahdet-i vücûd meselesine dair çeşitli rubailerin şerhidir.

12) **Levâ'ih:** Manzum parçaların da bulunduğu bu Farsça mensur eser Molla Abdurrahman Câmî'ye aittir.

• **Tefsir Kitapları:**

13) **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl:** Kadı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) tefsiridir.

• **Felsefe ve Akait Kitapları:**

14) **Câmi'u'l-Esrâr ve Menba'u'l-Envâr; Risâletu Nakdi'n-Nukûd fî Ma'rifeti'l-Vucûd:** Haydar el-Âmulî'nin (ö. 787/1385) Arapça eseridir.

15) **Risâle-i lâ İlâhe İllallâh:** Hâce Mehmed Pârsâ'nın (ö. 822/1420) Farsça eseridir.

• **Terim Sözlükleri:**

16) **Et-Ta'rîfât:** Seyyid Şerîf el-Curcânî'nin (ö. 816/1413) Arapça eseridir.

• **Ahlak Türü Eserler:**

17) **Bostân:** Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) Farsça eseridir.

18) **Gülistân:** Sa'dî-i Şîrâzî'ye ait Farsça bir eserdir.

• **Divanlar**

- **Arapça Divanlar**

19) **Divân:** Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın (ö.? /609) eseridir.

20) **Divân:** Ebu's-Şîs Muhammed el-Huzâ'î'nin (ö. 196/811) eseridir.

21) **Divân:** Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî'ye (ö. 354/965) aittir.

22) **Divan:** Muhammed b. Sa'îd bi Hammâd el-Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) eseridir.

- **Farsça Divanlar**

23) **Divan:** Ferîdüddin-i Attâr'ın (ö. 618/1221) eseridir.

- **Türkçe Divanlar**

24) **Divan:** Yûsuf Emirî'nin (ö. 837/1433) eseridir.

BÖLÜM 4: ŞERH-İ KASÎDETU'T-TÂİYYE'NİN METNİ

4.1. Yazma Nüshanın Tavsifi

Yazma eser kütüphanelerinde yaptığımız araştırma sonucunda ulaşabildiğimiz Mehmet Ma'rûf'un *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye*'sinin yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu (4007/1) numarada kayıtlı olup her bir sayfasında 15 satır bulunan 151 varaktan oluşmaktadır. Şerhin 1b'den itibaren başlayıp 151b'de sona erdiği bu nüsha, iki farklı eser³⁶³ barındıran bir cildin/mecmuanın ilk metni olarak karşımıza çıkıp mukavva üstüne yeşil renkte kumaş ile kaplı, şemseli ve köşebentli ciltle korunmaktadır. Her bir sayfasının kâğıt ve metin alanı 180x109, 133x68 mm ebadında olan bu nüsha, talik hatla yazılı olup kendisini “Hz. Şeyh İbrahim Gülşenî'nin hizmetçilerinden” olarak niteleyen Seyyid Hasan er-Rûmî isimli bir zat tarafından Cemaziyelevvel 1026/ Mayıs 1617 tarihinde beyaza geçirilmiştir. Bu nüshanın tüm sayfa cetvelleri yıldız zeminli olsa da 1b, 2a'daki yıldızlı cetvel pembe ve mavi renklerinde iki cetvelle çerçevelenirken diğer sayfalarda yıldızlı cetvel, sadece mavi renk bir cetvelle çerçevelenmiştir. 1b'de sayfa cetveline ilaveten mavi renkte bir cetvelle çerçevelenen bir mihrabiye yer almaktadır. Yıldız zemin üstüne pembe, mor ve mavi renkte çiçek motiflerinin çizildiği ve eser adının yer aldığı bu mihrabiye'nin hemen altında besmelenin sağ ve solunda da yıldız mürekkeple çiçek motiflerinin çizildiği görülmektedir. Bütün sayfaları sarı olan bu nüsha Hint rakamlarıyla numaralandırılmaktadır. Metin siyah mürekkeple yazılmakta; ancak şerh edilen kasîdenin beyitleri ile şiir, rubai, kavluh...vs., gibi belirtme sözcükleri ve bazı ayetler kırmızı mürekkeple yazılmaktadır.

Nüshanın zahriyesinde, yeşil mürekkeple yazılmış kelime-i tevhîd ibâresi, yazmanın koleksiyonda kayıtlı olduğu numara, koleksiyon sahibinin mührü, “*Vaḳfu bedri'l-budûri't-tâmmât, fî bedî'î'l-hilâfeti ve'l-maḳâmât, es-sultâni ibni's-sultâni es-sultâni Ebu'l-irşâd 'Osmân Ḥân ibni's-sultâni Muṣṭafâ Ḥân ca'alehullâhu nuṣreten li'l-udebâ 'i'l-encâb. Ve ene'd-dâ'î li-devletihi İbrâhîm Ḥanîf el-mufettiş bi-evḳâfi'l-ḥaremeyni'l-*

³⁶³ Mevzubahis ikinci eser, Şeyh Sa'dullâh el-Halvefî'nin (1563-1617 arası) *Şerh-i Kasîde-i Bürde* adlı eseri olup Derviş Sa'îd isimli biri tarafından Cemaziyelevvel 1026/ Mayıs 1617 tarihinde istinsah edilmiştir. İki eserin bir araya getirilmesinin, her ikisinin birer şerh olup aynı tarihte istinsah edilmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

*muḥarremeyn*³⁶⁴ şeklinde bir vakıf kaydı ve bu kayıta ismi geçen zatın (İbrahim Hanîf) mührü bulunmaktadır.

761 beyitten oluşan Tâ'iyye Kasîdesinin sadece 192 beytinin şerh edildiği bu nüshanın sona erdiği 152a numaralı varakta; “Cild-i şânînüñ ibtidâsı:³⁶⁵

Fe-kun başaren ve'nzür ve sem'an ve 'i ve kun

*Lisānen ve ḡul fe'l-cem'u ehdā ṭarīḡatı*³⁶⁶

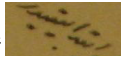
şeklinde bir kayda rastlanmaktadır. Rastlanan kayıttaki beytin, Tâ'iyye Kasîdesine ait olup nüshada şerh edilen son beytin hemen sonrasında yer alması, bize, Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un “*Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye*” adlı eserinin birden fazla ciltten oluştuğu ve elimizdeki yazmanın bahsi geçen eserin sadece birinci cildi olup devamının bulunabileceği ihtimalini düşündürmüştür.³⁶⁷

4.2. İmlayla İlgili Hususlar

Nüshada dikkatimizi çeken bazı imla özellikleri maddeler halinde şu şekilde verilecektir:

- Yazmada genel olarak aitlik eki olan (کی) bağlaç olan (که) ile yazılmaktadır:
- Ve bi'l-ḡadaḡi'deki lām lām-ı ta' rīfdür... [3b] (وبالحدقه که لام لام تعریف در)
- Liye'deki lām razū kelimesine müte' allıḡdür [65b] (لی ده که لام رضوا کلمه سنه متعلقدر)

³⁶⁴ Dolunayların sultanı, eşine ender rastlanan padişah ve makam sahibi, padişah oğlu padişah ve Mustafa Hân'ın oğlu Ebu'l-İrşad Osman hanın –Allah onu asil yazarlara yardım edenlerden kılsın- vakfidır. Ben ise, onun devletinin bekası için davetçi ve Haremeyn Evkâfı müfettişi olan İbrahim Hanîf'im.

³⁶⁵ Yazmada “” şeklindedir.

³⁶⁶ Baştan ayaḡa göz ol ve (bütün varlıklara) bak; kulak ol ve (varlıkları) dinle, lisan ol söyle. Zira “cem” yolun en hidâyetlisidir.

³⁶⁷ Eserin devamının bulunup bulunmadığı meselesi, çalışmamızın “Esere Dair Önemli Hususlar” başlıklı bölümünde geniş bir biçimde ele alınmıştır.

Bununla birlikte, bu ekin aşığıdaki örneklerde (کی) şeklinde de yazıldığı görölmektedir:

- ...Raci'dir beyt-i sâbıkdaki mā bī'ye [17a] (راجعدر بیت سابقده کی ما بی یه...).
- ... Ol şiddet zamānındaki żarūretlerin ańdurup... [21a] (اول شدت زمانندکی ضرورتلرین... اكدورب...).

- “Yok (یوق)” kelimesinin aşığıdaki yazım şekli yazmadaki genel kullanımından değiştir: “(یوغیدی) yog-idi” [22b].

- Yazmada “ب” harfiyle yazılan bağ fiil ekinin (Ip) “vâv”lı ve “vâv”sız olarak yazıldığı görölmüştür:

- (اكدورب): Ańdurup [21a]
- (ایدوب): İdüp [4a,5b]
- (ایدب): İdüp [3a,10b,12b,131a]
- (اولوب): olup [6a, 6b, 15b]
- (اولنوب): olınup [12a,121a]
- (بیورب): Buyurup [4a]
- (دینلوب): dinilüp [12a]
- (-An, en) ekinin “elif”li ve “elif”sız olmak üzere iki şekilde yazıldığı görölmektedir:
- (اولان): olan [9b, 61a, 81b, 119a]

- (اولن): olan [2b, 5a, 17a,]
- (اولنان): olınan [18b, 91a]
- (اولمیان): olmayan [77a]
- (ایدن): İden [115a, 146a]
- (ایتمین): İtmeyen [124a]
- (ایلین): Eyleyen [146a]
- Metinde iyelik zamiri olan (anuñ)'un genellikle (انوك) şeklinde yazılmasına rağmen, onun “vâv”sız; yani (انك) şekli, [56a, 71b, 120b] numaralı varaklarda karşımıza çıkmıştır.
- “Ṭāife”, “ḳāim”, “sâir” ve “fâide” gibi Arapça kelimeler, ye'li (فایده، سایر، قائم، طایفه) ya da ye'nin üstüne hemze koyarak (فأیده، سائر، قائم، طایفه) olmak üzere iki şekilde yazılmıştır.

Bunların yanında nüshada tekrarlanan bazı imla yanlışlıkları şu şekilde sıralanabilir:

- Bazı Türkçe İsim tamlamalarında tamlanan ekinin (I), (ي) harfiyle gösterilmemesi:
 - **Ḳabzu**: Fā' il [i]dür **yeğşā'**nuñ [6b] (قبض فاعلدر یغشی نك).
 - ...**Ḳultu** ile mef' ūl[i] olan **hebī mā**-beyninde ... [9b] (...قلت ایله مفعول اولان هبی ما بیننده...)
 - **Rağbeti**: İsm[i]dür **tekü'**nüñ [55a] (رغبتي اسمدر تکنك)
 - Ve anuñ emr[i] ile minaşşa-i burūzda cilve-ger olan ... [61a] (و انك امر ایله منصهء بروزده)
- (جلوه كر اولان).

- Yazmanın genel temayülü ünsüzle biten kelimelerin ardındaki izafet kesresinin (-i) gösterilmemesi üzerine olmakla beraber, zaman zaman bu kesrenin “ya” (ى) ile gösterilmesi:

- Taq̄dīr-i kelām dimek olur ki... [18a, 19b,21b] (تقدیری کلام دیمک اولور که)

- Atıf edatlarından biri olan (و) harfinin yazılmaması:

- **Az̄herenī:** Fi‘l [ü] mef‘ üldür [26a] (اظهرني فعل مفعولدر)

- Senüñ ‘aşk [u] maḥabbetünde ḥasb-i ḥālūmden ḥikāyet... [38a] (سنگ عشق محبتکده حسب)
(حالمدن حکایت ...)

- *Men aḥabbe kavmen* [46a] *fe-huve minhum*³⁶⁸ [ve] *el-mer’u me‘a men aḥabbe*³⁶⁹
müsted‘ āsınca ḥayr-ı fityeye mülemmiḥlerdür [45b,46a] (من احب قوما فهو منهم المرء مع من احب)
(مستدعاسنجه خير فيتيه يه ملمحدر در)

- **Vudd** zamm-ı vāvla [vü] velā... [51b] (ودّ ضم واو له ولا...)

- ...‘uḳūl ol ḥüsn-i nisbī ile vālih [ü] ḥayrānı vü esīr ü ser-gerdānı oldı [62b] (عقول اول)
(حسن نسبي ايله وآله حیرانی و اسیر سرگردانی اولدی)

- Türklerin, başta (س ص / ح خ) olmak üzere aynı şekilde telaffuz edilirmiş gibi gördüğü sesleri karışırması:

- “Aḳd-i ‘azīmetüm şıfat-ı inḥilālden maşūn u sālīm...” [41a] ibaresindeki “inḥilālden (انخلالندن)” kelimesi (انخلالندن) şeklinde yazılmıştır.

³⁶⁸ Kim bir kavmi severse o, onlardandır

³⁶⁹ Kişi sevdiğiyle beraberdir.

- “Muḥālefe: Ṭarafeynden ‘ahdleşmege dirler” [46b] örneğinde yer alan “Muḥālefe (مخالفة)” kelimesi (مخالفة) şeklinde yazılmıştır.
- “... mefʿül-i āḥarî zamîr-i manşûbdur” [43a] örneğinde geçen “manşûb (منسوب)” kelimesi (منسوب) şeklinde yazılmıştır.

Metinde özellikle şerh edilen kasîdenin beyitlerinin, âyetlerin ve diğer Arapça alıntılarının imlasında hataların fazla olması dikkati çekmektedir. Yer yer anlam bozukluğuna ve şiirde aruz bozukluğuna yol açan bu hataların, Tâ’iyye Kasîdesi gibi bir metni şerh ederek Arapçaya hâkimiyetini ortaya koyan şârihe değil müstensihe ait olduğu kanaatindeyiz.

4.3. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem

- Şerh edilen metne ait beyitler dikkörtgen içinde hem orijinal harfleriyle hem de transkribe edilerek koyu siyah yazılmıştır. Arap harfleriyle yazılanlarda –Traditional Arabic– yazı fontu kullanılmıştır. Beyit numaraları, orijinal metinde bulunmamasına rağmen Arap harfleriyle yazılan beytin hemen solunda verilmiştir.
- Şerh bölümünde bu beyitlere ait tüm kelime ve cümleler ile şiir, rubai, beyit ...vs., gibi belirtme sözcükleri koyu olarak yazılmıştır.
- Yaprak numaraları [] işareti içinde gösterilip koyu karakterle yazılmıştır.
- Farsça kelimelerde bulunan “Vāv-i ma‘dûle”ler, (*h* *ṭšten*) örneğinde olduğu gibi "v" şeklinde yazılmıştır.
- Farsça birleşik kelimeler birbirinden “-” işaretiyle ayrılmıştır.
- Metinde yer alan Arapça ayet, hadis ve diğer ibareler transkribe edilip eğik biçimde yazıldıktan sonra çevirileri ve kaynakları; kaynağı tespit edilemeyenlerin ise sadece çevirileri sayfa altı dipnotlarda verilmiştir. Ancak “*Kuddise sirruh*”, “*aleyh*’s-selâm” gibi dua ibarelerinin anlamları, metinde ilk geçtikleri yerde verilmiştir.
- Metinde geçen ayetler transkripsiyon alfabesiyle yazılıp Diyanet İşleri Bakanlığı mealine göre Türkçeye çevrilmiştir.
- Beyit şerhinin ikinci aşamasının başladığı “*Taḫdîr-i kelâm dimekdür ki*”, “*Taḫdîr-i kelâm dimek olur ki*” yahut “*Taḫdîr-i kelâm*” gibi ifadelerin ardından gelen Arapça ibarelerin, ya Abdurrezzâk el-Kâşânî’nin ya da Dâvûd el-Kayserî’nin Tâ’iyye şerhlerinden

alındığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen ibareler, metinde yer alan diğer Arapça ibareler gibi transkribe edilip eğik biçimde yazıldıktan sonra sadece çevirileri sayfa altı dipnotlarda verilmiştir, dipnotta oluşacak yoğunluğun önüne geçmek amacıyla kaynakları teker teker verilmemiştir.

- Farsça ibâreler de transkripsiyon alfabesine göre aktarılıp italik olarak yazıldıktan sonra anlamları ve kaynakları; kaynağı tespit edilemeyenlerin ise sadece anlamları dipnotta verilmiştir.
- Metinde geçen bütün Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerin aruz vezinleri tespit edildikten sonra şiirin üstüne köşeli parantez içinde italik olarak yazılmıştır. Özellikle aruz vezninin veya anlam bozukluğunun bulunduğu iktibaslara müdahale edilip bu durum dipnotta belirtilmiştir.
- Şerh aşamalarına dikkati çekmek amacıyla, şerh aşamalarının her biri ayrı paragraf halinde yazılıp her bir aşamanın –ilk aşama hariç- başlığı veya başladığı kelimenin altı çizilmiştir.
- Nüshada bulunan kelime ve cümle yanlışlıklarına müdahale edilip dipnotta nüshadaki şekil gösterilmiştir. Tarafımızca eklenen kısımlar ise köşeli parantez içinde yazılmıştır.
- “Ye”li ve “ye” üstüne hemze olmak üzere iki şekilde yazılan “ţāife” gibi Arapça kelimelerin yazımında “ye”li (ţāyife) şekli tercih edilmiştir.
- Yazmada “ب” harfiyle yazılan zarf fiil eki (up/üp) biçiminde yazılmıştır.

4.4. Transkripsiyon Alfabeti

Metnin aktarımında klasik transkripsiyon sistemi esas alınmış ve aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Tablo 5:

Transkripsiyon Alfabeti

ا	A, a, E, e, Ā, ā	ر	R, r	ف	F, f
ء	د	ز	Z, z	ق	Q, q
ب	B, b	س	S, s	ك	K, k, ħ, G, g

ت	T, t	ش	Ş, ş	ل	L, l
ث	Ṣ, ṣ	ص	Ṣ, ṣ	م	M, m
ج	C, c	ض	Ẓ, ẓ/Ḍ, ḍ	ن	N, n
ح	Ḥ, ḥ	ط	Ṭ, ṭ	و	V, v/ ve, vü/ O, o/ Ö, ö/U, ü/U, u/ Ū, ū
خ	Ḥ, ḥ	ظ	Ẓ, ẓ	ه	H, h/ a, e
د	D, d	ع	‘	ي	Y, y/I, ı/İ, i/ Ī, ī
ذ	Z, z	غ	Ġ, ġ		

4.5. Metin

Şerh-i Tā’iyye-i ‘Ömer İbnu'l-Fāriż (raḥmetullāhi ‘aleyh)³⁷⁰

Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

*El-ḥamdu li'llāhi rabbi'l-‘ālemīn ve's-şalātu ve's-selāmu ‘alā ḥayri ḥalqihī Muḥammedin ve ālihi't-ṭayyibīne't-ṭāhirīn. Emmā ba‘d, kāle'n-nāẓim:*³⁷¹

وَكَاَسِي مُحَيًّا مِّنْ عَنِ الْخُسْنِ جَلَّتْ 1)

سَقَتْنِي حُمَيَّا الْحُبِّ رَا حَةً مُقْلَتِي

Saḳatnī ḥumeyye'l-ḥubbi rāḥata muḳletī

Ve ke’sī muḥayyā men ‘ani'l-ḥusni celleti

Saḳatnī: Fi’l ve me’f üldür. Baña içürdi ma’nāsına. Erbāb-ı lügāt **ḥumeyyā** kelimesini ğazaba muẓāf olduğda şiddet ile şarāba muẓāf olduğda sevret ile sulṭāna muẓāf olduğda saṭvet ile ta’rīf itmişlerdür. Bu taḳdīrce **ḥumeyyā** her şeyden zuhūr idecek kemālden ‘ibāret olmuş olur. Meşelā şarāba nisbet-i keyfiyyet-i ḳaviyye gibi ve **ḥumeyyā**’nuñ **ḥubb**’a izāfeti sıfatuñ mevşūfa izāfeti [2a] ḳabīlindendür. Ve **ḥumeyyā**’nuñ muẓāfun ileyh olan

³⁷⁰ Allah'ın rahmeti onun üzerinde olsun.

³⁷¹ Rahman ve Rahīm olan Allah'ın adıyla. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a’dır. Allah'ın salat ve selamı; yarattıklarının en hayırlısı olan Muhammed (s.a.v.)’in ve onun tertemiz olan sülalesinin üzerine olsun. Bundan sonra, şair şöyle dedi: ...

ḥubb'[dan]' alā vechi'l-mecāz şarāb irāde olunmuşdur; ' alāka-i teşbīh olan **saḳy** vāsītasıyla. Nitekim dimişlerdür: **Şi'r**:

[*Vāfir Bahri: Müfā'alatün müfā'aletün fe'ülün*]

Şeribtu'l-ḥubbe ke'sen ba'de ke'si

*Fe-mā nefīde's-şarābu ve lā revītu*³⁷²

Rāḥata muḳletī'deki **rāḥat** keff ma'nāsına. Fi'l-i mezkūruñ fā'ilidür. **Muḳle**: Sevād ile beyāzı cāmi' olan şaḥmet³⁷³ü'l-' ayn didükleridür. **Ke's**: Şol zarfa dirler ki şarāb ile memlū ola. **Muḥayyā**: Vechdür. **Men**: Kimesne ma'nāsınadır, zevī'l-' uḳūle maḥşūşdur. **Ḥusn**: Bir ma'nā-yı rūḥānīdür ki her ne maḥalde zūhūr itse ḳulūb aña müncezib olur. **Celle**: 'An ile isti'māl olsa *te'ālā 'anhu* ma'nāsına olur.

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: **Saḳatnī**: Baña içürdi. **Ḥumeyye'l-ḥubbi**: Şarābdan 'ibāret olan ḥubbuñ keyfiyyetinden ḡāyet a'lāsını. **Rāḥata muḳletī**: Benüm gözüm keff[i]. **Ve ke'sī**: Ḥālen benim ke'süm. **Muḥayyā men**: Şol kimesnenüñ vechidür ki. **'Ani'l-ḥusni celletī**: Ḥusn ile tavṣīfden müte'ālī vü celīldür.

Ḥāsilu'l-ma'nā: Ya'nī mey-i mahabbetüñ ḡāyet a'lāsını içürmekde benüm sāḳım kendü [2b] naẓarumdur. Ve cāmum vech-i cānāndur. Lākin ol cihetden degül ki ḥıbbi vü yār u cānı³⁷⁴ bir şüret ile muḳayyed ola ki aña tenāsüb-i a'zā vü mülāyemet-i evşāf ü aḥlāka izāfeti ḳābil ola, belki bir cihetdendür ki her şüretde zāhir olan ḥusn ü kemāl anuñ ḥusn ü kemālidür, hīçbir mazḥar ve şüret ile muḳayyed olmaqsızın. Ve ol zāhir-i vücūddur ki vech-i Ḥaḳ u cemāl-i muṭlaḳdur subḥāneh ve devām u beḳā anuñ şıfat-ı lāzimesidür. *ḳavluḥ*: "Ve yebḳa vechu rabbike zu'l-celāli" ey min ḥayṣu bāṭīnuhu'l-muṭlaḳ. "ve'l-ikrām" ey bi-zāhirihi'l-munbesīti 'ale'l-kāyīnāt³⁷⁵. **Rubā'ī**:

³⁷² Aşk (aşk şarabı) kadeh üstüne kadeh olarak içtim, ama ne şarap bitti ne de ben doydum.

³⁷³ Yazmada " " şeklindedir.

³⁷⁴ Yazmada " " şeklindedir.

³⁷⁵ O'nun (Allah'ın) buyurduğu "Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır" (Rahmân, 55/27), mealindeki ayet-i kerimede geçip azamet anlamına gelen (celâl) kelimesi, kendisinin gizliliğinin

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Her şūret-i dil-keş ki tu rā rūy numūd

H'āhed felekeş zi dūr çeşm-i tū rubūd

Rū dil be-kesi dih ki der eṭvār-ı vucūd

Būde'st hemīşe bā tū vu h'āhed būd³⁷⁶

بِه سِرِّ سِرِّي فِي انْتِشَائِي بِنَظَرَتِي 2)

فَأَوْهَمْتُ صَاحِبِي أَنَّ شَرْبَ شَرَابِهِمْ

Fe-evhemtu şahbī enne şurbe şarābihim

Bihi surre sirrī fi'ntiṣā'ī bi-naẓretī

Evhemtu: Fi' l ve fā' ildür; *Evka' tuhu fī vehmin ve ğalaṭ*³⁷⁷ dimekdür. **İhām:** *İrādetu's-şey'i 'alā ḫilāfī'l-vāḳi'*³⁷⁸ ma' nāsına olduğundan ötürü iki mef' ūle ta' diye eylemiştir. Mef' ūl-i evveli **şahbī**dür. Mef' ūl-i şānīsī *enne* ile³⁷⁹ muşaddar olan cümledür. **Şahb:** Lafz-ı müfreddür. [3a] Cem'-i şāhib ma'nāsı için mevzū' ism-i cem'dür. Rekb ile rākib gibidür. **Şarābihim**'de zamīr-i cem' **şahb**'a rāci'dür. **Bihi**'de **bā** sebebiyyedür. Zamīr-i müfred **şurba** rāci'dür. **Surre:** Fi' l-i māzī-i mechūldür. **Sirrī:** Qāyım-maḳām-ı fā' ilidür fi' l-i mechūlūñ. **İntiṣā:** Mestlūkdür. Maḫall-i ḫāliyyet ile manşūbdur, **Bi-naẓretī evhemtu**'ya müte' allıkdür.

Takdīr-i kelām demek olur ki: **Evhemtu:** Ben ğalaṭa düşürdüm. **Şahbī:** Aşḫābumı. **Enne şurbe şarābihim:** *Enne bi-şurbi şarābihim* takdīrindedür. Ma' nāsı taḫḫīḳan anlaruñ

mutlak olması bakımından azamet sahibi olduğunu; (ikram) kelimesi ise, bütün mahlukat O'nun varlığına delâlet etmesi bakımından ikram sahibi olduğunu ifade etmektedir.

³⁷⁶Abdurrahman Câmî'ye ait olan bu rubai; "Sana görünen her çekici sureti felek senin gözünün önünden çalacaktır. Sen git ve tüm varlık aşamalarında daha önce seninle beraber olan ve bundan sonra da hep olacak olana gönül ver" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Abdurrahman Câmî, *Levâ'ih*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1174, vr. 6b.

³⁷⁷ Onu, vehim ve yanılsa düşürdüm.

³⁷⁸ Bir şeyi gerçekliğine aykırı bir biçimde istemek.

³⁷⁹ Yazmada: "ile enne" şeklindedir.

şarabını içmek sebebi ile. **Surre sirrî**: Benüm gönlüm mesrûr kılındı. **Fi'ntişâ'î**: Ben mest olduğum hâletde. **Bi-nazrefî**: Benüm nazarum ile; ya'nî baña maḥşûs nazâr ile ğalaṭa düşürdüm dimekdür.

Hâsılı'l-ma' nâ: Ya'nî bir tâyife ki 'aşk ile ittîşâfda benüm ile müştareklerdür ve neşve-i 'ışk u maḥabbet taḥşîlinde mezâhir-i cemîleye nazâr ile muḳayyedlerdür, anlaruñ manzûrlarına nazâr idüp mütekeyyif olduğum cihetle anları taġlît itdüm. Zann eylediler ki ben kendüleri gibi maḥall-i ḥüsn olan şüretle muḳayyed olam. Añlamadılar ki ben nûr-ı şems-i ḥaḳîḳatî dîvâr-ı mezâhirde görmekten müstaġnî olmışum. **Rubâ'î**: [3b]

[Mef'ûlû mefâ'îlû mefâ'îlû fe'ûl]

Ez lutf u ḳadd u şabâḫat çe kunî

V'ez silsile-i zulf-i muca'ad çe kunî

Ez-her taraḫî cemâl-i muṭlaḳ tâbân

*Ey bî-ḫaber ez ḫusn-i muḳayyid çe kunî*³⁸⁰

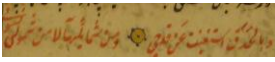
وبالحدق استغنيت عن قذحي ومن شمائلها لا من شمولي نشوتي³⁸¹ 3)

Ve bi'l-ḫadaḳî'staġneytu 'an ḳadeḫî ve min

Şemâ'ilihâ lâ min şemûlî neşvetî

Ḥadaḳatu'l-'ayn: Maşabb-ı nûr-ı çeşm olan dâyre-i şaġîreyi muḫîṭ olan sevâd-ı çeşme dirler. **Ve bi'l-ḫadaḳî**'deki **lâm** lâ-m-ı ta'rîfdür muzâfun ileyhden 'ivaḫdur **bi-ḫadaḳatî** dimekdür. Mef'ûl-i muḳaddemidür **istaġneytu**'nuñ. **İstaġneytu**: Fi'1 ve fâ'ıldür. **'An ḳadeḫî**: Mef'ûl-i [ġayr-ı] şarîḫ[i]dür **istaġneytu** cümlesinüñ. Beyt-i evvele ma'ṭûfdur. **Fe-**

³⁸⁰ Abdurrahman Câmî'ye ait olan bu rubai; "O güzellik, boy ve lütfâ karşı ne yaparsın? Ve kıvrıcık saç zincirine ne yaparsın? O'nun mutlak cemâli her taraftan parlıyor, ey bağlayıcı güzellikten habersiz olan, ne yaparsın?" şeklinde çevrilebilir. Bkz. Abdurrahman Câmî, *Levâ'ih*, vr. 4b.

³⁸¹ Yazmada " " şeklindedir.

evhemtu şaḥbī bi-naẓretī ve's-tagneytu bi-ḥadaḳatī 'an ḳadeḥī³⁸² taḳdīrindedür. **Ve min şemā'ilihā** cümlesi cümle-i ḥāliyyedür. Şāriḥ-i fāzıl **bi'l-ḥadaḳi**'yi muḳaddem ḥaber, *İstaḡneytu* cümlesi te'vīl-i maşdarda mu'aḥḥar mübtedā tutmuşlardır. Ve lākin vech-i evvel aşāḥḥ u evlā idüğinde şübhe yokdur. **Şemāyil**: Cem' -i şimāldür; kesr-i şīn ile ḥulḳ ma' nāsınadır. **Şemūl**: Feth-i şīn ile ḥamrdur.

Taḳdīr-i kelām demek olur ki: **Ve bi'l-ḥadaḳi**: gözüm ile. **İstaḡneytu**: Ben müstaḡnī oldum. **'An ḳadeḥ**: Ben ḳadeḥden ya' nī maḥall-i ḥüsn olan mezāhir-i cemīle ile taḳayyüdden **[4a]** **Ve min şemā'ilihā**: Ḥālen ki maḥbūbūñ şemāyilindendür. **Lā min şemūlī**: Benüm ḥamrumdan degüldür. **Neşvetī**: Benüm neşvem.

Ya' nī feyz-i cemāl-i ḥaḳīḳī menba' ı olan 'aynum vāsıtasıyla ḥüsn-i mecāzī muẓrif olan ḳadeḥ-i şüretten müstaḡnī oldum. Benüm neşvem maḥbūbenüñ şemāyil [ü] aḥlāḳ şühūdındandır. Benüm ḥamrum olan ḥüsn-i şūrī şühūdından degüldür.

Ḥafī buyurulmaya ki zarf-ı ḥüsn-i ḳadeḥ ile ta' bīr eyledi şarāb-ı ḥüsnden ḥālī olmak şānından oldığından ötüri. Zīrā kās, şarāb ile memlū olan zarfa dirler. Ḳadeḥ e' ammdur, memlūya ve ḥālīye ıtlāḳ olunur. Bu cihetdendür ki Ḥazret-i şeyḥ *ḳuddise sirruḥ*³⁸³ cemāl-i zātīyi zātından infikāka müḥāl olduğu-çün kās-ile ve cemāl-i şūrīnūñ şüretten infikāka ḳābil olduğu-çün ḳadeḥ ile ta' bīr buyurmuşlardır. Nitekim maṭla' -ı ḳasīdede cemāl-i zātī idüp **ve ke'sī muḥayyā men 'anī'l-ḥusni celletī** buyurup ve mā naḥnu fihde³⁸⁴ cemāl-i şüret irāde idüp **istaḡneytu 'an ḳadeḥī** buyurmuşlardır. Bu cümle ile bile ḳurrā-yı ervāḥ olan mu' āfī-i kelāmı belāḡat ve feşāḥat ile taḥsīn ü tezyīn itdüklerinden elfāz-ı dürrer-bārlarını daḥı şānāyi' -i bedī' iyyeden **[4b]** 'aks-i müstevī ile ve san' at-ı cināsiyye³⁸⁵ vü iştikākiyye ile tarşī' u tezyīn buyurmuşlardır.

Hāsilu'l-ma' nā: Ya' nī çünki 'ināyet-i ezeliyye yār u yāver ve hidāyet-i Şamediyye reh-nümā-yı rehber olup benüm ḥavl ü ḳuvvetümsüz vücūdum perdesini 'ayn-ı başiretümden keşf eylediler. Başar-ı ḥadīd ile nazar idüp meclā-yı ḥüsn olan şüretten cemāl-i muṭlaḳ

³⁸² Ben, kendi bakışımla arkadaşlarımı vehim ve galata düşürdüm ve gözümle (gözüm nedeniyle) kadehimden yüz çevirdim.

³⁸³ Onun sırrı takdis edilsin.

³⁸⁴ Bahsini ettiğimiz (şey).

³⁸⁵ Yazmada " " şeklindedir.

müşâhede eyledüm. Ve ol cemâlün feyzini ki zâhir-i vücuddür, cümle ‘âlem-i ervâh [u] ecsâm ve cevâhir ü a‘râza münbasıt buldum ve müfredât-ı mülk ü melekûtdan her neye bakdum ise bir haqîkat ve bir cemâl gördüm. Benüm nazârumda mihr ile zerre berâber ü yeksân ve her şeyden "*Kullu men ‘aleyhâ fân* (26) ve *yebka vechu rabbike zu'l-celâli ve'l-ikrâm*"³⁸⁶ sırrı nümâyândur. Lâ-cerem bu nazâr şâhibine cümle mevcûdât aqdâh-ı râh-ı ‘ışk u mahabbet ve mûcibât-ı mestî vü şevk ü meveddet olup cemâl-i muṭlaḳ[ı] mezâhir-i cemîle yüzinden müşâhede itmekden müstağnî olur. **Rubā‘î:**

[*Meḥ’ülü meḥ’îlû meḥ’îlûn fa’*]

Reft ân ki be kıble-i butân rû ârem

Harf-i ğam-keşân be-levḥ-i dil benigârem

Âheng-i cemâl-i câvidânî dârem

*Husnî ki ne câvidân ez ân bîzârem*³⁸⁷

*Kāl*³⁸⁸ [5a]

ففي حانٍ سُكْرِي حانٍ سُكْرِي لِفِتْيَةٍ بِهِمْ تَمَّ لِي كَتْمِي الْهَوَى مَعَ شُهْرَتِي 4)

Fe-fi ḥāni sukrī ḥāne sukrī li-fityetin

Bihim temme lî ketmi'l-hevâ ma‘a şöhretî

Fe-fi'deki **fā** sebebiyyedür. Evvelki **ḥān** kelimesinün aşlı ḥānetdür,³⁸⁹ zarûret-i şî‘r için *tâsı* hâzıf olınmışdır. Hamr şatılan mevzi‘e dirler. İkinci **ḥān** fi‘l-i mâzîdür *ḥāne yaḥînu*dan. Maşdarı *ḥaynūnet*e gelür. Vakt ma‘ nasınadır. **Fityetin**: Cem‘ -i fetâdur, fityân gibi. Murâd erbâb-ı bidâyetden olan ehl-i sülûkdur. **Bihim**'de **bā** sebebiyyedür. Zâmîr-i

³⁸⁶ “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır” (Rahman, 55/26-27).

³⁸⁷ Putların kıblesine yüz tuttuğum ve onların gamını gönlümün levhasına kazıdığım günler geçti gitti. Ben kalıcı cemâle yöneldim ve kalıcı olmayan güzellikten nefret ediyorum.

³⁸⁸ Dedi ki

³⁸⁹ Yazmada " " şeklindedir.

cem' fityeye rāci'dür. **Temme:** Fi'l-i māzīdür. Tamām oldı ma'nāsınadır. **Ketm:** Maşdardur; setr ma'nāsına. Fā' iline muzāfdur ki yā'-i mütekellimdir. **El-hevā'** da elif lām 'ahd içündür. Murād beyt-i sābıkda mezkūr olan maḥabbet-i ḥāşşadır. Hevā³⁹⁰ maḥabbet ma'nāsınadır. Ba'z-ı nüsaḥda **ketmu'l-hevā'**³⁹¹ vāki' olmuşdur yā'-i mütekellimsüz. Bu taḳdīrce maşdar mef'ūline muzāf olmuş olur. **Ma'a:** Bir isimdür ki mā ba'dınıñ mā ḳabline muḳārenetin ifāde eyler, şöhretüñ ketme muḳāreneti gibi.

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: **Fe-fi ḥāni sukrī:** Benüm sekrüm mevzi' inde. **Ḥāne şukrī:** Baña şükr itmeklük vākti oldı. **Li-fityetin:** Bir bölük kimesnelere ki ya'nī maḳām-ı sekrde baña şükr itmek vācib oldı [5b] bir t̄ayifeye ki. **Bihim:** Anlaruñ sebebiyle. **Temme lī:** Baña tamām oldı. **Ketmi'l-hevā':** Benüm maḥabbetümi ketmüm³⁹² **Ma'a şöhretī:** Benüm 'aşḳda şöhretüm ile bile.

Hāşılı'l-ma'nā: Ya'nī bir t̄ayife ki mezāhir-i cemāleye nazar idüp mütekeyyif olmaḳda benüm ile hem-reng ü hem-meşreb idiler, ve ben daḫı 'ıṣka ibtilā'-ile şöhretde anlar ile müşterek idüm; lākin anlar şühūd-ı ḥüsn-i muḳayyed ile müşāhede-i cemāl-i muṭlaḳdan maḥcüb eylediler. Benüm maḥall-i ḥüsn-i nazarda anlar ile iştirākum oldıḡı cihetden ḥüsn-i şüretten cemāl-i zāt müşāhede idenler ile nazarı ḥüsn-i şürete maḳşūr olanlar beyninde iştibāḥ vāki' oldı. Ve bu iştibāḥ ḥaḳıḳaten perde-i cemāl-i yār ve ḳıbāb-ı ḡayret-i dil-dār vāki' olmuşdur tā ki her kem-sermāye, gevher-i bī-behāya ḡarīdar olmaya ve her fūrū-māye, bāzār-ı maḥabbetde kendüni bu dürr-i yektāya müştērī bulmaya. Çünki benüm şüreten bunlar ile iştirākum muḥaḳḳaḳ u mübeyyen ve ḥaḳıḳaten maḥabbet-i ḥāşşaya maḫzar oldıḡum cihetden anlardan imtiyāzum muḳarrar u müberhen oldı. Bunlar ile şūrī iştirākum bunlaruñ ḥaḳḳında şükr ü senāyī müceb [6a] oldı. Zīrā benüm 'aşḳ-ıla şöhretüm keşf-i esrārımı muḳteżī iken bu t̄ayife sebebiyle ketm-i esrārımuñ kemāline bā' iş ü illet ve maḥabbet-i ḥāşşaya maḫzar oldıḡum çeşm-i aḡyārdan pūşīde vü maḫfūz olmaḡa sebep ü ālet oldı. Eger bunlar ile iştirākum olmaya ḡāyız idi ki benüm yār bile sırr-ı nihānum zāhir ü peydā ve 'aşḳ-ı dil-dār-ile telezzüz ü tekeyyüfüm rüşen ü hüveydā olaydı. Lā-

³⁹⁰ Yazmada " " şeklindedir.

³⁹¹ Yazmada " " şeklindedir.

³⁹² Yazmada " " şeklindedir.

cerem bu bir ni‘ metdür ki aña bu t̄āyife ile şūretde iştirākum sebeb ü ‘ illet olmışdur. Bu cihetden bunların haqqında şükr ü senā itmek vācib ü lāzım oldu dimekdür. **Rubā‘ī**:

[Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fa‘l]

Ber ‘ūd-i dilem nevāht yek zemzeme ‘aşk

Zān zemzeme em zi pāy tā ser heme ‘aşk

Haqqā ki be-va‘dehā neyāyem bīrūn

Ez ‘uhde-i şükr-gūyī-i yek deme ‘aşk³⁹³

Vaqtā ki başt levāzim-i sekrden olup qabz levāzim-i şahvdan oldıysa Hāzret-i nāzım *quddise sirruh* ma‘şukla mu‘āmele vü inbisāt-ı zuhūr-ı sekrden ‘ibāret olan inkızā’-i şahva ta‘līk idüp buyurdılar ki:

وَلَمَّا انْقَضَىٰ صَحْوِي تَقَاضَيْتُ وَصَلَهَا	وَلَمْ يَغْشَنِي فِي بَسْطِهَا قَبْضُ خَشْيَتِي 5)

Ve lemme'nqazā şahvī tekāzaytu vaşlehā

Ve lem yağšenī fi baştihā qabzu haşyetī

İnkazā: Tamām oldı [6b] dimekdür. **Şahv**: Sekrūn zıddıdır. Ayık ma‘nāsınadır. **Tekāzaytu**: Fi‘l ve fā‘ıldür, taqāzī eyledüm. **Vaşlehā**: Mef‘üldür **tekāzaytu**nuñ. **Vaşlehā** ile **baştihā**daki zamīr maḥbūbeye rāci‘dür. Ve **lem yağšenī**deki *vāv* hāliyyedür. **Lem**: Cāzimedür. **Yağšenī**: Fi‘l ve mef‘üldür. **Qabzu**: Fā‘il[i]dür **yeğşā**'nuñ. **Qabzu** muzāfdur haşyete. **Haşyet** daḥı muzāfdur yā’-i mütekellime. Başt ile qabz, sekr ile şahv hālinde ‘uşşāka tārī olur bir hāletden ‘ibāretdür ki her kaçan ki ‘āşıkda sekr gālib olup ‘aql

³⁹³ Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a ait olan bu rubai

“Aşk gönül uduma bir ezgi çaldırdı

Bu ezgiyle baştan ayağa her yanım aşk oldu.

Gerçekten şarap olmaksızın dışarı çıkmam

Bir nefeslik aşkın hakkını ödeyemem”

şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Kanar, s. 193.

mağlûb olmağla ma'şûkuñ kibriyâ vü 'azameti vü kendününñ haķāret ü denā'eti cihetinden cenāb-ı ma'şûka ile münādemeye 'adem-i liyāķati melhûz olmayup ma'şûkaya beṣṣ ü ṣekvāya cür'et eylese aña baṣṣ dirler. Ve her kaçan ki ṣaḥv ġālib olup ḥükm 'aķluñ olmağla zıkr olınan 'adem-i münāsebet melhûz olup 'arż-ı ḥāle kendüde liyāķat müşāhede itmemek ile mübāsaṭa memnû' olsa aña ḳabz dirler.

Taķdīr-i kelām dimek olur ki: **Ve lemme'nḳazā:** Vaķtā kim munḳazī oldı ise, ya'nī dükendi ise. **Ṣaḥvī:** Benüm ayıķluğum. **Teķāzaytu:** Taķāzā eyledüm, ya'nī taleb eyledüm. **[7a] Vaṣleḥā:** Ma'şûkanuñ vaṣlini. **Ve lem yağṣenī:** Ḥālen beni iḥāṭa eylemedi, ya'nī mağlûb eylemedi. **Fī baṣṭihā:** Maḥbûbenünñ baṣṭında, ya'nī maḥbûbe ile mübāsaṭa vü mükālemede. **Ḳabzu ḥaṣyetī:** Benüm ḳabz ü ḥaṣyetüm ḥavfı.

Hāsilu'l-ma'nā: Vaķtā kim ḥālet-i sekr ü bī-ḥodī ġalebesiyle ṣaḥv u ṣu'ūrumdan eṣer ḳalmadı ise maḥbûbenünñ vaṣlın taleb eyledüm. Ve maḥbûb-ı ḥaķīķīnün³⁹⁴ talebi 'ayn-ı vicdān idügin bildüm ve yār-ıla bī-keyfiyyet ü kemm mu'āmeleyle baṣladum. Ḥālen bu mu'āmele vü mübāsaṭa eṣnāsında baña ḳabz u ḥaṣyet istilā vü ġalebe eylemedi. Zīra ḥavf u ḥaṣyet ṣāḥī vü 'āķıl kārıdur, benüm ṣaḥv u ṣu'ūrum bi't-tamām munḳazī olmışdı.

Rubā'ī:

[Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fa'l]

Key bāṣed u key libās-i hestī ṣode ṣaḳ

Tābān geṣte vech-i cemāl-i muṭlaḳ

Dil der ṣaṭevāt-ı nūr-ı ü mustehlek

Cān der galebāt-ı ṣevḳ-i ü musteğraḳ³⁹⁵

³⁹⁴ Yazmada " " " şeklidir.

³⁹⁵ "Nasıl olur, nasıl varlık elbisesi yırtılır?"

Mutlak yüzün güzelliği parlamıştır

Gönül onun nurunun hamleleriyle yok oldu

Can onun şevkinin galebe çalmasıyla boğuldu". Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a ait olan bu rubainin hem okunuşu hem de Türkçe karşılığı, Mehmet Kanar'ın "Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Rubailer" adlı eserine dayanarak

Ḥafî buyurulmaya ki ihtilâfât-ı meşârib ḥasebiyle evliyâ ’ullâh ba’ zısı ‘İseviyyü'l-meşhed ve ba’ zısı Müseviyyü'l-meşhed ve ba’ zısı cemî’ -i meşâhidi câmi’ olan Muḥammediyyü'l-meşhed olur. Anlar ki Muḥammediyyü'l-meşhed olmaya ancak vâsıl olduğu meşhedden feyz alup ol meşhede müte’ allık taşarrufâtla [7b] mutaşarrıf olup ve ol meşhedde zuhûr iden tecelliyâta mazhar olur ki aña tecellî-i şûrî ve tecellî-i nûrî ve tecellî-i ma’ nevî dirler. Bu cümle tecellî-i sıfâtdur. Ve anlar ki fiṭrat-ı aşîyye ve devlet-i ezeliyye iktizâsıyla cemî’ -i ḥavârîka menba’ ve cümle-i tecelliyâta mecma’ olan maḥbûbiyyet ü fakr-ı ḥaḳḳî meşhedinde bulunalar, anlar Muḥammediyyü'l-meşheddürler. Anlar cemî’ -i meşâhidden³⁹⁶ feyz alup bi'l-âḥare kendü maḳarları tecellî-i zevkî vü zâtîye mazhar olmayınca ḳâni’ ü mütesellî olmazlar. Ve bu ṭâyife-i ‘ aliyye ḳabûl-i Rabbânîye mazhar olup bi-iznillâh sâbıḳun bi'l-ḥayrâtdurlar. Bunların mazhar oldukları devlet sa’y ile ele girecek nesne degüldür, inâyet-i ezeliyyeye mevḳûfdur. *Ke-mâ ḳâla'llâhu te’âlâ: "Ve minhum sâbıḳun bi'l-ḥayrâti bi-iznillâh zâlike huve'l-fazlu'l-kebîr"*³⁹⁷. Lâ-cerem ḳıdvetü'l-‘uşşâḳ Ḥazret-i nâzım *ḳuddise sirruh* inâyet-i ilâhiyye iktizâsıyla kendüsi meşhed-i Muḥammediyyede bulunup ekser-i enbiyâ *aleyhimu's-şalâtu ve's-selâm*³⁹⁸ meşâhidinden daḥî feyz-pezîr olup bu beytden âtiyede **ve lev enne mâ-bî bi'l-cibâl**³⁹⁹ beytine varınca seyr-i Müsevî ile taḥḳîklerini beyân idüp buyurmuşlardır ki [8a]

رَقِيبٌ بَقَا حَظٌّ بِخُلُوةٍ جَلُوتِي (6)

وَأَبْتَنَتْهَا مَا بِي وَلَمْ يَكْ حَاضِرِي

Ve ebseştuhâ mâ bî ve lem yeku ḥâzîrî

Raḳîbu bekâ ḥazzîn⁴⁰⁰ bi-ḥalveti celvetî

verilmiştir. Bkz. Kanar, s. 192. Ayrıca bu rubai, Molla Câmi'nin *Levâ'ih* adlı eserinde de yer almaktadır. Bkz. Abdurrahman Câmi, *Levâ'ih*, vr. 4b.

³⁹⁶ Yazmada " " şeklindedir.

³⁹⁷ Allahu Teâlâ'nın buyurduğu gibi: “Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur”. (Fâtır, 35/32).

³⁹⁸ Onlara salat ve selam olsun.

³⁹⁹ Kasîdenin 11. beytine müracaat edilsin.

⁴⁰⁰ Divanda “lehâ ḥâzin (لها حَاضِرٌ)” şeklindedir.

İbşās: Lügatde tefriķa ve ifşā-yı sırda dirler. Gāhī mecāzen şikāyet ma' nāsında dağı isti' māl olunur. Bu mağalde **ebseştu:** *Azhartu's-şikāyete ve'l-huzne*⁴⁰¹ dimekdür. **Ebseştu:** Fi' l ve fā' ildür. Me'f üleyñ iktizā eylemişdür. Mađbübeye rāci' olan zāmīr **ebseştu**'nuñ me'f ül-i evvelidür. **Mā bī**'deki **mā** mevşüldüre*ellezī* ma' nāsına. Şılası muķadder *nezele* veyā *halledür*. *Mā* 'i mevşül muķadder şılası ile me'f ül-i şānīs[i]dur **ebseştu**'nuñ. **Bī**'deki **bā** ilşāk içündür, mütē' allıkdür fi' l-i muķaddere. **Ve lem yeku**'da **vāv** hāliyyedür. **Lem:** Cāzimedür. **Hāzīrī**'deki **yā** yā' 'i mütেকellimdür. **Raķīb:** Mađbüb[ı] ğayrdan gözediciye dirler. **Beķā** memdüdedür, zārüret-i şī' r için kaşır olınmuşdur. **Hazz:** Naşīb ma' nāsınadır. **Bi-halveti**'deki⁴⁰² **bā** *fī* ma' nāsınadır; *eķamtu bi-Baġdād*⁴⁰³ gibi. **Halvet:** *Huluvv* ma' nāsınadır, muvāşalat ve muşāhabet için tehliye⁴⁰⁴ olınan meķān-ı hālīnün ismidür. **Celve:** Zuhūr ma' nāsınadır.

Taķdīr-i kelām dimekdür ki: **Ve ebseştuhā:** Şikāyete başladum mağbübeye. **Mā bī:** Baña nāzil olan ālām u eşķām-ı ' aşķdan. **Ve lem yeku:** [8b] Hālen degül idi. **Hāzīrī:** Benüm hāzīrum, ya' nī benüm yanumda hāzır. tā ki mānī' -i ' arz-ı hāl ola. **Raķību beķā hazzın:** Beķā-yı hazz-ı raķīb. **Bi-halveti celvetī:** Mađbūbe tecellī eyledüġi halvetde.

Hāşılı'l-ma' nā: Çünkü şahvum munķazī olup mest oldum kendümi yitirüp yāri buldum. Zīrā bu fikdān ' ayn-ı vicdāndur. Ve anuñ ' aşķında çekdüġüm şedāyid ü ālāmdan yāra şikāyete başladum. Erbāb-ı ' aşķuñ ķā' ide-i muķarraresindendür ki her bār ki şeb-i firāk ġāyete ve zamān-ı iftirāk nihāyete irişüp devlet-i vişāl el vermekle yāra ' arz-ı hāle fırsat bula, ' āşıķuñ zebānına evvel cārī olan zamān-ı firķatda çekdüġi ālāmı rivāyet ve eyyām-ı müfāraķatda ser-güzēşti olan ġamdan şikāyet olur. Lā-cerem üslūb-ı ma' hūd-ı ' āşıķān üzre yāra şikāyete başladum. Bā-huşūş⁴⁰⁵ ki beķā ' -i hazz-ı raķībī dağı hāzır degül idi ki ' arz-ı hāle mānī' ola dimekdür.

⁴⁰¹ Üzüñtü ve şikayetimi dile getirdim.

⁴⁰² Yazmada " " şeklindedir.

⁴⁰³ Baġdat'ta kaldım.

⁴⁰⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁴⁰⁵ Yazmada " " şeklindedir.

Haftı buyurulmaya ki huzûz iki kısımdır; biri huzûz-ı nefsâniyyedür ki mâni‘-i kurbdur. Ve biri huzûz-ı rûhâniyyedür ki mâni‘-i ittiḥâddur. Her kaçan ki sâlik [9a] huzûz-ı nefsâniyyeden münkaṭı‘ ola, mertebe-i kurb vâşıl olup bir ḥalvet[e] dâhil olur ki yâr aña ol ḥalvetde şıfâtla tecellî eyler; Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm⁴⁰⁶ ḥazretlerine şıfat-ı kelâm ile tecellî eylediği gibi *Ke-mâ ḳâla’llāhu te‘ālā: "Ve kellema’llāhu Mûsā teklīmā"*.⁴⁰⁷ Ve her kaçan ki huzûz-ı rûhâniyyeden münkaṭı‘ ola, mertebe-i ittiḥād ḥâşıl olup bir ḥalvet-i ḥâşşa dâhil olur ki yâr aña ol ḥalvetde zâtıyla tecellî eyler; seyyidü'l-enbiyâ Muḥammed Muştafâ şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem⁴⁰⁸ ḥazretlerine vâkı‘ olduğu tecellî-i zâtî gibi. Mâ nahnu fihde nâzım *ḳuddise sirruh* ḥazretlerinüñ **lem yeku ḥâziriṛi rakıbu beḳâ ḥazẓin** buyurdıkları huzûz-ı nefsâniyye inḳıṭā‘ ile tecellî-i şıfâta mazhar olduklarına işâretdür. Zîrâ vaşl u rü‘yet talebi daḳı huzûz-ı rûhâniyyedendür. Eger sâyıl su‘âl iderse ki **ḥazẓ** kelimesi siyâḳ-ı nefyde münekkeren zıkr olunmak ‘umûm ifâde ider, cevâb virilür ki mâ-sebaḳda **teḳâzaytu vaşlehâ** ḳavli ile âtiyede **erâke bihâ** ḳavli muḥaşşışdur. Zîrâ vaşl u rü‘yet⁴⁰⁹ taleb eylemişdür. Bâ-ḥuşûş ki huzûz-ı nefsâniyyenüñ [9b] daḳı ‘umûm[ı] vardur.

Taḳdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve lem yeku ḥâziriṛi rakıbu beḳâ ḥazẓin mine'l-ḥuzûzi'l-lâ'ıḳati bi-hâza'l-mavtın. Ke-mâ lâ yaḥfâ ‘ale'l-mute‘emmil*.⁴¹⁰ **Rubâ‘î:**

[*Me‘ûlû mefâ‘ilün mefâ‘ilün fa‘*]

Z’în sâñ ki fenâ‘-i ḥ ṭışten mî-ḥ ṭāhî

Ez ḥirmen-i hestiyet cevî key kâhî?

Tâ yek ser-i mû zi ḥ ṭışten āgāhî

*Ger dem zenî ez rāh-ı fenâ gum-rāhî*⁴¹¹

⁴⁰⁶ Selam onun üzerine olsun.

⁴⁰⁷ Allahu Teâlâ'nın buyurduğu gibi: “Allah, Musa ile de doğrudan konuştu” (Nisâ, 4/164).

⁴⁰⁸ Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun.

⁴⁰⁹ Yazmada " " " şeklindedir.

⁴¹⁰ Benim yanımda, bu yere layık olan şanslardan birinin devamını gözetken biri bulunmuyordu. Teemmül edenlerden gizli olmadığı gibi.

⁴¹¹ Abdurrahman Câmî'ye ait olduğunu tespit ettiğimiz bu rubai, “Kendi benliğinden vazgeçip yok olmak istiyorsan niçin varlık harmanından bir arpa kadar bile eksiltip vazgeçmezsin! Bil ki, bir kılın ucu kadar

وَقُلْتُ وَحَالِي بِالصَّبَابَةِ شَاهِدٌ وَوَجَدِي بِهَا مَاجِيٍّ وَالْفَقْدُ مُثَبِّتِي 7)

هَبِي قَبْلَ يُفْنِي الْحُبُّ مَنِّي بَقِيَّةً أَرَاكِ بِهَا لِي نَظْرَةَ الْمَتَلَفِّتِ 8)

Ve **kultu** ve **hālī** bi's-**ṣabābeti** **ṣāhidun**

Ve **vecdī** **bihā** **māhiyye** ve'l-**faḫdu** **muṣbiti**

Hebī **ḳable** **yufni**'l-**ḥubbu** **minnī** **baḳiyyeten**

Erāki **bihā** **lī** **naẓrate**'l-**muteleffiti**

Ḳultu: Nefs-i mütেকellim-i vaḥdehdür; didüm dimekdür. Maḳūl-i ḳavl beyt-i ṣānīde **hebī**dür. **Ve hālī**'deki ve **Ve vecdī**'deki ve **ve'l-faḫdu**'daki **vāv**lar ḫālīyyedür. Bu cümle-i ḫālīyyelerün mecmū'ı **ḳultu** ile mef'ūl[i] olan **hebī** mā-beyninde vāḳi' olmuş cümle-i mu' terizalardur. **Hālī**'deki **yā** **yā'**-i mütেকellimdür. **Ṣabābe**: Şiddet-i şevḳe dirler. **Vecd**: Bāṭınuñ nūr-ı tecellīye muṣādefesidür. **Vecdūñ** mef'ūli maḫzūfdur, taḳdīri ve **vecdī iyyāhā bihā** dimekdür. **Bihā**'deki **bā** sebebiyyedür. **Ẓamīr** maḫbūbeye rāci'dür. **Māhiyy**: İsm-i fā'ıldür, *maḫā yemḫū maḫven*'den [10a] **yā'**-i mütেকellime muẓāf olup vāvdan maḳlūb olan ism-i fā'il **yāsı** **yā'**-i mütেকellimde idḡām olınmışdur. **Faḫd**: Yitmek ma'nāsınadır. **Muṣbit**: İsm-i fā'ıldür, işbāt idici dimekdür. **Yā'**-i mütেকellime muẓāf olmuşdur. **Hebī**: Emr-i mü'ennesdür. *Vehebe yehebu hibetenden*, mef'ūlidür **ḳultunuñ**. **Ḳable**: Zarfda tevessü' olduğundan ötüri muẓāfı⁴¹² olmuşdur **yufnīnūñ**. **El-ḫubbu**: Fā'ili, **baḳiyyeten** mef'ūlidür **yufnīnūñ**. **Erāki bihāda erā**: Nefs-i mütেকellim vaḥdehdür. **Kāf**: **Ẓamīr**-i mü'ennes-i muḫāṭabadur. **Bihā**'daki **bā** sebebiyyedür. **Ẓamīr** baḳiyyeye rāci'dür. **Lī** ile **naẓrate** mef'ūlleridür **hebīnūñ**. *Lefete vechehu 'anhu; şarafahu*⁴¹³ dimekdür. **Muteleffit**: *Mutaşarrifu'l-vech*⁴¹⁴ ma'nāsınadır. Bu maḫalde **naẓrate**'l-**muteleffit**'den murād 'uşşāḳuñ 'aẓamet-i yārdan yāḫud ḫavf-ı aḡyārdan göz ucıyla olan naẓra-i pinhānısıdır.

kendi benliğinden haberdar olduğun müddetçe yokluk yolundan bahsedersen yolunu kaybedersin" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Abdurrahman Cami, *Levā'ih*, vr. 6a.

⁴¹² Yazmada " " şeklindedir.

⁴¹³ Yüzünü ondan çevirdi yani onu uzaklaştırdı.

⁴¹⁴ Yüz çeviren.

Takdîr-i kelâm demek olur ki: **Ve kûltu:** Ben didüm; ya‘ nî maḥbûbeye. **Ve ḥālî:** Hâlen ki benüm ḥālüm. **Bi‘ş-şabâbeti:** ‘aşıkluğuma. **Şâhidun:** Şâhiddür. **Ve vecdî bihâ:** Hâlen ki benüm anı bulmam. **Mâḥiyye:** Beni maḥv idicidür. **Ve'l-fakdu:** Hâlen ki benüm anı yitürmem. **Müşbitî:** Benüm müşbitümdür; [10b] ya‘ nî beni işbât idicidür, ya‘ nî zâhir-i ḥālüm ‘aşıkluğuma şâhid olup ve benüm yâr ile yâr bulmam beni maḥv idici olup ve benüm zuhûr-ı âşâr-ı beşerîyyet ile yârı yitürmem beni müşbit olduğu hâlde yâra didüm ki: **Hebî:** Bağışla. **Ḳable yufni'l-ḥubbu:** Maḥabbet ifnâ itmezden evvel. **Minnî:** Benden. **Baḳiyyeten:** Baḳiyyeyi. **Erâki:** Ben seni göreyin. **Bihâ:** Ol baḳiyye sebebiyle. **Lî:** Baña; ya‘ nî baña bağışla. **Naẓrate'l-muteleffiti:** Müteleffit naẓrası gibi bir naẓra bağışla.

Beyt-i şânînün takdîri: *Hebî lî naẓrate'l-muteleffiti ḳable yufni'l-ḥubbu minnî baḳiyyeten erâki bihâ*⁴¹⁵ demekdür.

Hâsılı'l-ma‘nâ: Çünkü Ḥazret-i ma‘şûkaya beşş-i şekvâya başladum ve bâtınumda merkûz olan ateş-i maḥabbet zâhir-i ḥālümünden ‘ayân ve nâr-ı derûnum şarâb-ı âhumdan ‘âleme nümâyân olup yârı vicdânım ve vücûdumı mâḥî; andan firâḳum vücûdumı müşbit olduğu hâlde aña didüm ki: Vücûdumdan ancak bir baḳiyye ḳalmışdur ki seni göreyin, maḥabbet benden ol baḳiyyeyi daḥı ifnâ idüp vücûdumı ‘adem-i şırf itmezden evvel baña bir naẓra bağışla demekdür.

Ḥafî buyurulmaya egerçi kim furû‘ i‘tibârıyla aḳsâm-ı tecelliyât [11a] çokdur lâkin cümlesi iki aşılta mündericidür. Biri tecellî-i şıfâtdur, ve biri tecellî-i zâtdur. Ve sâlik tecellî-i şıfâta ol zamân mazḥar olur ki tezkiye-i nefis ve tecliye-i rûḥ ve ‘imâret-i bâtın sebebiyle tehẓîb-i aḥlâḳ idüp anda âşâr-ı nefsdan nesne ḳalmaya ki aḥlâḳ-ı ilâhiyye ile taḥalluḳ mertebesidür. Eger sâ‘il su‘âl iderse ki sâlikde âşâr-ı nefsdan nesne ḳalmamak niçe mümkindür, me‘âkil ü meşârib kısmı daḥı ḥuẓûz-ı nefsanîyyedendür, bu mertebelerden enbiyâ ‘aleyhimu's-selâm⁴¹⁶ geçmemişlerdür fe-keyfe ki evliyâ geçmek mutaşavver ola? Cevâb virilür ki nefsün ḥazzı iki kışımdur. Bir kısmı ḥazz-ı ṭabî‘îsidür

⁴¹⁵ Aşk vücudumdan kalanı mahvetmeden, bana, yüz çevirenin bakışı gibi bir bakış bağışla ki onunla seni göreyim.

⁴¹⁶ Selam onların üzerine olsun.

ki el-beşeriyetu [zıddu']r-Rubûbiyyeti⁴¹⁷ fehvâsınca⁴¹⁸ cemî'-i ahlâk-ı zemîmeye menba'dur. Ve her nesne ki murâdullâhdur, bi't-ṭabi' anuñ ḥilâfına râğıbdur ḥadd-i zâtında mezmûm olup ve'inde's-şer' memnû' olan bu kısımdur. Bir kısmı daḥı şol ḥuḫûzdur ki 'inde's-şer' aña ruḫşat ve icâzet virilmişdür. Ancılayın ḥuḫûzuñ terkine 'azîmet bid'atdûr, bel ki anı irtikâbda niçe ḥikmet ü maşlahat vardur. Dîn-i İslâmıda rahbâniyyet memnû' dur. Kemâl ḥadd-i vusṭadadur; *ke-mâ kâle* [11b] "*Ca'elnākum*⁴¹⁹ *ummeten veseṭan li-tekūnū ṣuḥedā'e*⁴²⁰ *ala'n-nāsi*"⁴²¹ âye. Ve ḥuḫûz-ı mezkûreden biri münâkaḫadur, terki mezmûmdur. Zîrâ ibkâ'-i nev'-i insân anuñladur. Meşelâ 'abd-i me'zûn mevlâsı izin virdigi mertebelerde terk-i taşarruf eyleyüp ḫuluñ taşarruf ne ḥaddidûr dise mevlâsınuñ emrin yerine getürmemek ile 'âşî olmış olur. Şer'-ile muraḫḫaş olan bu kısımındur ḥuḫûz-ı memnû' adan degüldür. Belki sebep-i ḫurbdur, lâkin tâlib-i ḫaḫ mertebe-i kemâle irişince 'azîmet ile 'amel idüp müşteheyâtdan perhîz itmek lâbüddür. Ḥadd-i vasaṭı bulmaḫda deḫâyık çokdur. Hemân bende şıdk u iḫlâş ile 'amele 'âzim olıcaḫ Ḥak Te'âlâ hâdîdür ifrât u tefrîtdan şaḫlar ve deḫâyık-ı nefsi fehme tevḫîḫ virür. Ve biri daḥı tecellî-i zâttur. Tecellî-i zât fenâ-yı zât ile olur. Lâkin fenâ'-i zât ta'lîm-i İlâhîden ğayr[ı] ile olmaz. Bu ḫalvet-serâya aġyâr girmez. Maḫhar-ı inâyet-i ezeliyye olmaya bu devlete fâ'iz olmaz bunda sermâye yoḫluḫdur. Yoḫluḫ fenâyâ dimezler, belki fenâ-yı fenâyâ dirler ki bu ma'nâ fenâyla ittişâfdan daḥı fânî olmaġla olur. [12a] Beyt:

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Şıfat-ı bâde-i işkeş zi men-i mest mepors

Zevk-i in mey neşinâsî be-Ḥudâ tâ neçeşî⁴²²

⁴¹⁷ Beşeriyet (Beşerilik) Rubûbiyyetin (tanrılık) zıddıdır.

⁴¹⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁴¹⁹ Yazmada "ve ca 'Inākum" şeklindedir.

⁴²⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁴²¹ (Allah'ın) buyurduğu gibi: "Sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olunuz diye sizi orta bir ümmet yaptık". (Bakara, 2/143).

⁴²² O'nun aşkı içkisinin nasıl olduğunu benim gibi sarhoşa sorma! Allah'a ant olsun ki tatmadığın müddetçe bu içkinin verdiği zevki bilemezsin.

Bu ma' nānuñ deḳāyıkına vuḳūf ve tefāvūt-i merātibine ittılā' murād olursa erbāb-ı zevḳ ü vicdān mulāḫazası üzre sūre-i İsrā'da beyān buyurulan seyr-i Muḫammedī ile sūre-i A' rāf'da zıkr olınan seyr-i Müsevī diḳḳatle nazar buyurula ki mevzi' eyn-i mezbūreynde bu deḳāyıkā birkaç vech-ile işāretler vardır. İşāret-i ūlā: Ḥāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām dā'ī vü ṭālib olup "*erini*"⁴²³ buyurmuşlardır. Ve Ḥāzret-i Muḫammed 'aleyhi's-selām med' uvv u maṭlūb olup anlarıñ ḥaḳḳında "*esrā*"⁴²⁴ buyurulmuşdur. İşāret-i şānī: Mīḳāte mecī'-i ism-i Mūsā ile müsem mā olan beşeriyyet ve ta' ayyüne isnād olinup "*cā'e Mūsā*"⁴²⁵ dinilüp leyle-i isrāda *bi-'abdihi* ile isrāyı cemī' varluḳdan munḥali' olup faḳr-ı ḥaḳīḳīye ve 'abdiyyet-i ḥaḳīḳīyyeye mazḥar olan ḥaḳīḳat-i Muḫammediyyeye nisbet itmişlerdür. Ke'ennehu "*El-'abdu ve mā yemlikuhu kāne li-mevlāh*"⁴²⁶ muḳtezāsınca Ḥāzret-i Muḫammed 'aleyhi's-selām'da zāhir olan kemālāt cümleten kemālāt-ı ilāhiyyedür, beşeriyyete müsned olacak nesne degüldür dimege işāretdür. İşāret-i şālise: Ḥāzret-i Mūsā [12b] 'aleyhi's-selām ḥaḳḳında rü'yeti 'adem-i istikrārı muḳarrer olan şey'ün istikrārına ta' līḳ idüp "*Fe-'ini-steḳarra mekānehu fe-sevfe terānī*"⁴²⁷ buyurilup Ḥāzret-i Muḫammed *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* ḥaḳḳında "*Li-nuriyehu min āyātina*"⁴²⁸ ile irā'et-i āyāt murād olduğına işāret buyurulmuşdur. İşāret-i rābi' a: Ḥāzret-i Mūsā'ya 'aleyhi's-selām baḳīyye-i vücūd-ile tecellī-i zāt müyesser degül idügin indikāk-ı cebel ile tefhīm idüp ḥabībullāh *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* ḥāzretlerine kendülüğinden ḥālī olup ḥaḳḳı vücūd-ı mevhūb-ı ḥaḳḳānī ile gördüğüne "*İnnehu huve's-semī' u'l-başı*"⁴²⁹ ile ta' līm buyurmuşlardır. Bu maḥalde ehl-i taḥḳīḳ zevḳi üzre deḳāyıkā nihāyet yokdur. Zevḳ-i şaḥīḥi olup munşif olanlara vāzıḥ u rüşendür. Tafşīlī iṭnābı mūcib olduğu-çün terk olinmişdur. Ve şāriḥ-i muḥaḳḳıḳ ḳıdvetu'l-'ārifin ḳurreti 'uyūni's-sālikin Şeyḫ Maḥmūd-ı Ḳāşānī ḥāzretleri buyurmuşlardır ki: Eger nāzım ḥāzretleri Ḥaḳ *subḥānehu ve te'ālā* dan

⁴²³ "Bana (kendini) göster" (A' rāf, 7/143).

⁴²⁴ "Götürdü" (İsrā, 17/1).

⁴²⁵ "Mūsā, gelip..." (A' rāf, 7/143).

⁴²⁶ Cüneyd-i Bağdadi'ye ait olan bu ibare, "Köle, sahibinin malı olduğu gibi, kölenin sahip olduğu şeyler de sahibinindir" şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁴²⁷ "Eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin" (A' rāf, 7/143).

⁴²⁸ "Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye" (İsrā, 17/1).

⁴²⁹ "O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir" (İsrā, 17/1).

vücūd-ı mevhüb-ı haqqānī taleb eylese ki aña beḳā ba‘ de'l-fenā dirler. **Hebī ḳable yufni'l-ḥubbu minnī baḳiyyeten erāki bihā**⁴³⁰ yerine *Hebī ba‘ de yufni'l-ḥubbu ‘annī baḳiyyeten erāki bihā*⁴³¹ dise [13a] bu maḥalle enseb idi. Lākin ḥafī degüldür ki ‘ aşık-ı müştāḳuñ ḥālī taleb-i dīdārdan ḥālī degüldür. Nāzım ḥazretleri baḳiyye-i vücūd ile tecellī-i zāt müḥāl idügin bilmez degüldür. Lākin ḡalebe-i şevḳ ü maḥabbet ile müḥālī cevāz mertebesine tenzīl idüp kendüde beḳāya-yı vücūd şābit ü mevcūd iken yine taleb-i rü’yet bī-iḥtiyārılığından nāşī bir ḥāletdür *ve le-ḳad aḥsene men ḳāl* **Beyt:**

[Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Sin teki sulṭānı sevmek haddüm irmesdür velī

Bu belālīg⁴³² ‘ aşḳ fark itmez geda vü şāhını

Bu cihetdendür ki beyt-i ātīde tecellī-i zāt olmaz ise Bārī tecellī-i şīfāt ile iḥsān eyle diyü maḥbüb-ı haḳīḳīden istimā‘ -i kelām ile telezzüz taleb eylemişlerdür. **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ ülü mefā‘ ilün mefā‘ ilü fe‘ ül*]

Ān meh ki vefā vu mihr sermāye-i ūst

Evc-ı felek-i ḥusn kemīn pāye-i ūst

Ḥorşīd-i roḥeş niger u ger netvānī

*Ān zulf-i siyeh niger ki hem-sāye-i ūst*⁴³³

⁴³⁰ Aşk vücudumdan kalanı mahvetmeden, bana müteleffitin bakışı gibi bir bakış bağıyla ki onunla seni göreyim.

⁴³¹ Aşk vücudumdan kalanı mahvettikten sonra, bana müteleffitin bakışı gibi bir bakış bağıyla ki onunla seni göreyim.

⁴³² Yazmada" " şeklindedir.

⁴³³ Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a ait bu rubai “Güzellik göğünün zirvesi, sermayesi vefa ile sevgi olan o Ay'ın, en basit payesidir, onun yanağının güneşine bak, eğer bakamıyorsan onun komşusu olan o siyah saça bak” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Kanar, s.63. Ayrıca bu beyit Abdurrahman Câmî'nin *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye* adlı eserinde yer almaktadır. Bkz. Abdurrahman Câmî, *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*, Süleymaniye ktp., Ayasofya Koleksiyonu, nr. 4209, vr. 405b.

أَرَاكَ فَمِنْ قَبْلِي لَغَيْرِي لَدَّتِ 9)

وَمُنِّي عَلَى سَمْعِي بَلَنْ إِنْ مَنَعَتْ أَنْ

Ve munnī ‘alā sem‘ī bi-len in mena‘ti en

Erāki fe-min ḳablī li-ğayrī lezzeti

Munnī: *Yemunnu ‘aleyhi yemunnu minneten* emr-i mü’enneşdür. İn‘ām eyle ma‘nāsına. Bu maḥalde kelime-i **len**'den murād olan "*Len terānī*"⁴³⁴dür. Ve **len** ifāde-i nefyde ğayr-ı ḥurūf-ı nefyden eblağdur. Lākin te’yīdi mūcib degüldür. **İn mena‘ti**deki [13b] **in:** Ḥurūf-ı şart[dan]dur. Cezāsı maḥzūfdur. **Mena‘ti:** Fi‘l-i māzī-i müfred-i mü’enneş-i muḥāṭabadur. **En Enerāki**'deki **en:** Maşdariyyedür. Dāḥil olduğı⁴³⁵ fi‘l ile bile taḳdīr-i rü’yetde manşūbu'l-maḥal, mef‘ūlidür **mena‘ti**nüñ. Taḳdīr[i] *İn mena‘ti’-ru’ yete*⁴³⁶dimekdür. **Fe-min ḳablī**deki **fā:** Fā’-i ta‘līyyedür. **Ḳablī**deki **yā:** Yā’-i mütekellimdür **li-ğayrī**deki **yā** gibi. **Lezzet:** Fi‘l-i māzīdür, *ṭābe* ma‘nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām demek olur ki: **Ve munnī:** İḥsān eyle. **‘Alā sem‘ī:** Benüm sem‘üme. **Bi-len:** len ile; ya‘nī *terānī* demekle. **İn mena‘ti en erāki:** Eger men‘ idersen seni görmekten. **Fe-min ḳablī li-ğayrī lezzeti:** *Lezzet li-ğayrī min ḳablī*, ya‘nī benden evvel benden ğayrı biri daḥı lezzetliydi. Bu kelimeyi istimā‘ eyle ki ol Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāmdur.

Hāşılı’l-ma‘nā: Eger rü’yet-i zātuñ ile mütelezziz olmağdan başarımı men‘ eyledüñ ise bārī kelāmuñı istimā‘ ile sem‘umı mütelezziz kıl. Bā-ḥuşuş ki bu vech-ile telezzüz benden evvel benden ğayrısına daḥı vāḳi‘ olmuşdur ki ol Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāmdur. Efāzıl-ı şurrāḥdan ba‘zısı buyurmışlardır ki eger sā’il su’āl iderse ki tecellīye māni‘ ‘abduñ nefsi tecellī-i zātī saṭevātına [14a] ‘adem-i taḥammüli iken maḥbūb-ı ḥaḳīḳīye ḥiṭāben **in mena‘ti** diyüp men‘ i ma‘şūḳaya nisbetiñ ne vechi vardır? dise cevāb virürler ki: Ḳaçan Ḥaḳ *subḥānehu ve te‘ālā* bir ḳulına cemālin göstermek isteyüp tecellī eylese ol bende her ne ḳadar za‘īf daḥı olursa rü’yet-i cemāle ḳādir olur. ‘Abduñ bu vech-

⁴³⁴ “Beni katiyen göremezsın” (A‘râf, 7/143).

⁴³⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁴³⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁴³⁷ Görmeyi engellesen.

ile kudretinüñ dağı tārīki ikidür. Biri budur ki Haḡ *subḡānehu ve te‘ālā* sālike bir kuvvet ‘aṡa ider ki ol kuvvet vāsıtasıyla saṡvet-i tecellīye tākat görür. Ve yāhūd ol kuluñ taḡammüline göre tecellī, zīrā ki tecellī-i ilāhiyye gāh ‘alā sebīli'l-ḡahr olur ve gāh ‘alā vechi'l-luṡf⁴³⁸ olur, her ḡaçan ki ḡahr ile tecellī eylese eşyāyı cümleten fānī vü munḡahir olur. Ve her ḡaçan ki luṡf ile tecellī eylese cemī‘-i eşyā aña tākat götürür, gerek ol şey ḡavī olsun gerek za‘īf olsun. *İntehā kelāmu’ş-şāriḡ*.⁴³⁹

Haḡı buyurulmaya ki şāriḡ-i fāzılıñ bu taḡḡıḡından fehm olınan oldur ki tecellī-i şıfāt tecellī-i zāt ḡann itmişler ola. Zīrā bu taḡḡıḡıdır ki Haḡ *subḡānehu ve te‘ālā* abd-i sālike cemī‘-i esmā‘-i ḡüsnāsiyla tecellī eyler. Ol cümleden biri dağı ism-i Zāḡir'dür. Her ḡaçan ki Haḡ *subḡānehu ve te‘ālā* bir ḡulina ism-i zāḡir ile [14b] tecellī eyleye ol kuluñ meşrebine muvāḡıḡ eşyā yüzinden tecellī eyler. Nitekim ḡazret-i Mūsā'ya ‘aleyhi's-selām vādī-i Eymen'de şecere yüzinden tecellī idüp "*İnnī ena'llāhu rabbu'l-‘ālemīn*"⁴⁴⁰ didi, ve ol ḡazrete nübüvvet ve mu‘cizāt i‘ṡā idüp Fir‘avn'ı da‘vete irsāl eyledi. Ma‘a ḡāzā bu mezkūrāt cümleten tecellī-i şıfāt idi. Eger tecellī-i zāt olsaydı niḡe müddetden soñra Ṳūr-i mīḡātda *erīnī* diyü rü‘yet tāleb eylemezler idi. Şāriḡ-i mūmā ileyh ḡazretlerinüñ tecellī-i zāt diyü taḡrīr itdükleri iki vech-ile bile tecellī-i şıfāt ḡabīlindendür. Tecellī-i zātta tecellī demek dağı mecāzdur. ḡaḡıḡatde tecellī aña dirler ki ‘abd kendüyi yitürüp Haḡ'la ḡaḡḡ'ı bula ve bile ki kendü bir zamānda ketm-i ‘ademde idi yine el-ān dağı ma‘düm-ı muṡlaḡdur. Bir vech-ile degül ki bir zamānda ma‘düm idi soñra mevcūd oldı ba‘dehu yine ma‘düm oldı. Bel ki dīde-i İlāḡī ile müşāhede ide ki ‘ālem ü ‘ālemyān ebeden ü ezelen⁴⁴¹ kendülikleri-y-ile ma‘düm ve Haḡ ile mevcūd imiş. Ve ol görüş dağı İlāḡī bir şıfāt idüḡin bile. Ve ‘abdüñ anda aşlā medḡali yoḡ idüḡi ma‘lūm ola.

Mānd ill'allāḡ bāḡī [15a] *cumle reft*

⁴³⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁴³⁹ Şāriḡin (şerh edenin) sözü bitmiştir.

⁴⁴⁰ “Şüḡhesiz ben, evet, ben ālemlerin Rabbi olan Allah’ım” (Kasas, 28/30).

⁴⁴¹ Yazmada " " şeklindedir.

Şād bāş ey ‘aşk-ı şirket-sūz-i zef⁴⁴²

Rubā‘ī:

[Me‘ūlü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘ūl]

Tevhīd be-‘urf-ı şūfī ey şāhib-i seyr

Tahlīş-i dil ez teveccuh-i Ū’s^t be gayr

Remzī zi nihāyāt-ı maḳāmāt-ı tūyūr

Guftem be tūger feh^m kunī maṇṭīk-i ṭayr⁴⁴³

10) لَهَا كَبِدِي لَوْلَا الْهُوَى لَمْ تَفْتَتِ

فَعِنْدِي لِسُكْرِي فَافَّةٌ لِإِفَاقَةٍ

Fe-‘indī li-sukrī fāḳatun li-ifāḳatin

Lehā kebidī levle'l-hevā lem tefetteti

‘**İnde**: Zarf-ı mekândur. Müte‘allaḳı olan haber ki *sābit*’dür, anuñ maḳāmına iḳāmet olunmuşdur. Taḳdīri *fe-sābitun* ‘*indī*’ demekdür. **Li-sukrī**’deki **lām** *ilā* ma‘nāsınadır. ‘**indī**’de ve **sukrī**’de ve **kebidī**’de olan **yā**lar **yā**’-i mütekellimdür. **Fāḳet**: Hācet ma‘nāsınadır. Mu‘aḥḥar mübtedādur. ‘**İndī**: Muḳaddem haberidür. Haberüñ taḳdīmi bunuñ mübtedā idüğini muşahḥihdür. **Li-ifāḳatin**’deki **lām**: Lām-ı ta‘lildür. İfāḳa eylemeğe dirler. **Lehā**’deki **lām** daḥı ta‘lildür. Zāmīr maḥbūbeye rāci‘dür. **Kebid**: Mü’enneş-i semā’idür. Ciger ma‘nāsınadır. **Levle’l-hevā**’daki **lām** şart içündür. **El-hevā**: İbtidāyla merfū’dur. Haberü vüçuben maḥzūf olanlardandır ki mevcüddür. **Tefettet**: *Taḳaṭṭa*’a ma‘nāsınadır. Aşlında *lem tetefette*’di, *tā*’nuñ biri taḥfifen ḥazf olunmuşdur

⁴⁴² İllallah (ancak Allah) kalır, geri kalanı gider. Ey ortaklığı yakan aşk, mutlu ol. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, Defter: 5/590, haz. Adnan Karaismailoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017, s.610).

⁴⁴³ Abdurrahman Câmî’ye ait olduğunu tespit ettiğimiz bu rubai, “Ey sâlik! Mutasavvıf olan için tevhit, gönlün teveccühünü ve dikkatini O’ndan gayrı her şeyden almaktır. Kuş dilinden anlıyorsan eğer, ben bu sözlerimle sana kuşların makamlarının en derinlerinden bir sır söyledim” şeklinde çevrilebilir. Bkz. Abdurrahman Câmî, *Levâ’ih*, vr. 6b.

"*Tenezzelu'l-melâ'iketü*"⁴⁴⁴da hâzıf olunduğı gibi. Cümle-i şartıyye merfû' u'l-maḥal; ḥaberidür **kebidî**nün. [15b]

Takdîr-i kelâm dimek olur ki: **Fe-‘indî:** Benüm katumda şābitdür. **Li-sukrî:** Ya‘nî mestlügüme. **Fākā:** Hācet-i şābitdür. **Li-ifākatin:** İfākatdan ötüri. **Leḥā:** Anuñ-içün. **Kebidî:** Benüm cigerüm. **Levlê'l-hevā:** Eger maḥabbet olmasaydı. **Lem tefetteti:** Pāre pāre olmazdı.

Hāsılı'l-ma‘nā: Mādām ki mest olmayam muḡāḳ u müsterîḥ olmazam ve ‘adem-i istirahatuma sebep ‘aşḳdur. Ve ‘aşḳdan cigerüm pāre pāredür. Lā-cerem gerek istimā‘-i kelâm ile gerek āḥar tarîḳ-ile baña bir keyfiyyet vir ki ol keyfiyyet kuvvetiyle bār-ı belā-yı ‘aşḳa taḥammül eyleyem dimekdür. *Ve le-ḳad aḥsene men ḳāl.*⁴⁴⁵ **Beyt**

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

Beni ‘ayb eylemeñ dāyım olursam mest ü lā-ya‘ḳıl

Ki bî-hüş olmasam āsūde ḳılmaz bende bir ḡam var

Rubā‘î:

[Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘ül]

Ruḡ gerçi nemî numāyîm sāl be sāl

Hāṣā ki buved mihr-i to rā vehm u zevāl

Dārem heme cā bā heme kes der-heme ḥāl

*Der dil zi to ārzū vu der dīde ḥayāl*⁴⁴⁶

11) وَلَوْ أَنَّ مَا بِي بِالْجِبَالِ وَكَانَ طُورُ سَيْنَا بِهَا قَبْلَ التَّجَلِّي لَدُكَّتِ

⁴⁴⁴ “*Melekler iner*” (Kadr, 94/4).

⁴⁴⁵ Şunu diyen ne güzel demiş...

⁴⁴⁶ Abdurrahman Câmî’ye ait olan bu rubai, “Yıllar geçmesine rağmen yüzünü bana göstermesen de hāṣā sana karşı sevgim yok olmayacaktır. Her yerde, herkesle ve her hâlimde, gönlümde sana visal arzusu ve gözümde ise senin hayâlin var” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Abdurrahman Câmî, *Levâ’ih*, vr. 5b.

Ve lev enne mā bī bi'l-cibāli ve kāne tūru

Sīnā bihā kable't-tecellī le-dukketi

Lev: Harf-i şartdur. **Enne:** Huruf-ı müşebbehe bi'l-fi'ldür. **Mā:** Mā'-i mevşüldür *Ellezī* ma' nāsınadır. Şılası *halle* yāḥud *nezele*dür. **Bī'**deki **bā** ilşāk içündür, *halle bī* taḳdīrinedür. **Bi'l-cibāli:** Muḳadder olan *halle*'ye müte'alliḳdür, taḳdīri **ve lev halle[16a]bi'l-cibāli mā halle bī**⁴⁴⁷ dimekdür. **Ve kāne'**deki **vāv** ḥāliyyedür. **Tūru Sīnā:** Sīnūñ fethiyle ve kesriyle Mışır ile Eyle mā-beyninde vāḳi' olup Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma nisbet olınan cebelūñ ismidür. Ba' zılar arz-ı Filistīn'de vāḳi' olan cebelūñ ismidür didiler. Lākin erbāb-ı luḡat ve aşḥāb-i tevārīḡ taḥḳīḳlerinden fehmi olınan oldur ki Mışır ile Eyle mā-beyninde olınan tūr ki añā Tūr-ı mīḳāt daḡı dirler. Sīnā'ya⁴⁴⁸ izāfet olınan ol tūr olup ve şāmāt-ı ḥāmsdan biri ki arz-ı Filistīn'dür, Sīnā'ya⁴⁴⁹ muzāf olınan ol tūr ola. Ve Beyzāvī 'aleyhi'r-rahmetu⁴⁵⁰ ḥazretlerinin tūr cebel olup Sīnā ismi-i buḳ'a olup añā izāfet ile tūr-ı Sīnā dinilür buyurdıkları bu taḥḳīḳe münāḳız degüldür. Ve bu iki tūruñ Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma nisbetinūñ vechi budur ki zıkr olınan tūrlardan biri şol cebeldür ki Ḥazret-i Mūsā mebdā-i ḥālinde Ḥazret-i Şu'ayb 'aleyhi's-selāmdan mufāraḳat idüp Mısr'a gelürken Ṭaberiyye ile Micdel mā-beyninde bu tūrda şecereden tecellī vāḳi' olup Ḥazret-i Mūsā ve ḳarındaşı Hārūn 'aleyhime's-selām'a nübüvvet virilüp Fir'avn'ı da'vete irsāl olınmışlardır. Ve biri daḡı şol cebeldür ki ḳurb-ı Yenbu' da olan Eyle ile [16b] Mışır mā-beyninde vāḳi' olmuşdur. Añā Tūr-ı mīḳāt daḡı dirler. Rū'yet taleb-i vechiyle tecellī anda vāḳi' olmuşdur. **Bihā'**daki **bā** ma'a ma' nāsınadır. **Zamīr-i te'nīs** cibāle rāci'dür. **Dukke:** Bir şey'i kesr idüp yere berāber itmege dirler. **Le-dukketi'**daki **lām** lām-ı te'kiddür. Ve **Dukket:** Fi'l-i māzī-i meḥöldür.

⁴⁴⁷ Aşk yolunda başıma gelen acı ve mihnetler daḡlara inseydi.

⁴⁴⁸ Yazmada "سینا" şeklindedir.

⁴⁴⁹ Yazmada "سینا" şeklindedir.

⁴⁵⁰ Rahmet onun üzerine olsun.

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: **Ve lev enne mā bī**: Eger baña nāzil olan ālām u miḥen. **Bi'l-cibāl**: *Tenzilu bi'l-cibāl* taḳdīrindedür; ya' nī tağlara nāzil olsa. **Ve kāne**: Ḥālen ki olsa. **Ṭūru Sīnā**: Ṭūr-ı mīḳāt didükleri tağ. **Bihā**: Ol tağlar ile bile olsa. **Ḳable't-tecellī**: Tecelliden evvel. **Le-dukketi**: Elbette ol tağların mecmū' ası pāre pāre olur idi.

Ya' nī eger baña vārid ü nāzil olan ālām u eşḳām-ı' ıṣḳ u maḥabbet ' ālemün tağlarına vārid ü nāzil olaydı, ḥuṣūṣan ki kūh-ı ṭūr ki şeref ü ḳadr ve rif' at ü menzilet ile beyne'l-cibāl bī-naẓīr ü bī-miṣāldür, ol daḥı anların içinde bile olaydı, yine benüm maẓhar olduğum belā vü eleme müteḥammil olmayup tecelliden evvel pāre pāre olurdu dimek olur. **Rubā'ī**:

[*Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl*]

İy rūy-ı meh mūy-ı tū min kulli vucūh

Z'endūh-ı to ḥālī ne dil-i hīç gurūh

Der- 'aşḳ-ı tū mī-keşem ğam u kūh-ı şukūh

K'ez şadmet-i ān zi hem furū rīzed kūh⁴⁵¹

[17a]

12) بِه حُرُقْ أَدَوَاؤُهَا بِي أَوَدَتْ

هَوَى عِبْرَةٌ نَمَّتْ بِه وَجَوَى نَمَتْ

Hevā ' abretun nemmet bihi ve ceven nemet

Bihi ḥuraḳun edvā'uhā biye evdeti

Hevā: Maḥabbet ma' nāsınadır. Mübtedā'-i maḥzūfuñ ḥaberidür; *huve hevā* taḳdīrindedür, rāci' dūr beyt-i sābıḳdaki **mā bī**'ye. Taḳdīr[i] *mā nezele bī huve hevā⁴⁵²* dimek olur. **'Abret**: Göz yaşıdır. Münekkeren mübtedādur. Muṣaḥḥiḥi fā' ile müṣābehetidür. *Şerrun eherre*

⁴⁵¹ Molla Câmî'ye ait olduğunu tespit ettiğimiz bu rubai, “Ey ayın yüzü her yönden bir parçası olan! Hiçbir topluluğun gönlü senin gamından uzak değildir. Senin aşkında dağ kadar gam çekiyorum, dağ o gamın darbesiyle paramparça olur” şeklinde çevrilebilir. Bkz. Abdurrahman Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 409a.

⁴⁵² Başıma gelen şey aştır.

*zā-nāb*⁴⁵³ kabīlindendür. Takdīri *mā nemme bī illā* ‘*abretun*’ demekdür. **Nemmet:** *Mīm*’ün teşdīdi ile *nemme yenummu nemīmeten*’den. **Nemmet:** Fi‘l-i māzīdür. **Bihī**’deki **bā** ilşāk içündür. **Žamīr hevā**’ya rāci‘dür. **Cevā:** Şiddet-i ‘aşk u hüzünden hāşıl olan hırkat-ı bātına dirler. **Hevā** kelimesine ma‘tūfdur. **Nemet:** Dağı fi‘l-i māzīdür *numuv*’dan *remet* gibi. **Bihī huraḳun**’daki **bā** sebebiyyedür. **Žamīr cevā**’ya rāci‘dür. **Ḥuraḳ:** Cem‘-i hırkatdur, yanık ma‘nasınadır. **Edvā’uhā**’da **edvā cem**‘-i *dād*dur. **Žamīr huraḳ**’a rāci‘dür. *Evde’r-racule; ehlekehu*⁴⁵⁴ *evdet bihi: Ehleke[t]hu*⁴⁵⁵ demekdür.

Takdīr-i kelām demek olur ki: Baña nāzil ü ḥāl olan ālām u miḥenden biri dağı hevādur. **Hevā:** Bir maḥabbetdür ki. ‘**Abret:** Göz yaşı. **Nemmet bihi:** Anı kovladı. **Ve ceven:** Dağı bir sūziş-i dildür ki, **nemeti bihi:** Ol sūziş sebebi-yile ziyāde oldu. **Ḥuraḳ:** Hırkatlar. **Edvā’uhā.**⁴⁵⁶ Ol hırkatların ālāmı. **Biye evdeti:** Beni öldürdi. [17b]

Ya‘nī baña nāzil olan ālām u miḥnetden biri bir miḥnetdür ki anuñ nemmāmı gözyaşındur. Ve biri dağı ḥarāret-i ‘aşkdur ki bātın yanıklar anuñ sebebi-yile ziyāde olmuştur. Ol yanıkların ālāmı beni helāk eyledi demekdür. **Rubā‘ī:**

[*Me‘ūlū mefā‘ilūn mefā‘ilū fe‘ūl*]

Berçehre sirişk-i surḥ-i men perde-derest

Rāzem be-miyān-ı merdum ez vey şemer-est

Derdā ki zi derdhā-yı bī-dermān geşt

*Sūzī ki merā zi ‘aşk-ı tū ber ciğer-est.*⁴⁵⁷

⁴⁵³ (O) şer, keskin dişli hayvanların kızıp ses çıkarmasına neden oldu.

⁴⁵⁴ (O), insanı yıkıma uğrattı; yani onu helāk etti.

⁴⁵⁵ (O), kızı yıkıma uğrattı; yani onu helāk etti.

⁴⁵⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁴⁵⁷ Molla Câmî’ye ait olduğuna tespit ettiğimiz bu rubai, “Benim kızıl gözyaşım, yüzümdeki perdeyi yırttı. O yüzden sırrım insanlar arasında duyuldu. Eyvahlar olsun ki, senin aşkından ciğerime düşen sızı dermansız dertlerden bir dert oldu” şeklinde çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 409a.

Ḥaḫî buyurulmaya ki Ḥazret-i nāẓım *ḫuddise sirruh* kendünün ‘aşk u maḥabbetden çekdügi ālāmı evvel **ve lev enne mā bî bi'l-cibāl**⁴⁵⁸ **beytiyle** ‘alā vechi'l-icmāl beyân idüp ba‘ dehu **hevā ‘abretun** beytiyle nev‘ -i tafşîle şurū‘ eyleyüp min ba‘ d a‘ bā’-ı maḥabbetüñ tefāşiline ibtidā eyleyüp buyurmuşlardur ki *ḫāle*:

13) فُطُوفَانُ نُوحٍ عِنْدَ نُوحٍ كَادُمُعِي	وَأَيْقَادُ نِيرَانِ الْخَلِيلِ كَلَوُعَتِي
14) وَلَوْلَا زَفِيرِي أَغْرَقْتَنِي أَدْمُعِي	وَلَوْلَا دُمُوعِي أَحْرَقْتَنِي زَفَرَتِي

Fe-tūfānu Nūḥin ‘inde nevḥi ke-edmu‘ī

Ve īḳādu nīrāni'l-Ḥalīli ke-lev‘atī

Ve levlā zefirī aḡraḳatnī edmu‘ī

Ve levlā dumū‘ī aḥraḳatnī zefretī

Nevḥa: Āvāzla girye itmekdür. **Edmu‘**: Cem‘ -i dem‘dür. **İḳād**: Ateş uyarmaḳdur. **Nīrān**: Cem‘ -i nārdur. **Lev‘a** vü **zefir vü zefret**: Ḥurḳat ma‘nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām demek olur ki: **Fe-tūfānu Nūḥin**: Nūḥ ‘aleyhi's-selāmuñ tūfānı. ‘**İnde nevḥi**: [18a] Benüm girye vü zārum yanında. **Ke-edmu‘ī**: Eşk-i çeşmüm gibidür. **Ve īḳādu nīrāni'l-Ḥalīli**: Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi's-selāmuñ ihtirāk için yakdıkları āteş-i ‘azīme. **Ke-lev‘atī**: Benüm ḥurḳat u sūzum gibidür. **Ve levlā zefirī**: Eger benüm ḥurḳat u ḥarāretüm olmasaydı. **Aḡraḳatnī**: Beni şuya ḡarḳ iderdi. **Edmu‘ī**: Gözüm yaşı. **Ve levlā dumū‘ī**: Eger benüm gözüm yaşı olmasaydı. **Aḥraḳatnī**: Beni yaḳar idi. **Zefretī**: Ḥarāret-i ḥurḳatum.

Ya‘nī ‘ālemi ḡarḳ iden tūfān-ı Nūḥ benüm girye vü zārum zamānında zuhūra gelen eşk-i çeşmüm gibidür. Ve Ḥalīlullāh için īḳād olınan āteş-i bī-pāyan benüm sūziş-i bātınım gibidür. Eger ḥurḳat u ḥarāretüm olmasaydı eşk-i çeşmüm beni ḡarḳ iderdi ve eger eşk-i çeşmüm olmasaydı ateş-i derūnum beni ḡarḳ iderdi demekdür.

⁴⁵⁸ Kasîdenin 11. beytidir.

Hâşılı'l-ma' nâ: Tūfân-ı Nūḥ benüm zārum zamānında çeşmümden cereyān iden eşk-i firāvānumdan nişānedür. Ve Ḥalīlullāh için ıḳād itdükleri āteş-i bī-pāyān benüm ḥurḳat ü sūzişümden bir zebānedür dimekdür.

Ḥafī degüldür ki nevḥa ve feryād ālām-ı ḳalbī ve eşḳām-ı bāṭınīden nāşī bir ḥālet iken ve göz yaşı anuñ şıdkına 'alāmet iken nümüne-i [18b] derd-i bāṭınī olan eşk-i çeşm ile lev'aya müşebbeh ḳılup tūfān ile nīrānı aña teşbīh itmekde kemāl-i mübālağa ḳaşd olunmuşdur. Ve vücūd-ı 'aşıḳ bu maḳūle şavāt-ı miḥnet ü ḡam ve bunuñ gibi şadmāt-i derd ü eleme taḥammül itdügine 'illet zıkr olınan dümü' ü zefrātuñ iḥrāk u iḡrākından ḫalāş emr-i müḥāl, belki mümteni' ü'l-iḥtimāl idi. Eger aḫaduhumānuñ sevret ü istīlāsı āḫir def' ü kesr itmekle nev'-i i' tidāl ḫāşıl olmasaydı vech-i beyān eylemişlerdür. **Rubā'ī**:

[Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'ül]

Z'in pīşter āb u āteş u Nūḥ u Ḥalīl

Būdend ber eşk-i āh u men geşte delīl

Ān sāḫt ḡu eşk-i men zemīn mālāmāl

V'in sūḫt ḡu āh-ı men zemīn mīlāmīl⁴⁵⁹

15) وَكُلُّ بَلَا أَتُوبُ بَعْضُ بَلِيَّتِي

وَحَزَنِي مَا يَعْقُوبُ بَثَّ أَقْلَهُ

Ve ḥuznī mā Ya'ḳūbu beşse aḳellehu

Ve kullu belā Eyyūbe ba'zu beliiyetī

Ve ḥuznī: Mübtedādur. **Mā**: Mevşüldür şılasıyla ḫaberidür mübtedānuñ. Taḳdīri *ve ḥuznī huve'l-lezī beşse* dimekdür. Bu maḫalde **beşse**: aḫere ma'nāsınadır. **Beşse**'nüñ fā'ili taḫtında müstekin olup Ya'ḳūb'a rāci'dür. Mef'ūli **aḳellehu**'da olan zāmīr-i bāriz **hā'**ya rāci'dür. **Ve kullu**'da vāv 'āṭıfedür. **Kullu** mübtedādur. **Belā**: Memdüde iken zārüret-i vezn-içün ḳaşr olunmuşdur. **Ba'zu**: Ḥaberidür mübtedānuñ.

⁴⁵⁹ Molla Câmî'ye ait olduḡunu tespit ettiḡimiz bu rubai, “Bundan önce Hz. İbrahim'in ateş ve Hz. Nuh'un suyu benim gözyaşıma ve aḫıma delil idiler. Gözyaşımdı dünyayı su ile doldurdu ve aḫım ateşle yeryüzünü adım adım yaktı” şeklinde çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerḥ-i Tâ'iyye*, vr. 409a.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: **Ve huznî:** Benüm hüznüm. **Mâ:** Şu şeydür ki. **Ya'ķūbu [19a]**
beşse: Ya'ķūb izhâr eyledi. **Eķallehu:** Ol şey'ün eķallini. **Ve kullu belâ Eyyūbe:** Ve belâ-
yı Eyyūb'ün küllisi. **Ba'zu beliyyetî:** Benüm beliyyemün ba'zıdur.

Ya'nî benüm hüzn ü endūhuma nisbet Ya'ķūb 'aleyhi's-selāmuñ izhâr eylediği hüzn ü
şekvâ eķaldür. Ve Eyyūb 'aleyhi's-selāmuñ çekdüğü belâlaruñ mecmū'sı benüm
belâlarumdan ba'zıdur dimekdür. Hafî degüldür ki Ya'ķūb 'aleyis-selāmun hüznü benüm
hüznümden ķalîldür dimeyüp sîga-i eķal ile îrād eyledükleri mübālağatendür. Benüm
elem ü hüznümüñ anuñla münāsebeti yokdur dimekdür. Zîrâ Hāzret-i 'aleyhi's-selām
fūrķat-ı yār-ı şūrîden şikāyet eylemişlerdür. Nāzım hāzretleri fūrķat-ı yār-ı hāķîķîden
şikāyet iderler. **Şî'r:**

[Serî Bahri: Mütef' ilün müstef' ilün mef' ü]

Hevāke Necdun ve hevāhu⁴⁶⁰'ş-Şām

Ve zā ve hāzā ķaṭṭu lā yeltām⁴⁶¹

Rubā'î:

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilün fa']

Ger renc-i men Eyyūb taşavvur kerdî

Key vird-i zebān messenniye'z-zurr⁴⁶² kerdî

Ya'ķūb ğam-ı men er şenîdî hāşā

K'ez yā esefā gūş-ı cihān pur kerdî⁴⁶³

⁴⁶⁰ Yazmada" " şeklindedir.

⁴⁶¹ Birden fazla kaynakta yer alan bu beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir. “Senin sevdiğin şey Necid bölgesidir. Onun sevdiği şey ise Şam bölgesidir. Ve bunlar birbirine asla kavuşamazlar” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁴⁶² “Şüphesiz ki ben derde uğradım”. (Kur 'an, Enbiya Suresi, 21/ 83)

⁴⁶³ Molla Câmî'ye ait olduğunu tespit ettiğimiz bu rubai, “Eyüp benim hüznümü tasavvur etse, sürekli ‘Şüphesiz ki ben derde uğradım’ der miydi? Yakup benim gamımı duysaydı, hâşâ dünyanın kulağını

وَأَخِرُ مَا أَلْقَى الْأَلَى عَشِقُوا إِلَى الر
رَدَى بَعْضُ مَا لَاقَيْتُ أَوَّلَ مُحِثِي⁴⁶⁴ 16)

Ve āḥiru mā elḳa'l-ulā 'aşıḳū ila'r-

Redā ba' zu mā lāḳaytu evvele miḥneti

Ve āḥiru'da vāv 'atıfedür. Āḥiru: Mübtedādur. Mā'laruñ ikisi daḥı mevşūfadur. Elḳā: Lāḳā ma' nāsınadır, *li-ecli't-tefennun ve li-def' i't-tekerrur elḳā* ile irād buyurmuşlardır. El-ulā aşikū⁴⁶⁵ daki ulā: Ulī'dür. Vāvı taḥfifen vālī kelimesine tanziren ḥazf [19b] olunmuşdur. Bu bir cem' dūr ki kendü lafzından vāḥidi yoḳdur, ellezī ma' māsınadır. Müzekker olduğda vāḥidi⁴⁶⁶ ellezī ve mü'enneş olduğda elletī ma' nāsınadır. 'Aşıḳū: Fi'l-i māzī-i cem' -i müzekker-i ḡāyibdür. Tahtında fā'ili ulī'ye rāci' zamīrdür. İle'r-redā: Meḥ'ulidür 'aşıḳū'nuñ. 'Aşıḳū cümlesi sıfatıdır ulī'nuñ. Ba' zu: Ḥaberidür mübtedānun. Evvele: Zarfiyyet üzre manşūbdur, *evvele ma'mtuḥintu bihī mine'l-maḥabbet*⁴⁶⁷ dimekdür.

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: Ve āḥiru mā: Şol şey'üñ āḥiri ki. Elḳa'l-ulā: Erbāb-ı 'aşḳdan ki anlar ki aña mülākī olmaḡla. 'Aşıḳū: 'aşıḳ oldılar. İle'r-redā: Helāka. Ba' zu mā lāḳaytu: Benüm mülākī olduğum şey'üñ ba' zıdır. Evvele miḥneti: Evvel-i miḥnetimde.

Ya' nī sol 'aşıḳlar ki şiddet-i 'aşḳdan kendülerinüñ helāk ü fenālarına kemāl-i raḡbet ile tālīb olmuşlardır, anlaruñ nihāyet-i miḥnetleri benüm evvel-i miḥnetümde mülākī olduğum ālām u şedāyidden ba' zıdır dimekdür. *Ve fihi mubālaḡātun ḡaribetun lā yaḥfā 'ala'l-mute'emmil*.⁴⁶⁸ Rubā'ī:

[Meḥ'ülü meḥ'ülü meḥ'ülü meḥ'ülü fe'ül]

yakınmaları ve feryatlarıyla doldurur muydu?" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Kasîde-i Tâ'îyye*, vr. 409a-409b.

⁴⁶⁴ Yazmada "" şeklindedir.

⁴⁶⁵ Yazmada "" şeklindedir.

⁴⁶⁶ Yazmada "" şeklindedir.

⁴⁶⁷ Aşk konusunda ilk sınavıdır.

⁴⁶⁸ Bunda, dikkatlice bakanlardan gizlenmeyecek mübalağalar bulunmaktadır.

Ḳavmī ki zi ṣad himmet ü ‘azm [est] durust

Ber ḳāmetiṣān ḳabā-yı ‘aşḳend cust

Ān derd ki geṣt zāreṣān āḫir-i kār

*Men der ḡam-ı to keṣīdeem rûz-ı nuḥust*⁴⁶⁹

[20a]

17) فَلَوْ سَمِعْتَ أَذُنَ الدَّلِيلِ تَأْوُهُي لَا لَامَ أَسْقَامٍ بِجَسْمِي أَضْرَتِ

18) لِأَذْكُرُهُ كَرِيبِي أَذَى عَيْشِ أَرْمَةٍ بِمُنْقَطِعِي رَكْبٍ إِذَا الْعَيْسُ رُمَّتِ

Fe-lev semi‘ at uzunu'd-delīli te‘evvuhī

Li-ālāmi eskāmin bi-cismī azarreti

Le-‘ezkerehu kerbī ezā ‘ayṣi ezmetin

Bi-munḳaṭi‘ī rekbin ize'l-‘īsu zummeti

Lev: Harf-i şartdur muzāri‘a dāhil olsa yine muḫıyy içün olur. Ve şartı mümteni‘ olduğundan cezāsınuñ daḫı imtinā‘ın ifāde eyler. Lākin bu ma‘nada ancaḳ şartı mu‘abbirdür. **Semi‘at:** Fi‘l-i māzīdür. **Uzunu:** Fā‘ilidür fi‘l-i mezkūruñ. **Delīl:** Reh-nümā-yı ḳāfile ma‘nāsınadır. **Te‘evvuhu'l-veca‘i:** *Enīnuh*’e dirler. **Li-ālāmi**’deki **lām** ta‘līldür.⁴⁷⁰ **Bi-cismī**’deki **bā** ilşāk içündür. **Azarre bihi:** *Ḳarrahu* ma‘nāsınadır. Elifi şayrūret içündür; *zarret bi-cismī* taḳdīrindedür. **Kerb:** Hüzn ma‘nasınadır. **Ezmet:** Şiddet ma‘nasınadır. Taḳdīr[i]: *Le-zekere'd-delīlu ḥuznı*⁴⁷¹ dimekdür. **Ezā ‘ayṣi:** Zamān-ı şiddet taḳdīrindedür. **Bi-munḳaṭi‘ī rekbin**’den murād bir ṭāyifedür, ḳāfileden ayrılup ser-gerdān ḳalalar. **Bi-muḳaṭi‘ī rekbin**’de cem‘ nūnı, izāfetden ötüri düşmişdür. Cārr ma‘al-mecrūr müte‘allikdür **le-‘ezkerehu**’ya. **İsu:** İbil-i beyāzā dirler ki beyāzı şaḳraya māyil ola. Lākin

⁴⁶⁹ Molla Cāmī’ye ait olan bu rubai, “Azimli ve himmeti olan kavmin kametine aşk elbisesi giydirildi. Onları sonunda inleyen o derdi ben senin gamında ilk günden çektim” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Cāmī, *Şerh-i Kasīde-i Tā’iyye*, vr. 409b.

⁴⁷⁰ Yazmada "عبد" şeklidir.

⁴⁷¹ Rehber (yol gösteren) benim hüznümü hatırlardı.

bu maḥalde muṭlaḳ ibil ma' nāsınadır. **Zummeti:** Fi'l-i māzī-i meḥūldür. Zimāmlanmış ma' nāsınadır. **İze'l-'İsu zummeti:** *Hīne zummeti*[20b] *l-ibilu li'l-mesīr*.⁴⁷²

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: **Fe-lev semi'at:** Eger işideydi. **Uzunu'd-delīli:** Kāfile reh-numāsınun kulağı. **Te'evvuhī:** Benüm zārī ve enīnūmi. **Li-ālāmi eşkāmī**⁴⁷³: Ālām-ı miḥnet ü eşkām-ı 'aşḳ cihetinden. **Bi-cismī azarreti:** *Azarret bi-cismī* taḳdīrinedür. **Azarret** cümlesi eşkāmın şıfatıdır; ya'nī cismüme muzırr olan ālām u eşkāmdan ötür. **Le-'ezkerehu kerbī:** Benüm kerb ü ḥüznüm ol delīle aındırurdu. **Ezā 'ayşī ezmetin:** Şiddet zamānının ezā 'ayşını. **Bi-muḳaṭi'ī rekbin ize'l-'İsu zummeti:** Kāfileden müteḥallif olanların ḥāşıl olan ezā-yı 'ayşı[nı] aındırur. **İze'l-'İsu zummeti:** Yola girmek için develer zimāmlandığı zamānda.

Ya'nī eger kārbāna reh-nümā olan kimsenün kulağı benüm cismüme mażarrat u neḥāfet ve za'fı mūcib olan eşkām-ı 'aşḳ ve ālām-ı maḥabbetden nāşī āh u enīnūmi işideydi elbette benüm ḥüzn ü elemüm ol delīle maḥall-i meḥlikde kārbānından ayrılmagla bādiyede ḥayır olanlar kārbān ḥalkı yola girmek için develerin meḥārlayup vedā' itmege başladıkları ḥinde ne maḳūle belā ve meşāḳḳat ile evḳāt geçirdüklerin aındırurdu dimekdür.

Hāşılı'l-ma' nā: Buyururlar ki benüm renc ü belā ve endüh [u]' anām bir mertebeye [21a] vāsıl olmışdur ki ta' rīf ü tavşīf ile tefhīme mecāl ḳalmamışdur. Ve aña müşābih olur elem ü miḥnet yokdur ki aña tanzīr ile tefhīm ḳābil ola. Meger fi'l-cümle müşābehet ve benüm derd-i derūnumdan enmūzec olmağa şālih bir ḥālet bu ola ki bir bölük ṭayife ki kemāl-i 'acız ve 'adem-i ḳudretlerinden maḳşada 'āzim olan kāfileye murāfaḳadan ḳalalar ve ehl-i kāfile yüklerin yükledüp ve develerin zimāmlayup her biri gitmege müteveccih olduḳda ol ṭayifeyi görelor ki ne kendülerde merkūba ḳudret ve ne piyāde revān olmağa istiṭā' at ve ne bī-tüşe [vü] zād bādiyede iḳāmete ḳābiliyyet var. Bir cānibden elem-i dūrī-i evṭān ve bir cihetden dūrī-i ḥullān ve bir taraftan bādiye-i pür-mehālikde ḡam-ı cān-ı nā-tüvān ne şabr u sūkūna tāb u ṭāḳat ve ne müfāraḳata pay-ı ḳudret ola. Bā-ḥuşūs bu ḥālet ḳāfilenün mebdā-i rıḥletinde vāḳi' olmaḡla der-māndelere ye's-i tamām daḡı ḥāşıl olmuş ola. Benüm āh u enīnüm kāfile reh-nümāsına ṭayife-i mezbūrenün ol şiddet zamānındaki

⁴⁷² Develerin yola çıkmak üzere yularlandığı zaman...

⁴⁷³ Yazmada " " şeklindedir.

zarûretlerin aındurup mezîd-i merhamete sebep olurdı. Ve'l-hâşıl benüm te'evvühümden müte'eşşir [21b] olmamağa çäre yokdur. Benüm derdüm gayrı derdlere kıyās olinmaz dimekdür. **Rubā'ī**:

[Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'ül]

Ger pîş-i delîl-i reh konem nâle vu zâr

Yâd âyedeş ân gam-zede-i mânde zi kâr

Uftâde miyân-ı bâdiye haste vu zâr

Yârân be-vedâ'-ı uşturân kerde mehâr⁴⁷⁴

19) وَأَبْدَى الضَّنَى مَنِّي خَفِيَّ حَقِيقَتِي	وَقَدْ بَرَّحَ التَّبْرِيحُ بِي وَأَبَادَنِي
20) بِجُمْلَةٍ أَسْرَارِي وَتَفْصِيلِ سِيرَتِي	فَنَادَمْتُ فِي شَكْوَى النُّحُولِ مُرَاقِبِي

Ve kad barraha't-tebrîhu bî ve ebâdenî

Ve ebda'z-zanâ minnî hafıyye haqıkaî

Fe-nâdemtu fî şekve'n-nuḥûli murâkıbî

Bi-cumleti esrârî ve tafşîli sîretî

Barḥ: Şiddet ma' nâsınadır. *Barraḥā bihi'l-emru tebrîḥan; cehdedehu*⁴⁷⁵ dimekdür. **Tebrîḥ**: *Îlām*⁴⁷⁶ ma' nâsınadır. **Ebâdenî**: *Ehlebenî* dimekdür. **Ebdâ**: *Azhere* ma' nâsınadır. **Žanâ**: Maraža dirler. **Nâdemtu**: *Şurtu nedîmen*⁴⁷⁷ dimekdür. **Nuḥûl**: Zübül ve naḥâfet ma' nâsınadır. **Murâkıb**: *Nâdemtu*'ya müte' allıkdür.

⁴⁷⁴ Molla Câmi'ye ait olan bu rubai, "Rehberimin yanında inleyip sızlasam, yolda kalmış ve hüzn tarafından bozguna uğramış beni hatırlar. O yolcu (yani ben) çölün ortasında yaralı ve çaresiz düşmüş. Dostları ise veda ederek develeri yularlıyorlar" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Kasîde-i Tâ'îyye*, vr. 409b.

⁴⁷⁵ Şey ona (filân kimseye) şiddetli davrandı; yani onu yordu.

⁴⁷⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁴⁷⁷ Ben nedim (içki meclisinde sohbet arkadaşı) oldum.

Takdîr-i kelâm demek olur ki: **Ve kad barraha't-tebrîhu bî:** Tahkîk 'aşkuñ sūzişi vü icā'ı bende müştedd oldu. **Ve ebādenî:** Dağı beni helāk eyledi. **Ve ebda'z-zanā minnî:** Dağı bîmārılık benden zuhūra getürdi. **Ḥafiyye ḥaḳīkatî:** Benüm bāṭınumda mestür olan aḥvāl ü esrārı. **Fe-nādemtu:** Pes ben dağı münādemeye ve muşāḥabete başladum. **Fî şekve'n-nuḥūli:** Nūḥūl ü zā' f dān şikāyete. **Murākıbî:** Benüm murākıbum ile;⁴⁷⁸ ya' nî aḥvālūme vākıf olan [22a] kimesne ile. **Bi-cumleti esrārî:** Benüm esrārumuñ cümlesi. **Ve tafşîli sîretî:** Dağı sîretümüñ tafşîli ile münādemeye başladum.

Ya' nî 'aşkuñ sūzişi ve ilāmı ve icā' u sevreti ve şiddeti bende bir vech-ile şābit ve ber-ḳarār oldu ki 'āḳıbet beni helāk eyledi. Ve zā' f u bîmārî bāṭınumda maḥfî vü mestür olan aḥvāl ü esrārumı keşf ü izhār eyledi. Pes ben dağı 'ale'd-devām aḥvāl ü esrārumı zabt u murākabet ve sîret ü serîretümi fehme tālîb ü rāğıb olan şahs ile lisān-ı ḥāl ile zā' f u zübülümünden şikāyete ve maḥv u nuḥūlümünden ḥikāyete başladum. Cemî'-i esrārumı aña tafşîl ve şerḥ ü beyān eyledüm tā ma' lūm idine ki benüm 'illet-i 'aşḳum ne maḳūle 'illet ve benüm nūş itdüğüm şarāb-ı ḥaḳīkînüñ keyfiyyeti ne gūne keyfiyyetdür dimekdür.

Rubā'î:

[*Mef' ulü mefā' ilün mefā' ilün fa'*]

Bā her ki nedîm-i bezm-i 'aşḳam sâzed

Bî-renc-i zebān dilem suḥan perdâzed

Zîrā ki çunān ez naḥîfî-i dil-i men

*K'esrār-ı derûn 'aks-i bîrûn endâzed.*⁴⁷⁹

21) يَرَاهَا لِيلَوِي مِنْ جَوَى الْحُبِّ أَبْلَتْ

ظَهَرْتُ لَهُ مَعْنَى وَذَاتِي بِحَيْث لَا

Zahertu lehu ma' nen ve zātî bi-ḥayṣu lā

⁴⁷⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁴⁷⁹ Molla Câmi'ye ait olan bu rubai, “Aşk meclisimin arkadaşı olan herkes gönlümle dilsiz konuşur. Zira benim gönlüm öylesine zayıf ve incedir ki içindekini tamamen dışarı yansıtır” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Kasîde-i Tâ'îyye*, vr. 409b.

Yerāhā li-belvā min ceva'l-ḥubbi ebleti

Zahertu: Fi' l ve fā' ildir. **Lehu'**daki zamīr *raḳībe* rāci' dūr. Cārr ma' a'l-mecrūr mef' ülidür **zahertunuñ**. **Ma' nen:** Temyīziyyet üzre manşūbdur. **Zātī'**deki **vāv** ḥāliyyedür. Bu maḥalde zātdan murād cisimdür. **Yerāhā'**da zamīr **zāta** [22b] rāci' dūr. **Li-belvā'**daki **lām** lām-ı ta' ildir. **Belvā:** Şīğa-i mübālağadur. **Belā ve iblā** ihlāk ve ihlāk ma' nāsınadur. **Eblet:** Fi' l-i māzī-i müfred ve mü'enneş-i ğāyibedür.

Takdīr-i kelām dimek olur: **Zahertu:** Ben zāhir oldum. **Lehu:** Raḳībe. **Ma' nen:** Ma' nā cihetinden. **Ve zātī:** Ḥālen ki benüm zātum. **Bi-ḥayşu:** Bir ḥayşiyet ile idi ki. **Lā yerāhā:** Anı raḳīb görmez idi. **Li-belvā:** Belvādan ötüri. **Min ceva'l-ḥubbi:** Ḥarāret-i maḥabbetden. **Ebleti:** Eskiyüp fenā bulmuşdı.

Ya' nī ben raḳībe ma' nā cihetinden zāhir oldum, ḥālen ki benüm cismüm bir mertebeye varmışdı ki raḳīb görmege ḳābiliyyet yoğ-idi. Zīrā sūziş-i elem ü miḥnetden ḥāşıl olan belā vü miḥen cismümi eridüp ifnā itmekle zāhir-i vücūdumdan eşer ḳalmamışdı ki aña ta' alluḳ mümkin olaydı dimekdür. **Rubā' ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' il]

Z'īn pīş tenem būd be kūy-ı to 'iyān

V'endīşe-i to nuḥufte der sīne çu cān

Bugdāḥtem ez sūz-ı to imrūz çunān

*K'endīşe 'iyān şod, dil-i ğam-pīşe nihān*⁴⁸⁰

فَأَبَدْتُ وَلَمْ يَنْطِقْ لِسَانِي لِسَمْعِهِ هَوَاجِسُ نَفْسِي سِرٌّ مَا عَنْهُ أَحْفَتِ (22)

Fe-ebdet ve lem yanṭıḳ lisānī li-sem' ihi

⁴⁸⁰ Molla Cāmī'ye ait olan bu rubai, “Bundan önce, senin sokağında cismim görünüyordu ve sende olan düşüncem ise göğsümde olan can misali gizliydi. Bugün senin ateşinde öylesine yandım ki, düşündüklerim aşikâr oldu ve işi gücü hüznün olan kalbim gizlendi” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Cāmī, *Şerh-i Kasîde-i Tâ'îyye*, vr. 410a.

Hevācisu nefsi sirra mā ‘anhu aḥfeti

Fe-ebdet'deki **fā** ‘atıfadır, **zahertuya** ma‘tūfdur. **Ebdet**: İf‘āl bābındandır, fi‘l-i māzī-i müfred-i mü‘enneş-i ġāyibedür, **azheret** ma‘nāsınadır. **Ve lem yanṭıḳ**'deki **vāv** ḥāliyyedür. **Lisānī li-sem‘ihi**'deki **lām**: **Ebdet** kelimesine müte‘allıkdır. **Sem’**: Bu maḥalde işitmek ma‘nāsınadır, [23a] üzn ile mu‘abber olan ālet degüldür. Zāmīr raḳībe rāci‘dür. **Hevācis**: Ḥavātır ma‘nāsınadır, fi‘l-i **ebdetūn** fā‘ilidür. **Sirra** mef‘ūlidür. **Mā**: Mevşūldür. **‘Anhu**'daki zāmīr raḳībe rāci‘dür. **Aḥfet**'deki zāmīr-i fā‘il, nefse rāci‘dür, mef‘ūli maḥzūfdur.

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: **Fe-ebdet**.⁴⁸¹ İzhār eyledi. **Ve lem yanṭıḳ lisānī**: Hālen ki benüm lisānum nāṭıḳ olmadı. **Li-sem‘ihi**: Raḳīb işitmekden ötüri. **Hevācisu nefsi**: Benüm nefsumūn ḥavātırı. **Sirra mā**: Şol sırrı ki. **Anhu**: Raḳībden. **Aḥfeti**: Nefsüm iḥfā itmiş idi.

Ya‘nī ben raḳībe min ḥayşu'l-ma‘nā zāhir oldum. ḥavātır-ı ḳalbüm raḳībe izhār u ifşā eyledi şol sırrı ki nefsum anı raḳībden eyle iḥfā eylemişidi, hālen ki tercümān-ı ḳalb olan lisānum sākit idi anı aşlā tefevvüh eylemedi dimekdür. **Rubā‘ī**:

[Mef‘ūlü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘ūl]

Ez bes ki tenem gudāḥt ez sūz-ı visāl

Her nukte ki der ‘aşḳ dilem best ḥayāl

Cā kerd yek-ā-yek heme der gūş-ı raḳīb

*Bā ān ki zebān buved der ān vāḳi‘a lāl*⁴⁸²

23) وَظَلَّتْ لِفَكْرِي أَذُنُهُ خَلْدًا بِهَا يَدُورُ بِهِ عَنْ رُؤْيَا الْعَيْنِ أَغْنَتْ

Ve zallet li-fikrī uznuhu ḥaleden bihā

⁴⁸¹Yazmada " " şeklindedir.

⁴⁸² Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, “Bedenim kavuşma ateşiyle o kadar çok yandı ki gönlüm aşkın her noktasında hayal bağladı, bu konuda dil dilsiz olmasına rağmen hepsi de rakibin kulağına bir bir yerleşti” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Kasîde-i Tâ’iyye*, vr. 410a.

Yedūru bihi ‘an ru ‘yeti’l-‘ayni aḡneti

Zallet: *Şārat* ma‘nāsınadur. **Fikr:** Bir hadīs-i ma‘neviyyeye dirler ki nefis ile qalb mā beyninde cārī ola. Bu maḥalde **fikr**den murād qalbe vārid olan ḥavātırdur. **Uzn**'daki zāmīr raḳībe rāci‘dür. [23b] **Haled:** Qalb ma‘nāsınadur. **Bihā**'da **bā** ilşāk içündür. Zāmīr **uzn**'a rāci‘dür. **Yedūru**'daki zāmīr-i fā‘ il **fikr**'e rāci‘dür. **Bihi**'deki **bā** sebebiyyedür. [Zāmīr] **yedūru**'nuñ maşdarı olan deverān'a rāci‘dür. Cārr ma‘a'l-mecrūr **aḡneti**'ye mütē‘allıqdır. **Aḡneti**'deki zāmīr-i fā‘ il **uzn**'a rāci‘dür.

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: *Ve zallet uzunu'r-raḳībi qalben li-fikrī min ḥayṣu yedūru fikrī bihā deverānen aḡneti'l-uznu'r-raḳībe ‘an ru ‘yeti’l-‘ayn.*⁴⁸³

El-ma‘nā: **Ve zallet li-fikrī:** Benüm fikrüm için oldu. **Uznuhu:** Raḳībün kulağı. **Haleden:** Qalb oldu. **Bihā:** Ol üzni. **Yedūru:** Devr ider. **Bihi:** Ol sebīl; ya‘nī ol deverān sebebiyle. **‘An ru ‘yeti’l-‘ayni:** Göz ile görmekten. **Aḡneti:** Üzn-i raḳībe ḡnā virdi.

Ya‘nī raḳībün üzni benüm fikrüm qalb oldu bir ḥayṣiyyetle ki benüm fikrüm ol üznden münfekk olmayup anı deverān eyler ḥavātır ḥavālī-i qalbi devr eyledüğü gibi. Bir deverān ile devr ider ki ol sebeble raḳībün üzni raḳībe ḡnā virdi göziyle görmekten⁴⁸⁴ müstaḡnī oldu dimekdür. **Rubā‘ī:**

[*Me‘ūlū mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘*]

Derdā ki raḳīb-i baḥt-bergerdīde

Bā ān ki zi za‘f nāyemeş der dīde

Der-yāft çu dil gūş-ı vey aḥvāl-i merā

*Z’ān sāl ki meger be dīde-i ser dīde*⁴⁸⁵

⁴⁸³ Rakibin kulağı, düşüncemin kalbi oldu ve düşüncem o kulağı öylesine kuşatır ki o kuşatma nedeniyle rakibin kulağı gözle görmekten müstaḡnī eyledi.

⁴⁸⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁴⁸⁵ Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, “Bahtı kara olasıca rakip beni gözüyle görmeyecek kadar zayıf düşsem bile, gözüyle görmüş gibi gönül kulağıyla benim hâlimden haberdar oldu. Eyvahlar olsun!” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Kasîde-i Tâ’iyye*, vr. 410a.

[24a]

24) فَأَخْبَرَ مَنْ فِي الْحَيِّ عَنِّي ظَاهِرًا بِبَاطِنِ أَمْرِي وَهُوَ مِنْ أَهْلِ خَبْرَتِي

25) كَأَنَّ الْكِرَامَ الْكَاتِبِينَ تَنَزَّلُوا عَلَى قَلْبِهِ وَحِيًّا بِمَا فِي صَحِيفَتِي

Fe-aḥbara men fi'l-ḥayyi' annī zāhiren

Bi-bāṭini emrī ve huve min ehli ḥibretī

Ke 'enne kirāme'l-kātibīne tenezzelū

‘Alā ḳalbihi vaḥyen bi-mā fī ṣaḥīfetī

Fe-aḥbara'da *fā* fezlekedür. **Aḥbara**: Fi' l-i mazīdür, *fā* ili tahtında müstetir olan zamīrdür ki raḳībe rāci' dūr. **Men**: Muḥāṭab olmağa şālih olan içün mevzū' isimdür müzekker ü mü'ennesde ve vāhide isti' mālī beraberdür; *Men huve*,⁴⁸⁶ *men humā*,⁴⁸⁷ *men hum*,⁴⁸⁸ *men hiye*,⁴⁸⁹ *men hunne*⁴⁹⁰ dinilür. **El-ḥayyi**'de **elif lām** 'ahd içündür. **Ḥayy**: Ḳabīle ma' nāsınadır. **Zāhiren**: Mef' ūl-i muṭlaḳdur; *aḥbara iḥbāren zāhiren*⁴⁹¹ dimekdür. **Ve huve**'deki **vāv** ḥāliyyedür. **Ḥibr**: Kesr-i **ḥā** ile bir şey'ün bāṭını ve deḳāyığını bilmege dirler. **Ke'enne**: Hurūf-ı müşebbehedendür. **Kirāme'l-kātibīn**: Melāyikeden bir ṭayifedür ki ḥayr u şerr-i a' māl-i mükellefīni ketb ider. **‘Alā ḳalbihi**: **Tenezzelū**'ya müte' allıkdür. Ba' z-ı nusaḥda **alā sem' ihi** düşmişdür. 'Alā kile't-taḳdīreyn zamīr raḳībe rāci' dūr. **Vaḥyen**: nez'-i ḥāfiẓiyyet üzre manşūbdur. **Vaḥy**:⁴⁹² Minallāh bi-vāsita vārid olan aḥkām-ı ḡaybiyyeden 'ibāretdür.

⁴⁸⁶ O kim? (Erkek).

⁴⁸⁷ O ikisi kim? (Erkek)

⁴⁸⁸ Onlar kim? (Erkek).

⁴⁸⁹ O kim? (Bayan).

⁴⁹⁰ Onlar kim? (Bayan).

⁴⁹¹ Açık bir şekilde haber verdi.

⁴⁹² Yazmada "𐤀" şeklindedir.

Takdîr-i kelâm demek olur ki: **Fe-aḥbara:** Raḳīb haber virdi. **Men fi'l-ḥayyi:** Kabîle-i 'uşşâḳda olanların cümlesine. **'Annî:** Benden. **Zāhiren:** *İḥbāren zāhiren* takdîrindedür;[24b] ya' nî iḥbār-ı zāhirî ile haber virdi. **Bi-bāṭini emrî:** *Bi-mā beṭune fî emrî* takdîrinedür; ya' nî bāṭinumda olan aḥvāl ü esrârı haber virdi. **Ve huve:** Hâl ân ki ol raḳīb. **Min ehli ḥibretî:** Benüm cümle ḥālûme vâḳıf idi. **Ke'enne kirāme'l-kātibîne:** Güyâ ki ketebe-i ḥayr u şer olan melekler. **Tenezzelû:** Tenezzül eylediler. **'Alâ ḳalbihi:** Raḳībün ḳalbine. **Vaḥyen:** Vaḥy için. **Bi-mā fî şaḥîfetî:** Benüm şaḥîfemde olan şey'i vaḥy için.

Ya' nî çünkü raḳīb benüm aḥvāl ü eṭvāruma muṭṭali' oldı ḥabâyâ ve esrârımı 'alâ veci'l-izhâr kūy-i maḥabbet ve kabîle-i 'aşḳda mütemekkin olan 'uşşâḳuñ cümlesine iḥbâr ile hüveydâ ve bedîdâr eyledi. Hâl ân ki benüm cümle aḥvâlûme vâḳıf ve cemî' -i keyfiyyet ü esrâruma 'arîf idi. Güyâ ki ḥalḳuñ a' mālîn kitābet eyleyen melekler benüm şaḥîfe-i ḳalbümde sâbit ve mersûm olan esrâr ile vaḥy için raḳībün ḳalbine tenezzül eylemişlerdi ki andan maḥfî ve mestûre hiçbir nesne ḳalmamışdı demekdür.

Eger sâ'il su'âl iderse ki ketebe-i melâyike ḥalḳdan zāhir olan a' māl[i] kitābet eylerler a' māl-i ḳalbiyyeye ittîlâ' ları yokdur, vücûd-ı şûrîden ḥâşıl olan a' mālî kitābet ve deḳâyıḳ-ı ḥâle muṭṭali' olup müşebbehün bih olmağa nice şâlih [25a] olur? cevâb virilür ki ketebe-i melâyikenün a' māl-i zāhirelerin kitābetden deḳâyıḳ-ı ḥafâyāsına 'adem-i ittîlâ' [1] lâzımgelmez. Lâ-cerem murâḳabetün 'uşşâḳa ittîlâ' ını anların ittîlâ' ına teşbîh itmekde zarar yokdur. **Rubā'î:**

[*Mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'il*]

[*B*] *'işnîd raḳīb ḳîl u ḳâl-i merâ*

Güyend kesân nuḥufte aḥvâl-i merâ

Güyî ki kirām-ı kâtibîn ber dil-i vey

*Ârend furû nâme-i aḥvâl-i merâ*⁴⁹³

⁴⁹³ Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, "Herkes benim aḥvâlimi gizli gizli konuşurken rakip benim tüm feryatlarımı duyup her hâlimden haberdar oldu. Sanırsın Kirâm-ı Kâtibin melekleri benim aḥvâlimi mektup gibi onun kalbine indiriyorlar!" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Kasîde-i Tâ'îyye*, vr. 410a.

26) وَمَا كَانَ يَدْرِي مَا أُجِنُّ وَمَا الَّذِي حَشَايَ مِنَ السَّرِّ الْمَصُونِ أَكُنْتُ

27) فَكَشَفْتُ حِجَابَ الْجِسْمِ أَبْرَزَ سِرِّ مَا بِهِ كَانَ مَسْتُوراً لَهُ مِنْ سَرِيرَتِي

Ve mā kāne yedrī mā ucinnu ve me'lleẓī

Ḥaṣāye mine's-sirri'l-maṣūnī ekenneti

Fe-keṣfu ḥicābi'l-cismi ebreze sirra mā

Bihi kāne mestūren lehu min serīretī

Ve mā kāne'deki **mā** nāfiyedür. **Yedrī**: Fā' il içün binā olındukda fā' ili raḳībe 'āyid zāmīr-i müstetirdür. **Mā ucinnu**'daki **mā** mevşıldür. **Ucinnu**: İf' āldendir. Nefs-i mütekellim-i vaḥdehdür, *uḥfī* ma' nāsınadır. **Ve me'lleẓī**'deki mā istifhāmiyyedür. **Ḥaṣā**: Ḳalbe dirler. Bu maḥalde bāṭın ma' nāsınadır, mü'enneş-i semā' idür. **Mine's-sirri**'deki **mine'l-leẓī**'deki ibhāmı beyāndur. **Maṣūn**: *Maḥfūẓ* ma' nāsınadır. **Ekenneti**: *Ekenne yukinnu iknānen*'den Fi'l-i māẓī-i müfred-i mü'enneş-i ḡāyibedür, taḥtında zāmīr-i müstetir *ḥaṣā*'ya rāci' dūr. **Mā bihi**'deki **mā** nekre-i mevşüfedür. **Bihi**'deki zāmīr cisme rāci' dūr. **Lehu**'daki zāmīr raḳībe rāci' dūr. **Min serīretī**'deki **min** [25b] mevşüfedeki ibhāmı beyāndur. **Serīret**: Bāṭın ma' nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimek olur ki: *Ve mā kāne ya'lemu'r-raḳību ḳable keṣfi'l-ḥicābi'l-leẓī uḥfīhi mine's-sirri ve eyye şey'in aḥfāhu bāṭinī minhu fe-aḫhere lehu keṣfu ḥicābi cismī sirra şey'in kāne mestūren min bāṭinī*⁴⁹⁴

El-ma' nā: **Ve mā kāne yedrī**: Raḳīb bilmezdi. **Mā**: Şol şey' ki. **Ucinnu**: Ben gizlerüm. **Ve me'lleẓī ḥaṣāye**: Ve ne şey' ki benüm gönüm. **Mine's-sirri'l-maṣūnī**: Sırr-ı maḥfūẓdan. **Ekenneti**: Anı gizledi idi. **Fe-keṣfu ḥicābi'l-cismi**: Pes cism ḥicābınuñ keşfi. **Ebreze**: İzhār eyledi. **Sirra mā**: Şol şey'ün sırrını ki. **Bihi**: Ol cism sebebiyle. **Kāne mestūren lehu**:⁴⁹⁵ Raḳībe pinhān idi. **Min serīretī**: Benüm bāṭınımdan.

⁴⁹⁴ Rakip, perdenin (cismimin perdesinin) açılmasından önce kendisinden gizlediklerimi ve benim batınının kendisinden gizlediği şeyi bilmezdi; ancak cismimin perdesinin aralanması batınının örttüğü sırrımın açığa vurulmasına sebep oldu.

⁴⁹⁵Yazmada “Kāne lehu mestūren” şeklindedir.

Ya' nī raķīb şöyle degül idi ki meṭālib-i nühüfte ve maķāşıd-ı nā-güftemi bileydi ve naẓar-ı aġyārdan maşūn olup dil-i ġam-dīdede maḥfūẓ u meknūn olan esrārımı añlayaydı. Lākin za' f-ı ten ve zūbūl-i beden ile ḥicāb-ı cism münkeşif olup gizlü emānī vü esrārım zāhir ü peydā ve maḥabbet-i ḥāssaya ibtilām za' f u nuḥūlümünden ġün gibi 'āleme hüveydā oldu dimekdür. **Rubā'ī**:

[Meḥ' ūlū meḥā' ilū meḥā' ilū fe' il]

Mībūd nihān vāķi' a-i muşkil-i mā

Tā pey nebud raķīb-i bī-ḥāşil-i mā

Ber-dāşt ġamet ḥicāb-ı āb u ġil-i mā [26a]

Uftād be rūy-ı rūz rāz-ı dil-i mā⁴⁹⁶

28) جَفْتُهُ ⁴⁹⁷ لَوْهِنٍ مِنْ نَحْوَلِيْ اُنْتِيْ	وَكُنْتُ بِسِرِّيْ عَنْهُ فِيْ خُفْيَةٍ وَقَدْ
29) لَهُ وَالْهَوَى يَأْتِيْ بِكُلِّ غَرِيْبَةٍ	فَاَظْهَرَنِيْ سُقْمٌ بِهِ كُنْتُ خَافِيَاً

Ve kuntu bi-sirrī ' anhu fī ḥufyetin ve ḳad

Cefethu li-vehnin min nuḥūlī ennetī

Fe-aẓherenī suḳmun bihi kuntu ḥāfiyen

Lehu ve'l-hevā ye 'tī bi-kulli ġarībeti

'Anhu'daki zāmīr raķībe rāci' dūr. **Ve ḳad cefethu**'daki vāv ḥāliyyedür. Fā' ili **ennetī**dür. Sırta rāci' olan zāmīr-i bāriz meḥ' ūlidür. **Li-vehnin**'deki lām lām-ı ta' līldür. **Vehn**: Za' fa dirler. **Nuḥūl**: hüẓāl ma' nāşınadır. **Ennetī**: Enīnden, binā'-i merrehdür. **Fe-aẓherenī**'deki

⁴⁹⁶ Molla Cāmī'ye ait olan bu rubai, "Bizim faydasız rakibimiz hâlimizden haberdar olmasın diye hâlimiz gizliydi fakat senin gamın gönlümüzün örtüsünü ve hicabını yırtınca sırrımız ġün yüzüne çıktı" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Cāmī, *Şerh-i Kasîde-i Tâ'îyye*, vr. 410a.

⁴⁹⁷ Yazmada " " şeklindedir. Müstensih beyti yazarken "ḥafethu" şeklini tercih etmektedir. Ancak beyit ele alınırken "cefethu" şeklinin tercih edilip beytin ona göre açıklandığı görülmektedir.

fā Fā'-i ta'kıbdür. **Azherenī**: Fī'l [ve] mef'ıldür. **Sukmun**: Fā'ilidür fī'l-i mezkūruñ. **Bihi**'deki **bā** sebebiyyedür. **Zamīr sukṁ**'a rāci'dür. **Lehu** zamīr[i] raķıbe rāci'dür, **azherenī**'ye müte'allıkdür; **azherenī li'r-raķıbi sukṁun** taķdırindedür. **ve'l-hevā**'daki **vāv** hāliyyedür. **Bi-kulli**'deki **bā** ta' diye içündür.

Taķdır-i kelām demek olur ki: *Ve kuntu kable keşfi'l-hicābi bi-sebebi sirrī maḥfiyyen 'anī'r-raķıb. Ve'l-hālu ennehu cefet ennetī zālike's-sirra bi-izhārih, ve tilke'l-ennetu ḥaṣalet li-za'fin leḥikanī mine'n-nuḥūli fe-azherenī li'r-raķıbi sukṁun kuntu bihi ḥāfiyen. Ve mine'l-ġarāyibi kevnu'ş-şey'i muḥfiyyen [ve muḫhiren] ve hāzā min levāzimi'l-ḥubb. Fe-li-zālike kāle: Ve'l-hevā ye 'tī bi-kulli ġarībeti.*⁴⁹⁸

El-ma'nā: Ve kuntu bi-sirrī 'anhu fī ḥufyetin: Ben sırrum ile raķıbden ḥufye idüm, ya'nī [26b] maḥfi idüm. **Ve kad cefethu**: Hāl ān ki taḥķıķ sırruma cefā eyledi. **Li-vehnin min nuḥūli**: Baña 'arız olan naḥāfetden ḥaşıl olan za'f cihetiyle. **Ennetī**: Benüm bir kerre eninüm. **Fe-azherenī**: Pes beni izhār eyledi. **Sukṁun**: Bir ḥastelik ki. **Bihi**: Ol ḥastelik sebebiyle. **Kuntu ḥāfiyen**: Ben gizlü idüm. **Lehu**: Aña; ya'nī raķıbe. **Ve'l-hevā**: Hāl ān ki maḥabbet. **Ye 'tī bi-kulli ġarībeti**: Ġarāyibden her biri getürür.

Ya'nī ben sırr-ı maşūnum ile raķıbden maḥfi ve mestür idüm. Hāl ānki taḥķıķ benüm sırruma cefā eyledi benüm nuḥūl ü zübülümden ḥaşıl olan za'fdan nāşī āh u eninüm. Pes beni raķıbe ḥastelik izhār u fāş eyledi bā-ḥuşuş ki ben raķıbden ol ḥastelik sebebiyle pinhān ve mestür idüm. Hāl ān ki hevā ve maḥabbet 'aşıķı ġarāyib-i aḥvāle maḫhar ve 'acāyib-i esrāra mecma' u maşdar eyler dimekdür. Ve emr-i 'acīb degül midür ki levāzim-i 'aşķdan şey'-i vāḥid 'aşıķı hem muḫhir ve hem muḥfi ola. Bu cihetdendür ki nāzım ḥazretleri zıkr olınan ebyāt-ı pür-nükāt **ve'l-hevā ye 'tī bi-kulli ġarībeti** kelāmıyla tezyıl buyurmuşlardır. **Rubā'ī**:

[Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'il]

Ez bes ki şodem gum be ser-i kūy-ı taleb

⁴⁹⁸ Ben bu sırrımın sebebiyle rakipten saklıydım. Ancak nahifliğim nedeniyle meydana gelen inleyişim o sırrı zuhura getirerek cefa eyledi. Böylece onun nedeniyle gizlendiğim hastalık beni rakibe gösterdi. İşte garip durumlardan biri, aşkın olmazsa olmaz belirtilerinden ve tek olan bu şeyin (hastalığın) hem görünme hem de gizlenmeye sebep olmasıdır. İşte tam bu yüzden şair “Gerçekten aşk, değişik ve tuhaf olan her şeyi meydana getirir” demiştir.

Nî rûz [27b] nişân yâft tevân ne şeb

Bâ in heme meşhûr şodem der heme şeh

Der ‘aşk ez in bu’l-‘acebîhâ çe ‘aceb’⁴⁹⁹

Leh:

[Me‘ûlü mefâ‘ilün mefâ‘ilü fe‘ûl]

Bâ ân ki tenem gudâht ez rûy-ı to dūr

Çendân ki şodem zi çeşm-i merdum mestūr

Her lahza cefâ-yı nâle esrâr-ı merâ

Ez kunc-i hafâ keşed be-bâzâr-ı zuhūr⁵⁰⁰

30) أَحَادِيثُ نَفْسٍ كَالْمَدَامِيعِ نُمْتُ

وَأَفْرَطَ بِي ضُرٌّ تَلَّاشَتْ لِمَسِيهِ

Ve efraṭa bî zurrun telāšet li-messihi

Aḥādīṣu nefsin ke'l-medāmi' i nemmeti

Efraṭa: Lügatde ḥadden tecāvüze dirler. **Bî**'deki **bâ** ilsāk içündür. **Zurrun:** Hastelik ma' nâsınadır, fâ' ilidür **efraṭa**'nuñ. **Telāšet:** *Feniyet* ma' nâsınadır. **Li-messihi**'deki **lām** lām-ı ta' lildür. **Mess:** İşâbet ma' nâsınadır. **Ẓamîr zurr'a**⁵⁰¹ rāci' dūr. **Aḥādīṣu:** Fi'l-i **telāšet**'ün fâ' ilidür. **Medāmi':** Cem'-i medma'dur. Mekân-ı dem'e dirler. Bu maḥalde mecāzen *edmu'* irâde olunmuşdur; *sâle'l-mizâb*⁵⁰² kabîlindendür; maḥal zîkr olunup ḥâl

⁴⁹⁹ Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, “Talep vadisinde o kadar çok kayboldum ki ne gündüz izime rastlanabilir ne de gece. Buna rağmen bütün şehirde meşhur olup tanındım. Aşk söz konusuysa bu acayip durumlara hiç şaşırılır mı?” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 410b.

⁵⁰⁰ Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, “Senin cemâlinden uzak kalınca tenimin yakılmış olmasına ve insanların gözüyle görmeyecek kadar zayıflamış olmama rağmen, inlemelerim her an benim sırlarımı gizli köşelerden çıkartıp aşikâr eder” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 410a.

⁵⁰¹ Yazmada "𐤎" şeklindedir.

⁵⁰² Su boruları aktı. Su borularından su aktı demektir.

irāde olunmuşdur. *Nemme yenummu nemīmeten; efşe's-sirra*⁵⁰³ demekdür. **Nemmeti:** **Aḥādīş**’ün şifatıdır.

Takdīr-i kelām demekdür ki: *Ey tecāveze'l-farṭu ‘anī'l-ḥaddi fe-şāra bi-ḥayṣu efnā aḥādīşe'n-nefsi'l-leṭī kānet nemmāmeten ke'l-medāmi*⁵⁰⁴.

El-ma‘nā:Ve efrāṭa bī zurrūn: Daḥı baña ‘arāz olan ḥastelik ḥaddan tecāvüz eyledi. **Telāşet:** Fānī ve mużmaḥıl oldu. **Li-messihi:** Ol ḥasteligün işābetinden ötüri. **Aḥādīşu nefsin:** Nefsün [27b] ḥāṭırları. **ke'l-medāmi**‘i: Göz yaşı gibi. **Nemmeti:** Ol daḥı nemmāme idi.

Ya‘nī baña ‘arız olan za‘f u bīmārī bir ḥayṣiyyet ile ḥadden tecāvüz eyledi ki anuñ ‘urūz[1] cihetiyle medāmi‘ gibi nemmāme olan ḥavāṭır-ı nefis fānī ve mütelāşī oldu demekdür. **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ülū mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘il*]

Bā derd besāz çun devā-yı to menem

Der kes meniger çu āşinā-yı to menem

Ger kuşte şevī be ‘aşk ender reh-i men

*Şukrāne diḥī ki ḥūn-behā-yı to menem*⁵⁰⁵

31) مَكَانِي وَمِنْ إِخْفَاءِ حُبِّكَ خَفِيَّتِي

فَلَوْ هَمَّ مَكْرُوهُ الرَّدَى بِي لَمَا دَرَى

Fe-lev hemme mekrūhu'r-redā bī le-mā derā

Mekānī ve min iḥfā‘i ḥubbiki ḥufyētī

⁵⁰³ Sırrı ifşa etti.

⁵⁰⁴ Yani hastalık haddi aştı ve göz yaşım gibi nemmām olan nefsimin düşünce ve hatıraları yok oldu.

⁵⁰⁵ Dertlerinle iyi geçin çünkü senin dermanın benim. Kimsenin yüzüne bakma çünkü senin tanıdığın benim. Benim yolumda, aşktan ölürsen eğer, mutluluktan şükranı dağıtman lazım çünkü senin diyetin benim.

Hemme: *Kaşadehu* ma' nâsinadur. **Redâ:** Helâka dirler. **Mekrûh'un Redâ'ya izâfeti** şıfatuñ mevşûfa izâfeti kabîlindendür. **Hemme'nüñ fâ' ili mekrûh,** mef' üli **bî'**dür. **Bî:** **Hemme'**ye müte' allıkdür. *Kaşadenî mekrûhu'l-helâkî*⁵⁰⁶tağdırindendür. **Le-mâ derâ'**da **lâm** lâm-ı te'kiddür. **Derâ:** 'Alime ma' nâsinadur. **Ve min ihfâ'i hubbiki**'deki **vâv** hâliyyedür. İhfânuñ hubba izâfeti câ'izdür ki maşdaruñ fâ' iline izâfeti kabîlinden ola, eger fâ' iline muzâf kabîlinden tutulur ise, *ve'l-hâlu enne ihtifâ'î min te'sîri ihfâ'i hubbiki bî'*⁵⁰⁷dimekdür. Ve eger mef' üline muzâf tutulur ise *Ve'l-hâlu enne ihtifâ'î min te'sîri ihfâ'i hubbiki*⁵⁰⁸dimek olur.

Tağdîr-i kelâm dimekdür ki: *Fe-lev hemme bî [28a] mekrûhu'l-helâki le-mâ 'alime mekânî fe-yenzile bih. Ve'l-hâlu enne ihtifâ'î min te'sîri ihfâ'i hubbiki iyyâye li-ennehu yuzîbunî ke'n-nâri, ev min te'sîri ihfâ'î*⁵⁰⁹*hubbeke bi-fethi'l-bâ ;li-ennehu eşeddu te'sîren fiyy*⁵¹⁰.

İzen⁵¹¹ El-ma' nâ: **Fe-lev hemme:** Eger kaşd eylese. **Mekrûhu'r-redâ:** Mekrûh-ı helâk. **Bî:** Baña. **Le-mâ derâ mekânî:** Elette benüm mekânımı bilmez; ya' nî kanda idüğüm bilmez ki bula. **Ve min ihfâ'i hubbiki hufyetî:** Hâl ânki benüm gizlenmem senüñ maḥabbetünüñ gizlemesindendür beni, yâḥud ben hubbuñı gizledüğündendür.

Ya' nî eger mekrûh olan helâk baña kaşd eylese beni bulmaz. Zîrâ işâbetiyle beni âteş gibi yakup vücûdumdan eşer kıomamışdur senüñ maḥabbetüñ ḥarâreti. **Rubâ'î:**

⁵⁰⁶ Helakin kötülüğü beni hedef aldı.

⁵⁰⁷ Durum şöyle ki benim eriyip yok olmamın nedeni, sana karşı olan aşkımı gizlememdir.

⁵⁰⁸ Durum şöyle ki benim aşkımı gizlememin nedeni, senin bana olan aşkını gizlemendir.

⁵⁰⁹ Yazmada "اِخْفَاءُ" şeklindedir.

⁵¹⁰ Eğer seilmeyen (tikinti veren) helâk bana kastederse benim yerimi bilmez ki ona yerleşsin. Ve benim saklı hale gelmem sana olan aşkımın beni saklamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü o (aşk) beni ateş gibi eritmektedir. Ya da (benim saklı hale gelmem) sana olan aşkımı saklamamdan kaynaklanmaktadır. Çünkü onun (aşkı saklamanın) bana olan etkisi daha üstündür.

⁵¹¹ Bundan önceki ibarenin alındığı Kâşânî şerhindeki devamı, (fî izâbeti'l-cismi ve ihfâ'ih) şeklindedir. Metinde ibarenin sonunda yer alan (لِ): izâ) (izâbet) kelimesinin bir parçası olabileceğini düşünmek metinde bir eksiklik olduğunu düşündürür. Ancak metnin başka bir nüshası bulunmadığından anlamın tam ve doğru olacağını düşündüğümüz bu şekilde okunmuştur.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilūn mefāʿ ilū feʿ il]

Ten [bāht] bized derd-i ser-māye-i h ʿīṣ

Dil sāht zi tavḳ-ı şevḳ pīrāye-i h ʿīṣ

Mī-h ʿāst ecel zi cān-ı men vāye-i h ʿīṣ

ʿAşk-ı to merā nuhuft der sāye-i h ʿīṣ⁵¹²

32) تَوَلَّى بِحَظْرٍ أَوْ تَجَلَّى بِحَضْرَةٍ

وما بين شوقٍ واشتياقٍ فَبَيْتٌ فِي

Ve mā beyne şevḳin ve'ştiyāḳin fenītu fī

Tevellin bi-ḥazrin ev tecellin bi-ḥazreti

Ve mā beyne'deki **mā** nekredür; mekân ma' nâsinadur, ve yâḥud ḥâlet ma' nâsında müsta' meldür. Mekân-ı mütevassıṭ yâḥud⁵¹³ ḥâlet-i mütevassıṭ dimekdür. **Şevḳ**'den murâd 'âşıḳuñ bâṭınınuñ ma' şūḳ cānibine incizābıdır ve yâḥud vâşıl olduğı mertebeden ziyâdeye vuşul içündür. **Tevellî**: *Î'râz* ma' nâsinadur. **Ḥazri**: Ḥâ'-i mühmelenüñ fethi ve zâ'-i [28b] mu' cemenüñ sükûnıyla men' ma' nâsinadur. **Tecellî**: Zuhûra dirler. **Ḥazret**: Ḥuzûrdan binâ'-i merrehdür. **Bâ**: Sebebiyyedür.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Şurtu fāniyen fī ḥâletin hiye beyne şevḳi ḥâleti tecellîki lî bi-ḥazretin minki; ey fenâ 'î fî[ki] dāyirun beyne şevḳin ve'ştiyāḳin fī ḥâletay el-ğaybeti ve'l-ḥuzûr*⁵¹⁴.

⁵¹² Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, “Bugün dert ve gam, kendi sermayenin baş ağrısı kesildi, gönül kendi süsünü şevk gerdanlığından yaptı. Ecel benim canımdan nasiplenmek istiyordu ancak senin aşkın beni gölgesinde gizledi” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 410b.

⁵¹³ Bu kelime, metinde sehven iki defa tekrarlanmıştır.

⁵¹⁴ Ben, senin bana kendini gösterdiğin zamanda yaşadığım şevk yüzünden yok oldum. Yani benim fânî ve yok olmam, gerek (sevgilinin) yüz çevirdiği zaman gerekse vuslatını sunduğu zaman olsun her iki durumda duyduğum şevk ve iştîyak durumları arasında gerçekleşir.

El-ma' nā: Ve mā beyne şevķin ve'ştiyākın: Şevķ-le iştıyāk mā-beyninde. **Fenītu:** Ben fānī oldum. **Fī tevellin bi-ḥazrin:** Men' sebebiyle ḥāşıl olan i' rāz ile. **Ev tecellin bi-ḥazreti:** Yā bir kerre ḥuzūr sebebiyle tecellī beyninde fānī oldum.

Ya' nī şevķ-le iştıyāk muntic olan men' ü tevellī ile ḥuzūr ve tecellī beyninde fānī oldum, bā-ḥuşuş ki i' rāz u devri ekşer ve tecellī-i ḥuzūrı bir merreden ziyāde degül idügi muḥarrerdür dimekdür. **Rubā'ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Der perde zi sūziş-i ciger mī-kuşedem

Der cilve zi lezzet-i nazar mī-kuşedem

Ger miḥnet-i hicr est ü ger devlet-i vaşl

*Her cā be bahāne-i dıger mī-kuşedem*⁵¹⁵

33) فلو لَفَنائي من فَنائِكِ رُدِّي لي فؤادي، لم يرعَب إلى دارِ غُربةٍ

Fe-lev li-fenā'ī min finā'iki rudde lī

Fu'ādiye, lem yergab ilā dāri ğurbeti

Finā': Kesr-i fā'yla ḥavālī-i dāra dirler. **Fu'ād:** Qalb ma' nāsınadur.

Takdīr-i kelām dimek olur ki: *Fe-lev rudde fu'ādī ileyye li-tedāruki fenāye min ħurbiki ilā menāzili'l-vucūdi lem yergab fu'ādī ileyhā li-ennehā [29a]dāru'l-ġurbeti bi'n-nisbeti*⁵¹⁶ *ileyh*⁵¹⁷.

⁵¹⁵ Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, “Beni gizliyen ciğerimin yanışı öldürüyor, görünürken bakışın lezzeti öldürüyor. İster ayrılık sıkıntısı ister kavuşma devleti oldu, her yerde beni başka bir bahane ile öldürüyor” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 410b.

⁵¹⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁵¹⁷ Eğer taviz vermek amacıyla kalbim yine bana geri verilip varlık alemine gelme imkânı sunulsaydı, kalbim ona rağbet etmezdi. Çünkü ona (kalbime) göre varlık alemi gurbet diyarıdır.

El-ma' nā: Fe-lev li-fenā ١: Eger benüm fenāmı tedārük için; ya' nī beni fenā-yı sırfdan taḥlīş idüp nev' -i vücūd virmek için. **Min finā** ٢: Senün ḳurbuñdan. **Rudde lī fu'ādiye**: Benüm ḳalbüm baña redd olunursa; ya' nī 'ālem-i vücūda redd olunup ihtiyārum elüme virilse. **Lem yergab**: Göñlüm rağbet eylemezdi. **İlā dāri ğurbeti**: Dār-ı ğurbete; ya' nī 'ālem-i vücūda ki ol maḳām ḳurbına nisbet ğurbetdür.

Ya' nī 'ālem-i vaşla ifnā-yı vücūd itmekle vāşıl olmış iken eger benüm göñlüm yine baña redd olunup 'ālem-i vücūda gelmek baña tefvīz olınsa benüm göñlüm vaṭan-ı aşlī ve nişīmen-i ḥaḳīḳīden munfaşıl olup mücib-i bu' d u hicrān olan vücūda gelmege rağbet eylemezdi. Zīrā baña 'ālem-i vücūd maḳām-ı ḳudsiyyeye nisbet dār-ı ğurbet ve mutavaṭṭan u me'vā-yı kürbetdür, dimek olur. **Rubā** ٣:

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā']

Dil rā be ğam-ı to terk-i cān āsān est

V'ez kūy-ı to āmeden ne der imkān est

Ān rā ki vatan der ḥarem-i cānān est

*Bostān-i İrem ber ū ğarībistān est*⁵¹⁸

34) وَمَا تَحْتَهُ إِظْهَارُهُ فَوْقَ قُدْرَتِي	وَعُنْوَانُ شَأْنِي مَا أُبْتَلِكُ بَعْضَهُ
35) بِنُطْقِي لَنْ تُحْصِيَ وَلَوْ قُلْتُ قَلَّتْ	وَأَسْكُتُ عَجْزاً عَنْ أُمُورٍ كَثِيرَةٍ
Ve 'unvānu şe'nī mā ebuşşuki ba' zahu Ve mā taḥtahu izhāruhu fevḳa ḳudretī Ve eskutu 'aczen 'an umūrin keşīretin Bi-nuṭḳiye len tuḥşā ve lev ḳaltu ḳalleti	

⁵¹⁸ Molla Cāmî'ye ait olan bu rubai, “Gönül için senin gamından dolayı candan vazgeçmek ve ölmek kolaydır. Senin sokağından vazgeçip gitmek ise mümkün değildir. Sevgilinin hareminde ve yakınında olan biri için İrem bağı gurbettir” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Cāmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 410b.

‘Unvānu’ş-şey’i: Şey’ün şol zāhirine [29b] dirler ki anuñla ‘alā vechi’l-icmāl şey’üñ bāṭınına istidlāl olına. ‘unvānu’l-emri, ‘unvānu’l-kitāb⁵¹⁹ bu kabıldendür. ‘Unvānu şe’nī’deki ‘unvān mübtedādur. Şe’n: Emr ma‘ nāsınadır. Mā ebuşşuki’de mā mevşüledür. Ebuşşu: Şülāsiden Fi‘l-i muzāri‘ -i nefsi-i mütekellim-i vaḥdehdür. Beşşehu keza: Şekāhu ileyhi⁵²⁰ dimekdür. Ba‘zahu’daki zamīr mā’-i mevşüle rāci‘dür. Mā ebuşşuke ba‘zahu cümlesi haberidür mübtedanuñ. Ve mā taḥtahu’daki mā daḥı mevşüledür. Zamīr ‘unvān’a rāci‘dür. Şılası muḳadder inderece’dür; inderece taḥtında müstetir olan zamīr mā’-i mevşüle rāci‘dür. Taḥtehu ‘āmili şıla-ı muḳaddere-i mezbüredür. Ve mā taḥtahu cümlesi Mübtedādur. İzhāruhu: Mübteda’-i şānīdür. Fevka’daki ‘āmil muḳadder vāḳi‘ veya anuñ emşālidür. Muḳadder-i mezkūr haberidür mübteda’-i şānīnūñ. Mübtede-i şānī ma‘a haberihı haberidür mübteda’-i evvelūñ ol mā taḥtahu cümlesidür. Bi-nuṭṭiye: Len tuḥşā’ya müte‘allikdür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve zāhiru emrī huve’l-lezī eşkū ileyki ba‘zahu. Ve’l-lezī’nderece taḥta’l-‘unvānī izhāruhu vāḳi‘un fevka ḳudretī. Ve eskutu li-‘aczi ‘anī’l-beyānī ‘an umūrin keşiretin⁵²¹ len tu‘adda bi-nuṭṭī, ve lev ḳultu şey’en minhā yekūnu ḳalīlen bi’n-nisbeti ilā aṣliḥā⁵²².*

El-ma‘nā: [30a] **Ve ‘unvānu şānī:** Benüm zāhir-i ḥālüm. **Mā:** Şol şeydür ki. **Ebuşşuki:** Ben saña şikāyet iderüm. **Ba‘zahu:** Anuñ ba‘zını; ya’nī benüm zāhir-i ḥālüm bir letden ‘ibāretdür ki ben ‘alā vechi’ş-şikāye saña ḥikāyet eyledüğüm anuñ ba‘zıdur. **Ve mā taḥtahu:** Şol şey’üñ ki anuñ taḥtındadır; ya’nī benüm ‘unvānumda mündericdür. **İzhāruhu:** Anuñ izhārı. **Fevka ḳudretī:** Benüm ḳudretümün mā-fevk[i]dür. **Ve eskutu ‘aczen:** Ben ‘aczümden ötüri sākit oldum. **‘An umūrin keşiretin:** umūr-ı keşireden. **Bi-**

⁵¹⁹ Şeyin başlığı, kitabın adı.

⁵²⁰ Ona falanca şeyi açtı; yani o şeyi ona şikāyet etti

⁵²¹ Yazmada "" şeklindedir.

⁵²² Benim hālümün açığının sadece bir kısmını sana şikāyet etmekteyim. Hâllerimin başlangıcı altında gizlenen kısımları göstermek (anlatmak) ise benim gücümün üstündedir. Söylenip sayılmayacak kadar fazla olan hâllerimin işlerini anlatmaktan âciz ve bîçare olduğum için susuyorum. O işlerin ne kadarını anlatmaya çalışsam hakikatine göre azını (yüzde birini) anlatmış olurum.

nutķiye len tuķķā: Benüm nutķum ile elbette ‘add olunmaz. **Ve lev ķultu:** Eger ben desem daķı. **ķalleti:** Ķalıl olurdı.

Ya‘nī benüm ĥasb-i ĥalüm ve keyfiyyet-i [mā] fi‘l-bālüm bir mertebeye varmıřdır ki ben andan lisān-ı ĥālle ĥikāyete başlasam eķallini beyān itmiř olurum. Tamām-i derd-i derūnı iẓhāra mecāl emr-i müĥāl, ve mübtelā olduĖum ālāmuñ keyfiyyetini beyān mūmteni‘ u‘l-ıĥtimāldür. Lā-cerem kemāl-i ‘acַz ve ‘adem-i ĳudretümden ekřer-i aĥvāl ü esrārımı keřf ü i‘lānından ĥāmūř u sākıt ve eřnāf-ı źarūrāt u ĥālātımı řerĥ ü beyāndan ebkem ü řāmit olmuřum. Eger faraźī řerĥ ü beyāna daķı başlasam yine mihirden źerre ve baĥrdan ķaťre beyānına ancak ķādir olurum dimekdür. **Rubā‘ī:**

[Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘]

řerĥ-i Ėam-ı to bī-řekī ne’tvānem

[30b] *Tā ‘ömr buved zi şad yekī ne’tvānem*

Her ĥend ki bisyār kunem endīře

*Ĥakkā be- řumār endekī ne’tvānem*⁵²³

36) وَبَرْدُ غَلِيلِي وَاجِدٌ حَرٌّ غَلَّتِي	شَفَائِي أَشْفَى بِلَ قَضَى الْوَجْدُ أَنْ قَضَى
řifā‘iye eřfā bel ķaźa‘l-vecdu en ķaźā	
Ve berdu Ėalīlī vācidun ĥarra Ėulletī	

Eřfā: *Eşrefe* ma‘nāsınadır. *Eşfe‘l-marīzu ‘ale‘l-mevtī*⁵²⁴ dirler *eşrefe ‘aleyhī*⁵²⁵ ma‘nāsına.

Eřfā’nuñ ta‘diyesi *‘alā* iledür. Mef‘ülī maĥzūfdur; taķdīri *eřrefe ‘ale‘l-helāki*⁵²⁶ dür. **Bel:**

⁵²³ Molla Cāmī’ye ait olan bu rubai, “Hiĥ řūphem yok ki ben senin gamını ve ĥüsnünü açıklayamam ve ömrüm bu büyük ĥüznün yüzde birini bile anlatmaya yetmez. Ne kadar düşünürsen düşüneyim. Evet, doğrusu bu ki birazını dahi sayamam” şeklinde Türkĥeye ĥevrilebilir. Bkz. Molla Cāmī, *řerĥ-i Tā‘īyye*, vr. 410b.

⁵²⁴ Hasta, ölüme yaklaştı.

⁵²⁵ Ona (ölüme) yakın oldu.

⁵²⁶ O helake yakın oldu.

Harf-i ‘atfdur. İzrāb içündür. Evvelki **ḳaḳa** hüküm ma‘nāsınadır. İkincisi *māte* ma‘nāsınadır. İkinci **ḳaḳa**’da zamīr-i müstetir *şifā*’ya rāci‘dür. **Ġalīl**: ‘Ataşdan hāşıl olan harārete dirler. **Ġullet**: ‘Ataş ma‘nāsınadır. **Vecd**: Hüzün dimekdür. **Vācid**: *Fāḳidūñ* zıddıdır. **En ḳaḳā**’da **en** maşdariyyedür, *ḳaḳa*’l-*ḥuznu mevtehu*⁵²⁷ taḳdīrinedür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Şifā’ī ḥakeme’l-vecdu bi-fenā’ihi ve inne mā yuskinu ḥarārete ‘aşaşī min berdi’l-vuşūli huve ‘aynu mā yuheyycu tilke’l-ḥarārete*⁵²⁸ *fe-lā sebīle ile’l-ḥayātī*⁵²⁹.

El-ma‘nā: **Şifā’iye eşfā**: Benüm şifam helāk[e] ḳarīb oldı. **Bel ḳaḳa**’l-**vecdu en ḳaḳā**: Bel ki ḥüzn ü endüh anuñ mevt ü fenāsına hüküm eyledi. **Ve berdu ḡalīlī**: Dağı benüm harāretümün sükün ü bürüdeti. **Vācidun ḥarra ḡulletī**: Benüm şusuzluğumuñ harāretin bulucıdır.

Ya‘nī şifā ki mūcib-i şihhat ve müzīl-i bīmārī vü seḳāmetdür **[31a]** benüm hasteligüm anuñ ḥaḳīḳatine te’şīr idüp anı ser ḥadd-i fenāya ve helāka irüşdürdi. Belki ḳāzī-i vecd ü ḥüzn anuñ mevt ü fenāsına ḥükm eyledi. Ve her şerbet-i zülāl-i vişāl ki mūcib-i teskīn-i ‘aşaş-ı nār-ı firāk ve bā‘iş-i intifā’-ı harāret-i āteş-i iştıyāḳdur, baña nisbet bi-‘aynihi ziyāde-i ta‘atış ü ḥurḳati mūcibdür, ve ḡalebe-i teşnegī vü harāreti müstevcibdür dimekdür.

Erbābu’l-bāle hafī degüldür ki zıkr olınan beyt-i laṭīfün mefhūm-ı münīfinde olan nikāt-ı bedāyi‘-simāt-ı āyet-i kerīme-i “*Ve lekum fi’l-ḳişāşī ḥayātun*”⁶³⁰ mażmūn-ı belāḡat-meşhūnından bir urcūzedür. Āyet-i kerīmede ḳişāş ḥayāt muḳābelesinde īrād olınmağla şahş-i ḥayydan izāle-i ḥayāt nefsi-i ḥayāt kendüdür dimekdür. Mā naḥnu fihde dağı **şifā’ī** mevt ile ve berd ḡalīl [ve] ḥarr ḡullet ile ta‘bīr bu ḳabīldendür. Ve zıkr olınan āyet-i kerīmede olan īcāz u belāḡat fenn-i bedī‘ ü beyāna mūrāca‘at idenlere ḥafī degüldür. **Rubā‘ī**:

⁵²⁷ Hüzün, onun ölümüne hüküm vermiştir.

⁵²⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁵²⁹ Hüzün, benim şifamın yok olmasına hüküm vermiştir. Kavuşma soğukluğunun, susuzluk hararetimi bir miktar söndürdüğü gibi o hararetin artmasına sebep olur. Böyle yaşamaya vesile yoktur.

⁵³⁰ “Kısasta sizin için hayat vardır” (Bakara, 2/179).

[Meʿ ūlū mefāʿ ilū mefāʿ ilū feʿ ūl]

Bīmārī-i men kerd sirāyet be şifā

Zʿān sān ki keşīdeş be ser-i kūy-ı fenā

Ābī ki nişāndī āteşem ez to cudā

Ĥāşīyyet-i āteş dihed imrūz merā⁵³¹

وبالي أبلَى مِنْ ثِيَابٍ تَجَلُّدِي بَلِ الدَّاءُ فِي الإِعْدَامِ نِطَّتْ بَلْدَتِي 37)

Ve bāliye eblā min şiyābi tecelludī

Beli'z-zātu fi'l-i' dāmi nīṭat bi-lezzetī

Bāl: Lügatde hāle [31b] dirler. Qalb maʿ nāsına daḥı dirler; *mā ḥālūke*?⁵³² maḥallinde *mā bālūke*?⁵³³ dirler. *Fāriḡu'l-qalb*⁵³⁴ maḥallinde *fāriḡu'l-bāl*⁵³⁵ dir. **Şiyāb:** Cemʿ -i şevbdür. **Eblā:** Efʿ al-i tafdıldür, *bilā*ʿdan. Bilā [reşāsetdür]. **Libās:** Köhne maʿ nāsınadır. **Tecellud:**⁵³⁶ Taşabbur maʿ nāsınadır. Şabr u celādetde tekellüfdür. **Tecelludī** şiyāb ile taʿbīr-i istiʿāredür; şevbe lāzım olan iblā ve ihlāk işbāt itmek ile istiʿāre-i terşihīyye kılınmışdır. **İʿdām**ʿdaki hemze-i ifʿāl vicdān içündür. **İʿdām:** *Vicdāniş-şeyʿi maʿ dūmen*⁵³⁷ maʿ nāsınadır. *Aḥmedtuhur*: [*vecedtuhu*] *maḥmūden*⁵³⁸, *ebḥaltuhur*.

⁵³¹ Molla Câmî'ye ait olan bu rubai, “Fena köyünün başına öyle bir çekti ki hastalığım şifaya bulaştı. Senden uzakken benim ateşimi söndüren su, bugün artık beni ateş gibi yakıyor” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâʿiyye*, vr. 411a.

⁵³² Halin nedir? (Nasılsın?)

⁵³³ Hatırın nedir (nasıl)?

⁵³⁴ Kalbi boştur.

⁵³⁵ Hatırı boştur.

⁵³⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁵³⁷ Bir şeyin yok olduğunu bulmak (fark etmek).

⁵³⁸ *Aḥmedtuhur* cümlesi: “onun övünmüş bir kişi olduğunu fark ettim” demektir.

[*vecedtuhu*] *baḥīlen*⁵³⁹ ma' nāsına olduğu gibi. *Nāṭata's-şey'e*; 'alleḳahu dimekdür. **Nīṭat**: Fi'l-i māzī-i meḥūldür, 'ulliḳa[t] ma' nāsınadır. **Bi-lezzeti**'deki *yā* *yā'*-i mütekellimdir.

Taḳdīr-i kelām dimek olur ki: *Ve ḥālī fi'r-reşāseti aḥlaḳu min libāsi taşabburī. Bel zātī fi vīcdāni nefsihā ma' d' metun marbūṭatun bi-lezzeti*.⁵⁴⁰

El-ma' nā: **Ve bāliye**: Benüm ḥālüm. **Eblā**: Ebter rekdür. **Min şiyābi tecelludī**: Benüm taşabburum libāsından; *ya' nī* taşabburum libās[ı] her ne mertebede ebter ise benüm libās-ı ḥālüm andan ebter ve perīşāndur. **Beli'z-zātu**: Bel ki nefsum. **Fi'l-i' dāmi**: Kendüyi ma' düm bulmaḳda. **Nīṭat bi-lezzeti**: Benüm lezzetüme manūṭ u müte'allıḳdür; *ya' nī* hemān ben bilürüm dimekdür.

Ya' nī benüm zātum mütelebbis olduğu libās-ı evşāf u aḥvāl ve taşabburum ve iḳtidārum eşvābından [32a] köhneter ve liḥāf-i ḳalb-i şikeste-bāl-i ṭāḳat u ıştıbārum cilbābından bālī vü ebterdür⁵⁴¹. Belki benüm zātum zulumet-ābād-ı 'adem ve menzilgāh-ı ḳıdemde bir fenāya vāşıl u peyveste ve miḥnet-i vücūd u şifātdan bir vech-ile mu' rız u vārestedür ki ancak ben bilürüm ve benüm zevḳuma dāyirdür dimekdür. *Ke-mā ḳīle*.⁵⁴²

[*Basīt Bahri: Müstef' ilün fā' ilün müstef' ilün fā' ilün*]

Eble'l-hevā esefen yevme'n-nevā bedenī

Ve farraḳa'l-hecru beyne'l-cefni ve'l-veseni

*Rūḥun taraddedu fi mişli'l-ḥilālī izā*⁵⁴³

Aṭāreti'r-iḥu 'anhu's-sevbe lem yebeni

⁵³⁹ *Ebhaltuhu* cümlesi: “onun cimri bir kişi olduğunu fark ettim” demektir.

⁵⁴⁰ Benim yıpranmış hâlim sabır ve celâdet giysimden daha köhnedir. Hatta benim zatım, kendi vicdanına göre yok olup şehvetlerine bağlı hale gelmiştir.

⁵⁴¹ Yazmada " " şeklindedir.

⁵⁴² Aşağıda dendiği gibi.

⁵⁴³ Bu mısra, Yazmada “*rūḥun taraddu mişle'ḥilālī ezāh*” şeklindedir. Ancak metinde mevcut mısraa hem anlama hem vezne uymadığından, beyitlerin ait olduğu Mütenebbî divanındaki şekil tarafımızca tercih edilmiştir.

Kefā bi-cismī nuḥūlen ennenī reculun

Levlā muḥāṭabatī iyyāke lem terenī⁵⁴⁴

Rubā'ī:

[Meʿ ūlū mefā' ilün mefā' ilü fe' ūl]

Her dem dil-i men zi derd bī-çāreter est

V'ez cāme-i şabr ceyb-i cān pāreter est

Çun lezzet-i cān-i men zi nā-būd-i ḥod est

Her laḥza zi kūy-ı hestī āvāre ter est⁵⁴⁵

38) مِنَ اللَّوْحِ مَا مَنَّى الصَّبَابَةُ أَبْقَتْ

فَلَوْ كَوُشِفَ⁵⁴⁶ الْغَوَادُ⁵⁴⁷ بِي وَتَحَقَّقُوا

39) تَحَلُّلِ رُوحٍ بَيْنَ أَثْوَابٍ مَيِّتٍ

لَمَّا شَاهَدَتْ مَنَّى بَصَائِرُهُمْ سَوَى

Fe-lev kūşife'l-‘uvvādu bī ve taḥaḫḫaḫū

Mine'l-levḫi mā minnī'ş-şabābetu ebḫati

Le-mā şāhedet minnī başā'iruhum sivā

Taḥalluli rūḫiın beyne eşvābi meyyiti

⁵⁴⁴ El-Mütenebbî'ye ait olan bu beyitler, “Eyvah! Aşk, ayrılık gününde benim vücudumu mahvetti. Ve ayrılık gözlerimin uyku ile arasını bozdu. Dolayısıyla ruhumun bulunup içinde dolaştığı çok küçük dala benzeyen beden öyle zayıf ve ince ki eğer rüzgâr üstündeki elbiseyi uçursaydı o zaman görünmezdi. Zira ben o kadar zayıf bir adam oldum ki eğer şu an sana hitap etmeseydim beni asla göremezdin” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Beyitler için bkz. Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî, *Dîvānu'l-Mutenebbi*, Beyrut: Dâru Beyrut, 1983, s.7.

⁵⁴⁵ Molla Câmi'ye ait olan bu rubai, “Benim gönlüm acıdan anbean daha çaresiz hâle geliyor ve canımın sabır gömleği daha fazla yırtılıyor. Benim canımın lezzeti kendi benliğini yok etmek olduğu için her an varlık köyünden daha uzaklaşıyor” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 411a.

⁵⁴⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁵⁴⁷ Yazmada " " şeklindedir.

Küşife: *Kāşef*’nüñ mechûlidür. *Kāşefehullāhu bi-zālike*⁵⁴⁸ dirler *başsarahu bihi bi-keşfi’l-ḥicābī*⁵⁴⁹ ma’ nāsına. **Uvvādu:** Cem’-i ‘āyiddür; ‘iyādetden. Zāyir-i marīz ma’ nāsına. **Tahakkuk:** Teyekḡuna dirler. **Mine’l-levḥi**’deki **min** ibtidā içündür. **Levḥ**’den murād levḥ-i maḥfūzdur ki aña kitāb-i mübīn ve nefis-i külliyye daḡı dirler. Cemī’-i şuver-i [32b] ḡāyık anda mürtesemdür. **Minnī:** **Ebḡat**’a müte’ allıkdür. **Le-mā şāhedet**’de **lām** lām-ı te’kiddür. **Mā:** Nāfiyedür. **Şāhedet:** Mufā’ aleden Fi’ l-i māzī-i müfred-i mü’ennes-i ḡāyibedür. **Minnī başā’iruhum**’daki **min** ibtidā içündür. **Başā’ir:** Cem’-i başiretdür. **Başiret** ḡalb gözine dirler, fā’ ilidür **şāhedet**’üñ. Zāmīr-i cem’ ‘**uvvād**’a rāci’ dūr. Beyt-i evvel ki cümle-i şarṡıyyedür, beyt-i şānī anuñ cevāb[ı]dur.

Takḡir-i kelām dimekdür: *İzā zāranī ṡullābu’l-ḡāyık*⁵⁵⁰ *lā yecidūne minnī eşeran min ḡayṡu’l-vucūdī ve’ş-şūreti. Fe-lev kāşefehumullāhu te’ālā mine’l-levḥi’l-maḥfūzī’l-lezī fīhi ḡaḡīḡatu kulli şey’in bi-şūreti rūḡi’l-letī ebḡatha’ş-şabābetu minnī le-mā ra’et başā’iruhum illā rūḡan mutaḡallilen beyne eşvābi meyyit.*⁵⁵¹

El-ma’ nā: Fe-lev kūşife⁵⁵² **l-‘uvvādu:** Eger beni ‘iyādete gelenlere ben keşf olursam; ya’ nī anlara keşf i’ tā olunup beni görseler. **Ve tahakkukū:** Daḡı bu müşāhede müteḡakkıḡ u müteyakkın olsalar. **Mine’l-levḥi:** Levḥ-i maḥfūzdan. **Mā:** Şol şey’ ki. **Minnī’ş-şabābetu:** ‘Aşḡ benden. **Ebḡati:** İbḡā eyledi anı. **Le-mā şāhedet:** Elbette müşāhede eylemezlerdi. **Minnī:** Benden. **Başā’iruhum:** Anlaruñ gönülleri gözi. **Sivā taḡalluli rūḡin:** rūḡuñ taḡallül ü nüfūzinden ḡayrı. [33a] **Beyne eşvābi meyyiti:** Meyyitüñ eşvābı beyninde mutaḡallil ü nāfız olmış bir rūḡdan ḡayrı nesne müşāhede eylemezlerdi.

Ya’ nī benüm za’ f-ı ‘aşḡla ḡālüm bir mertebeye varmışdur ki ne vücūdumdan ḡaber peydā ne zuḡūr u būdumdan eşer hüveydādur. Lā-cerem zāt u şıfātumdan ḡiss-i başarı ta’ alluḡ

⁵⁴⁸ Allah, kendisine mükāşefet yoluyla bir şey bildirdi.

⁵⁴⁹ (Allah) Perdeyi kaldırarak, onun bilgiyi elde etmesini sağladı.

⁵⁵⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁵⁵¹ Eḡer hakikati arayanlar, beni ziyarete gelse benden hem bilfiil olarak hem de bilkuvv olarak bir bakiye bile kalmadıḡını göreceklerdir. Ve Allah onlara, mükāşefet yoluyla her şeyin hakikatini ihtiva eden levḥ-i mahfuza (korunmuş levhaya) bakıp benim aşktan kalan ruhumun suretini müşāhede etmeyi nasip etse, onların gözü, bir ölünün giysileri arasına girmiş bir ruh görmekten başka bir şey göremezdi.

⁵⁵² Yazmada " " şeklindedir.

itmege kâbil nesne kalmamışdır. Eger beni ‘iyâdete gelenlere Hakk te‘âlâ mükâşefe i‘tâ idüp ‘aşk zât u şifâtumı ifnâ itdükten soñra rûh ki kâbil-i fenâ vü zevâl degüldür, benden baqiyye hemân ol kalmışıdı, anı dîde-i başîret ile levh-i maḥfûẓdan ki her şey ’üñ ḥaḳîḳati anda mürtesemdür müşâhede eyleseler görmezler, illâ eşvâb-ı meyyiteye nâfiz ü ḥâl olmuş bir rûh müşâhede iderler, andan gayrı nesne bulmazlar dimekdür. **Rubâ‘î:**

[Meḥ’ülü meḥ’ilün meḥ’ilün fa’]

Çun mî neşevd ten ez naḥîfî dîde

Ân k’û be ‘iyâdetem gerem verzîde

Ger nîz buved be nûr-ı keşfeş dîde

Cânî mepesend der kefenî pîçîde⁵⁵³

Ḥafî buyurulmaya ki nâzım ḥazretleri bu maḥalde melâbis-i rûh-ı ḥayvânî olan cismi eşvâbla ta’bîr itmişlerdür. Zîrâ rûh-ı izâfînüñ rûh-ı ḥayvânî vâsitasuz beden-i⁵⁵⁴ insâna ta’lîki rûhuñ eşvâb-ı meyyite ta’alluḳı gibidür. *Ke-mâ kîle*⁵⁵⁵:

[Basîṭ Bahri: Müstef’ ilün fa’ ilün müstef’ ilün fa’ ilün]

Lâ taḥsebû bedenî taḥta’s-şiyâbi fe-mâ

Ebḳa’l-hevâ fî şiyâbî gayra eşvâbî⁵⁵⁶

Erbâbu’l-bâle [33b] pûşîde degüldür ki heykel-i insânî üç şeyden ‘ibâretdür; biri cism-i zûlmânîdür ki zâyid ü nâḳış ve zâyil ü nâmî. Ve biri daḥı cesed-i nûrânîdür ki bu cism-i zûlmânîye sârîdür nâruñ faḥma ve mâ’-i verdüñ verde sirâyeti gibi. Ve lev cism-i zûlmânî

⁵⁵³ Molla Câmi’ye ait olan bu rubai, “Benim ziyaretime gelmeye çalışan kimse zayıflıktan bedenimi göremez. Sen bu incecik cismimi keşf gözüyle görüyorsun, canın kefeni sarılmasını reva görme ve beni şu kefen gibi incelmış tenimden kurtar” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 411a.

⁵⁵⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁵⁵⁵ Aşağıda dendiği gibi.

⁵⁵⁶ Birden fazla kaynaktaki yer alan bu beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Beyit “Cismimin elbiselerim altında bulunduğunu sanmayın, çünkü aşk, (ruhumun elbisesi olan) bedenimin elbisesinden başka bir şey bırakmamıştır” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

anuñla nūrānī olur anuñ vesāṭatıyla mazhar-ı rūḥ-ı insānī olmuşdur. Bu ikisinde ‘āmmē-i ḥayvānāt insānla müştereklerdir. Ve biri daḥı rūḥ-ı insānīdür ki buña rūḥ-ı izāfī daḥı dirler, insāna bu rūḥ sebebiyle ḥāmil-i bār-ı emānet ve kāfīl-i himmāt-i ḥilāfet olup ḥalīfe-i Ḥaḳ olup ve kāyim-maḳām-ı muṭlaḳ olmuşdur. Şi‘r:

[Fā‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Ādemī çist berzaḥī cāmi‘

Şūret-i ḥalḳ u Ḥaḳ der ū vāki‘

Nuşḥa-i mucmel est u maẓmūneş

Zāt-ı Ḥaḳḳ u şifāt-ı bī-çūneş

Muttaşıl bā daḳāyık-ı ceberūt

Muştemil ber ḥaḳāyık-ı melekūt

Bāṭineş der muḥīṭ-i vaḥdet ḡarḳ

Zāhireş ḥuşk-leb çu sāḥil farḳ

Yek şifāt nīst ez şifāt-ı Ḥudā

Ki ne der zāt-ı ū buved peydā

Hem ‘alīm est u hem semī‘ u başīr

Mutekellim murīd u ḥayy u ḳadīr

Hem çunīn ez ḥaḳāyık-ı ‘ālem

Heme çīzi der ū buved mudḡam

Ḥāḥ eflāk u ḥāḥ erkān gīr

Ḥāḥ kān yā nebāt u ḥayvān gīr

Şūret-i nīk u bed nuvişte der ū

Sīret-i dīv u ded sirişte der ū

Ger ne mir'ât-ı [34a] vech-i Bâķī būd

Ez ĉi rū şod ferişte rā mescūd

Buved 'aks-i cemāl-i Ĥazret-i pāk

Eger İblīs pey neburd ĉi bāk

Her ĉi der genc-i kuntu kenz nihān

Būd der vey Ĥudā numūd 'iyān

Ĥalk rā der zuhūr-ı peydāyī

Hestī-i Ū'st 'ille-i ĝāyī

Z'ān ki 'irfān buved sebeb ān rā

V'Ū'st mazhar kemāl-i 'irfān rā⁵⁵⁷

[Ķāle]ba'zu'l-kibār⁵⁵⁸ i'l-'ārifine fī ta'rīf-i'r-ŕūḥi'l-insānī.⁵⁵⁹ Er-ŕūḥu'l-a'zam huve'r-ŕūḥu'l-insāniyyu ve huve mazharu'z-zāti'l-ilāhiyyeti⁵⁶⁰ min ḥayṣu rubūbiyyetiḥā, li-zālike lā yumkinu en yaḥūma ḥavlehā ḥā'im, ve yerūme vaşlehā rā'im, lā ya'lemu kunhehā illallāh, ve lā yenālu hāzihi'l-buḡyete sivāh. Ve huve'l-'aḳlu'l-evvel, ve'l-ḥaḳīḳatu'l-Muḥammediyye, ve'n-nefsu'l-vāḥidetu ve ḥaḳīḳatu'l-esmā'iyye. Ve huve evvelu

⁵⁵⁷Bu şiir Molla Câmî'ye aittir. Bkz. Abdurrahman Câmî, *Silsiletu'z-zeheb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi nr. 159, 1. Defter, vr. 53a-53b. Tercümesi şu şekildedir: İnsanoğlu nedir? Her şeyi içinde barındıran bir berzah. Yaratılmış suretindedir ama içinde Hak vardır. İnsanoğlu mücmel ve özettir, mazmunu ve içeriği ise Hakk'ın zâtı ve soru sorulmayan sıfatlarıdır. O, ceberutun ince sıfatlarına bağlı ve melekûtun hakikatlerini kendi içinde barındırır. Bâtını ve içi vahdet denizinde boğulmuş zahiri ve görüntüsü ise ayrılık sahilinde, karadadır. Allah'ın hiçbir sıfatı yoktur ki onun zatında olmasın. İnsanoğlu hem bilici hem işitici hem de görendir. O, konuşan, irade sahibi, yaşayan ve güçlüdür. Ayrıca, âlemdeki hakikatlerin hepsi onda toplanmıştır. İster eflâk ister erkân, ister maden, nebatat ve hayvanlar; iyi ve kötü suret onda toplanmış, şeytanın sîreti onda barınmıştır. O, Bâkî olan Allah'ın aynası olmasa melekler ona secde eder miydi? O, Allah'ın cemâlinin aksi ve tasviri idi, Şeytan bunu anlamadıysa bir sıkıntı olur mu ki? Olmaz. Gizli hazinede gizli olan her şeyi Allah onda aşikâr etti. Halkın ortaya çıkışının nihai sebebi, O'nun varlığıdır. Bunun sebebi ise irfan olduğundan, irfan kemâlinin göstergesi O'dur.

⁵⁵⁸Yazmada "𐤀𐤊𐤁𐤁" şeklidir.

⁵⁵⁹Ariflerin büyüklerinden bazıları insani ruhu tarifinde şunları söylemiştir...

⁵⁶⁰Yazmada "𐤀𐤊𐤁𐤁" şeklidir.

mevcûdin hâlağa Allāhu ‘alā şūretih, ve huve'l-ḫalīfetu'l-ekber, ve huve'l-cevheru'n-nūrānyy. Cevheriyyetuhu mazharu'z-zāt ve nūrāniyyetuhu⁵⁶¹ mazharu ‘ilmihā. Ve yusemmā bi“tibārī'l-cevheriyyeti nefsen vāḥideten, ve bi“tibārin-nūrāniyyeti ‘aḳlen evvelen. Ve ke-mā enne lehu fī'l-‘ālemi'l-kebīri mazāhire ve esmā’a mine'l-‘aḳli'l-evveli ve'l-ḳalemi'l-a‘lā ve'n-nūri ve'n-nefsi'l-kulliyyeti ve'l-levḫi'l-maḥfūzi ve ḡayri zālīke fī'l-‘ālemi's-ṣaḡīri'l-insāniyyi mazāhiru ve esmā’u bi-ḥasbi zuḥūrātihi ve merātibihi fī's-ṭilāḫi ehlillāhi ve ḡayrihim ve [34b] huve's-sirru'l-ḫafīyyu, ve'r-rūḫu ve'l-ḳalbu ve'l-kelimetu ve'r-rav‘u ve'l-fu’ādu ve's-ṣadru ve'l-‘aḳlu ve'n-nefs.⁵⁶² Lā-cerem heykel-i insānī nüṣḫa-i nāme-i İlāhī ve maḥzen-i esrār-ı nā-mütenāhī olduḡı bu cāmi‘ iyyet ile ve bu cāmi‘ iyyete fī'l-cümle müsāvī olur. Bir mişāl bulunmak murād olınsa ol mir’atdur ki ol daḡı üç şeyden ‘ibāretdür. Ol üçüñ biri şişe ve biri daḡı şūret görünmek içün şişenüñ ardındaḡı perde ve biri daḡı içinde görinen şūretdür. Yalñuz perdede yaḡūd yā yalñuz şişede mazhariyyet isti‘dādı yokdur, belki mazhariyyet isti‘dādı lekededür ki ardında perdesi daḡı ola. Hemān ki bu iki mādde bir yerde cem‘ ola anda şūret nümāyān olmak isti‘dādı olur. Bi-‘aynihi insānda daḡı şūret-i insānī ile rūḫ-ı ḡayvānī bir yere cem‘ ola anda rūḫ-ı izāfī cilveger olup heykelde tedbīr ü taşarrufa başlar.

Eger sâ’il su’āl iderse ki cism-i zūlmānī ile cesed-i nūrānīde ‘amme-i ḡayvānāt insān ile müştareklerdür dinilmiş-idi, çünkü anlarda daḡı bu cism ile rūḫ-ı ḡayvānī cem‘ ola rūḫ-ı izāfiye anlar neyiçün mazhar olmaya? Cevāb virilür ki insāna maḥşūş olan [35a] cism-i zūlmānī aḡsen-i taḳvīmde ḡalk olınmışdur, mazhar-ı rūḫ-ı izāfī olmağa lāyık bu

⁵⁶¹Yazmada" " şeklindedir.

⁵⁶² Bu ibare Seyyid Şerīf el-Cürċânī'nin *Ta'rifāt* adlı eserinde geçmektedir. Ta'rifāt'ı Türkçeye çeviren Abdülaziz Mecdi Tolun, bu ibareyi, “Ruh-ı Âzam; Rubûbiyyeti itibariyle Zât-ı İlâhî'nin mazharı olan insani ruhtan ibarettir. Bunun için onun etrafında hiçbir şey dönemez ve hiçbir tâlib ona vasıl olmayı talep edemez. Onun kühünü Allahu Teâlâ'dan başka kimse bilmediği gibi bu dileğe de Hak'tan başkası nail olamaz. Ruh-ı âzam; akl-ı evvel, hakikat-i muhammediyye, nefs-i vahide, hakikat-i esmâiyye isimleriyle de bilinir. Bu, Allah'ın ilk yarattığı varlıktır ve onu kendi sureti üzere var kılmıştır. Bu, halife-i ekber en büyük halifedir. Ruh-ı âzam, nurani bir cevher olup cevher oluşu zatî mazhar, nurani oluşu ise ilmî mazhardır. Cevheriyyeti itibariyle ona *nefs-i vâhide*, nûrāniyyeti itibariyle ise *akl-ı evvel* denilir. Hakk'ın âlem-i kebir de denen kâinatta; akl-ı evvel, kalem-i âlâ, nur, nefs-i külliye ve levh-i mahfuz gibi mazharları ve esması olduğu gibi âlem-i saḡir de denen insanda dahi mazharları ve esması vardır. Bu esmâ Ehlullâh istilâhında zuhurat ve merâtib itibariyladır. O mazharlar ve esmâ şunlardır: Sır, hafâ, rūḫ, kalb, rû‘ (rav‘), fu’âd, sadr, akıl, nefs” şeklinde Türkçeye çevirmiştir. Bkz. Seyyid Şerīf Hanefî Cürċani, *Ta'rifat: Tasavvuf Istilahları*, çevr. Abdülaziz Mecdi Tolun; tercüme ve notlarla yayına haz. Abdurrahman Acer, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014. s.95

cem' iyyetdür, ğayrı degüldür. *Ke-mā kala'llāhu te'ālā: "Le-ḳad ḫalaḳna'l-insāne fī aḫseni taḳvīm"*.⁵⁶³ **Rubā'ī:**

[Meḫ' ülü meḫā' ilü meḫā' ilü fe' ül]

Her büt-gede mescid-i İllāhī olamaz

Her ḫāne sarāy-ı pādişāhī olamaz

Āyīn-i selāṭini re' āyā ne bilür

Her Türk-i denī merd-i sipāhī olamaz

Bu cihetdendür ki ba'zılar vech-i insānda ḫāşiiyet-i ğarībe müşāhede idüp vechin bilmedüklerinden sebep-i ḫalāletleri olmışdur. Şüret-i insānī gencīne-i Raḥmānī üzerinde kurlılmış bir tılsım-ı Rabbānīdür. **Naẓm:**

[Meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün]

'Adem vīrānesinüñ zāt-ı Ḥaḳdur genc-i pinhānı

Tılsımıdur o gencüñ ṭālib isen vech-i insānī

Rūḫ-ı izāfī nāzır-ı mir'āt olan şahş gibidür ki niçe biñ mir'ātta zuhūr itmişdür. Merāyā-yı müte'addidede zuhūr itmekle nāzırüñ zātı müte'addid ü mütekeşşir olmaz. Ve her mir'ātta bir dürlü görünmekden ḫaḳīḳat-i ḫüsnine tebeddül ü taḡayyür gelmez. İḫtilāf ḫavālib ü mezāhiredür, ḫaḳīḳat-i rūḫ-ı insānīde degüldür. *Ve le-ḳad aḫsene men ḫāf*⁶⁴:

[Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Herçi hest ez ḫāmet-i nā-sāz-ı bī-endām-ı māst

*Verne teşrīf-i tu ber bālā-yı kes kūtāh nīst*⁶⁵

⁵⁶³ Allahu Teâlâ'nın buyurduğu gibi: “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık” (Tîn, 95/4).

⁵⁶⁴ Şunu söyleyen kimse ne kadar güzel söylemiş.

⁵⁶⁵ Hâfız-ı Şîrâzî'ye ait bu beyit, Mehmet Kanar tarafından “Kim sana ulaşma arzusuyla himmetini esirgemezse, sonunda o selvi boyluya eli erişir” şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Mehmet Kanar, *Hâfız-ı Şîrâzî'den Gazeller*, s.167. https://issuu.com/ihramcizade/docs/h_f_z-ir_z-den_100_gaze [erişim tarihi: 14/02/2018].

Ve bu sır-ı Sübhānīdür ki zebān-ı mu‘ ciz-beyān anı ta‘ rīfde lāl ü kâşır ve tercümān-ı ‘ aql u [35b] iz‘ ān anı tavşīfde ‘ āciz ü mütehayyirdür. Ehl-i taḥkīk katında rūḥ-ı izāfide ne gelmek ve ne gitmek var ne bitmek var ne yitmek. Aña fevt isnādı daḥı mecāzdur. Ol ecildendür ki Kur‘ān-ı ‘ azīm ve Furḫān-ı kerīmde her bār ki beşeriyyet ü ta‘ ayyünümüze ḥiṭāb itmişlerdür ki *kavluhu*: "*ḳul yeteveffākum meleku'l-mevt*"⁵⁶⁶ zīrā rūḥ-ı ḥayvānīnün ḳabẓ u teveffīsī Ḥazret-i ‘ Azrā’ıl ‘ aleyhi's-selāma müfevvaẓdur. Lākin şol yerde rūḥ-ı izāfīnün ḳabẓ u teveffīsinden ḥaber virmişlerdür: *Ḳavluhu*: "*Allāhu yetevefē'l-enfūse ḥīne mevtihā*"⁵⁶⁷ buyurulmuşdur. Egerçi kim küberā’-i ehl-i tefsīr bu āyet-i kerīmeyi “*Ey yaḳbizuhā ‘ ani'l-ebdāni bi-en yaḳṭa‘ a*”⁵⁶⁸ ta‘ alluḳahā ‘ anḥā ve taşarrufahā fihā”⁵⁶⁹ ile tefsīr itmişlerdür, ya‘ nī Ḥakk nüfūs-i insānı ebdānından kendü ḳabẓ ider dimek olur, ya‘ nī nüfūsü ta‘ alluḳlarını ebdānından ḳaṭ‘ u ebdāndan taşarrufları men‘ itmege dirler, ve illā zeyl-i rūḥ-ı izāfīyye gerd-i teveffīden pāk u mu‘ arrā ve ḡubār-ı mevt ü fenādan tāhir ü muşaffā idügi ‘ ulemā’-i ehl-i sünnet beyninde emr-i mu‘ ayyen ve ‘ uzamā’-i dīn ü millet yanında muḥaḳḳaḳ u müberhendür. Bu taḳdīrce bu maḥalde rūḥ-ı izāfīnün teveffīsī beden-i insānīnün ḳabūl-i feyze ‘ adem-i şalāḥiyyetinden ‘ ibāretdür ve mazḥar-ı nefs-i nāṭıḳa olmaḡa ḳabiliyyeti [36a] ḳalmamaḡdan nāşī bir ḥāletdür, mir’āta nāzır olan şahsuñ mir’āta baḳmaḡa şālīḥ olduḡda baḳup baḳmamaḡa şalāḥiyyetden ḳalduḡda baḳmaduḡı gibidür. Çünki taḥkīk rūḡda ziyāde-i ḳıl ü ḳāl ta‘ līm-i İlahīye muḡālefet ve ādāb-ı ehl-i sünnete ‘ adem-i muvāfaḳatdur. Lā-cerem ziyāde-i tavzīḡe cūr’et olmayup bu mertebe ile iktifā evlā görüldi. **Nazm:**

[*Mefā’ılün mefā’ılün fa‘ülün*]

Der īn meşhed ki envār-ı tecellīst

⁵⁶⁶ “De ki: Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak” (Secde, 32/11).

⁵⁶⁷ “Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde alır” (Zümer, 39/42).

⁵⁶⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁵⁶⁹ El-Beyzâvî tefsirinde yer alan bu ibâre Abdülvehhab Öztürk tarafından “Yani bedenlerden kabz eder, bunu da onunla alakasını kesmek ve onun üzerindeki tasarrufuna son vermekle yapar” şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. Nasirüddin Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, *Beydavi Tefsiri*, çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011. c.4, s.484.

*Suḥan dārem velī nā-guften evlāst?*⁵⁷⁰

40) وَمُنْذُ عَفَا رَسْمِي وَهَمْتُ وَهَمْتُ فِي وَجُودِي فَلَمْ تَظْفَرْ بِكَوْنِي فِكْرَتِي

Ve munzu ‘afā resmī ve himtu vehimtu fī

Vucūdī fe-lem tazfer bi-kevnī fikretī

Munzu: Evvel-i müded içündür. *Mā ra ‘aytuḥu munzu yevmi’l-Cum‘a*⁵⁷¹ dirler, taḳdīri *ibtidā’u ‘ademi ru ‘yetī min yevmi’l-Cum‘a* dimekdür. **‘Afā:** *İnderese* ma‘ nāsınadır. **Resm:** Şey’ün eşerinden bākī ḳalana dirler. Evvelki **ve himtu**’deki **vāv** ‘atıfedür. **Himtu:** *Heyemān*’dan nefsi-i mütekellimdür. İkinci **vehimtu:** *vehim*⁵⁷²’dendür ḡalaṭ ma‘ nāsınadır. **Ve himtu vehimtu fī vucūdī** cümlesi cümle-i fī’ liyyedür, cümle-i evvele ma‘ ṭūfdur. **Fikretī** fā‘ ilidür **lem tazfer**’ün.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve mine’[z]-zamāni’l-lezī fīhi’nderese binā’u resmī ve fenā’u cismī ve ḥaṣale liye’l-ḥayretu fī emrī ḡaliṭtu fī vucūdī taḥāyyurī fī ḥālī*.⁵⁷³

El-ma‘ nā: **Ve munzu ‘afā resmī:** Benüm eşer-i [36b] vucūdum maḥv⁵⁷⁴ olalıdan berü. **Ve himtu:** Ben müteḥayyir oldum. **Vehimtu fī vucūdī:** Daḥı vucūdumda ḡalaṭa düşdüm. **Fe-lem tazfer bi-kevnī fikretī:** Pes zafer bulmadı benüm vucūduma benüm fikretüm.

Ya‘ nī ol zamāndan berü ki varluḡum diyārı ve vucūdum āṣārı şarşar-ı āşüb-ı gam ve debūr-i ḥarīf-i elem ile ḥarāb u nā-bedīd oldı, ve vādī-i ḥasretde ser-gerdān u ḥayrān ḳaldum ve vucūd varluḡumda ḡalaṭa düşdüm, pes ḳudretüm yetdüḡi ḳadar şarf-ı fikret ve

⁵⁷⁰ Birden fazla kaynakta yer alan bu beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Tercümesi: Tecelli nurlarının görüldüğü bu yerde sözüm var ama konuşmamak daha iyidir.

⁵⁷¹ Ben, Cuma gününden beri onu görmedim.

⁵⁷² Yazmada " " şeklindedir.

⁵⁷³ Benim şeklim yıkılıp, cismim yok olduğundan ve şaşırp kaldığımdan beri varlığım konusunda hataya düştüğüm gibi halimle ilgili hayrete düştüm.

⁵⁷⁴ Yazmada " " şeklindedir.

bezl-i ‘aql u ferāset eyledüm, ašlā kendümde vücūda varlıqdan eşer bulmadum ve baña nisbeti qābil olur hestī vü būda fāyız olmadum dimekdür. **Rubā‘ī**:

[*Mef‘ülū mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘*]

Īn bāde to dādeī be destem yā ne

K’ez ḥod ḥaberem nīst ki mestem yā ne

Der būd-ı men endīşe-i men reh gum kerd

*Ender gālaṭam kunūn ki hestem yā ne*⁵⁷⁵

41) وَبَعْدُ فَحَالِي فِيكَ قَامَتْ بِنَفْسِهَا وَبَيَّتِي فِي سَبَقِ رُوحِي بَيَّتِي
<i>Ve ba‘du fe-ḥālī fiki qāmet bi-nefsihā</i>
<i>Ve beyyinetī fī sebḳi rūḥī beniyyetī</i>

Ba‘du: Zarf-ı zamāndur, mużāfun ileyh menvīden olduğından ötüri zamm üzre mebnīdür. **Beyyinetī**: Mübtedādur, ḥaberi maḥzūf şebete ve yāḥud şābitdür. zarf ḥaber maḳāmına iḳāmet olinmışdur. **Beyyine**: Şıḥḥat-i da‘vā için iḳāmet olinan bürhāna dirler. **Beniyyetī**: **Sebḳ**’üñ mef‘ülidür. **Beniyye**: Binā‘-i nev‘dür. Bu maḥalde **beniyye**’den murād binā‘-i cesed [37a] ü rūḥ-ı ḥayvānī ile mu‘abber olan nefis-i beşerīdür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ba‘de fenā’i vücūdī qāmet ḥālī fī maḥabbetiki bi-nefsihā ve beyyinetī fī enneḥā ḳāyimetun bi-nefsihā şābitun fī sebḳi rūḥī ‘alā cesedī. "ḥālāḳa’l-ervāḥa ḳable’l-ecsādi bi-elfey ‘ām*⁵⁷⁶.

El-ma‘nā: **Ve ba‘du**: Bundan soñra; ya‘nī vücūdumuñ fenāsı muḥaḳḳaḳ olduğıdan soñr[a]. **Fe-ḥālī**: Benüm ḥālüm. **Fiki**: Sende; ya‘nī senüñ maḥabbetüñde. **Qāmet bi-nefsihā**: Bi-

⁵⁷⁵ Bu şarabı sen elime verdin mi, vermedin mi? Kendimden haberim yok sarhoş muyum değil miyim? Benim düşüncem, varlığında yolunu kaybetti. Şimdi var mıyım yok muyum şüpheliyim. Molla Câmî’ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 411b.

⁵⁷⁶ Benim vücudum yok olduktan sonra, senin sevginden ibaret olan halim, (senin huzurunda) kendiliğinden kaim oldu. Ve halimin kendi zatıyla kaim oluşu konusundaki kanıtım, ruhumun bedenimden önce yaratılışında sabittir. Zira “O (Allah) ruhları bedenlerden iki bin sene önce yaratmıştı”. Tırnak içinde yer alan hadis için bkz. Aclûnî, c.1, s. 128.

zātihā kıyimedür. **Ve beyyineti:** Ve benüm delil ü burhānum. **Fī sebki rūhī beniyyeti:** Benüm rūhumuñ sebki[i]dür cesedümden.

Ya' nī benüm vücūdum diyār-i hestīden riħlet ve ser-menzil-i 'ademde iķāmet itdükten soñra benüm ħālüm ki ol benüm 'aşk u maħabbetümden 'ibāretdür, benden münkaṭı' olup bi-zātihā kıyım olmuşdur. Ve buña şāhid-i ħāl ü burhān-ı maķāl benüm rūhumuñ cesedüme ta'alluķdan muķaddem kıyāmıdır. Zīrā senüñ 'aşkuñuñ baña nisbeti rūhuñ cesede nisbeti gibidür; ğünkü rūħ bi-lā cesed bi-zātihi kıyımdür. Lā-cerem benüm vücūd-i beşeriyetüm ile kıyım olan 'aşk u ħāl daħı ba' de fenā 'i'l-cesed bi-zātihā kıyım olmağa delil ü şāhiddür dimekdür. **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilü fe' ūl]

'Aşk-ı tu ki sāħt der-dil-i ħasta maķām

Ğün būd-i men ez miyāne ber-ħāst [37b] tamām

Der Ĥazret-i tu be zāt-ı ħod kıyım ğeşt

Ğün rūħ ki bī-cesed be-ħod dāşt kıyām⁵⁷⁷

42) بِهَا لِاضْطِرَابٍ بَلْ لِنَفْسِ كَرْتِي

وَلَمْ أَحْكُ فِي حُبِّكَ حَالِي تَبْرُمًا

Ve lem aħki fi ħubbıki ħālī Teberrumen

Bihā li'zṭirābin bel li-tenfisi kurbetī

Ĥubbıki: *Ĥubbī iyyākt*⁵⁷⁸ taķdīrindedür. Her kaçan ki iki zāmīr cem' olsa meşelā mā naħnu fihde zāmīr-i mütekellim ile zāmīr-i muħāṭāb cem' olduğı gibi, evvelki zāmīr mecrūr olup şānisi manşüb olsa zāmīr-i evvel a' rafdur şānīden, zāmīr-i şānī dilerseñ munfaşılan īrād idersüñ, dilerseñ muttaşıl ğetürürsün, evvelki ittişāli lāzımdur; *zārbike*⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Senin aşkın yorgun gönlümü mesken edinince benim varlığım tamamıyla yok oldu. Böylelikle benim varlığım ruhun cesette kendiliğinden kaim olduğu gibi senin hazretinde kendi zatıyla kaim oldu. Molla Cāmī'ye ait bu rubai için Bkz. Molla Cāmī, *Şerh-i Tā' iyye*, vr. 411b.

⁵⁷⁸ Benim seni sevmem (sana olan aşkım).

⁵⁷⁹ Benim seni dövmem.

ve zarbī *ıyyāke*⁵⁸⁰ gibi *hubbīke*⁵⁸¹ ve *hubbī ıyyāke*⁵⁸² gibi. **Hālī**'deki **hāl** bu maḥalde *mā ḵāme bi'l-mer*⁵⁸³ *mine's-şifāt*⁵⁸⁴ ma' nāsınadır. **Hālī**: mef' ulidür **lem aḥki**'nün. **Teberrum**: Se'āmet ve melāl ma' nāsınadır, berime *ve yebremu; se'ime ve melle* dimekdür, mef' ülün leh olmak üzredür, manşübdür. **Bihā**'daki zamīr **hāl**'e 'āyid[d]ür. **Li'zẓirābin**'deki **lām li-tenfis**'deki **lām** ta' līl içündür, **lem aḥki**'ye müte'allıkdür. **Bel**: Ḥāssaten ızẓirābdan ızrābdur; teberrü[m] ü ızẓirābdan ma' an degüldür. **Tenfis**: Tefrīḥ ma' nāsınadır. **Kurbet**: ğam ma' nāsına gelür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lem aḥki ḥālī fī hubbī ıyyāki li-ecli's-se'āmeti ve't-tazaccuri min miḥeni'l-ıṣṣki min ciheti't-teberrumi ve'l-ızẓirābi fī'l-maḥabbeti bel ḥakeytuhā li-tenfisi kurbetī ve tefrīḥi ḵalbī.*⁵⁸⁵ [38a]

El-ma'nā: **Ve lem aḥki**: Ben ḥikāyet eylemedüm. **Fī hubbīki**: Ben seni sevmekde. **Hālī**: Benüm ḥālūmi. **Teberrumen**: Se'āmet ve melāletden ötürü. **Bihā**: Andan; yā'nī ālām u miḥen-i 'aşḵdan 'ibāret olan ḥalūmden. **Li'zẓirābin**: İzẓirāb u tereddüd cihetinden. **Bel li-tenfisi kurbetī**: Bel ki ğamumı taḵlīl ve ḵalbūmi tefrīḥ için ḥikāyet eyledüm.

Yā'nī senün 'aşḵ [u] maḥabbetünde ḥasb-i ḥālūmden ḥikāyet ve derd-i derūnumdan rivāyet eyledüğüm şiddet-i 'aşḵdan şikāyet ve tereddüd ızẓirābumdan nāşī bir ḥālet degüldür. Bel ki dil-i sūzānuma āb-ı muḥāveret-i yār ile nev'-i tesliyet ve dīde-i giryānuma hevā-yı peyām-ı dil-dār ile ḥ'āb u rāḥat ḥāşıl olup bir miḵdār ref'-i kürbet ü ğam ve fī'l-cümle def'-i hücum-ı ḥayl-i elem müyesser ola dimekdür. **Beyt**:

[Müstef' ilün fe' ülün müstef' ilün fe' ülün]

⁵⁸⁰ Benim seni dövmem.

⁵⁸¹ Benim seni sevmem (sana olan aşkı).

⁵⁸² Benim seni sevmem (sana olan aşkı).

⁵⁸³ Yazmada " " şeklindedir.

⁵⁸⁴ Bir kişide bulunan özellikler.

⁵⁸⁵ Ben, senin aşkında olan halimi, aşk sıkıntılarından usanç ve melalimi ortaya koymak, sıkıntı ve ıstırap çektiğimi ifade etmek için anlatmadım. Aksine bunu kalbimi ferahlatmak ve iç daralmamı gidermek için anlattım.

Âh itdügüm efendi senden degül şikâyet

Bir pâre haste gönülüm bulur anuñla râhat⁵⁸⁶

Rubâ'î:

[*Mef' ülün fâ' ilün mefâ' ilün fâ']*

Ba' d ez 'ömrî ki mî-şevî hem-râzem

Ger kışsa-i derd-i hod hemi âğâzem

An nîst gele bahâneî mî-sâzem

Ve'z gam dil-i teng-i hod hemî perdâzem⁵⁸⁷

43) وَيَقْنَعُ غَيْرَ الْعَجَزِ عِنْدَ الْأَجَبَةِ

وَيَحْسُنُ إِظْهَارُ التَّجَلُّدِ لِلْعَدَى

Ve yaḥsunu iẓhāru't-tecelludi li'l-'idā

Ve yaḫbuḫu ille'l-'aczu 'inde'l-aḫibbeti

Tecellud: Celâdetde tekellüfdür. **Celâdet:** Şalâbet ma'nâsınadır. **'İdā:** 'Ayn-i mühmelenüñ kesr[i] ile cem'-i a'dâ'dur. **li'l-'idā'daki lām iẓhār'a** müte'allikdür. **ḫubḫ:** ḫüsnüñ zıddıdır. **İlle'l-'aczu'daki illā** gayr ma'nâsınadır. **[38b]'İnde: Yaḫbuḫu'ya** müte'allikdür. Ve bu beyt su'âl-i muḫaddere cevâbdur.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve iẓhāru'l-ḫālî ve in kâne li-def' i'l-kurbeti ve zîkî's-şadri lā mine'l-'aczi ve 'ademi't-tebaşşuri ve hāzā leyse min deydeni'l-'uşşāḫ. ecābe bi-ḫavlih: ve yaḥsunu iẓhāru't-tecelludi ve's-şalābeti li'l-a'dā'î lā li'l-aḫibbā'î ve 'inde'l-aḫbābi lā yaḥsunu illā iẓhāru'l-'aczi ve'z-zarūreti⁵⁸⁸.*

⁵⁸⁶ Bu beyit Emîrî'ye aittir.

⁵⁸⁷ Bir ömür sonra sen bana yakınlaşınca kendi dertli hikayemi anlatmaya başlıyorsam eğer, bu bir şikâyet değil. Bu, daralmış gönülümü ferahlatmak için bir bahanedir. Molla Câmi'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 411b.

⁵⁸⁸ “Sen mahbubeye halini, sıkıntı ve üzüntünü ortaya koymak, acizlik ve sabırsızlıktan dolayı olmayıp ferahlamak, gam ve tasadan uzaklaşmak için yapsan da yaptığın âşıkların adet ve alışkanlıklarından değildir” diye sorulup itirazda bulunulursa; şair “Sabır göstermek, sadece düşmanlar huzurunda makbuldür,

El-ma' nā: **Ve yahsunu**: güzel olur. **İzhāru't-tecelludi**: Şalābet izhārı. **Li'l-'idā**: A' dāya. **Ve yaqbūhu**: Kabīh olur. **İlle'l-'aczu**: 'Acizden gayrı. **'İnde'l-aḥibbeti**: Aḥibbā yanlarında.

Ya' nī şalābet ü kuvvetüñ izhārı a' dāya müstaḥsendür, tā ki senüñ za' f u zarūretüñ bilmek ile şemātet itmeyeler. Lākin aḥbāb ḥuzūrunda tecellüd kabīhdür, bel ki müstaḥsen olan izhār-ı ' acz ü zarūretdür tā ki ma' şūka nisbet sebeb-i merḥamet ve aḥbāb u ḥullāna nisbet i' ānete bā' iş ü ' illet ola dimekdür. **Rubā'ī**:

[Mef' ūlū mefā' ilūn mefā' ilū fa']

Der pīş-i ḥasūd ḥod-pesendī ḥoşter

V'ez 'acz u furū-tenī, bulendī ḥoşter

V'ancā ki zened dūst serā-perde-i nāz

*Bī-çāregī vū niyāzmendī ḥoşter*⁵⁸⁹

وَيَمْنَعُنِي شَكْوَايَ حُسْنُ تَصَبُّرِي	وَلَوْ أَشْكُ مَا بِي لِلْأَعَادِي لِأَشْكُتِ
44)	
Ve yemna' unī şekvāye ḥusnu taşabburī	
Ve lev eşku mā-bī li'l-e' ādī le-eşketi	

Yemna' unī: Fi' l ve mef' ūldür. **Ḥusnu**: fā' ili. **Şekvāye**: Mef' ūl-i şānīsidür fi' l-i mezkūruñ, eşkūden, **vāv** zarūret-i vezn [39a] için ḥazf olunmuşdur. **Mā-bī**: *Mā ḥalle bī*⁵⁹⁰ taḥdīrindedür. **Li'l-e' ādī**deki **lām ilā** ma' nāsınadur. **Le-eşketi**'deki hemze-i if' āl izāle içündür. **Eşket**: Şartuñ cevābıdır.

dost ve sevgililer huzurunda hoş olmaz. Zira sevgililer huzurunda acizlik ve mecburiyetten başka bir şey ortaya koymak çirkindir” diye cevap verir.

⁵⁸⁹ Haset eden kimsenin yanında kendini beğenmek daha iyidir. Böyle birinin yanında çaresizlik ve alçakgönüllülüktense güçlü durmak daha iyidir. Fakat Dost naz perdesinden çılmaya başlayınca da çaresizlik ve muhtaçlık daha iyidir. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 411b.

⁵⁹⁰ Başıma gelen şey.

Takdîr-i kelâm demekdür ki: *Ve husnu't-taşabbur*⁵⁹¹ mene'anî 'ani'-ş-şekvâ lâ 'ademu'l-miḥeni ve'l-belvâ, ve lev eşkû mâ ḥalle bî min muḳāsâtî'l-maḥabbeti ile'l-e'ādî faẓlen 'ani'l-aḥbâbî yeteraḥamûne ileyye ve yuzîlûne şikâyeti⁵⁹².

El-ma'nâ: **Ve yemna'unî**: Beni men' eyler. **Şekvâye**: Benüm şikâyetümden. **Husnu taşabburî**: Benüm ḥusn-i taşabburum. **Ve lev eşku**: Eger ben şikâyet eylesem. **Mâ-bî**: Baña nâzil ü ḥâl olan âlâm u miḥnetden. **Li'l-e'ādî**: A' dâya. **Le-eşketi**: Elbette benden izâle-i şikâyet iderlerdi; ya' nî baña teraḥḥüm idüp def'-i zarûretüm ile muḳayyed olurlardı.

Ya'nî 'aşk miḥnetinde çekilen derd ü firâk ḥikâyet ve devâ'î-i iştîyâk rivâyetinden beni men' eyleyen benüm şabr itmekde bezl-i cühûd u sa'yümi görse ki zarûridür ne ân ki ḥayl-i hicrânüñ hücûmı ve maḥabbetüñ 'adem-i ḥumûmından ola. Ve eger bi'l-farz baña vârid ü müteveccih olan zarûrât baña müşfik ve müteraḥḥim olan aḥbâba degül bel ki muta'aşşıb ve müntakim olan a' dâya 'arz eylesem benüm ḥâlûme teraḥḥüm ve şefkat idüp endüh [u] gam izâlesiyle taḳayyüd iderdi [39b] demekdür. **Rubâ'î**:

[Me'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûl]

İmrûz menem kerde bisât-ı gile tay

V'âverde be kūy-ı şabr der 'aşk-ı to pey

Duşmen ki zedî zi eşk-i men dî ḥande

Lev eşkû humûmî seyebkî'l-yevmu 'aley⁵⁹³

وَعُتْبَىٰ اصْطَبَارِي فِي هَوَاكِ حَمِيدَةٌ عَلَيْكَ وَلَكِنْ غَيْرُ حَمِيدَةٍ 45)

⁵⁹¹ Yazmada" "şeklindedir.

⁵⁹² Beni şikâyetten alıkoyan şey güzel sabrımdır. Bende mihnet ve gamın bulunmaması değildir. Eğer aşk meşakkatinden çıktıklarımı değil sevdiklerime düşmanlarıma bile şikâyet etmeye kalkışsam; onlar bana acıyıp şikâyetimi giderirlerdi.

⁵⁹³ Bugün şikâyet kilimini düren ve senin aşkında sabır köyüne getirmiş olan benim. Daha düne kadar benimle alay edip bana gülen düşman, gam ve kaderimi şikâyet etsem o bile benim hâlîme ağlayacaktır. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 411b.

Ve ‘uḳba’ṣṭibārī fi hevāki ḥamīdetun

‘Aleyki, ve lākin ‘anki ḡayru ḥamīdeti

‘Uḳbā: Maşdardur, büşrā gibi, mübālağa içündür, ‘āḳıbet ve şoñ ma‘ nāsınadır. İştibār: şabrdan ifti‘ āldür, şabr ile iştibār bir ma‘ nāyadır. Ḥamīde: Fa‘ ildür *ḥamd* dan, kāh bi-ma‘ nā-yı fā‘ il olur. Bu maḥalde bi-ma‘ nā-yı mef‘ üldür, maḥmūd ma‘ nāsınadır. Lākin: *lākinne*’den muḥaffedür, istidrāk içündür. Ma‘ nā cihetinden biri birine muḡāyir olur iki kelām [beyninde] vāḳi‘ olmuşdur. Aleyki ile ‘anki iştibār’a müte‘ allikdür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve ‘āḳıbetu şabrī fi maḥabbetiki maḥmūdetun izā kāne ‘alā cefā’iki,⁵⁹⁴ ve lākinnehā ḡayru maḥmūdetin izā kāne’ş-şabru ‘anki bi’t-terki ve’l-i’rāz⁵⁹⁵*

El-ma‘nā: **Ve ‘uḳba’ṣṭibārī**: Benüm şabrumuñ ‘āḳıbeti. **Fī hevāki**: Senüñ maḥabbetüñde. **Ḥamīdetun**: maḥmūdedür; ya‘ nī memdūḥadır.⁵⁹⁶ ‘**Aleyki**: Senüñ vaşluñ için. **Ve lākin** ‘**anki**: Lākin senden şabr. **Ḡayru ḥamīdeti**: Maḥmūd degüldür.

Ya‘nī benüm senüñ maḥabbetüñde ārzū-yı vaşl ile çekdügüm⁵⁹⁷ şedāyid ü ālāma şabr u taḥammülün ‘āḳıbeti maḥmūdedür ki bi’l-āḡare vaşl u ḡurbı mücibdür. **[40a]** Lākin senden terk [ü] i‘ rāzla ḡaşıll olan bu‘ d u hicrān[a] şabruñ ‘āḳıbeti mezmūmedür ki ‘āḳıbet ma‘ şūḳdan melāmet ü ḥirmān müstevcibdür dimekdür. **Rubā‘ī**:

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ül]

Ey kerde ḡaṭet ḡā’ide-i kufr şarīḥ

‘Āciz şude-i la‘l-i to i‘cāz-ı Mesīḥ

Ber mihr-i cemāl būd [hicir] şabr-ı cemāl

⁵⁹⁴ Yazmada" "şeklindedir.

⁵⁹⁵ Senin cefana sabretmemin sonu hoş bir şey olacaktır. Ama eğer sana (aşkına) olan sabrım, terk (bırakma) ve ayrılığa dayanmak suretiyle olursa onun sonucu hoş olmaz.

⁵⁹⁶ Yazmada" "şeklindedir.

⁵⁹⁷ Yazmada" "şeklindedir.

46) وما حلّ بي من مَحَنَةٍ فَهُوَ مَنَحَةٌ	وقد سَلِمْتُ من حَلٍّ عَزِيمَتِي
Ve mā ḥalle bī min miḥnetin fe-huve minḥatun	
Ve ḳad selimet min ḥalli ‘aḳdin ‘azīmetī	

Ve mā ḥalle'deki **mā** mevşüldür, ibtidā'iyedür. Ma' nā-yı şartıyyeti mütezammın olduğu için cezāsına **fā** dāhil olmuştur. **Ḥalle**: Aşlında 'uḳdeyi⁵⁹⁹ çözmek ma' nāsınadır, ve **ḥalle bi'l-mekān**⁶⁰⁰ dirler, *nezele bihi* ma' nāsınadır. Buuñ daḥı aşlı müsāfir 'inde'n-nüzül cimalini⁶⁰¹ ḥaldendür, ve **ḥalle yaḥullu ḥelālen** daḥı bundandır; men' ḥürmet 'uḳdesi anuñla ḥall olduğundan ötürü. **Ḥalle** şılasıdır mā'-i mevşülüñ, [huve] zamīri 'āyiddür **ḥalle**'de müstekin olan zamīr[e]. **Bī**'deki **bā** ilşāk içündür. **Minḥatun**: Binā'-i nev'dür, *menḥden*. **Menḥ**: 'Aṭā ma' nāsınadır. **Ve ḳad**'daki **vāv** ḥāliyyedür. **'Aḳdin**: Bağlamakdır, tenvīni ta'zīm içündür. **'Azīmetī**: Bir emre 'alā vechi's-sebāt ḳaşda dirler, **selimet**'üñ fā' il[i]dür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve kullu şey'in nezele bī min miḥnetin ve belā'in fī 'işḳiki fe-huve ni' metun ve 'aṭā'un minki fī naẓarī. Ve'l-ḥālu enne 'aḳde 'āzīmetī ve ḳaşdī fī'l-maḥabbeti* [40b] *lā yenḥallu ebeden*⁶⁰²

El-ma' nā: **Ve mā**: Şol şey ki. **Ḥalle bī**: Baña nüzül eyledi. **Min miḥnetin**: Miḥnet-i 'aşḳdan. **Fe-huve**⁶⁰³ **minḥatun**: Ol 'aṭā ve minnetdür. **Ve ḳad selimet**: Hāl bu ki taḥḳīḳ

⁵⁹⁸ Ey sevgili! Yüzündeki ayva tüyün küfür adetini belirginleştirdi ve İsa'nın mucizesi senin dudaklarının yanında çaresiz kaldı. Cemalinin güneşinden ayrı olmak güzel bir sabırdır, ona kavuşmak çirkindir. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 411b.

⁵⁹⁹ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁰⁰ Yerde ikamet etti.

⁶⁰¹ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁰² Sana olan aşkımdan bana gelen her türlü meşakkat ve bela, benim gözümde nimet ve bağıştır. Hâlbuki benim niyet, azimet ve kararlığım düğümü asla çözülmez.

⁶⁰³ Yazmada "fe-hiye" şeklindedir.

kurtuldu. **Min ḥalli ‘aḳdın:** Bu ‘aḳd u irtibāṭ-ı ‘aẓīmüñ inḥilālinden ve infışālinden. **‘Azīmetī:** Benüm ‘azīmetüm.

Ya‘nī bir belā vü miḥnet ki senüñ ‘aşḳuñda baña vārid ola, ‘ayn-ı⁶⁰⁴ aṭadur ve minnetdür. Ve her ālām u zaḥmet ki senüñ maḥabbetüñde baña nāzil ola, ‘ayn-ı raḥmet ü maḥẓ-ı merḥametdür. Ḥāl ān ki benüm ‘aḳd-i ‘azīmetüm şamt-ı inḥilāliden⁶⁰⁵ maşūn u sālīm ve kemend-i himmetüm küngüre-i ḳaşr-ı vişāle ittişalde muttaşıl ü dāyimdür dimekdür. **Rubā‘ī:**

[Me‘ūlü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘il]

Ey derd-i to vu dāğ-ı to [der] bāğ-ı dilem

Cuz sebze-i mihret nedemed z’āb-ı gilem

Şad tīg zedī mekon Ḥudā rā bihilem

*K’ez rişte-i ümmīd zi vaşlet gūsilem*⁶⁰⁶

47) فِكْلُ أَدَى فِي الْحُبِّ مِنْكَ إِذَا بَدَا جَعَلْتُ لَهُ شُكْرِي مَكَانَ شَكِّي

Fe kullu ezen fi'l-ḥubbi minki izā bedā

Ce‘altu lehu şukrī mekāne şekiyyetī

Fe kullu ezen: Cümle-i ibtidā’iyye. Ve cümle-i şartiyye ki **izā bedā fi'l-ḥubbi minki**’dür cevābıyla bile ḥaberi vāḳi‘ olmuştur mübtedānuñ. **Minki: İzā bedā**’ya mütē‘allıkdır. **Bedā:** *Zahara* ma‘ nāsınadır. **Zamīr lehu ezā**’ya rāci‘dür. **Şekiyyet:** Şikāyet ma‘ nāsınadır.

⁶⁰⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁰⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁰⁶ Senin gamın ve senin gönlümdeki izinden, gönlümün bağında senin sevginin çimi ve çiçeğinden başka bir şey yeşermez. Bana yüz kılıç vurdun, Allah için senin visaline olan umudumu yırtıp atma! Molla Câmî’ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 412a.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *İzā kāne kullu mā veredenî minki mine'l-miheni minḥaten ve 'aṭā'en fe-kullu ezen ḥaṣale lî fî 'iṣṣiki [41a] ce'altu lehu mekāne's-şikāyeti şukren; li-ennehu ni'metun 'aleyye, ve şukrun vâcibun ledeyye.*⁶⁰⁷

El-ma'nâ: Fe kullu ezen: Her ezā vü cefā ki. Fi'l-ḥubbi minki izā bedā: *İzā [bedā] fî'l-ḥubbi minki* takdîrinde; her kaçan zāhir olsa maḥabbetde senden. Ce'altu lehu: Ben ol ezā içün kıldum. Şukrî mekāne şekiyyetî: Şükrümi şikāyetüm maḥāmında.

Ya'nî çünkü senüñ miḥnetüñ ni'met ve belā vü cefāñ 'aṭā ve minnetdür her āsīb [ü] belā ki tārîk-i maḥabbetde senüñ tarafuñdan mertebe-i zuhūr ü bürûza gele ve her miḥnet ü 'anā ki reh-güzer-i 'aşk u meveddetde senüñ cānibüñden met'abe-i şühüd-ı vücûda cilveger ola, andan şikāyet yerine şükri düsturu'l-'amel ve andan gile maḥallinde senā vü sitāyişi 'ivaż u bedel kıldum dimekdür. Rubā'î:

[Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'ül]

Bā düst be ğayr-ı burdbārî netuvân

Kārî be ḥilâf-ı düst-dārî netuvân

Her cevri u cefâ k'ez ü'st çun mihr u vefâst

*Câ-yı gile cuz şukr-guzârî netuvân*⁶⁰⁸

48) نَعَمْ وَتَبَارِئُ الصَّبَابَةِ إِنْ عَدَّتْ عَلَيَّ مِنَ النِّعَمَاءِ فِي الْحَبِّ عُدَّتْ

Ne'am ve tebārîḥu's-şabābeti in 'adet

'Aleyye mine'n-na'mā'i fi'l-ḥubbi 'uddeti

⁶⁰⁷ Senden bana gelen her türlü mihnet ve meşakkatin, nazarımda bir bağış ve nimet olduğu gibi senin aşkın yolunda senden gelen her eziyet nedeniyle ben şikâyet ve sızlanmak yerine şükür eylerim. Çünkü o (eziyet) benim için şükredilmesi gereken bir nimettir.

⁶⁰⁸ Dostun yaptıklarına sabırdan başka bir şey elden gelmez ve dostluk aleyhine bir şey yapılamaz. Ondan gelen her türlü zulüm ve cefâ, merhamet ve vefadır. Şükretmek varken, şikâyet edilmez. Molla Câmi'ye ait bu rubai için Bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 412a.

Ne‘am: Mā sebaka takrîr için mevzû‘ bir kelimedür. Bu maħalde merfû‘ atü'l-maħal mübtedā‘-i maħzûfuñ haberidür. *Ve mā sebaka mine't-taħķîķi muķarrerun*⁶⁰⁹ dimekdür. **Tebārîh:** Tevehhüc ü hareket ve harâret ü şiddet ma‘nâsinadur, mübtedâdur, haberi cümle-i şartıyyedür. ‘**Adâ ‘aleyhi:** *zalemehu*⁶¹⁰ dimekdür. Bu taķdîrce [41b] ‘**adet:**⁶¹¹ *Zalemet* ma‘nâsinadur. ‘**Uddet:** *Şuddet* gibi fi‘l-i mâzî-i mechûldür, ‘*addeden* ħasebe ma‘nâsinadur, cezâ‘-i şartdur.

Taķdîr-i kelâm dimekdür: *Ecel. Şedâ‘idu'l-maħabbeti ve in tecâvezet ‘ani'l-ħaddi fî ħaķķî fe-ħiye ‘indî min cumleti'l-ālâ‘i elletî yecibu’s-şukru bi-izâ‘ihâ*⁶¹²

El-ma‘nâ: **Ne‘am:** Belâ; ya‘nî muķarrer ve muħaķķaķdur. **Ve tebārîhu’s-şabâbeti:** Şiddet ü harâret-i miħnet. **În ‘adet ‘aleyye:** Eger ħadden tecâvüz eyleyüp zulm itdi ise baña. **Mine'n-na‘mâ‘i:** Ni‘amlardan. **Fi'l-ħubbi:** maħabbetde. ‘**Uddeti:** ‘Add olındı ol şiddet ü miħnet.

Ya‘nî belâ. Muħaķķaķ u muķarrerdür ki şiddet ü elem-i ‘aşķ egerçi kim zulm ü sitemi baña ħadden efzûn ve endâzeden bîrûn eyledi, lâkin râh-ı maħabbetde ol elem maħz-ı kerem ve ol şiddet ‘ayn-ı ni‘met ‘add olındı dimekdür. **Rubâ‘î:**

[*Me‘ûlü mefâ‘ilün mefâ‘ilün fa‘*]

Duşvâr ġam-ı to ber men âsân bâşed

Bîdâd-ı to vu ħisâb[et] iħsân bâşed

Ger cām-ı vişâl est ü ger zehr-i firâķ

⁶⁰⁹ Daha önce anlatılanlar takrir edilmiştir (kesinleştirilmiştir).

⁶¹⁰ Ona zulmetmiştir.

⁶¹¹ Yazmada" " şeklindedir.

⁶¹² Evet işte (yukarıdaki beyitlerde anlatılanlar doğrudur). Eğer muhabbetten gelen eziyetler benim üstüme gelip haddini de aşarsa, bu bile tarafımca şükredilmesi gereken en büyük nimet ve lütuflardan biri olarak kabul edilir.

49) وَفِيكَ لِبَاسُ الْبُؤْسِ أَسْبَغَ نِعْمِي

وَمِنْكَ شِفَائِي بَلْ بَلَّائِي مَنَّةً

Ve minki şifâ’î bel belâ’î minnetun

Ve fîki libâsu’l-bu’si esbeğu ni‘meti

Şifâ: Şîn’üñ kesr[i] ile ve medd ile devâ ve ‘ilâc ma‘nâsınadır. **Libâs:** *Mâ yestetiru bi-hi’l-insân*⁶¹⁴ [a] dirler. **Bu’s ve be’sen:** Şiddet ma‘nâsınadır. **İsbâğ:** İtmâm ma‘nâsınadır. **Esbağu:** *Etemm* dimekdür. **Minki:** *min ħubbiki*,⁶¹⁵ **fîki:** *Fî ħubbiki* taķdîrinedür. **Şifâ’î:** Mübtedâdur. **[42a] Minnetun:** Ĥaberidür. **Ke-zâlike libâs:** Mübtedâdur, **esbeğu ni‘metin** ĥaberidür.

Takdîr-i kelâm dimekdür: *Devâ’î minki bel belâ’î ve miĥneti’l-ĥâşiletu min ‘işķiki minĥetun ve ‘âîâ’un ledeyye ve mâ ġaşıyenî mine’l-bu’si fî ħubbiki etemmu ni‘metin ve evferu minnetin ‘aleyye ve leyse ‘indî ni‘metun ecellu minhu*⁶¹⁶.

El-ma‘nâ: **Ve minki şifâ’î:** Baña senden ĥâşıl olan şifâ. **Bel belâ’î:** Bel baña senden gelen belâ. **Minnetun:** Minnetdür. **Ve fîki libâsu’l-bu’si:** daĥı senüñ ‘aşķuñda beni muĥîţ ü müştemil olan şiddet ü zaĥmet. **Esbeğu ni‘meti:** Etemm-i ni‘metdür.

Ya‘nî her cefâ ki dil-i bîmâra senden gele, bel ki her zaĥmet ü belâ ki sîne-i mecrûĥuma senüñ ĥükmüñden ĥâşıl ola, ol benüm cānuma minnet ve dil-i ġam-dîdeme sermâye-i sa‘âdetdür. Ve her elem ü şiddet ki senüñ ‘aşķuñda bu belâ-keş ‘âşıkā müteveccih [ü] vârid ola, ol baña a‘zam-ı devlet ve evfer-i ni‘metdür dimekdür.

⁶¹³ Senin hüznüne dayanma zorluğu bana kolaydır. Senin zulmetmen ve hesap sorman bana ihsandır. İster visal şarabı olsun, ister ayrılık zehri, söz konusu aşk olunca ikisinin de sarhoşluğu aynıdır. Molla Câmi’ye ait bu rubai için Bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 412a.

⁶¹⁴ İnsanı örten şey (giysi).

⁶¹⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁶¹⁶ İlacım sendendir. Senin aşk ve muhabbetinden başıma gelen eziyet, meşakkat ve belâ benim için büyük bir bağış ve nimettir. Ayrıca senin muhabbetinde beni bürüyen meşakkat ve zahmet benim için nimetlerin en üstünü ve bağışların en büyüğüdür. Benim için ondan daha yüce bir nimet yoktur.

Ba‘z-ı şurrāḥ **şifā** ٢ şīn-i mu‘cemenūn fethiyle ve kāf ile olmak üzere şerḥ idüp **şekā**'ya ḥirmān ma‘nasın virmişlerdūr. **Şekā** ḥirmān ma‘nāsına olmak kankı lügatde vāki‘ ola kütüb-i mütedāvilede görilmemişdür. Ve şāriḥ Fergānī *ḡuddise sirruh* ḥazretleri **şekā** taḥḫīkinde “*Eş-şekā zıddu's-sa‘ādeti elletī hiye mu‘āvenetu'l-umūri'l-ilāhiyyeti ‘alā*⁶¹⁷ *neyli'l-ḥayr; feş-şekā tekūnu [42b] ḥirmāne tilke'l-mu‘āveneti; li-hāzā ufessiru's-şekā’a bi'l-ḥirmāni min ciheti'l-ma‘nā ve huve'l-murādu hāhunā*”⁶¹⁸ buyurdukları ḥirmān **şekā**'nuñ ma‘nā-yı lügāvīsi olmayup belki ma‘nā-yı lāzımīsi olmak fehmi olınur. Lā-cerem beyt-i mezbūrda **şekā** gerek zıdd-ı sa‘ādet ma‘nāsına olsun gerek ḥirmān ma‘nāsına olsun ‘alā kile't-taḡdīreyn bel ifāde-i teraḫḫī itmiş olmaz. Zīrā ‘adem-i sa‘ādet ü ḥirmān-ı vuşlat ‘inde't-taḥḫīḳ a‘zam-ı belā vü etemm-i muşibetdür. Megerki **şekā**'ya ta‘ab ma‘nāsı vireler; nitekim, *ḡavluhu te‘ālā: "Tā-hā, mā enzelnā ‘aleyke'l-ḡurāne li-teşḡā"*;⁶¹⁹ *ey, li-tet‘abe*⁶²⁰ ma‘nāsınadur bu taḡdīrce ta‘ab belādan aḡaşş olmaḡla bel teraḫḫī yerinde olmuş olur *ve lem yeḡul bihi aḡadun mine's-şurrāḥ*.⁶²¹ **Rubā‘ī:**

[*Me‘ūlü mefā’ilün mefā’ilün fa‘*]

Z’ān cām-ı belā ki ber umīdet nūşem

Yek zerre be rāḡat-ı cihān [ne]’frūşem

Dūr ez to pelās-ı miḡnetī der-pūşem

⁶¹⁷ Yazmada" " şeklindedir.

⁶¹⁸ “*Şekā*: (ilāhî iradenin, ḡayrın kazanılmasına yardımcı olması (muvaḡḡak etmesi) anlamına gelen saadetin zıddıdır. Bu yüzden *şekā*, bu muvaḡḡakiyetten mahrum olmaktan meydana gelir. Bu bakımdan ben, *şekā*'ya *ḥirmān* anlamını veriyorum ki, burada *şekā*'dan murat anlam budur” şeklinde Türkçeye çevirdiḡimiz bu ibāre için bkz. Fergānî, c.1, s.202

⁶¹⁹ Allahu Teālā'nın buyurduḡu “*Tā-Hā, (Ey Muhammed!) Biz, Kur'ân'ı sana sıkıntı çekesin diye deḡil, ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öḡüt (bir uyarı) olsun diye indirdik*” (Tā-Hā, 20/1, 2).

⁶²⁰ Yani: yorulasın diye.

⁶²¹ Şāriḡlerden ḡiçbiri bunu söylemedi.

50) أراني ما أوليته خير قنية	قديم ولا ني فيك من شر فتيه
Arāniye mā ūlītuḥu ḥayra ḵinyetin	ḵadīmu velā'ī fīki min šerri fityeti

Arāniye: İf' āl bābındandır, üç mef' üle ta' diye ider; *arayıtuḥu Zeyden gāniyyen*⁶²³ gibidir. **Arāniye'**nün evvelki mef' ūli zāmīr-i mütেকellim-i muttaşıldır. İkinci mef' ūli mā'-i mevşüldür şılasıyla. Üçüncisi **ḥayra ḵinyetin**'dür. **Ḵinyetin:** Zāḥīre ma' nāsınadır. [43a] **Ḵadīmu velā'ī:** Fā' ilidür **a rāniye'**nün. **Īlā:** 'Aṭā ma' nāsınadır. **Ūlītuḥu:** Binā'-i mechüldür; *u'ṭītuḥu* dimekdir. Aḥad-i mef' ūl kāyim-maḵām-ı fā'il olan zāmīr-i merfū'dur, mef' ūl-i āḥarī zāmīr-i manşūbdur.⁶²⁴ **Velā:** Feth-i vāv-ile maḥabbet ma' nāsınadır. **Fīki:** *Fī ḥaḵḵiki* taḵdīrindedür. Cemī'-i şurrāḥ *fī ḥubbiki* taḵdīrindedür dimişler, **ūlītuḥu**'ya mütē'allik tutmuşlardır; ya'nī senün 'aşkuḥda şerr-i fityeden çekdüğüm belāları saña olan maḥabbet-i ḵadīme baña zāḥīre-i nāfi' a gösterdi dimekdir. Lākin **velā'ī** lafzına mütē'allik olup senün ḥaḵkuḥda sābit olan 'aşḵ-ı ḵadīm şerr-i fityeden çekdüğüm belāları baña zāḥīre-i nāfi' a gösterdi demek evlā fehmi olunur. **Min şerri**'deki **min** beyān içündür; **mā**'daki ibhāmı mübeyyindür. **Fityet:** Cem'-i fetādur; şābe ma' nāsına. Ba' zılar **fetā**'yı memlūk ve 'abd ma' nāsınadır diyüp "*Turāvidu fetāhā 'an nefsihi*"⁶²⁵ āyet-i kerīmesini bu ma' nāya istiḥād irād itmişlerdür. **Fetā;** şāb ma' nāsına idügin erbāb-ı lügat müttefiklerdür. Ġāyet-i kebīrū's-sin olanlar dāyim metbū' u maḥdūm ola gelüp ḥadıṣū's-sinn olanlar ile bey'at ü ḥidmet vechi üzre mu'āmele idegelmegin mer'ūñ tevābi' i vü ādemi diyecek maḥallerde *fete'l-mer'i* [43b] dirler. Sūretu'l-Kehf'de Ḥazret-i Mūsā ile Ḥazret-i Yūṣā' ḵışşasında *ḵavluḥu Te'ālā: "İz ḵāle Mūsā li-fetāhu"*⁶²⁶

⁶²² Sana kavuşmak umuduyla içtiğim belâ kadehinin zerresini dünyanın rahatlığıyla deḡişmem. Senden uzak kalınca mihnet ve üzüntüden bir hırka giyerim ve bu benim sırtımda bir pahalı kumaş ve nimet olur. Molla Cāmī'ye ait bu rubai için bkz. Molla Cāmī, *Şerh-i Tā'iyye*, vr. 412a.

⁶²³ Ben ona Zeyd'i zengin gösterdim.

⁶²⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁶²⁵ "(Aziz'in karısı), (hizmetçisi olan) delikanlısından murat almak istemiş" (Yūsuf, 12/30).

⁶²⁶ Allahu Teālā'nın buyurduğu "Hani Mūsā, beraberindeki gence şöyle demişti" (Kehf, 18/60).

buyurulduğu gibi küberā'-i müfessirîn bu maħalde **fetā'**dan murād Yūṣa' bin en-Nūn bin Efrāyim bin Yūsuf 'aleyhimu's-selām ḥazretleridür. Bu taḳdīrce Ḥazret-i Yūṣa' ḥaḳḳında memlūkiyyet ve 'ubūdiyyet nice mutaṣavverdür? Ve sūre-i Yūsuf'da " *Turāvidu fetāhā* " ⁶²⁷dan murād ki Ḥazret-i Yūsuf 'aleyhi's-selāmdur, anlar memlūkiyyet ile muttaṣıf olmaḳdan her yerde fetā memlūk ve 'abd ma' nāsına lāzımgelmez. İẓāfetüñ vechi teḳayyuddur, ⁶²⁸ ḡayrı degüldür. *Allāhu a'lem.* ⁶²⁹

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *A'lemenī ḥubbi['l-]ezeliyyu* ⁶³⁰ *mā u'ḥituhu fī ḥaḳḳiki min ṣerri'l-fityeti ellezīne humu'l-lāḥüne ve'l-vāṣüne ve īzā'ihim ey bi-levmihim ve viṣāyetihim zaḥūreten vāfiyeten ve 'aṭiyyeten kāfiyeten lī'* ⁶³¹

El-ma'nā: **Erāniye:** Baña gösterdi. **Mā:** Şol şey' ki. **Ülītuḥu:** Baña i'tā olındı ol şey; ya'nī baña i'tā olınan şey'i gösterdi. **Ḥayra ḳinyetin:** zaḥūre-i nāfi'a gösterdi. **ḳadīmu velā'ī:** Benüm maḥabbet-i ḳadīmem. **Fīki:** Sende. **Min ṣerri fityeti:** 'Uzzāl ü vuṣātuñ şerrinden; ya'nī şerr-i fityeden baña i'tā olınan şey'i gösterdi, ḥayr-ı zaḥūre gösterdi dimekdür.

Ya'nī maḥabbet-i zātiden [44a] 'ibāret olınan ḥubb-ı ḳadīm senüñ 'aşḳuñda baña vāṣī vü lāḥinüñ cefā vü ezāsı zaḥūre-i kāfiye vü 'aṭiyye-i vāfiye gösterdi. Zīrā ḥaḳīḳatde anları imtiḥān baña ḥavāle eyleyen ol maṭlūb-ı erbāb-ı 'aşḳ u velā ve maḳṣūd-ı aşḥāb-ı vefādur dimekdür . **Rubā'ī:**

[*Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilün fā'*]

Bed-ḥ'āh zi ḥār-ı miḥnetem mefreṣ kerd

Çun ḥas vaṭanam meyāne-i āteṣ kerd

Her nā-ḥoṣi' zi to ki ān serkeṣ kerd

⁶²⁷ "(Aziz'in karısı), (hizmetçisi olan) delikanlısından murat almak istemiş" (Yûsuf, 12/30).

⁶²⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁶²⁹ En iyi bilen Allah'tır.

⁶³⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁶³¹ Ezeli (başlangıcı olmayan) sevgim bana, şer taifesi olan koğucu ve gammazların beni ayıplayarak ve kötüleyerek verdikleri eziyetlerin, kāfi bir sermaye ve yeterli bir ihsan olduğunu gösterdi.

51) فلاح وواش ذاك يهدي لغيره	صَلَاً وَذَا بِي ظَلَّ يَهْدِي ⁶³³ لغيره
Fe-lāhin ve vāšin zāke yehdī li-girretin	
Žalālen ve zā bīzalle yehzī ⁶³⁴ li-ğireti	

Laḥā yelḥū laḥven'den **lāḥī**; lāyim ma' nāsınadır. *Veṣā yeṣī viṣāyeten*'den [**vāšin**]; vāšī dimekdür. **Lāhin ile vāšin** ibtidā'ıyyet ile merfū' lardur, ḥaber-i muḳaddemleri maḥzūf *minhum*'dur. *Minhum*'daki zamīr-i cem' **fitye**'ye rāci' dūr. Taḳdīr-i kelām: *Fe-minhum lāhin, fe-minhum vāšin* dimekdür. **Lāḥī**: Şol kimesneye dirler ki muḥibbe maḥabbet ile ittişāfdan ötüri lev m idüp ta' arruz ile terk-i maḥabbet ile naşihāt eyleye. **Vāšī**: Şol kimesneye dirler ki muḥibbi maḥbūba ḳadḥ eyleye ve zemm itmek ile maḥbūbuñ andan naẓarını ḳaṭ' ide, manẓūr-ı maḥbūb olmaḳda kendüye kimse müşārik olmamaḳ için. **Zāke**'nüñ müşārun ileyhi lāḥī ve zā'nun müşārun ileyhi **vāšī**dür, 'alā tertibi'l-leffi ve'n-neşr. **Li-ğurretin**[44b][de]ki **lām ilā** ma' nāsınadır. **Ğurre**: Ğurūrdandır, mef' ül-i şānīsıdır **yehdī**'nüñ bi-nefsihi mef' üline ta' diye eyler; *ḳavluhu te'ālā*: "*İhdina's-şirāṭa*"⁶³⁵ gibi; mef' ül-i evveli maḥzūfdur. **Žalālen**: Temyīziyyet üzre manşūbdur. Taḳdīr[i]: *El-lāḥī yehdī ğurreten žalālen* dimekdür. **Bī**'deki **bāfi** ma' nāsınadır, **yehdī**'ye mütē'allıḳdūr.

⁶³² Benim kötülüğümü isteyen rakip yoluma hüzn dikenleri döşedi ve çöp gibi beni ateşe attı. Senden bana gelen her nahoş ve acımasız davranışı sevgin gönlüme hoş ve güzel etti. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 412a.

⁶³³ Yazmada " " şeklindedir.

⁶³⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁶³⁵ O'nun (Allah'ın) buyurduğu: "*Bizi doğru yola iler*" (Fâtiha, 1/6)

Zalle: Ef' āl-i nāķışadandur, *şāra*⁶³⁶ma' nāsinadur, ismi *vāşī*'ye müte' allık zāmīrdür, haberi *yehzī*'dür.⁶³⁷ **Yehzī:**⁶³⁸ hezeyāndandur.⁶³⁹ **Hezeyān:**⁶⁴⁰ Kelām-ı ğayr-ı muķayyede dirler.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe-minhum lāhin [ve] minhum*⁶⁴¹ *vāşin; fe'l-lāhī yehdinī ile'l-ġurūrī zālālen, ve'l-vāşī şāra yehzī*⁶⁴² *bī li-ĥāmiyyetin lehu 'aleyye.*⁶⁴³

El-ma' nā: **Fe-[min]hum:** Pes bunlardandur; ya' nī beyt-i sābıkda mezkūr olan fityedür. **Fe-lāhin:** Levīm idici. **Vāşin:** Daĥı ğamz idici. **Zāke:** Ol lāhī. **Yehdī li-ġirretin:** Beni ġurūr[a] sevk eyler. **Zālālen:** Zālāl cihetinden. **Ve zā:** Ve daĥı ol vāşī. **Bī:** Benüm ĥaķķumda. **Zalle yehzī:**⁶⁴⁴ Bī-ma' nā söyler oldu. **Li-ġireti:** Ğayretinden ötüri.

Ya' nī beyt-i sābıkda mezkūr olan şerr-i fityeden bir kısmı lāhī ve lāyim zümresidür ki anlar beni 'aşķla melāmet idüp terk-i maĥabbet eyle diyü tarīķ-i dālāla sevk iderler. Ve bir nev' i daĥı ğammāz [u] vāşī fırķasıdur ki **[45a]** maĥbūbe beni zemm ü ķadĥ itmekle manzūr-ı nazar-ı 'ināyet-eşer-i dil-dār olmaķdan 'avķ iderler dimekdür.

Kāşife: Ĥafī buyurulmaya ki erbāb-ı maĥabbet beyninde mütedāvil olan fitye dōrt kısma munķasimdir. Zikr olınan kısımdan daĥı 'āşīķa nisbet ikisi ĥayr-ı fityedür ve ikisi şerr-i fitye kısmından. Kısım-ı evvel şol tāyifedür ki maĥabbet-i zātī ibtilāsında 'āşīķa hem-meşreb ü hem-reng olalar ve cenāb-ı ma' şūķuñ ğāyet-i 'ulüvvinden anlara ārzū-yı vuşlat

⁶³⁶ Yazmada" " şeklindedir.

⁶³⁷ Yazmada" " şeklindedir.

⁶³⁸ Yazmada" " şeklindedir.

⁶³⁹ Yazmada" " şeklindedir.

⁶⁴⁰ Yazmada" " şeklindedir.

⁶⁴¹ Yazmada" " şeklindedir.

⁶⁴² Yazmada" " şeklindedir.

⁶⁴³(Gammazlayıcıların) bazıı kötileyici ve bazıı koğucudur. Kötileyici kimseler aşķ yolunu bilmedikleri için beni gurur ve kibir yoluna sevk ediyor. Koğucu kimseler ise aşırı kıskançlıkları yüzünden beni sayıklar oldu.

⁶⁴⁴ Yazmada" " şeklindedir.

ber-ṭaraf olup nefes-i ‘aşkla mütelezziz ü keyfiyyet-i maḥabbet ile mütekeyyif olalar. Bir vecihle ki ‘aşk anlar[a] ğayrı ārzūsını unuttura, belki ‘āşıka kendi vücūdını ve ma‘şūkuñ vuşlatını bile unuttura. Nitekim Mecnūn'a Leylā ‘arz-ı vişāl itdüğünde iltifāt itmeyüp *ḥubbuki şegālenī ‘ankī*⁶⁴⁵ didi. ‘āşıkuñ ‘aşkı bu mertebeye varıcaḡ mecāzı⁶⁴⁶ ayn-ı ḥaḳīḳat olur, mir’āt-ı şüretten cemāl-i ḥaḳīḳat müşāhede eyler; raḳīb-i ḥiss; ey dil bu ḥalvet-gāh[a] girmez bu bezmde ‘āşıkuñ lisān[ı] bu şi‘ri müterennim olur ki; **Şi‘r**

[*Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün*]

Birev ey ‘aḳl-ı nā-maḥrem ki imşeb bā ḥayāl-i ū

*Çunān ḥoş ḥalveti dārem ki men hem nistem maḥrem*⁶⁴⁷

Her ‘āşık ki bugün ‘aşkla müteḥaḳḳık ola, ol [45b] raḳībden ve iltifāt-ı ḥabībden müstağnī olur, maḳşūdını kendü vücūdından bulur, cümle ‘ālem aña nisbet yār olur aḡyār olmaz. **Mine'l-Meşnevī:**

‘āşıkān rā şādmānīyyu ḡam Ū’sṭ

Muzdkār u ücret-i ḥidmet hem Ū’sṭ

Dest-müzd ü ücret-i ḥidmet hem Ū’sṭ

‘Aşḡ ne’bved herze sevdāyī buved

Ġayr-i ma‘şūḡ er temāşāyī buved

‘Aşḡ ān şu‘le’sṭ k’ū çun ber-furūḡt

*Herçi cuz ma‘şūḡ bāḳī cumle sūḡt*⁶⁴⁸

⁶⁴⁵ Senin aşkın, bana seni unutturdu.

⁶⁴⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁴⁷ Ey namahrem akıl! Bu gece buradan uzak dur. Çünkü onun hayâliyle öylesine halvete girdim ki, ben bile mahrem değilim.

⁶⁴⁸ “Âşıkların sevinci ve üzüntüsü odur; hizmetin karşılığı ve ücreti de odur.

Sevgiliden başkası seyredilirse aşk değildir; boş sevdalıktır.

Ve hadîs-i şerîf vâriddür ki “*men ‘aşıka ve ‘affe ve ketemehu ve mâte mâte şehiden*”⁶⁴⁹şüret-i mecâzda olduğu taqdîrce bu t̄âyifenüñ ahvâlini mübeyyindür. Bundan kıyâs olına ki maḥẓ-ı ḥaḳṭıḳat olanların ḥālî nedür. Ve kısım-ı şânî şol t̄âyifedür ki devlet-i cibilliyeye ve fıtrat-ı selîme şāḥibi olmağa egerçi kim bu keyfiyyet ile mütekeyyif degüller, lâkin hevâyıla meşûb ‘aşqdan ḥālî degüllerdür. Ve cevher-i ‘aşka mazhar olmağda bu t̄âyife-i ‘aliyye ile müştareklerdür ve bu maḳûle ‘aşkuñ vücûdına münkir olmazlar, belki bu t̄âyife cân u dil ile muḥiblerdür dāyimā bunlara reşk ü taḳlîd üzredürler, *ve ḳad aḥsene men ḳāl*:

[Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Alamargâ-yıla yûri yogısa yel yelkende

Çünkü âşık olımağsañ hele bârî yelten⁶⁵⁰

Ve bu t̄âyife daḥı “*Men aḥabbe ḳavmen [46a] fê-huve minhum*”⁶⁵¹ [ve] “*El-mer’u me’a men aḥabbe*”⁶⁵² müsted‘âsınca ḥayr-ı fıtyeye mülemmiḥlerdür. Ve şerr-i fıtye kısımdan kısım-ı evvel şol t̄âyifedür ki ma‘şûḳa vuşûl[i] a‘mâle ḥaşr iderler ve ehl-i vuşûlün sülûkine inkâr iderler, bilmezler⁶⁵³ ki ḳabûl-i vuşlat bahâyıla alınmaz. A‘mâl sebeb-i vuşûl-i sa‘âdet-i âḥiretdür, mûcib-i vaşl degüldür. Bu t̄âyife ḳatibeten a‘mâle müstenidlerdür faẓl u mevhibet t̄arîḳin bilmezler,

Zāhidān ez-gunāḥ tevbe kunend

Aşk, alevlenince baki olan sevgiliden başka ne varsa hepsini yakan alevdir”.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, s. 610.

⁶⁴⁹ “*Aşkıñı gizleyip iffetini muhafaza ederek ölen şehittir*” mealindeki bu hadisin metni için bkz. Aclûnî, c.2, s. 313.

⁶⁵⁰ Bu beyit 16. yüzyıl şairlerinden Āgeḥî’ye aittir.

⁶⁵¹ “*Kim bir kavmi severse o, onlardandır*” mealindeki bu hadis için bkz. Aclûnî, c.2, s. 262.

⁶⁵² “*Kişi sevdiğiyle beraberdir*” mealindeki bu hadisin metni için bkz. Aclûnî, c.2, s. 238.

⁶⁵³ Yazmada " " şeklindedir.

*‘Ārifān ez-‘ibādet istiğfār*⁶⁵⁴

Bunlara erbāb-ı vaşl sözler dirler ehlin göricek rū-gerdān olur ʔavr-ı ʔarīklerin bilmezler. Bu ʔāyife ‘āmmē-i mü’minīn vaşfı olan evşāfı mütemessik olup vaż‘-ı hāşş-ı muḳarrabīne anuñla mu‘āraza iderler. Havāşş bu ʔāyifeyi ḳuşūr-ı ‘aḳıllarından ötüri maḳāmlarında ma‘zūr tutarlar. Bu ʔāyife kendü ʔavırlarından ḥāric [ü] fehminden ‘āciz oldukları umūr-ile dāyimā havāşşa levm itmek üzredürler; ḳünkü bunlar kendü ʔavırlarından a‘lāyı eṭvār zann idüp havāşşı kendü ʔavırlarına çekerler. Lā-cerem bunlarıñ ḥaḳḳında nāzım ḥazretleri **yehdī li-ğirretin ḳalālen** buyurdılar. Zīrā bunlarıñ ʔarīḳatları ‘avāmma ensebdür ve havāşşa nisbet ḳalāletdür. Bu cemā‘ at ḳuşūr-ı fehmlerinden ehl-i dili gāh ilḥāda gāh zendaḳaya⁶⁵⁵ [46b] nisbet iderler. Bu cihetden bunlara şerr-i fitye olmışlardır. **Nazım:**

[*Me‘ūlū fā‘ilātū mefā‘ilū fā‘ilūn*]

Zed şeyḥ-i şehir ʔa‘ne ber-erbāb-ı ehl-i dil

*El-mer’u lā yezālu ‘aduvven li-mā cehif*⁶⁵⁶

Bunlar naḳd-ı nisyeeye şatmışlardır ve vaşlı āḥirete te’ḥīr itmişlerdür. Ve şerr-i fityeden kısım-ı şānī şol ʔāyifedür, ʔāyife-i ūlā teşbīhe meyllerinde müfriṭ oldukları gibi bunlar daḥı tenzīhe meyllerinde müfriṭler ḥattā kemāl-i tenzīh-i zāt ḳaşd idüp nefy-i şıfāt eylediler ve liḳā’-i Bārī ‘alā vechi’l-ebdiyye nefy ü inkār eylediler. ‘āşīḳ ferāya ḳatlanmaz iken bunlar rū’yeti āḥirette müḥāldür didiler. Bu cihetden nāzım ḥazretleri bunlarıñ ‘uşşāḳ ḥaḳḳında sözlerin hezeyān nisbet eyledi. Ve bunlar bu maḳūle ḡalaṭları ʔaraf-ı tenzīhde kemāl anladıkları için iḥtiyār itdüklerine **yehzī li-ğireti**⁶⁵⁷ lafzıyla işāret buyurmışlardır. **Rubā‘ī:**

⁶⁵⁴ Sa‘dī-i Şīrāzī’nin Gülistan adlı eserinde geçen bu beyit “Mutasavvıflar günahlarından tövbe ederler, ancak ehl-i irfan ibadetlerini (kusurlu yaptıkları için) günah sayıp istiğfar ederler” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bu beytin Lâtinze edilmiş şekli Ozan Yılmaz’ın hazırladığı “Gülistan Şerhi (Sûdî Bosnevî)” adlı eserden alındığı gibi, Türkçeye çevirisi aynı esere dayanarak yapılmıştır. Bkz. Yılmaz, s.282.

⁶⁵⁵ Yazmada bu kelime peş peşe iki kere tekrarlanmaktadır.

⁶⁵⁶ “Şehrin şeyhi gönül ehline ta’n etti (yerdı) ve dedi ki: Kişi, bilmediğinin düşmanıdır”. Birden fazla kaynakta geçen bu beytin kime ait olduğu tespit edilememiştir.

⁶⁵⁷ Yazmada "yehdī li-ğirretin" şeklindedir.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilūn mefāʿ ilū feʿ ūl]

Ez dest-i rakīb-i ḥāsīd ey ḡayret-i ḥūr

Nezdīk şodem ki uftem ez kūy-ı to dūr

Ānʿem reh-i gumrehī numāyed zi ḡurūr

Vʿīn sāzed ez rehī be bīhūde şugūr⁶⁵⁸

أَخَالَفُ ذَا فِي لَوْمِهِ عَنْ تَقِيَّةٍ

أَخَالَفُ ذَا فِي لَوْمِهِ عَنْ تَقِيَّةٍ كَمَا

Uḫālifu zā fī levmihi ʿ an tuḫan ke-mā

Uḫālifu zā fī luʾmihi ʿ an taḫiyyeti

Uḫālifu: *Hālefe yuḫālifu muḫālefeten*'den fīʿ l-i muzāriʿ -i nefsi-i mütekellim-i vaḥdehdür. **Zā**'nuñ müşārun ileyhi **lāḫī**'dür. **Levm:** Melāmet maʿ nāsınadır. **Zamīr** **lāḫī**'ye rāciʿ dūr. [47a] **Tuḫā:**⁶⁵⁹ Ḥazer maʿ nāsınadır. **Uḫālifu:**⁶⁶⁰ Daḫı mufāʿ ale bābından fīʿ l-i muzāriʿ -i nefsi-i mütekellim-i vaḥdehdür. **Muḫālefe:**⁶⁶¹ Tarafeynden ahdleşmege dirler, bu maḥalde muvāfaḫat maʿ nāsına. **Luʾm:** Zamm-ı **lām** ile ḥasāset ve denāʾet⁶⁶² maʿ nāsınadır. **Zamīr** **vāṣī**'ye rāciʿ dūr. **Taḫiyye:** Ḥavf u ḥazer maʿ nāsınadır.

⁶⁵⁸ Ey hūrilerin bile seni kıskandığı sevgili! Kıskanç rakibin yüzünden az kalsın senin sokağından uzak düşecektim. Rakip, gururundan beni senden uzak yerlere yönlendiriyor, senin sokağın ise beni rakibe yaklaştırıyor. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâʿiyye*, vr. 412a.

⁶⁵⁹ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁶⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁶¹ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁶² Yazmada " " şeklindedir.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Uḫālifu zāke'l-lāḫī fī-mā yelūmunī 'āleyhi min terki'l- 'iṣṣki ve'l-ḫinsī ile's-suluvvi ḫāzeren' ani'l-āfāti'l-ḫāṣileti bi-' ademi'l-muḫālefeti, ke-mā uvāfiḳu zāke'l-vāṣī fī ḫasāseti himmetihi ḫavfen minhu ve mudārāten bihi*⁶⁶³

El-ma' nā: **Uḫālifu:** Ben muḫālefet iderem. **Zā:** Aña; ya' nī lāḫīye. **Fī levmihi:** Anuñ levminde. **An tuḳan:** Ḫavfdan. **Ke-mā uḫālifu:** Nitekim mu' āhede ve muvāfaḳat iderem. **Zā:** Aña; ya' nī vāṣīye. **Fī lu' mihi:** Anuñ denā' etinde. **An taḳiyyeti:** Ḫāzerden.

Ya' nī baña ' aşḳdan ferāḡatle nuṣḥ u pend iden lāḫī ve lāyime lev m ü naṣīḫati bābında ḫavfdan muḫālefet iderem tā kim ' adem-i muḫālefet ile ' azīmetüme fütür ve kemāl-i himmetüme nev' -i ḳuṣūr ḫāṣıl olmaya. Ve beni ḫāzret-i ma' ṣūḳa zemm ü ḳadḫ iden vāṣīye müdārāt ile mu' āmele iderem, tā ki benden nev' -i ḡaflet üzre olmaḡla benüm yār- ile mā beynümde vāḳi' olan ḫabāyā vü esrārı bilmeye. **Rubā' ī: [47b]**

[*Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fa']*

Tā ' iṣve-i ḡayr neṣkened peymānem

Ez ser-zenīṣ-i melik nekāhed cānem

Bā ān ṣīfāt muḫālefet mī-verzem

*Bā īn varaḳ muvāfaḳat mī-ḫānem*⁶⁶⁴

53) لَقِيتُ وَلَا ضَرَاءَ فِي ذَاكَ مَسَّتِ

وَمَا رَدَّ وَجْهِي عَنْ سَبِيلِكَ هَوْلُ مَا

Ve mā radde vechī ' an sebīliki hevlu mā

Leḳītu ve lā zarrā' u zāke messeti

⁶⁶³ Ben uymamaktan hasıl olabilecek büyük felâketlerden sakınarak lāḫinin aşkı bırakmaya ve gaflete yöneltme isteḡini yerine getirmeyip muhalefet ederim. Bunun yanında ben bu vāsi ve gammazlayıcıya, himmetinin alçaklığı ve denaetinde, korkudan onunla iyi geçinerek muvafakat ederim.

⁶⁶⁴ Başkalarının işvesi benim sevgilimle olan ahdimi kırmasın ve sultanımın serzenişleriyle canım elimden gitmesin diye ahdin kırılmasına karşı çıkıyorum. Bununla birlikte muvafakat sayfasını okuyorum. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ' iyye*, vr. 412b.

Ve **mā radde**'deki **mā** nāfiyedür. **Radde**: Harefe ma' nāsinadur. **Vech**: *Mā yuveccehu bihi'l-insān*⁶⁶⁵ [e] dirler. **Hevl**: Havf ma' nāsinadur. **Hevl** fā' ili, **vech** mef' ülidür **radde**'nüñ. **Mā lekītu**'daki **mā** mevşüldür, **lekītu**⁶⁶⁶ cümlesi şılasıdur mā'-i mevşülün. **Ẓarrā**: Şiddet-i elem ma' nāsinadur. **Ẓā**'nuñ müşārun ileyhi **sebīliki**'dür. **Mess**: İşābet ma' nāsinadur.

Takdīr-i kelām dimekdür: *Mā hārefe vechī 'an sebīli hubbiki havfu mā lakītu fīhi ve lā aşābetnī şiddetun fī zālike't-tarīki; li-enne kulle mā lākaytuhu mine'l-miḥeni vecedtuhi ni' meten ve telezzeztu bih.*⁶⁶⁷

El-ma' nā: **Ve mā radde**: Dağı döndürmedi. **Vechī**: Benüm yüzümü. **'an sebīliki**: Senün tarīkuñdan. **Hevlu mā**: Şol şey'ün havfı ki. **lekītu**: Ben aña mülākī oldum. **Ve lā ẓarrā'u fī zāke messeti**: Dağı bu tarīkda hiçbir şiddet işābet eylemedi.

Ya' nī senün 'aşkuñ yolında mübtelā olduğum ālām-ı maḥabbet ve eşkām-ı 'aşk u meveddet ve envā'-i şedāyide bā' iş ü bādī olan cefā-yı ağıyar ve cevri e' ādī havfı beni senün maḥabbetüñden [48a] peşimān ve tarīk-i 'aşkuñda rū-gerdān eylemedi. Belki bu tarīkde baña belā ve şiddet işābet itmedi. Zīrā her belā ve elem ki ta' ne-i ağıyardan dil-i ğamgīn[de] ḥāşıl⁶⁶⁸ ve her cefā ve sitem ki cevri lāyim ü vāşiden ḳalb-i ḥazīne vāşıl olmuştur, ol benüm dīde-i ğam-dīdeme sebeb-i celā vü nūr ve sīne-i⁶⁶⁹ sitem-keşīdeme bā' iş-i şafā vü ḥuzūrdur dimekdür. **Rubā'ī**:

[*Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilū fe' ūl*]

Ez bīm-i belā ger şevedem dīde çu cūyī

V'ez saḫtī-i ğam īn ten-i ğam-dīde çu mūyī

Heyhāt ki ez kūy-ı to ber-bendem raḫt

⁶⁶⁵ İnsanı yönlendiren şey.

⁶⁶⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁶⁷ Senin muhabbetin yolunda karşılaştıklarım, yüzümü o yoldan hiç çevirmedi. Hatta o yolda başıma hiçbir şiddet gelmedi; çünkü o yolda karşılaştığım bütün mihnet ve musibetleri bir nimet sayıp ondan zevk aldım.

⁶⁶⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁶⁹ Yazmada " " şeklindedir.

- 54) وَلَا حِلْمَ لِي فِي حَمَلٍ مَا فَيْكَ نَالَنِي يُؤَدِّي لِحَمْدِي أَوْ لِمَدْحٍ مُؤَدِّي
- 55) قَضَى حُسْنُكَ الدَّاعِيَ إِلَيْكَ احْتِمَالٌ مَا قَصَصْتُ وَأَقْصَى بَعْدَ قِصَّتِي

Ve lā ḥilme lī fi ḥamli mā fiki nālenī

Yu'eddī li-ḥamdī ev li-medḥi meveddetī

Ḳazā ḥusnuki'd-dā'ī ileyki iḥtimāle mā

Ḳaşaştu ve aḳşā ba' de-mā ba' de ḳişṣatī

Ve lā ḥilme'deki **lā** nefy-i cins içündür, **ḥilm** ismidür. **Lā'**nuñ haberi maḥzūf *kāyin* veyā anuñ emşalidür; ef' āl-i 'āmmeden. **Ḥilm**: Kuvvet ve taḥammül ma' nāsınadır. **Lī**: **Lā'**nuñ haberine müte' allikdür. **Fiki**: *Fī maḥabbetiki* taḳdīrinedür. **Nāle**: *Aṣābe* ma' nāsınadır. **Yu'eddī**: *Yūşıl* dimekdür. **Yu'eddī** cümlesi şıfatı vāḳi' olmışdur **lā'**nuñ ismi olan **ḥilm**'üñ.⁶⁷¹ **Li-ḥamdī** ile [48b] **li-medḥi**'deki **lām**'lar *ilā* ma' nāsınadır. **Lī**: **Lā'**nuñ haberine müte' allikdür. **Meveddetī**: Maḥabbet ma' nāsınadır. **Ḳazā**: *Hakeme* dimekdür. **Ḥusnuki** fā' ilidür, **iḥtimāle** mef' ulidür **ḳazā'**nuñ. **İleyki** *ilā ḥubbiki* taḳdīrindedür. **Mā ḳaşaştu**'daki **mā** mevşüldür. **Ḳişaş**: Aḥbār-ı mütetebbi' aya⁶⁷² dirler. **Ve aḳşā**'daki **vāv** 'ātıfedür. **Aḳsā**: Ğāyet ma' nāsınadır. **Mā ḳaşaştu**'daki **mā'**-i mevşüle ma' tūfdur, taḳdīr[i] *ḥukime 'aleyye'ḥtimālu mā ḳaşaştu ve'ḥtimālu ḡāyeti meşakḳatın hiye verā'a mā ḥakeytu*⁶⁷³ dimekdür. **Bu'd**: Mesāfe-i tavīle ma' nāsınadır. Bu maḥalde lüzūmen meşakḳat irāde olınmışdur; meşakḳati müstelzim olduğundan ötürü. **Mā ba' de ḳişṣatī**'deki **mā** nekre-

⁶⁷⁰ Bela korkusuyla gözlerim bir nehir gibi olsa ve acının zorluğundan bu tenim bir tüy gibi incelse, heyhat senin sokağından kıpırdayıp bir yere gitmem, haşa senin yolundan yüzümü başka yola çevirmem. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 412b.

⁶⁷¹ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁷² Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁷³ Benim anlattığım şeylere katlanmama ve anlatmamdan sonra olan sıkıntı ve eziyetlerin en alasını yüklenmeme hükmedildi.

i mevşūfdür maḥzūfū'ş-şadr olan cümleye; taḳdīr[i] şey'un huve ba' de *ḳışṣatī*⁶⁷⁴ dimekdür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lā ḳuvvetu't-taḥammulī lī li-aḥmile mā aṣābenī fī maḥabbetiki, li-yu'eddī zālike ilā ḥamdī ev ilā med[hi] maḥabbetī. Bel ḥakeme cemāluki'l-cāzibu li-ḳālbī ileyki 'ala'ḥtimālī [mā] ḥakeytuhu min ṣedāyidi ve ālāmi'l-ḥubbi, ve'ḥtimālī nihāyeti şey'in huve verā'a ḳışṣatī.*⁶⁷⁵

El-ma'nā: **Ve lā ḥilme lī:** Bende ḥilm yokdur. **Fī ḥamli mā:** Şol şey'i ḥamlde ki. **Fīki:** Senüñ 'aşḳuñda. **Nālenī:** Baña işābet eyledi. **Yu'eddī li-ḥamdī [49a]** benüm ḥamduma mü'eddī olsun diyü. **Ev li-medḥī**⁶⁷⁶ **meveddetī:** Yāḥud benüm maḥabbetümi medḥe mü'eddī olsun diyü. **Ḳazā ḥusnuki:** Senüñ ḥüsnüñ ḥükm eyledi. **Ed-dā'ī ileyki:** Ancılayın ḥüsn ki bā' iş ü dā'īdür senüñ maḥabbetüñe. **İḥtimāle mā:** Şol şey' iḥtimālını ḥükm eyledi ki. **Ḳaşaştu:** Ben anı ḥikāyet eyledüm. **Ve aḳşā ba' de-mā:** Daḡı bir şey'ün iḥtimālını ḥükmeyledi ki. **Ba' de ḳışṣatī:** Ol benüm ḳışṣamuñ verāsıdır.

Ya'nī senüñ 'aşḳuñda baña işābet eyleyen ālām u ṣedāyide itdügüm taḥammül benüm ḥamduma veyā maḥabbetümi medḥ[e] vesīle olmaḳ mülāḥazasıyla degüldür. Bel ki ben o taḥammülde mecbūrum. Zīrā senüñ maḥabbetüñe bā' iş ü dā'ī olan ḥüsn [ü] cemāl baña ḥükm eyledi şol şey'e taḥāmmüle ki anuñ ba' zını ḥikāyete ḳudret müsā'id ve ezvāḳ-ı erbāb-ı 'irfān anı müdrük-i vāciddür⁶⁷⁷ ve ba' z-ı aḥzānı rivāyetden lisān-ı nāṭıḳa ebkem ü lāl ve anuñ dekāyıkını ke-mā yenbaḡī beyān itmekde mümteni' ü'l-iḥtimāldür dimekdür.

Rubā'ī:

[Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilün fa']

Ber derd-i ḡamet ṣabr-i men-i ṣeydāyī

⁶⁷⁴ Benim anlatmamdan sonra olan bir şey.

⁶⁷⁵ Senin aşkımda başıma gelenler karşısında gösterdiğim dayanaklılık ve tahammül, sevgi ve muhabbetim övülmek ya da bana teşekkür edilsin değildir. Aksine kalbimi cazip olan güzelliğin, anlattığım ve hatta muhabbetin anlattıklarımın ötesindeki sıkıntı ve elemlerine dayanmama hükmetti.

⁶⁷⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁷⁷ Yazmada " " şeklindedir.

Ne 'bved zi pey-i ān ki merā bi 'stāyī

Nācār boved ber sitemeş şabr u qarār

*Ān rā ki buved rūy bedīn zībāyī*⁶⁷⁸

56) وما هو إلا أن ظَهَرَتْ لِناظِرِي بِأَكْمَلِ أوصافِ على الحسنِ أَرَبَتِ

57) فَحَلَّيْتُ لِي البَلَوَى فَخَلَّيْتُ بَيْنَهَا وَبَيْنِي فَكَانَتْ مِنْكِ أَجْمَلُ حَلِيَّةٍ

Ve mā huve illā en zaharti li-nāzirī

Bi-ekmeli evşāfin [49b]‘ ale'l-ḥusni erbeti

Fe-ḥalleyti liye'l-belvā fe-ḥalleyti beynehā

Ve beynī, fe-kānet minki ecmele ḥilyeti

Ve mā huve'deki **mā** *leyse* ma' nāsinadur. *Zamīr-i* munfaşıl beyt-i evveldeki **każā**'ya rāci' dūr. **İllā**: gayr ma' nāsinadur. **En zaharti**'deki **en** muşakkaleden muḥaffefedür. **Nāzir**: *mā bihi yanzuru's-şahş'a*⁶⁷⁹ dirler, başar u başirete ıtlāk olunur. **Ekmeli evşāf**'dan murād cemāl-i muṭlaq-ı zātīdür; menāzır-ı maḥabbet-i ḥaḳīkiyye olduğundan ötürü. **'Ale'l-ḥusni**'deki **'alā**: **Erbet**'e müte'alliḳdür, elif lām 'ahd içündür, cümle mecrüretü'l-maḥal sıfatıdır **evşāf**'uñ. **İrbā**: Kesr-i hemze ile izdiyād ma' nāsinadur. **Erbet**: 'Alet ve izdādet dimekdür; nitekim *Qur'ān-ı 'azīm*'de vāḳi' "*Aḫẓeten rābiye*"⁶⁸⁰ zāyide ile müfesserdür. *Erbeytu* dirler kaçan kim virdüğinden aldığı ekşer olsa, *rebā* daḫı bundandır. **Ḥuliyet**: *Zuyyenet* ma' nāsinadur, *ve's-şey'u yaḥlū fī femī ḥalāveten*,⁶⁸¹ *ve ḥaliyet liye'l-belvā*;

⁶⁷⁸ Benim gibi perişan bir âşığın senin hüznün ve üzüntüne sabretmesi, beni övmen için değildir. Sabretmemin sebebi, senin yüzün gibi güzel bir yüze sabretmekten başka çaremin olmamasındandır. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 412b.

⁶⁷⁹ Kişinin görme organıdır.

⁶⁸⁰ "Gittikçe artan bir azap" (Hâkka, 69/10).

⁶⁸¹ Şey ağzıma tatlı geliyor.

*ce'altuhā ḥalāveten lī*⁶⁸² demekdür. **Hallā beynehu ve beyne'l-belvā:** *Sellemehu ileyhā*⁶⁸³ ma' nāsınadır. **Fe-kānet** üñ tahtında müstetir olan zamīr fā' ili **belvā**'ya rāci' dūr. **Fe-ḥalleyti**'deki fā' ta' kib içündür. **Fe-ḥalleyti** ile **fe-kānet**[de]ki fā'lar 'atıfedür. **Hallāhu:** *Zeyyenehu* demekdür.

Takdīr-i [50a] kelām demekdür ki: *Ve leyse zālīke'l-ḥukmu ḡayra enneki zaharti li-'aynī bi-vaşfī'l-cemālī'z-zātiyyi ellezī huve ekmelu evşāfīn zīdet 'ale'l-ḥusni fe aḥleyti lī belvāki fe-eslemtinī ileyhā fe-şārati'l-belvā minki ecmele zīnetin nisbeten ileyye*⁶⁸⁴.

El-ma' nā: **Ve mā huve:** Bu degüldür. **İllā en zaharti:** Senüñ zāhir olmañdan⁶⁸⁵ ḡayr[ı]. **Li-nāziri:** Benüm 'aynuma. **Bi-ekmeli evşāfīn 'ale'l-ḥusni erbeti:** Hüsnden zāyid olan evşāf ile. **Fe-ḥalleyti beynehā ve beynī:** Ve beni aña teslīm eyledüñ; ya' nī benümle anuñ mā-beynine girmedüñ. **Fe-kānet:** Oldı ol belvā. **Minki:** Senden. **Ecmele ḥilyeti:** Aḥsen-i zīnet oldı baña.

Ya' nī bu kadar şedāyid ü ālām taḥammül ile ḥükm eylese senüñ hüsnden 'ālī ve vaşfdan zāyid olup cemāl-i z[ā]tīden 'ibāret olan ekmel-i evşāf çeşmüme zuhūruñdan ḡayrı degüldür. Pes baña eblaḡ-ı⁶⁸⁶ vech-ile olan belāyı tezyīn eyledüñ. Ve daḡı benüm ile ol belvā beyninde māni' ü muzāḥim komaduñ, çünki ol şedāyid ü ālāma bā' iş sen olduñ. Ve benüm ibtilām senüñ ḥükmüñ ile oldı, baña ol belvā vü şedāyid ḥüsn ü zīnet⁶⁸⁷ ve elezz-i ni' met oldı demekdür. **Rubā' ī:**

[*Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fā'*]

⁶⁸² Belâ bana tatlı geldi; yani ben onu tatlı kıldım.

⁶⁸³ Onu, ona teslim etmiştir.

⁶⁸⁴ O hüküm (önceki beyitte bahsi geçen sevgilinin güzelliğinin, sıkıntı ve elemlere dayanma hükmü) senin hüsünden daha üstün olup cemāl-i zatīden (özünde bulunan güzellik) ibaret olan kâmil vasıflarınla benim gözüme görünmenin hükmüdür, başkası değildir. Ardından da senden gelen dert ve kederi bana tatlı kılıp beni ona (belâ ve kedere) teslim ettin, böylece o senden gelen dert ve keder benim için güzel süs oldu.

⁶⁸⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁸⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁸⁷ Yazmada " " şeklindedir.

Miskîn dilem ez derd-i şabūrî hûn est

V'āb-i mujeem zi hûn-ı dil gulgûn est

Hest in be-her ān ki zāhir şodeī

[Ber-dīd be vaşfi ki zi husn efzûn est]⁶⁸⁸

[50b]

58) أرى نفسه من أنفـس العيش ردت

ومن يتحرش بالجمال إلى الردى

Ve men yeteħarreş bi'l-cemāli ile'r-redā

Erā nefsehu min enfesi'l' ayşî ruddeti

Yeteħarreş: *Yetaşayyed*⁶⁸⁹ ma' nāsınadır; *hareştu'z-żabye* dirler kaçan żaby şayd eyleseler. *hareştuhu fe-teħarreş'enüñ* ma' nāsı ben anı şikār itdüm ol dağı baña şikār oldu dimekdür. **Yeteħarreş:**⁶⁹⁰ Men-i şartıyye ile meczūmdur. **Ve men yeteħarreş bi'l-cemāli** cümlesi cümle-i şartıyyedür, cevābı erā **nefsehu**'dur. **İle'r-redā:** **Ruddet** kelimesine müte' allıkdür. **Erā:** Sülāşiden Fi' l-i muzāri' -i nefsi-i mütekellim-i vaħdehdür, mef' ūline ta' addī itmişdür; mef' ūl-i evveli **nefsehu**'dur, mef' ūl-i şānīsı **ruddet min enfesi'l' ayşî ile'r-redā** cümlesidür. **Min:** İbtidā içündür. Bu dağı **ruddet** kelimesine müte' allıkdür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve men yetaşayyed bi'l-cemāli erā nefsehu merdūdeten min elezzī'l'- ayşî ile'l-helāk*⁶⁹¹

⁶⁸⁸ Çaresiz gönlüm sabretmekten kana bulandı ve gözümün yaşı gönlümün kanından gül rengine döndü. Her kime göründüysen (o kimse) senin anlatılan çok daha güzel olduğunu gördü. Molla Câmi'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 412b. (Yazmada son mısra bulunmadığı için Molla Câmi'nin eserinden alınmıştır).

⁶⁸⁹ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁹⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁹¹ Her kim güzelliğe avlansa, ben onun nefsinin, en tatlı ve hoş yaşayıştan helake ve yokluğa çevrilmiş görüyorum.

El-ma' nā: **Ve men:** Şol kimesne ki. **Yeteħarreş:** Şikār ola. **Bi'l-cemāli:** Cemāle. **İle'r-redā** erā nefsehu min enfesi'l' ayşî ruddeti mecmū'ı erā nefsehu ruddet min enfesi'l' ayşî ile'r-redā taķdīrindedür; ya' nī: **Erā nefsehu:** Anuñ nefsinî görürin. **Ruddet:** Redd olındı görürin. **Min enfesi'l' ayşî:** Aħsen-i ħālden. **İle'r-redā:** Helāk[e]; ya' nī helāk[e] redd olındı görürin. [51a]

Ya' nī her kimse ki cemāl-i yāra şayd u şikār ve dil-dāruñ 'aşķına giriftār olsa ben ol kimsenüñ nefsinî redd⁶⁹² olındı görürin enfes-i 'ayş olan zevķ ü şafādan esve'-i ħāl olan mevt ü fenāya dimekdür. **Rubā'ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fa']

Bes ġāfil-i āsūde [vu] dil-āzāde

K'ān ġamze be şayd-ı ū kemīn bugşāde

Mī-bīnemeş ez mesned-i 'iyş uftāde

*Der zāviye-i miħnet u ġam cān dāde.*⁶⁹³

59) وَنَفْسٌ تَرَى فِي الْحُبِّ أَنْ لَا تَرَى عَنَّا مَتَى مَا تَصَدَّدَتْ لِلصَّبَابَةِ صُدَّتْ

Ve nefsun terā fi'l-ħubbi en lā terā 'anen

Metā mā teşaddet li's-şabābeti şuddeti

Ve nefsun: Cümle-i fi' liyye ile mevşūf nekredür, mübtedā vāķi' olmışdur. Ĥaberi cümle-i şartıyyedür. Evvelki **Terā** zann ma' nāsına olmağın mef' üleyn iķtizā itmişdür. **En**-i muħaffefe ile muşaddar olan cümle-i menfiyye mef' üleyn maķāmına ķāyim olmışdur. İkinci **terā** tebaşşur ma' nāsınadır, mef' ūli 'anā'dur. ' **Anā:** Meşakķkata dirler. **Metā mā**'daki **metā** zamān-ı mübhem içündür, mevzū'-i kelime-i şartdur. **Mā:** Zāyidedür. **Teşaddi:** Ta' arruz ma' nāsınadır. **Şadd:** Redd.

⁶⁹² Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁹³ Sefa sürmekten uzak kalıp uyusukluk ve gaflet içinde olan birçok gönlü avlamak için gamzesinin tuzağını serdiğini ve o gönüllerin gam ve üzüntü köşesinde can verdiklerini görüyorum. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 412b.

Dimekdür ki: *Ve kullu [nefsin] lā tubşiru fi'l-maḥabbeti 'anen fe-hiye metā mā*
⁶⁹⁴ *ta'arrazu li'l-maḥabbeti ruddet minhā.*⁶⁹⁵

El-ma' nā: **Ve nefsun:** Bir nefis ki. **Terā:** Zann eyleye ki. **Fi'l-ḥubbi:**⁶⁹⁶ Maḥabbetde. **En lā terā:** Görmeye. **'Anen:** Belā vü miḥnet. **Metā mā:** Her kaçan ki. **Teşaddet:** Ta'arruz eyleye. **[51b] Li'ş-şabābeti:** 'aşıklığa. **Şuddeti:** Men' olındı.

Ya' nī bir kimse zann eylese ki rāh-ı maḥabbetde aña āsīb ü belā irmez ve ṭarīḳ-i meveddede renc ü 'anā görmez, her gāh bu zann u taḥmīn ile ṭarīḳ-i 'aşka girmek dilese ḳāyidān-ı ḥānḳāh-ı 'aşk u vefā anı bu ṭarīḳa duḥūlden def' [ü] redd ve çāvuşān-ı sulṭān-ı ḥubb [u] velā anı bu menzilgehe nüzūlden men' ü şadd iderler dimekdür. **Rubā'ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Her kes ki gumān bord ki bī-renc-i dirāz

Der-perde-i 'āşīḳī şevēd maḥrem-i rāz

Nenhāde ḳadem der-ān ḥarem dest zi kes

*Ber-sīne nihed nāz, der gereded bāz*⁶⁹⁷

وما ظفرت بالودّ روحٍ مُراحَةً ولا بالولا نفسٌ صفا العيشِ ودَّتْ (60)

Ve mā zafiret bi'l-vuddi rūḥun murāḥatun

Ve lā bi'l-velā nefsun şafa'l-' ayşī veddeti

⁶⁹⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁹⁵ Muhabbet yolunda sıkıntı ve mihnetin olacağını görmeyen her bir nefis, muhabbete yönelince ondan geri çevrilir.

⁶⁹⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁹⁷ Uzun sıkıntılar yaşamadan âşıklık perdesinde mahrem olacağını düşünen kişi asla mahrem olmamıştır. Ne zaman ki itaat edip teslim olursan, işte o zaman o naz kapısı açılır. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 413a.

Ve mā zafiret'deki mā nāfiyed[ür]. Zafire bihi fāze dimekdür. Vudd; zamm-ı vāvla [ve] velā; feth-i vāv ile ikisi daḥı maḥabbet ma' nāsınadır. Murāḥatun zamm-ı mīm ile evkātı rāḥat ü refāhiyyetle geçen kimseye dirler. Şafā: Kesr-i dāl ile olan kedirüñ zıddıdır. Şafā İle velā ikisi daḥı memdūdedür; zarūret-i şî' r içün kaşr olınmışdır. Veddet: Temennet ma' nāsınadır.

Takdîr-i kelām dimekdür ki: *Ve mā fāzet bi'l-maḥabbeti rūḥun musterīhatun ve nefsun temennet safā'l- 'ayşî⁶⁹⁸ ve lezzeteh.⁶⁹⁹*

El-ma' nā: **Ve mā zafiret bi'l-vuddi:** maḥabbete fāyiz olmadı. **Rūḥun:** Bir rūḥ ki. **Murāḥatu:** rāḥat [52a] şāḥibi ola. **Ve lā bi'l-velā:** ' Aşka daḥı fāyiz olmadı. **Nefsun:** Bir nefis ki. **Şafa'l- 'ayşî:** Huzūr-ı ' ayşî. **Veddeti:** Temennî itdi.

Ya' nī maḥabbete fāyiz olmadı şol kimesne ki revḥ u rāḥatı rūḥına ' ādet ve huzūr-ı lezzeti nefesine ümniyet kıldı dimekdür. **Rubā' ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilün mefā' ilū fe' il]

Ān rā ki şebī be der[d] u ğam rūz ne-şod

Çun şem' qarīn-i girye vu sūz ne-şod

Bā 'iyş-i du rūze sāḥt v'ez devlet-i 'aşk

Ber 'işret-i cāvidān fīrūz ne-şod⁷⁰⁰

وَأَيْنَ الصَّغَا هَيَّاهُتْ مِنْ عَيْشِ عَاشِقٍ وَجَنَّةُ عَدْنٍ بِالْمَكَارِهِ خَفَّتْ 61)

Ve eyne's-şafā heyhāte min 'ayşî 'āşıkın

Ve cennetu 'adnin bi'l-mekārihi ḥuffeti

⁶⁹⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁶⁹⁹ Huzurlu olan ruh ve sıkıntısız ve dertsiz yaşamayı dileyen nefis, sevgi ve muhabbete nail olmaz.

⁷⁰⁰ Geceyi dert ve kederle sabahlamayan ve mum gibi ağlayarak yanmayan kişi, iki günlük sefa sürdü ve kalıcı zevk olan aşk devletiyle mutlu ve mesut olmadı. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 413a.

Eyne: İstifhām içündür, bir isimdür, muḳaddem ḥaberdür, ḳandadur ma‘ nāsınadur.⁷⁰¹ **Ve cennetu'daki vāv** ḥālīyyedür. **Cennet:** Mübtedādur. **‘Adn:** İḳāmet ma‘ nāsınadur; *‘adene bi'l-mekān* dirler *ḳāme bihi*⁷⁰² ma‘ nāsınadur. **Ḥuffet:** *Uḥīṭat* ma‘ nāsınadur. **Bi'l-mekārih:** **Ḥuffet'e** müte‘ allıḳdür. **Ḥuffet** cümlesi ma‘ a mā ‘ amile fih maḥall-i ref‘ de ḥaberidür mübtedānuñ.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ev eyne‘şafā şettāne şettāne ve ba‘ude min ‘ayşi ‘āşıḳin. Ve'l-ḥālu enne'[l]-cennete maḥfūfetun bi'l-mekārih, ve ḥuffeti'n-nāru bi'ş-şehvāt.*⁷⁰³

El-ma‘ nā: **Ve eyne'ş-şafā:** Ḳandadur şafā. **Heyhāte:** Ba‘īd oldı. **Mīn ‘ayşi ‘āşıḳin:** ‘āşıḳuñ dirliğinden. **Ve cennetu [52b] ‘adnin:** Cennet-i iḳāmet ü ḥuzūr. **Bi'l-mekārihi:** mekrūhlar ile. **Ḥuffeti:** İḥāṭa olındı.

Ya‘ nī şafā ḳanda? Ve zindeḡānī ve ‘işret ü kām-rānī ḳanda? Ve ‘āşıḳuñ aḥvāl-i pūr-melālī ḳanda? Ve ḥāl bu ki cennet-i ‘adn mekārih ile mestūr u nihān ve ālām-ı şedāyid ile pūşīde vū pinhāndur dimekdür. **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilün fā‘*]

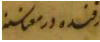
Her kes ki zi cām-ı ‘aşḳ mesteş kerdend

Zir-i leged-i ḥādise pesteş kerdend

Bāşed be meşel ‘aşḳ çu gulzār-ı behişt

*Ke‘z miḥnet u renc u ḥār pesteş kerdend*⁷⁰⁴

وَلِي نَفْسٍ حُرٍّ لَوْ بَدَّلَتْ لَهَا عَلٰی	تَسْلِيكِ مَا فَوْقَ الْمُنَى مَا تَسَلَّتْ (62)

⁷⁰¹ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁰² Orada kalmıştır.

⁷⁰³ (Aşıkların hayatındaki) huzur nerede? Kesinlikle huzur ve eğlence onların hayatından çok uzaktır. Halbuki “Cennet hoşla gitmeyen şeylerle, cehennem de şehvetlerle kuşatılmıştır”. Hadisin metni için bkz. Aclûnî, c.1, s. 416.

⁷⁰⁴ Aşk kadehi ile sarhoş ettikleri kişi, olayların ve hadiselerin tekmeleri altında ezilmiştir. Aşk, meselde cennetin gül bahçesi gibidir, nitekim gülü de üzüntü ve dikenlerinden dolayı ezip hakir duruma düşürdüler. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 413a.

Ve lî nefsu hurrin lev bezelti lehā ‘ alā

Tesellîki mâ fevka'l-munā mâ teselleti

Ve lî: Muqaddem haberdür. **Nefsu:** Mu’ahhar mübtedâdur. **Nefs'ün** hurr'a izâfeti mevşûfuñ şifata izâfeti kabîlindendür. *Bezeltuhu li-fulân: vehebtuhu iyyâh*⁷⁰⁵ dimekdür. **Tesellî:** Kâlbün ‘ aşqdan ferâğ u tahlîsidür. **Munâ:** Cem‘ -i münyedür; ârzü ma‘ nâsınadur. **Mâ teselleti'**deki **mâ** nâfiyedür. **Teselleti:** Lev'ün cevâbıdır.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve lî nefsun gayru muqayyedin bi-gayriki bel muqayyedun biki ve bi-hubbiki bi-hayşu lev a‘ tayti lehā kulle mâ tetemennā ve mâ fevkahā ‘ lā ennehā tetesellā minki ve tef[tr]uke hevākî mâ tesellet bihā.*⁷⁰⁶

El-ma‘ nâ: **Ve lî:** Benüm içün vardur. **Nefsu hurrin:** Hürriyyet ü ıtlâk [ile] mevşûf bir nefis ki. **[53a] Lev bezelti lehā:** Eger aña bezl ü ‘ aṭā eyleseñ. **‘ Alā tesellîki:** Senden mütesellî olmak üzere. **Mâ fevka'l-munā:** Ârzüsü olan murâdâtun mâ fevķini. **Mâ teselleti:** Mütesellî olmaz.

Ya‘ nî benüm hürriyyet ü ıtlâk ile mevşûf bir nefsum vardur ki eger senden ve senün ‘ aşkuñdan fâriğ ü târik olmağ-ıçün cümle murâdât-ı şürî vü ma‘ nevî ve cemî‘ -i maķāşıd-ı⁷⁰⁷ dünyevî vü uhrevîyi aña virseñ anlar ile mütesellî olup kanā‘ at itmez, ve senün ‘ aşk u maḥabbetün tarîķinden gayrı yola gitmez dimekdür . **Rubā‘î:**

[*Mef‘ ülü mefā‘ ilün mefā‘ ilü fe‘ ül*]

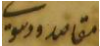
Âzād dilem ki şod to rā şayd-ı kemend

Çun kâmet-i to himmeteş uftâd bulend

Ger kām-ı du ‘ âlemeş dihi yek-bāre

⁷⁰⁵ Onu, ona bağışladım.

⁷⁰⁶ Benim senden başkasının kayıtlarından serbest olup sadece sana ve senin aşkına bağlanan bir nefsim vardır ki, eğer sen ona, teselli bulmak ve aşkını unutmak üzere bütün dilek ve isteklerini hatta isteklerinin ötesini bile versen yine de teselli bulmaz.

⁷⁰⁷ Yazmada" " şeklindedir.

63) وَلَوْ أَبْعَدْتَ بِالصَّدِّ وَالْهَجْرِ وَالْقَلَى
وَقَطَعَ الرَّجَا عَنْ خُلَّتِي مَا تَخَلَّتْ

Ve lev ub' idet bi's-şaddi ve'l-hecri ve'l-kilā

Ve kaṭ' i'r-recā' an ḥulleti mā taḥalleti

Ub' idet: İf' āl bābından fi' l-i māzī-i müfred-i ğāyibe-i mechūledür; fā' ili rāci' dūr zamīr-i müstekin[e]. **Şadd:** Men' ve zecr ma' nāsınadır. **Hecr:** Zıdd-ı vaşldur. **Kilā:** Kesr-i kâf ile şiddet-i⁷⁰⁹ buğz ma' nāsınadır. **Ve kaṭ' i'r-recā:** Kilā'ya ma' tūfdur. **Ḥullet:** Maḥabbet ma' nāsınadır. **'An ḥulleti:** Kaṭ' 'a müte' allıkdır. **Mā taḥallet'**deki mā nāfiyedür. **Mā taḥallet:** Mā şārat ḥāliyeten 'ani'l-'ayş⁷¹⁰ dimekdür. Bu daḥı cāyızdır [53b] ki an ḥulleti lafzı mā taḥallet lafzına müte' allıq ola; ol maḥabbet ḥālī olmaz dimek ola.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lev ub' idet nefsī bi'l-men' i ve'l-firāḳi ve şiddeti'l-buğzi ve kaṭ' i'r-recā 'ani'l-vaşli mā şāret 'āliyeten 'an maḥabbetiki; li-ennehā ḥurretun 'an rıḳḳi's-şehvāti ve'l-ḥuzūz.*⁷¹¹

El-ma' nā: **Ve lev ub' idet:** Eger ba' id kılınsa nefsi-i ḥurre. **Bi's-şaddi:** Men' ü zecr ile. **Ve'l-hecri:** Daḥı firāḳ ile. **Ve'l-kilā:** Daḥı şiddet-i buğz ile. **Ve kaṭ' i'r-recā:** Daḥı kaṭ' -ı recā ile. **'An ḥulleti:** Benüm mevşūf olduğum maḥabbetden. **Mā taḥalleti:** Fāriğ olmaz ve müteḥallī olmaz.

Ya' nī eger ma' şūḳa benüm cemī' -i ḳuyūd-ı ğayrdan āzāde ve kendü maḥabbetine giriftār u dil-dāde olan nefsümi kendüden tīg-i men' ü zecr ve dāğ-ı mufāraḳat u hecr ve izhār-ı

⁷⁰⁸ Senin uzun boyun kadar yüksek olan talihindendir ki zülfünün kemendine esir düşen gönlüm aslında senden başka her şeyden kurtulmuştur. Sen benim gönlüme iki dünyanın mutluluğunu versen de hiçbir şey onu senin visaline erişmek kadar mutlu etmeyecektir. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 413a.

⁷⁰⁹ Yazmada " " şeklindedir.

⁷¹⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁷¹¹ Ayrıca nefsim, men ederek, ayrılıkla, düşmanlıkla veya sevdiğine kavuşmaktan ümidini kırarak uzaklaştırılacak olursa senin muhabbetini bırakıp gitmez. Çünkü o şehvet, zevk ve arzuların köleliğinden azat olmuştur.

buğz u ‘adāvet ve kaç-ı ümīd-i vuşlat ile redd ü ib‘ād eylese hergiz anuñ binā-yı ‘aşk u maḥabbetine ḥalel⁷¹² gelmez ve ser-rişte-i ‘alāka-i cıbillīsinden⁷¹³ münkaṭı‘ u güsiste olmaz dimekdür. **Rubā‘ī**:

[Me‘ūlū mefā‘ilū mefā‘ilū fe‘il]

Yek laḥza ḥayālet zi berāber ne-reved

Naḳş-ı ruḥet ez dīde ferāter ne-reved

Şad tīg-i cefā eger zenī ber ser-i men

*Ḥaḳḳā ki temennā-yı to ez ser ne-reved*⁷¹⁴

64) وَعَنْ مَذْهَبِي فِي الْحُبِّ مَا لِي مَذْهَبٌ وَإِنْ مِلْتُ يَوْمًا عَنْهُ فَارَقْتُ مِلَّتِي

65) وَلَوْ خَطَرْتُ لِي فِي سِوَاكَ إِرَادَةً عَلَى خَاطِرِي سَهَوًا قَضَيْتُ بِرِدَّتِي

Ve ‘an mezḥebī fi’l-ḥubbi mā-lī mezḥebun [54a]

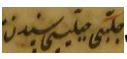
Ve in miltu yevmen ‘anhu fāraḳtu milletī

Ve lev ḥāṭarat lī fī sivāki irādetun

‘lā ḥāṭırī sehven ḳazaytu bi-riddetī

[Ve] ‘an mezḥebī’deki vāv ‘atıfedür. Evvelki **mezḥeb** ism-i mekândur; zehāb ma‘nāsınadır. İkinci **mezḥeb** maşdar-ı mīmīdür; ol daḥı zehāb ma‘nāsına. **Mā-lī**’de mā leyse ma‘nāsınadır, **lī**: Ḥaberidür, **mezḥebun** ismidür, **mā**’ya müte‘allıkdür; *leyse* ma‘nāsına olduğundan ötürü. Tarafeyn-i muḳaddemeyn maşdar-ı mīmī olan **mezḥeb**’e müte‘allıkdür. Bu daḥı cāyizdür ki ‘an mezḥebī maşdar-ı mīmīye müte‘allıḳ olup fi’l-

⁷¹² Yazmada " " şeklindedir.

⁷¹³ Yazmada " " şeklindedir.

⁷¹⁴ Hayalin bir an bile gözümün önünden gitmez, yüzünün nakşı gözümde hiç silinmez. Sen cefa ile yüz defa kafama hançerle vursan bile seni dilemek ve arzulamak asla kafamdan ve zihnimden çıkmaz. Molla Câmî’ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 413a.

ḥubbi: Mezheb-i evvele müte‘allik ola. **Ve in miltu**'daki **vāv** ibtidā'ıyyedür. **Miltu:** Meylden, nefsi-i mütekellimdir. ‘**Anhu** zamīri **ḥubb**'a rāci‘dür, **Miltu**'ya müte‘allikdür. **Millet:** Kesr-i mīm ve feth-i lām ile dīn ve ‘aḳīde ma‘nāsınadır. **Ḥāṭara** ‘ale'l-ḥāṭir **ḥuṭūren;** *merre bihi* dimekdür. **Sivā:** Ğayr ma‘nāsınadır. **İrādet:** Meşī‘et dimekdür, **ḥāṭarat** fi‘linüñ fā‘ilidür. Ve⁷¹⁵ **ḥāṭir** bu maḥalde mecāzen ḳalb ma‘nāsınadır. **Sehven:** Maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatıdır; *ḥuṭūren*⁷¹⁶ *sehven* taḳdīrindedür. **Ḳazaytu:** *Ḥakemtu* dimekdür. **Riddet:** Kesr-i rā ile ḥurūcun ‘ani'd-dīn ma‘nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: [54b] *Leyse lī zehābun ‘an ṭarīḳī fī ḥubbiki, ve in miltu yevmen bi'l-faraḳī ve't-taḳdīri fāraḳtu milletī ve dīnī ve [in] ḥāṭarat fī ḳalbī irādetu ḡayriki sehven faẓlen en yekūne ḳaşden ḥakemtu bi'r-tidādī ve ḥurūcī ‘an zumreti'l-‘uṣṣāḳ.*⁷¹⁷

El-ma‘nā: **Ve ‘an mezhebī fi'l-ḥubbi:** Benüm maḥabbetümde ṭarīḳümden. **Mā-lī mezhebun:** Benüm için zehāb u ḥurūc yokdur. **Ve in miltu:** Eger ben māyil olur isem. **Yevmen:** Bir gün. ‘**Anhu:** Andan; ya‘nī maḥabbetden. **Fāraḳtu milletī:** Ben dīn ve milletümden fāriḡ oldum.⁷¹⁸ **Ve lev ḥāṭarat lī:** Eger ḥuṭūr eylese. **Fī sivāki:** Senüñ ḡayruñdan. **İrādetun:** Bir irādet. ‘**Alā ḥāṭirī sehven:** Benüm ḳalbüme ḥaṭa‘en. **Ḳazaytu:** Ben ḥükm iderüm. **Bi-riddetī:** Benüm irtidādüme.

Ya‘nī benüm için ‘aşḳ u maḥabbetde şābit ü muḳarrer olan mezheb ü ṭarīḳatden ‘udül emr-i müḥāl ve bu dīn ü kīşden baña ferāḡat mümteni‘ü'l-iḥtimāldür. Eger farazā bir gün maḥabbetden ferāḡate meyl eylesem kendü mezheb ü dīnümden müfāriḳ olmuş olurum. Eger be-ṭarīḳ-i sehv ü ḡaflet senüñ maḥabbetüñden ḡayrı bir irādet benüm ḥāṭıruma ḥuṭūr eylese ḥaṭā vü sehven ki ‘āmmē-i nāsa nisbet mertēbe-i ‘afvda yine bu pā-beste-i [55a] derd ü maḥabbet mücerred bu ḳadar sehv ü ḡaflet ile dīn-i ‘uṣṣāḳdan kendü irtidādüme ḥükm iderüm dimekdür. **Rubā‘ī:**

⁷¹⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁷¹⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁷¹⁷ Senin aşk ve sevgindeki yolumdan başka gidecek yerim yoktur. Faraza bir gün başka bir yola yönelecek olursam milletimden ve dinimden ayrılmış olurum. Ve eğer kasıtlı olarak değil de sehven bile senden başkasını sevmek aklımdan geçerse aşıklar camiasından çıktığıma hükmederim.

⁷¹⁸ Yazmada " " şeklindedir.

[Meʿ ūlū mefāʿilū mefāʿilūn faʿ]

Rūzī ki be ʿaşket ne muḳayyed bāšem

Bīzār zi dīn u millet-i ḥod bāšem

To dīn-i menī eger koned cuz to kesī

Ber ḥāṭir-i men ḥuṭūr murted bāšem ⁷¹⁹

لَكَ الْحُكْمُ فِي أَمْرِي فَمَا شِئْتَ فَاصْنَعِي فَلَمْ تَكُ إِلَّا فِيكَ لَا غَنَاءَ لِي رَغْبَتِي (66)

Leki'l-ḥukmu fī emrī fe-mā şī'ti fe-şna'ī

Fe-lem teku illā fiki lā ʿanki raġbetī

Leki: Muḳaddem haber. **El-ḥukmu:** Mu'aḥḥar mübtedādur. *El-ḥukmu kāyinun lek* taḳdīrindedür. **Fī emrī:**⁷²⁰ *Fī şe'nī* dimekdür. **Fe-mā şī'ti**'deki *fā* ta'ḳīb içündür, *mā* mevşūledür, manşūbetü'l-maḥal **fe-şna'ī**nün meʿ ūlidür. **Şun':** Īcāda dirler fī'l ma'nāsınadır. Lākin fī'l sun'dan e'amdur; her sun'a fī'l dirler amma her fī'le sun'dimezler. **Fe-şna'ī**'deki *fā* ta'ḳīb içündür. **Teku'**nuñ aşlı *tekūn'*dur; lem-i cāzime dāḥil olmağla *nūn* sākin olup li'ltiḳā'i's-sākineyn *vāv* düşüp keşret-i isti'mālden ötüri taḥfifen *nūn* daḥı düşüp **lem teku** bāḳī ḳalmışdur. **İllā fiki:** Haberidür **teku'**nuñ. **Lā ʿanki**'deki *lā* nāfiyedür. **Raġibe ʿanhu:** *Kerihehu* ma'nāsınadır. **Raġbetī:** İsm[i]dür **tekū'**nün. **İllā fiki**'deki *illā* istiṣnā'-i müferrağdur.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Leki'l-ḥukmu fī şe'nī fe-f'alī mā şī'ti [55b] fe-innehu lem teku raġbetī illā fiki lā ʿanki.*⁷²¹

⁷¹⁹ Senin aşkına mukayyet ve bağılı olmadığım gün, kendi akidemden ve dininden çıkmış ve ondan nefret etmiş olurum. Sen benim dinimsin, senden başkası benim zihnimden geçerse murtet olmuş olurum. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 413b.

⁷²⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁷²¹ Benim hakkımda karar ve hüküm yalnızca senindir; istediğini yap. Zira meyil ve teveccühüm ancak sana idi; senden değildi.

El-ma' nā: Lekî'l-ḥukmu fî emrî: Benüm ḥuşuşumda ḥüküm senüñdür. **Fe-mā:** Şol şey' ki. **Şi'ti:** Sen dilerseñ. **Fe-şna'î:** Anı işle. **Fe-lem teku:** Olmadı. **İllā fiki:** İllā saña münḥaşır oldı. **Lā 'anki:** Senden rücū' a olmadı. **Rağbeti:** Benüm rağbetüm.

Ya' nî benüm ḥaḳḳumda ḥükm ü fermān senüñdür ve saña maḥşuş u münḥaşırdur, her ne eylerseñ eyle ve her ne isterseñ işle ki benüm maṭmaḥ-ı naẓarum sensüñ. Senden cevır ü cefā baña maḥz-ı ' ināyet ü iḥsān. Ve benüm gāyet-i emelüm senüñ ' aşkuñdur. Eger redd, eger qabūl ikisi daḥı berāberdür ve yeksāndur. Zîrā murādum senüñ baña nisbet bir şey' üñ zuhūridur fūrkat vuşul ve küll-i maḳşudum senüñle bir mu'āmeledür, redd ü qabūl degüldür dimekdür. **Rubā'î:**

[?] ⁷²²

Gāhî zi heybet-i firḳatem giryān kon

Gāhî zi rūyet-i qurbetem ḥandān kon

Cuz sūy-ı to rağbet ne-koned ḥātîr-i men ⁷²³

Maḥkūm-ı toem her çi be-ḥ'āhî ān kon ⁷²⁴

67) وَمُحْكَمٌ حَبٌّ لَمْ يُحَامِرْهُ بَيْنَا تَخَيَّلُ نَسْخَ وَهُوَ خَيْرُ أَلْيَةٍ

Ve muḥkemi ḥubbin lem yuḥāmırhu beynenā

Taḥayyulu neshin ve huve ḥayru elıyyeti

Ve muḥkemi'deki **vāv** ḳasem içündür. **Muḥkem:** Aña dirler ki min ḥaysū'l-lafz ve'l-ma' nā aña şübheye ' arız olmaya. **Muḥkem:** **Ḥubb'**e izāfeti şıfatuñ mevşūfa izāfeti qabīlindendür; *ve muḥkemi ḥubbin* [56a] *vāḳi' in beynenā* taḳdīrindedür. **Taḥayyul:** Ḥayālinden bir şey' i taşavvur itmege dirler, fā' ilidür **lem yuḥāmır'**üñ. **Lem**

⁷²² Rubainin anlamı: Bazen ayrılığın heybeti yüzünden ağlat, bazen gam gösterip güldür! Benim gönlüm senden başkasına meyletmez, sana mecburum, istediğini yap! Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 413b.

⁷²³ Bu mısraın vezni: [Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'il]

⁷²⁴ Bu mısraın vezni: [Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilün fa]

yuḥāmīr⁷²⁵ cümlesi **muḥkemi ḥubbin** sıfatıdır. **Nesh**: Bir şey 'i izāle itmekdür. **Ve huve'**deki **vāv** ḥāliyyedür, **huve**: Merfū' u'l-maḥal mübtedādur. [**Ḥayru**]: Ḥaberidür mübtedānuñ. **Eliyyet**: Ḳasem ma' nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Uḳsimu bi-ḥubbin muḥkemin beynenā vāḳi' in lem yuḥālīṭhu ḳaṭṭu taḥayyulu neshin ve tevehhumu feshin, ve'l-ḥālu enne hāza'l-ḳaseme ḥayru ḳasem*⁷²⁶.

El-ma' nā: **Ve muḥkemi ḥubbin**: Ḥubb-ı muḥkem ḥaḳḳı için ki. **Lem yuḥāmīrhu** [**beynenā**]: Bizüm beynümüzde ol ḥubba muḥālaṭa itmedi. **Taḥayyulu neshin**: Nesh ü tevehhüm. **Ve huve**: Ḥāl bu ki; ya' nī ḳasem. **Ḥayru eliyyeti**: Ḳasemüñ ḥayırlısıdır.

Ḥafı buyurulmaya ki nāzım ḥazretleri 'ināyet-i ezeliyye ve mevhibet-i lem-yezeliyye ile maḥabbet-i zātiyye ki ehem-i meṭālib ve etemm-i maḳāşid u me'āribdür mazhar olduğunu izḥār u i' lān itdükten soñra maḥabbet-i ma' hūdeyi Ḳur'ān menziline teşbīh idüp ve anuñ aḳsām-ı 'āliyesinden olan ḳasem-i muḥkem ile tavşif eyleyüp ve anı tevehhüm-i nesh ü tebdīlden taḳaddüs eyleyüp ve taḥayyül-i fesh ü taḥvīlden tenezzüh ve sümüvv ile ta' rīf eyledi.

Ya' nī benüm ḥaḳḳumda ma' şūḳa ile benüm beynümde ḥāşıl olan ḥubb-ı zātī ḥaḳḳı için ki hergiz aña taḥayyül-i nesh ü ihtilāl [56b] [ve] vehm-i şekk ü ihtimāl tārī olmamışdur. Ḥāl bu ki bu sevgend 'ahd ḳasem ḳısmınuñ muḥkemi⁷²⁷ ve yemīn ü ḥalf nev' inüñ mübrem ü müstaḥkemidür dimekdür . **Rubā'ī**:

[*Mef' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā'*]

Ey ber dilem ez kemend-i zulfet bendī

Bā 'aşḳ-ı toem boved ḳavī peyvendī

Sevgend be 'aşḳ-ı bī-zevāl-i to ki nīst

⁷²⁵Yazmada" "şeklindedir.

⁷²⁶ Ben, aramızda gerçekleşen sağlam sevgiye; asla izale ve bozma hayalinin karışıp batıl kılmadığı vazgeçilmez muhabbete yemin ederim. Şu da var ki bu kasem, kasemlerin en hayırlısıdır.

⁷²⁷ Yazmada" "şeklindedir.

68) وَأَخَذَكَ مِيثَاقَ الْوَلَا حَيْثُ لَمْ أَبْنِ بِمَظْهَرِ لَبْسِ النَّفْسِ فِي فَيٍّ طَيِّتِي

Ve aḥziki mîşāka'l-velā ḥayṣu lem eben

Bi-mazhari lebsi'n-nefsi fî fey'i tînetî

Mîşāk: Şîğa-i mif' âldür; ahd ma' nâsınadır, vuşûqdan ism-i âletdür, miftâḥ gibi; *mā yuveşşeku bihi'l-'ahdu mine'l-ḳavli*⁷²⁹ ma' nâsınadır. **Ḥayṣu:** Mekân-ı mübhemden 'ibâretdür, **aḥziki:** Ma' mûlidür. **Lem eben'**deki **eben:** Nefs-i mütekellim-i vaḥdehdür. **Bâne:** *Zahara* ma' nâsınadır. *Bâne yebînu beyānen*'den lem **eben**, *lem azhar* dimekdür. **Bi-mazhari lebs'n-nefsi**⁷³⁰ den murâd beden 'unşurıdır. **Bi-mazhar:** **Lem eben** kelimesine müte' allıkdür. **Fey':** Zıll ma' nâsınadır. **Fî fey'i:** **Lebs'e** müte' allıkdür. Bu maḥalde **fî fey'i tînetî** den murâd zulmet-i bedendür.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Uḳsimu bi-ḥaḳḳi aḥziki 'aleyye mîşāka'l-maḥabbeti fî ma'hedi "Elestu bi-rabbikum" ḥayṣu [lem] azhar bi-maḥalli zuhûri'ttibâsi nefsi fî zilli bedeni*⁷³¹.

El-ma'nâ: **Ve aḥziki:** Senüñ aḥzuñ ḥaḳḳı için. **Mîşāka'l-velâ:** 'Ahd-i maḥabbeti. **Ḥayṣu:** Bir maḥalde ki. **Lem eben:** Ben zâhir degül idüm. **Bi-mazhari lebsi:**⁷³² [57a] zuhûr iden 'unşurı ile. **Fî fey'i tînetî:** Benüm âb u gilden olan cism zıllında.

⁷²⁸ Ey saçının kemendiyle gönlüme zincir vurulmuş sevgili! Senin zevalsiz ve kalıcı aşkına– benim için bundan daha büyük yemin ve ant yoktur. Ant olsun ki senin aşkınla benim aramda çok kuvvetli bir bağ vardır. Molla Câmi'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 413b.

⁷²⁹ Kendisiyle ahdin sağlam kılındığı sözler.

⁷³⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁷³¹ Henüz nefis elbisesine bürünmediğim “elest” (*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*) aleminde senin muhabbet ve sevgi misakını aldığın an hakkı için...

⁷³² Yazmada " " şeklindedir.

Ya' nī ma' hed-i "Elestu bi-rabbikum"⁷³³ de zātī mīšākını benden aḥzūñ ve benümle ol
‘ahd-i ḳadīmi ‘aḳduñ ḥaḳḳı için bir mekānda ki henüz ben beşeriyet ile zāhir ü peydā
ve libās-ı şūret ile bārız ü hüveydā degül idüm dimekdür. **Rubā’-ı Cāmī:**

[Meḫ’ülü meḫā’lū meḫā’lū fe’ül]

Sevgend be ān ‘ahd ki der rūz-ı elest

Cān-ı men-i dil-şikeste bā ‘aşḳ-ı to best

Rūz[ī] ki guzāştem men-i bād be-dest

[Der māye-i āb u ḥāk-ı ten cāy nişest]⁷³⁴

وسابق عهد لم یحل مُد عہدته ولا حق عقد جل عن حل فتره (69)

Ve sābīḳi ‘ahdin lem yaḥul muz ‘ahidtihi

Ve lāḥīḳi ‘aḳdin celle ‘an ḥalli fetreti

Ve sābīḳi'deki vāv ḳasem içündür. ‘Ahd: ‘Aḳd ü mīšāk ma' nāsınadur, *ḥāle yaḥūlu ḥavlen ve ḥavelānen*'den lem yaḥul, *lem yetaḡayyer* dimekdür. Lem yaḥul cümlesi mecrūretü'l-maḥal şıfatıdır ‘ahd'uñ. Muz: Evvel-i müddet ma' nāsınadur. ‘Ahidtihi'deki tā meksūredür; müfred-i mü'enneş-i muḥāṭaba olmak üzere. Maẓmūme olup nefsi mütekellim olmak daḡı cāyız olur. Lākin muḳsemün ‘aleyh olan ‘ahdi kendüye nisbetden ma'şūḳaya nisbet itmek evlā fehm olunur. Ve lāḥīḳi ‘aḳdin: Bu maḥalde ‘ahd ma' nāsınadur. ‘An ḥalli: Celle'ye müte' allıḳdür. Fetret: Ża' f ma' nāsınadur.

⁷³³ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (A'râf, 7/172).

⁷³⁴ Yazmada son mısra bulunmadığı için rubainin iktibas edildiği Molla Cāmī'nin Tâ'iyye şerhinden alınmıştır. Rubainin çevirisi şöyledir: Elest gününden beri benim gibi kalbi kırığın seninle bağladığı ahde ant olsun ki, elime hava koyduğu gün, bedeninin suyu ve toprağındaki mayaya yerleşti. Rubai metni için bkz. Molla Cāmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 413b.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve uḡsimu bi-‘ahdin sābîḡin lem yetagayyer min vaḡtîn* [57b] *vaḡa‘a zāke’l’ahdu fîh, ve uḡsimu bi-‘ahdin lāḡîḡin tenezzehe ve ‘aḡuma ‘an ḡulûlin ve za‘fin ve fetretîn.*⁷³⁵

El-ma‘nâ: **Ve sābîḡi ‘ahdin:** ‘Ahd-i sābîḡ ḡaḡḡı içün ki. **Lem yaḡul:** Müteḡayyir ü mütebeddil olmadı. **Muz‘ahidtihi:** Sen anı ‘ahd ü peymān ideliden berü. **Ve lāḡîḡi ‘aḡdin:** daḡı ‘aḡd-i lāḡîḡ ḡaḡḡı içün ki. **Celle:**⁷³⁶ Ol ‘aḡd-i lāḡîḡ mütenezzeḡ oldı. **‘An ḡalli fetreti:** Za‘f u fetret ḡulûlinden.

Ya‘nî ol ‘ahd-i ezelî-i sābîḡ ḡaḡḡı içün ki ḡable ta‘allüḡi[l]-ervāḡi bi’l-eṡbāḡ mekmen-i ḡayb u ‘ālem-i bî-reng ü ‘aybda “*elem a‘hed ileykum yā benî ādeme*”⁷³⁷ feḡvāsınca beyne’r-Rabbî ve’l-merbûb vāḡi‘ olalıdan berü ve ḡāyil-i ḡavl-i *belā* olan ‘uṡṡāḡa nisbet ‘urûz u zevāl ü inḡiṡāldan sālim ve maṡûndur, daḡı ṡol ‘aḡd-i lāḡîḡ-i ṡühûdî ḡaḡḡı içün ki ervāḡuñ eṡbāḡa ta‘alluḡından soñra “*Yā eyyuhe’l-lezîne āmenū evfū bi’l-‘uḡūd*”⁷³⁸ müsted‘asınca mavṡın-ı bürûz-ı ṡehādetde ṡālib-i liḡāullāḡ olan müṡṡāḡa ḡöre vaṡmet-i iḡtilālden ‘ālî ve fetre[t]-i inḡilālden maḡḡûz u me’mûndur, demek olur. **Rubā‘î:**

[*Meṡ‘ulü meṡā‘ilün meṡā‘ilü fe‘il*]

Sevgend be ‘ahd-i sābîḡ-i subḡ-ı ezel

K’îmin buved ez ṡā’ibe-i naḡṡ u ḡalel

Sevgend be ān ‘aḡd-i pesîn k’āmed pāk

*Ez vaṡmet u inḡilāl tā ṡām-ı ecel*⁷³⁹

[58a]

⁷³⁵ Ve akdedildiḡi zamandan beri ḡiç deḡiṡmemiṡ olan o evvelki sôzleşme ḡaḡḡı içün ve yine zayıflık, bozukluk ve uyusukluḡun çôzmesinden uzak olan o sonraki anlaşıma ḡaḡḡı içün...

⁷³⁶ Yazmada "" şeklindedir.

⁷³⁷ “*Ey Âdemoḡulları! Ben, size, ... diye emretmedim mi*” (Yâsîn, 36/60).

⁷³⁸ “*Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin*” (Mâide, 5/1).

⁷³⁹ Her türlü bozukluk ve eksiklik ṡâibesinden uzak ve korunmuş olan o ezel sabahı ahdine ant olsun. Ecel gecesine kadar herhangi bozukluk ve fenalıktan temiz kalan kadim ahde ant olsun! Molla Câmi’ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmi, *ṡerḡ-i Tâ’iyye*, vr. 413b

70) وَمَطْلَعُ أَنْوَارٍ بَطْلَعَتِكَ الَّتِي لِبَهْجَتِهَا كُلُّ الْبُذُورِ اسْتَسَرَّتِ

Ve maṭla' i envārin bi-ṭal' atiki'l-letī

Li-behcetihā kullu'l-budūri'steserreti

Maṭla': Lām'ın fethi vü kesri ile maşdar-ı mīmī ve ism-i mekândur, ṭulū' ve maḥall-i ṭulū' ma' nāsınadır. Lākin maşdar olduğda lām'ın kesr[i] ile ve ism-i mekân olduğda lām'ın fethi ile eşherdür. Bu maḥalde maşdar-ı mīmī olmak evfağdur. **Bi-ṭal' atiki'**deki **bā** sebebiyyedür, cārr u mecrūr **envār**'ın yāḥud **maṭla'**'ın şıfatıdır. **Bā** isti'ānet için olmak daḥı cāyızdır. **Ṭal'at**: Ṭulū'dan binā'-i merrehdür, zuhūr ve rü'yet ma' nāsınadır. **Li-behcetihā**'deki **lām** ta'līl içündür. **Behcet**: Ḥüsn ü behā ma' nāsınadır. **Budūr**: Cem'-i bedrdür. *İsteserreti'l-kameru* dirler kaçan kamer-i şāmin [ü] 'ışrīn ve tāsi' [ü] 'ışrīn-i şehirde taleb-i sırr u ḥafā eylese.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Uksimu bi-maṭla' i envāri sebebi ṭal'ati zātiki'l-letī li-behcetihā ve işrāḫihā⁷⁴⁰ isteserret kullu'l-budūri ve'ḥtefet.⁷⁴¹*

El-ma' nā: **Ve maṭli' i envārin:** Daḥı ṭulū' -i envār ḥaqqı için. **Bi-ṭal' atiki:** Senün ṭal'at u rü'yetün sebebiyle. **Elletī:** Öyle ṭal'atun. **Li-behcetihā:** Ol ṭal'atun ḥüsn ü işrāḫ cihetinden. **Kullu'l-budūr:** Cümle budūr. **İsteserreti:** Maḥfī ve müstetir oldılar.

Ya' nī müşriḫ-i [58b] envār-ı esmā vü şıfāt ve mücid-i kaffe-i zerrāt-ı kāyināt olan zāt-ı ḳadīminün⁷⁴² envār-ı kāmīle ile ṭulū' ı ve eşi' a-i şāmīle ile burūz u suṭū' ı ḥaqqı için ki anun ḥüsn ü behā ve şafāsınun zuhūr u istilāsı sebebiyle cümle-i derār-i mevcūdāt 'umūmen şems-i ḥaḳīḳatdan müstefiz olan ehille-i evliyā vü enbiyā ḥuşuşan mertebe-i istitār ve derece-i ihtifāda oldılar dimekdür.

Ḥafī degüldür ki nāzım *ḳuddise sirruh* ḥazretlerinin beyt-i mezbūrda ṭal'at-i zātı meşābe-i şemsde kılup ve şems-i ḥaḳīḳatden feyz-pezir olan enbiyā ve evliyāyı menzile-i kamerde

⁷⁴⁰ Yazmada "واشوا" şeklindedir.

⁷⁴¹ Güzelliği, zarafeti ve parlaklığı nedeniyle bütün ayların saklanmış olduğu senin zatının ışıklarının doğduğu yere and olsun...

⁷⁴² Yazmada "واشوا" şeklindedir.

kıldukları tahkik kelâm-ı câmi' dır. Bunda mantükan işârât-ı esrâr-ı ' acîbe vü tahkikat-i ğarîbe kaçd itmişlerdür ve velâyet ü nübüvvetüñ ba'z-ı ahvâlini kamere 'arız olan keyfiyyât ile tanzîr buyurmışlar. Meşelâ velâyet ki kurb ma'nâsınadur veliden me'hûzdur, bu taķdîrce velî karîb dimekdür. Nübüvvet daķı haber ma'nâsınadur; nebe'den me'hûzdur, nebî muķbir ma'nâsınadur. Velâyet ü nübüvvetüñ cirm-i kamerüñ şemse kurbıyla bu' dında nebî hâli gibidür. Her bâr ki kamerüñ şemse kurbı ziyâde ğalka nisbet imtiķâķ [59a] u ihtifâsı ziyâde olur, ke-zâlike zümre-i⁷⁴³ evliyâ *ķaddesallâhu te'âlâ esrârahum*⁷⁴⁴ ğazretlerinüñ daķı maķâm-ı kurbda tahkikleri ziyâde olduķca ğalka nisbet kümün u ' adem-i zühûrları ziyâde olur, lâkin enbiyâ 'aleyhumu's-selâm ğazarâtı ki bunlar velâyetleri⁷⁴⁵ ğasebiyle kemâl-i kurbda iken ba'de kemâli'l-kurb nübüvvet mertebe-i teķâbülde olup ve ğalka zühûr u feyzleri zıkr olınan mertebede etemm ü ekmel olduğından ötürî maķâm-ı teķâbülde zâhir olmuşlardur tâ ki ğalk bunlardan ziyâde feyz-pezîr olalar. *Ve fîhi nukâtun ğarîbetun lâ yahfâ 'ale'l-mute'emmîl*.⁷⁴⁶ **Rubâ'î:**

[Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl]

Sevgend bedân maṭla' -i envâr-ı cemâl

Ya'nî ruḥ-ı ḥûb-ı to ki ḥûrşid-mişâl

Her cā ki fikend nûr nihed rû be zevāl

*Meh gerçi buved cilveger ez evc-i kemāl*⁷⁴⁷

71) وَأَوْصَفَ كَمَالَ فَيْكِ أَحْسَنُ صُورَةٍ وَأَقْوَمُهَا فِي الْخَلْقِ مِنْهُ اسْتَمَدَّتْ

⁷⁴³ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁴⁴ Yüce Allah onların sırlarını takdis etsin.

⁷⁴⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁴⁶ Bunda dikkatlice bakanlardan gizlenmeyecek acayip nükteler (ince anlamlar) bulunmaktadır.

⁷⁴⁷ Güzellik ışıkları saçan yani o güneşe benzer cemâline andım olsun ki ay kemâlin en yüksek mertebesinden de ışık saçsa yine de onun saçtığı ışıklar senin ışığın ortaya çıkınca yok olur. Molla Câmi'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 414a.

Ve vaşfi kemālin fiki aḥsenu şūretin

Ve aḳvemuhā fi'l-ḥalki minhu's-tumiddeti

Ve vaşfi kemālin'deki **vaşf** şıfat ma' nāsınadır. Muḳsemün bih olan **kemāl** kendü olmak cāyızdır. Bu daḥı cāyızdır ki **vaşf** maşdar olup **kemāl**'e muzāf ola; bu taḳdīrce muḳsemün bih olan **vaşf** olur. **Fiki**: *Fī zātiki* taḳdīrindedür, müte' allakı ef' āl-i ' āmmeden maḥzūf olan ḥāşıldur. **Aḥsenu** ile[59b] **aḳvem**⁷⁴⁸ün irtifā'ı ibtidā'ıyyet iledür, haberleri **istumiddeti**'dür. **İstumiddet** cümlesi mecrüretü'l-maḥal, sıfatıdır **kemāl**'ün. **İstimdād**: Ṭaleb-i meded ma' nāsınadır. **Aḳvem**: A' del ma' nāsınadır, **aḥsenu**'ya ma' tūfdur. **Fi'l-ḥalki**: **Aḳvemu**'ya müte' allıkdır. **Minhu**'daki **min**: İbtidā içündür, **istumiddet** kelimesine müte' allıkdır. Zamīr **vaşf**[a] rāci' dür. Bu maḥalde **şūret**'den murād şūret-i muṭlaḳadur, şūret-i zāhirī vü bāṭınıye şāmıldur. **İstumiddet** taḥtında müstetir olan zamīr **aḥsen** ile **aḳvemu**'ya rāci' iken mü'enneş olduğunun vechi mü'enneşe izāfetleri ile vaşf-ı te'nīs kesb itdiler.

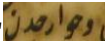
Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Uḳsimu bi-şifati kemālin ḥāşilin fī zātiki'l-leti'stumiddet minhu aḥsenu şūretin ve a' daluhā fi'l-ḥalk*⁷⁴⁹.

El-ma' nā: **Ve vaşfi kemālin fiki**: Senün zātuñda olan şıfat-ı kemāl ḥaḳḳı için ki. **Aḥsenu şūretin ve aḳvemuhā fi'l-ḥalki**: Ḥılḳat olan aḥsen ü a' del-i şūret. **Minhu**: Andan; ya' nī ol vaşfdan. **İstumiddeti**: Müstemidd oldu; ya' nī meded ṭaleb idici oldu.

Ya' nī senün zāt-ı pākuñda olan şıfat-ı kemāl ḥaḳḳı için ki ḥılḳat olan aḥsen-i şūret ü ma' nevī ki ol cāmī' -i cemī' -i kemāl-i İlāhī ve kāfīl-i mühimmāt-ı [60a] ḥilāfet-i nā-mütenāhī olmaḳdan ' ibāretdür ve aḳvem-i şūret-i ḥılḳat ki ol a' del-i cevāriḥ-i ḳavī ve emānet-i İlāhīyi ḥāmil olmağ-ı için ve aḥsen-i taḳvīmde ibdā' u inşā olduğına işāretdür ol mufizü'l-ḥayrı ve'l-cüddan müstefiz ve ol mümidd-i ḳavī vü cevāriḥden⁷⁵⁰ müstemidd oldılar dimekdür . **Rubā' ī-i Cāmī**:

⁷⁴⁸ Yazmada iki kere tekrarlanmaktadır.

⁷⁴⁹ En güzel suretin en düzenlisinin yardım istediği ve senin zatındaki gizli olan o kemāl vasfına ant olsun ki...

⁷⁵⁰ Yazmada " " şeklindedir.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilūn mefāʿ ilū feʿ ūl]

Sevgend hemī ḥorem be ān vaşf-ı kemāl

K'eş nīst zi zāt-ı pāket imkān-ı zevāl

Deryūze-i feyż ū kuned her ki buved

Der ḥūbterīn-i şūret ez ḥusn-i cemāl⁷⁵¹

72) وَنَعْتَ جَلَالٍ مِنْكَ يَعْذُوبُ دُونَهُ عَذَابِي وَيَحْلُو عِنْدَهُ لِي قَتَلْتِي

73) وَسِرِّ جَمَالٍ عَنْكَ كُلُّ مَلَا حَةٍ بِهِ ظَهَرَتْ فِي الْعَالَمِينَ وَتَمَّتْ

Ve naʿ ti celālin minki yaʿ zubu dūnehu

ʿ Azābī ve yaḥlū ʿ indehu lī kıtletī

Ve sirri cemālin ʿ anki kullu melāḥatin

Bihi zaharat fi'l-ʿ ālemīne ve temmeti

Naʿ t: Şey'i kendüde mevcüd olan şıfât-ı ḥamīde ile vaşfa dirler. **Celāl:** Şıfâtıdan ḳahr u ḡazaba müteʿ allıḳ olan şey'e dirler. **Yaʿ zu[bu]:** ʿ Uzūbiyyetdendür; ḫalāvet maʿ nāsına. **Dūn:** ʿ İnde dımeḳdür. **ʿ Azābī:** Fāʿ il[i]dür yaʿ zubu'nuñ. **Ve yaḥlū:** Yaʿ zubu'ya maʿ tūfdur. **Dūnehu** ile **ʿ indehu**'daki zamīrlar **naʿ t[a]** rāciʿdür. **Lī:** **Yaḥlū**'ya müteʿ allıḳdür. **Ḳıtleṭī:** Kesr-i **ḳāfla** ḳatlden bināʾ-ı nevʿdür. **Minki** ile **ʿ anki**'nūñ müteʿ allıḳı fiʿ l-i maḥzūfdur; efʿ āl-i ʿ āmmeden. **Sirr:** Ḳalbde mevdūʿ bir laṭīfedür, [60b] bedende rūḥ gibi; rūḥ maḥall-i maḥabbet ve ḳalb maḥall-i maʿ rifet olduḡı gibi. Bu daḡı maḥall-i müşāhededür. Ve müşāhede anuñ vasāṭatıyla müyesserdür insāna. **Kullu melāḥatin**'deki **kull** mübtedādur. **Melāḥat:** Bir ḥüsne dirler ki idrāk[i] ḡamız u ʿ asīrdür. [Bihi]: **Temmet** [ve] **zaharat** kelimesine müteʿ allıḳdür. **Zaharat**'daki zamīr-i müstetir **melāḥat**'e rāciʿdür. **Zaharat** cümlesi haberidür mübtedānuñ. **Fi'l-ʿ ālemīne:** **Zaharat** kelimesine müteʿ allıḳdür. **Ve temmet**'deki **vāv**ʿ atıfedür. [Temmet]: **Zaharat** kelimesine maʿ tūfdur.

⁷⁵¹ Senin temiz zatından silinmesi ve düşmesi mümkün olmayan kemāl vasfına ant olsun ki cemāli her ne kadar güzel olursa olsun, senin kemālini gören ondan feyż dilenir. Molla Cāmī'ye ait bu rubai için bkz. Molla Cāmī, *Şerh-i Tâʿiyye*, vr. 414a.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Uḫsimu bi-na‘ti celâlin şâbitin fîki ve şâdirin minki ellezî ya‘zu[bu] ‘azâbî ‘indehu ve yaḥlû liye'l-ḳatlu cezâh, ve uḫsimu bi-sirri cemâlin kâyin biki ve fâyiẓin ‘anki ellezî kullu melâḥatin zâharat fî'l-‘âlemîne ve temmet; iz levle'l-cemâlu'l-muṭlaḳu le-mâ kâne li‘ş-şey‘i vucûdun fâzlen ‘ani'l-ḥusni ve'l-melâḥati. Emmâ zuhûru'l-melâḥâtî fe-vâẓiḥun ve emmâ temâmuḥâ fe-li‘ennehâ lâ tetimmu illâ bi-ta‘alluḳi'l-maḥabbeti bihâ.*⁷⁵²

El-ma‘nâ: Ve na‘ti celâlin minki: Senden olan şıfat-ı celâl hakkı için ki. Ya‘zubu: Lezîz olur. Dûnehu: Anuñ katında. ‘Azâbî: Benüm ‘azâb u elemüm. Ve yaḥlû: Dağı şîrîn olur. ‘İndehu: Anuñ yanında. Lî: Baña. Ḳitletî: Bir nev‘ [61a] ḳatlüm. Ve sirri cemâlin ‘anki: Dağı senden zâhir olan sırr-ı cemâl hakkı için ki. Kullu melâḥatin: Cümle melâḥat [u] ḥüsn. Bihî: Anuñ ile; ya‘nî ol sırr-ı cemâl ile. Zâharat: Zâhir oldu. Fî'l-‘âlemîne: ‘Âlemlere. Ve temmeti: Dağı tamâm oldu.

Ya‘nî sende olan na‘t ü celâl ü heybet ve şıfat-ı kibriyâ vü ‘azamet hakkı için ki andan hâşıl olan ‘azâb u ‘uḳûbet baña nisbet bir lezîz hâlet ve anuñ emr[i] ile minâşşa-ı burûzda cilveger olan merâret-i ḳatl ü siyâset bu ‘âşîḳ-ı dil-dâdeye bâ‘iş-i lezzet bel ki elezz-i ni‘metdür. Ve dağı senden zâhir olan sırr-ı cemâl hakkı için ki cümle-i mevcûdâtta zuhûr iden ḥüsn ü melâḥat ol muḥîṭ-i cemâl ü kemâlün izâfesinden zâhir ü peydâ ve kâffe-i maḥlûḳâtta burûz idüp mertebe-i kemâle vâşıl olan behâ vü şabâḥat ol şems-i ḥaḳḳînün imdâd u ‘inâyetiyle bâriz ü hüveydâ oldu dimekdür. **Rubâ‘î:**

[Mef‘ûlü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ûl]

Sevgend be ân na‘t u celâl-i ceberût

K‘ez şadmet-i ânest u delâl-i melekût

Ger dâğ nihed buved merâ rāḥat-ı ‘ayş

⁷⁵² Senden meydana gelip sende sabit olan, ıstırap ve cezanın kendisi nedeniyle bana hoş ve tatlı geldiği celâl ve azametın sıfatına ant olsun ki... Ayrıca senden tüm eşyaya yayılıp alemdeki her melâḥat ve güzelliğin kendisi nedeniyle görünüp tamam olduğu ve (celâl sıfatından) fazlalık sıfatı kazanan cemâl sırrına ant olsun ki... Zira bu mutlak cemâl olmasaydı nesneler hatta ḥüsün ve melâḥet (güzellik) vücut bulmazdı (ortaya çıkmazdı). Melâḥat ve güzelliğin, mutlak cemâlin bir eseri olmasının nedeni apaçıktır. Onun (melâḥat ve güzelliğin) tamamlanmasının mutlak cemâlin bir eseri olması, melâḥat ve güzelliğin tamamlanmasının, ancak sevginin bulunduğu zaman gerçekleşebileceğinden kaynaklanmaktadır.

V'er tîğ zened, dihed merā kuvvet u kūt⁷⁵³

Diger:

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Sevgend be-ān sirr-i cemāl[ī] ki be-tust

Zāhir şude der-cumle cihān rūz-ı nuḥust

Ber-ḳadd-ı butān ḥil' āt-ı zībāyī vu luṭf

[61b] Der-cumle cihān be-ḥüsniyyet u durust⁷⁵⁴

74) وَحُسْنٍ بِهِ تُسَبِّى التُّهَى دَلْنِي عَلَى هَوَى حُسْنٍ فِيهِ لِعَزْكَ ذَلْتِي

75) وَمَعْنَى وَرَاءَ الْحُسْنِ فِيكَ شَهِدْتُهُ بِهِ دَقٌّ عَنْ إِدْرَاكِ عَيْنٍ بِصِيرَتِي

Ve ḥusnin bihi tusbe'n-nuhā dellenī 'alā

Hevan ḥasunet fihi li-'izziki zilletī

Ve ma'nen verā'e'l-ḥusni fiki şehidtuḥu

Bihi daḳḳa 'an idrāki 'ayni başiretī

Ḥusn: Mülāyeme ve tenāsübden 'ibāretdür; dört kısm[ur]; ḥissīdür ve 'aqlīdür ve rūḥānīdür ve şer'īdür. Bunların her birinde ḳubḥ muḳābil ü muzādd olur; ya'nī ḥusn-i ḥissī muḳābelesinde ḳubḥ-ı ḥissī ve ḥusn-i 'aqlī muḳābelesinde ḳubḥ-ı 'aqlī vardır, *ilā āḥirih*. Lākin erbāb-ı taḥḳīḳ yanlarında ḥüsne maḥşûş bir mertebe daḥı vardır, aña ḳubḥ muḳābil ü muzādd olamaz. Beyt-i şānīde **verā'e'l-ḥusn**'dan murād ḥüsni'nin beşinci mertebesidür ki ıstılāḥ-ı⁷⁵⁵ şüfiyyede aña cemāl-i muṭlaḳ-ı zātī dirler. **Seby:** Esr

⁷⁵³ Darasıyla melekûtu harekete geçiren, Ceberutun en azametlisi ve kendisine övgüler olana ant olsun ki yaralasa bana eğlence rahatlığı olur, kılıç vursa bana güç ve azık verir. Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 414a.

⁷⁵⁴ Bütün dünyada ilk günden beri görünen cemalinin sırrına ant olsun ki o cemāl güzellerin boynuna güzellik ve lütuf elbisesi oldu ve bütün dünya onun güzelliğiyle tamamlanır. Molla Câmî'ye ait bu rubai için Bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'iyye*, vr. 414a.

⁷⁵⁵ Yazmada "طراز" şeklindedir.

ma' nâsınadır. **Bihi'**deki **bâ seby'**e müte' allıkdır, müte' allağdan tağdîmi ifâde-i ihtîşâş içündür. **Zamîr husn'**e râci' dır. **Nuhâ:** Cem' -i nühye'dır, 'aql ma' nâsınadır; 'aqla nühye didiler mâ lâ ya' nîden nehy itdüğinden ötürî. **Dellenî:** Fi'l ve mef' üldır, tahtında müstekin olan zamîr ke-zâlik **husn'**e râci' dır. 'Alâ **hevâ:** **Zilletî'**ye müte' allıkdır. **Fihî'**deki **[hâ] hevâ'**ya râci' dır, **hasunet** kelimesine müte' allıkdır. **Li-' izziki'**deki **lâm** ta' lîl içündür. **Zilletî:** Fâ' ilidır [62a] **hasunet** kelimesinüñ. **Fiki:** *Fî zâtiki* tağdırindedır. **Şehidtuhi** ile **bihi'**deki zamîrler **ma' nâ'**ya râci' dır. **Dağğa:** Hafîye ma' nâsınadır. **Dağğa'**daki zamîr-i müstekin dağı ke-zâlike **ma' nâ'**ya râci' dır. **Başîret:** 'Ayn-ı kalbe dirler. 'An **idrâki:** **Dağğa'**ya müte' allıkdır.

Tağdır-i kelâm dimekdır ki: *Uğsimu bi-husnin kâmilin ellezî bihi tuseru'l-' uğûlu ve tusbâ fehvü'l-fuhûlî, ve ke-zâlike'l-husnu delleni' alâ hevâki*⁷⁵⁶ *fe-hasunet fî hevâki ve tâbet zilletî li-ecli 'izzetiki. Ve uğsimu bi'l-cemâli'l-mutlağı'z-zâtiyyi's-şâbiti fiki ellezî şehidtuhi bi-nefsihi lâ bi-ğayrihi ve dağğa 'an en yudreke bi-' aynin fağlen 'an en yudreke bi-' ayni'l-kalb.*^{757 758}

El-ma' nâ: **Ve husnin:** Dağı şol hüsñ hağğı içün ki. **Bihi:** Ol hüsñ sebebiyle. **Tusbe'n-nuhâ:** 'Uğûl mağlûb u esîr kılinur. **Dellenî:** Eyle hüsñ ki baña delâlet eyledi. 'Alâ **hevan:** Mağabbete. **Hasunet:** Lağîf ü müstağsen oldı. **Fihî:** Anda; ya' nî 'aşğda. **Li-' izziki:** Senüñ izzetüñden ötürî. **Zilletî:** Benüm zilletüm. **Ve ma' nen verâ'e'l-husni fiki:** *Ve ma' nen şâbiten fiki verâ'e'l-husni* tağdırindedır; ya' nî sende şâbit ü mevcûd olup mâ-fevğ-i hüsñinde olan ma' nâ hağğı içün ki. **Şehidtuhi:** Ben anı müşâhede eyledüm. **Dağğa:** Ol ma' nâ [62b] dağğ oldı. 'An **idrâki** 'ayni **başîretî:** Sırr-ı küll-i kalb gözi idrâk itmekden anı.

Ya' nî senüñ şol hüsñüñ hağğı içün ki 'uğûl ol hüsñ-i nisbî ile vâlih [ü] hayrânı ve esîr ü ser-gerdânı oldı. Ve beni ol hüsñ 'aşğ u mağabbete delâlet itmekle mesrûr u şadân kıldı.

⁷⁵⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁵⁷ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁵⁸ Ve o noksansız güzelliğ hakkı içün ki onunla akıllar ve kalpler yağmalanır, işte o hüsñ ve güzelliğ beni senin sevgi ve aşğına öyle bir göttürdü ki o aşğ ve sevgide senin izzet ve yüceliğ içün benim horluğum (aşğılığım) makbul oldu. Ayrıca zatî ve sende sabit olan mutlak güzelliğ hakkı içün ki ben onu senin zatında gördüm. Bu öyle bir güzelliğ ve hüsñ ki baş gözü ve kalp gözü (basiret) onu idrâk edemez (algılayamaz).

Eyle ‘aşk u maḥabbet ki anda senüñ beḳā ve ‘izzetüñ müşāhedesinden ötüri kendü fenā vü zilletüm baña laṭīf [ü] müstaḥsen göründi. Daḡı sende şābit ü mevcūd olup ḥüsnden ‘ālī vü berter olan ma‘nā ḥaḳḳı içün ki ben ol ma‘nāyı yine kendü vesāṭatum-ile müşāhede eyledüm ve diḳḳat ü leṭāfetde ol ma‘nāyı bir mertebede gördüm ki her göñül gözi anı görmekten dūr ve her dīde-i başīret anı derkden ba‘īd ü mehcūrdur dimekdür .

Rubā‘ī:

[Meḫ‘ülü meḫā‘ilü meḫā‘ilü fe‘ül]

Sevgend be ḥusnet ki ḥiredhā birubūd

Dil rā be ser-i kūy-ı ğamet rāh numūd

Çun izzet-i to be dīdeneş zībā būd

‘Aşk ber ü her der ki ḥāḥī ki guşūd⁷⁵⁹

Rubā‘ī:

[Meḫ‘ülü meḫā‘ilü meḫā‘ilü fe‘ül]

Sevgend be-ān ma‘nā-i bārīk u daḳīḳ

K’et hest verā’-i ḥübī iy ṭurfē refīḳ

Ū rābe hem Ū kerdeem idrāk velī

Hergiz ne-resed be-fehm-i ān fīkr-i ‘amīḳ⁷⁶⁰

76) وَأَنْهَى مُرَادِي وَاخْتِيَارِي وَخَيْرِي

لَأَنْتَ مُنَى قَلْبِي وَغَايَةُ بُغْيَتِي

Le-enti munā ḳalbī ve ğāyetu biġyetī

⁷⁵⁹ Akılları çelen ve gönlümü senin hüznü sokağına yönlendiren güzelliğine ant olsun! Seni görmek onun için güzel olduğundan, aşk ona istediği her kapıyı açtı. Molla Câmî’ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 414a.

⁷⁶⁰ Ey güzel yoldaş! İyilik ve güzelliğin ötesinde olan pek ince manana ant olsun! Ben O’nu O’nun kendisiyle idrak ettim ancak derin düşünce ve akıl bunu anlayamaz. Molla Câmî’ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ’iyye*, vr. 414a.

Ve enhā murādī ve'htiyārī ve hīretī

[63a] **Le-enti'**deki **lām** kâsemât-ı sâbıkanuñ cevâbıdur. [**Enti**]: Mübtedâdur. **Munâ**: Zamm-ı mîm ile ârzû ma' nâsına olan *munye'*nüñ cem' [i]dür, haberidür mübtedânuñ. Mevâzî' -i erba'ada olan **vâv**lar cümleten 'âtıfedür. **Hîret**: Ma' tûfdur **bigyet**'e ve **bigyet**: kesr-i **bây**la hâcet ve ma' lûb ma' nâsınadır. **Enhâ**: Ef' al-i tafzîldür, nihâyetden aqşâ vü gâyet ma' nâsınadır. **Hîret** [ve] **hiyeret**: **Yâ'**nuñ fethiyle vü sükûnıyla ikisi dağı mâ yuhtârûñ ism[i]dür. **İhtiyâr**: İştıfâ ma' nâsınadır.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Uksimu bi-mâ sebeğa zikruhâ le-enti mutemennâ kalbî ve gâyetu ma' lûbî, ve aqşâ murādī ve'htiyārī ve muhtārī*⁷⁶¹

El-ma' nâ: **Le-enti**: Elbette sen. **Munâ kalbî**: Benüm kalbümün ârzûsısın. **Ve gâyetu bigyetî**: Dağı benüm ma' lûbümüñ nihâyet[i]sin. **Ve enhâ murādī**: Dağı benüm murâdümüñ aqşâsısın. **Ve'htiyārī**: Dağı benüm ihtiyârumsın; ya' nî cem' -i murâdâtumdan seni intiğâb eylemişüm. **Ve hîretî**: Dağı benüm muhtârumsın.

Yâ' nî kâsemiyyât-ı sâbıkada haqqı için ki her biri ecell-i muqsemün bihdür benüm ârzû-yı kalb-i nâşâdum sensiñ, ve gâyet-i maqşûd u nihâyet-i murâdum sensiñ, senden ve senüñ 'aşkuñdan gayrı me'âlîbi bi'l-küllîyye gönülden redd ve senüñ [63b] diyâr-ı 'aşkuñdan gayrı giden yolları rûy-ı dile sedd eyledüm dimekdür. **Rubâ'î**:

[*Mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' il*]

Hem ârzû-yı hâtır-ı efgâr toyî

Hem gâyet-i maqşûd-ı dil-i zâr toyî

Her haste-dil ihtiyâr-ı yârî kerde 'st

*Mâ râ zi miyân-ı heme muhtâr toyî*⁷⁶²

⁷⁶¹ Yukarıda geçen manalar hakkı için, kalbimin arzusu, maksat ve gayemin en nihayeti, arzu ve tercihimin en sonu benim arzu ettiğim varlık sensin!

⁷⁶² Hem çaresiz gölümün gayesi sensin hem de yaralı gönlümün dileği sensin. Her gönlü yaralı kendine bir yar seçmiştir, herkes arasından bizim seçtiğimiz ise sensin. Molla Câmi'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmi, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 414a.

وخلع عذارى فيك فرضي وإن أبي اقتراي قومي والخلاعة سنتي 77)

Ve ḥal‘u ‘izārī fiki farzī ve in

Ebe'ktirābiye kavmī ve'l-ḥalā‘ atu sunnetī

Ḥal‘: Lügatde nez‘ ma‘ nāsınadır, şevbde isti‘ māl olınsa iḥrāc ma‘ nāsına olur; *ḥale‘e ‘anhu şevbehu* huñ ma‘ nāsı bedeninden şevb çıkardı demekdür ve ref‘ ü keşf ma‘ nāsına daḥı gelür; *ḥale‘e'l-miḳvede ‘an re’si’d-dābbeti* dirler; *rafē‘ehu ‘anhā fe-temşī ve ter‘ā ‘alā murādiḥā*⁷⁶³ ma‘ nāsına. Ve *fulānun ḥaliyyu'l-‘izārī* dirler *mekşūfetu'l-vechī*⁷⁶⁴ ma‘ nāsına. Ve lākin bu naẓar-ı ḥalḳda müstaḥsen olanlar ile ‘adem-i ta‘ ayyünden ‘ibāretdür ve kināyetdür. Türkide yüzi açılmış ya‘ nī bī-‘ār u bī-nāmus demek gibi. **Farz**: Lügatde ḳaṭ‘ u taḳdīr ma‘ nāsınadır. İştılāḥda şol şey ‘[e] dirler ki ol şey ‘ delīl-i ḳaṭ‘ ī ile şābit ola ki anda şübhe olmaya; meşelā ḡasl-i vech gibi. Bu maḥalde farzdan⁷⁶⁵ terkine hīçbir vech-ile mesāḡ olmayandır. **Sunnet**: Tārīḳat ü sīret ma‘ nāsınadır. **Farz** ve **sunnet**ün yā‘-i mütekellime izāfeti li-nüktetindür; ifāde-i ihtişāş içündür. **Ebā**: İmtena‘a ma‘ nāsınadır. **İktirāb**: Yakın olmaḳdur. **[64a] Ve'l-ḥalā‘ atu**'daki **vāv** ḥaliyyedür. **Ḥalā‘ at**: Feth-i ḥā ile maşdardur, ḥal‘ gibi.

Taḳdīr-i kelām demekdür ki: *Ve terku ‘ārī ve ḥal‘u ‘izārī ve iṭlāḳī ‘an ḳuyūdi'l-‘ādātī fī maḥabbetiki farzun bi'n-nisbeti ileyye, ve lā yumkinunī terkuḥ, ve'l-ḥālu enne'l-ḥalā‘ate tārīḳī ve deydēnī ve in imtena‘a*⁷⁶⁶ *ḳavmī ‘an muḳārebetī li-zālik*⁷⁶⁷.

El-ma‘nā: *Ve ḥal‘u ‘izārī*: Benüm ḥal‘-i ‘izārum; ya‘ nī terk-i nāmūs [ü] ‘ārum. **Fiki**: Senün ‘aşḳuñda. **Farzī**: Benüm farzumdur; ya‘ nī baña maḥşūş bir farzdur ki terki ḳābil

⁷⁶³ O, (Hayvan) istediği gibi dolaşıp yerden ot yesin diye, dizgini hayvanın başından çıkardı.

⁷⁶⁴ Yüzü örtülü değildir.

⁷⁶⁵ Yazmada" " şeklindedir.

⁷⁶⁶ Yazmada" " şeklindedir.

⁷⁶⁷ Ayrıca senin sevginde ar ve namusu bırakmam, engel ve mani bağlarından soyutlanmam ve adet bağlarından kurtulmam bana terki mümkün olmayan bir farzdır. Halbuki *halā‘at*, kavmimin benden uzaklaşmalarına neden olsa da benim huy ve yolumdur.

degüldür. **Ve in ebā:** Eger imtinā‘ iderler ise. **İktirābiye:** Benüm yakın olmamdan. **Ḳavmī:** Benüm ḳavmüm. **Ve'l-ḫalā‘ atu:** Ḥāl ān ki ḫalā‘ at; ya‘ nī terk-i ‘ār. **Sunnetī:** Benüm ‘ādet ü tarīḳümdür.

Ya‘ nī senüñ ‘aşḳunda bī-nāmūs u bī-‘ār ve ṭaleb-i vaş[l]uñda bī-şabr u bī-ḳārār olduğum baña nisbet farz-ı ‘ayndur, bel ki ‘uhdemde vācibü'l-edā farz u deyndür. Egerçi benüm ḳavm ü ḳabāyil ve etbā‘ u‘ aşāyirüm bu ma‘nādan imtinā‘ u istinkāf daḫı iderler ise ḫāl bu ki bī-nāmūsī ve bī-‘ārī benüm kīş ü ‘ādetüm ve mezheb [ü] tarīḳatumdur dimekdür .

Rubā‘ī:

[Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘il]

‘āşık hemīşe bī-dil u ‘ār buved

Ez naḫvet u [64b] nāmūs sebuk-bār buved

Her çend ki ḳavmişān ez ān men‘kunend

Ez men‘kunendegān ‘ş bīzār buved⁷⁶⁸

78) وَلَيْسُوا بِقَوْمِي مَا اسْتَعَابُوا تَهْتَكِي فَأَبْدُوا قَلِيَّ وَاسْتَحْسِنُوا فِيكَ جَفَوْتِي

Ve leysü bi-ḳavmī me'ste‘ ābū tehattukī

Fe-ebdev ḳilen ve'staḫsenū fiki cifvetī

Ḳavm: Cemā‘at-ı ricāle dirler nisāya itlāḳ olunmaz; *ke-mā ḳālallāhu te‘ālā lā: “Lā yesḫar ḳavmun min ḳavmin ‘asā en yekūnū⁷⁶⁹ ḫayren minhum ve lā nisā ‘un min nisā ‘in ‘asā en yekunne ḫayren minhunn⁷⁷⁰ ve ḳāle Zuheyr:*

⁷⁶⁸ Âşık olan hep arsız ve sabırsız olur ve namusu ve gururu olmaz. Âşık olan kişiyi, kavmi ve akrabaları bir şeyden men etseler, men olunandan değil men edenlerden dertlenir! Molla Câmî'ye ait bu rubai için bkz. Molla Câmî, *Şerh-i Tâ'îyye*, vr. 414a.

⁷⁶⁹ Yazmada" "şeklindedir.

⁷⁷⁰ Allah'ın buyurduğu gibi: “Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler”. (Hucurât, 49/11)

[Vâfir Bahri: Müfâ'altün müfâ'altün müfâ'al]

Ve mâ edrî ve lestu ihâlu edrî

E-ķavmun ālu Hışnin⁷⁷¹ e[m] nisā'ū⁷⁷²

Bu maħalde **ķavm**den murād beyt-i sâbıkda mezkûr olan ķavim degüldür. Beyt-i sâbıkdaki **ķavm**den murād ĩmān u islāmda müşterek olup ĥaķīķat-i tevĥıdde maĥcûb olanlardur; 'avāmm-ı mü'minîn ma'nāsına. Ve bu maħaldeki **ķavm**den murād ehl-i taĥķīķ ü ehl-i tevĥıddür. Ve **me'ste'ābū**'daki **mā** mā-dāme ma'nāsınadır. Sın-i istif'āl vicdān içündür, taleb için degüldür. **İstahsenū sını** daĥı böylecedür. **Hetk**: Perde yırtmaķdır, tefe'üle naķl[i] mübālaĥa ve istimrār içündür. **Fe-ebdev**'deki **fā** ta'ķīb içündür. **İbdā**: İzhār ma'nāsınadır. **Ķilā**: Kesr-i ķāf ile 'adāvet ma'nāsınadır. **Fıķi**: *Fī ĥubbiki* taķdīrindedür. **Cefvā**: Feth-i cīm ile zulm ü ta'addī⁷⁷³ ma'nāsına [65a] **Cifveti**: Kesr-i cīm ile cefā ma'nāsınadır; mef'üline muzāfdur.

Taķdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve hāzihi ŗāyifetun leysū bi-ķavmī fi'l-ĥaķīķati ve in kânū muntelibîne⁷⁷⁴ ileyye fi's-şūreti mā-dāme iste'ābū ĥurūcī 'an'ādātihim; fe-ażharu⁷⁷⁵ l-'adāvete ve'l-ķilā ve's-tahsenū fī ĥubbiki'l-cefā bi-ehli't-taĥķīķi ve't-tevĥıdi li-ķuşūri fehmihim bi'l-inkāri 'aleyhim⁷⁷⁶.*

El-ma'nā: **Ve leysū**: Degüllerdür bunlar. **Bi-ķavmī**: Benüm ķavmüm. **Me'ste'ābū**: Mā-dām ki 'ayb 'add iderler. **Tehettukī**: Benüm tehettükümi; ya'nī 'ār u nāmūs perdesini ĥarķ

⁷⁷¹ Yazmada "عصبر" şeklidir.

⁷⁷² Ayrıca Zuheyr (bin Ebî Sulmâ) şöyle dedi: Hısn kabilesinin erkek mi kadın mı olduğunu bilmem, ama sanki bileceğim.

⁷⁷³ Yazmada "عقد" şeklidir.

⁷⁷⁴ Yazmada "مستعصب" şeklidir.

⁷⁷⁵ Yazmada "فاطر" şeklidir.

⁷⁷⁶ Bu taife, her ne kadar görünüşte bana mensup olsa dahi aslında benim kavmim değildir. Çünkü onlar kendi adetlerinin hüküm ve kurallarını kırmamı ayıp ve kusur saydılar. Onların anlayış eksikliği yüzünden bana düşmanlık gösterip senin muhabbetin uğruna tahkik ve tevĥid ehline eziyet etmeyi hoş bir şey saydılar.

itmegi. **Fe-ebdev:** Pes ızhār eylediler. **Qilen:** Buğz⁷⁷⁷ u ‘adāvet. **Ve'staḥsenū:** Daḥı müstaḥsen göreler. **Fiki:** Sende; ya‘ nī senūñ ‘aşkuñda. **Cifveti:** Benüm cevır ü zılmümü; ya‘ nī baña cevır ü zulmi.

Ḥafı buyurulmaya ki beyt-i sābıkdaki kavm ‘ibāretinden murād imān ü islām ile ittışāfda nāzım ile müttaḥid olan ‘ubbād ü zühḥād idi ki gerçi kim maḥcūb u ğayr-ı vāşıl idiler, lākin ittihād ü imānları olduğı cihetden anlara kavmüm didi kendülere nisbet buyurmuşlar idi. Ve bu maḥalde tāyife-i mezbūre imān-ı taḥkīkide vü muḳteżāyt-ı ‘aşkda kendülere hem-meşreb [ü] hem-ḥāl olmayup bel ki ehl-i ḥaḳḳa levm ü taḳrī‘ ve ezā vü teşnī‘ maḳāmında oldukları [65b] ḥayşiyetden **leysū bi-kavmī** kavliyle anları kendü kavmi olmaḳdan nefy eylemişlerdür.

Ya‘ nī mā-dām ki bunlar ehl-i ‘aşkuñ aḥvāline münkir ve maḳām-ı sekrde hetk-i estār itdüklerine zann ü teşnī‘ de muşırr olup ve ehl-i ‘aşka ızhār-ı ‘adāvet eyleyüp fırka-i ‘uşşāka cifvet ü ezā ma‘ḳūl göreler, bunlar benüm ile yār ve derd-i ‘aşkdan ḥaber-dār degüllerdür. **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘il*]

Kavmī ki merā be-hetk ğibet bekonend

V’ez terk-i maḥabbetem naşīḥat bekonend

Her çend ki iṣān buvedem ḥ iṣāvend

*Likin be ḥaḳīḳat ‘adāvet bekonend*⁷⁷⁸

79) وَأَهْلِي فِي دِينِ الْهَوَى أَهْلُهُ وَقَدْ رَضُوا لِي عَارِي وَاسْتَطَابُوا فَضِيحَتِي

Ve ehlī fi dīni'l-hevā ehluhu ve ḳad

Razū liye ‘ārī ve'steṭābū faẓīḥatī

⁷⁷⁷ Yazmada "ر" şeklinde.

⁷⁷⁸ Kaynağını tespit edemediğimiz bu rubainin şârihe ait olduğunu düşünüyoruz. Tercümesi: Bana hakaret edip dedikodumu yapanlar ve bana aşkı terk et diye nasihat edenler, akrabam olsalar dahi bana böyle yaptıktan sonra düşmanlık etmiş olurlar.

Dîn: Bu maḥalde tarīkat ve mezheb ma' nāsınadır. **Ehluhu** zamīr[i] **hevāya** rāci' dūr. **Ehlī:** Mübtedādur, **ehluhu:** haberidūr mübtedānuñ. **Ve kad'**da vāv ḥaliyyedūr. **Rizā:**⁷⁷⁹ Hoşnud olmaḥ ma' nāsınadır. **Rizā'**nuñ tahtında zamīr-i müstekin **ehle** rāci' dūr. **Liye'**deki **lām: razū** kelimesine müte' allıkdūr. **‘Ārī:** Meḥ ülidūr **razū'**nuñ. **Ve ve'steṭābū:** **Razū'**ye ma' tūfdur. **Fazīḥatī:** Meḥ ülidūr **isteṭābū'**nuñ.

Takdīr-i kelām dimekdūr ki: *Ve ehlī fī tarīki'l-maḥabbeti ehlu'l-maḥabbeti'l-lezīne'ḥtār[ū] tarīka'l-melāmeti 'ale's-selāmeti ve'l-ḥālu ennehumu'rtażū [66a] ilā 'ārī ve tehettukī ve'steṭābū fazīḥatī beyne'l-ḥalki li-temekkunihim fī'l-'iṣṣā.*⁷⁸⁰

El-ma'nā: **Ve ehlī:** Benüm ehlüm; ya' nī yārānum. **Fī dīni'l-hevā:** Tarīk-i maḥabbetde. **Ehluhu:** Anuñ ehli; ya' nī maḥabbet ehli olanlar. **Ve kad razū:** Ḥāl ān ki bunlar rāzī oldılar. **Liye:** Benüm için. **‘Ārī:** Benüm 'ār ü tehettüküme. **Ve'steṭābū:** Daḥı tayyib 'add eylediler. **Fazīḥatī:** Benüm fazāḥatımı.

Ya' nī benüm tarīk-i maḥabbetde yārum ve reh-i 'aşḳda hem-dem ü ḡam-ḥ'ārūm yine ehl-i 'aşḳ olanlardır. Ḥāl ān ki zıkr olınan ehl-i maḥabbet baña maḥşuş olan 'āra ve ehl-i derde mühimm olan 'ırz u vaḳāra rāzī oldılar ve benüm fazāḥatımı tayyib 'add eylediler dimekdūr . **Rubā'ī:**

[Meḥ'ülü meḥā'ılü meḥā'ılün fa']

Dil-dār-ı men ānī'st ki 'āşık bāşed

Der keş-mekeş-i 'āşıkī şādık bāşed

Her nık u her bed ki bīned ez men

*Munkir neşevd bel ki muvāfiḳ bāşed*⁷⁸¹

⁷⁷⁹ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁸⁰ Benim kavmim, ağyarın nazarından halleri gizlemek için melāmet yolunu selāmete tercih edip aşkı iyice anlayarak benim arıma, kuralları kırmama ve halk arasında rüsvaylığıma (rezilliğime) rıza gösterenlerdir.

⁷⁸¹ Kaynağını tespit edemediğimiz bu rubainin şârihe ait olduğunu düşünüyoruz. Tercümesi: Benim maşukum, âşık olan ve âşıklık tantanasında sadık olandır. Benim sevgilim, benden gördüğü her kötülüğü, gördüğü iyilik gibi inkâr etmeden kabul edendir.

80) فَمَنْ شَاءَ فَلْيَعْصِبْ سِوَاكَ فَلَا أَدَىٰ إِذَا رَضِيتَ عَنِّي كِرَامُ عَشِيرَتِي

Fe-men şā'e fe'l-yağżab sivāki fe-lā ezā

İzā rażiyet 'annī kirāmu 'aşīretī

Beyt-i mezbūr cümle-i şartıyyeden üç cümleyi müteżammındur; evvelki cümle **Fe-men şā'e fe'l-yağżab sivāki** cümlesidür. **Fe-men şā'e**'deki **fā** ta'ķīb içündür. İkincisi mezkūretü'l-cezā ve maķdūretün bi's-şartdur; taķdīri: **İn yağżab sivāki fe-lā ezā bī** dimekdür. Üçüncüsü mezkūretü's-şart [66b] maķdūretü'l-cezādur; taķdīri: **İzā razīti enti ve kirāmu 'aşīretī 'annī lem yazurranī ğažabuhum ve inkāruhum** dimekdür; zīrā mısrā'-i şānī kudemā⁷⁸² eş'ārındandır 'alā vechi't-taẓammun maḥbūbeye ḥiṭāb siyākında irād olınmışdır. Bu daḥı cāyızdır ki **fe-men şā'e fe'l-yağżab** şart-ı muḳadderūñ cezāsı olup taķdīri: **İzā kāne'l-emru**⁷⁸³ **ke-zālike fe-men şā'e fe'l-yağżab sivāki** demek ola. **Fe-lā ezā** kavli: **İzā rażiyet 'annī kirāmu 'aşīretī** cümle-i şartıyyenūñ⁷⁸⁴ muḳaddem cezāsı ola.

Cezānuñ şartdan daḥı taķdīmin tecvīz idenler kavli üzre taķdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe-men erādehu en yağżaba 'aleyye fe'l-yağżab sivāki. İn yağżab sivāki fe-lā ezā lī, ve izā razīti enti ve rażiyet kirāmu 'aşīretī min aḥibbā 'iki fe-lem yuẓirnī ğažabu ğayrikī ve ğayri aḥbibbā 'ik.*⁷⁸⁵

⁷⁸² Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁸³ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁸⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁸⁵ Senden başka kim bana kızmak isterse kızsın, asla kırılma ve eziyet mevzubahis değildir. Eğer sen ve senin sevdiğin o kavmimin şerefli büyükleri bana razı olursanız senin ve sevdiklerin dışındakilerin bana kızması asla umurumda olmaz (bana zarar vermez).

Yāhūd dimek olur ki: *İzā kāne'l-emru*⁷⁸⁶ *kezālike fe-men šā'e fe'l-yağżab sivāki, ve izā razīti* 'annī ve *raziyet kirāmu* 'aşıretī *fe-lā be'se bi-ğazabi'l-ğayrı*⁷⁸⁷; bu taqdīrce cümle-i şartiyye iki olur.

El-ma'nā: **Fe-men šā'e**: her kim dilerse. **Fe'l-yağżab**: Ğazab eylesün. **Sivāki**: Senden gayrı. **Fe-lā ezā**: Be's ü ezā yokdur.⁷⁸⁸ **İzā raziyet**: [67a] Kaçan rāzī olsa. 'Annī: Benden. **Kirāmu** 'aşıretī: Benüm 'aşıretümün kirāmı.

Ya'nī çün senün *tarīk-i* 'aşkuñda kibār-ı ehl-i maḥabbet ü kirām-ı 'aşıret-i 'aşk u meveddet olanlar benden rāzī olalar ve ḥālet-i mestīde benden zuhūr iden sekr ü fazāḥati memdūḥ u müstaḥsen bileler, ḥālūme vākıf ve esrār-ı *tarīkat-ı* 'uṣṣāka 'ārif olmayan levvām ü lāḥīnün suḥt u rızāları 'ale's-seviyye ve berāberdür. Ve ta'n u teşnī ve levmi ü taḥrī'leri⁷⁸⁹ ke'en lem yekün idüğü muḥaḥkaḥ u muḥarrerdür. Pes senden gayrı her kim baña ğazab itmek diler ise eylesün, eger senden gayrı baña ğazab eyler ise ben andan müte'ezzī olmazam, her kaçan ki sen ve senün 'uṣṣākuñ benden rāzī olasız gayruñ ğazab u levmi baña zarar virmez, i'tibār senündür ve rızānadur ve ehl-i maḥabbetden olan 'uṣṣākuñ rızāsınadır, dimek olur. Yāhūd dimek olur ki vaḳtā kim bu mezkūrāt muḥarrer olaydı her kim ğazab eylerse eylesün senden gayrı her kaçan ki sen ve senün 'uṣṣākuñ benden rāzī olalar gayruñ cevri ü teşnī'inden baña tazarrur [gelmez], dimek olur. **Rubā'ī**:

[*Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ül*]

Ez dunyā vu 'uḳbī ser-i kūy-ı tu besest [67b]

Ez cumle cihān yek ser-i mūy-ı tu besest

Ey cān-ı men ez rızā-yı ḥaḳ-ı cihān

⁷⁸⁶ Yazmada "" şeklindedir.

⁷⁸⁷ Öyleyse, senden başka kim bana kızmak isterse kızsın. Eğer sen ve kavmimin büyükleri bana razı olursanız başkalarının bana kızmasında asla sakınca yoktur.

⁷⁸⁸ Yazmada "" şeklindedir.

⁷⁸⁹ Yazmada "" şeklindedir.

81) لَدَيْكَ فَكُلُّ مِنْكَ مَوْضِعٌ فِئْتِي

وَإِنْ فَتَنَ التُّسَاكَ بَعْضُ مُحَاسِنِ

Ve in fetene'n-nussāke ba' zu maḥāsini

Ledeyki fe-kullun minki mevzi' u fitneti

*Fetenehu fetnen*⁷⁹¹ dirler; *evka'ahu fī fitnetin*⁷⁹² ma' nāsınadır. Ve *futine futūnen* dirler *vaḥa'a*⁷⁹³ *fī'l-fitneti*⁷⁹⁴ ma' nāsınadır. **Nussāk**: Zamm-ı nūn ile *nāsikūn* cem' idür, nuzẓār nāẓirūn cem' i olduğu gibi. **Nāsik**: Müte'abbid ma' nāsınadır. **Fetene'nün ba' zu** fā' ili, **nussāk** mef'ūlidür. **Meḥāsin**: Feth-i mīm ile cem'-i hüsndür 'alā ḥilāfi'l-kıyās. Bu maḥalde meḥāsin mekārım-i aḥlāk dimekdür. **Kullun**'daki tenvīn muẓāfun ileyhden 'ivazdur; *fe-kullu'l-meḥāsini* taḳdīrindedür. **Kullun**: Mübtedādur. **Mevzi'u**: Ḥaberidür mübtedānuñ. Mübtedā ma' a ḥaberihī⁷⁹⁵ cevābıdur şartuñ.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve in evka'a ba' zu'l-mekārımı min 'indiki'l-'ubbāde fī fitneti'l-maḥabbeti, fe-kullu'l-evṣāfi'l-muteḳābileti mine'l-luṭfī ve'l-ḳahri menşe'u fitneti ve maḥallu maḥabbeti.*⁷⁹⁶

⁷⁹⁰ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai “Bu dünya ve öteki dünyadan bana senin sokağının başı yeterlidir. Dünya malından senin saçının ucu bana kâfidir. Ey benim canım! Bu dünya halkının rızası arasında bir zerre kadar senin tarafından olan rızan benim için yeterlidir” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁷⁹¹ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁹² Onu fitneye düşürmüştür.

⁷⁹³ Yazmada " " şeklindedir.

⁷⁹⁴ Fitneye düşmüştür.

⁷⁹⁵ Yazmada bundan sonra " " ibaresi bulunmaktadır. Bu iki kelimenin yukarıdaki “*Mevzi'u: ḥaberidür*” kısmının tekrarından başka bir şey değildir.

⁷⁹⁶ Eğer senin güzel huylarından bazısı abidleri sevginin fitnesine bıraktıysa, o zaman senin kahır ve lütuf gibi bütün zıt sıfatların benim fitnemin sebebi ve sevgimin kaynağıdır.

El-ma' nā: **Ve in fetene:** Eger fitneye düşürür⁷⁹⁷ ise. **En-nussāke:** Mütē' abbid ve zāhidleri. **Ba' zu maḥāsinin ledeyki:** Senden zūhūr iden evṣāfuñ mecmū' ası. **Mevzi' u fitneti:** Benüm fitnemüñ menşe'idür.

Ya' nī eger 'ubbād u zūhhādı [68a] senüñ ba'z-ı meḥāsinüñ fitneye düşürür ise bu 'āşık-ı bī' illet mekārīm-i aḥlākuñdan her birine meftūndur. Ve eger anlar luṭf u i'zāzuña dilbeste ise bu ser-geşte-i vādī-i maḥabbet, mihrüñ gibi ḳahruñdan daḥı memnūndur dimekdür. **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā'lün mefā' ilū fe' ūl]

Ānān ki 'amel berāy-ı cennet bekonend

Muzdūrī-i ḥod ḥāhed ḥidmet be konend

'Uşşāk eger mihr u eger cev̄r u vefā

Ez dost hemī bīned minnet bekonend.⁷⁹⁸

82) وَمَا احْتَرْتُ حَتَّى اخْتَرْتُ حُبِّيكَ مَذْهَبًا فَوَاحِرَتَا لَوْ لَمْ تَكُنْ فِيكَ حَيْرَتِي

Ve me'ḥtertu ḥatta'ḥtertu ḥubbīki mezheben

Fe-vā ḥāyretā lev lem tekun fīki ḥayretī

Ve me'ḥtertu'daki **mā** nāfiyedür. **İḥtertu:** Ḥā'-i mühmele ile ḥāra yeḥāru ḥayreten'den şīḡa-i nef̄s-i mütekellim-i vaḥdehdür. **İḥtertu:** Ḥā'-i mu' ceme ile ke-zālike nef̄s-i mütekellim-i vaḥdehdür, ihtiyārdan. **Ḥattā:** İlā ma'nāsınadur. **Ḥubbīki:** Ḥubbī iyyāki dimekdür. **Mezheb:** ṭarīḳat ma'nāsınadur. **Ḥubbīki:** İḥtertu'nuñ mef' ūlidür; immā mef' ūl-i evveli, **mezheben** mef' ūl-i şānīsidür. **Fe-vā ḥāyretā'**daki **fā;** fezlekedür. **Vā:** Ḥarf-i nüdbedür; yā gibi; ol ecildendür ki ḥāyretā'deki **elif** ziyāde olınmışdur. **Mendūb:** Mutefecce'ün 'aleyh olan şey'e dirler; meyyit gibi. **Nādib:** Meyyit için nüdbe idene dirler, mütefecce'ün

⁷⁹⁷ Yazmada "دوشور دود" şeklindedir.

⁷⁹⁸ Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Cennet için çaba gösterenler, kendi amellerinin ödülünü almak üzere hizmet ederler. Oysa ki aşıklar, sevgilinin vefasına da cefasına da minnet duyarlar” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

‘aleyhi gāh vücūden olur ve gāh ‘ademen [68b] olur; meşelā, ‘ādemen mütefecce‘ün ‘aleyhi olan nādibūn meyyit fıkḏānı ağlaması gibi, vücūden mütefecce‘ün ‘aleyhi olan nādibe lāhiḳ ola[n] veyl ü muşibet gibi, fıkḏān-ı meyyitden ötürü. *Vā Zeyden*,⁷⁹⁹ ve *yā ‘Amren*⁸⁰⁰ gibi, *vā ḥasretā*⁸⁰¹ ve *yā muşibetāh*⁸⁰² gibi. Bu maḥalde ḥayret-i maḥmūde müntefi⁸⁰³ olmak ihtimāliyle ḥayret-i mezmūmenūn vücūdından⁸⁰⁴ tefeccu‘ dur.⁸⁰⁵ **Ḥayret:** Heyemān ma‘nāsınadır. Ḥayretūn maḥmūde vü mezmūme olduğu muṭlaḳ i‘tibāriyledür. Ḥayret-i maḥmūde aña dirler ki ḥayretūn fillāh ola, bāḳīsi ḥayret-i mezmūmedür. Ḥazret-i *şalevātullāhi te‘ālā ve selāmuḥ* “*Rabbi zidnī taḥayyuren fike*”⁸⁰⁶ buyurmışlardır, ḥayretūn fillāh ‘abd ḥaḳḳında ni‘met-i ‘azīmedür. Nāzım ḥazretlerinin **Fe-vā ḥāyretā** buyurdıkları ḥayret-i mezmūmeye işāretdür.

Taḳḏir-i kelām dimekdür ki: *Ve mā taḥayyertu bi'l-ḥayreti'l-maḥmūdeti ilā en ca‘altu ḥubbī iyyāki mezheben, ve izā kāne'l-emru kezālike vā ḥayretā*⁸⁰⁷ [lev] fāte minnī tilke'l-ḥayretu.⁸⁰⁸

El-ma‘nā: **Ve me'ḥtertū:** Ben müteḥayyir olmadum. **Ḥatta'ḥtertū:** İhtiyār idinceye dek. **Ḥubbīki:** Benüm saña maḥabbetümi. **Mezheben:** Mezheb ihtiyār idinceye dek. [69a] **Fe-vā ḥāyretā:** Vā muşibetā. **Lev lem tekun:** Eger olmayacak olursa. **Fiki:** Sende. **Ḥayretī:** Benüm ḥayretüm.

⁷⁹⁹ Vay Zeyd'e.

⁸⁰⁰ Vay Amr'a.

⁸⁰¹ Vay hâlîme.

⁸⁰² Vay başıma gelenler.

⁸⁰³ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁰⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁰⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁰⁶ Kaynağı tespit edilemeyen bu ibare “Rabbim Sana olan hayretimi arttır!” şeklinde çevrilebilir.

⁸⁰⁷ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁰⁸ Ben senin sevgini bir din ve mezheb edininceye kadar övülmüş hayrete düşmedim. Öyleyse ey hayret! O hayreti (övülmüş hayret) kaçırdığım için hazır ol ki zamanıdır.

Ya' nī ben seni sevmek mezheb ü tarīkat ittiḥāz itmeyince vālih ü ḥayrān ve müteḥayyir ü ser-gerdān olmadum, vā muṣṭbetā eger benüm ḥayretüm saña ve senün maḥabbetüne maḥşüş⁸⁰⁹ olmayaydı dimekdür . **Rubā'ī**:

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilün fa']

Tā ḥāk-ı der-i 'aşk ne-ruftem cānā

Der devlet-i cāvīd neyuftem cānā

Ger cīre-i 'aşk-ı to ne-şud ḥāşil-i men

Hergiz dur-ı maḥşūd nesuftem cānā⁸¹⁰

Vaktā kim nāzım ḥazretleri kendünün mebādi'-i seyri seyr-i Müsevī idügin eşnā'-i nazmda 'ayān ve ol seyr ü sülūkde vāqı' olan ālām-ı 'aşk ü a' bā'-i maḥabbeti **Ve ebşeştuhā**⁸¹¹ beytinden bu maḥalle gelince 'alā vechi'l-icmāl buyurulup ve ḳasemiyyāt-ı müte'addide ile 'aşk u maḥabbetde kemāl-i ihlāşını te'kīd ve bu ma'nānuñ binā-yı şübūtını ol muḳsemün bih muḥkem ḥubb olmağla müstahakem ü teşyīd eyledi ise bu maḥalde lisān-ı ma' şūḳla 'alā vechi'l-irşād 'āşıkı rāh-ı ḥaḳīḳe istirşād idüp da' vā-yı ihlāş ile fenā cem' olmaz, ve rāh-ı maḥabbetde eşer-i vücūd ḳalmaz. Senün bu da' vān beḳā'-i ḥazı müş'ir ve baḳiyye-i vücūd müşteş'irdür diyü [69b] ḥaḳīḳatden kendü beşeriyyetine tenbīh eyleyüp buyurmışlardur ki:

83) اقْتَصَدْتَ عَمِيًّا عَنْ سَوَاءٍ مَحْجَتِي

فَقَالَتْ هَوَى غَيْرِي قَصَدْتَ وَدُونَهُ

Fe-ḳālet hevā gayrī ḳaşadte ve dūnehu

İḳtaşadte 'amiyyen 'an sevā'i maḥaccetī

⁸⁰⁹ Yazmada "هوى" şeklindedir.

⁸¹⁰ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Ey sevgili! Aşk kapısının toprağını süpürmedikçe sonsuzluk devletin kapısına düşmedim. Senin aşkının verdiği hayrete sahip olmasam hedef incisini asla delemem” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸¹¹ Bkz. 6. beyit.

Fe-kālet'deki **fā** fā'-i ta'kībdür. **Zamīr-i fā'** il ma'şūka rāci'dür. **Kaşadte:** Fi'l-i māzī-i müfred-i müzekker-i muhātabdur. **Zamīr-i fā'** il 'āşıkā rāci'dür, mef'ūli **hevā ğayrī'**dür. **Ve dūnehu'**daki **vāv** 'atıfedür. **Dūn:** 'Ind ma'nāsınadır. **Dūnehu** zamīri li-ḳarīnetihi **kaşadte'**nün maşdarı olan **kaşda** rāci'dür. **İktişād:** İhtiyār-ı vasaṭdur, beyne'l-ifrāṭi ve't-tefrīṭ. **'Amiyy:** 'Aynuñ fethi ve mīmüñ kesri ve yā'-i müşeddede ile 'amā'dan şīga-i fa'ıldür; mef'ūl ma'nāsına; mekfūfū'l-'ayn dimekdür. **'Amiyy** lafzınuñ intişābı hāliyyet üzredür. **Sevā'uş-şey':** Vasaṭu'ş-şey ma'nāsınadır. **Maḥacce:** Feth-i mīm ile ṭarīḳ-i vāziḥ dimekdür.

Takdīr-i kelām dimekdür: *Fe-kāleti'l-maḥbūbetu maḥabbeten lī: kaşadte hevā ğayrī ve tedde'ī hevāye ve 'inde zālike'hterte maḥabbeten beynī ve beyne'l-ğayrī ḥāle kevnike a'mā min vasaṭi ṭarīḳi'l-vāziḥati.*⁸¹²

El-ma'nā: **Fe-kālet:** Pes ma'şūka didi. **Hevā ğayrī:** Benden ğayrınıñ maḥabbetini. **Kaşadte:** Kaşd eyledüñ. [70a] **Ve dūnehu:** Daḥı ol kaşd yanında. **İktaşadte:** İktişā[d] eyledüñ; ya'nī hadd-i vasaṭ ihtiyār itmekde ictihād eyledüñ. **'Amiyyen:** A'mā olduĝuñ ḥalde. **'An sevā'i maḥaccetī:** Benüm ṭarīḳ-i vāziḥumuñ vasaṭından.

Ya'nī çünki 'āşık tarafından ḳasemiyyāt-ı mü'ekkele ile müzeyyel olan 'arz-ı ihlāş ve beyān-ı 'ubūdiyyet-ihtişāş tamām oldu, ma'şūka didi ki: Sen benden ğayruñ hevā vü maḥabbetin kaşd eyledüñ ve ol kaşd ḥālinde iktişād eyledüñ; ya'nī vasaṭ-ı ḥaḳīḳīye vuşulde ictihād eyledüñ, ḥāl ān ki baña müşil olan ṭarīḳ-i müstaḳīmde a'mā vü bī-ḥaber ve benüm vaşluma lāyık olan 'uşşāk revişinden bī-dāniş ü bī-başarsın. Zīrā ḥaḳīḳat-i vuşlat maḥv u fenā ile olur, sa'y u kūşiş ile olmaz ve devlet rü'yet-i teslīm ü rızāda bulunur, cidd ü verziş ile ele girmez dimekdür. **Rubā'ī-i Cāmī:**

[Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūl]

Ma'şūka hemī guft ki iy 'āşık-ı nām

'Aşık-ı digerem būde to rā maḳşad-ı kām

Her çend [ki] to tālib-i kāmēt bāşī

⁸¹² O mahbube bana dedi ki: Başkasının muhabbetine yöneldiğin halde hala beni sevdiğini iddia ediyorsun. Bu yönelişin esnasında, benim apaçık sevgi yolumun gerçeğini görmeyerek başkasının muhabbetini muhabbetime tercih ettin.

84) وَغَرَّكَ حَتَّى قُلْتَ مَا قُلْتَ لَا بَسًا بِهِ شَيْنٌ مِّمَّنْ لَبَسُ نَفْسٍ تَمَنَّتْ

Ve ġarreke ḥattā ḳulte mā ḳulte lābisen

Bihi şeyne meynin lebsu nefsin temenneti

Ve ġarreke'de vāv ibtidā'ıyyedür. [70b] *ġarrehu yağurru ġarāreten*'den fi'l-i māzīdür; mağrūr kıldı ma'nāsınadır. Kāf-i ḥitāb mef'ül[i], mısrā'-i āḥırdeki **lebsu**: fā'ilidür ġarreke'nün. **Ḥattā ḳulte**'deki **ḥattā ilā** ma'nāsınadır. **Mā ḳulte**'deki **mā ellezī** ma'nāsınadır, ikisi daḥı müfred ü müzekkerdür, muḥātabdur. **Lābisen** kelimesinün intişābı ḥāliyyet üzredür, **ḳulte**'deki zamīr-i muttaşıldan. **Bihi** zamīri **ḳulte**'nün maşdarı olan *ḳavle* rāci'dür, fi'lün maşdarına delāleti qarīnesiyle. **Şeyn**: Feth-i şīn-i mu'ceme ile 'ayb ma'nāsınadır, mef'ül[i]dür **lābisen** kelimesinün. **Meyn**: Feth-i mīm ile kızb ma'nāsınadır. **Meynin**'de tenvīn ifāde-i ta'zīm içündür; meyn-i 'azīm dimekdür. **Lebsu**: feth-i lām ile telbīs ma'nāsınadır. **Telbīs**: Bir şeyi ḥaḳıḳatün ḥilāfında göstermege dirler. **Lebs**'ün **nefs**'e izāfeti şıfatuñ mevşūfa izāfeti ḳabīlindendür. **Temenneti**: Tefe'ül-den fi'l-i māzī-i müfred-i mü'enneş-i ġāyibedür. **Temennet** cümlesi şıfatıdır **nefs**'ün.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve ġarreke telebbusu nefsike'l-letī temennet ve ṭālebet ḥuṣṣā ḥattā ḳulte mā ḳulte ve'd-da'ayte ma'd-da'ayte ḥāle kevnike lābisen bi-zālike'l-ḳavli şevbe 'aybi'l-keziḳ*.⁸¹⁴

El-ma'nā: **Ve ġarreke**: Seni mağrūr [71a] kıldı. **Ḥattā ḳulte**: Diyince dek. **Mā**: Şol şey' ki. **ḳulte**: Didün. **Lābisen**: Mütelebbis olduḡun ḥāle. **Bihi**: Ol ḳavl ile. **Şeyne meynin**: Kızb-i 'azīm 'aybını. **Lebsu nefsin**: Nefsün ḥile vü telebbüsini. **Temenneti**: Eyle nefis ki temenni ve ārzü şāḥibi oldı.

Ya'nī temenni müḥāl olan nefsün ḥile vü telbīsı sen[i] mağrūr kıldı bir ġāyete dek ki 'uşşāḳa nisbet lisāna getürmesi ḥicāb-ı rāḥ-ı vuşlat olan sözleri söyledün ve muḥıll-i tarīḳ-

⁸¹³ Maşuk, "Ey surete ve ada âşık olan! Senin asıl maksadın hevâ hevesmiş, bu hevesinin peşinde olduḡun sürece benim vuslatım sana haramdır" dedi.

⁸¹⁴ Kendi arzularının peşinden koşan nefsin oyunu seni aldattı ve ayıp olan yalanın elbisesini giymiş olduḡun halde iddia edeceğini iddia ettin ve diyeceğini dedin.

i maḥabbet olan da‘ āvīyi⁸¹⁵ iddi‘ ā eyledüñ, ḥāl ān ki bu söz ile nefsiñi ‘ayb u kizb-i ‘aẓīm ile mütelebbis ü ma‘yüb ve kendüñi erbāb-ı vuşlat tarīkasından bī-behre ve meslūb eyledüñ dimekdür. *Vallāhu a‘lem*⁸¹⁶. **Rubā‘ī**:

[*Mef‘ūlū mefā‘ilū mefā‘ilū fe‘ūl*]

Ey ān ki to rā nefis-i denī dād ğurūr

Bī maḥv merā vaşl-i to bāşed heme zūr

Ānān ki be rāh-ı men be-da‘ vī ber-ḡ āst

*Ez devlet-i vaşl-i men be ḥod kerde nefūr*⁸¹⁷

85) وَفِي أَنْفْسِ الْأَوْطَارِ أَمْسَيْتَ طَامِعًا بِنَفْسٍ تَعَدَّتْ طُورَهَا فَتَعَدَّتْ

Ve fī enfesi'l-evṭārī emseyte ṭāmi‘ an

Bi-nefsin ta‘ addet ṭavrehā fe-ta‘ addeti

Enfes: *Nefāset*den ef‘al-i tafzīldür. **Evṭār:** Cem‘-i vaṭardur; **vaṭar:** Ḥācet ma‘nāsınadır. **Emsā:** Ef‘āl-i nāķışadandır, ma‘nāda ve ‘amelde kāne gibidür. **Emseyte**'deki hemze-i if‘āl duḥūl içündür; *deḡalte fī'l-mesā‘ir*⁸¹⁸ ma‘nāsına. [71b] **Ṭāmi‘ an:** Ḥaberidür **emseyte**'nün. **Bi-nefsin**'deki **bā ma‘a** ma‘nāsınadır, **ta‘ addet** kelimesine müte‘allıkdür. **Ṭavr:** ḥadd ma‘nāsınadır; *‘adā ṭavrehu, cāveze ḥadddehu*⁸¹⁹ dimekdür. **Ta‘ addī:** Tecāvüz ma‘nāsınadır. Evvelki **ta‘ addet** *ta‘diyedendür; tecāvezet ‘an ḥaddihā*⁸²⁰ ma‘nāsınadır.

⁸¹⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁸¹⁶ Allah daha iyi bilir.

⁸¹⁷ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai “Ey alçak nefsin seni mağrur ettiği kişi! Yok olmaksızın bana ulaşman çok zor. Benim yolumda mağrur olup benliğini önde tutanlar bana kavuşmaktan uzak kalırlar” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸¹⁸ Akşam vaktine girdin.

⁸¹⁹ Haddini aştı.

⁸²⁰ Haddini aştı.

İkinci **ta' addet**; *ta' add* dendir; zalemet ma' nâsınadır; *zalemehu zulmen* didükleri hüdûd-ı meşrû' adan tecâvüz olduğundan ötürüdür.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve emseyte t̃alibe[n] [t̃ā]mi'an fī a'azzi'l-meṭālibi ma'a nefsin mecbūletin bi't-ṭama' i mutecāvizetin 'ani'l-ḥaddi zālimentin 'alā nefsihā bi-tilke'l-ḥaṣletr*⁸²¹

El-ma'nā: **Ve fī enfesi'l-evṭāri:** Meṭālib-i ḥacātuñ gāyet-i e'azz u eşrefinde. **Emseyte t̃ami'an:** T̃ami'an giceledüñ. **Bi-nefsin:** Bir nefis ile ki. **Ta' addet:** Tecâvüz eyledi ol nefis. **Ṭavrehā:** Ṭavrından. **Fe-ta' addeti:** Dahı zulm eyledi.

Ḥafī buyurulmaya ki beyt-i evvelde seni telbīs-i nefis maḡrūr eyledi ve saña muḥıll-i vuşlat olan sözleri söyletdi dirken ve bu maḥalde tevbīḥ ü taḡrī' i bir mertebeye dahı ziyāde idüp 'aşıka sen maḥz nefis-i denī ḥükmin giydün buyurdılar; ya'nī nefsüñ ṭama'-i ḥāmı saña bir vech-ile te'sīr eyledi ki anuñ evşāf-ı nā-mülāyimi [72a] saña şıfat-ı lāzıme olup ḥaddüñ olmayan eşref-i ḥacāt ve e'azz-ı meṭālibde t̃ami'an giceledüñ ve kemāl-i ṭama'dan bu ma'nāda şābit ü müstakirr olduñ, bir nefis ile ol nefis ḥaddinden tecâvüz eyledi ve dahı kendüye zulm eyledi, demek olur. **Rubā'ī:**

[Me'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'il]

Der 'aşk kesī ki rāh-ı da'vī sepor,

Bā menzil-i maḡşūd-ı ḥodeş rāh ne-bord.

Her k'ū zi ṭama' ez ḥad-ı ḥod der-guzered

Bī-ḡāre cefā be ḥ ṭışten kerd u be-mord⁸²²

86) تَفَوُّزٌ بِدَعْوَى وَهِيَ أَقْبَحُ خَلَّةٍ

وَكَيْفَ بِحُبِّي وَهُوَ أَحْسَنُ خَلَّةٍ

Ve keyfe bi-ḥubbī ve huve aḡsenu ḡulletin

⁸²¹ Sen, yaratılışında hırs ve tamah bulunup haddini aşan ve bu nedenle sana zulmeden bir nefisle arzuların en değerlisini hırsla ister oldun.

⁸²² Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Aşta benliğini önde tutan kişi varmak istediği yere varamadı. Tamah ve açgözlülükle haddini aşan zavallı, kendine cefa edip öldü” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

Tefūzu bi-da‘ vā ve hiye aḳbeḥu ḥalleti

Keyfe: Kelime-i istifhāmdur. **Ḥullet:** Żamm-ı ḥā’ ile maḥabbet ma‘nāsınadır. Ve feth-i ḥa’ ile ḥaşlet ma‘nāsınadır. **Bi-ḥubbī**’deki **bā** ilşāk içündür. **Bi-da‘vā**’daki **bā** ma‘a ma‘nāsınadır, ikisi daḥı **tefūzu**’ya müte‘allıktır. Bu maḥalde **da‘vā**’dan murād izhār-ı ḥāldür. **Ve huve** ile **ve hiye**’deki **vāv** ḥāliyyedür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve keyfe tefūzu bi-ḥubbī ve huve aḥsenu envā’i’l-maḥabbeti ma‘a da‘va’n-nefsi’l-kezzāb[eti], ve’l-ḥālu enne’d-da‘vā aḳbeḥu ḥaşletin fī benī ādeme in kāne şādiḳan fażlen ‘an en yekūne kāziben*⁸²³.

El-ma‘nā: **Ve keyfe:** Ne keyf[iyyet] ile. **Bi-ḥubbī:** Benüm ḥubbüme. **Ve huve:** Ḥāl ān ki bu ḥubb. **Aḥsenu ḥulletin:** [72b] Aḥsen-i maḥabbetdür. **Tefūzu:** Fāyız olursın. **Bi-da‘vā:** da‘vā ile. **Ve hiye:** Ḥāl ān ki⁸²⁴ bu da‘vā. **Aḳbeḥu ḥalleti:** Aḳbeḥ-i ḥaşletdür, demek olur. **Rubā’ī:**

[Me‘ūlü mefā’ilün mefā’ilü fe‘ül]

‘İşkem be du kevn bī-naẓīrest u mişāl

Bāşed ber-i vey ‘aşḳ-ı heme vehm u ḥayāl

Her dūn-i denī rāh be-dū key yābed

V’in aḥsen-i ḥaşlet diğērān zişt-ḥişāl⁸²⁵

وَأَيْنَ السُّهَاءِ مِنْ أَكْمَهٍ عَنْ مُرَادِهِ سَهَاءَ عَمَهَا لَكِنْ أَمَانِيكَ غَرَبَتْ 87)

⁸²³ Yalancı bir nefiste dava (iddia) hasleti bulunurken sevginin en iyisi olan sevgimi nasıl kazanabilirsin? Halbuki dava sahibi ve yalancı olmak insanoğlunda bulunabilecek en çirkin ve en fena hasletlerdir.

⁸²⁴ Yazmada "ه" "ه" şeklindedir.

⁸²⁵ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Benim aşkım iki âlemde eşsiz ve benzersizdir, herkesin aşkı O’nun aşkı yanında vehim ve hayal gibi kalır. Her alçak O’na ulaşabilir mi ki? O’na âşık olmak huyların en güzeli ve başkalarına âşıklık ise kötü huydur” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

Ve eyne's-suhā min ekmehin 'an murādihi

Sehā 'amehen lākin emānīke ġarreti

Eyne: Esmā'-i menķūşadandur, mekāndan su'āl içündür; *eyne Zeydun?* Zeyd kanda dimekdür. **Suhā:** Bir kevkeb-i hafīnūñ ismidür ki benātu'n-na' ş-ı kübrānuñ kıyruğı ki üç kevkebden 'ibāretdür, anlaruñ ortasında olan kevkeb yanında vāķi' olmışdur, Hiddet-i başarı olanlar anun rü'yeti ile imtiḥān olunur ġāyet-i hafā vü şıġarından ötüri. **Ekmeh:** Anadan a'mā mütevellid olan şahşa dirler. **Sehā:** Ėaflet ma'nāsınadır. **Lākin:** İstidrāk içündür, Muşakḳaleden muḥaffefedür; anuñ içün 'amelden ilgā olındı. **Emānī:** Cem'-i ümniyedür; **ümniye:** Ėrzü ma'nāsınadır. **Ėarreti:** Gurūrdan fi'l-i māzīdür.

Takḍir-i kelām dimekdür ki: *Ba'ude mekānu's-suhā mine'l-ekmehi'l-lezī ġāfile 'an maṭlūbin li-ecli'l-ḥayreti ve 'adume 'ameluhu bi-'ademi imkāni'l-vuşlati; fe-li-zālike [73a] ente lā yumkinu idrāku mā ṭalebehu minnī mine'l-vuşūli ve'l-ittiḥādi mā-lem tekun fāniyen, lākinne emānīke ġarra[t]ke.*⁸²⁶

El-ma'nā: **Ve eyne:** kanda dur. **Es-Suhā:** Sühā yıldızı. **Min ekmehin:** Ekmehden; ya'nī kür-ı māder-zād olandan. **'An murādihi sehā:** Ancılayın ekmeh ki murādından ġāfil oldı. **'Amehen:** Ḥayret ü tereddüdinden ötüri. **Lākin emānīke:** Lākin senüñ ārzūlaruñ. **Ėarreti:** Seni mağrūr kıldı.

Ya'nī Sühā kanda ve ekmeh kanda ekmehüñ Sühā ile ne münāsebeti vardır? Bir şey' ki her başır olan görmege kādır olmaya, bel anı görmek ġāyet-i ḥiddet-i başara menūṭ ola, kür-ı māder-zād kanda anı görmek kanda ke-zālike senüñ mişlūñ ekmehüñ sühāyı görmege ṭaleb itmesi gibidür, kemāl-i ġafletinden ve 'adem-i isti'dādına 'adem-i şu'urından. Lākin cehl-i mürekkebe mübtelāsun, murāduñ ḥāşıl olacak murād degül idüğini bilmezsin, olmaz ārzūlara mağrūr ve ḥāşıl olmayacak işlerüñ ḥuşūli ümīdi ile mesrūrsun dimekdür. **Rubā'ī:**

⁸²⁶ Hayretten dolayı gayesini unutan anadan doğma kör, Süha yıldızını görmekten çok uzaktır. Öyleyse sen kendi vücudunu benim vücudumda tam olarak mahvetmezsen vuslat ve ittihat gibi arzularına kavuşamazsın. Ancak, nefsanî isteklerin seni kibirlendirdi.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilūn mefāʿ ilū feʿ il]

‘Aşk-ı tu kucā vu vaşl-i dildār kucā

Zahm-ı tu kucā vu merhem-i yār kucā

Hod rā heme kes der ħor-ı Ū pindāred

Ān yār kucā vu vehm-i pindār kucā⁸²⁷

88) فُقِمْتُ مَقَاماً خُطَّ قَدْرُكَ دُونَهُ عَلَى قَدَمٍ عَنْ حَظِّهَا مَا تَخَطَّتْ

Fe-ḵumte maḵāmen ḥuṭṭa ḵadruke dūnehu [73b]

‘Alā ḵademin ‘an ḥaẓẓihā mā taḥaṭṭati

Fe-ḵumte'deki fā ‘āṭife, ve ḵumte: Fiʿl-i māzī-i müfred-i müzekker-i muḥāṭabdur. Maḵāmen: Zarfıyyet üzre manşübdur. Huṭṭa: Nuzzile maʿnāsınadır. Ḵadr: Miḵdār dimekdür. Dūnehu: Taḥtehu maʿnāsınadır, ḥuṭṭa'nuñ zarfıdır. Dūnehu zamīri maḵāma rāciʿdür. Huṭṭa ḵadruke dūnehu cümlesi manşübetü'l-maḥal, şıfatıdır maḵām'uñ. ‘Alā ḵademin'deki ḵadem bu maḥalde ḥāletden kināyetdür, mef ūlūn bihi ğayr-ı şarīḥ[i]dür ḵumte'nüñ. ‘Alā: Ḵumte'ye müteʿallıkdür. Haẓẓ: Naşīb ve murād maʿnāsınadır. ‘An: Taḥaṭṭat kelimesine müteʿallıkdür. Taḥaṭṭı: Tecāvüz maʿnāsınadır. Mā taḥaṭṭati cümlesi mecrüretü'l-maḥal, ‘alā ḵadem'üñ şıfatıdır.

Taḵdīr-i kelām dimekdür ki: Fe-ḵumte fī maḵāmin miḵdāruke munḥaṭṭun minhu ve huve ṭalebu'r-ru 'yeti'l-'ayniyyeti 'alā [ḵademin] ve lev bi-ḥuṭvetin mā tecāvezet 'an ḥuẓūẓihā aşlā⁸²⁸.

El-maʿnā: Fe-ḵumte: Sen ḵāyim oldıñ. Maḵāmen: Bir maḵāmda ki. Huṭṭa: Münḥaṭṭ kılındı. Ḵadruke: Senüñ ḵadrüñ. Dūnehu: Anuñ taḥtına. ‘Alā ḵademin: Bir ḵadem üzre ki

⁸²⁷ Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Senin aşkın nerede, sevgiliyle vuslat nerede? Senin yaran nerede, sevgilinin merhemi nerede? Herkes kendini O’na lâıyk zanneder, o sevgili nerede, zan ve sanı nerede?” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸²⁸ Sen nefsinin haz ve nasibinden asla geçememiş olan bir adım üzerinde kadir ve kıymetinin düştüğü bir yerde gözle görme isteğin için kararlı oldun.

ya' nī bir hālet üzre ki. 'An **hazẓihā**: Anuñ hazẓından; ya' nī ol kadem kendü hazẓından. **Mā taḥaṭṭati**: Tecāvüz eylemedi ve lev bi-ḥuṭveti.

Ya' nī sen bir maḳāmda ḳāyim oldıñ ki senüñ miḳdāruñ anuñ mā-dünıdur; ya' nī ol senüñ yerüñ [74a] degüldür bir kadem ü bir hālet üzre ki ol kadem kendü hazẓ u naşibinden tecāvüz eylemedi aşlā dimekdür.

Hāsılu'l-ma' nā: Ya' nī bī-ma' nā ümniye [ve] ārzūlaruñ ḥasebiyle sen bir maḳāmda ḳāyim oldıñ ki; ya' nī kendüñi bir mertebeye lāyık u ehl şandıñ ki ol maḳāma vuşul senüñ ḥaddüñ degüldür. Zīrā 'āşıkā lāzım olan ḥuẓūz u emānī[yi] terk idüp ifnā-yı vüçüd itmekle kendüñi ḳabüle müsta' idd ḳılmaḳdur. Kabül ezelıdür, benüm ṭarafumdandur, aña sa' y ile vuşul emr-i müḥāldür ve ol ḥalvetgāha bezl-i maḳdūr ile duḥūl⁸²⁹ mümteni' ü'l-iḥtimāldür. Devlet bī-beḥādur, behā ile girmez, ḳabüle mevḳūfdur, cem' -i esbāb-ı ' ilel ile müyesser olmaz. **Beyt**:

[Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün]

Eger ez cānib-i ma' şūḳ ne-bāşed keşışī

Kūşış-i 'āşık-i bī-çāre be cāyī ne-resed⁸³⁰

Ve bu ' acebdür ki sen cevher-i bī-behā ve mertebe-i a' lāyı bir kadem ü bir ḥāletde ṭaleb idersin ki ḥuẓūz u meṭālibüñden ḥiçbirini terk itmemişsin ve erbāb-ı vuşlat gitdügi rāha gitmemişsin. Bu ne ṭurfе ḥāldür ve bu ne vehm ü ḥayāldür? **Mışrā'**:

Ve eyne's-şureyyā mine'l-mutenāvilr⁸³¹ dimekdür. **Rubā'ī**:

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilū fe' ūl]

Ān kes ki maḳām u rutbe-i ḥod ne-şināḥt

Ḥod rā be gumān der-ḥor-ı cānānem sāḥt

⁸²⁹ Yazmada " " şeklindedir.

⁸³⁰ Hafız-i Şîrâzî'ye ait olup 425 numaralı bu gazel, "Sevgili kendisini çekmezse zavallı âşığın çabası hiçbir yere varmaz" şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸³¹ Süreyya yıldızı nerede? Onu elde eden kimse nerede?

[74b] *Vaşleş be fenā vu maḥv bāşed her k'ū*

*Vuşlat ḥ āhed, her ānçi cuz yār bebāht*⁸³²

89) وَأَرُمْتُ مَرَامًا دُونَهُ كَمْ تَطَاوَلَتْ بِأَعْنَاقِهَا قَوْمٌ إِلَيْهِ فَجُذَّتِ

Ve rumte merāmen dūnehu kem teṭāvelet

Bi-a' nāḳihā ḳavmun ileyhi fe-cuzzeti

Rev̄m: Ḳaşd ma' nāsınadır ve taleb ma' nāsınadır. **Merām:** Maṭlūb dimekdür. **Dūnehu:** 'İnde hu dimekdür. **Kem teṭāvelet'**deki **kem** kem-i ḥaberıyyedür, teḳşır içündür; *rubbe* taḳlıl için olduğı gibi, *rubbe* zıd[ı]dur, ve mā-ba' dını cerr ider, *kem dirhem in enfāktu*⁸³³ gibi. **Bi-a' nāḳihā'**daki **bā** bā'-i ta' diyedür; **teṭāvelet** ta' diyesi içündür. **A' nāḳ:** Cem'-i 'unuḳdur. 'Unuḳ raḳabeden e' amdur; mecmū'-ı *mā beyne'r-re'si ve'l-ketıfeyn'e* ıtlāḳ olunur; Türkīsi boyun dimekdür. **İleyhi'**daki **ilā** daḥı ta' diye içündür. Zamīr **merām'a** rāci' dūr. **Cuzze:** *Ḳuṭi'a* ma' nāsınadır, [cuzzet]: *Ḳuṭi'at* dimekdür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ḳaşadte fī zāke'l-merāmi maṭlūben kem min ḳavmin medde[ū] ileyhi a'nāḳahum fe-ḳuṭi'at a'nāḳuhum 'indehu ve cuzze[t] riḳābuhum ledeyh*⁸³⁴

El-ma' nā: **Ve rumte:** Sen ḳaşd eyledüñ. **Merāmen:** Bir murāda ki. **Dūnehu:** Anuñ ḳatında. **Kem:** Çok. **Teṭāvelet:** Uzatdı. **Bi-a' nāḳihā:** Boyunlarını. **Ḳavmun:** Ḳavim; ya' nī çok ḳavim boyunlarını uzatdı. **İleyhi:** Aña; ya' nī ol merāma. **Fe-cuzzeti:** Pes ḳaṭ' olındı boyunları.

Ya' nī sen bir murāda [75a] ḳaşduñ ki aḳvām-ı keşire ol murāda boyunların uzatduḳları gibi tūğ-i ḡayret-i yār-ile başları kesildi dimekdür. **Rubā'ı:**

⁸³² Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Kendi makamını ve haddini bilmeyen, kendini sevgiliye lāyık gördü. O’nun visali mahıv ve fena ile olur ve vuslat isteyen O’nun dışında her şeyden vazgeçmelidir” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸³³ Nice dirhem harcadım.

⁸³⁴ Sen öyle bir talepte bulundun ki nice kavim ve kabile o talebe boyunlarını uzattı ve o istek uğruna başları koparılıp boyunları kesildi.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilūn mefāʿ ilūn fāʿ]

Ānān ki umīd-i rūz-ı vuslat kerdend

Der kūy-ı muḥabbeteş iḳāmet kerdend

Zinhār her ān ki sipereş ber-dāred

Bā tīg-i celāleteş siyāset kerdend⁸³⁵

90) أَيْتَ بُيُوتًا لَمْ تَنْلَ مِنْ طُحُورِهَا وَأَبْوَابُهَا عَنْ قَرَعِ مِثْلِكَ سُدَّتِ

Eteyte buyūten lem tunel min zuhūrihā

Ve ebvābuhā ʿan ḳarʿi mişlike suddeti

Eteyte: Fiʿl ve fāʿ ildir. **Buyūten:** Meʿ ūlidür **eteyte**'nün. **Nālehu:** Fāze [ve] vaşale maʿ nāsınadır. **Min zuhūrihā**'deki **min eteyte**'ye de⁸³⁶ müteʿ allıkdür. **Zuhūrihā:** Cemʿ -i zahrür; zāʾ -i muʿ cemenün fethiyle arḳa dimekdür. **Zuhūrihā** zamīri **buyūt**'a rāciʿ dür. **ḳaraʿ a:** Daḳḳa maʿ nāsınadır. **Suddet:** *Uḡliḳat* dimekdür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Eteyte buyūteʿl-vaşli min zuhūrihā; ey min gayri ebvābihā, veʿl-ḫālu enne ebvābehā memnūʿatun ʿan [en] teteʿarraze ileyhā ve teduḳḳa bābehā ʿadluke fāzlen ʿan en yenfetiḥa leh*⁸³⁷

El-maʿ nā: **Eteyte:** Sen geldiñ. **Buyūten:** şol büyüta ki. **Lem tunel:** Erişlimez ol büyüta. **Min zuhūrihā:** Zuhūrından; yaʿ nī ebvābından gayrıdan. **Ve ebvābuhā:** Hāl ān ki ol büyütuñ kapıları. **ʿAn ḳarʿi mişlike:** Senün gibilerün daḳḳından. **Suddeti:** Sedd olındı.

⁸³⁵ Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “O’na vuslat umuduyla O’nun sokağında ikamet edenler sakın kalkanlarını indirip hedeflerinden vazgeçmesin, çünkü vazgeçenler O’nun celāline maruz kaldılar” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸³⁶ Yazmada "Eteyte de ye" şeklindedir.

⁸³⁷ Sen, vuslat evlerine arkadan geldin, yani kapıdan girmedin. Halbuki bu yüce makamın kapılarının senin gibilere değil açılması, senin gibilerin onu çalması bile mümkün değildir.

Ya' nī [75b] yolından ve tarīķinden gelenlere duḥūl[i] mümkün olmayan büyüta sen zühürından geldiñ, ebvābından gelmediñ, ḥāl ān ki ebvābı senüñ gibilerüñ daķķ u ķar'ından memnū'a ve mesdūdedür dimekdür. **Rubā'ī:**

[Meḥ'ülü meḥā'ilün meḥā'ilü fe'ül]

İy ān ki be-sūy-ı yār-i men āmedeī

V'ez dīden-i rūy-ı yār-i men āmedeī

Ne āmedenet be-kūy-ı vey ruḥṣat ṣod

Ne ez reh-i kūy-ı yār-i men āmedeī⁸³⁸

91) وَبَيْنَ يَدَي نَجْوَاكَ قَدَّمْتُ زُخْرُفًا تَرُومُ بِهِ عِزًّا مَرَامِيهِ عَزَّتْ

Ve beyne yedey necvāke ḳaddemte zuḥrufen

Terūmu bihi 'izzen merāmīhi 'azzeti

Necvā: Ḥufyeten söylemege dirler, bu maḥalde münācāt ma'nāsınadır. **Zuḥrufen:** Müzevvere dimekdür. **Terūm:** [Ta]ṭlub ma'nāsınadır. **Bihi'**deki **bā** isti'āne içündür. **Żamīr zuḥruf'a** rāci'dür. **Merāmī:** Cem'-i mermīdür; mermī: Maḳṣad ma'nāsınadır. **Merāmīhi'**deki **żamīr 'izzen** kelimesine rāci'dür. **'Azzet:** *Nederet* dimekdür. **'Azzet** cümlesi maṣṣūbetü'l-maḥal şıfatıdır **'izzen** kelimesinüñ.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve ḳable munācātike ma'ī ḳaddemte zaḥrefeten mine'l-a' māli ve'l-aḳvāli ve'l-aḥvāli teṭlubu bi-tilke⁸³⁹ 'l-eşyā 'i 'izzen ledeyye ve vuṣūl[en] ileyye*

⁸³⁸ Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Ey benim yârime doğru ve yârimi görmekten geldiğini iddia eden kişi! Senin ne O’nun sokağına gitmene izin var, ne de benim yârimin köyünün yolundan geldin!” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸³⁹ Yazmada " " şeklindedir.

nederet ve ‘azzet maḳāşiduhu ve merāmīhi’l-letī hiye meṭālibu’n-nedri⁸⁴⁰ lem yūşal ileyhā illā bi-bezli’r-rūḫi ve nefyi’l-vucūd.⁸⁴¹

El-ma‘nā: **Ve beyne yedey necvāke:** [76a] Tazarru‘ u münācātuñdan muḳaddem.⁸⁴²
Ḳaddemte: Taḳdīm eylediñ. **Zuḥrufen:** Şol zuḥruf ki. **Terūmu bihi:** Anuñ ile ṭāleb idersin.
‘İzzen: ‘İzzet ṭāleb idersin. **Merāmīhi:** Eyle ‘izz ki anuñ maḳāşid[ı]. **‘Azzeti:** ‘Azīz ve nādir oldı.

Ya‘nī sen necvā vü münācātüñden muḳaddem kelām-ı da‘vā ve ḥuḏūḏ u hevādan niçe müzahrefāt taḳdīm eylediñ. Ve anuñ ile rütbe-i ‘āliye vü derece-i sāmiye ṭāleb idersin bilmezsin ki benüm ḳurb-ı vaşlum maḳāşid[ı] ‘azīz ve nādir oldı, terk-i cān ve nefy-i dü cihān [i]tmedin aña vuşulden naşīb yoḳdur dimekdür. **Rubā‘ī:**

[Me‘ūlü mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘] ⁸⁴³

Ey ān ki tu pīş-i ‘irz u ḥāārī

Dārī be muzahrefāt ḥod rā yārī

To bāz be vey ‘izzet u vuşlat ṭalebī

Muşkil ki to kār kerdeī pindārī⁸⁴⁴

92) وَجَنَّتْ بَوَاجِهٍ أَيْضٌ غَيْرٌ مُسَقِّطٍ لِّجَاهِكَ فِي دَارِكَ خَاطِبِ صَفْوَتِي

Ve ci‘te bi-vechin ebyaẓin ğayri musḳiṭin

⁸⁴⁰ Yazmada "النذر" şeklinde.

⁸⁴¹ Sen benimle gizlice konuşmadan önce yaldızlı parlak söz, amel ve haller sundun. Bununla izzet ve vuslatımı istersin. Oysa o izzetin nadir olan maksat ve gayelerine, ancak can feda edilip vücut (varlık) inkar edilerek ulaşılabilir.

⁸⁴² Yazmada "مقدم" şeklinde.

⁸⁴³ İlk iki mısra da vezin ve anlam bozukluğu var, üçüncü mısraın veznidir.

⁸⁴⁴ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Ey değersiz çerçöple meşgul olan ve kendini küçük düşüren kişi, bil ki izzet ve büyüklüğü yine onun vuslatında arayacaksın, ama senin bunu anlamaman zordur” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

Li-cāhike fī dārayke ḥāṭibe şafvetī

Ve ci'te'deki vāv ibtidā'ıyyedür. Ci'te: Fi'l [ve] fā' ildür. Bi-vechin'deki bā ma'a ma' nāsınadır. Gayri lafzı mecrürdür, sıfatıdır vech'ün. Ḥāṭib'ün intişabı ḥāliyyet üzredür; tā'-i ḥiṭābdan. Ci'te bi-vechin ebyazın'de nev'-i ta' rīz vardır. Cāh: Qadr ve mertebe ma' nāsınadır; *fulānun zū cāhin*⁸⁴⁵ dirler. [76b] Ḥāṭib: İsm-i fā' ildür, kesr-i ḥā ile olan ḥiṭbe'den. Zīrā ḥutbe zamlı olduğda mev' ize ve na' t ma' nāsına muhtaş olduğu gibi, Kesr-i ḥā' ile olduğda taleb-i izdivāc ma' nāsına muhtaş olur; nitekim bu maḥalde kesr-i ḥā ile olan ḥiṭbe'dendür; izdivāc ma' nāsınadır. Şafvet: Harekāt-ı selāse-i şād ile ḥulāşatu's-şey'dür. Bu maḥalde şafvet[den] murād maḥabbet-i zātiyyedür. Ḥāṭibe⁸⁴⁶ şafvetī taleb-i izdivāc-ı ḥālişatī dimekdür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve ci'te ileyye ma'a vechin ebyaze ḥāle kevnike gayre muskıtın li-cāhike fī'd-dāreyn ḥāṭiben li-şafvetī; ey ḥāle kevnike ṭāliben li-'arūsī maḥabbetī.*⁸⁴⁷

El-ma' nā: Ve ci'te: Sen geldiñ. Bi-vechin ebyazın: Bir vech-i ebyaz ile ki. Gayri muskıtın: Müskıt degül idi. Li-cāhike: Senün qadr ü mertebeñi. Fī dārayke: Dünyā vü 'uqbāda. Ḥāṭibe şafvetī: Benüm ḥālişamuñ nikāhına rāğib olduğun ḥālede.

Ya' nī ban[a] dünyā vü 'uqbāda olan 'ulüvv-i rütbet ve sümüvv-i qadr u menziletiñi müskıt olmayan vech-i ebyaz ile geldiñ; ḥāl ān ki benüm 'arūs-ı meveddet-i ḥālişamı izdivācına rāğib ve ebkār-ı maḥabbet-i zātiyyemi 'ākıd u nākiḥ olmağā ṭālibsın dimekdür.

Hāsilu'l-ma' nā: [77a] Benüm maḥabbetüme ṭālib ve benüm 'aşk u meveddetüme rāğib [u] ḥāṭib olan 'aşık u şādıkā "*El-fākru sevādu'l-vechī fī'd-dāreyn*"⁸⁴⁸ mażmūnınca iki cihān devletinden fāriğ ve dünyā vü 'uqbā lezzetinden melāmet ü se'āmet gelüp cān u cihāndan rū-gerdān ve gurret-i dāreyni kemāl-i ḥusrān ve maḥabbet-i zātiyyeden gayrı

⁸⁴⁵ Falan kimse yüksek mevki sâhibidir.

⁸⁴⁶ Yazmada "" şeklindedir.

⁸⁴⁷ Her iki cihan makamından geçmeksizin, benim saflığımla evlenmek isteyerek; yani benim muhabbet gelinime talip olarak ak bir yüzle huzuruma geldin.

⁸⁴⁸ "Fakirlik, iki cihanda yüz karasıdır" mealindeki bu hadisin metni için bkz. Aclûnî, c.2, s. 102.

südi kendüye ziyân eylemek gerekdür tâ ki bu ‘arūs-ı bî-hem-tāya yār ve bu cevher-i bî-behāya ḥarīdār olmağa lāyık u sezāvār ola. Sen benüm ebkār-ı maḥabbetümi ‘imāret-i dāreyn ve sa‘ ādet-i menzileyn ile cem‘ idüp bu vech-ile sepīd-rüy olup geldiñ ve baḳiyye-i vücūd ile kendüñi vāşıl-i maḥabbet-i zātiyye bildiñ, bu ḥāşıl olur recā ve ‘uşşāka sezāvār hevā degüldür dimekdür. **Rubā‘ī:**

[Meḥ’ülü meḥā’ilü meḥā’ilü fe‘il]

Ey ān ki to bā rū-yı sepīd āmedeī

Kār-ı du cihān kerde sa‘īd āmedeī

Ḥāhī bedīn cuft şevī bā mihrem

Bisyār tunuk fehmi u pelīd āmedeī⁸⁴⁹

93) وَلَوْ كُنْتُ بِي مِنْ نَقْطَةِ الْبَاءِ خَفْضَةً رُفِعْتُ إِلَى مَا لَمْ تَنْلُهُ بِحِيلَةٍ

94) بَحِثْ تُرَى أَنْ لَا تُرَى مَا عَدَدْتَهُ وَأَنَّ الَّذِي أَعَدَدْتَهُ غَيْرُ عَدَدٍ

Ve lev kunte bī min nuḳṭati'l-bā'ı ḥafzaten

Rufi' te ilā mā lem tenelhu bi-ḥīleti

Bi-ḥayşu terā en lā terā mā 'adedtehu

Ve enne'llezī a' dedtehu gayru 'uddeti

Ve lev kunte'deki vāv ibtidā'ıyyedür. **Kunte:** Fi'l-i māzī-i müfred ü müzekker-i muḥāṭabdur. **Bī**'deki [77b] **bā** fī ma' nāsınadır; *ve lev kunte* fī taḳdīrindedür. **Min nuḳṭati'l-bā**'ı'deki **min** muḳadder **aḥfezu**'ya müte'allıkdür; **ḥafzaten** qarīnesiyle. **Ḥafzaten** kelimesinüñ intişāb[ı] temyīziyyet üzredür, **min nuḳṭati'l-bā**'ı'deki **el-bā**'ı'den. **Rufi' te:** cevābıdır **lev**'ün. **İlā:**⁸⁵⁰ **Rufi' te**'[ye] müte'allıq. **Terā:** *Ta'lem* ma' nāsınadır. Evvelki

⁸⁴⁹ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Ey bu âlemde iki cihanın saadeti için çalışıp ak yüzle gelen kişi! Sen aşkımla eş olmayı istersin, çok sık anlayışlı ve alçak kaçtın” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸⁵⁰ Yazmada, "**Rufi' at:** Cevābıdır **lev**'ün. **İlā**" ibaresi iki defa tekrarlanmaktadır.

terā'nuñ mef'ūli olan terā cümlesidir. İkinci terā'nuñ mef'ūl-i evvelisi⁸⁵¹ mā 'adedtehu'dur. İkinci mef'ūli maḥzūf mu'teberen'dür. En lā terā'daki en muşakkaleden muḥaffefedür. 'Add: Saymak ve i'tibār ma'nāsınadır, bu maḥalde murād i'tibār ma'nāsıdır. 'Addehu: Aḥşāhu ve i'teberehu dimekdür. A'adde: Heyye'e⁸⁵² ma'nāsınadır. Aa'dedtehu: Heyye'tehu li-vaḳti'l-ḥācet⁸⁵³ dimekdür. 'Uddet: Tehyi'e olan şey'e dirler. Ve enne'llezī'deki vāv 'atıfedür, en lā terā'ya ma'tūfdur. Şıla ile mevşul enne'nün ismi, ğayru haberidir.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lev kunte munḥafīzan fiyye aḥfeze min nuḳṭati'l-bā'i lerufi'te ilā maḳāmin lem tenelhu bi-ḥīletin mine'l-ḥiyeli ve şurte bi-ḥayşu ta'lemu en lā terā mā 'adedtehu mu'teberen ve enne'l-lezī heyye'tehu min vesāyiṭi'l-vuşlati 'alā ḳannike lā teşluḥu en tekūne 'uddeten li-vuşūli ve vesīleten li-ru'yeti [78a] ve ḳabūl⁸⁵⁴.*

El-ma'nā: **Ve lev kunte:** Eger sen olaydın. **Bī:** Bende; ya'nī benüm maḥabbet-i zātiyyemde.⁸⁵⁵ **Min nuḳṭati'l-bā'i:** Aḥfaẓu min nuḳṭati'l-bā'i takdīrindedür. **Rufi'te:** Ref' olındı. **İlā mā:** Şol maḥall-i ref'e ki. **Lem tenelhu:** Sen aña yetişmez idin. **Bi-ḥīleti:** Bir ḥīle ile; ya'nī hiçbir ḥīle ile. **Bi-ḥayşu:** Bir ḥayşiyet ile ki. **Terā:** gördün. **En lā terā:** Görmemeñi. **Mā 'adedtehu:** Senün 'add itdügiñi; ya'nī senün mu'teber olmağa şālih degül idügin görür ve bilürdün. **Ve enne'l-lezī:** Ve gördün taḥḳıḳan şol şey' ki. **A'dedtehu:** Sen anı tehyi'e eyledin. **Ġayru 'uddeti:** Tehyi'e idecek degül imiş.

Ya'nī sen eger benüm 'aşkımda kendüñi noḳta-i bā'dan munḥafiz ü mecrūr ve ḥıfz u kesr şıfatı lāzimesi olan bā'nuñ taḥtındaki noḳtadan meksūr kılsañ seni sa'yuñsuz bir maḳām-ı ref' ve bir maḥall-i men'e ref' iderüm ki aña sa'y u küşiş ile vuşul müḥāl ve cidd ü verziş ile vüluc ü duḥul mümteni' ü'l-iḥtimāldür bir ḥayşiyet ile ki anda sen esbāb-ı vuşlat 'add itdüklerün vesāyiṭ olmağa şālih degül idügin bilürsün ve ālāt-ı ḳurb diyü

⁸⁵¹Yazmada "ا" şeklinde.

⁸⁵²Yazmada "ه" şeklinde.

⁸⁵³Onu, ihtiyaç duyulduğu zamanlar için yetiştirdin.

⁸⁵⁴Eğer benim aşkımda Bâ'nın noktasından alçalmış olsaydın hiçbir hileyle elde edemediğin bir rütbeye yükseltildin, muteber saydığın şeyi görmez olurdun ve bana kavuşmak için hazırladığın bütün vâsıtaların, vuslata âlet olmadığı gibi görmeye ve kabule vesile olmadığını bilir olurdun.

⁸⁵⁵Yazmada "ا" şeklinde.

tehyi'e vü ihzâr eyledüklerinüñ vesâyil-i rû'yet degül idüğine vâkıf ü 'ârif degülsin dimekdür. **Rubâ'î:**

[*Mef'ûlû mefâ'ilün mefâ'ilün fa'*]

Ez behr-i men ân kesî ki bî-men bâşed

[78b] *V'ez nokta-i bâ bî-furû-ten bâşed*

Ân râ beberem be fâzî-i hod tâ câyî

*K'âncâ ne gumân u vehm u nî men bâşed*⁸⁵⁶

95) وَلَكِنَّمَا الْأَهْوَاءُ عَمَّتْ فَأَعَمَّتِ وَنَهَجُ سَبِيلِي وَاضِحٌ لِّمَنِ اهْتَدَى

Ve nehcu sebîlî vâziḥun li-men'ihedâ

Ve lâkinne'me'l-ehvâ'u 'ammet fe-a' meti

Nehc: Tarîḳ-i müstaḳîm ma' nâsınadır. **Ve lâkinne'mâ'daki mâ** kâffedür. Ba' z-ı nüsaḥda **lâkinnehâ**⁸⁵⁷ vâқи' olmışdır; bu taḳdîrce zâmîr kıssaya râci' dür. **Ehvâ'**:⁸⁵⁸ Cem'-i hevâdur, bu maḥalde hevâdan murâd nefsüñ shevât u meyelânıdır. **'Ammet:** *Şemilet* ma' nâsınadır; *'ammeti'r-rîḥu't-tarîḳa* dirler kaçan rîḥ yolu örtüp erbâb-ı yol müştebih olsa.

Taḳdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve tarîḳi'l-mustaḳîmetu vâziḥatun li-meni'htedâ bi'l-hidâyeti'l-ezeliyyeti. Lâkinne ehvâ'a'n-nefsi'l-emmâreti 'ammet ve şemilet cemî'a cihâti'l-ḳalbi fe-a' met 'âyne[l]-başîreti 'an ru'yeti't-tarîḳâti'l-müşileti ileynâ*⁸⁵⁹.

⁸⁵⁶ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Benim için benliğinden vazgeçip b’nin altındaki noktadan dahi alçak gönüllü olan kişiyi fazlımdan öyle bir yere yükseltirim ki orada artık ne sanı ne vehim ve ne de benlik vardır” şeklinde çevrilebilir.

⁸⁵⁷ Yazmada "لكن" şeklindedir.

⁸⁵⁸ Yazmada "اهواء" şeklindedir.

⁸⁵⁹ Ezele ait (başlangıçsız) hidayeti kabullenen kimseye göre bana ulaştıran doğru yol aşıkârdır. Ancak nefsi emmarenin arzuları yaygın hale gelip kalbin bütün etrafını sararak basiret gözünü örttü ve onun (basiret gözünün) bizi ulaştıracak doğru yolu görmesine engel oldu.

El-ma' nā: **Ve nehcu sebīlī:** Benüm tārīķ-i müstakīmüm; ya' nī baña müşıl olan tārīķ-i müstakīm. **Vāzihun:** Zāhirdür. **Li-men:** Şol kimseye ki. **İhtedā:** Mühtedī oldı; ya' nī hidāyete mazhar⁸⁶⁰ oldı. **Ve lākinne'me'l-ehvā'u:** Lākin hevālar; ya' nī meyelān-ı nefis-i emmāre. **'Ammet:** ' Āmil ü şāmil oldı. **Fe-a' meti:** yolu daķı mestür ü muhtefi [79a] kıldı.

Ya' nī baña vāşıl olan tārīķ-i müstakīm aşhāb-ı fıtrat-ı selīme nisbet zāhir ü ' ayān ve erbāb-ı ' ināyet ü hidāyete göre rüşen ü nümāyāndur. Lākin nefis-i emmārenüñ shevāt u meyelānı kālbe gālib olmağla çeşm-i haķ-bīn pūşide vü mestür ve dīde-i ' ibret-ķarīn a' mā vü bī-nūr oldı dimekdür. **Rubā' ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fa']

Ān kes ki reh-i muḥabbetem bu'gzīned

Rāhīki be ķurbetem resed mī-bīned

Līkin be hevā ķu çeşm-i ū kūr şeved

*Fāriğ zi ğam u vuşlat-ı men bi'nşīned*⁸⁶¹

96) وَقَدْ أَنَّ أَنُّ أَبْدِي هَوَاكَ وَمَنْ بِهِ ضَنَاكَ بِمَا يَنْفِي ادَّعَاكَ مُحَبَّتِي

Ve ḳad āne en ubdī hevāke ve men bihi

Žanāke bi-mā yenfi'd-di' āke maḥabbetī

Āne: *Ye 'īnu eynen'*den *āne'l-emru* dirler *ḥāne vaķtu[hu]*⁸⁶² ma' nāsınadır. **Ve men bihi'**deki **vāv** ' atıfedür. **Men:** Mübtedādur. **Bā:** Sebebiyyedür. **Bihi:** Muḳaddem ḥaberdür;⁸⁶³ zāmīr **men** lafzına rāci' dūr. **Žanāke:** Mu'aḥḥar mübtedādur, yāḥud **zanāke**

⁸⁶⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁶¹ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Benim muhabbetime ulaşma yolunu seçen kişi, yakınlığıma ulaştıran yolu görür. Fakat hevâ ve heves ile gözü kör olursa gamım ve vuslatımdan uzak oturur ve bana kavuşma gamından uzak durur” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸⁶² Zamani geldi.

⁸⁶³ Yazmada " " şeklindedir.

lafzı **bihi'**de muḳadder olan *ḥaṣale'*nün fā' il[i]dür, ve **bihi zanāke** cümlesi şılasıdur mevşülün. Mevşül ma' a şılatihi ma' tūfdur **hevāke'**ye. **Zanā:** Maraḡ ma' nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ḥāne vaḡtu izhāri hevāke ve ibdā'ı mezīdi marāzike ve zanāke bi-beyāni nefyi'd-di'āke maḡabbetī*⁸⁶⁴.

El-ma' nā: **Ve ḳad āne:** Taḡḳıḳ vaḡtı geldi. **En ubdī:** [79b] Benüm izhār itmek. **Hevāke:** Senün maḡabbetünı. **Ve men:** Daḡı şol kimseye ki. **Bihi zanāke:** Anün sebebiyledür senün ḡastaluguñ. **Bi-mā:** şol şey' ile ki. **Yenfī:** şol eyler. **İddi'āke maḡabbetī:** Senün benüm maḡabbetümi iddi'āñı.

Ya' nī senün maḡabbet ve hevāñ ne gūne 'aşḡ u hevādur ve senün ḡastaluguñ sebeb ü 'illet ne maḡüle kimse olmışdur izhār itmek zamāñı geldi bir beyān-ı şāfı ve bir delīl-i kāfī ile ki senün maḡabbetümde itdügün da' vālaruñ şıdkunı olmaḡda burhān-ı kāfī olur dimekdür. **Rubā'ı-i Mollā Cāmī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fa']

Ey ān ki be da' vī reh-i 'aşḡem siperī

V'ez dīden-i rāh-ı vaşl-i men bī-ḡaberī

'İşḡet ḡe vu ma' şūḡ-ı to mī-dānem kist

*To 'āşıḡ-i ḡod būdeī ez -bī-ḡaberī!*⁸⁶⁵

97) خَلِيفُ غَرَامٍ أَنْتَ لَكِنْ بِنَفْسِهِ وَإِبْقَاكَ وَصَفًا مِنْكَ بَعْضُ أَدْلَتِي

Ḥalīfu ḡarāmin ente lākin bi-nefsihi

Ve ibḡāke vaşfen minke ba' zu edilletī

Ḥalīf: Şīḡa-i fa' ildür; fā' il ma' nāsına. **Ḡarām:** 'Aşḡ dimekdür. **Ḥalīfu ḡarāmin:** Ḳasīm ma' nāsınadır. **Ḥalīf:** Mübtedādur. **Ente:** Ḥaberidür mübtedānuñ. **Bi-nefsihi'**deki **bā** ilşāḡ

⁸⁶⁴ Beni sevmeye iddianı inkār etmek suretiyle senin sevgini gösterme vakti geldi ve senin hastalığına ve zayıflığına sebep olan kimseyi aşıkâr etmenin zamanı yaklaştı.

⁸⁶⁵ Ey benim aşkımin yolunda ilerlediğini iddia edip bana gelen yolları görmekten aciz olan kişi! Senin aşkın nedir ve sevgilin kimdir biliyorum. Sen habersizlikten kendine âşık olmuşsun!

içündür, **garām**'a müte' allıkdır. **Bi-nefsihi** zamīri zamīr-i muhātab ile mu' abber olan muğram'a rāci' dır. **Lākin**: Müşekkeleden muhaffedür. **İbkā**: Memdūdedür; zarūret-i vezn-içün kaşr olunmışdır. **Minke**: **İbkā**'ya müte' allıkdır. **İbkāke**: Mübtedādur, **Ba'zu**: Haberidür.

Takdīr-i kelām dimekdür: [80a] Şaddakte. *Ente kasīmu 'ışkın ve nedīmu maḥabbetin lākin bi-nefsike; fe-maḥbūbuke nefsuke [li-jenneke turīdu'r-ru 'yete ve hiye ḥazzuhā ve ibkā 'uke ba'zu vaşfin min evşāfike delīlun min cumleti edilletī 'alā mā aḳūluh.*⁸⁶⁶

El-ma'nā: **Ḥalīfu garāmin ente**: Nedīm-i maḥabbet sensin; ya'nī 'āşıksın hīç 'aşkdan müfārık olmazsın. **Lākin bi-nefsihi**: lākin nefsün[e] 'āşıksın. **Ve ibkāke**: Senün bākī komañ. **Vaşfen**: Vaşf-ı bākī komañ. **Minke**: Senden; ya'nī senün şıfātuñdan. **Ba'zu edilletī**: Benüm delāyilümden ba'zıdır.

Ya'nī şaḥīḥ, sen 'āşıksın ve 'aşk ile ittişāfdan bir lāḥza ḥālī degülsin, lākin kendü nefsine 'āşıksın; zīrā senün maḥv-i vücūd itmeyüp evsāfuñdan ba'z-ı vaşfıñı bākī koduğun ki ol taleb-i vesāyil ü rü'yetidür, benüm 'āşıkum olmayup kendü nefsün 'āşıkı olduğuna delīldür ve benüm cümle delāyilümden bu daḥı ba'zıdır dimekdür. **Rubā'ī**:

[Me'ülü mefā'ilün mefā'ilün fa']

Ey ān ki be 'aşk u 'āşıkī meşhūrī

Ender taleb-i murād ez men mehcūrī

To 'āşık-i men ne 'āşık-ı ḥazz-ı ḥodī

*İn şāhid-i ḥāl-i to ki bes mağrūrī*⁸⁶⁷

98) فَلَمْ تَهْوَنِي مَا لَمْ تَكُنْ فِيَّ فَانِيَا وَلَمْ تَقْنِ مَا لَا تُجْتَلَى فِيكَ صَوْرَتِي

⁸⁶⁶ Doğru söylüyorsun. Sen âşık, tutkun ve nedimsin (sohbet arkadaşıysın), fakat bana değil kendi nefsine tutkun ve âşıksın. Âşık olduğun kişi kendi nefsindir; çünkü sen hep onu görmek istiyorsun. Senin kendi sıfatlarından bazısını koruman, söylediğim iddianın doğruluğuna delillerimden biridir.

⁸⁶⁷ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Ey aşk ve âşıklıkla meşhur olup muradına ulaşma talebinde benden uzak kalmış olan kişi! Sen bana âşık değilsin, kendi zevklerine âşıksın ve senin mağrurluğun bu söylediğimin ispatıdır” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

Fe-lem tehvenī mā lem tekun fiyye fāniyen

Ve lem tefne mā lā tuctelā fike şūretī

Fe-lem tehvenī'deki fā şart-ı muḳadderūn cevābıdır; *izā kāne'l-emru ke-zālike* [80b] *fē-lem tehvenī*⁸⁶⁸ taḳdīrindedür. **Mā lem tekun** ile **mā lā tuctelā**'daki **mā**'lar mā-dām ma' nāsınadır. Kesr-i cīm ile olan⁸⁶⁹ *cilā* ile ifti' āldan olan *ictilā* bir ma' nāyadır; *cele'l- 'arūse ve'ctelāha* dirler; *nazara ileyhā mecluvveten*⁸⁷⁰ ma' nāsınadır. **Şūret**'den murād zāt-ı muḳaddesenün min ḥayṣu şuveru'l-esmā 'i ve'-ş-şifāt zuhūrıdır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *İzā kāne'l-emru ke-zālike fē-lem tehvenī mā-dāme lem tekun fāniyen bi-kulliyetike fī zātī, ve lem tefne mā-dāme lā taḫharu ve lā tetecellā fike zātī bi-şūretin min şuveri esmā 'ī ve şifātī*⁸⁷¹.

El-ma' nā: **Fe-lem tehvenī:** Sen beni sevmezsin. **Mā lem tekun:** Mā-dām ki olmayasın. **Fiyye fāniyen:** Bende fānī olmayasın. **Ve lem tefne:** Daḫı sen fānī olmazsın. **Mā lā tuctelā:** Mā-dām ki zāhir ü āşıkāra olmaya. **Fike:** Sende; ya' nī senün ḥaḳīḳatūnde. **Şūretī:** Benüm şūretüm.

Ya' nī mā-dām ki sen bende fānī olmayasın beni sevmezsin ve mā-dām ki şuver-i esmā vü şifātdan benüm zātum saña mütecellī olmaya, bende fānī olımazsın dimekdür. *Vallāhu a'lem.*⁸⁷² **Rubā'ī:**

[?] ⁸⁷³

Mādām ki fānī ne-şevī 'āşık ne-şevī

⁸⁶⁸ Durum öyleyse, sen bana âşık olmamışsın.

⁸⁶⁹ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁷⁰ O, süslü geline baktı.

⁸⁷¹ Durum öyleyse, zatını tamamen zatımda yok edip fani olmadıkça bana âşık olamazsın. Ayrıca benim isim ve sıfatlarımdan ibaret olan suretim sende zuhur edip tecelli edemedikçe sen bende fani olmazsın.

⁸⁷² Allah daha iyi bilir.

⁸⁷³ Rubainin ilk iki mısraında vezin problemlidir. Üçüncü mısra: [Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilün fa'] ve dördüncü mısra: [Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'il] veznindedir.

Ger dem zenī ez-‘āşıkī şādiķ ne-şevī

Mādām ki men [81a] cilve ne-kerdem ber to

Fānī ne-şevī, be vaşl lāyık ne-şevī⁸⁷⁴

99) فَدَعُ عَنْكَ دَعْوَى الْحُبِّ وَادْعُ لغيرِهِ فَوَازَكَ وَادْفَعُ عَنْكَ غَيْكَ بِأَلْفِي

Fe-da‘ ‘anke da‘va'l-ḥubbi ve'd‘u li-ğayrihi

Fu‘ādeke ve'dfe‘ ‘anke ğayyeke bi'lletī

Da‘: Emirdür, *vede‘a’dan*⁸⁷⁵ *tereke* ma‘nāsına; *vede‘ahur. terekehu*⁸⁷⁶ dimekdür. ‘İnde'l-ba‘z bu şīğanuñ māzisi metrūkdur, lākin taḥfif ile “*Mā vede‘ake*”⁸⁷⁷ kıra‘atı isti‘mālını mü‘eyyiddür. El-ḥubbi'deki **elif lām** izāfetden ‘ivażdur. Ud‘u: Da‘vetden emirdür. Li-ğayrihi'deki **lām ilā** ma‘nāsına. Zāmīr ḥubb'a rāci‘dür. Ğayy: Dālālet ma‘nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *İzā kunte muḥibben li-nefsike ğayre kādirin ‘alā ifnā’ike ve maḥvike fe-da‘ ‘anke da‘vā ḥubbī ve'd‘u fu‘ādeke ilā ğayri ḥubbī ve'dfe‘ ‘anke zālāleke'l-lezī huve*⁸⁷⁸ *kezibuke fī da‘vāke bi'l-ḥişlati'l-letī hiye*⁸⁷⁹ *şidḳuk.*⁸⁸⁰

⁸⁷⁴ Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Fani olmadıkça âşık olmazsın. Aşıklıktan dem vurduğun müddetçe sadık olamazsın. Sana ben tecelli etmediğim müddetçe fani olmayacaksın ve fani olmadıkça da vuslata layık olmayacaksın” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸⁷⁵ Yazmada "وعدول" şeklinde.

⁸⁷⁶ (O) onu terk etti.

⁸⁷⁷ “(Rabbin) seni terk etmedi”. (Duhâ, 93/3)

⁸⁷⁸ Yazmada "لذی هو" şeklinde.

⁸⁷⁹ Yazmada "التي هي" şeklinde.

⁸⁸⁰ Sen bu kadar kendini sevdiğin için bende fani olmaya muktedir değilsen, bana âşık olduğuna dair iddiadan vazgeç, kalbini benim muhabbetimden başka yerlere çağır. Kendini, doğruyu söylemek gibi iyi hasletlerle yalan gibi bozuk inançlardan kurtar!

El-ma' nā: **Fe-da'**: Pes terk eyle. 'Anke: Senden. **Da' va'l-ḥubbi**: Da' vā-yı maḥabbeti. **Ve'd'u**: Daḥı da' vet eyle. **Li-ḡayrihi**: Ol ḥubbuñ ḡayrın[a]. **Fu'ādeke**: Qalbiñi. **Ve'dfe'**: Daḥı def' eyle. 'Anke: Senden. **Ḡayyeke**: Ḡayy ve zālāletini. **Bi'lletī**: Anuñ ile.

Ya' nī çünkü ifnā'-i vücūda kādır degülsin, maḥabbet-i ḥaḳīkī da' vāsını terk idüp qalbūñ andan ḡayrı nesneye da' vet eyle senūñ ḥālūñe muvaffaq [81b] ve mā fi'l-bālūñe muṭābık olan oldur ki bu ma' nāyı ri' āyet eyle, ḡayy [u] ḍalālūñi def' ve da' vā-yı maḥabbetde vāki' olan kizb ü işkālīñi def' ü ref' eyle dimekdür. **Rubā'ī**:

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Ān rā ki temennā-yı [vişāl]em heves est

Gū dest zi cān [şūy] geret dest-res est

Rev dil be dige dih, to cān rā ne-dehī

*To şıdk güzīn ki rāstī mer to bes est*⁸⁸¹

100) وَجَانِبُ جَنَابِ الْوَصْلِ هَيْهَاتَ لَمْ يَكُنْ وَهَا أَنْتَ حَيٌّ إِنْ تَكُنْ صَادِقًا مُتٍ

Ve cānib cenābe'l-vaşli heyhāte lem yekun

Ve hā ente ḡayyun in lem tekun şādīḳan muti.

Ve cānib: Emr-i ḥāzırdur, mufā' ale bābından; *bā'id* ma' nāsınadır. **Cenb**: Nāḥiye ve ṭaraf ma' nāsınadır; *ḡa'ade ilā cenbihi ve ilā cānibihi* dirler *ḡa'ade fī nāḥiyetihi ve fī ṭarafī[hi]*⁸⁸² ma' nāsına. **Cenāb**: *fīnā* ma' nāsınadır; kesr-i fā ile **fīnā**; ḡavālī-i dāra dirler. **Heyhāte**: *Ba'ude* ma' nāsına. **Lem yekun**: *Lem yaḡşul* dimekdür. **Lem yekun**'daki zāmīr fā' il-i müstekin vaşla rāci' dūr. **Ve hā ente**'deki **vāv** ḡāliyyedür. **Hā**: Ḥarf-i tenbīhdür. **In lem tekun**'daki **in** şartıyyedür, cevābı **muti** kelimesidür. **Muti**: *Māte yemūtudan* emr-i ḥāzırdur; **tā'**nuñ ḡāreketi ḡāfiye ri' āyetinden ötüridür.

⁸⁸¹ Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Benim visalimi isteyene de ki: Elinden geliyorsa canından vazgeç. Canından vazgeçemeyeceksin, biliyorum, dolayısıyla madem canından vazgeçemiyorsun en iyisi sen başkasına aşık ol. Sadakatli olmayı seç, bu senin için yeterlidir” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸⁸² O, onun (bir kişinin) yanında ve olduğu tarafta oturdu.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve bâ'id 'an finâ'î'l-vaşli ve maḳāmi'l-ḳurbi; fe-innehu ba'ude ve'fereḳā⁸⁸³ 'an mişlike ve lem yekun huşūluhu leke [82a] bi-lā fenā ve'l-ḥālu enneke ḥayyun bi'l-ḥayātî'l-ḥayvāniyyeti ve'z-zāti'l-cismāniyyeti ve'l-murādātî'n-nefsāniyyeti bi-beḳā'î tilke'l-baḳiyyeti. In kunte şādiḳan fî da'va'l-ḥubbi mut min ḥalvetike li-key taşile ileyye.*⁸⁸⁴

El-ma'nā: **Ve cānib:** Sen ba'id ol. **Cenā[be]'l-vaşli:** Vuşul ḥavālinden. **Heyhāte:** Ba'id oldı. **Lem yekun:** Olmaz; ya'nî vaşl mümkin olmaz. **Ve hā ente:** Hāl ān ki sen. **Ḥayyun:** Zindesin. **İn lem tekun şādiḳan:** Eger sen şādık iseñ. **Muti:** öl.

Ya'nî sen ḥavālî-i vaşla ḳarîb olmağa fe-keyfe ki vaşla senüñ mā beynünde 'azîm mubā'ade ve mufārakat vardur, bu ḥāşıl degüldür. Zîrā vaşl mevt-i irādî ile ve fenā ile olur, sen zindesin, eger şādık iseñ mevt-i irādî ile öl ki ḥayāt-ı ebediyye ile ḥayy olasın ve benüm 'aşḳumda maḥv u fenāya vāşıl ol ki ḥaḳîḳat-i vaşl ne gūne ve ne keyfiyyetdür bilesin dimekdür. *Vallāhu a'lem*⁸⁸⁵. **Rubā'î:**

[Me'ülü mefā'ilü mefā'ilün fa']

Her kes ki temennā-yı vişālem dāred

Der ser heves-i seyr-i cemālem dāred

Gū her ki bemired,ān bebīned rüyem

*V'ān kes ki nemurde'st ḥayālem dāred*⁸⁸⁶

هُوَ الْحُبُّ إِنْ لَمْ تَقْضِ لَمْ تَقْضِ مَأْرَبًا مَنْ الْحَبِّ فَاحْتَرِ ذَاكَ أَوْ خَلِّ خُلَّتِي (101)

Huve'l-ḥubbu in lem taḳzi lem taḳzi me'riben

⁸⁸³ Yazmada "أَوَّلًا" şeklinde.

⁸⁸⁴ Kurb makamından ve vuslat etrafından uzak dur! Muhakkak ki bu vuslat senin gibilerden uzaktır. Senin cisminden ibaret olan varlığın, hayat-ı hayvāniyede diri olup nefsin isteklerinin peşinden koştuğu sürece ve sen fani ve yok olmadıkça vuslat sana hasıl olmaz. Eğer muhabbet iddiasında samimi isen öl de bana ulaş!

⁸⁸⁵ Allah daha iyi bilir.

⁸⁸⁶ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Bana kavuşup cemâlimi görmek isteyene de ki: Benim yolumda ölen benim yüzümü görür ve ölmeyen, rüyasında görür” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

Mine'l-ḥibbi fe'ḥter zāke ev ḥalli ḥulletī

[82b] Huve'l-ḥubbu'daki zamīr şe'n içündür. **Lām:** 'Ahd içündür. **İn lem taḳẓi'**deki **in** şartıyyedür. **Lem taḳẓi:** *Lem temut* ma' nāsınadır. İkinci **lem taḳẓi:** *Ḳazā'*-i ḥācetdendür, cezāsıdır şartuñ; *lem tu 'eddi ḥāceten* dimekdür. **İrb:** **Hemze**'nüñ kesri ve **rā'**nuñ sükünüyla ḥācet ma' nāsınadır. **Hemze** ile **rā'**nuñ fethaları ile daḥı lügatdur. **Me'riben** daḥı ke-zālik ḥācet ma' nāsınadır. **Me'riben** irb'den maşdar-ı mīmīdür. **Ḥibbi:** Kesr-i **ḥā** ile isimdür; ḥabīb ma' nāsınadır. **Zāke**'nüñ müşārun ileyhi mevtdür. **Ḥullet:** Maḥabbet ma' nāsına.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Eş-şe 'nu enne zālike'l-ḥubba ḥubbun in lem temut fīhi lem tu 'eddi ve lem tuveffī ḥāceteke mine'l-ḥibbi, ve'l-āne ente muḥayyerun⁸⁸⁷ beyne emreyn; fe'ḥteri'l-mevte ev ḥalli ḥulletī ve da' da' vā maḥabbetī.⁸⁸⁸*

El-ma'nā: **Huve'l-ḥubbu:** Bu bir maḥabbetdür ki. **İn lem taḳẓi:** Eger ölmezseñ. **Lem taḳẓi me'riben:** Ḥācetüñ bitürmezsin. **Mine'l-ḥibbi:** Maḥbūbdan. **Fe'ḥter zāke:** Yā anı veyā mevti ihtiyār eyle. **Ev ḥalli:** Yāḥud terk eyle. **Ḥulletī:** Benüm maḥabbetümi.

Yā'nī bu bir maḥabbetdür ki ölmeyince maḥbūbdan murāda vāşıl olmazsın ve ḥayāt-ı 'āriyyetiden geçmeyince ḥayāt-ı ebediyye ḥāşıl kılmazsın, yā mevt [83a] ihtiyār eyle yāḥud benüm maḥabbetümi terk eyle dimekdür. *Vallāhu a'lem.⁸⁸⁹* **Rubā'ī:**

[*Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilün fa'*]

'*Aşḳ est ki tā cān ne-dehend ender ū*

Ne-numāyend ender sitemend āteş rü

Yā der reh-i cānāne nişār-i cān kon

⁸⁸⁷ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁸⁸ Durum şöyledir: O muhabbet (benim muhabbetim) öyle bir muhabbettir ki, eğer onun yolunda ölmezsen muradına ve maḥbuba kavuşamazsın. Şimdi sen şu iki şeyden birini seçmekte serbestsin: Ya ölümü seç ya da benim dostluğumdan vazgeç ve muhabbetimi bırak!

⁸⁸⁹ Allah daha iyi bilir.

Yā der reh-i ‘aşk u ‘āşıkī hīç me-pūr⁸⁹⁰

Vaqtā kim nāzım *ḳuddise sirruh* hāzretleri lisān-ı ma‘ şūḳdan zebān-ı ‘āşık ile lāzım u mühimm olan mevāzī‘ -i şübühātı beyān ve mevākī‘ -i muḡālaṭātı rüşen ü ‘ayān eyledi ise lisān-ı ‘āşık ile daḡı vākī‘ olan ḳuşūruñ ‘özrini izhār ü i‘lāna başlayup buyurdılar ki; *ḳāle*.⁸⁹¹

فَقُلْتُ لَهَا رُوحِي لَدَيْكَ وَقَبْضُهَا إِلَيْكَ وَمَا لِي أَنْ تَكُونَ بِقَبْضَتِي (102)

Fe-ḳultu lehā rūḫī ledeyki ve ḳabzuhā

İleyki ve mā lī en tekūne bi-ḳabzatī

Lehā zamīr[i] ma‘ şūḳaya rāci‘ dūr. **Ledā** ile **ledun** ‘inde gibidūr; ḳurb u ḡuzūr ma‘ nāsını ifāde ider, lākin ‘inde ḳurb-ı ‘ām içündür; ḳurb-ı şūrī ve ḳurb-ı ma‘ nevīye şāmildūr. **Ledā** ile **ledun** ḳurb-ı ḡaṣ içündür ancak şūrīye şāmildūr. ‘*İndī mālun* dirler *fī taşarrufī mālun*⁸⁹² ma‘ nāsınadır; ḡāzır ve ḡāyibe şāmil olur, *ledeyye mālun* denilmez, meger ki yānında ḡāzır ve mevcūd ola. **Ve ḳabzuhā**’daki **vāv** ‘atıfedūr. **Ḳabz**: Teveffī ma‘ nāsınadır. **ḳabzuhā** zamīri rūḡa rāci‘ dūr. **Ve mā**’daki **vāv** ibtidā’iyyedūr. **Mā**: İstifhāmiyyedūr. [83b] **Lī**’deki **lām** ihtişāş içündür; *ey şey’un maḡşūşun lī*⁸⁹³ taḳdīrindedūr. **En tekūne**’deki [en] ta‘līl içündür. Zamīr-i **tekūne**: İstifhām için olan **mā**’ya rāci‘ dūr. **Ḳabza**: Binā’-i merrehdūr **ḳabz**’dan; ‘alā vechi’l-isti‘āre ḳudret ve taşarruf ma‘ nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdūr ki: *Fe-ḳultu li’l-maḡbūbeti: İnne rūḫī ‘indeki ḡayru mufāriḳin min bābiki ve ḳabzuhā ve teveffihā mufavvazun ilyeki; iz hiye fī taşrrufiki ve ḳabzatiki.*

⁸⁹⁰ Şārihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Aşkıta, âşık olmak isteyenler candan vazgeçmedikçe kendilerini boşuna ateşe atıp kendilerine zulümetmiş olurlar. Sevgili yolunda ya canından vazgeç ya da aşk ve aşıklık yolunda hiç koşma” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁸⁹¹ Dedi ki...

⁸⁹² Tasarrufum altında olan mal mülküm vardır.

⁸⁹³ Yani, bana özel tahsis edilmiş bir şey.

Ve eyyu şey'in maḥşūşun lī ve mevcūdun 'indī li-tekūne hiye bi-ḳabẓatī ve taṣarrufī fe-eteveffāhā.^{894,895}

El-ma' nā: **Fe-ḳultu:** Ben didüm. **Leḥā:** Maḥbūbeye. **Rūḥī:** Benüm rūhum. **Ledeyki:** Senüñ yanuñdadur. **Ve ḳabẓuhā:** Daḥı anuñ ḳabẓı; ya' nī rūḥuñ ḳabẓı. **İleyki:** Saña mufavvaẓdur. **Ve mā lī:** Ve ne şey' vardur baña maḥşūş ki; ya' nī benüm vardur ki. **En tekūne:** Ol şey' ola. **Bi-ḳabẓatī:** Benüm taṣarrufumda.

Ya' nī ḥazret-i ma' şūḳa benüm ḥakkumda vāḳi' olan kelimāt-ı ḥitāb-engīz ve tenbīhāt-ı 'itāb-āmīzi tamām itdükten soñra 'alā vechi'l-i' tizār cevāba mübāderet idüp aña didüm ki “*fe-subḥāne'l-leẓi bi-yedihi melekūtu kulli şey'in ve ileyhi turce'un*”⁸⁹⁶ muḳtezāsınca benüm rūhum senüñ ḥuẓūruñdadur, “*Allāhu yeteveffā'l- [84a] enfuse ḥīne mevtiḥā*”⁸⁹⁷ müsted'āsınca ḳabẓ u teveffī senüñ taṣarrufuñdadur, benüm neyüm vardur 'adem ü fenādan ğayrı ve ben neye ḳādirüm ḥaṭādan ğayrı, ḳābız u bāsıṭ sensin. Bunları 'āşıḳa nisbet itmek bahānedür, ḳabūl ve 'adem-i ḳabūl senüñ elindedür. ṭā' at u ma' şıyet-i luṭf u ḳahr-nişāna ben niye ḳādirüm ki cān virmekle vaşla lāyık olam. 'İnāyet senden ve bende ne maḳūle pāy-ı ḳudret ola ki kendüligümden senüñ vuşlatuñ ḥalvet gehine yol bulam, hidāyet sendendür dimekdür. *Vallāhu a'lem.*⁸⁹⁸ **Rubā'ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' il]

Guftem ber-i ma' şūḳa ki ey mūnis-i cān

Cānem beberet be dest-i to morden-i ān

Dānī ki be men hīç ne-bāşed cuz hīç

⁸⁹⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁸⁹⁵ Mahbubeye dedim ki: Benim canım senin huzurundadır, kapından hiç ayrılmaz. Ve onun kabzı sana bırakıldı. Yani o senin tasarrufunda ve kabzındadır. Benim neyim var ki, o (canım) tasarrufumda ve kabzımda olsun da onu öldüreyim?

⁸⁹⁶ “Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz”. (Yâsîn, 36/83)

⁸⁹⁷ “Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde uykularında alır”. (Zümer, 39/42)

⁸⁹⁸ Allah daha iyi bilir.

وما أنا بالشّاني الوفاة على الهوى وشأني وفا تأبى سواه سَجِيَّتِي (103)

Ve mā enā bi's-ṣānī'l-vefāte 'ale'l-hevā

Ve še'nīvefā te'bā sivāhu seciyyetī

Ve mā enā'daki mā *leyse* ma' nāsınadır; nāfīyedir. Enā: İsmidir. Bi's-ṣānī: Haberidir mā'nuñ. Evvelki ṣānī ism-i fā' ildir; mubğız ma' nāsınadır; *ṣene 'tuhu*, *ebğāztuhu*⁹⁰⁰ dimekdir. Maşdar[1] *ṣen* ' gelür; ṣīn-i mu' cemenūñ ḥarekātıyla ve nūnuñ sükūnıyla, ve *ṣeneānen* daḥı gelür; nūnuñ sükūnıyla ve fethiyle mehmüzü'l-lāmdur. İkinci ṣānī [84b] *še 'n* dendür; mehmüzü'l-' ayndur, emr ve ḥāl ma' nasınadır. *Mā teḳūlu fī še 'nihl?* dirler *mā teḳūlu fī emrihi ve fī ḥālihl?*⁹⁰¹ ma' nāsınadır. Yā'-i mütekellime muzāf olmuştur. Vefāt: Zıdd-ı ḥayātdur. Vefā: Zıdd-ı ḡadrur, memdūdedür, zarūret-i vezn-içün kaşır olınmışdur. Efāzıl-ı şurrāḥdan kıdvetu'l-' ārifin, 'umdetu'l-muḥaḳḳıḳin eş-Şeyḥ Maḥmūd bin 'Alī el-Ḳāṣānī *ḳuddise sirruh* buyurmuşlardur ki: Egerçi kim tettebbu' itdüğüm nūsaḥuñ cemī' inde vefā lafzı münekkeren vāḳi' olmuştur, lākin nāzım *ḳuddise sirruh* şānāyi' -i bedī' iyyeyi ri' āyet idüp ḥuṣūşan ki şān' at-ı tecnīsde mübālağa vardur, ve lām-ı ta' rīf duḥūlinden bu ḳā' ideye ri' āyet vardur ma' nā-yı maḳşūda ḥalelsüz, ol cihetden münekkeren bulunmasın ḳalem-i nāsiḥden yāḥud li-ḡarażin taḡayyüre ḥaml idüp lām-ı ta' rīf idḥāl eyledüm, ḳannum budur ki tenkīr iḥtiyār idenler te'bā sivāhu seciyyetī cümlesini şıfat tutup muṭābaḳatan ri' āyet içün iḥtiyār eylemişler ola, cāyizdür ki cümle cümle-i müste'nefe ola, şıfat olmaya. *İnteḥā kelāmu's-ṣāriḥ*.⁹⁰² Fi'l-vāḳi' buyurduḳları taḥḳıḳ mürā' at-ı tecnīse [85a] ensebdür, bel ki te'bā ile bile telaffuzda tecnīs-i tām olmağa aḳrebdür, lākin zarf-ı tenkīrde ittifāḳ-ı nūsaḥ daḥı muḳarrerdür.

⁸⁹⁹ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Sevgiliye dedim ki: Ey canımın yoldaşı! Canım senin elinde, ister yaşat ister öldür! Bende hiçten başka hiçbir şey yok, biliyorsun. Beni kendi inayetinle kendine tekrar ulaştır” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

⁹⁰⁰ Ondan nefret ettim.

⁹⁰¹ Onun durumu hakkında ne dersin?

⁹⁰² Şârihin sözü bitmiştir.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Ve lestu enā mubgizani'l-mevte 'ale'l-hevā, ve'l-ḥālu enne şifati'l-vefā'u bi-kulli mā 'ahiduhu ve ḥuluḳī ve seciyyetī te 'bā⁹⁰³ ve temna'u ḡayre'l-vefā'i ma'a'l-ma'şūk.*⁹⁰⁴

El-ma' nā: **Ve mā enā:** Ben degülüm. **Bi's-şānī:** mubgız ü kârih degülüm. **El-vefāte:** Mevti. **'Ale'l-hevā:** Hevā ve 'aşḳda. **Ve şe'nī:** Hāl ān ki benüm emrüm. **Vefā:** Vefādur. **Te'bā sivāhu:** Andan ḡayr[ı]sından ibā ider; ya'nī vefādan ḡayrısından ibā ve imtinā' eyler. **Seciyyetī:** Benüm ṭabī' at ve ḥuluḳum.

Ya' nī ben 'aşḳ u maḥabbetde ölmekden rū-gerdān ve bu ṭarīḳde cān īşār itmekden mu' rız u peşimān degülüm, hāl ān ki benüm ḥālüm 'ahd-ı ezeliye vefā ve vefādan ḡayr[ı]sinden cibillet ve ṭabī' atum ictināb ve ibā eyler dimekdür. *Vallāhu a'lem.*⁹⁰⁵ **Rubā'ī:**

[*Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'il*]

Der dāden-i [cān] kuşād destem be rehet

Uftāde vu dil-dāde vu mestem be rehet

Bā 'ahd-i ezel vefā buved pīşe-i men

*Tā būdeem īn kār perestem be rehet*⁹⁰⁶

وَمَاذَا عَسَىٰ عَنِّي يُقَالُ سِوَىٰ قَضَىٰ فَلَانَّ هَوَىٰ مَنْ لِي بَذَا وَهُوَ بُغْيَتِي (104)

Ve māzā 'asā 'annī yuḳālu sivā ḳazā

Fulānun heven men lī bi-zā ve huve bigyetī

⁹⁰³Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁰⁴ Ben senin aşḳ ve sevgin yolunda ölümünden nefret edici değilim, halbuki benim sıfatım ahdime vefakâr olmahtır. Benim tabiat ve huyum maşukaya (âşık olunan kadın) vefakâr olmaktan başka şeylerden kaçınır.

⁹⁰⁵ Allah daha iyi bilir.

⁹⁰⁶ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu rubai, “Senin yolunda can vermekte gayet cömertim. Senin yolunda deliyim, çaresizim, âşığım. Benim âdetim, ezeli ahdime vefa etmektir. Oldum olalı, senin yolunda bu işe tapar, bunu yaparım” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

Mā: İstifhāmiyyedür. **Zā:** Ellezī [85b] ma‘ nāsınadır, merfū‘ u'l-maḥaldür; ibtidā‘iyyedür, mevşül şılasıyla haberidür mübtedanūñ. ‘**Asā:** Ef‘āl-i muḳāreb[e]dendür; inşā‘-i recā vü muḳārebe içündür mevzū‘ bir kelimedür; ‘**āsā en yuḳāle** taḳdīrindedür; **en** nazarı **kāde**’ye ḳıyāsen ḥazf olunmuşdur. **En yuḳāle:** Mañşübetü'l-maḥal haberidür ‘**asā**’nuñ. [‘**Asā**] ismi mevşüle ‘āyid zamīrdür; ‘*asāhu* taḳdīrindedür. ‘**Asā** ismi ve haberiyle şılasıdır **zā**’nuñ. ‘**Annī:** **yuḳālu**’ya müte‘allıḳdür. **Ḳazā:** *Māte* ma‘ nāsınadır. **Hevā** kelimesinūñ intişabı mef‘ülün leh olmak üzredür. **Men lī**’deki **men** istifhāmiyyedür. **Bi-zā**’nuñ müşārun ileyhi **ḳazā**’dur. **Men lī bi-zā:** *Men yetekfeḫ lī bi-zā?*⁹⁰⁷ taḳdīrindedür. **Ve huve biḡyetī**’deki **vāv** ḥāliyyedür. **Biḡyetī:** Kesr-i **bā** ile murād ma‘ nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Eyyu şey‘ini’l-lezī yutemennā en yuḥbere bihi ‘annī ḡayra en yuḳāle māte fulānun li-ecli’l-maḥabbeti, ve men yetekfeḫ lī bi-zā, ve’l-ḥālu ennehu murādī ve maṭlūbī.*⁹⁰⁸

El-ma‘nā: **Ve māzā:** Ne şey‘dür şol şey‘ ki. ‘**Asā ‘annī yuḳālu:** Benden; ya‘nī benüm ḥaḳḳumda dinilmesi mercüvv ola. **Sivā ḳazā fulānun:** Falān kimse öldi dinilmekten ḡayrı ne recā ve temennā olunur. **Men lī:** Daḡı kimdür benüm için. **Bi-zā:** Bunı mütekeffil [86a] **Ve huve:** Ḥāl īn ki bu ma‘nī ölmek. **Biḡyetī:** Benüm maṭlūbumdur.

Ya‘nī benüm ḥaḳḳumda falān kimse ‘aşḳdan vefāt eyledi dinilmekten ḡayrı ne recā ve ne temennā olmak ihtimālī vardur ve ne bu ma‘nānuñ ḥuşūlini benüm [içün] tekeffül eyler; ḥāl ān ki ‘aşḳda ölmek benüm etemm-i murādum ve ehemmi-i maḳşūd-ı fu‘ādumdur dimekdür. *Vallāhu a‘lem.*⁹⁰⁹ **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘il*]

Lezzet dihedem der ḡam-ı ‘işḳet sitemet

Maḳşūd-ı men est ān ki be-mīrem be ḡamet

Der ‘aşḳ merā eger begüyīki be-mīr

⁹⁰⁷ Kim buna kefil olabilir?

⁹⁰⁸ Benim hakkımda; “Falān kimse sevgiden öldü” denilmesinden başka ne umulabilir ki? Beni, buna (bahsi geçen ölüme) ulaştırmayı üstlenecek kimdir? Zira o şey benim maksat ve isteḡimdir.

⁹⁰⁹ Allah daha iyi bilir.

105) أَجَلٌ أَجَلِي أَرْضَى انْقِصَاؤَهُ صَبَابَةً وَلَا وَصَلٌ إِنْ صَحَّتْ لِحُبِّكَ نِسْبَتِي

106) وَإِنْ لَمْ أَفُزْ حَقًّا إِلَيْكَ بِنِسْبَةٍ لِعِزَّتِهَا حَسْبِي افْتِخَارِي بِتَهْمَتِي

Ecel, ecelī arza'nkizāhu şabābeten

Ve lā vaşle in şahhat li-ḥubbiki nisbeti

Ve in lem efuz ḥaḳḳan ileyki bi-nisbetin

Li-‘ izzetihā ḥasbi'ftihārī bi-tuhmeti

Ecel: Harf-i taşdıkdür; *ne‘am* ma‘nāsına, lākin **ecel** kelimesinüñ taşdıķde isti‘māli *ne‘am*’dan aḥsendür, ve *ne‘am* kelimesinüñ istifhāmda isti‘māli *ece*’den ecveddür dimişlerdür. **Eceli**’deki **ecel**; müddet-i şey’ ma‘nāsınadır, bu maḥalde müddetü’l-‘ ömr dimekdür. Yā’-i mütekellime muzāf olmuşdur. **İnkizā:** Āḥir olmak ma‘nāsınadır, memdüdedür, zarüret-i vezn-içün қаsr olınmuşdur. **Ve lā vaşle**’deki **vāv** ḥāliyyedür. **Li-ḥubbiki**’deki **lām** *ilā* ma‘nāsınadır, **nisbeti**’ye müte‘allıkdür. **Nisbeti:** Fā‘ il[i]dür **şahhat** [86b] kelimesinüñ; **in şahhat nisbeti ilā ḥubbiki** taķdirindedür. **Ḥaḳḳan:** Te’kīdiyyet-i mefhūm-ı **lem efuz** üzre manşūbdur.⁹¹¹ **İleyki:** **Bi-nisbetin** kelimesinüñ müte‘allıķ[i]dür. **Li-‘ izzetihā**’deki **lām** lām-ı ta‘līldür. Zāmīr **nisbet**’e rāci‘dür. **Ḥasbi’ftihārī** cümlesi cümle-i ismiyyedür; **in lem efuz** cevāb[ı]dur, cevābdan **fā**’nuñ ḥazf[ı] zarüret-i vezn-içündür.

Taķdır-i kelām dimekdür ki: *Ne‘am arzā en emüte fi’l-‘işķi, ve’l-ḥālu enne vaşleki [in] lem yeteyesser lī [ve] in şahhat nisbeti ilā ḥubbiki, ve in lem efuz şidḳan bi-tilke’n-nisbeti li-‘ izzetihā fe-yekfīn’ftihārī bi-en ekūne muttehemmen bi-ḥubbiki.*⁹¹²

⁹¹⁰ Aşkın yolunda ettiğin zulüm bana zevk verir. Benim hedefim senin hüznünle ölmektir. Sen bana aşkta öl desen, ben bu sözün için yüz defa minnet duyarım.

⁹¹¹ Yazmada “Te’kīdiyyet üzre manşūbdur mefhūm” şeklindedir.

⁹¹² Evet, aşktan ölmeye razıyım. Halbuki sana kavuşmayıp senin muhabbetine nispetim doğru olursa ve o nispete izzetli ve itibarlı olduğundan dolayı sahip olamazsam bile, senin muhabbetin ile itham olunmakla iftihar etmenin saadeti bile bana yeter.

El-ma' nā: **Ecel:** Belā. **Ecelī:** Benüm 'ömrüm. **Arza'nkizāhu:** Ben rāziyüm ki dükene ol 'ömr. **Şabābeten:** 'Aşqda. **Ve lā vaşle:** Hāl īn ki vaşl dağı müyesser olmaya. **İn şahhat:** Eger şahīh olursa. **Li-hubbiki:** Senün maḥabbetünē. **Nisbetī:** Benüm nisbetüm. **Ve in lem efuz:** Eger fāyiz ve vāşıl olamayacak olursam. **Ḥaḳḳan:** Şıdқан ve ḥufyeten. **İleyki:** Saña. **Bi-nisbetin:** Nisbet ile. **Li-'izzetihā:** Ol nisbetün 'izzetinden ötüri. **Ḥasbī:** Baña kifāyet eyler. **İftihārī:** Benüm ifihārum. **Bi-tuhmetī:** Töhmetüm ile.

Ya' nī ben rāziyam⁹¹³ ki benüm 'ömrüm gāyete ve müddet-i ḥayātum nihāyete vāşıl olup senün rāh-ı 'aşqūnda [87a] ölem ve ṭarīḳ-i maḥabbetünde nā-būd u nā-peydā olam.⁹¹⁴ Hāl ān ki baña vaşluñ dağı müyesser ve dest-i hicrānuñdan dağı ḥalāş muḳadder olmamış ola eger ki senün maḥabbetünē nisbetüm muḥaḳḳaḳ u mu'ayyen ve derece-i 'āşıkīde mertebe-i kemāle muḳarrer ve mübeyyen ola. Zīrā saña 'āşıklık istiḥḳāḳı bi-lā vuşlat dağı olursa 'ayn-ı kemāl, ve senün 'aşqūnda hicrānla cān virmek 'āşık-ı şādıḳa nisbet maḥz-ı vişāldür. Eger bu devlete şıdқан ve ḥaḳīḳat[en] vāşıl ve bu nisbete kemāl-i 'izzet ü 'ulūvv-i menziletten ötüri nā'il olunmaz isem bu töhmet ile iftiḥār baña kāfī ve nāmum beyne'l-'uşşāḳ mezkūr olduğı dağı vāfīdür dimekdür. *Vallāhu a'lem.*⁹¹⁵ **Beyt:**

[*Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'lün*]

Cemāli muşḥafı ḥaḳḳı murādum oldur kim

Müyesser olmaya vaşlı ölem gidem 'āşık

Rubā'ī-i Mollā Cāmī:

[*Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'il*]

Ger nisbet-i 'āşıkī buved rāst merā

Bī-vaşlet eger cān bi-dehem hest revā

Ān nisbet eger hem ne-buved der-ḥor-ı men

⁹¹³ Yazmada "" şeklindedir.

⁹¹⁴ Yazmada "" şeklindedir.

⁹¹⁵ Allah daha iyi bilir.

107) وَدُونَ اتَّهَامِي إِنْ فَضَيْتُ أَسَىٰ فَمَا أَسَاتِ بِنَفْسٍ بِالشَّهَادَةِ سُرَّتِ

Ve dūne't-tihāmī in ẓazaytu esen fe-mā

Ese 'ti bi-nefsin bi's-ṣehādeti surreti

Dūne: 'İnde ma' nāsınadır. Ve⁹¹⁷ **ẓazaytu** bu maḥālde *muttu* dimekdür. **Esā:** Hüzün ma' nāsınadır. **Esā** kelimesinün [87b] intiṣābı temyīziyyet üzredür. **Fe-mā ese 'ti**'deki **mā** nāfiyedür, **tā:** tā ' -i ḥiṭābdur, zamīr-i mütekellim daḥı olmak cāyızdır. **Bi's-ṣehādeti surreti** kelimesinün müte'allik[i]dür. **Surret:** fi 'l-i māzī-i mechül-i müfred-i mü'enneş-i ğāyibedür. Zamīr-i **surret; nefs'**e rāci' dūr.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve 'inde taḥḳīki't-tihāmī bi-ḥubbiki in muttu ḡammen ve ḥuznen fe-mā ese 'ti enti bi-nefsin ce'altihā mesrūreten bi's-ṣehādeti. Ev fe-mā es 'etu enā fī nefsin elletī hiye mātet bi-surūri's-ṣehādeti.*⁹¹⁸

El-ma' nā: **Ve dūne't-tihāmī:** Benüm ittiḥāmum eṣnāsında. **İn ẓazaytu:** Eger ben ölürsem. **Esen:** Esā ve ḥüzn cihetinden. **Fe-mā ese 'ti:** Sen isā 'et itmiş olmazsın. **Bi-nefsin:** Bir nefse ki. **Bi's-ṣehādeti:** ṣehādet ile. **Surreti:** Mesrūr kılındı ol nef. Yāḥud 'adem-i isā 'et kendüye ḥaml idüp **Fe-mā ese 'tu:** Ben isā 'et itmiş olmazam. **Bi-nefsin:** Bir nefse ki. **Bi's-ṣehādeti surreti:** Ṣehādet ile mesrūr kılındı ol nef dimekdür ola.

Yā' nī eger benüm bā' iş-i iftiḥārūm u ' izzetüm ve sebeb-i rif' at ü devletümüz olan senün maḥabbet-i ḥaḳḳatün ile müttehem olmak sa' ādeti benüm ḥaḳḳumda vāḳi' midür, degül midür taḥassüs ü tefahḥuş eṣnāsında ḡam u ḥüzn [88a] cihetinden ölürsem ve bu taleb ḥālinde miḥnet ü elemden helāk olursam sen ki Ḥazret-i ma' şūḳasın isā 'et itmiş olmazsın

⁹¹⁶ Sana âşık olduğuma dair söylentiler doğruysa eğer, sana varmadan ölmesem de revadır. Sana âşık olmak söylentisi bile bana lâyık değil biliyorum ama bana ettikleri bu töhmet bile benim için iftihadır.

⁹¹⁷ Yazmada" " şeklindedir.

⁹¹⁸ İtham edildiğim muhabbetine ulaşma çabası esnasında keder ve üzüntü nedeniyle vefat edersem herhalde sen, şehadetle mutlu ettiğin nefse kötülük etmiş olmazsın. Ya da (demek oluyor ki) herhalde ben, şehadetle mutlu olup vefat eden nefse kötülük etmiş olmam.

bir kimesnenün ki haqqında ol kimse bu talebde öldüğünden⁹¹⁹ ötürü mertebe-i şehadet[e] vuşul ile mesrūr ü şadmān ve derece-i sa‘adet-i ebediyyeye vülūc ü duḡul ile ferruḡ u ḡandān olmuş ola. Yāḡud demek olur ki: Eger tōhmet-i maḡabbet-i ḡaḡīḡāt ile ittihām ki benüm bā‘ iṣ-i iftiḡārumdur anuñ benüm ḡaḡḡumda şıdḡını taleb eşnāsında ḡūzn ü elemden helāk olursam isā‘et ü iḡsār itmiş olmazam bir nefse ki ol bu talebde olduğu-çün mertebe-i şehadet fāyiz olmaḡla mesrūr olmuş oldu. **Rubā‘ī:**

[Meḡ ūlū meḡā‘ ilūn meḡā‘ ilūn fa‘]

Ey ān ki be tōhmet-i ḡamet şādānem

Z’īn devlet u intisāb bes ḡandānem

Ger der ḡamet be ‘aşḡ be-mīrem çe ḡam bih est

*ḡod rā zi gurūh-ı şuhedā mī-dānem.*⁹²⁰

108) أُعَدَّ شَهِيداً عَلَّمَ دَاعِيَ مَنِيَّتِي

وَلِي مَنِكَ كَافٍ إِن هَدَرْتُ دَمِي وَلَمْ

Ve lī minki kāḡin in hederti demī ve lem

U‘ adde şehīden ‘ ilmu dā‘ ī meniyyetī

*Hedere's-sulṡānu deme fulānin dirler ebāḡahu ve abṡalehu*⁹²¹ ma‘ nāsınadır, *ve hedere'd-demu nefsehu* dirler *baṡule*⁹²² ma‘ nāsınadır; lāzımen ve müte‘ addiyyen isti‘ māl olunur; **in hederti demī:** *İn abṡalti demī* dimekdür. **Ve lem u‘ adde'**daki **vāv[88b]** vāv-ı ḡāliyyedür; *lem uḡseb* dimekdür. **Şehīden:** Temyīziyyet üzre manşūbdur. **‘İlmu:** Mübtedādur. **Ve lī minki kāḡin:** *kāḡin lī minki* taḡdīrindedür. **Lī: Kāḡin** kelimesine müte‘ allıḡdür. Müte‘ allıḡ

⁹¹⁹ Yazmada "اوله وكنه ووز" şeklindedir.

⁹²⁰ Ey gaminın tōhmetiyle mutlu olduğum sevgili! Bu talih ve baḡlılık sayesinde çok gülüyorum. Senin aşkında üzüntüden ölürsem ne gam? Bu iyi bir şey aslında, çünkü aşkından ölürsem kendimi şehitler safında bileceḡim.

⁹²¹ Sultan, falan kimsenin kanını heder etti; yanı onun kanını mübah kılıp diyetini iptal etti.

⁹²² Kan heder oldu; yani diyeti ve karşılığı iptal oldu.

müte‘ allakı ile mu‘addem haberidür mübtedānuñ. Cümle⁹²³cezāsıdur şartuñ. **Meniyyet:** *Mevt*⁹²⁴ ma‘ nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *İn lem yeteyesser lī taḥḳīḳu tuḥmeti maḥabbetiki ve muttu fī ṭalebihā ve abṭaltī demī ve lem u‘ adde şehīden fe-‘ ilmuki bi-mevtī kāfīn lī minki.*⁹²⁵

El-ma‘ nā: **Ve lī minki kāfīn:** Benüm için kāfīdür senden. **İn hederti:** Eger mübāḥ kılsañ. **Demī:** Benüm kanımı. **Ve lem u‘ adde şehīden:** Hāl bu ki şehīd daḥı‘ add olunmasam. **‘İlmu dā‘ī meniyyetī:** Benüm mevtümi dā‘ī ‘ ilmüñ.

Ya‘ nī senüñ töhmet-i maḥabbetüñ taḥḳīḳi daḥı müyesser olmayup rāḥ-ı ṭalebde ḥirmān ile önümde dem ü diyyetüm heder ü bi-lā- ‘ ivaḫ ḳatlüm daḥı muḥaḳḳaḳ u muḳarrer olup āḥır āḥır Üveysī melḥūḫ olmak daḥı ber-ṭaraf olup zümre-i şühedādan daḥı ma‘ dūd olmazsam benüm mevtümi dā‘ī olan ‘ ilmüñ baña kāfīdür. Ve bi-lā-diyet maḥrūmen ḳatl olunduğum rıza ve irādetüñle olduğı cihetden bu bī-ḫāre nisbet ecr-i vāfīdür dimekdür. **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ ülü mefā‘ ilün mefā‘ ilün fa‘*]

Ger ḥūn-ı merā mübāḥ [89a] kerdī-cānā

Ne-şumurdī diger bāz zi ḥayl-i şuhedā

İn cümle eger ber ser-i men reft çi bāk-ı men

*‘İlm-i to kifāyet est mer ḥāl-i merā*⁹²⁶

لَدَيَّ لَيُونٍ بَيْنَ صَوْنٍ وَبَذَلَةٍ (109)

وَلَمْ تَسَوْ رُوحِي فِي وَصَالِكَ بَذَلَهَا

⁹²³ Yazmada "ا" "ا" şeklindedir.

⁹²⁴ Yazmada "موت" "موت" şeklindedir.

⁹²⁵ Eger itham edildiğim sevgine kavuşmadan ölürsem ve eger sen benim kanımın dökülmesini reva görüp diyetimi iptal ettikten sonra şehit sayılmazsam benim öldüğümü bilmen benim için kafidir.

⁹²⁶ Ey sevgili! Benim kanımın dökülmesini reva görüp beni şehitler safında saymasan bile yine de korkmuyorum. Bunları bilmen benim için kāfīdür.

Ve lem tesve rūhī fī vişālīki bezlehā

Ledeyye li-bevnin beyne şavnin ve bizleti

Ve lem tesve: Şülâşiden cahd-ı muṭlaḳdur; *ve lem tu'ādil* ma' nāsınadır. **Rūhī:** Fā' il[i]dür **ve lem tesve'nüñ.** **Bezlehā** intişābı mef' ūliyyet ūzredür. **Bezl:** İ'ṭā ma' nāsınadır; *bezel'*ş-şey' e dirler; *a'ṭāhu ve cāde bihi*⁹²⁷ ma' nāsınadır. **Bezlehā** zamīri **rūh'**a rāci' dūr. **Ledeyye:** **Lem tesve'**ye mütē' āllīkdūr. **Bevn:** *Bu'd* ma' nāsınadır. **Bevnin'**deki tenvīn ta'zīm içündür. **Şavn:** *Hifz* ma' nāsınadır. **Bizle:** Kesr-i **bā** ile eşvāb-ı köhneye dirler.

Taḳdīr-i kelām dimekdūr ki: *Ve lem tenfā' ve lem tu'ādil rūhī li'l-bezli fī şadedi vişālīki ledeyye li-ḥaḳaretihā ve 'izzeti vişālīki li-bu'din 'aẓīmīn beyne emerīn maşūnīn*⁹²⁸ *ve beyne emrīn ḥaḳīrīn*⁹²⁹ maṭrūḥ.⁹³⁰

El-ma'nā: **Ve lem tesve:** Müsāvī [ve] mu'ādil olmadı; ya'nī yaramadı. **Rūhī:** Benüm rūḥum. **Fī vişālīki:** Senün vaşluñda. **Bezlehā:** Anı bezl ü 'aṭāya. **Ledeyye:** Benüm ḳatumda. **Li-bevnin:** Kemāl-i bu'd olduğundan ötürü. **Beyne şavnin ve bizletī:** Maḥfūz ile ḥaḳīr ü maṭrūḥ beyninde.

Ya'nī benüm rūḥum senüñ vişāluñ muḳābelesinde [89b] bezl ü i'ṭāya lāyık olur nesne degüldür benüm yanumda, yār yolında bezl ü i'ṭāya şālīḥ olup ḥıfz u şıyānete yarayan şey' ile şıyāb-ı bezle-i maṭrūḥa beyninde bevn ü ba'īd olduğundan ötürü dimekdür. **Rubā'ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilūn mefā' ilū fe' il]

Guftem ber-i ma'şūḳ ki ey dilber-i mā

Cānem be çī erzed ki kunem ber to fedā

Behr-i to ki lāyık ne-buved durr-i yetīm

⁹²⁷ O bir şeyi bezletti; yani onu esirgemedi bol bol verdi.

⁹²⁸ Yazmada "şeklindedir.

⁹²⁹ Yazmada "şeklindedir.

⁹³⁰ Benim hor ve itibarsız olan ruhum, senin masum ve aziz visalin yolunda feda olmaya layık değildir. Çünkü korunmuş bir şeyle, değersiz ve atılmış bir şey birbirine hayli uzaktır.

Yek pāre ḥazef ḥun bekunem hediyye to rā⁹³¹

وَمِنْ هَوْلِهِ أَرْكَانٌ غَيْرِي هَدَّتْ 110)

وَإِنِّي إِلَى التَّهْدِيدِ بِالْمَوْتِ رَاكِنٌ

Ve innī ile't-tehdīdi bi'l-mevti rākinun

Ve min hevlihi erkānu ḡayrī huddeti

Tehdīd: Korkutmaḡ ma' nāsınadır; taḥvīf gibi. *Rekene ileyhi; bi'l-fethi ve rekine ileyhi; bi'l-kesri; māle ileyhi ve sekene*⁹³² dimekdür; *rākinun bi's-ṣarṭi*; sükün[e] māyil ma' nāsına, meşelā bir emre tavṭin-i nefis idüp māyil olmaḡ gibi; nefsün karar-dādesi olup meyl itmek ma' nāsına. **İle't-tehdīdi:** **Rākinun** kelimesine müte' allıkdür. **Bi'l-mevti:** **Tehdīd**'e müte' allıkdür. **Rākinun:** **İnnī**'nün haberidür. **Ve min hevlihi**'deki vāv: Ḥāliyyedür. **Hevl:** Şiddet ve heybet ma' nāsınadır. **Hevlihi** zamīri **mevt**'e rāci'dür, **huddet** kelimesine müte' allıkdür. **Erkān:** Bu maḡalde *a'zā* ma' nāsınadır. **Huddet:** Kesr ma' nāsınadır. **Huddeti:** Fi'l-i māzī-i meḥul-i müfred-i mü'enneş-i ḡāyibedür; *kusiret ve ḡurribet*⁹³³ ma' nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: [90a] *Ve innī mā 'ilun ilā mā tuḡavvifunī ve huve'l-mevtu, ve'l-ḡālu enne min şiddeti[hi] ve heybetihi erkānu vucūdī*⁹³⁴ *ḡayrī ḡurribet ve'nkeseret.*⁹³⁵

El-ma' nā: **Ve innī:** Taḡkīkan. **İle't-tehdīdi:** Korkutmaḡa. **Bi'l-mevti:** Mevt ile. **Rākinun:** Māyilüm. **Ve min hevlihi:** Ḥāl ān ki ol mevtün heybetinden. **Erkānu ḡayrī:** Benden ḡayrının a' zāsı. **Huddeti:** Münkesir u ḡarāb kılındı.

⁹³¹ Sevgiliye dedim ki: Ey sevgilimiz! Sana feda etmek için benim canımın değeri var mı ki? Sana feda etmek için inci tanesi bile kıymetsizdir, ben bu değersiz canımı nasıl sana hediye edeyim?

⁹³² Kāf harfinin üstünüyle harekeli olan *Rekene ileyhi* ve Kāf harfinin kesresiyle harekeli olan *rekine ileyhi* cümleleri; ona meyledip dayandı demektir.

⁹³³ Kırıldı ve yıkıldı.

⁹³⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁹³⁵ Gerçekten ben senin ölümle korkutmana hevesli ve arzuluyum. Halbuki onun (ölümün) zorluğu ve korkusundan, benden başkasının vücudundaki organlar kırılıp harap olmuştur.

Ya' nī mevt ile taḥvīf ü tehdīde ben māyilüm. Ol benüm nefsumüñ qarār-dādesidür, aña tavḥīn-i nefis itmişem, ḥāl ān ki ol mevtüñ ḥavf u ḥaşyetinden benden ğayruñ bünyān-ı vücdı ḥarāb u yebāb ve erkān-ı dil-i pür-derdi nār-ı dehşet ü ḥasret ile pür-süz u ıztırāb kılındı dimekdür. **Rubā'ī**:

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā']

‘āşık ger hemīşe merg rā ḥāhān est

Pes morden u zīsten bedū yeksān est

Ger ehl-i ḥired tersed ez ān mī-şāyed

‘Uşşāk ḥunān nīst ki z’ān tersān est⁹³⁶

ولم تعسني بالقتل نفسي بل لها به تسعني إن أنت أتلقت مُحجتي (111)

Ve lem ta' sifi bi'lkatli nefsi bel lehā

Bihi tus' ifi in enti etlefti muhcti

‘Asf: Yoldan çıkmağa dirler; *māle [ve] ‘adele ‘ani’t-ṭarīkī*⁹³⁷ ma' nāsına, bu maḥalde zūlm ma' nāsınadır. *Es'afehu bi-ḥācetin* dirler *każāhā lehu*⁹³⁸ ma' nāsınadır. **Muhcet**: *Dem* dimekdür; rūḥ ma' nāsına daḥı isti' māl olunur. [90b] maḥall[e] münāsib olan ma' nā-yı aḥīrdür. **Lehā** zamīri **nefs**'e rāci' dūr, **lām**: **Tus' ifi**'ye müte'allıkdür. [**Bihi**] zamīr[i] **katl**'e 'āyiddür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *İn etlefti rūḥī bi'lkatli lem tucāvizī ‘ani’t-ṭarīkī ve lem tazlimī ‘aleyye bi-teḥabbulihā, bel taḳzī lehā ḥāceteḥā fī-zālike'l-katli*.⁹³⁹

⁹³⁶ Hep ölümü talep eden aşık için ölmek ve yaşamak aynı şeydir. Akıllılar ölümden korksa yeridir fakat aşıklar ölümden korkmazlar.

⁹³⁷ O, yoldan çıkmıştır.

⁹³⁸ O, birinin hacetini yerine getirdi.

⁹³⁹ Eğer beni öldürerek canımı yok edersen yoldan çıkıp bana zulmetmiş olmazsın; bilakis o öldürüşle onun (canımın) ihtiyacını gidermiş olursun.

El-ma' nā: **Ve lem ta'sifi:** Sen zulm eylemeszsin. **Bi'l-ḳatli:** Ḳatli ile. **Nefsī:** Benüm nefsume. **Bel lehā:** Bel ki anuñ; ya' nī nefsumuñ. **Bihi:** Bunuñ ile; ya' nī ḳatli ile. **Tus' ifi:** Hācetin bitürürsin. **İn etlefi enti:** Eger sen ḳılursañ. **Muhcetī:** Benüm rūhumı.

Ya' nī eger sen benüm rūhumı itlāf idüp beni zecr-ile öldürseñ baña zulm itmiş olmazsın, bel ki beni ḳatli itmekle āsār-ı hacb-ı ḥalkīden ḥalāş ile ḥācetümi revā vü envār-ı ḥaḳīḳate īşāl ile murādumı edā ve maḳşūdumı ḳazā itmiş olursın⁹⁴⁰ dimekdür. *Vallāhu a' lem.*⁹⁴¹

Rubā' ī:

[*Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā'*]

Bā şad elemlī ū kuşed hezār iḥsān est

V'er ḳatli-i merā ḥukm kunī ber-cān est

Ger cān berī ez ḳayd-ı ten āzāde şevī

*Der 'aşḳ-ı tu īn derd merā dermān est*⁹⁴²

فَإِنْ صَحَّ هَذَا الْقَالَ مِنْكَ رَفَعْتَنِي وَأَعْلَيْتَ مِقْدَارِي وَأَعْلَيْتَ قِيَمَتِي (112)

Fe-in saḥḥa hāze'l-fālu minki rafa' tinī

Ve a' leyti miḳdārī ve aḡleyti ḳīmetī

Minki: Saḥḥa'ya müte' allıḳdür. **İ' lā:** Yüceltmek ma' nāsınadır. **İḡlā:** Bir şey 'uñ kıymetin artırmāḳdur.

⁹⁴⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁴¹ Allah daha iyi bilir.

⁹⁴² O yüz dert ile öldürürse bin ihsandır. Ve de benim öldürülmeme ferman verirsən, bunu canımla kabul ederim. Canı beden kaydından çıkarırsan özgür olursun, senin aşkında bu dert aslında bana dermandır.

Takdîr-i kelâm [91a] dimekdür ki: *Fe-in sahha minki hâza'l-fâlu ellezî tefe 'ellti inâbeten min itlâfiki muhce'ti rafa' tinî min hâzîzi'l-fenâ 'i⁹⁴³ ilâ zurveti'l-beķā, ve a'leyti miķdārî bi-vuşûlî ilâ 'âlemi'l-ķudsi ve aķleyti ķîmetî bi-taťahhurî 'an denesi'l-lebs.*⁹⁴⁴

El-ma' nâ: **Fe-in sahha:** Eger şahîh olursa. **Hâze'l-fâlu:** Bu fâl. **Minki:** Senden. **Rafa' tinî:** Beni ref' itmiş olursın. **Ve a'leyti:** Dağı ziyâde behâlu itmiş olursın. **Miķdārî:** Benüm miķdârımı. **Ve aķleyti:** Dağı yüceltmış olursın. **Ķîmetî:** Benüm kıymetümi.

Ya' nî eger senden benüm haķķumda ricâ olınan nisbet ü temennâ olınan ümniyet ki ol itlâf-ı mühceden 'ibâretdür vuķû' bulursa benî hâzîz-i hâkden evc-i eflâke ref' itmiş olursın ve benüm ķadrümi 'âlî ve kıymetümi ģâlî kılmışsın dimekdür. **Rubâ'î:**

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Ger rāst buved der ģamet īn nisbet u ķāl

V'er murdî merā be 'işve vu ģunc u delāl

Pes kıymet u ķadr-i men çunān efzūdî

*K'ān rā zi şerā tā be-sureyyā'st mişāl*⁹⁴⁵

113) رَضَاكَ وَلَا أُحْتَارُ تَأْخِيرَ مَدَّتِي

وَمَا أَنَا مُسْتَدْعٍ قَضَاكَ وَمَا بِهِ

Ve hā ena musted' in ķazāki ve mā bihi

Rizāki ve lā aĥtāru te' ĥîre muddetî

Ve hā enā'daki **vāv** ibtidā 'iyyedür. **Hā:** Harf-i tenbîhdür. [91b] **Ķazā:** Hüküm ma' nāsınadır, memdûdedür, zarûret-i vezn-içün kaşr olınmuşdur. **Ķazāki** mef' ūlîdür **musted' in** kelimesinüñ. **Ve mā bihi'**daki **mā;** *ellezî* ma' nāsına. **Te' ĥîre:** Me' ūl[i]dür **aĥtāru'**nuñ.

⁹⁴³ Yazmada "رَضَاكَ" şeklindedir.

⁹⁴⁴ Canımı yok etmenden ibaret olan bu senin falın doğru çıkarsa sen beni fena alçaklığından bekanın en üstün seviyesine yüceltirsın, beni kutsal âleme ulaştırarak derecemi yükseltirsın ve vuzuhsuzluğun murdarlık ve kirliliğinden temizleyerek değerimi artırırsın.

⁹⁴⁵ Senin gamında bu bağıllık ve talih varsa işve ve naz ve hileyle beni öldürsen de benim itibar ve kıymetimi öyle bir arttırdın ki onun misali yerden göğe kadardır.

Muddet: Zamāndan bir miqdāruñ ismidür; yā'-i mütekellime izāfet ile bu maḥalde 'ömr dimekdür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve hā enā ṭālibu ḥukmiki bi-mevtī ve mā fīhi rizāki ve lā aḥtāru te'ḥīre muddeti 'ömrī.*⁹⁴⁶

El-ma'nā: **Ve hā ena:** Āgāh ol ki ben. **Musted'in:** Ṭālib ve rāğibüm. **Ḳazāki:** Senüñ ḥukmüñ. **Ve mā bihi:** Daḥı şol andadur. **Rizāki:** Senüñ rızāñ. **Ve lā aḥtāru:** Daḥı ben iḥtiyār itmezem. **Te'ḥīre muddetī:** Benüm ecelümün te'ḥīrini iḥtiyārı.

Ya'nī ben senüñ ḥukmüñ ne ise aña ṭālib, ve rızāñ ne yerde ise aña rāğibem. Eger 'inān-i iḥtiyārum benüm yedüme tefvīz ve zimām-ı iḳtidārum benüm elüme teslīm olınsa ecelümün te'ḥīrini iḥtiyār itmezem dimekdür. **Rubā'ī:**

[*Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'il*]

Men ṭālib-i ḥukm-i toem ey mūnis-i cān

Mā rā be rızā-yı to buved meyl çunān

Der murdenem er merā muḥayyer kerdī

*Te'ḥīr nemī kunem be yek laḥza der ān*⁹⁴⁷

114) وَلِيٍّ بَغَيْرِ الْبُعْدِ إِنْ يُرْمَ بَيِّنَاتٍ

وَعِيدُكَ لِي وَعْدٌ وَإِنجَازُهُ مُنَى

Va'iduki lī va'dun ve incāzuhu munā

Veliyyin bi-ğayri'l-bu'di in yurme yeşbuti

⁹⁴⁶ Benim vefat etmeme karar vermeni ve senin memnun olduğun şeyi arzu ediyorum. Ecelimin ertelenmesini asla tercih etmiyorum.

⁹⁴⁷ Ey canımın hemdemi! Ben senin buyruğuna talibim. Seni memnun etmek benim için o kadar önemli ki benim için öl desen bir an bile gecikmem ve ölürüm!

Va'îd: Şerr ile olan va' de dirler. **Va' d:** Hayr ile şerde ma' an [92a] isti' māl olunur, lākin hayrda isti' māli ekşerdür; *va'edtuhi bi-nef'in ve hayrin*⁹⁴⁸ dirler, *av'adtuhu minhu*⁹⁴⁹ dirler *havveftuhu*⁹⁵⁰ ma' nāsına. *kezā kâle's-şārihu'l-mudaḳḳıku el-Fergānī raḥimeh*⁹⁵¹ *ullāhu te'ālā*.⁹⁵²

Tahḳīk: Mezḳūr **va' d** ile **Va'îd**'üñ' ale'l-ıttırād isti' māl olınduklarına göredür, lākin her bār ki **va' d;** **Va'îd** muḳābelesinde isti' māl olına **va'îd**'üñ isti' māli şerde muhtaş olduğu gibi, **va' d**'üñ daḳı hayrda muhtaş olur; mā naḥnu fihde olduğu gibi. **İncāzuhu:** *Vefā* ma' nāsınadır. **Munā:** *Münye*'nün cem' [i]dür; **münye:** Murād ma' nāsınadır. **Veliyy:** Bu maḥalde muḥibb⁹⁵³ ma' nāsınadır. **Yurme:** *Remā yermī*den şığa-i mechöldür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Tehdīduki lī bi'l-mevti terciyetun ve bişāratun ve incāzu*⁹⁵⁴ *zālike*⁹⁵⁵ *'l-va' di murādu muḥibbin lev yurmā zātuhu bi-kulli miḥnetin ve belā'in yeteşbbetu*⁹⁵⁶ *fīhi bi-ğayri'l-bu' di ve'l-hicrān.*⁹⁵⁷

El-ma' nā: **Va'îduki lī:** Senün baña mevt ile tehdidün. **Va' dun:** Bişārat ve recādur. **Ve incāzuhu:** daḳı ol va' deye vefā itmek. **Munā veliyyin:** muḥibbün murādıdır. **Bi-ğayri'l-bu' di:** Bu' ddan ğayrıya. **İn yurme:** Eger remy olunursa. **Yeşbuti:** Şābit ve dāyim olurdı.

⁹⁴⁸ Ben ona hayır ve menfaat vadettim.

⁹⁴⁹ Onu, (bir şeyden) uyardım.

⁹⁵⁰ Onu korkuttum.

⁹⁵¹ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁵² Bunu, inceden inceye dikkatle araştırıp şerh eden Fergānī -Allah ona rahmet eylesin- söyledi.

⁹⁵³ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁵⁴ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁵⁵ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁵⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁵⁷ Senin öldürmekle tehdit etmen, bana göre bir dilek ve müjdedir. O vaadi tutmak, ayrılık, uzaklık ve hicrandan başka her ne sıkıntı ve belâ okuyla vurulursa yüz çevirmeyip yerinde duran bir aşğın arzusudur.

Ya' nī senüñ baña taḥvīf ü tehdīdün va' d u bişāretdür ve ol va' de vefā itmek muḥibbün murādıdır. Bu' ddan⁹⁵⁸ [92b] ğayrı 'āşık her neye ilkā olırsa şābit ve ber-ķarār olup hīçbir vech-ile yüz çevirmez dimekdür. **Rubā' ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilü fe' il]

Va' d-i to merā be ķahr luṭf est u ' aṭā

Maķşūd muḥibb est ber ān va' de vefā

Her kū ne cefā ki ḡ āhī ān kon be dilem

Ġayr ez dūrī ki dil u cān ber to fedā⁹⁵⁹

115) بِه رَوْحٍ مَيِّتٍ لِلْحَيَاةِ اسْتَعَدَّتْ

فَقَدْ صِرْتُ أَرْجُو مَا يُخَافُ فَأَسْعِدِي

Fe-ķad şurtu ercū mā yuḡāfu fe-es' idī

Bihi rūḡa meytin li'l-ḡayāti'ste' addeti

Fe-ķad'daki fā ta' ķīb içündür. Tā'-i mütekellim şāra'nuñ ismidür. Ercū: Ḥaberidür. Mā: Ellezī ma' nāsınadır. İ's ād: İ' ānet ma' nāsınadır; müsā' ade, mu' āvenet ma' nāsına olduğı gibi. Bihi zamīri mā yuḡāfu'ya rāci'dür. Rūḡa: İste' adde'nin mef' lidür. Li'l-ḡayāti: İste' addet kelimesine müte' allıkdür. İste' addet cümlesi meyt lafzına [şıfat] vāķi' olmuşdur. Ba' z-ı şurrāḡ cümle-i mezkūreyi rūḡa şıfat tutmuşlardur, lākin vechi çendān zāhir degüldür.

Taķdīr-i kelām dimekdür ki: *Lemmā kāne vā' īduki va' den fe-ķad şurtu ercū'l-mevte'l-lezī yuḡāfu minhu ve'l-fevte'l-lezī yuhrebu ' ānhu; fe-a' īnī bi-zālike'l-mevti rūḡa meyyitin kānet musta' iddeten li'l-ḡayāti.*⁹⁶⁰

⁹⁵⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁵⁹ Senin beni kahretmek için verdiğın vaadin bana lütuf ve ihsandır. Fakat sevenin amacı böylesi bir vaadin yerine getirilmesidir. Canım ve gönlüm sana feda olsun! Gönlüme istediğın cefayı yap ama benden asla uzak kalma ve ayrı durma.

⁹⁶⁰ Senin korkutman ve tehdit etmen benim için müjde olunca korkulan kaçılan ölümü ben diler oldum. Öyleyse o ölüm ve yokluk ile, hayata hazır olan bir ölünün canına yardım et.

El-ma' nā: **Feḳad şurtu:** Taḥḳīḳan ben olurum. **Ercū:** Recā ider olurum. **Mā:** Şol şey' ki. **Yuḥāfu:** Ḥavf olunur; ya' nī ḥavf olınan şeyi recā [93a] ider oldum. **Fe-es' idī:** İ' ānet eyle. **Bihī:** Anuñ ile; ya' nī ol ḥavf olınan şey' ile. **Rūḥa meytin:** Bir meyyit rūḥına ki. **Li'l-ḥayāti:** Ḥayāta. **İste' addeti:** Müsta' idd oldı ol meyyit.

Ya' nī taḥḳīḳ ḥalk-ı 'ālem ḥavf eyledükleri nesneyi ben recā ve temennā ider oldum. Sen ki ḥazret-i ma' şūḳasın i' ānet ve meded eyle bir meyyitüñ rūḥına ki ol meyyit ḥayāta müsta' idd oldı dimekdür. **Rubā' ī:**

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fā']

Murden ki ez ū 'ālemyān mī-tersend

Men ṭālib-i ānem digērān mī-tersend

Bā merg ḥayāt-ı ebedī mī-cüyem

*Bā ān ki zi vey cumle cihān mī-tersend*⁹⁶¹

116) وَيَمِنْ بِهَا نَافَسْتُ بِالْحَبِّ سَالِكًا سَبِيلَ الْأَلَى قَبْلِي أَبْوَا غَيْرَ شَرِّعَتِي

Ve bī men bihā nāfestu fi'l-ḥubbi sāliken

Sebīle'l-ulā ḳablī ebev ḡayre şir' atī

Ve bī'deki **bā:** Tefdiye içündür. **Men:** Men-i mevşūledür, manşūbetü'l-maḥal; fi' l-i maḥzūfuñ me' ūlidür. **Bihā**'daki **bā** isti' ānet içündür. **Bihā nāfestu** cümlesi şılasıyla mevşūlūñ zamīri cümleye' āyiddür. Bu daḡı cāyizdür ki **men** nekre-i mevşūfa ola. **Munāfese:** Bir şeyi ḡayr ile 'alā vechi'l-müsābaḳa raḡbete dirler; *nāfestuhu fī keza* dirler *sābaḳtuhu fīhi*⁹⁶² ma' nāsınadır. **Sāliken:** **Nāfestu**'daki zamīrden ḡāldür. **Ulā:** *Ellezi[ne]*

⁹⁶¹ Bu dünyadakilerin korktuğu ölümden ben korkmuyorum ve ona talibim. Tüm dünya ondan korksa da ben ölümden ebedi hayat arıyorum.

⁹⁶² Onunla, bunda yarışım.

ma' nāsına. [93b] **Ḳablī**: **Ebev**⁹⁶³ kelimesine müte' allıkdır. **Ebev**:⁹⁶⁴ İbādan fi' l-i māzī-i cem' -i müzekker-i ğāyibdür; *imtinā'* ma' nāsınadır. **Ġayre**'nün intişābı nez' -i ḥāfiziyyet üzredür; *min ğayri şir'atī* taḳdīrindedür. Yāḥud mef' üliyyet üzre manşūbdur **ebev**'den. **Şir'at**: Sünnet ve tarīkat ma' nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Efdī bi-nefsī el-maḥbūbete ev maḥbūbeten bi'sti'ānetihā sābaḳtu*⁹⁶⁵ *murāğiben fī maḥabbetihā ḥāle kevnī sāliken fī tarīḳi'l-lezī[ne]'mtene'ū ḳablī kulle't-ṭuruḳı*⁹⁶⁶ *illā*⁹⁶⁷ *tarīkatī ve sebīlī*.⁹⁶⁸

El-ma' nā: **Ve bī**: Benüm neḥsüm fedā olsun. **Men**: şol maḥbūbe ki. **Bihā**: Anuñ i' ānetiyle. **Nāfestu**: Ben müsābaḳa eyledüm. **Fi'l-ḥubbi**: Maḥabbetde. **Sāliken**: Sālik olduğum ḥālede. **Sebīle'l-ulā**: Şol kimselerün tarīḳına ki. **Ḳablī**: Benden evvel. **Ebev**: İ' rāz u imtinā' eylediler. **Ġayre şir'atī**: Benüm tarīkatumuñ ğayrından.

Ya' nī benüm cānum ḳurbān olsun şol ma' şūḳaya ki yāḥud bir ma' şūḳaya ki anuñ i' ānet ü imdād ile maḥabbetde ğayrılardan müsābaḳat eyledüm; ḥāl ān ki ben 'uşşāḳ-ı sābıḳından anlaruñ tarīḳine sālik oldum ki anlar şühūd-ı zātī tarīḳinden ğayrdan mümteni'⁹⁶⁹ ve rü-gerdan ve maḥabbet-i ḥāḳīḳiyyeden ğayrı maḥabbetlerden [94a] mu' riż ü pişmān idiler; nitekim benüm tarīkatum daḥı oldur dimekdür. **Rubā'ī**:

[*Mef' ūlū mefā' ilün mefā' ilü fe' il*]

Cānem be fedā-yı ān ki der 'aşḳ merā

⁹⁶³ Yazmada "اوبو" şeklindedir.

⁹⁶⁴ Yazmada "اوبو" şeklindedir.

⁹⁶⁵ Yazmada "سابقه" şeklindedir.

⁹⁶⁶ Yazmada "طرقه" şeklindedir.

⁹⁶⁷ Yazmada "إلا" şeklindedir.

⁹⁶⁸ Yardım ve mededi beni muhabbetle istekle başkalarıyla yarıştıran sevgiliye yahut bir sevgiliye canım feda olsun! O yarışmayı öyle bir yol izleyerek yaptım ki benden öncekiler ondan başka bir yol izlemekten kaçınmışlardı.

⁹⁶⁹ Yazmada "متمنی" şeklindedir.

Kerde zi musābikān-ı meydān-ı belā

Men hem be rehī girifteem pīş ez men

K'ān rāh giriftend heme ehl-i şafā⁹⁷⁰

بِكُلِّ قَبِيلٍ كَمْ قَتِيلٍ بِهَا قُضِيَ أَسَى لَمْ يَفُزْ يَوْمًا إِلَيْهَا بِنَظَرَةٍ (117)

Bi-kulli qābīlin kem qatīlin qazā bihā

Esen lem yefuz yevmen ileyhā bi-naẓrati

Bi-kulli'deki **bā** *fī* ma' nāsınadır. **Qābīl**: Aqvām-ı müteferriqadan cem' olmuş cemā' ate dirler. Ba' z-ı şurrāh, qābīle murahhāmdur, **tā** zarūret-i vezn içündür terhīm olunmuşdur dimişlerdür. **Kem**: Kem-i haberiiyyedür. Mümeyyez qatīldür. **Qatīl**: *Maqtūl* ma' nāsınadır. **qazā bihā vāsiyen**: *Qutile bi'l-maḥabbeti ḥuznen⁹⁷¹* dimekdür. **Esā** lafzınıñ intişābı temyīziyyet üzredür. **Lem yefuz**'daki zamīr-i müstekin **qatīl**'e rāci' dūr. **İleyhā** zamīri maḥbūbeye rāci' dūr.

Takdīr-i kelām dimekdür kī: *Kem maqtūlin qutile fī kulli cemā'atin bi-maḥabbetihā min ciheti'l-ḥuzni ve'l-esā lem yazfar yevmen bi-naẓratin ileyhā.⁹⁷²⁹⁷³*

El-ma' nā: **Bi-kulli qābīlin**: Her cemā' atda. **Kem qatīlin**: Çok maqtūl. **Qazā**: Fevt oldı. **Bihā**: Anuñ maḥabbetinde. **Esen**: Ḥüzn ü ğamdan. **Lem yefuz**: Fāyız ü muzāffer olmadı. **Yevmen**: Bir gün. **İleyhā**: Ol ma' şūqaya. **Bi-naẓrati**: Bu naẓra ile.

Ya' nī bir tayıfede niçe maqtūl ve her sınıfta ' illet-i [94b] ' aşk ile niçe ma' lūl vardır ki endūh-ı ğam ve şiddet-i ḥüzn ile cān virürler, bir gün ḥazret-i ma' şūqaya naẓar ile bermurād ve cemāl-i zātī müşāhedesiyle dil-şād olmadılar dimekdür.

⁹⁷⁰ Aşkta beni bela meydanında savaşanlardan edene canım feda olsun. Ben de benden önce tüm safa ehlinin izlediği yolu izlemek istiyorum.

⁹⁷¹ Sevgi nedeniyle üzüntüden can verdi.

⁹⁷² Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁷³ Her cemaatte nice katledilmiş kimse vardır ki onun sevgisi nedeniyle üzüntü ve ıstıraptan can verdi, o sevgiliye bir gün bir kere bile bakmaya nail olmadı.

Ḥafî buyurulmaya ki bu şol ṭâyifedür ki tevḥîd-i ef'âl u şıfâta vâşıl olup lâkin cezbe-i tevḥîd-i zât müşâhedesine vâşıl olmadın ecel-i müsemması irişüp ol mertebede âḥiret[e] intikâl eylemişlerdür ve ebede'l-ebed ol mavṭın anlarıñ qarargâhıdır. *Ve le-ḳad aḥsene men ḳāl*.⁹⁷⁴ Şi'r:

[Tavîl Bahri: Fa'ülün mefâ'ilün ma'ülün mefâ'ilün]

Ḥalîleyye ḳuṭṭā' u'l-feyāfi ile'l-ḥimā

*Keşîrun, ve erbābu'l-vuşûli ḳalā 'ilu*⁹⁷⁵

Rubā'î:

[Me'ülü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'ül]

Der her ṭarafî zi murde bî-ḥadd u şumār

Ez her cem'î kuşte-i cānān bisyār

Dārend revān bāz neyāyend ey cān

*Der rāh-ı muḥabbet nazarî ez dildār*⁹⁷⁶

وكم في الورى مثلي أماتت صباية ولو نظرت عطفاً إليه لأحيت (118)

Ve kem fi'l-verā mişlî emâtet şabâbeten

Ve lev nazarat 'aṭfen ileyhi le-aḥyeti

Ve kem'deki vāv 'atıfedür. **Kem**: Kem-i ḥaberiyyedür, Mümeyyezi maḥzûf; *raḥale*'dür, **kem raḥale fi'l-verā** taḳdîrindedür. **Fi'l-verā**: *Fi'l-ḥalk* ma' nâsınadır. **Mişlî**: Mümeyyez-i maḥzûfdan bedeldür. **Kem**-i ḥaberiyye mevzi'-i ref' dür; ibtidâ'iyet ile. **Emâtet** cümlesi ḥaberidür mübtedānuñ. Bu daḥı cāyizdürki **kem-i ḥaberiyye** [95a] manşûbetü'l-maḥal

⁹⁷⁴ Şunu diyen ne güzel demiş...

⁹⁷⁵ Kime ait olduğu tespit edilemeyen bu beyit, “Dostlarım! Vatana ulaşmak için çölleri kateden nice insan vardır, ancak onlar arasında amacına ulaşanların sayısı çok az olmuştur” diye Türkçeye çevrilebilir.

⁹⁷⁶ Sevgili yolunda her tarafta sayısız ölü ve her toplulukta canını vermiş olan birçok kişi vardır. Sevgili aşk yolunda onlara nazar kılmıştır ve onlar bu yoldan yaşayarak dönmezler.

meʿ ūl[i] ola **emātet** kelimesinüñ. **Şabābeten** kelimesinüñ intişābı temyīziyyet üzredür. **Ve lev nazarat**'daki **vāv** hāliyedür. **Nazara** ile **emātet**'deki fā' il zamīrleri ma' şūqaya rāci' dūr. **ʿAtfen** kelimesinüñ daḥı intişābı temyīziyyet üzredür, **nazarat** kelimesine meʿ ūlün leh olmak daḥı cāyızdūr. **İleyhi: Nazarat** kelimesine müte' allıkdūr. **Le-aḥyeti: Lev**'ün cevābıdır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve kem reculin fi'l-ḥalkı mişlī emātetil'-ma' şūkatu min ciheti'l-ḥuzni ve ca' alet[hu] meczūben mustağrikan fi bahri'l-aḥadiyyeti ve lev nazarat ileyhi bi-i' ʿā' i'l'-vucūdi'l-ḥaqqānī sāniyen le-aḥyet[hu]*⁹⁷⁷ *ve le-ḥaşale lehu'l-farku ba' de'l-cem' i ve'l-beḳā*⁹⁷⁸.

El-ma' nā: **Ve kem fi'l-verā mişlī:** Daḥı benüm mişlüm ḥalkdan çok kimseyi. **Emātet:** Öldürdi ma' şūka. **Şabābeten:** Şiddet-i ' aşq cihetinden. **Ve lev nazarat:** Hāl ān ki eger nazar eyleyedi Ḥazret-i ma' şūka. **ʿAtfen:** Şefkat u iḥsān cihetinden, yāḥud li-ecli's-şefakati. **İleyhi:** Aña; ya' nī ol maḳtūle. **Le-aḥyeti:** Elbette iḥyā iderdi.

Ya' nī ol maḳlūb-ı dil ü cān ve maḳşūd-ı zümre-i ' aşıḳān benī ādemden benüm mişlüm çok kimseyi öldürdi [95b] farṭ-ı maḥabbet cihetinden; hāl ān ki eger anlara nazar-ı marḥamet ü şefkat ile nazar eyleyeydi anları maḳām-ı istihlākdan ve maḥvden mertebe-i fark u şaḥva getirüp beḳā ba' de'l-fenā şıfatıyla muttaşif kılup ḥayāt-ı ebediyye ile ḥayy ü zinde kılurdi dimekdür.

Ḥafī buyurulmaya ki bunlar şol ṭāyifedür ki cezbe-i ilāhiyyeye ile tevḥīd-i zāta vāşıl olup baḥr-i vicdānda müstağr[aḳ] u müstehlek oldukları[n]dan beşeriyyetleri tedbīrinden ḳalmışlardır. Bunlar şüretleri ile mürde ve ḥaḳīḳatleri ile ḥayy u zindedürler, eger bunlar nazar-ı ḥimāyet-i ilāhiyye ile maḥmī olalardı ol istihlāk ü istiğrākdan ḥalāş olup kümmelīn efrād-ı evliyā gibi beḳā ba' de'l-fenā devletine fāyiz olup şüret cihetinden daḥı şāḥib-i ' aḳl [ü] şabāḥat [u] taşarruf olurlardı dimekdür. **Rubā' ī:**

⁹⁷⁷ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁷⁸ O mahbube benim gibi nice kimseleri üzerek ehadiyet denizinin ortasında batırıp öldürdü. Eğer mahbube ona (mahbuba) tekrar hakkānī varlığını vererek baksı tamamen iḥyā edip onun, ikiliğin kalktığı *beka ba' de'l-fenā*; yani fenadan sonra gelen beka ya da *fark ba' de'l-cem'*; yani cem'den sonra fark mertebesine ulaşma maksadına kavuştururdu.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilūn mefāʿ ilū feʿ ūl]

Bisyār çu men be ʿaşq ān yār bekuşt

Îşān heme ez cān u cihān dest beşust

Bāz er nazārī be ḥāl-i îşān kerdī

Zinde koned îşān ki hemī kuşte durušt⁹⁷⁹

119) إِذَا مَا أَحَلَّتْ فِي هَوَاهَا دَمِي فَنِي ذُرَى الْعِزِّ وَالْعَلِيَاءِ قَدَرِي أَحَلَّتْ

Îzā mā aḥallet fī hevāhā demī fe-fi

Zurā'l-ʿizzi ve'l-ʿalyāʾi ḳadrī aḥalleti

Mā aḥallet'deki mā zāyidedür. Aḥallet: Helâldan fiʿl-i māzî-i [96a] müfred-i mü'ennes-i ğāyibedür, hemze-i ifʿāl caʿl ve vicdān içündür; **Îzā aḥallet**: *Îzā caʿaleti'l-maʿşūḳatu demī ḥelâlen*⁹⁸⁰ dimekdür. **Demī**: Aḥallet kelimesinüñ mefʿulidür. **Fe-fi**'deki **fā**: *Îzā*'nuñ cevābıdır. **Zurā**: Zāl-i muʿcemenüñ zamm[ı] ile zirvenüñ cemʿidür; **zirve**: Aʿlā-ı merātib-i şeyʿedirler. **ʿAlyāʾ**: Feth-i ʿayn ile ve medd ile yüce ve yüksek yer dimekdür; *aʿlā*'nuñ mü'ennesidür. İkinci **aḥallet**: *Hulūl*'den fiʿl-i māzîdür, bunda daḥı hemze-i ifʿāl caʿl ve vicdān içündür; *caʿalethu ḥāllen*⁹⁸¹ dimekdür.

Taḳdîr-i kelām dimekdür ki: *Îzā caʿaleti'l-maḥbūbetu demī ḥelâlen fī maḥabbetihā fe-ḳad aḥallet ḳadrī fī aʿālī maḳāmāti'l-ʿizzi ve evṣalet rutbetī ilā zurā feleli'l-faḥri, ve eyyu mertebetin aʿlā ve aʿazzu min maḳāmi'l-beḳāʾi baʿde'l-fenāʾi, ve ş-şahvi baʿde'l-maḥvi?*

⁹⁷⁹ Sevgili, kendi aşkında benim gibi çok kişiyi öldürdü ve çok kişi benim gibi hayatından ve dünyadan vazgeçti. Fakat sevgili öldürdüklerine bir bakış atarsa onları tekrar diriltir.

⁹⁸⁰ Eğer mahbube benim kanımı helâl kılırsa.

⁹⁸¹ Nüzul ve ikamet ettirdi.

*Subhāne men lā teķūmu'l-ḥādīṣātu li-tecellī nūri celālihi illā bi-teṣbītiḥ*⁹⁸² ve lā yestaķirru'l-kāyinātu bi-ḡuhūri ṣifātin bihi illā bi-te 'yīdih.⁹⁸³

El-ma' nā: İzā mā aḥallet: Kaçan ma' şūka helâl kıldı ise. **Fī hevāhā:** Anuñ maḥabbetinde; ya' nī kendü maḥabbetinde. **Demī:** Benüm kanımı. **Fe-fī zura'l-'izzi ve'l-'alyā'i:** 'İzz ü 'alyānuñ ġāyet-i a' lā maḥalline. **[96b] ḡadrī:** Benüm ḡadrümi. **Aḥalleti:** Hülül ü nüzül iderdi.

Ya' nī kaçan ki ma' şūka kendü ' aşk u maḥabbetinde benüm kanımı helâl kıldı ise benüm ḡadrümi merātib-i a' lānuñ ġāyet a' lāsına ve maḡāmāt-ı sāmiyenüñ kemāl-i a' azz u esmāsına hülül ü nüzül itdürdi dimekdür. *Ve fī hāza'l-beyti nukteun belīġatun lā yaḥfā 'ala'l-mutafaṭṭin.*⁹⁸⁴

Hafī buyurulmaya ki bu şol ṭāyifedür ki ' illet-i vuşlat-ı yār ve sebep-i ḡurbet-i dil-dār olan maḡām-ı *fenā fillāh* tekmilden soñra ' ināyet-i İlāhī bedraḡa-ı rāh-ı kemāl olup *beḡa' billāh* devletine fāyiz olmışdur. **Rubā' ī:**

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Der 'aşk-ı to er ḡūn-ı merā bīni helāl

Der rāh-i ġam er kuşte şevem nīst vebāl

Bā kuşten-ı men ḡadr-i merā efzūdī

*Haddī ki der ān vaşf ba' īd est, müḡāl*⁹⁸⁵

⁹⁸² Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁸³ Mahbube muhabbetinin yolunda benim kanımın dökülmesini helâl kılsa benim kıymetimi izzet derecelerinin en yükseğine hülül ve nüzul ettirip rütbemi iftihar ve gururlanma mertebelerinin en yücesine ulaştırır. “Beka ba' de'l-fenā”; yani fenadan sonra gelen beka ya da “sahv ba' de'l-mahv”; yani mahıvdan sonra *sahv* mertebesinden daha yüce ve yüksek bir mertebe var mıdır? İşte yüceliğinde sınır olmayan O Allah ki, hadiselerin ilāhî nurun bir tecellisi olarak varlığını sürdürmesi ancak yardımıyla gerçekleşir, kâinatın O'nun lütuf sıfatının bir aynası olarak var olması da ancak O'nun gücü ve teyidiyle gerçekleşir.

⁹⁸⁴ Bu beyitte, akıllı ve zeki olanlardan gizlenmeyecek etkili ve güzel nükte bulunmaktadır.

⁹⁸⁵ Sen aşk yolunda benim kanımı helal görsen ve gamından ölürsem bunun vebali yoktur. Sen beni öldürerek kıymetimi öylesine arttırdın ki bunu anlatmakta bir sınırın olması hayaldir.

رَبِّحْتُ وَإِنْ أَتَيْتُ حَشَايَ أَتَيْتُ 120)

لَعَمْرِي وَإِنْ أَتَيْتُ عُمْرِي بِحُبِّهَا

Le-‘amrī ve in etlefu ‘ömrī bi-ḥubbiḥā

Rabiḥtu, ve in eblet ḥaṣāye ebelleti

‘Amr ile ‘ömr; aynūñ fethi ve zammı ile ḥayāt ma‘nāsınadır. Feth-i ‘aynla olan ‘amr ḥāṣṣaten ḳasemde müsa‘meldür. **Le-‘amrī**deki **lām**: lām-ı te’kīd[dü]r. **Amrī**: Muḳsemün bihdür, maḥall-i ref‘de mübtedādur. Lām-ı te’kīd ibtidā içündür; *le-ḥayātī* ma‘nāsınadır. Cümle-i şartıyyeler ḳasemün cevābıdır. **Etlefu**: *Bi‘tu* ma‘nāsınadır; **rabiḥtu** ḳarīnesi-yile. **Bi-ḥubbiḥā**daki [97a] **bā** muḳābele içündür. **Eblet**: *Efnet* ma‘nāsınadır. **Ebellet**: *Ebre‘et* dimekdür. *Belle‘r-raculu min maraḏihi* dirler ḳaçan ki maraḏdan ḳurtulsa. **Bi-ḥubbiḥā**daki ve **eblet** ve **ebellet**deki zāmīrlar ma‘şūḳaya rāci‘dür ki takdīr-i kelām dimekdür ki: *Uḳsimu bi-maḥbūb[et]i in bezeltu biḥā ‘ömrī ve aḥaztu fī muḳabeletiḥi ḥubbehā fe-ḳad rabiḥtu, ve in efneti‘l-ma‘şūḳatu vucūdī ve mā fihā mine‘l-ḳuvā ebre‘ethā min ‘ileli‘n-naḳāyiş⁹⁸⁶ i‘l-mūcibeti li‘l-fenā⁹⁸⁷*.

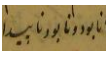
El-ma‘nā: **Le-‘amrī**: Benüm beḳā ve ḥayātum ḥaḳḳı-çün. **Ve in etlefu**: Eger bezl ü şarf idersem. **‘Ömrī**: Benüm ‘ömrümi. **Bi-ḥubbiḥā**: Anuñ maḥabbeti muḳābelesinde. **Rabiḥtu**: Fāyide⁹⁸⁸ itmiş olurum. **Ve in eblet**: Eger fenā ider ise ma‘şūḳa. **Ḥaṣāye**: Benüm vucūd-ı ḳuvāmı. **Ebelleti**: Beni maraḏdan ḳurtarmış olur.

Ya‘nī benüm beḳā ve ḥayātum ḥaḳḳı-çün eger ben ‘ömrümi maḥbūbenün ‘aşḳı muḳābelesinde bezl ü şarf daḥı idersem elbette ben fāyide itmiş olurum. Ve eger ma‘şūḳa benüm vucūd-ı ḳuvāmı iblā vü ifnā ve cesed ü a‘zāmı nā-būd [u] nā-peyda⁹⁸⁹ iderse beni

⁹⁸⁶ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁸⁷ Sevgilimin ḥaḳḳı için, eğer benim ömrümü onun için harcayıp bunun karşılığında sevgi ve muhabbetine nail olursam kâr etmiş olurum. Ve eğer o maşuka benim vücudumu yıpratırsa fena ve yok olmaya sebep olan noksanlıklardan arındırmış olur.

⁹⁸⁸ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁸⁹ Yazmada " " şeklindedir.

naḳāyiş-i⁹⁹⁰ kevnîyye amrāzından ibrā ve ‘avāriż-i bedeniyye eşḳāmından taḥlîş ü incā itmiş [97b] olur dimekdür.

Bu daḥı cāyızdır ki **ve in etleftu ‘ömrī** te’kīd-i mübālağa içün olup cevāb iḳtizā eylemeye, **rabiḥtu** ḳasemün cevābı ola. Bu taḳdırce benüm ḥāyāt [u] beḳam ḥaḳḳı-çün ben senün ḥubbünde elbette sūd-mend oldum eger ‘ömrümi anda itlāf daḥı eyledüm ise dimekdür. **Rubā‘ī:**

[Meḫ ūlū meḫā‘ilün meḫā‘ilū fe‘ūl]

Sevgend be ‘ömr-i men ki der ‘aşḳ-ı velā

Ger [‘ömr] telef kunem şeved sūd merā

Ma‘şūḳa eger vucūd-ı men maḥv koned

Mā rā zi belā-yı du cihān kerde rehā⁹⁹¹

وَأَدْنَىٰ مَنَالٍ عِنْدَهُمْ فَوْقَ هِمَّتِي 121)

ذَلَّلْتُ لَهَا فِي الْحَيِّ حَتَّىٰ وَجَدْتُي

Zeleltu biḥā fi'l-ḥayyi ḥattā vecedtunī

Ve ednā menālin ‘indehum fevḳa himmetī

Zull [ve] zillet zāl-i mu‘ cemenün zammı ile ve kesri ile ḥorluḳ ve ḥaḳīrlük ma‘ nāsınadır. Biḥā'deki bā sebebiyyedür, zamīr ma‘ şūḳaya rāci‘dür. **Ḥayy:** Ḳabīle ma‘ nāsınadır. **Fi'l-ḥayyi:** Zeleltu'ye müte‘allıḳdır. **Ḥattā:** Harf-i ḡāyetdür; *ilā* ma‘ nāsınadır. **Ve ednā menālin'**deki vāv ḥāliyyedür. **Menāl:** Yetişmek ma‘ nāsınadır, bu maḥalde maḳşad ve ḥāl dimekdür. **Vecedtu:** Ef‘āl-i ḳulūbdandır, iki meḫ ūl iḳtizā eylemişdür; meḫ ūl-i evveli zamīr-i mütekellim olan **yā'**dur, meḫ ūl-i şānī[si] bir muḳadderdür ki cümle-i ḥāliyye anuñ

⁹⁹⁰ Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁹¹ Ömrüme ant olsun ki dosta yakınlık yolunda ömrümü telef etsem, zarar deḡil kār ederim. Sevgili benim varlığını mahvederse aslında beni iki dünyadaki başımın belasından kurtarmış olur.

maḳāmına ḳāyim olmuştur; meşelā *mevşūfen* gibi. Takdīr: *Vecedunī mevşūfen bi-hāzihī*⁹⁹² 'ş-şifati.⁹⁹³ [98a]

Dimekdür ki takdīr-i kelām: *Şurt zelīlen beyne ehli'l-ḳabīleti ve hum aşḫābu'ş-şerī'ati ve erbābu't-ṭarīḳati bi-sebebi'l-maḥbūbeti ḥattā vecedtu nefsi beynehum bi-ḥayṣu ednā matlabin 'indehum şāra fevḳa himmeti, ve aḳallu merāmin ledeyhim kāne muntehā ḳaşdī ve muḳtaẓī bi-himmeti.*⁹⁹⁴

El-ma' nā: **Zeleltu:** Ben zelil oldum. **Bihā:** Anuñ sebebiyle; ya' nī ma' şūḳa sebebiyle. **Fi'l-hayyi:** Ḳabīlede. **Ḥattā vecedunī:** ḥattā ki ben buldum. **Ve ednā menālin:** Ḥāl ān ki aḳall-i i mertebe. **'Indehum:** Anlaruñ yanlarında; ya' nī ehl-i ḳabīle yanlarında. **Fevḳa himmeti:** Benüm himmetümüñ mā-fevḳini buldum.

Ya' nī aşḫāb-ı şerī' at u erbāb-ı ṭarīḳat içinde ma' şūḳa sebebiyle zelil ü ḥ'ār ve nā-çiz ü bī-i' tibār oldum, ḥattā bir mertebeye vardum ki anlaruñ yanında şey'-i ḥaḳīr olanı benüm himmetümüñ mā-fevḳi buldum. **Rubā' ī:**

[*Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl*]

Ez behr-i tevellā-yı to ey yār-i cemīl

Geştem be ḳabīle ānḩunān ḥ'ār u zelīl

Ḥod rā be furūtenī ḩunān yāfteem

*K'ān rā ne-buved be ḥ'ārī u 'acz 'adīl*⁹⁹⁵

Vārid: Ḥafī buyurulmaya ki erbāb-ı himmet ü aşḫāb-ı ḥaḳīḳat mebdā-i sülūklerinde ṭarīḳ-i maḳşūda 'ilm muḳteẓāsınca 'azīmet ü taḳvā ile nevāfil-i 'ibādāt ve keşret-i

⁹⁹² Yazmada " " şeklindedir.

⁹⁹³ Nefsimin bu halle muttasıf olduğunu buldum (fark ettim).

⁹⁹⁴ Ben mahbubenin muhabbeti nedeniyle kabilem olan şeriat ehli ve tarikat erbabı arasında hakir ve zelil oldum; o kadar ki, onların en aşağı matlubu benim himmet ve gayretim üstünde olduğu gibi onların katındaki en kıymetsiz maksat da benim en son gayem ve isteğim olmuştur.

⁹⁹⁵ Ey güzel sevgili! Senin dostluğun için kendi akrabalarım rezil olup küçük düştüm. Öyle zillet içine düştüm ki artık ona çaresizlik ve acizlik de denemez.

şavm⁹⁹⁶ [98b] u şalât ile sâlik olurlar, bu mertebede bulunanlara⁹⁹⁷ ehl-i şalâh ve ehl-i takvâ dirler, bunlar halkuñ gözine tamâm görünürler, bunlaruñ dağı sa'y u himmetleri a' māl-i şālihaya iştiğāl olur, ol zamana dek ki ' ayn-ı başiret şāhibi olalar.

Vaktā kim imdād-ı İlāhī ile sâlikūñ dīde-i başireti küşāde olup ' ilmden ' ayna terakķī eyleye, bu dereceden soñra bunlaruñ tarīķ-i maķşūda sülūkları teslīm ü rızā ile olup bu mertebeden bunlara ' ārif ve ehl-i ihlāş dirler, bunlaruñ maţmaḥ-ı naẓarları ' ināyet-i ezeliyyeye olur, kendü ' amellerine ittikā[l]ları olmaz, ve ' amellerinüñ kendü yanlarında ķadr ü i' tibārı kalmaz. Kendülerinden her ne ķadar a' māl-i şāliḥa dağı zāhir olsa yokluk deryāsına atup dāyimā nistīde tururlar. Zühhād günāhdan istiğfār itdükleri gibi bunlar vücūd-ı beşeriyyetden ve andan zuhūr iden⁹⁹⁸ āşār u aḥkāmıdan istiğfār iderler, ve bi'l-cümle bunlaruñ yanında Ḥaķ'dan ğayrınıñ ķadri ķalmaz ve bunlaruñ ' amelleri şer' -i şerīfe raḥne ḥāşıl olmayacak ķadar bunlaruñ dāyimā şıdk u ihlāş ile teslīm ü rızāya ķalışurlar [99a], ekşer-i ' amelleri bāṭınīdür, şeb ü rüz ķalb-i şanevberī ki müte' allıķdūr ķalb-i ḥāķīkiyyeye, anuñ eṭrāfın tolaşurlar gönül kūy-ı yārdur, şāyed ki anda cemāl göreyüz, cılve-gāh-ı dil-dārdur, cāyızdūr ki anda maķşūda ireyüz dirler. Bu ṭāyifenüñ zāhiri bir miķdār perīşāndur halkuñ gözine tamâm görünmezler, ol cihetden ehl-i zāhir ü ehl-i tarīķat zelīl ü ḥ'ār olurlar. Şi'r:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Pīşe-kārı olımaz bu sıfatuñ her nā-bekār

Zāhidā bī-kār olanlar pīşesidūr kār-ı ' aşķ

Varlığı naķdin virüp yokluk metā' ın almayan

Sūd yok sevdādadur bilmez nedür bāzār-ı ' aşķ

Tāc[ı] terk it ḥırkayı ḥarķ it ' aşāyı oda ur

Zāhidā bilmek dilersen neydügin eṭvār-ı ' aşķ

⁹⁹⁶ Yazmada iki kere tekrarlanmaktadır.

⁹⁹⁷ Yazmada iki kere tekrarlanmaktadır.

⁹⁹⁸ Yazmada " " şeklindedir.

O ecildendür ki nâzım *ḡuddide sirruh* ḡazretleri ehl-i ḡabîle beyninde ḡvār u ḡaḡr oldum ve teslîm ü rızâ maḡāmında bir mertebe vardum ki anlar beni bu cihetle ḡvār u ḡaḡr bildiler ve vicdânlarında ne derecede ḡvār u zelîl bildiler ise ben daḡı kendümi eyle buldum, bel ki anlaruñ yanında şey'-i ḡaḡr olan nesneyi ben himmetümüñ mâ-fevḡi buldum buyurdılar. Lâkin bu maḡām muḡlişler maḡāmıdır [99b] hevā-perestler yeri degüldür. Niçe müdde'iler teslîm ü rızâ da' vāsın idüp 'inān-ı ihtiyārlarını nefis ü şeytān yedine teslîm eylemişlerdür. Yemek yemeḡe ḡādir olan namāz kılup oruç tutmaḡa niçün ḡādir olmaya? Maḡlûb u müstehlekler ḡālî başḡadur, mü'min olan şer'-i şerîfden çıḡmaz, fe-keyfe ki taleb-i Ḥaḡḡ da' vāsın idenler mübāḡ ola? *Allahumma erine'l-ḡaḡḡa ḡaḡḡan ve'rzukna't-tibā'ah ve erine'l-bāḡile bāḡilen ve'rzukna'ctinābeh.*⁹⁹⁹

يَرْوِي هَوَانًا مُحَلًّا لِحَدَمَةٍ (122)

وَأَحْمَلْنِي وَهَنًا خُضُوعِي لَهُمْ فَلَمْ

Ve aḡmelenī vehnen ḡuzū'ī lehum fe-lem

Yerevnī hevānen maḡallen li-ḡidmeti

Ḥumûl: Zamm-ı ḡā ile güm-nām olup nazardan sākıḡ olmaḡa dirler. **İḡmāl'**deki hemze-i if'āl ca' l içündür. **Vehn:** Zā' f ma' nāsınadır. **Ḥuzū'ī:** Tevāzu' ve tezellül dimekdür. **Hevān:** Zillet ma' nāsınadır. **Aḡmelenī**nüñ fā' ili **ḡuzū'ī**dür. **Vehnen** kelimesinüñ intişābı mef' ülün leh olmaḡ üzredür, bu daḡı cāyızdır ki intişābı temyiziyyet üzre ola. **Lehum** zamîri ile **fe-lem yerevnī**'deki zamîr-i müstekin ehl-i ḡabîleye rāci'dür. **Bī**'deki **bā** ilşāk içündür, **hevānen** kelimesine müte' allıḡdır. **Maḡallen:** Mef' ül-i şānîsidür **yerevnī**nüñ.

Takḡir-i kelām dimekdür ki: *Esḡaḡanī 'an dereceti'l-i' tībārī ḡuzū'ī ve tezellulī [100a] l-hāzihi't-tāyifeti li-ecli'z-za' fī ev min ciheti'z-za' fī fe-lem yerevnī li-ecli'z-zilleti'l-lāḡiḡati bī ev [min] ciheti'z-zilleti'l-mulāşıḡati bī maḡallen li-ḡidmetin.*¹⁰⁰⁰

El-ma' nā: **Ve aḡmelenī:** Beni bī-nām u nişān eyledi. **Vehnen:** Zā' fdan öturi, yāḡud za' f cihetinden. **Ḥuzū'ī lehum:** Benüm anlara tevāz' u tezellülüm; ya' nī ehl-i ḡabîleye. **Fe-lem**

⁹⁹⁹ Allah'ım! Bizlere, hakkı hak gösterip ona tabi olmayı, bātılı da bātıl gösterip ondan yüz çevirmeyi nasip eyle.

¹⁰⁰⁰ Benim zayıflıḡım nedeniyle ya da zaifliḡım cihetinden bu fırkaya karışı tevazu, horluk ve tezellülüm itibarımı öyle düşürdü ki, onlar beni, horluḡım nedeniyle ya da bana ârız olan horluk bakımından hizmete layık görmediler.

yerevnī: Beni görmediler. **Hevānen:** Baña mülāşık olan zilletden ötüri, yāḥud zillet cihetinden. **Maḥallen:** Maḥal görmediler. **Li-ḥidmeti:** Ḥidmete.

Ya' nī ehl-i ḳabīleye za' f cihetinden yāḥud li-ecli'z-za' f itdügüm tevāzu' [u] meskenet beni derece-i i' tibārdan sāḳıṭ kıldı ve baña 'ārız u mülāşık olan zillet cihetinden yāḥud zilletden ötüri beni ḥidmete lāyık u maḥal görmediler dimekdür. **Rubā'ī:**

[Meḥ' ūlū meḥā' ilū meḥā' ilū fe' ūl]

Ez za' f-ı ḡam-ı 'aşḳ-ı to ey māye-i nāz

Ber murde [vu] ḥay numūdeem 'acz u niyāz

Z'ān rüy zelīl u ḥ'ār ne pindārendem

Tā rüy-ı der-i ḳubūr kerdend ferāz¹⁰⁰¹

وَمِنْ دَرَجَاتِ الْعِزِّ أَمْسَيْتُ مُخْلِداً إِلَى دَرَكَاتِ الدَّلِّ مِنْ بَعْدِ نَحْوَتِي (123)

Ve min derecāti'l-'izzi emseytu muḥliden

İlā derekāti'z-zullī min ba' di naḥvetī

Ve min'deki vāv 'atıfedür. **Derece** ile **dereke** ikisi daḡı menzilet ü mertibe ma' nāsınadır. Ġāyet-i rif'at u 'ulüvv ile muttaşıf olan menzile[ye] **derece** dirler. Ve sefālet [100b] ü nüzül ile muttaşıf olan menzileye **dereke** dirler. **İḥlād:** Meyl ma' nāsına; *aḥlede ilā fulānin* dirler *māle ileyhi*¹⁰⁰² ma' nāsına, *ve minhu ḳavluhu te'ālā:* " *Ve lākinnehu aḥlede ila'l-arzī*".¹⁰⁰³ **Muḥliden** lafzınıñ intişābı ḥāliyyet üzredür. **Naḥvet:** Tekebbür ü ta'azzum ma' nāsınadır.

¹⁰⁰¹ Ey nazlı sevgili! Senin aşkının verdiği hüzünden ölü ve diri herkesten yardım istedim ve onlar beni öylesine hakir ve küçük gördüler ki mezarların kapısını bana açtılar.

¹⁰⁰² Falan kimse birine saplandı; yani ona meyletti.

¹⁰⁰³ Allahu Teālā'nın buyurduğu "Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı" (A'râf, 7/176) mealindeki ayet-i kerime bu kabildendir.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve mine'l-maḳāmātī'l-‘āliyeti habaṭtu māyilen ilā derekāti'z-zulli ba‘de en kuntu beynehum şāḥibe naḥvetin ve mālīke miknetin.*¹⁰⁰⁴

El-ma‘nā: **Ve min derecātī'l-‘izzī:** Daḥı ‘izz ü cāh dereceleri[n]den. **Emseytu:** Giceledüm. **Muḥliden:** Māyil olduğum hālde. **İlā derekāti'z-zulli:** Züll ü meskenet derekelerine. **Min ba‘di naḥvetī:** Tekebbür u te‘āzumdan soñra.

Ya‘nī ben cāh [u] vaḳār ve naḥvet ü i‘tibār şāḥibi iken bir muḳtezā oldı ki derecāt-ı ‘izz ü cāhdan derekāt-ı zille ve meskenete māyil, ve hubūṭ ü nüzül eyleyüp anda ḳarār ṭutdum dimekdür. **Rubā‘ī:**

[Me‘ūlü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘ūl]

Zān pes ki budem ḳarīn-i şad ḥaşmet u cāh

Kerdem derekāt-ı zilletem menzilgāh

Ez ‘izz u şeref meyl be zillet kerdem

*Der ‘aşḳ-ı to ey ḥāl-i dilem rā to guvāh*¹⁰⁰⁵

124) فلا باب لي يغشى ولا جاء يرتجى ولا جار لي يحمي لفقْدِ حِمِّي

Fe-lā bābe lī yuḡşā ve lā cāhe yurtecā

Ve lā cāre lī yuḥmā li-faḳdi ḥamiyyetī

Ġaşıyehu: *Etāhu* dimekdür. **Yurtecā:** *yurcā* ma‘nāsınadır. **Yuḥmā:** *Yuḥfaẓ* dimekdür. **faḳd:** Yitmek [101a] ma‘nāsınadır. **Ḥamāhu:** *Defē‘a ‘anhu*¹⁰⁰⁶ dimekdür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *İzā kāne'l-emru kezā*¹⁰⁰⁷ **Şi‘r:**

¹⁰⁰⁴ Onlar arasında makam ve rütbe sahibiyken, zillet ve acizliğe yönelerek yüksek makamlardan aşağı indim.

¹⁰⁰⁵ Vuslatta bin türlü servet ve mülke sahip iken, zillet kuyularında mesken tuttum. Ey benim halimden haberdar olan sevgili! Ben senin şeref ve büyüklüğünden zillate meylettim.

¹⁰⁰⁶ O, onu savundu.

¹⁰⁰⁷ Durum öyleyse...

[Tavîl Bahri: Fa' ülün mefā' ilün fa' ülün mefā' ilün]

Fe-lā bābe lī tu 'tā ileyhi li-ḥācetin

Ve lā cāhe lī yurcā bihi rāḥatun minnī

Ve lā cāre lī yuḥmā 'ani'l-cevri ve'l-belā

*Ḥamiyyetuhu fi'l-aşli mefḵūdetun minnī*¹⁰⁰⁸

El-ma' nā: **Fe-lā bābe lī:** Benüm için bāb yokdur; ya' nī benüm kapum yokdur ki. **Yuğşā:** Geline; ya' nī aña geleler. **Ve lā cāhe:** Dağı benüm manşibum yokdur ki. **Yurtecā:** Recā vü ümīd olına; ya' nī benden menfa' at ola. **Ve lā cāre lī yuḥmā:** Dağı benüm ḥimāyet olunur komşum yokdur. **Li-faḵdi ḥamiyyetī:** Benüm ḥamiyyet ü 'izzetüm mefḵūd olduğundan ötüri.

Ya' nī ben ehl-i kabīle beyninde cāh u naḥvet şāḥibi iken sulṭān-ı maḥabbet beni fenā vü zillet vilāyetine ḥākim ü emīr idüp ben dağı anuñ emriyle zillet-i 'aşkı kendüme 'izzet bilüp bu maḵāmı ihtiyār eyledüm. Ehl-i kabīle recā eyledükleri aḥvāl ü evşāf bi'l-küliyye benden müntefī olmuşdur. Benüm ne bābum vardır ki nef' ümīdiyle aña tereddüd eyleyeler ve ne cāh u manşibum vardır ki anuñ vāsıtasıyla benden recāları ola ve ne bir ḥimāyet olunur cārum vardır ki ğayret ü ḥamiyyet muḵteżāsınca ḥimāyet olına. Zīrā ki benden naḥvet ü ḥamiyyet [101b] ma' düm u nā-būd ve nāmūs u ğayret mefḵūd u nā-mevcūd olmuşdur dimekdür. **Rubā'ī:**

*[Mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün]*¹⁰⁰⁹

Bī-ḥanumān u cāh u şeref sāḥt ğam merā

Kerde'st bī-ḥamiyyet u ğayret elem merā

Çīzī zi māl u cāh u ḥamiyyet ne-bāşedem

¹⁰⁰⁸ Kaynağını tespit edemediğimiz bu beyitlerin şârihe ait olduğunu düşünmekteyiz. Bu beyitler şu şekilde Türkçeye çevrilebilir: Benim ne kapım var ki ona bir hacet için dayanılsın. Benim ne makam ve mevkiim var ki onun vasıtasıyla benden kurtulmak rica olunsun. Benim ne komşum var ki benim için eziyet, zulüm, gam ve kederden korunsun ve saklansın. Zira benim hamiyetim ve gayretim tamamen fena buldu.

¹⁰⁰⁹ Bu vezin rubai vezni değildir.

كَأَنَّ لَمْ أَكُنْ فِيهِمْ خَطِيراً وَلَمْ أَزَلْ لَدَيْهِمْ حَقِيراً فِي رَحَائِي وَشِدَّتِي 125)

Ke'en lem ekun fihim ḥāṭiren ve lem ezel

Ledeyhim ḥaḳīren fī rehā'ī ve şiddetī

Ke'en: Hurūf-ı müşebbehedendür; tahfif olınmağın 'ameli ibtāl olınmışdır. **Ḥaṭīr:** Qadr ü menzilet şāḥibi dimekdür, *reculun ḥāṭīr* dirler *zū ḳadrin ve menziletin*¹⁰¹¹ ma' nāsınadır. **Reḥā:** Feth-i rā-yla si'at-ı 'ayş ma' nāsınadır. **Şiddet:** *Reḥā* huñ zıddıdır; zīḳ-i 'ayş ma' nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Kuntu ḳable hāzā şāḥibe i'tibārin 'indehum fe-şurtu'l-āne*¹⁰¹² *beynehum zelīl[en] ke-ke'ennī lem ekun ledeyhim zā ḳadrin ebden, bel lem ezel 'indehum zelīlen ḥaḳīren fī rehā'īl-ayş ve şiddeti[h].*¹⁰¹³

El-ma' nā: **Ke-en lem ekun:** Güyā ki ben olmadum. **Fihim:** Anların içinde. **Ḥāṭiren:** Qadr ü i'tibār şāḥibi. **Ve lem ezel:** Daḥi ben zāyil olmadum. **Ledeyhim:** Anların yanında. **Ḥaḳīren:** Ḥaḳīr olmaḳdan. **Fī rehā'ī:** Vüs'atım zamānında. **Ve şiddetī:** Daḥi muzāyaḳam zamānında.

Ya' nī 'aşḳ-ı yārdan ben zillet ihtiyār itmezden [102a] evvel ol beyne'l-emşāl cāh u celāl şāḥibi iken şimdi bir ḥāle vardum ki güyā bunların içinde hīç bir zamānda ḳadr [ü] menzilet şāḥibi degül idüm, daḥi bunların beyninde ḥaḳīr ü zelīl olmaḳdan ḥālī olmadum gerek vüs'at gerek muzāyaḳam zamānında dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹⁰¹⁴ **Rubā'ī-i Cāmī:**

¹⁰¹⁰ Gam beni evsiz ve barksız, beş parasız etti. Elem ve endişe ise beni gayretsiz ve sabırsız etti. Mal mülk, sabır ve servet adına bana ait hiçbir şey yok ki hırsızlar ve haramiler menfaatleri için bana saldırırlar.

¹⁰¹¹ Kadri ve payesi büyük bir adam.

¹⁰¹² Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰¹³ Ben daha önce onlar (tarikāt ehli) arasında itibarlı biriydim, fakat şimdi hakir ve zelil oldum. Sanki ben bolluk ve genişlikte olsun mihnet ve zorlukta olsun, onlar arasında kadri kıymeti büyük olmadım ve sanki bunlar arasında hor ve hakir olmaktan hālī olmadım (sanki onlar arasında her zaman hor ve hakir oldum).

¹⁰¹⁴ Allah daha iyi bilir.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilūn mefāʿ ilū feʿ ūl]

Gūyā ki nebūdeem derīn kavm-i ḥaṭīr

Gūyā ki heme ʿōmr fakīrīm u ḥaḳīr

Der nīkī vū der ferāḥam der heme ḥāl

Dānend merā zelīl u bī-ḥāre esīr¹⁰¹⁵

126) فَالْوَقِيلَ مَنْ تَهْوَى وَصَرَّحْتُ بِاسْمِهَا لَقِيلَ كُنَى أَوْ مَسَّهُ طَيْفٌ جِنَّةً

Fe-lev kīle men tehvā ve şarraḥtu bi'smihā

Le-kīle kenā ev messehu ṭayfu cinneti

Tehvā: *Tuḥibb* maʿ nāsinadur. **Şarraḥtu:** *Azhartu* dimekdür. **Taşrīḥ:** Kināyetüñ zıdd[1]dur; *kennā ʿan şey* ın dirler, *seterehu*¹⁰¹⁶ maʿ nāsinadur. Kināyet daḥı bundandır. **Bi'smihā**'deki zamīr maʿ şūḳadan ʿibāretdür; **men** lafzına rāciʿdür. **Le-kīle:** [Lev]'üñ cevāb[1]dur. **Kenā**'deki zamīr-i müstekin **şarraḥtu**'daki zamīr-i mütekellime rāciʿdür. **Ev messehu:** *Ev aşābehu* maʿ nāsinadur. **Messehu** zamīr[i] daḥı aña rāciʿdür. **Ṭayf:** *Vesvese* maʿ nāsinadur; *ḳavluḥ:* “*İzā messehum*¹⁰¹⁷ *ṭāʿifun*¹⁰¹⁸ *mineʿş-şeyṭāni*”¹⁰¹⁹ *ve ḳuriʿe ṭayf; messethum lemmetun ve vesvesetun minhu*¹⁰²⁰ dimekdür. **Cinnet:** Cinn maʿ nāsinadur. *Ḳavluḥ:* “*Mineʿl-cinneti veʿn-nās*”,¹⁰²¹ *mineʿl-cinni veʿl-ins* dimekdür. **Ev messehu ṭayfu cinneti:**

¹⁰¹⁵ Sanki ben bu kıymetli kavim arasında hiç olmamışım ve sanki ömür boyu hep fakir ve beş parasız gezmişim. Ben bu hâlimle, (sevgili yolunda her şeyimi kaybederek) aslında çok iyi ve ferah bir durumdayım.

¹⁰¹⁶ O, onu (o şeyi) gizledi.

¹⁰¹⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰¹⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰¹⁹ “Kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman”. (Aʿrâf, 7/201)

¹⁰²⁰ (طائف: Tāʿif kelimesi) طيف: Tayf şekilde de okunmuştur. Bu kıraate göre anlam şöyle olur: Kendilerine ondan (şeytandan) bir vesvese ve kuruntu dokundu.

¹⁰²¹ “Cinlerden ve insanlardan”. (Nâs, 114/6)

Ev *aşābehu lemmetun ve vesvesetun mine*¹⁰²² [102b] *ş-şeytān*¹⁰²³ taḳdīrindedür. Bu daḫı cāyızdır ki ṭayf ḫayāl ü eşer ma‘nāsına olup **cinnēt** *cunūn* demek ola; *ḫavluḥ*: “*Mā bi-şāḫibikum min cinnetin*”¹⁰²⁴ *mā bi-şāḫibikum min cunūn* dimekdür. Bu taḳdīrce **ev messehu** [ṭayf]; *ev aşābehu ḫayāl* demek olur.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe-lev su ‘ile minnī men tuḫibbu ente? Ve şarraḫtu enā bi’smi’l-maḫbūbeti le’stub‘ide minnī ḥāza’l-ma‘nī ve ḫīle: Serre ve kennā ev kezebe bi-işābti lemmetin mine-ş-şeytān ev eşābehu cunūnun yetekellemu bi-mā lā ya‘nīh.*¹⁰²⁵

El-ma‘nā: **Fe-lev ḫīle**: Eger dinilse. **Men tehvā**: Kimi seversin? **Ve şarraḫtu**: Ben daḫı taşrīḥ eylesem. **Bi’smihā**: İsmiyle ma‘şūḫayı. **Le-ḫīle**: Elbette derler ki. **Kenā**: Kināye eyledi; ya‘nī gizledi. **Ev messehu**: Yāḫud işābet eyledi; ya‘nī ‘āşıḳa. **Ṭayfu cinneti**: Vesvese-i şeytāniyye, yāḫud mekr [ü] cünūn.

Ya‘nī eger baña sorulursa ki kimi seversin? Ben daḫı Ḥazret-i ma‘şūḫayı ismiyle taşrīḥ eylesem, elbette sırr u iḥfā eyledi dirler yāḫud vesvese-i şeytāniyye ile kizb eyledi ve yāḫud memkūr ü mecnūndur yāve söyledi dirler dimekdür. **Rubā‘ī**:

[*Mef‘ūlü mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘*]

*Porsend eger ki ey [dil-i] dīvāne*¹⁰²⁶

Ez behr-i ki geşteī çunīn dīvāne

Men gūyemişān şarīḥ mī-gūyendem

[103a] *Pinhān bekuned yā ki şode dīvāne*¹⁰²⁷

¹⁰²² Yazmada iki kere tekrarlanmaktadır.

¹⁰²³ Ya da kendilerine şeytandan bir vesvese dokundu.

¹⁰²⁴ “Arkadaşınız Muhammed’de cinnetten eser yoktur”. (Sebe’, 34/46)

¹⁰²⁵ Eğer bana; “sen kimi seviyorsun” diye sorulsa da ben mahbubenin ismini açıklasam, inanılmayıp “ona şeytandan bir kuruntunun dokunması sebebiyle kinaye yapıp yalan söylüyor ya da ona delilik dokundu ve kendini ilgilendirmeyen şeyleri konuşur oldu” denilecekti.

¹⁰²⁶ Yazmada “*Ferzāne*” şeklindedir.

¹⁰²⁷ “Ey çılgın gönül kimin için böylesine deli oldun?” diye sorduklarında ben onlara açık açık (sevgili için diye) cevap veririm fakat onlar bana “O delirmiştir ve bunu gizlemeye çalışıyor” derler.

ولو عَزَّ فِيهَا الدُّلُّ مَا لَدَى بِي الْهُوَى ولم تَكْ لولا الحُبُّ فِي الدَّلِّ عَزَّتِي (127)

Ve-lev 'azze fīha'z-zullu mā lezze biye'l-hevā

Ve lem teku levla'l-ḥubbu fi'z-zulli 'izzetī

‘Azze: Nedere ma‘ nāsınadır; nādiru'l-vucūd dirler. Fīhā: Fī ḥubbiḥā dirler. Mā lezze'deki mā nāfiyedür. Lezze: Ṭābe ma‘ nāsına.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lev nedere ve'mtene'a'z-zullu fī ḥubbiḥā mā ṭābe liye'l-işku ve'l-hevā, ve [lev]le'l-ḥubbu le-mā kāne fī zilletī 'inde'l-ḥalkı 'izzetī 'inde'l-maḥbūbeti.*¹⁰²⁸

El-ma'nā: **Ve-lev 'azze:** Eger 'azīz ü nādir olaydı. **Fīhā:** Anuñ 'aşkda. **Ez-zullu:** Zül ü meskenet. **Mā lezze:** Lezīz ü ṭayyib olmaz idi. **Biye'l-hevā:** Baña maḥabbet. **Ve lem teku:** Daḥı olmaz idi. **Levla'l-ḥubbu:** Eger maḥabbet olmayaydı. **Fi'z-zulli:** Züll ü meskenetde. **'İzzetī:** Benüm 'izzetüm.

Ya'nī eger 'aşk u maḥabbet-i dil-dārda zillet ü ḥ'ārī ve meşakḳat-i şūrī nādir ü kem-yāb olaydı baña 'aşk lezīz ü ṭayyib olmaz[d]ı. Zīrā ki erbāb-ı 'aşkuñ lezzeti zilletde ve rāḥatı meşakḳatdedür. Ekser-i evkātı belāda güzerān olduğı-çün 'aşka mu'tād olup derd ü maḥabbet anlara nisbet lezīz ü ṭayyib olmışdur. Ve eger maḥabbet olmayaydı benüm 'izzetüm zillate ve yār yanında sa'ādet [103b] ü miknetüm beyne'l-ḥalk meskenet ü meşakḳate maḳ'ūr olmazdı dimekdür. Ba'z-ı şurrāḥ 'azze¹⁰²⁹ lafzını *fakd* ile tefsīr itdüklerinüñ vechi zāhir degüldür. *Vallāhu a'lemu bi's-savāb.*¹⁰³⁰ **Rubā'ī:**

[Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilün fa']

¹⁰²⁸ Eğer onun (mahbubenin) muhabbetinde zillet nadir ve imkânsız olsaydı, aşk ve hevâ hoşuma gitmezdi ve eğer muhabbet bulunmasaydı benim halk arasında olan zilletim mahbubenin katında izzet ve hürmetim olamazdı.

¹⁰²⁹ Yazmada "عزّ" şeklindedir.

¹⁰³⁰ Allah, doğruyu daha iyi bilir.

Der ‘aşk eger ‘izz u huzūrem būdī

Lezzet nebodī der ān merā, gam būdī

Ger ‘aşk neşod hāşil-i ‘uşşāk ey dil¹⁰³¹

128) وَصِحَّةٌ مَجْهُودٍ وَعِزٌّ مَذَلَّةٌ

فَحَالِي بِهَا حَالٌ بِعَقْلِ مُدَلِّلَةٍ

Fe-ḥālī bihā ḥālīn bi-‘aqlin mudellehin

Ve şihḥati mechūdīn ve ‘izzin muzilleti

Fe-ḥālī’deki **fā** fezlekedür. **Bihā**’daki **bā** sebebiyyedür. **Ḥālīn**: *Yaḥlī ḥalyā*¹⁰³²’den ism-i fā’ ildir; mütezeyyin ma’ nāsınadır. **Mudelleh**: *muvelleh* dimekdür. **Tedliye**: ‘Aqluñ maḥabbetden fıkḍānına dirler; *dellehehu’l-ḥubbu tedlīhen, ḥayyerehu*¹⁰³³ ma’ nāsınadır. **Mechūd**: Merdūñ tākātı tāk olmağa dirler, gerek marāz cihetinden gerek gayrıdan.

Takḍīr-i kelām dimekdür ki: *İzā kāne’l-emru ke-zālike fe-ḥālī bi-sebebi’l-maḥbūbeti mutezeyyinun bi-‘aqlin mutaḥayyirin ve bi-şihḥati men belega cehdehu mine’l-maraẓi bi-‘izzin muzāfīn ilā mezelletin*.¹⁰³⁴

El-ma’ nā: **Fe-ḥālī**: Pes benüm ḥālüm. **Bihā**: Ma’ şūka sebebiyle. **Ḥālīn**: Müzeyyen ü muḥallā. **Bi-‘aqlin mudellehin**: Bir ‘aql ile ki ḥayrat ile mevşūf ola. **Ve şihḥati mechūdīn**: Dağı bir şihḥat ile ki marāzdan tākātı tāk olmuş ola. **Ve ‘izzin muzilleti**: [104a] Dağı bir ‘izz ile ki mezellete muzāf ola.

¹⁰³¹ Yazmada eksik olarak yazılan bu rubai “Aşkta benim izzetim ve huzurum olsaydı ben ondan zevk almazdım ve hüznlenirdim. Ey gönül, aşıkların elde ettiği şey aşk olmadıktan sonra...” şeklinde çevrilebilir.

¹⁰³² Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰³³ Aşk, falan kimseyi medhûş etti; yani şaşkına çevirdi.

¹⁰³⁴ Durum öyleyse benim hâlim, sevgi ve muhabbet nedeniyle hayrete düşmüş akılla, hastalık yüzünden gücü tükenmiş birinin sıhhatiyle ve hakirliğe eklenen izzet ve hürmetle süslenmiştir.

Ya' nī benüm hālüm ma' şūka sebebiyle müzeyyen ü muhallādur hayrat ile mevşūf 'aql ile, daḥı marāzdan tākātı tāk olan kimesnenün şihḥatı gibi şihḥat ile, daḥı mezellete muzāf 'izzet ile dimekdür.

Ve'l-ḥāşıl benüm hālüm 'aql-i mefkūd ve şihḥat-ı ğayr-ı būd ve 'izz ü mezellet-i meşhūd ile muhallā vü müzeyyendür dimekdür. *Vallāhu a'lem. Rubā'ī:*

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Der 'aşk merā zīnet u pīrāye ğam est

Der devlet-i 'aşk-ı to merā pes çi kem est

Pīrāye merā 'akl-i muvellid bāşed

Bā şihḥat rencūr u mezellet bā hem est ¹⁰³⁵

أَسْرَتْ تَمَنِّي حُبِّهَا النَّفْسُ حَيْثُ لَا رَقِيبَ حِجًّا سِرًّا لِسِرِّي وَخَصَّتْ (129)

Eserret temennī ḥubbiha'n-nefsu ḥayşu

Lā raqībe ḥicen sirren li-sirrī ve ḥaşşati

Eserret: Azdāddandur; *aḥfāhu* ve *aḫherehu* ma' nāsınadır. İzhār ma' nāsına geldiği " *Ve eserru'n-nedāmete*"¹⁰³⁶ gibi *aḫharūhā* dimekdür; mef' üleyn iktizā ider. *İḥfā* ma' nāsına olduğda mef'ül-i şānīsine *min* ile ta' diye ider; *eserre necvāhu min Zeydīn*¹⁰³⁷ dirler; *aḥfā min* ma' nāsına. *İzhār* ma' nāsına olduğda mef' ūl-i şānīsine *lām* ile te' diye ider; *eserre necvāhu li- 'Ömer*¹⁰³⁸ dirler [104b], *aḫhere* ma' nāsınadır. Bu maḥalde **eserret**; *aḫheret* ma' nāsınadır. **Temennī ḥubbiḥā:** Mef' ūl-i evvel[i]dür **eserret** kelimesinüñ, mef' ūl-i şānīsī **li-sirrī**'dür. **Nefsu:** Fā' il[i]dür mezkūr **eserret** lafzınıñ. **Ḥicā** kelimesinüñ intişābı

¹⁰³⁵ Rubai "Aşkta benim süsüm ve güzelliğim gam ve hüzündür. Madem böyle, senin aşkının devletinde benim eksikim yoktur. Senin aşkında beni süsleyen şey akıl olursa eğer, benim için hastalık, sağlık ve rezillik bir olur" şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

¹⁰³⁶ "İçten içe pişmanlık duyarlar". (Sebe', 34/33)

¹⁰³⁷ Sırlarını Zeyd'den gizli tutu.

¹⁰³⁸ Sırlarını Ömer'e izhar eyledi (anlattı).

temyīziyyet üzredür. **Sirren** lafzının intişābı hāliyyet üzredür **temennī**'den. **Sirren**'deki **sirr**; gizlü ma' nāsınadır ki zıdd-ı ' *alāniye*'dür. **Li-sirrī**'deki **sirr** *kalb* ma' nāsınadır; **Li-sirrī**: *Li-kalbī* demekdür. **Ve haşşat**'deki **vāv** 'atıfedür, **eserret** kelimesine ma' tūfdur, fā' il **nefs**e rāci' zāmīrdür, mefū' ul **temennī**'ye 'āyid zāmīr-i maḥzūfdur.

Takdīr-i kelām demekdür ki: *Azhereti'n-nefsu temennī ḥubbi'l-ma'şūḳati li-kalbī ḥāle kevnihī ḥafīyyen bi-mekānin leyse raḳībū'l-'aḳli ḥāziren fīhi, ve haşşati'n-nefsu li-sirrī; ey haşşati'n-nefsu zālike't-temennī li-enne'l-ḳalbe huve turcumānun beyne'l-'āşīḳi ve'l-ma'şūḳi lā yuserru minhu şey'*.¹⁰³⁹

El-ma' nā: **Eserret:** İzhār eyledi. **Temennī ḥubbiḥā:** Ma'şūḳanın ḥubbi temennisin. **En-nefsu:** nefis. **Ḥayṣu:** Bir mekānda ki. **Lā raḳībe:** Raḳīb yoḡidi; ya' nī raḳīb anda ḥāzır degül idi. **Ḥicen:** 'Aḳl cihetinden. **Sirren:** Ḥafī iken; ya' nī ḥafī vü mestūr iken izhār eyledi. **Li-sirrī:** Benüm ḳalbüme. **Ve haşşati:** Daḡı taḡşış eyledi.

Ya' nī ḥazret-i ma'şūḳanın temennā-yı ḥubbi aḡyārdan [105a] mestūr ü ḥafī iken nefis ḳalbüme izhār eyledi bir maḥalde ki anda raḳīb-i 'aḳl ḥāzır ve aḡyār-ı ḥired ü hūş bu mu'āmeleye nāzır degül idi. Daḡı nefis bu temennāyı benüm ḳalbüme taḡşış eyledi; ya' nī andan ḡayrısına bu sırrı izhār eylemedi demekdür. *Vallāhu a'lem*.¹⁰⁴⁰ **Rubā'ī-i Cāmī:**

[*Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilün fa'*]

Cānem ki temennā-yı hevāyeş dāred

Ez derd-i ḡameş na'l der āteş dāred

Bī-ḡāre ki īn sir be dilem pinhān guft

*Ez 'aḳl-i raḳīb z'ān keşākeş dāred*¹⁰⁴¹

¹⁰³⁹ Benim nefsim, akıl rakibinin bulunmadığı bir zamanda, benim kalbime mahbubenin sevgisi arzusunu aḡyardan saklayarak izhar eyledi. Ve "*haşşati'n-nefsu li-sirrī*" ibaresi; nefsim o arzu ve isteḡi kalbime mahsus kıldı demektir. Çünkü kalp, âşık ile maşuk (seven ile sevilen) arasındaki tercümandır, ondan bir şey saklanmaz.

¹⁰⁴⁰ Ondan sakındım.

¹⁰⁴¹ Onun aşkının arzusunda olan canım, O'nun gamı ve derdi yüzünden ateşe nal bırakmıştır. Akıl rakibiyle çekişen zavallı bu sırrı gönlüme gizlice söyledi.

فَتَعَرَّبُ عَنْ سِرِّي عِبَارَةً عَبْرَتِي (130)

فَأَشْفَقْتُ مِنْ سَيْرِ الْحَدِيثِ بِسَايِرِي

Fe-eştaḳtu min seyri'l-ḥadīsi bi-sāyirī

Fe-tu'ribu 'an sirrī 'ibāretu 'abretī

İşfāk: *Min* ile isti' māl olınsa *ḥazer* ma' nāsınadır, ' *alā* ile isti' māl olınsa şefkat u rahmet ma' nāsına olur; *eşfaḳtu minhu*, *ḥazirtuhu*¹⁰⁴² dimekdür, *eşfaḳtu 'aleyhi*; *raḥimtuhu*¹⁰⁴³ dimekdür. **El-ḥadīs**'deki **lām** ' ahd üçündür, **ḥadīs**: Haber dimekdür. **Bi-sāyir**'deki **bā ilā** ma' nāsınadır. **İ'rāb**: Beyān dimekdür. **'İbāret**: Lügatde *mucāveze* ma' nāsınadır, ıstılāḥda lafz-ı **'ibāret** didükleri ma' nā-yı mubeyyen olup ve anuñ vāsıtasıyla varıldığından ötürüdür. Ma' nā-yı ' örfisinde daḥı beyān ü ' ubūr ma' nāsı vardır. **'Abre**: Feth-i ' ayn ile göz yaşına dirler, *dem'a*¹⁰⁴⁴ [105b] ma' nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Lemmā aẓheret*;¹⁰⁴⁵ *ya' nī li-ḳalbī ḥadīse temennī ḥubbiḥā eşfaḳtu min en yesīre ḥāza'l-ḥadīsu ilā sāyirī ḳuvāye fe-tete[te] 'eşşere minhu ve tazhere 'an sirrī 'ibāretu 'abretī el-munḥadireti*¹⁰⁴⁶ *'alā şaḥīfeti vechī*.¹⁰⁴⁷

El-ma' nā: **Fe-eştaḳtu:** Pes ben daḥı ḥazer eyledüm. **Min seyri'l-ḥadīsi:** Haber-i ma' hūduñ seyrinden. **Bi-sāyirī:** Benüm sāyir-i ḳuvā-yı meşā' irüme vü a' zā-yı cevāriḥüme. **Fe-tu'ribu:** Tā ki izḥār u iş'ār eyleye. **'An sirrī:** Benüm sırrumdan. **'İbāretu 'abretī:** Benüm eşk-i çeşmüm 'ibāreti.

¹⁰⁴² Ona merhamet gösterdim.

¹⁰⁴³ Allah daha iyi bilir.

¹⁰⁴⁴ Yazmada iki defa tekrarlanmaktadır.

¹⁰⁴⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁴⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁴⁷ "*Lemmā aẓheret*"; yani benim nefsim, o mahbubenin sevgisi arzusunu kalbime izhar edince, o sözün başka duyu organlarıma yayılmasından, organlarımin o sözden etkilenmesinden ve sırrımın, gözyaşlarımin yanaklarıma akmasıyla yayılmasından korktum.

Ya' nī vaḳtā kim benüm nefsum temennā-yı ḥubb¹⁰⁴⁸ ḥaberini ḳalbime izhār eyledi ise ben daḥı ḥavf eyledüm ki bu ḥaberi cānum meṣā' ir-i ḳuvā vü cevāriḥ-i a' zāya daḥı sirāyet eyleyüp 'ibāret-i lisān eşk-i çeşm ile gizlū sırrımı izhār ve esrār-ı mā-fi'l-bālūmi hüveydā vü āşikār eyleye dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹⁰⁴⁹ **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Tersem ki merā fāş şeved sirr-i nihān

Ez dil be du dīde koned seyr hemān

Pes 'ibret-i men ḡubārī-i mī-bāşed

*Ez sirr-i dilem rivāyetī kerde beyān*¹⁰⁵⁰

131) وَمَیْنِی فِی إِخْفَائِهِ صِدْقٌ لَهْجَتِی

يُغَالِطُ بَعْضِي عَنْهُ بَعْضِي صَيَانَةً

Yuḡālīṭu ba' zī ' anhu ba' zī şiyāneten

Ve meynī fi iḥfā' ihi şidḳu lehceṭī

Ġālaṭahu: *Evḳa'ahu fi'l-ḡalṭatī*¹⁰⁵¹ ma' nāsına. 'Anhu zamīri munādan 'ibāret olan sırra rāci' dūr, şiyāneten lafzına [106a] müte' allıkdūr. Evvelki **ba' z:** Yuḡālīṭu'nuñ fā' ilidūr, ikinci **ba' z** mef' ūlidūr. **Şiyāneten** lafzınuñ intişābı mef' ūlün leh olmak üzredür. **Ve minnī**deki **vāv** ḥāliyyedür. **Meyn:** Kızb dimekdür. **Fī iḥfā' ihi**'deki zamīr sırra rāci' dūr. **Lehce:** Lisān ma' nāsınadır; *fulānun faşīḥu'l-lehceṭi* dirler; *faşīḥu'l-lisān*¹⁰⁵² ma' nāsınadır.

¹⁰⁴⁸ Yazmada kenarda yazılmaktadır.

¹⁰⁴⁹ Allah daha iyi bilir.

¹⁰⁵⁰ Gizli sırrımın, gönlümden gözlerime düşerek ifşa olmasından korkuyorum. Dolayısıyla gözümde akan ince sular, gönlümün sırrını ifşa etmektedir.

¹⁰⁵¹ O, onu galata düşürdü.

¹⁰⁵² Falan kimse, belığ ve fasihtir.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Yūḳi‘u ba‘zu kuvāye el-ba‘za fī'l-ḡalaṭi li-şiyānetihi ‘an zālike'l-ba‘zi's-sirrā; ve'l-ḡālu enne kezībī fī ihfā‘i's-sirri maḡzu şidḳi lisānī.*¹⁰⁵³

El-ma‘nā: **Yuḡālīṭu**: Ġalaṭa düşürür. **Ba‘zī**: Benüm ba‘z-ı kuvā-yı cevāriḡüm. ‘**Anhu**: Andan; ya‘nī ol sırdan. **Ba‘zī**: Ba‘zumı; ya‘nī ba‘z-ı āḡarumı. **Şiyāneten**: Hıfz u şiyānetden ötüri. **Ve meynī**: Hāl ān ki benüm kızbüm. **Fī ihfā‘i**: ol sırruñ ihfāsında. **Şidḳu lehceṭi**: Benüm şidḳ-ı lisānumdur.

Ya‘nī vücūdumda olan meşā‘ir ü kuvā ve cevāriḡ-i a‘zānuñ ba‘zısı ba‘z-ı āḡarını ḡalaṭa düşürür ol sırdan yine anı şiyānet itdüğinden ötüri, hāl ān ki benüm ihfā‘-i sırr içün olan kızbüm maḡz-ı şidḳ-ı zebānum ve ‘ayn-ı feşāḡat-ı lisānumdur. Zīrā maḡabbetde aşıl ihfādur, maḡabbet-i şādıḡa oldur ki gencīne-i sıfat-ı çeşm-i aḡyārdan [106b] pūşide vü nihān ola. Ve ‘aşıḡ-ı şādıḡ eger ihfā-yı maḡabbetde kızbe daḡı tevessül iderse maḡz-ı şidḳ u şavābdur, dāyimā şādıḡlar sūrī ma‘nāya ve mecāzī ḡaḡīḡate perde eylemişlerdür. *Vallāhu a‘lem.*¹⁰⁵⁴ **Rubā‘ī**:

[*Me‘ūlü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘il*]

Dil kerde boved sirr-i to ez dīde nihān

Cān kerde dige zi gūş-ı hūşem pinhān

Taglīṭ ki kerd īn heme yekdigē rā

*Ger kızb koned ān heme şidḳ est u beyān*¹⁰⁵⁵

وَلَمَّا أَبَتْ إِظْهَارُهُ بِجَوَانِحِي بَدِيهَةُ فِكْرِي صُنْتُهُ عَنْ رَوِّتِي (132)

Ve lemmā ebet izḡārahu bi-cevāniḡī

Bedīhetu fikrī şuntuhu ‘an ru‘yetī

¹⁰⁵³ Onun (mahbubenin) sırrını saklamak maksadıyla, benim kuvvet ve duyularımın bazısı, başkalarını yanıışa düşürür. Halbuki o sırrı saklamakta yalanım, dilimin doğruluğunun ta kendisidir.

¹⁰⁵⁴ Allah daha iyi bilir.

¹⁰⁵⁵ Gönül senin sırrını gözden gizler, can ise akıl kulağımdan. Bunlar hep birbirine karıştırlınca, hepsi yalan olsa bile doğrudur.

Ebet: *İmtena*‘at ma‘ nāsınadır. **İzhārahu**'nuñ intişābı nez[‘]-i hāfiziyyet üzredür. **Cevāniḥ:** Cem‘-i cāniḥadır; İyegü kemiklerine dirler, bu maḥalde kuvā-yı bāṭına murād; ‘aql ü vehm ü ḥayāl gibi. **Bi-cevāniḥi:** **İzhārahu**'ya mütē‘ allıkdır. **Bedīhetu fikr:** Muḥaddimāt-ı kıyāsiyye tertıbsüz¹⁰⁵⁶ ḳalbe ḥāşıl olan ma‘ nāya dirler. Vāfī-i müdreḳ olan kuvva[ya] kuvvat-ı ḳudsiyye dirler. **Şuntu:** *Hafıztu* ma‘ nāsınadır, **lemmā**'nuñ cevābıdır. **Şuntuhu** zamīri **sirre** rāci‘ dūr. **Ru’yet:** Fikir ma‘ nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lemmā'mtene‘at bedīhetu fikrī ‘an izhāri zālike's-sirri'l-maşūni'l-ḳaviyyi şuntuhu ayzan ‘an-fikrī*¹⁰⁵⁷.

El-ma‘nā: **Ve lemmā ebet:** Vaḳtā kim imtinā‘ eyledi[y]se. **İzhārahu:** Anuñ izhārından; [107a] ya‘nī ol sırruñ izhārından. **Bi-cevāniḥi:** Kuvā-yı bāṭınım izhārından. **Bedīhetu fikrī:** Evvel-i fikrüm. **Şuntuhu:** Ben daḥı şıyānet eyledüm anı. ‘**An ru’yetī:** Benüm fikrümden.

Ya‘nī vaḳtā kim bedāheten fikrüm ol sırr-ı maḥfūzuñ kuvā-yı bāṭınuma izhārından ibā vü imtinā‘ eyledi ise ke-zālike ben daḥı anı ḥıfz u şıyānet eyledüm kendü fikrümden dimekdür. **Rubā‘ī-i Cāmī:**

[Me‘‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘il]

Ān sir ki nihān būd zi evhām u kuvā rā

Fikrem çu nemīḥ āst ki dānend ū rā

Men nīz hemī dāştem ū rā mestūr

*Ez fikret-i mā hemçu zi evhām u kuvā rā*¹⁰⁵⁸

وبالغث في كتمانِه فنسيتُه وَأَنْسَيْتُ كَتْمِي مَا إِلَيْهِ أَسْرَتُ (133)

¹⁰⁵⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁵⁷ Benim bedīhe-i fikrim (tertip etmeksizin kalpte hasıl olan manalar) o korunmuş ve kuvvetli olan sırrı meydana çıkarmaktan çekinince, ben de onu aklım ve fikrimden sakladım.

¹⁰⁵⁸ Evham ve duyulardan gizli olan sırrı, düşüncem kimse bilsin istemiyordu. Ben de onu evham ve duyulardan gizlediğim gibi düşüncemden dahi gizledim.

Ve bâleġtu fî kitmānihi fe-nesītuhi

Ve unsītu ketmī mā ileyhi eserreti

Kitmān: Maşdardur, ketm gibi; gizlemek ma' nāsınadır. **Kitmānihi** ile **nesītuhi**'deki zamīrlar **sırra** rāci' dūr. **Unsītu:** Şīġa-i mechūldūr, if' ālden. Tā'-i mütেকellim kāyim-maḳām-ı fā' ildūr, mef' ūli **ketm**'dūr. **Ve Ketmī** de maşdar, fā' iline muzāf olmuşdur, mef' ūl[i] **mā'**-i mevşūldūr. **Mā'**-i mevşūlūñ şılası **eserret** kelimesinūñ. [**Eserret** kelimesinūñ] fā' ili, nefesine rāci' olan zamīrdūr. Mef' ūl[i] **mā'**-i mevşūle rāci' zamīr-i maḥzūfdur. **İleyhi** zamīr[i] ḳalb ma' nāsına olan **sırra** rāci' dūr.

Taḳdīr-i kelām dimekdūr ki: *Ve bâleġtu fî kitmāni's-sirri'l-mezkūri ḥattā nesītu ve unsītu ketmi'l-lezī [107b] azherethu nefsi ilā ḳalbi.*¹⁰⁵⁹

El-ma' nā: **Ve bâleġtu:** Daḡı ben mübālaġa eyledüm. **Fî kitmānihi:** Ol sırruñ kitmānında. **Fe-nesītuhi:** Tā ki anı unuttum. **Ve unsītu:** Daḡı ben unutturıldum; ya' nī baña unutturıldılar. **Ketmī:** Benüm ketmümi. **Mā:** Şol şeyi ketmümi ki. **İleyhi eserreti:** Nefs izḥār eyledi ḳalbe anı.

Ya' nī şol sır ki nefis anı ḳalbe izḥār eylemiş idi, ol sırruñ kitmānında bir mertebe mübālaġa eyledüm ki ol sırrı unuttuġumdan mā-‘ adā nefis kitmānını bile unuttum dimekdūr. **Rubā‘ī-i Cāmī:**

[Mef' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā']

Dil kerde boved be ketm-i sir sa'y efzūn

Tā sir şode būde'st ferāmūş kunūn

Der gāh-ı ferāmūşī çunān kerdendem

*Ān ketm diġer çīst zī-dil refte bīrūn*¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁹ Bahşi geçen o sırrı saklamayı o kadar abarttım ki, en nihayetinde o sırrı da unuttum; nefsimin kalbime açtığı şeyi (sevgiliyi sevme isteğini) saklamak de bana unutturuldu.

¹⁰⁶⁰ Gönül sırrı gizlemek için elinden geleni yaptığı için o sır şimdiye dek unutulmuştu. Tam da unuttuġum anda, gönülden çıkan o gizli şey nedir diye bana hatırlattılar.

فَإِنْ أَجْنِيَ فِي غَرْسِ الْمُنَى تَمَرَ الْعَنَا فَلِلَّهِ نَفْسٌ فِي مُنَاهَا تَعَنَّتِ (134)

Fe-in ecni fî ġarsi'l-munā şemere'l-‘anā

Fe-lillāhi nefsun fî munāhā ta‘anneti

Ceny ile ictinā: Meyve düşürmek ma‘nāsınadır. **Ġars**: Ağaç dikmege dirler. **‘Anā**: Ta‘ab u meşakkat ma‘nāsınadır. **Fe-lillāhi nefsun** maḥall-i taḥsīnde isti‘māl olunur bir kelimedür, *lillāhi ebūke* ve *lillāhi derruke* dirler. **Munāhā** zamīr[i] **maḥbūbeye** rāci‘dür. **Ta‘anneti**: ‘Anādan şīğa-i tefa‘‘üldür, ‘anā vü ta‘abda tekellüf ü tabaşşur gibi. **Fe-lillāhi nefsun** kavli: cezā‘-i maḥzūfuñ maḥāmına kāyim olmışdur. Nitekim āyet-i kerīmede¹⁰⁶¹ vāki‘ [108a] olmışdur; "*Fe-in kezzebūke fe-ḳad kuzẓibe rusulun min ḳablike*";¹⁰⁶² *Fe-in kezzebūke fe-lā taḥzen ve‘şbir iz ḳad kuzẓibe rusulun min ḳablike*¹⁰⁶³ taḳdīrindedür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe in ecni ve‘ḳteṭaftu fî ġarsi eşcārī'l-munā şemere't-ta‘abi ve'l-‘anā fe-lā ubālī, ve lillāhi nefsun fî mune'l*¹⁰⁶⁴ *-ma‘şūḳati ta‘annet ve taşabberet*.¹⁰⁶⁵

El-ma‘nā: **Fe-in ecni**: Eger ben düşürürsem. **Fî ġarsi'l-munā**: Ārzūlar eşcārını dikmekle. **Şemere'l-‘anā**: Ta‘ab u meşakkat meyvesini. **Fe-lillāhi nefsun**: Allāh içündür şol nefis ki. **Fî munāhā**: Maṭlūb-ı ḥaḳḳınuñ munā vü rızāsında. **Ta‘anneti**: Ta‘annī eyledi; ya‘nī ta‘ab u meşakkat çekmekde bezl-i maḳdūr eyledi.

Ya‘nī eger benüm rāh-ı yār ve tarīḳ-i dil-dārda ārzū vü murād eşcārını ġarsda ḥāşılum ta‘ab u meşakkat meyvesi olursa da ḳayırmaz; zīrā ki “*Men kāne lillāh kānallāhu lehu*”¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶¹ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁶² “Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı getiren peygamberler de yalanlanmıştı”. (Âl-i İmrân, 3/184).

¹⁰⁶³ Eğer seni yalanladılarsa, sabret ve üzülme; zira senden önce gönderilen peygamberler de yalanlanmıştı.

¹⁰⁶⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁶⁵ Eğer ben arzu ve isteklerimin ağacından sıkıntı ve meşakkat meyvesini toplasam kayırmam (umurumda olmaz). Zira Allah ḥakkı için, o ne hayrete layık nefistir ki maḥbubeyi sevme arzusu uğrunda meşakkat ve zahmete uğrayıp sabretti.

¹⁰⁶⁶ Kaynağını tespit edemediğimiz bu ibare, “Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur” şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

muhteşasınca mecmû'-ı 'amel Allâh için olur, şâdıklar vardır ki maṭlûb-ı ḥaḳṭıḳînüñ marâzî murâdâtında ta'ab u meşakkat çekmekde bezl-i maḳdûr eyledi dimekdür. **Rubâ'î-i Cāmî:**

[Mef'ûlû mefâ'ilü mefâ'ilü fe'il]

Ger der talebeş ḥâşil-i men derd şeved

Der rāh-ı gameş cān u dilem ferd şeved

Herkes ki berā-yı yār cān mî-bāzed

*Der ma'rike-i 'aşk u fenā merd şeved*¹⁰⁶⁷

[108b]

وَأَحْلَى أَمَانِي الْحُبِّ لِلنَّفْسِ مَا قَضَتْ عَنْهَا بِه مِنْ أَدْرُكْتُهَا وَأَنْسَتْ (135)

Ve ahlā emāni'l-ḥubbi li'n-nefsi mā ḳaḳat

'Anāhā bihi men ezkerethā ve enseti

Mā ḳaḳat'daki **mā** mā'-i mevşüledür, mevşüfe olmak daḳı cāyızdır; ve **ahlā mā fi'l-ḥubbi li-nefsi huve'l-lezī ḥakemet bihi men ezkereti'n-nefse ve ensethā iyyāhā ev şey'un ḥakemet bihi** taḳdīrindedür. **Ahlā:** Mübtedādur, **mā-ḳaḳat**, haberidür. **Bihi:** **ḳaḳat** kelimesine müte'alliḳdür. **Żamīr mā'**ya rāci'dür. **'Anāhā:** Cāyızdır ki 'atf-ı beyān ola **mā**'dan, bu daḳı cāyızdır ki mübtedā'-i maḳzûfuñ ḥaberi ola; **huve 'anāhā** taḳdīrinde ola. **'Anāhā** žamīr[i] **nefse** rāci'dür. **Men:** mevşüledür; **elletī** ma'nāsınadur, fā'il[i]dür **ḳaḳat** kelimesinüñ. **Ezkerethā** ile **enset** şılasıdır **men**-i mevşülenüñ. **Ezkeret** ile **enset** mef'üleyne ta'diye ider. **Ezkeret**'ün¹⁰⁶⁸ mef'ûl-i evvel[i] **nefse** rāci' olan žamīrdür. Mef'ûl-i şānisi **emānī**dür ki maḳzûfedür. **Enset** kelimesinüñ mef'üleyni bile maḳzûfdur ki **nefs** [ve] emānīdür.

¹⁰⁶⁷ O'nu talep etmek yolunda elde ettiğim tek şey dert olsa ve O'nun yolundan ruhum tenimden ayrılrsa da önemli değil. Sevgili için canından vazgeçen, aşk ve fena meyanında er olur.

¹⁰⁶⁸ Yazmada "أدركتها" şeklindedir.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve ahlā mā fī'l-ḥubbi bi'n-nisbeti ilā nefsi huve'l-lezī ḥakemet bihi* 'anāhā ev şey'un ḳaḳat bihi 'anāhā el-maḥbūbetu elletī ezkereti'n-nefse'l-emānī li-taṣṭāde bihā ḳulūbe'l-ḳuṣṣāḳi [109a] *ṣumme ensethā iyyāhā li-taḥlīṣihā* 'an ṣevbi'l-keṣreti ve'l-iftirāk.¹⁰⁶⁹

El-ma' nā: **Ve ahlā emānī'l-ḥubbi:** Daḥı maḥabbet ārzularınuñ gāyet lezīzi. **Li'n-nefsi:** Nefse. **Mā:** Şol şeydür ki, yāḥud bir şeydür ki. **Ḳaḳat** 'anāhā bihi: Anı ḥükm eyledi 'anāsı. **Men:** Şol kimesne ki; ya' nī şol maḥbūbe ki. **Ezkerethā:** Nefse aṇdurdı; ya' nī emānīyi. **Ve enseti:** Daḥı unutdurdı; ya' nī nefse emānīyi.

Ya' nī maḥabbet ümniyelerinüñ nefse lezīz ü ahlāsı şol ta' ab u 'anādur ki nefse ārzuların andırup yine unutduran maḥbūba ḥükm itmişdür dimekdür. *Vallāhu a' lem*¹⁰⁷⁰. **Rubā'ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilūn mefā' ilūn fa']

Der 'aşḳ her ān çı ez to fermān bāşed

Ger derd boved ān heme dermān bāşed

Zaḥm-ı to merā merhem u derd-i to devā

*Her çiz ki āyed zi to iḥsān bāşed*¹⁰⁷¹

136) خَوَاطِرُ قَلْبِي بِالْهَوَىٰ إِنَّ أَلَمَّتْ

أَقَامَتْ لَهَا مِنِّي عَلَيَّ مُرَاقِبًا

Aḳāmet lehā minnī 'aleyve murāḳiben

Ḥāvāṭıru ḳalbī bi'l-hevā in elemmeti

Aḳāmet'deki **tā** maḥbūbeye rāci' olan zāmīrden 'alāmetdür. **Lehā** zāmīri daḥı maḥbūbeye rāci' dür. **Minnī:** *Min kuvāye* dimekdür. **Murāḳib:** Mef' ūlidür **aḳāmet** kelimesinüñ.

¹⁰⁶⁹ Nefsime göre, muhabbetin arzularının en tatlısı, nefsimin hükmettiği şeydir. Veya (demek oluyor ki) muhibbin nefesine, aşıkların kalplerini avlamak üzere mahbubeyi sevmeye arzularını hatırlattıktan sonra onu (nefsi) kesret ve ayrılık elbisesinden kurtarmak maksadıyla o arzuları unutturan mahbubenin, nefsimin belasını ayırıp hasretine ulaştırdığı şeydir.

¹⁰⁷⁰ Allah daha iyi bilir.

¹⁰⁷¹ Aşkta sen ne bahşedersen, dert bile olsa benim için dermandır. Senin verdiğin dert bana şifa, vurduğun yara ise merhemdir. Senden bana ne gelirse ihsan ve bahşıştır.

Ḥāvātır: Fā' ilidür **elemmet** fi' linüñ; *in elemmet ḥāvātırı kalbī* takdīrindedür. **Bi'l-hevā'**daki **bā** muşāḥabet içündür. **Lām:** [109b] Lām-ı ta' rīf; mużāfun ileyhden 'ivażdur, *bi-heva'l-ğayrı* dimekdür. **İlmām:** Nüzül ma'nāsınadır, **elemmet bihi;** *nezelet bihi*¹⁰⁷² dimekdür. Cümle-i şartıyyenüñ cezāsı maḥzūfdur; mısrā'-i evvel li-ḳarīnetihi cezā-yı maḥzūfuñ maḳāmına ḳāyim olmuşdur.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Aḳāmeti'l-maḥbūbetu li-ecliḥā 'aleyye nefsi murāḳiben min ḳuvāye in nezelet bi'l-hevā ḥāvātırı kalbī [ḳāma] bi-men 'ihā zālike'l-murāḳib*¹⁰⁷³.

El-ma'nā: **Aḳāmet:** Maḥbūbe iḳāmet eyledi. **Leḥā:** Kendü için. **Minnī:** Benden; ya' nī kendü ḳuvāmdan. **'Aleyye:** Benüm üzerüme. **Murāḳiben:** Gözdici. **Ḥāvātırı kalbī:** Benüm ḥāvātır-ı ḳalbüm. **Bi'l-hevā:** Maḥabbet ile. **İn elemmeti:** Eger nüzül iderse.

Ya' nī ḥazret-i ma' şūḳa kendü zāt-ı muḳaddesesine maḥşuş olan ḥavāş u ḳuvāmdan yine benüm üzerüme ḥāris ü murāḳib iḳāmet eyledi ki eger benüm ḥāvātır-ı ḳalbüm ḥalvet-ḥāne-i yāra ve cılve-gāh-ı dil-dār olan göñlüme maḥabbet-i ğayr ile vārid ü nāzil olursa men' eyleye dimekdür. **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā']

Dil geşte çu ḥalvet-geh-i ḥāş-ı dil-dār

Mīkerd zī-men be men nıgehbānān yār

Her ḥātır-i ḳalbī ki be ğayr-ı mihreş

*Āyed be dilem red koned ān rā zī-ḳarār*¹⁰⁷⁴

فَإِنْ طَرَقْتُ سِرًّا مِنَ الْوَهْمِ خَاطِرِي بِلا حَاطِرٍ أَطَرَقْتُ إِجْلَالَ هَيْبَةٍ (137)

¹⁰⁷² Başına gelmiştir.

¹⁰⁷³ Mahbube, kendisi için benim kuvvetlerimden benim üzerime bekçi ve gözcü dikti ki eğer kalbim başkasını sevecek olursa o gözcü ona engel olsun.

¹⁰⁷⁴ Gönlüm özel odası yapan sevgiliyi kendimden yine ben koruyorum. Gönlüm O'nun dışında aklımdan geçeni reddediyor.

Fe-in taraḳat sirran mine'l-vehmi ḥatīrī

Bilā ḥāzīrin atraḳtu iclāle heybeti

[110a] **Taraḳa:** *Etā leylen*¹⁰⁷⁵ demekdür. **Taraḳat**'daki zamīr-i fā' il **ḥavātıra** rāci' dūr. **Sirran** lafzınıñ intişābı ḥāliyyet üzredür. Bu maḥalde **ḥatīr:** Qalb ma' nāsınadır. **Ḥāzīr:** Ḥā'-i mūhmele ile ve zā'-i mu' ceme ile ism-i fā' ildür; *ḥazar*'dan; **ḥazar:** *men*' ma' nāsına idügi mā-sebaḳda geḫmişdür. **İtrāk:** Ḥayā vü heybet ile başın aṣaḡa ṣalup ve gözlerin yire diküp tırmaḳdur. **İclāl:** Ta' zīm ma' nāsınadır.

Takdīr-i kelām demekdür ki: *Fe-in eteti'l-ma'şūḳatu qalbī mutecelliyeten fī şuveri'l-ḥavātiri maḥfiyyeten mine'l-'aqlī ve'l-vehmi bi-lā mānī' in atraḳtu min heybātın, ta'zīmen lehā.*¹⁰⁷⁶

El-ma' nā: **Fe-in taraḳat:** Eger ḥavātır gelürse; ya' nī maḥbūbe şüret-i ḥavātırda gelürse. **Sirran mine'l-vehmi:** Vehmden gizlü oldıḡı ḥalde. **Ḥatīrī:** Qalbūme. **Bilā ḥāzīrin:** Mānī' süz. **Atraḳtu:** Ben itrāk iderüm; ya' nī başum aṣaḡa salup gözlerüm yire diküp tırurum. **İclāle heybeti:** Ta' zīm ü heybetden ötürī.

Ya' nī eger maḥbūbe vehm ü 'aqliden ḥafī qalbe şüret-i ḥavātırda mütecellī olsa mānī' -i heybet ü celāl cihetinden kemāl-i ḥuzū' u ḥuşū' ile dehşet ü ḥayretümden başum aṣaḡa salup ve gözlerüm yire diküp tırurum demekdür. **Rubā'ī:**

[*Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilün fa'*]

Ger der dil-i men yār nihān mī-āyed [110b]

Pūşīde zī-vehm u ez gumān mī-āyed

Ez heybet-i vey cān sereş efkende be pīş

¹⁰⁷⁵ O, geceleyin geldi.

¹⁰⁷⁶ Eger maşuka, akıl ve vehimden gizli olup havātır (manavī hitaplar) suretiyle ve bir mānī olmaksızın kalbime görünürse, ben onun heybeti ve yüceliḡinden dolayı başımı aṣaḡı eğip gözlerimi yere dikerim.

وَيُطْرَفُ طَرْفِي إِنْ هَمَمْتُ بِنَظَرَةٍ وَإِنْ بُسِطَتْ كَفِّي إِلَى الْبَسِطِ كُفَّتِ 138)

Ve yuṭrafu ṭarfī in hememtu bi-naẓretin

Ve in busiṭat keffī ila'l-baṣṭi kuffeti

Yuṭrafu: *Yuṣrafu ve yureddu* ma'nāsınadır. **Ṭarf:** 'Ayn dimekdür. **Naẓretin:** Binā'-i merreh, naẓardan. **Baṣṭ** ve **keff:** Bir kāra qaşd u ta'arruż itmekden kināyetdür. **İla'l-baṣṭi'**deki **baṣṭ:** İnşirāḥ u ref'-i tekellüf ma'nāsınadır. **[Kuffet]:** Fi'l-i māzī-i mechül, müfred-i mü'enneş-i ġāyibedür, *muni'at* dimekdür.

Şi'r:

[Kāmil Bahri: Mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün]

Ve yuraddu ṭarfī lev naẓartu bi-laḥẓatin

Bi-savārifī'l-iclāli ve hiye ru'ātuhā

Ve le'in baseṭtu yedī li-baṣṭi meserretin

*Mene'at yedī minhā celāletu zātiḥā*¹⁰⁷⁸

El-ma'nā: **Ve yuṭrafu:** Şarf olunur; ya'nī yabāna baqdırılır. **Ṭarfī:** Benüm çeşmem. **İn hememtu:** Eger ben qaşd idersem. **Bi-naẓretin:** Bir kerre bakmağa. **Ve in busiṭat:** Eger baṣṭ olunursa. **Keffi:** Benüm keffüm. **İla'l-baṣṭi:** Baṣṭ u inşirāḥ için. **Kuffet:** Men' olunur.

Ya'nī eger yāra bir naẓar bakmağa qaşd eylesem benüm gözüm döndürülür, bakmağa qādir olunmaz ve eger baṣṭ u inşirāḥ için yāra el uzatsam yedüm men' olunur; ya'nī dil-

¹⁰⁷⁷ Sevgili benim gönlüme gizli gizli gelse de vehim ve sanıdan uzak, emin olarak geliyor. O, öylesine heybetlidir ki can ona karşı başını önüne eğmiş ve sonbahardaki yaprak gibi titiriyor.

¹⁰⁷⁸ Şârihe ait olduğunu düşündüğümüz bu beyitler, "Eğer ben o mahbubeye göz açıp kapayıncaya kadar bile bakmaya niyet etsem, benim gözüm onun azamet ve heybetinden çevrilir. Eğer ben onunla ünsiyete teşebbüs etsem, onun zatının azamet ve heybetinden dolayı benim bu girişim menolunur (engellenir)" şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

dāruñ ‘ulüvv ü kibriyāsı men‘ ider, baş u münādemeden maḥrūm u memnū‘ olurum
[111a] dimekdür. *Vallāhu a‘lem.*¹⁰⁷⁹ **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘*]

Ḥāhem ki nigāhī konem ez rūyeş rā

Der dest derāremī, konem sūyeş rā

Ez heybet-i vey ne tāb-ı dīden dārem

*Ne ṭākat-ı dest zeden ān mūyeş rā*¹⁰⁸⁰

139) وَمِنْ هَيْبَةِ الْإِعْظَامِ إِحْجَامٌ رَهْبَةً

فَفِي كُلِّ عُضْوٍ فِيَّ إِقْدَامٌ رَغْبَةً

Fe-fi kulli ‘uzvin fiyye iḳdāmu raġbetin

Ve min heybeti'l-i‘ zāmi iḥcāmu rehbeti

Fe-fi kulli: Muḳaddem haber[i]dür **ḥāşil** kelimesinüñ, oña müte‘allıkdür. **İḳdāmu:** Mu‘aḥaar mübtedādur. Zarf-ı şānī ‘uzvuñ haberidür; ya‘nī *şifātī fiyye* taḳdīrindedür. *Raġibe fihi:* *Erādehu* dimekdür. **Raġbet:** *İrādet* ma‘nāsınadur. **İḥcām:** *İmtinā‘* ma‘nāsınadur; *ḥacemtuhu fe-aḥceme*¹⁰⁸¹ dirler, *kebbeytuhu fe-ekebbe*¹⁰⁸² gibi, fi‘l-i şulāşīnün müṭāva‘atı *if‘ālden* gelmek nevādirdür. **İ‘zām:** *Vicdānu’ş-şey’i ‘azīmen*¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁹ Allah daha iyi bilir.

¹⁰⁸⁰ O’nun yüzüne bakmak istiyor, O’na yönelmek istiyorum fakat öylesine heybetlidir ki ne yüzünü görmeye takatim var ne de saçına elimi sürmeye tahammülüm.

¹⁰⁸¹ Ondan imtina etmesini isteyince imtina etti.

¹⁰⁸² Birinin bir şeye meyletmesini söyleyince meyletti (teveccüh etti).

¹⁰⁸³ Bir şeyi azim bulmak.

ma' nâsinadur. **Heybet:** *Havf* dimekdür. **İkdām**[uñ] **rağbet**'e, ve **iḥcām**'uñ **rehbet**'e, ke-zālike **heybet**'uñ i' **zām**'a izāfeti müsebbebū¹⁰⁸⁴ sebebine¹⁰⁸⁵ izāfeti kabīlindendür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe-fī kullī 'uẓvin min a'zā'ī iqdāmūn ileyhā ve rağbetun fihā li-sereyāni maḥabbetihā fī cemī'i cevāriḥī, ve min heybeti 'aẓīmi še'nihā ke-zālike fī kullī 'uẓvin imtinā'un 'ani'l-iqdāmi li-ecli'l-ḥavfi ve'l-ḥaṣyeti.*¹⁰⁸⁶

El-ma' nā: **Fe-fī kullī 'uẓvin:** Heme-i 'uẓvda vardur. **Fiyye:** Bende; ya' nī bende mevcūd olan her 'uẓvda. **İkdāmu rağbetin:** İkdām [111b] [u] rağb[et] vardur; ya' nī bir iqdām u rağbet vardur ki aña nisbet rağbetdür. **Ve min heybeti'l-i' zāmi:** Dağı heybet ü i' zāmdan bir heybet ki aña sebep-i i' zāmdur. **İḥcāmu rehbeti:** İmtinā'-ı vahşet vardur; ya' nī bir imtinā' vardur ki aña sebep-i ḥavf u ḥaṣyetdür.

Ya' nī bende mevcūd olan a' zānuñ her birinde ma' şūka cānibine iqdām u imtinā' vardur, iqdāma 'illet dildeki rağbet ve maḥbbetdür ve imtinā'a sebep yār-ı 'aẓīmü's-şānuñ heybetinden ḥāşıl olan ḥavf u ḥaṣyetdür, demek olur. *Vallāhu a'lem.*¹⁰⁸⁷ **Rubā'ī:**

[*Me' ūlū mefā'ilūn mefā'ilū fe' ūl*]

A'zā-yı vucūd-ı men heme bī-kem u kāst

Ser tā ḳademem gešte pur ez 'aşḳ-ı hevā'st

Likin hemeşān rağbet u aḳdām ki hest

*Ez heybeteş imtinā' reh-bend heme rā'st*¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁸⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁸⁶ Vücudumun her bir organında onun tarafına yöneliş ve meyil vardır. Çünkü tüm organlarım onun sevgisiyle boyanmıştır. Ayrıca (ona karşı duyulan) korku ve haşyetten ve onun azamet ve yüceliğinin heybetinden dolayı, her bir organım bahsi geçen yöneliş ve meyilden çekinmektedir.

¹⁰⁸⁷ Allah daha iyi bilir.

¹⁰⁸⁸ Benim tüm uzuvlarım eksiksiz baştan ayağa onun aşkında onu talep etmektedir. Ancak O'nun heybeti onların tüm rağbetleri ve çabalarının yol kesicisi ve engelidir.

لَفِيَّ وَسَمْعِي فِي آثَارِ رَحْمَةٍ عَلَيْهَا بَدَتْ عِنْدِي كَيْثَارَ رَحْمَةٍ (140)

Li-fiyye ve sem‘î fiyye âşāru zaḥmetin

‘Aleyhā bedet ‘indī ke-îşāri rahmeti

Evvelki **fiyye**: *Femī* ma‘ nāsınadır, yā’-i mütekellime muzāf olmuştur. İkincisi taraftır, ol daḥı yā’-i mütekellime muzāf olmuştur. ‘**Aleyhā** zamīri **maḥbūbe**ye rāci‘dür. **Bedet** kelimesinün fā‘ ili **âşāra** ‘āyid olan zamīrdür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Li’femī ve’s-sem‘î’l-mev[cū]deyini fiyye âşāru izdiḥāmin ‘ala’l-maḥbūbeti zāharat ‘indī li-enne kullen minhā yaṭlubu taḥadduma ḥazzin [112a] mine’l-maḥbūbeti, ke-mā enne kullen minhā yerḥamu ‘ala’l-āḥari fe-yu’şiruhu ‘alā nefsih.*¹⁰⁸⁹

El-ma‘nā: **Li-fiyye ve sem‘î fiyye:** Bende mevcūd olan fem ü sem‘um için vardır. **Âşāru zaḥmetin:** ‘alāmet-i izdiḥām. ‘**Aleyhā:** Maḥbūbe üzerine. **Bedet:** Zāhir oldı ol âşār. ‘**İndī:** Benüm yanumda. **Ke-îşāri rahmeti:** İşār-ı rahmet gibi; ya‘nī bunlarda âşār-ı izdiḥām olduğu gibi işār-ı rahmet daḥı vardır.

Ya‘nī bende mevcūd olan fem ü sem‘umda maḥbūbe üzerine âşār-ı muzāhame vü ‘alāmāt-ı mübād[er]e vardır ki anuñ zuhūrı benüm yanumdadur, ḥazret-i ma‘şūka nisbet degüldür, işār-ı rahmet olduğu gibi; ya‘nī fem ile sem‘uñ her biri ḥazret-i ma‘şūka kendü ḥazzına fāyiz olmağ-ı için birbirine müzāhame vü aḥadühühümā āḥar mübādere ider; nitekim bir[i]birine rahm idüp āḥarı kendü nefsünden taḥdīm ider dimekdür. **Rubā‘î-i Cāmī:**

[*me’ülü mefā’ilün mefā’ilü feül*]

Gūş u dehenem ki ālik-i rūy-ı to hest

Der ka‘be-i vaşl her yek iḥrām bebest

¹⁰⁸⁹ Bende bulunan ağız ve kulağımda o maḥbūbe üzerine sıkıntı ve darlık belirtileri vardır. O zahmet benim katımda zahir oldu çünkü onların (kulak ve ağız) her biri maḥbūbe katında daha çok yüce ve kıymetli olmak istediği gibi diğerine merhamet gösterip kendine tercih eder.

İşān be gameş muzāḥim-i yekdigereḡ

*Ve'z raḥm hem işār-kon-ı yekdigereḡ est*¹⁰⁹⁰

141) لَهُ وَصْفُهُ سَمْعِي وَمَا صَمَّ بِصُمْتٍ	لِسَانِي إِنْ أَبَدَى إِذَا مَا تَلَا اسْمَهَا
142) لِقَلْبِي وَلَمْ يَسْتَعِيدِ الصَّمْتِ صُمْتٍ	وَأُذْنِي إِنْ أَهْدَى لِسَانِي ذِكْرَهَا
Lisāniye in ebdā izā mā tele'smehā	
Lehu vaşfehu sem'ī ve mā şamma yaşmuti	
Ve uzniye in ehdā lisānī zikrehā [112b]	
Li-ḡalbiye ve lem yesta' bidi's-şamte şummeti	

Lisāniye: Mübtedādur. **Yaşmuti:** Haberidür mübtedānuñ. Ke-zālike **uzniye** daḡı mübtedādur, **şummeti** haberidür **uzniye**'nüñ. Cümle-i ūlā şart-ı evvelüñ cezāsıdır, cümle-i şāniye şart-ı şānīnūñ. **Ebdā**'nuñ fā'ili [lisānī], **vaşfehu:** mef'ūlidür. **Telā**'nuñ **lisānī** fā' il[i]dür. **İzā:** *Hīne* ma' nāsınadır. **Mā telā**'daki **mā** zāyidedür. **İsmehā** zamīri **maḡbūbeye** rāci' dür. **Lehu** ile **vaşfehu** zamīrleri **sem'**e rāci' dür. **Mā şamma:** *Mā şāra zā şamamīn*¹⁰⁹¹ ma' nāsınadır. **Ehdā:** *A'ṭā hediyyeten*¹⁰⁹² dimekdür. **Lem yesta' bid**¹⁰⁹³'i's-şamte: *Lem yetteḡizhu 'ābden*¹⁰⁹⁴ ma' nāsınadır. Bu maḡalde *lem yemteliki's-şamte*¹⁰⁹⁵ dimekdür. Ba'z-ı nüsaḡda **ve lem yesta' idde's-şamte** vaḡi' olmışdır, bu taḡdīrce; *ve lem yeteḡeyye*¹⁰⁹⁶ *lehu's-şamtu*¹⁰⁹⁶ ma' nāsınadır.

¹⁰⁹⁰ Senin yüzüne âşık olan ağzım ve kulaḡım, senin vuslatının Kabe'sinde ihram giyinip sana ulaşmaya niyet ettiler ancak bunlar hasret ve hüzünde birbirlerini rahatsız edip kıskandıkları gibi, aynı zamanda birbirlerine acıyorlar.

¹⁰⁹¹ Kulaḡım sağır olmadı.

¹⁰⁹² Hediye verdi.

¹⁰⁹³ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁹⁴ Falan kimseyi köle edinmedi.

¹⁰⁹⁵ Sessiz olma sıfatına sahip olmadı.

¹⁰⁹⁶ Ona, sükût fırsatı verilmedi.

Takdîr-i kelâm demekdür ki: *În aẓhere sem‘î vaşfehu'l-lezî [huve] istimā‘u kelāmi'l-maḥbūbeti ḥîne telā lisānī li's-sem‘i ismehā ve mā şamme ‘ani'l-istimā‘i istilzāzen bi-kelāmiḥā, yaşmutu lisānī teraḥḥumen ‘alā sem‘î ve mu ‘şiren ḥaẓẓahu lehu, ve kezā in a‘tā lisānī zikrehā li-ḳalbī ve lem yemteliki's-sukūte ve lem yeteheyte ‘lehu'ş-şamtu tereket uẓnī¹⁰⁹⁷ ḥāẓẓa semā‘ihā mu ‘şireten ‘ale'l-lisāni raḥmete ḥaẓẓi¹⁰⁹⁸ z-zikri.¹⁰⁹⁹*

El-ma‘nā: **Lisāniye**: Benüm zebānum. **În ebdā**: Eger ıẓhār eylese. [113a] **İzā telā**: Tilâvet itdügi vaḳtde lisān. **İsmehā**: Maḥbūbenüñ ismini. **Lehu**: Sem‘ için. **Vaşfehu sem‘î**: Benüm sem‘üm vaşfını; ya‘nī kendü vaşfını ıẓhār eylese. [Ve] **mā şamma**: Daḥı şamam şāḥibi olmasa sem‘; ya‘nī sem‘ümün istimā‘inde nev‘-i ḳuşūr u rekāket olmasa. **Yaşmuti**: şamıt olur lisānum. **Ve uẓniye**: daḥı benüm ḳulağum. **În ehdā**: Eger ihdā eylese. **Lisānī**: Benüm lisānum. **Zikrehā**: Maḥbūbenüñ zikrini. **Li-ḳalbiye**: Ḳalbüm için. **Ve lem yeste‘bidi¹¹⁰⁰ş-şamte**: Hāl ān ki anuñ sükūnetine daḥı mālîk olmasa lisān. **Ve lem yesta‘idde¹¹⁰¹ş-şamte**: Yāḥud şamta muvaffak daḥı olmasa lisān. **Şummeti**: İşitmez olur üznüm.

Ya‘nī lisānum maḥbūbenüñ ismini tilâvet ü zıkr eyledügi ḥinde sem‘üm daḥı kendünün vaşfı ki istimā‘dur, anı lisānuma ıẓhār eyleyüp vaşf-ı işğā aşlā fütürı daḥı olmasa lisānum kendü ḥaẓẓını aña îşār idüp şamıt¹¹⁰² ü sâkit olur; ya‘nī kendü ḥaẓẓı ki zıkr-i maḥbūbe ile telezzüzdür andan kendüni keff idüp ḥişşesini sem‘e îşār eyler. Ke-zālike lisānum, eger maḥbūbenüñ zikrini teslîm için ihdā eylese lisān-ı tercüman-ı [113b] ḳalb olduğı

¹⁰⁹⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁹⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹⁰⁹⁹ Dilim kulağıma onun (mahbubenin) adını tilâvet ettiğı (okuduğı) esnada; kulağım, onu dinlerken sözlerini dinlemekten zevk alarak sağır olmadan, mahbubenin sözlerini dinlemek olan vasfını kendisine gösterse, dilim ona acıyarak kendi payını verip susar. Aynı zamanda eğer benim dilim onun (mahbubenin) zikrini kalbime verse dilim sükûta sahip olmadan ve sükûta muvaffak olmadan kulağım dinlemek olan vasfının büyük merhametinden dolayı kendi hissesini ona takdim eder.

¹¹⁰⁰ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁰¹ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁰² Yazmada " " şeklindedir.

cihetden, hâl ân ki lisan şamta kâdir olmasa yâhud muvaffak olmasa üznüm kendü hazzını ki istimâ' dur lisānuma îşār¹¹⁰³ idüp kendüsi şamem ihtiyâr eyler dimekdür.

Su'âl iderlerse ki maḥbûbenüñ zıkrden lisân[1] mütelezziz olduğu gibi üzün daḥı bi- 'aynihi ol zıkrüñ istimâ' ıyla mütelezziz iken lisân-ı şāmit olmağla sem'e ne vechle îşār mutaşavver olur? Bel ki şamtla sem' üñ telezzüzi istimâ' ına mâni' olur.

Cevâb: Bu maḥalde îşârdan murâd her bir âḥarı içün kendüye maḥşûş olan telezzüzden kendüyi keff ü men' itmekdür. 'İllet-i hâzda iştirāk bu vechle îşāra mâni' degüldür. Zıkr ü istimâ' münkaṭı' olmağdan keyfiyyetleri munkatı' olmak lâzımgelmez. *Ke-mā lā yaḥfā 'ala'l-mute'emmil.*^{1104 1105} **Rubā'î:**

[Meḥ'ülü mefā'ilün mefā'ilün fa']

Her yek zî-zebân u gûş bâ vey kārî

Ez guft u şunûd ḥazzî vü esrârî

Ber gûş zebân rā be sukût îşārî'st

Z'ân hem be zebân-ı bâ şumî îşārî¹¹⁰⁶

143) وَأَعْرِفْ مِقْدَارِي فَأُنْكِرْ غَيْرَتِي

أَغَارُ عَلَيْهَا أَنْ أَهَيِّمَ بِحُبِّهَا

Ağāru 'aleyhā en ehīme bi-ḥubbihā

Ve a' rifu miḳdārî fe-unkiru ğayretî

¹¹⁰³ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁰⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁰⁵ Dikkatlice bakanlardan gizlenmediği gibi.

¹¹⁰⁶ Hem kulak ve hem dil, onunla olan işlerinden dolayı, biri duymaktan ve biri konuşmaktan zevk alıp bazı sırlar öğrenir. Dil, susarak kulağın sevgili ile ilgilenmesi için fedakârlık yapar, kulak ise sağır olarak dilin sevgili ile ilgilenmesi için îsâr eder.

Ġiret: Ħamiyyet ma‘ nāsınadır. ‘**Aleyhā** ile **bi-ḥubbiḥā** zamīrleri **maḥbūba** rāci‘dür. **Bi-ḥubbiḥā**daki **bā** sebebiyyedür, **en ehīme**'ye müte‘alliḳdür. **Heyemān:** Ħayret ma‘ nāsınadır. [114a]

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Agāru*¹¹⁰⁷ ‘*ala’l-maḥbūbeti min en eteḥayyere*¹¹⁰⁸ *bi-sebebi ḥubbiḥā ve a‘lemu miḳdārī ve ‘ademe leyāḳatī bi-hāzā fe-unḳiru ḡayretī.*¹¹⁰⁹

El-ma‘nā: **Agāru** ‘**aleyhā:** Maḥbūbeyi kıskanurın. **En ehīme:** Benüm ḡayrān olmamdan. **Bi-ḥubbiḥā:** Anuñ maḡabbeti ile. **Ve a‘rifu:** Ben bilürin. **Miḳdārī:** Benüm miḳdārumı. **Fe-unḳiru:** Pes inkār iderin. **Ġayretī:** Benüm ḡayretümi.

Ya‘nī ḡazret-i maḥbūbemi ben kendüm bile anuñ maḡabbetiyle ḡayrān u müteḡayyir olmaḳdan şaḳınuram. Ben kendü miḳdārumı bilüp bu [ve]chle ḡayret benüm ḡaddüm olmadıḡı-çün ḡayretüme daḡı münḳir oluram dimekdür. *Vallāhu a‘lem.*¹¹¹⁰ **Rubā‘ī-i Cāmī:**

[*Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün*]¹¹¹¹

Der ‘aşḳ-ı vey zī-vālihīem reşk dāredem

Der ḡubb u şevḳ-i ū zī-ḡodem ḡayret āredem

Dānem ki ḡadd-i men neboved ḡayretī çunīn

*İnkār-i ḡod konem ser-i ḡaclet beḡāredem*¹¹¹²

144) فُتُخِّلْتُ الرُّوحَ ارْتِيَا حَاقًا لَهَا وَمَا أُبْرِي نَفْسِي مِنْ تَوَهُّمٍ مُنِيَّةٍ

¹¹⁰⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁰⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁰⁹ Maḥbubeyi, kendimin onun sevgisiyle hayran olmasından kıskanırım. Fakat ben, kendi değeri mi ve onu kıskanmaya layık olmadıḡımı bilip kıskançlıḡımı inkār ederim.

¹¹¹⁰ Allah daha iyi bilir.

¹¹¹¹ Rubai vezni deḡildir.

¹¹¹² O’nun aşḳında kendi şaşḳınlıḡımı bile kıskanıyorum. O’na olan sevgim ve şevkime karşı kendime haset ediyorum. Böylesi bir haset benim haddim deḡil biliyorum, bu yüzden kendimi inkār ediyor ve utancın başını kaşıyorum.

Fe-tahtelisu'r-rūḥu'rtiyāḥan lehā ve mā

Uberri 'u nefsi min tevehhumi munyeti

İhtilās: Kapılmaḡ ma' nāsınadır. **Er-rūḥ**'daki lām-ı ta' rīf izāfetden ' ivaḡdur; *fe-tahtelisu rūḥī* taḡdırindedür. **İrtiyāḥ:** Neşāṭ u sürür ma' nāsınadır. **İrtiyāḥ** lafzınıñ intişābı mef' ülün leh olmaḡ üzredür. **Lehā**'daki lām *ilā* ma' nāsınadır. **Ẓamīr** **maḥbūbeye** rāci' dūr. **Ve mā**'daki vāv ḥāliyyedür. **Munye:** [114b] Murād ma' nāsınadır.

Taḡdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe-taḡtaṭifu rūḥī neşāṭan ve surūren ila'l-maḥbūbeti, ve'l-ḥālu ennī mā unezzihu ve uberri 'u nefsi min tevehhumi munyeti'l-muşāhedeti.*¹¹¹³

El-ma' nā: **Fe-tahtelisu:** Kapılır. **E'r-rūḥu:** Rūḥ. **İrtiyāḥan:** Neşāṭ u sürürden ötüri. **Lehā:** Ma' şūḡaya. **Ve mā uberri 'u:** Ḥāl ān ki ben tebriye [vü] tenzīh itmezem. **Nefsi:** Benüm nefsi. **Min tevehhumi munyeti:** Murād u ārzū tevehhüminden.

Ya' nī rūḥum neşāṭ u sürürden ötüri ḥāzret-i ma' şūḡa münceḡib ü munḡaṭıf olur, ḥāl ān ki nefsi ārzū-yı müşāhede-i yār ve recā'-i muvāşalat-i dil-dār tevehhüminden tebriye vü tenzīh itmezem dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹¹¹⁴ **Rubā'ī-i Cāmī:**

[Mef' ülü mefā' ilü mefā' ilü fe'ül]

Cānem ki rubūde geşt bā cānib-i yār

Dil rā ne şekīb u ne şabr u ne ḡarār

Men da' vī-yi ān nemī-konem der ḡam-ı vey

*Kīn nefsi nemī-koned temennā-yı hezār*¹¹¹⁵

145) بِطَيْفٍ مَلَامٍ زَائِرٍ حِينَ يَقْطَعِي

يَرَاهَا مَعَ بُعْدٍ عَنِ الْعَيْنِ مَسْمُوعِي

¹¹¹³ Benim ruhum sevinç ve neşe sebep olduğundan dolayı mahbubeye kapılır. Halbuki ben nefsimi, müşāhede arzusu kuruntusundan temize çıkarmam.

¹¹¹⁴ Allah daha iyi bilir.

¹¹¹⁵ Canım yārim tarafından çalınıp ona doğru yöneldiğinden beri gönlümde sabır ve huzur kalmadı. Onun gamından benim nefsimin bin türlü isteği yoktur diye iddia etmiyorum.

Yerāhā ma‘a bu‘dīn ‘anīl-‘aynī mesma‘ī

Bi-ṭayfī melāmin zā‘irīn ḥīne yaḳẓatī

Mesma‘: Kesr-i mīm ile ālet, feth-i mīm ile ism-i mekāndur; ālet-i sem‘ ve maḥall-i sem‘ dimekdür. Ve ‘alā kile't-taḳdīreyn murād üzündür; **yerāhā**'nuñ fā' ilidür. **Bi-ṭayfī**'deki **bā** sebebiyyedür. **Ṭayf**: Ḥayāl ü cünün dimekdür. **Melām**: Maşdar-ı mīmīdür, melāmet ma‘ nāsınadır. [115a] **Melāmin**'deki tenvīn izāfetden ‘ivaẓdur; *bi-ṭāyfīn ḥāşale min melāmi reculīn* taḳdīrindedür. **Zā‘ir**: Mevşūf-i maḥẓūfuñ şıfatıdır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Yere'l-maḥbūbete uzunī ma‘a bu‘dihā ‘an ‘aynī bi-sebebi ḥayālīn ḥāşale min melāmi zāyirīn lī vaḳta yaḳẓatī ke-mā terāha'l-‘aynu bi-ṭayfī ḥayālīn fī'l-menām*¹¹¹⁶.

El-ma‘nā: **Yerāhā**: Maḥbūbeyi görür. **Ma‘a bu‘dīn**: Bu‘d ile bile. **‘Anīl-‘aynī**: ‘Aynden. **Mesma‘ī**: Benüm üznüm. **Bi-ṭayfī melāmin zā‘irīn**: Ziyāret iden kimsenüñ melāmeti ḥayāliyle. **Ḥīne yaḳẓatī**: Benüm uyanıklugum vaḳtinde.

Ya‘nī benüm kulağum rü‘yetde ‘aynumdan kemāl-i mubā‘ade¹¹¹⁷ üzre iken daḥı maḥbūbeyi görür, beni ziyāret iden kimsenüñ melāmeti ḥayāliyle ḥālet-i yaḳāzamda dimekdür.

Ya‘nī her kaçan kulağum beni lāyim olan kimsenüñ mülāyemeti eşnāsında maḥbūbenüñ zıkrını işitse nefsumde Ḥazret-i ma‘şūḳaya temşil eyler bir vechle ki ḳalbe rü‘yet gınāsı ḥāşıl ve gönül lezzet-i müşāhede-i cemāle vāşıl olur dimekdür. *Ke-mā ḳīl*.¹¹¹⁸¹¹¹⁹ **Şi‘r**:

[Kāmil Bahri: Mütēfā‘ ilün mütēfā‘ ilün mütēfā‘ ilün]

Ecidu'l-melāmete fī hevāki lezīzeten

¹¹¹⁶ Benim kulağım, ziyaretime gelen bir kötuleyicinin hayaliyle, gözden uzak olduğu halde uyanırken mahbubeyi görür. Tıpkı uyku vaktinde onun hayalinin gözde canlanması gibi.

¹¹¹⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹¹⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹¹⁹ Denildiği gibi...

*Hubben li-zikriki fe'l-yelumni'l-luvvemu*¹¹²⁰

Ḥafî buyurulmaya ki nâzım *ḡuddise sirruh* [115b] ḥazretleri bu maḥalde üznî menzile-i ‘aynda kılup rü’yet ki levâzim-i ‘ayndandır, aña isnâd eyledi. Zîrâ kaçan ki sâlik maḡâm-ı cem‘e vâsıl olsa kuvâ ve cevârihinden her biri âḡaruñ ‘amelin işlemege ḡâdir olur; nitekim bu maḡâmıñ taḡḡıki ‘alâ vechi't-tafşıl maḡallinde beyân olınsa gerekdür ki inşâ’allah. **Rubâ‘î**:

[*Mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ül*]

Güşem ki zî-dîde vu zî-beden est ba‘îd

Ḥâşiyet-i vey şenîde bûde’st nedîd

Vaḡtî ḡayâl-i lâ’im âmed ber-i men

*Bîned ruḡ-ı düst ez râh-ı şenîd*¹¹²¹

146) وَتَحْسِدُ مَا أَفْتَنُهُ مِنِّي بَقِيَّتِي

فِي غَيْطُ طَرْفِي مَسْمَعِي عِنْدَ ذِكْرِهَا

Fe-yaḡbiṡu ṡarfî mesma‘î ‘inde zikriḡâ

Ve taḡsidu mâ efnetḡu minnî baḡiyyetî

Ġibta: Bir kimse ki ḡayra ḡâşıl olan ni‘ metüñ kendüye daḡı ḡuşûlin temennî itmege dirler. **[Ḥased]**: Ġayrdan zevâlin temennâ itmekle bile. **Yaḡbiṡu**'nuñ **ṡarf** fâ‘ili, **mesma‘î** mef‘ülidir. **Taḡsidu**'nuñ **baḡiyyetî** fâ‘ili, **mâ** mef‘ülidir. **Efnet** kelimesinüñ, maḡbûbeye râci‘ olan zâmîr fâ‘ili, mâ‘-i mevşûle râci‘ olan zâmîr-i muttaşıl mef‘ülidir.

¹¹²⁰ Ebu’ş-Şîs Muhammed el-Huzâ‘î’ye âit bu beytin ikinci mısraı yazmada “*Ḥabbezâ li-zikriki fe-leyleti'l-luvâmu*” şeklinde yazılmıştır; ancak hem şairin divanında hem beytin geçtiği kaynakların hiç birinde böyle bir rivayet yer almadığından başka mevcut mısraın anlamı ve vezni olmadığı için, yazmadaki mısra müstensihlin bir hatası olarak kabul edilerek kaynaklarda ve özellikle Divanda ve şârihin büyük oranda yararlandığını düşündüğümüz Kâşânî şerhinde yer alan mısraı aktarılıp “senin aşkın uğrunda azarlamak ve ayıplamak bana hoş gelir, çünkü seni (sana olan sevgimi) hatırlatır, o halde kim isterse beni azarlasın” şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Beytin metni için bkz. Abdullah el-Cubûrî (haz.), *Dîvânu Ebi’ş-Şîs ve Ahbâruh*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984, s.102.

¹¹²¹ Gözümden ve bedenimden uzak olan kulaḡım O’nun hakkında bir şeyler duymuş ama görmemişti. Beni kınayan hayâlîm yanıma gelince dostun yüzünü kulak yoluyla gördü.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Fe-yağbiṭu ‘aynī uzunī ‘inde zikri'l-maḥbūbeti; li-enne el-uznune*¹¹²² *yerāhā ‘inde*¹¹²³ *tecellihā fī şūreti'z-zikri dūne'l-‘ayn, ke-zālike yağbiṭu'l-uzunu ‘aynī fī muşāhedeti nūri't-tecellī ve ke-zālike taḥsidu baḳiyyetī* [116a] *mā efnetu'l-maḥbūbetu ve tetemennā hiye ayẓan el-fenā'a ‘aleyhā; fe-kullun mine'l-cevārihi ve'l-kuvā taḥsidu'l-āḫara li-mu‘āmeletin maḥşūşatin lehā bi'l-maḥbūbeti.*¹¹²⁴

El-ma‘nā: **Fe-yağbiṭu:** Reşk eyler. **Ṭarfī:** Benüm gözüm. **Mesma‘ī:** Kulağuma. **‘İnde zikrihā:** Maḥbūbenün zikri katında. **Ve taḥsidu:** Daḫı ḥased eyler. **Mā:** Şol şeyi ki. **Efnethu minnī:** Maḥbūbe anı benden fenā eyledi. **Baḳiyyetī:** Benüm baḳiyyem; ya‘nī benüm baḳiyyeme ḥased eyler.

Ya‘nī gözüm kulağuma reşk eyler maḥbūbenün zikr zebânında; li-zālike vücūdumdan baḳiyye ki henüz tecellī-i maḥbūbe ile fenā bulmamışdur, ol daḫı ḥased eyler benden maḥbūbenün ifnâsıyla fânī vü nâ-būd olanlara dimekdür.

Hâsılı'l-ma‘nā: Benüm cevāriḫ ü a‘zâmdan ve cevāniḫ ü kuvâmdan her birinün Ḥazret-i ma‘şūka ile kendüye maḥşūş bir gūne mu‘āmelesi vardur ve her birine bir vechle tecellī eyler ki aḫaduhumā āḫara reşk eyler; meşelâ sem‘uma zikr şūretinden ve ‘ayna müşāhede şūretinden ve lisâna mükāleme şūretinden tecellī eyler. Ol cihetden her biri āḫara reşk eyler, ol āḫar kendüye maḥşūş tecellīye mazḥar olduḡı ḥayşiiyyet ile. Bu cihetdendür ki nâzım *ḫuddise sirruh* ḥazretleri ‘inde'z-zikr gözüm [116b] kulağuma reşk eyler, ve fânī olmayan baḳiyyemi fânī vü nâ-būd olanlara ḡabṭ u ḥased eyler buyurmuşlardır. **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘ül*]

Der zikr-i to dīde gūş rā reşk bered

Fânī zi men ān ki nâ-şode ḡibṭa ḫored

¹¹²² Yazmada " " şeklindedir.

¹¹²³ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹²⁴ Sevgilinin zikri esnasında benim gözüm kulağıma gıpta eder (imrenir) çünkü sevgilinin zikir şeklinde tecellî etmesini görme fırsatı yalnız kulağa mahsustur. Kulak da İlâhî nurun tecellisini görme imkânı bulan gözüme gıpta eder. Aynı zamanda vücudumun sevgili tarafından yok edilmeyen organları, sevgilinin yok ettiği organları kıskanıp yerinde olmayı temenni eder. Böylece organların her biri, sevgili tarafından özel bir muamele gören diğer organları kıskanır.

Der ‘aşk-ı to her [‘uzv-i] men ān dīger rā

Ez rūy-ı ḥased ta‘ne kuned perde dered ¹¹²⁵

147) وَرَائِي وَكَانَتْ حَيْثُ وَجْهْتُ وَجْهَتِي

أَمَمْتُ أَمَامِي فِي الْحَقِيقَةِ فَالْوَرَى

Ememtu imāmī fi'l-ḥaḳīḳati fe'l-verā

Verā 'iye ve kānet ḥayṣu veccehtu vichetī

İmām: Muḳtedā ma‘nāsınadır. [**Ememtu**]: *Şirtu imāmen*¹¹²⁶ dimekdür. **Verā:** Halk ma‘nāsınadır. İkinci **verā** ḥalf u ḳuddām ma‘nāsınadır; ḳuddām ma‘nāsına olduğı; *ḳavluh*: “*Ve kāne verā ‘ehum melikun*”¹¹²⁷ gibi; *ve kān emāmehum* ma‘nāsınadır. Lākin bu maḥalde ḥalf ma‘nāsınadır. **Ve kānet**’deki **vāv** ḥāliyyedür. **Kāne**’nün ḥaberi **vichetī**dür. **Veccehtu** kelimesinün mef‘ūli maḥzūf vechīdür; *veccehtu vechī*¹¹²⁸ taḳdīrindedür. **Vichet:** Kesr-i **vāv** ile teveccüh olınan nesneye dirler, kıble gibi.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Lemmā feniye vucūdi'l-vehmiyyu fī vucūdihe'l-ḥaḳīḳiyyi [ve] irtefe‘ati'l-işneyniyyetu beynī ve beyne[el]-maḥbūbeti ve taḥaḳḳaḳatu bihā şirtu imāmen ve ḳibleten li-imāmī fi'l-ḥaḳīḳati, ve in kuntu muḳtediyyen bihi fī’ş-şūreti ve kullu'l-verā verā ‘ī, e ‘immeten kânū e[m] me ‘m[ū]nīne, ve ḥayṣu veccehtu vechī veḳa‘t semmete vichetī [117a] li-ennehā mutteḥidetun*¹¹²⁹ *bī muḳīmetun bi-fu ‘ādī.*¹¹³⁰

¹¹²⁵ Senin adını zikretmekte, seni göremediğı için göz kulağı kıskanır, çünkü kulak senin zikrini duyar. Senin aşkıdan benim her uzvum diğ er uzvu kıskanır ve onun sırlarını aşikâr eder.

¹¹²⁶ Ben imam oldum.

¹¹²⁷ “Onların ilerisinde bir kral vardı” (Kehf, 18/79)

¹¹²⁸ Yüzümü döndürdüm.

¹¹²⁹ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹³⁰ Gerçekte var olmadığı halde var sayılan vücudum, onun (sevgilinin) gerçek vücudunda fani ve onunla hakiki olup aramızdan ikilik kalkınca, görünüşte bana imam olana hakikat aleminde ben imam oldum, gerek muktedî (İmama uyan kimse) olsun gerek imam olsun bütün halk benim arkamda durdu. Ve her nereye yüzümü çevirsem mahbubenin yüzü orada oldu ve orası benim kıblem oldu; çünkü o (sevgili) benimle birleşip kalbimde yerleşmişti.

El-ma' nā: **Ememtu:** Ben imām oldum. **İmāmī:** Kendü imāmuma. **Fi'l-ḥaḳīḳati:** Ḥaḳīḳatde. **Fe'l-verā:** Pes cümle maḥlūkāt. **Verā'ıye:** Benüm ḥalfumdadur. **Ve kānet:** Hāl ān ki oldı. **Ḥayṣu:** Her mekānda ki. **Veccehtu:** Teveccüh eyledüm; ya' nī vechümi yöneltüm. **Vichefī:** Benüm kıblem.

Ya' nī baña şüreten imām u muḳtedā olanlara ḥaḳīḳatde ben imām u muḳtedā oldum çünkim ben imāmu'l-e'ıimme oldum. Lā-cerem kāffe-i maḥlūkāt benüm ḥalfumda olup ḥaḳīḳatde ittibā' u iḳtidālārı baña oldı. Ve ben her ne cānibe ki teveccüh eylesem; *ḳavluḥ:* “*Fe-eynemā tuvellū fe-ṣemme vechullāh*”¹³¹ müsted' āsınca ol maḥal benüm kıblem oldı, teng-nāy-ı zamān u mekāndan ve cihetden ḥalāş oldum dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹³² **Rubā' ī-i Cāmī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilū fe' ūl]

Geştīm imām-ı muḳtedā rā çu imām

Dārend verāyem heme-i ḥalḳ maḳām

Her cā ki teveccuḥī konem vechēş rā

*Mevcūd hemī bebīnem ān vech tamām*¹³³

148) يَٰرَاهُ أَمَامِي فِي صَلَاتِي نَازِرِي وَيَشْهَدُنِي قَلْبِي إِمَامًا أُنْمَتِي

Yerāhu emāmī fī ṣalātiye nāzirī

Ve yeşhedunī ḳalbī imāma e'ıimmetī

Emāmī: Feth ile [ve] hemze ile ḥālfuñ zıdd[ı]dur; öñ ma' nāsınadur. **Nāzirī:** Yerāhu'nuñ fā' ilidür. **Nāzir:** ' Ayn dimekdür. **Yerāhu'**daki zamīr **imām'**a rāci' dūr; **yerā** 'ayne'l-imām taḳdīrinde. [117b] **Yeşhedunī:** *Yerānī* olduğundan ötüri mef' ūl[ey]ne ta' diye eylemişdür; mef' ūl-i evveli yā'-i mütekellimdür, mef' ūl-i şānīsı **imām**dur.

¹³¹ “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır” (Bakara, 2/115)

¹³² Allah daha iyi bilir.

¹³³ Herkesin uyduğu imama biz imam olduk. Halk benim makamımı diğerlerinden apayrı tutar. O'nun yüzüne teveccüh edip baktığım yerde, onun yüzünü eksiksiz bir şekilde görüyorum.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Yerâ başari'l-imāme muḳaddemen ‘aleyye fî şalātî ve yerānî başiretî ennî imāmu'l-e ‘immeti muḳtede*¹¹³⁴ *’l-kull.*¹¹³⁵

El-ma‘nā: **Yerāhu:** Anı görür; ya‘ nî imām[1] görür. **Emāmī:** Benüm önümde görür; ya‘ nî benden muḳaddem görür. **Fî şalātiye:** Şalātumda. **Nāzırī:** Benüm gözüm. **Ve yeşhedunī:** Beni müşāhede eyler. **Ḳalbī:** Başiretüm gözi. **İmāma**¹¹³⁶ **e’immetī:** İmāmlaruñ muḳtedası.

Ya‘ nî benüm zāhirdeki gözüm imām[1] salātda emāmumda görür dimekdür.

Hāsilu'l-ma‘nā: Egerçi şüreten şalātda¹¹³⁷ imāma iḳtidā iderüm, lākin ḥāḳīḳatde ḥalīfe-i Ḥaḳḳ olduğum cihetden cemī‘-i pīş ü pes ve zīr ü bālā benden feyz alurlar, bel ki ben şol nokṭa-i ḥāḳīḳatüm ki medār-ı pergyār-ı mevcūdāt ve miḥver-i dāyire-i maḥlūḳātudur dimekdür. **Rubā‘ī:**

[*Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilün fā‘*]

Çeşmem ki imām-ı ḥod hemī bīned pīş

Ender pey-i vey zi tābi‘ ān dīd çu ḥ īş

Bīned ḥoş ān be çeşm-i dil çun nigered

*Metbū‘-i heme ḥalk-ı cihān bī-kem u bīş*¹¹³⁸

149) وَلَا عَزْوٌ إِنَّ صَلَّى الْإِمَامُ إِلَيَّ إِنَّ تَوَثُّ فِي فَوَادِي وَهِيَ قِبْلَةُ قِبَلَتِي

Ve lā ğarve in şalla'l-imāmu ileyye in

Şevet bi-fu‘ādī [118a] ve hiye ḳibletu ḳibletī

¹¹³⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹³⁵ Benim gözüm imamı, namazımda önümde görür ve basiretim (kalbimin gözü) beni, önde imam olanların imamı ve herkesin muktedâsı (uyulan) olarak görür.

¹¹³⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹³⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹³⁸ Uyduğı imamı önünde gören gözüm, O’nun arkasında kendi gibi O’na uyanları gördü. Gözüm, gönül gözüyle bakarsa, aslında tüm yaratılanların O’na itaat ettiğini görür.

Ve lā ğarve: *Lā* ‘aceb ma‘ nāsınadır. **İn şallā'**daki **in** şartıyyedür, cezāsı muḳadderdür; **lā ğarve** delāletiyle. **İn şevet**¹¹³⁹daki **in** muşakḳaleden muḥaffefedür. **Şevet:** *Aḳāmet* ma‘ nāsınadır. **Bi-fu 'ādī'**deki **bā** *fī* ma‘ nāsınadır. **Ve hiye'**deki **vāv** ḥāliyyedür. **Zamīr-i hiye** maḥbūbeye rāci‘ dūr.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve lā ‘acebe in şalla'l-imāmu ve teveccehe ileyye fī'ş-şalāti li-enne'l-maḥbūbete aḳāmet bi-fu 'ādī; ve'l-ḥālu ennehā kıbletu kıbletī*¹¹⁴⁰.

El-ma‘nā: **Ve lā ğarve:** ‘ Aceb degüldür. **İn şalla'l-imāmu:** Eger imām namāz kılarısa; ya‘ nī namāz[a] müteveccih olursa. **İleyye:** Baña. **İn şevet:** Zīrā iḳāmet eyledi Ḥazret-i ma‘ şūḳa. **Bi-fu 'ādī:** Benüm ḳalbümde. **Ve hiye:** Ḥāl ān ki ol maḥbūbe. **Ḳıbletu kıbletī:** Benüm kıblemüñ kıblesidür.

Ya‘ nī ‘aceb degüldür ki eger imām namāzı müteveccih olup kılarısa; zīrā ma‘ şūḳa benüm ḳalbümde iḳāmet eyledi, ḥāl ān ki ol ma‘ şūḳa benüm kıblemüñ kıblesidür dimekdür.

Ba‘ ž-ı nüsaḥda da **imām** yerine **enām** vāḳi‘ olmuşdur ve **ḳiblete kıbletin** vāḳi‘ olmuşdur; yā‘-ı mütekellimsüz. Bu taḳdīrce: ‘ Aceb degüldür ki eger cümle benī ādem namāzın baña müteveccih olup kılarısa; zīrā ma‘ şūḳa¹¹⁴¹ [118b] benüm ḳalbümde iḳāmet eyledi, ḥāl ān ki ol ma‘ şūḳa cümle kıblelerüñ kıblesidür dimekdür. **Rubā‘ī:**

[*Meḥ‘ ūlū meḥ‘ ilün meḥ‘ ilün fā‘*]

Der vaḳt-i namāz imāmem ez şūr u şeḡab

Ger sūy-ı merā guzer koned nīst ‘aceb

Rūyeş ki bedū secde koned kıble mudām

*Ū cāy be dil girifte bī-renc u ta‘ab*¹¹⁴²

¹¹³⁹ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁴⁰ İmam, bana doğru yönelip namaz kılarısa bu şaşırtıcı bir durum değildir; çünkü sevgili benim kalbime yerleşti. Zira O (sevgili) benim kıblemin kıblesidir.

¹¹⁴¹ Bu kelime yazmada iki defa tekrarlanmaktadır.

¹¹⁴² Namaz vakti, uyduğum imam fitne çıkartmak için bana uğrarsa bu şaşırtıcı bir durum değildir. O, hiçbir zorluk yaşamadan kalbin içine yerleşmiştir ve kıble O’nun yüzüne secde eder.

وَكُلُّ الْجِهَاتِ السَّتِّ نَحْوِي تَوَجَّهْتُ بِمَا تَمَّ مِنْ نُسْكِ وَحَجٍّ وَعُمْرَةٍ (150)

Ve kullu'l-cihāti's-sitti naḥvī teveccehet

Bi-mā ṣemme¹¹⁴³ min nuskin ve ḥaccin ve 'umreti

Cihāt-ı sitt: Fevḳ ü taḥt ve emām [u ḥalf] ve yemīn ü şimāldür. **Naḥv:** Cānib ma' nāsınadır; **naḥvī:** Cānibī dimekdür; **teveccehet** fi' linūñ mef' ulidür. **Bi-mā'daki mā** ma'a ma' nāsınadır. **Ṣemmete:** *Hunāke* dimekdür. *Ġāyetī ṣemmete;* cihet-i ba' ideye, hunāke; cihet-i ḫarībeye işāretdür; anda ile bunda gibi. **Nusk:** Nūnuñ zamm[ı] ile **sīnūñ** sūkūniyla 'ibādet ma' nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve kullu'l-cihāti's-sitti mine'l-kevni teveccehet ileyye teveccuhe'l-fer' i ila'l-aşli ma'a mā ḥaşala hunāke min funūni't-ṭā' āti ve şunūfī'l-'ibādāti ve ḥaccin ve 'umretin.*¹¹⁴⁴

El-ma' nā: **Ve kullu'l-cihāti's-sitti:** Cihāt-ı sittenūñ mecmū' sı. **Naḥvī:** Benüm cānıbuma. **Teveccehet:** Müteveccih oldılar. **Bi-mā ṣemme:**¹¹⁴⁵ Anda olan ile bile. **Min nuskin:** 'İbādetden. **Ve ḥaccin:** Daḥı ḥaccdan. [119a] **Ve 'umreti:** Daḥı 'umreden.

Ya' nī cihāt-ı sittūñ cümlesi benüm cānibüme teveccüh eyledi, anda olan ṭā' āt u 'ibādāt ve ḥacc u 'umre ve şalāt u du' ā' ve i' tikāf u sa'y u şafā ile ve ṭavāf ile bile dimekdür.

Hāşılı'l-ma' nā: İmām baña müteveccih olmaḳ 'aceb midür ki imāmuñ müteveccih-i İlāhī olan kıblenūñ kıblesi benüm ḳalbümdedir! Ol cihetdendir ki cümle-i cihāt ve anda olan 'ibādāt u ṭā' āt u i' tikāf ü ḥacc u 'umre ve ṭavāf ile bile baña müteveccihlerdür ve beni ka' be-i ḫaḳīḳat ve kıblegāh-ı her millet bilmişlerdür dimekdür, **Rubā' ī:**

[Mef' ulü mefā' ilü mefā' ilün fa']

¹¹⁴³ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁴⁴ Dünyanın altı ciheti ile orada (dünyada) hasıl olan hac, umre ve ikisinin dışındaki çeşitli taat ve ibadetler fer' in asla teveccühü gibi tarafıma yönelmiştir.

¹¹⁴⁵ Yazmada " " şeklindedir.

Cānān ki dilem cilvegeh-i ḥod kerde

Mecmū'-i cihet rūy be mā āverde

Ez Ka'be vu ez 'umre vu ḥaccī ki der ū'st

Her yek zī'ṣān be sūy-ı mā reh burde¹¹⁴⁶

151) وَأَشْهَدُ فِيهَا أَنَّهَا لِي صَلَّتِ

لَهَا صَلَوَاتِي بِالْمَقَامِ أَفِيْمُهَا

Lehā ṣalevātī bi'l-makāmi uḳīmuhā

Ve eṣhedu fihā ennehā lī ṣalleti

Lehā ile ennehā zamīrleri maḥbūbeye rāci' dūr. Bi'l-makāmi'deki bā fī ma' nāsınadır; lām 'ahd içündür, makām'dan murād Maḥām-ı İbrāhīm'dür 'alā nebiyyinā [ve] 'aleyhi's-ṣalātu ve's-selām.¹¹⁴⁷ Uḳīmuhā ile fihā zamīrleri ṣalevāt'a rāci' dūr. Eṣhedu: Uṣāhid ma' nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Hāzihi [119b] eṣ-ṣalātu'l-letī uḳīmuhā ve uṣallihā fi'l-makāmi muḥtaṣṣatun li'l-maḥbūbeti lā li-ḡayrihā li-tecerrudī¹¹⁴⁸ 'an cemī' i mā sivāhā, ve uṣāhidu fihā enne'l-maḥbūbete ayẓan tuṣallī lī.*¹¹⁴⁹

El-ma' nā: Lehā: Anuñ içündür; ya' nī maḥbūbe içündür. **Ṣalevātī:** Benüm namāzlarum. **Bi'l-makāmi:** Maḥāmda; ya' nī Maḥām-ı İbrāhīm'de. **Uḳīmuhā:** Ben anı iḳāmet iderüm. **Ve eṣhedu:** Daḥı müṣāhede iderüm. **Fihā:** Anda; ya' nī ṣalātıda. **Ennehā:** Taḥḳīkan maḥbūbe. **Lī:** Baña. **Ṣalleti:** Namāz kıldı.

¹¹⁴⁶ Gönlüm yârin tecelli ettiği yer olduğundan beri yönlerim tamamı bize yönelmiştir. Gönlümün içindeki Kâbe, umre ve hac sebebiyle onlardan her biri bizim tarafımıza yönelmiştir.

¹¹⁴⁷ Salat ve selam peygamberimizin ve onun üzerine olsun.

¹¹⁴⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁴⁹ Makam-ı İbrahim'de kılmış olduğum namazlar mahbube içindir, başkası için değildir; çünkü ben ondan başka her şeyden vazgeçtim. Ayrıca ben o namaz esnasında, mahbubenin de bana (benim için) namaz kıldığını görürüm.

Ya'nî min hayṣu'z-zāhir Maḳām-ı İbrāhīm'de maḥbûbe içündür benüm şalavātum, lâkin min hayṣu'l-bāṭın; ya'nî vaḥdet ile keşreti cāmî' olan ḳalbde müşāhede iderüm ki ḥazret-i ma'sûḳa baña namāz ḳılar dimekdür.

Ḥafî buyurulmaya ki Ḥazret-i ma'sûḳadan 'āşıḳa şalāt raḥmet ma'nāsınadır. Bu taḳdîrce **ve eşhedu fihā ennehā lî şalleti** mısrā' inuñ ma'nası: *İnnî uşāhidu fî eşnā'î tilke's-şalāti enne'l-Ḥaḳḳa subḥānehu ve te'ālā yerḥamunî ve ya'fūnî*¹⁵⁰ dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹⁵¹
Rubā'î:

[Me'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'ül]

Ū rā'st heme 'ibādet-i men be maḳām

Ū rā'st ṭavāf u ḥacc u iḥrām

Likin be ḥaḳīḳat Ū merā bu'gżāred

Ber ma'nî-i raḥmet şalevātî vu ḳiyām¹⁵²

[120a]

كِلَانَا مُصَلِّ وَاحِدٌ سَاجِدٌ إِلَى حَقِيقَتِهِ بِالْجَمْعِ فِي كُلِّ سَجْدَةٍ (152)

وَمَا كَانَ لِي صَلَٰى سِوَايَ وَلَمْ تُكُنْ صَلَاتِي لَغَيْرِي فِي أَدَاكُلِّ رَكْعَةٍ (153)

Kilānā muşallin vāḥidun sācidun ilā

Ḥaḳīḳatihi bi'l-cem' i fî kulli secdetin

Ve mā kāne lî şallā sivāye ve lem tekun

Şalātî li-ğayrî fî edā¹⁵³ kulli rek' ati

¹⁵⁰ O namaz esnasında; şanı yüce, kusur ve noksandan münezzeḥ olan Cenâb-ı Hakk'ın merhamet edip bağışladığını görürüm.

¹⁵¹ Allah daha iyi bilir.

¹⁵² Benim tüm ibadetlerim, tavafım, haccım ve ihramım O'nadır. Fakat hakikatte O rahmetinden dolayı bu salavat ve kıyıamları yapmama izin vermiştir.

¹⁵³ Yazmada " وَا " şeklindedir.

Kilā: *Mufredu'l-lafzi ve muşenne'l-ma'na*¹¹⁵⁴dur, müzekker ve teşniyede isti' māl[i] vardır; *kull* lafzının cem' de¹¹⁵⁵ isti' māl[i] gibidir. **Ḥaḳīḳatihi** zamīr[i] **muşallī** lafzına rāci' dūr. **Bi'l-cem'**i'deki **bā** *fī* ma' nāsınadır, **vāḥid** lafzına mütē' allıkdır. **Fī kulli**'deki zarf¹¹⁵⁶ **sācidun** kelimesine mütē' allıkdır. **Ve mā kāne**'deki **mā** nāfiyedir. **Şallā** cümlesi **kāne**'nün haberi, **siv[ā]ye** ismidür. **Şalāti: Lem tekun** kelimesinün ismidür, **li-ğayrī** haberidür. **Edā:** Memdūdedür, zarūret-i vezn-içün kaşr olınmışdur. Zarf¹¹⁵⁷ **lem tekun** kelimesine mütē' allıkdır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Enā ve ma' şūḳī muşallin vāḥidun, huve yuşallī fī'l-ḥaḳīḳati ilā nefsi li-'ennehu lā vucūde li'l-ğayri ve kullun minnā bi'tibāri's-şūreti ve'l-ma'na sācidun ve muteveccihun ilā ḥaḳīḳati'l-muşallī'l-vāḥidi bi-hasebi uḥdiyeti'l-cem' i fī kulli secdetin; ey fī kulli ruknin min erkāni['s-]şalāti ve mā kāne şallā siv[ā]ye li-ennā vāḥidun li-enne'l-'āşīka ma' dūmun*¹¹⁵⁸ *bi-nefsihi mevcūdun bihi fī'l-ḥaḳīḳati fe-lem yekun* [120b] *şalāti li-ecli ğayrī fī edā 'i kulli rek'atin bel li-ecli; fe-ena'l-'ābidu ve's-sācidu bi's-şūreti'l-beşeriyeti'l-fāniyeti bi-tefennihā ve āniyyetihā, ve'l-ma'būdu ve'l-mescūdu bi'l-ḥaḳīḳati'l-letī bihā taḥaḳḳaḳati'l-mevcūdāt.*¹¹⁵⁹

El-ma' nā: Kilānā: İkimüz; ya'nī benüm ile ma' şūḳa. **Muşallin vāḥidun:** Muşallī-i vāḥidüz. **Sācidun:** Sāciddür; ya'nī secde idiciyüz. **İlā ḥaḳīḳatihi:** Anūn ḥaḳīḳatine; ya'nī ol muşallī vāḥidūn ḥaḳīḳatine. **Bi'l-cem' i:** Cem' de; ya'nī maḳām-ı cem' de. **Fī kulli**

¹¹⁵⁴ Lafzı müfret (tekil) ancak manası ikil.

¹¹⁵⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁵⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁵⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁵⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁵⁹ Ben ve mahbube tek namaz ediciyiz. Aslında o kendine namaz kılar; çünkü başkası yoktur. Ve biz ikimiz, cem' (Yaratılmışları görmeyip bütün varlıkları Allah'ın sıfatlarının zuhuru bilerek varlıklarının izâfî olduğunu idrak etme mertebesi) makamındaki vahidiyet mertebesine ulaştığımıza göre suret ve mana itibarıyla her secdede yani namazın bütün rükünlerinde, tek namaz kılıcı hakikatinin müteveccih ve secde edicisiyizdir. Aşığın varlık kazanması ancak maşukla mümkün olabildiği için ikimiz bir olduk; bu sebepten dolayı bana namaz kılan benden başkası olmadı ve benim kıldığım namazların her bir rekâtı kendime oldu; başkasına değil. Zira beşerî ve fani surette ibadet eden ve secde eden benim, aynı zamanda varlıkların varlığı gerçek olduğu hakikatte ibadet edilen ve secde edilen de benim.

secdetin: Her secdede. **Ve mā kāne lī şallā:** Dağı namāz kılmadı. **Siv[ā]ye:** Benden gayrı. **Ve lem tekun:** Dağı olmaz mı? **Şalātī:** Benüm şalātum. **Li-ğayrī:** Benden gayrı için. **Fī edā¹¹⁶⁰ kulli rek'ati:** Her rek'atı edasında.

Ya' nī hāzret-i ma' şūka ile ikimüz muşallī-i vāhid hükmindeyüz; müte'addid degülüz, maḳām-ı cem' de kendü haḳīkatine sācidüz her secdede, lākin maḳām-ı cem' ki ben anuñ ile mütehaḳḳikum, anuñ bir haḳīkat-i vaḥdeti vardur ve bir nisbī keşreti vardur, pes ben nisbī keşreti olduğı ḥayṣiyyetden kendü vaḥdet-i haḳīkatüme teveccüh iderüm, kendü zātumuñ kemālinden ötüri hāzret-i [121a] ma' şūka vaḥdet-i haḳīkiden keşret-i nisbīye teveccüh eyler kendü esmāsınuñ kemālin göstermek için, pes her birimüz keşret-i nisbī i' tibārıyla kendü cānumuza teveccüh idiciyüz. Lā-cerem benüm cānibümden baña namāz kılmadı, illā ki ben; ya' nī müteveccehün ileyhi olan benüm, ve benüm namāzum benden gayrıya degüldür. Her rek'atı edasında yine benüm ki baña mütevecceh olup namāz kılarum dimekdür. *Kāle's-şāriḥu'l-maḥaḳḳıku el-Kāşānī kuddise sirruhu: "Ve hāza'l-kelāmu¹¹⁶¹ min lisāni'l-cem' i lā yufhemu illā bi-sem' i'l-cem' i"*.¹¹⁶² **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilü fe' ūl]

Mā her du yekīm u hem guzārende namāz

Der cem'-i haḳīkatīm hem kerde nīyāz

Ṭā'at ber ğayr-ı ḥod ne-kerdem ber-i men

Z'ān rūy haḳīkat est ber ğayr mecāz¹¹⁶³

Hafī buyurulmaya ki üç beytün tercümesinde beyān olunan ma' ānī bi-esrihim şurrāḥuñ taḥḳīkāt[ı]dur ki mulaḥḥaş tercüme olunup naḳl olunmuşdur. Ve ebyāt-ı mezbûre zımnında olan maḥbûbeden murād ma' şūḳ-i mecāzıdır diyü teveccüh itmege lafzuñ taḥammüli

¹¹⁶⁰ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁶¹ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁶² Şāriḥ ve marifet yoluyla hakikati bilme seviyesine erişen Kāşānī- onun sırları takdis edilsin- şöyle demiştir: Cem' mertebesine ulaşanların diliyle söylenen bu sözler, ancak cem' mertebesine ulaşanların kulağı tarafından anlaşılır.

¹¹⁶³ Biz ikimiz biriz ve namaz kılan ve hakikatte niyaz eden biziz. Ben aslında kendimden başkasına ibadet etmedim, dolayısıyla hakikat başkası için mecazdır.

yokdur, haqı̇kat olmakdan ğayrı mesāğ kalmamışdur; haqı̇kat olduğı taqđırce maħbūb-ı haqı̇kī baña namāz kılar bel ki ikimūz muşallī-i v[ā]hidūz ki maḳām-ı cem‘de [121b] kendū haqı̇katūmūze sācidūz, baña namāz kılan benüm. Ve benüm namāzum benden ğayrıya degüldür. Zāhıran şer‘-i şerīfe muḫālif görinür. Lākin nāzım *ḳuddise sirruh* ḫazretleri ekābir-i evliyādan idüginde ‘ulemā-yı aḫyār ve meşāyih-ı kibār cümleten müttefiḳlerdür ki fezā’iline ğāyet ve kerāmetine ḥadd u nihāyet yokdur. Huşuşan ḳuṭbu'l-‘arīfīn, ḳıdvetü'l-muvaḫḫidīn, vāriş-i ‘ulūmu'l-enbiyā’i ve'l-mürselīn şeyḫ Şadruddīn-i Ḳonevī ḫazretleri nāzım *ḳuddise sirruh* ḫazretleri ile hem-‘aşr olmağın anlaruñ aşḫābından ba‘z-ı e‘izze Mevlānā Şadruddīn ḫazretlerine ve Mevlānā ḫazretleri anlaruñ tefāşıl-i aḫvāline vukūf-ı tām ḥāşıl kılduḳdan soñra kibār-ı ehl-i Ḥaḳḳ’dan idi diyü medḫ ü şenālarda mübālağa eylemişlerdür. Ve sene-i şelāş u erba‘īn ü sittemi’e tarīḫinde ki Mevlānā ḫazretleri ki Şām’dan Mışr’ı teşrīf eylemişler, evvelā Mısr’da ba‘dehu Dimaşḳ’da ve Rūm’da erbāb-ı vecd ü ḫāl ve aşḫāb-ı faẓl u ifẓāldan cem‘-i keşīr Mevlānā ḫazretlerinden ḳaşıde-i mezkūreyi ‘alā vechi'l-ittifāḳ [122a] ve't-taḫḳīḳ ḳırā’at eyleyüp eşnā’-i ḳırā’atda mevāzi‘-i müşkilesini tavzīḫ ü beyān ve mevārid-i mu‘zilesini şerḫ ü tıbyān buyurmışlardır. Ol mecālis-i ‘āliye ve meḫāfil-i sāmiyede maḳām-ı istifādede olup Mevlānā ḫazretlerinüñ kibār-ı aşḫābından olan kehfü’t-ṭālibīn ve senedü's-sālikīn Şeyḫ Sa‘duddīn Sa‘īd-i Fergānī ḫazretleri ol le‘ālī’-i mesmū‘āt-i bī-naẓīri rişte-i ta‘līḳ ü taḫrīre çeküp evvel Fārisī ba‘dehu ‘Arabī şerḫler yazmışlardır. Ve Şeyḫ-i mūmā-ileyh ḫazretleri aşḫābından ba‘z-ı e‘izze daḫı müte‘addid şerḫler yazmışlardır. Ve bunlardan mā‘adā sulṭānu'l-muḫaḳḳıḳīn, burḫānu'l-mudaḳḳıḳīn şeyḫ ‘İzzüddīn Maḫmūd-ı Ḳāşānī ḫazretleri ve şeyḫü'l-fürū‘ ve'l-uşūl, ‘ālimü'l-ma‘ḳūl ve'l-menḳūl, ḫāfız-i ḳavānīnüş-şer‘, mulaḫḫış-ı müşkilātī'l-aşl ve'l-fer‘ Dāvūd-ı Ḳayşarī ve şeyḫ Rūknüddīn-i Şīrāzī ḫazretleri mükemmel şerḫler yazmışlardır. Ve ma‘a ḫāzā nāzım *ḳuddise sirruh* ḫazretleri ‘aşrıdan bu zamāna gelince ki üç yüz altmış yıldan ziyādedür meşāyih-i müte‘aḫḫirīn ü ‘ulemā’-i ‘āmilīn [122b] yanlarında ḳaşıde-i mezkūre maḳbūle vü mergūbe olup muḳallid olanlardan bir ferd redd cānibine zāhib olmamışlardır. Eger zu‘āfādan ḫılāfına zāhib kimesne daḫı bulunursa bu ḳā‘idenüñ külliyyetine zarar virmez, lā-cerem ekābirīnden bu kadar cemm-i ğafīri ve bu mertebe cem‘-i keşīri tazlīl erbāb-ı ferāset kārı ve aşḫāb-ı kiyāset şi‘ārı degüldür, bel ki dāyire-i inşāfdan dūr ve ḥadd-i i‘tidāldan ba‘īd ü mehcūrdur. Hemān bu maḫalde lāyık olan oldur ki “*ḫumile'l-mu‘minu ‘āla’s-şalāḫ*”¹⁶⁴

¹⁶⁴ İman eden kişinin salih kimselerden olduğı düşünölmeli.

ķā^ç idesi mer^çī tūtulup vāķi^ç olan müştebehāt mehmā emken şer^ç -i şerīfe taṭbīķ ü tevḫīķ ü sa^ç y olina. *Ve minallāhi'l-‘işmetu ve't-tevḫīķ ve bi-yedihi ezimmetu't-taḫḫīķ.*¹¹⁶⁵

Maķāle:

Ķāle'l-imāmu el-efzalu'r-Rabbānī ve'l-murşidu'l-kāmiluş-Şamadānī, ķidvetu'l-‘ārifīn, delīlu's-sālikīn, ustāzuş-şuyūḫi ve'l-ekārim, el-cāmi^çu beyne ‘ilmeyi'l-bāṭini ve'z-zāhir, şafvetu'l-evliyā ḫ^vāce Muḫammed Pārsā fī risāletihī'l-musemmā bi-Risāleti lā ilāhe illallāh. Hestī yekī bīş nīst ve ān ḫaķīķat mer ma^çşūķrā^çst. Ve izāfet-i hestī be-īn ‘āşīķ ve ğayr-i vey [123a] mecāzī ve ‘arazī^çst berāy-ı ḫikmetī vü maşlahatī ki derīn merātīb-i zuhūr est. Pes her ‘āşīķ ki der ‘aşķ u sulūk-i rāh-ı ma^çşūķ īn nazar nezd-i vey nā-yāft şeved, lābud be sebeb-i fiķdān-i īn nazar ān izāfet-i hestūrā be ḫod ḫaķīķat dāned. Ve çun ķalb-i ḫaķāyīķ ve izālet-i evşāf-i ḫaķīķī der-ḫayyız-i imkān nīst lā-cerem be īn nazar āteş-i hicr mīefzūd ve ḫod rā [der] enbār-i kaṭ^çiyyet mīsūzed [ve] ḫod rā ez Ḥazret-i ma^çşūķ dūr mīendāzed ve ķābil-i vuşūl bedān ḫazret nemīmāned. Vuşūl-i ḫaķīķī-i īn ma^çnā: Ve hāzā şirkun ḫafıyyun cezā^çu nāri kaṭī^çatin ḫafıyyetin; fe-hāzaş-şirku'l-lezī yurī nefsehu fī muķābeleti'l-maḫbūbi ve lem yefne fīhi yūķidu nāra'l-kaṭī^çati ve'l-hecri fe-lā yaşılı ileyhī'l-bette; li-enne ḫaķīķate'l-vuşūli huve hāza'l-‘anā.

*Pes be īn aḫkām-ı teķayyudī, nefis ve inhīrāfāt-i ū ber sālīķ ğālib mīāyed, īn vucūd-ı muzāf rā der merātīb be ḫaķīķat ğayr-ı vucūd-i yegāne-i muṭlaķ-ı Ḥaķ subḫānehu taşavvur mīkoned bi'l-kulliyye ve īn şirk-i ḫafī est, zīrā ki vucūd işbāt mīkoned bi'l-işāle ve vucūd[d]-ı yekī bīş nīst.*¹¹⁶⁶

¹¹⁶⁵ Başarı ve ismet Allah'tandır ve tahkik yuları yalnızca O'nun elindedir.

¹¹⁶⁶ Rabbani imamların en iyisi, mürşid-i kâmil, ariflerin önderi (tabi olduğu kişi), saliklerin rehberi, şeyh ve çok cömertlerin hocası, bâtin ve zahir ilimlerine sahip ve velilerin içinde en önde geleni olan Hoca Muhammed-i Pârsâ “Lâ İlâhe İllallah” adlı risâlesinde şöyle dedi: Varlık birden fazla değildir. Hakikatte maşuktur. Âşık ve başkasının varlığının eklenmesi, zuhur mertebelerinde olan bir hikmet ve maslahata bağlı olarak mecaz ve araz olur. Dolayısıyla, sülûk ve maşuk yolunda bu nazarı olmayan her aşık, bu nazarin olmamasından dolayı kendi varlığını hakikat sanır. Hakikatleri değiştirmek ve hakiki sıfatları gidermek mümkün olmadığı için, bu nazarda ister istemez ayrılık ateşi daha fazla alevlenir. Âşık kendini katiyet yığınlarında yakar. Kendisini maşuk hazretlerinden uzağa atar. Maşuk hazretlerine kavuşmaya güç yetiremez. Şu anlamda hakiki vuslat, gizli bir ayrılık ateşinden kaynaklı bir şirktir. Zira sevenin, varlığını sevdiğinde eritmeyip onu karşısında görmesine neden olan şirk, ayrılık ve hicran ateşini alevlendirir, öyle ki seven sevdiğine hiç kavuşamaz olur. Çünkü kavuşmanın özü bu meşakkatte gizlidir.

Ve H^ıâce hazretleri bu maqāleden soñra [123b] şirk-i hafî ve şirk-i celî mertebesini beyân idüp mā-dām ki bi'l-aşāle iki vücūd isbāt iderler, şirk-i hafîden hālāş olmaz şirkden bi'l-küllüyye anlar hālāş olur ki vücūdı Hāk *subhānehu ve te'ālā* hazretlerine haşr ideler. Ve Hāk'dan gayrınıñ vücūdı i' tibārîdür, haqîkî degüldür buyurmuşlardır. Ve bu tahkîkūñ zeylinde buyurmuşlardır ki: *ve ente lā ta'rifu zalāleke 'an ma'rifeti'l- vucūdi'l-haqqi'*¹¹⁶⁷ *bi-sebebi ğalebeti aḥkāmī'l-keşreti ve'l-inḥirāfāti, [ve] [i]lzāmuka nefseke'r-rucū'a 'an zalālī hāza's-şirki ve'l-kufri bi-izāleti kulli baḳiyyetin fi'n-nefsi min aḥkāmīl-keşreti ve'l-inḥirāfāti'l-hafıyyeti tuzhıru vaḥdete'l-ḳalbi'l-kāmineti fihā ve ḥıne 'izin yetebeyyenu haḳıḳatu'l-Haqqi bi-zuhūri't-tecelli'l-vaḥdānī fi'l-ḳalbi ve yetebeddulu's-şirku ve'l-kufri bi't-tevhīdi's-şirf . Ve haḳıḳatu's-şirki ve'l-kufri el-iḥticābu 'anı'l-Haqqi subhānehu ve te'ālā fi eyyi mertibetin kānet, bi-eyyi şey'in kāne. Ve haḳıḳatu'l-ḥicābi inṭibā'u suveri'l-kevnıyyeti fi'l-ḳalbi'l-māni'atı li-ḳabūli tecelli'l-haḳā'iki. İntehā kelāmuhu ḳaddesallāhu te'ālā sirrah'*¹¹⁶⁸.

Ve bu fakîr şeref-i şoḥbetleriyle muğtenem olup kemāl-i vera' u takvā ile mevşûf ve farṭ-ı faẓilet [124a] ü zekā ile ma'rûf olan 'azîzlerden mevzi'-i 'ilm-i taşavvufdan su'āl itdügümde cümlesi müttefikü'l-kelime vücūd mes'elesidür didiler. Ve yine bu fakîr mezheb-i mezbur meslek-i maḥûfdur, 'ulemā'-i ümmete kâtibeten şer'-i şerîfe taṭbîkı müyesser degüldür, bel ki mā-beynlerinde münāfāt vardır dimişlerdür, bu taḳdîrce bu tarîḳ meslek-i mezmûm olur, bu ḳanda ḳaldı ki tarîḳ-i necāt idügi ḳaṭ'î ola didügimde cevāb didiler ki: Cüneyd-i Bağdādî ve Bāyezîd-i Bestāmî ve kibār-ı mütaḳaddimîn ü müte'ahḥırîn bu mezhebdedürler, mes'ele-i vaḥdetüñ şer'-i şerîfe muḥālif yiri yokdur, cemî'-i uşûlî şer'e muvāfıḳdur, bel ki şemere-i şecere-i şer'atdur, ğāyeti ehline

Dolayısıyla bu bağlayıcı hükümlerle, salike nefsi ve onun sapkınlıkları galip gelir. Mertebelere eklenmiş olan bu varlığı, aslında Hak subhānehünün mutlak ve yegâne varlığından tamamen ayrı tasavvur eder. İşte bu gizli şirkidir. Çünkü varlık aslıyla ispatlanır ve birden fazla değildir.

¹¹⁶⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁶⁸ Sen kendinin, sapma ve kesret yani çokluk durumunun hükümleri üstün geldiği için Hakk'ın gerçek varlığını bilmediğinin farkında değilsin. Muhakkak ki kendi nefsindeki kesret ve sapma hükümlerinin kalıntılarını yok ederek nefsinin bu sapmaktan vazgeçmeye mecbur etmek, kalpte gizli olan vahdeti meydana çıkarır. O zaman Hakk'ın hakikati kalpte olan vahidiyet (birlik) tecellisiyle aşikâr olup şirk ve küfür hâlis tevhitle değişir. Zira şirk ve küfürün hakikati, hangi mertebede ve hangi şeyle olursa olsun, şanı yüce ve noksandan münezzeḥ olan Cenâb-ı Hak'tan gizlenmektir. Hicabın hakikati ise, ilahî tecellileri kabule engel olacak şekilde maddi suretlerin kalbe yerleşmesidir. Onun (yazarın) –Allah sırlarını takdis eylesin- sözü sona ermiştir.

mürāca‘at ile taṭbīke vuḳūf [u] taḥṣīl itmek gerekdür. Fünūn-ı mütedāvileden birinüñ muştalahātını zabt itmeyen kimesne bādī nazarda ol fenn ehliyle müşārekete kâdir olmaz, fe-keyfe ki ıstılâhî olmayup, bel ki vicdānī vü işrākī olan meṭālib-i ‘aliyye ehliyle bādī nazarda bir kimesne mücerred ‘ilm ü zekā ile müşāreket ihtimālī ola!

Lā-cerem erbābu'l-bāle lāzım olan oldur ki [124b] bu bābda ḥüsn-i zannı pīşe ve ‘ākıbet-i kārı endīşe idüp dāyire-i edebden ḥurūc¹¹⁶⁹ itmeyeler. Ve bu mes’elenüñ tevḫīki egerçi kim tavīlū’z-zeyldür, lākin meşāyih-ı kirāmdan mesmū‘umuz olduğı üzre bī-şāyibe vü tebdīl ü teğayyür dībāce-i kitābda ta‘līk ü taḥrīr olınmışdur, nev‘-i vuḳūf ḥāşıl itmek isteyen ol maḥalle mürāca‘at eyleye. *El-ḳalīlu yedullu ‘ale'l-keşir, ve'l-ḳaṭretu tunbi‘u ‘ani'l-ḡadīr.*¹¹⁷⁰

إلى كم أواخي السَّترُ ها قد هَتَكْتُهُ
وخلُّ أواخي الحُجبِ في عَقْدِ بَيْعَتِي (154)

İlā kem u ‘āḫı's-sitre hā ḳad hetektuhu

Ve ḥallu avāḫı'l-ḥucbi fī ‘aḳdi bey‘atī

Sitr: Kesr-i sīn ile perde ma‘nāsınadır. U‘āḫī lafzı zamm-ı hemze ile olıcaḳ mü‘āḫātdandır, mülāzemet ma‘nāsınadır; ve fetḥ-i hemze ile olıcaḳ cem‘-i aḫyedür. Aḫye şol devābb bağladuḳları ḥable dirler ki her tarafı yire ḳaḳılan vetede¹¹⁷¹ bağlanmış ola. Nāzım ḥazretleri bu ‘ibāre ile ‘alā vechi'l-isti‘āre şol edāyı edā eylemişdür ki nüfūs-i insānī dünyevī ve uhrevī kemāline erişmek aña teşebbüs ile ḥāşıl olur. **Ve ḥallu**'deki vāv ḥaliyyedür. ‘**Aḳdi bey‘at**'dan murād yevm-i mīşāḳda olan bey‘at-i ezeliyyedür.

¹¹⁶⁹ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁷⁰ Az, çoğa delâlet eder ve damla gölcüğün habercisidir.

¹¹⁷¹ Yazmada " " şeklindedir.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki [125a]: *Îlâ kem ulâzimu's-sitre ve esturu veche'l-ḥaḳîḳatî bi-ḥicâbî's-şûreti. Hâ enâ ḳad hetek[tu]'s-sutrete ve keşef[tu]'l-ḥicâbe, ve'l-ḥâlu enne 'aḳde'l-esrârî ve keşfe'l-estârî fî cibilletî ve merkûzun fî ḥaḳîḳatî min yevmi 'aḳdi bey'atî.*¹¹⁷²

El-ma'nâ: **Îlâ kem:** Niceye dek. **U'âḫî:** Mu'âḫât iderüm; ya'nî mülâzemet iderüm, mufâraḳat itmezem. **Es-sitre:** Perdeye. **Hâ ḳad hetektuhu:** Âgâh ol ki taḥḳîḳ ben ol perdeyi yitirdüm. **Ve ḥallu avâḫî'l-ḥucbi:** Hâl ân ki ḥicâb bağlarını çözmek. **Fî 'aḳdi bey'atî:** Benüm bey'atum 'aḳdında şâbitdür.

Yâ'nî niceye dek perde vü ḥicâb ile taḳayyüd iderüm Âgâh ol ki taḥḳîḳ ol perde-i ḥucbi ben ref' ü hetk eyledüm; hâl ân ki ḥicâblar 'uḳdelerini çözmek benüm ezeli 'âdetüm ve cibillî sünnetümdür dimekdür. **Rubâ'î-i Cāmî:**

[Meḫ'ülü meḫ'ülün meḫ'ülün fa']

Tâ key ḡam-ı 'aşḳ-ı yâr pînḥân dârem

Tâ key reh-i mestûrî-yi ḥod pîş ârem

Âmed [dem-i] ân geh ki perdehâ râ bederem

*Zîrâ geh ü iş'âr-ı ḥod pîndârem*¹¹⁷³

155) مُنِحْتُ وَلَاهَا يَوْمَ لَا يَوْمَ قَبْلَ أَنْ بَدْتُ لِي عِنْدَ أَخْذِ الْعَهْدِ فِي أَوَّلِيَّيْ

Muniḫtu velâhâ yevme lâ yevme ḳable en

Bedet lî inde aḫzi'l-'ahdi fî evvliyyetî

Menḫ: *Î'tâ* ma'nâsınadır. **Muniḫtu:** *U'ḫtu* dimekdür. **Yâ'-i** mütekellim meḫ'ül-i evveli.

Velâhâ: Meḫ'ül-i şânîsidür **muniḫa'**nuñ. **Velâ:** Feth-i **vâvla** [125b] maḥabbet

¹¹⁷² Niceye dek (ne vakte kadar) örtüye sarılıp suret perdesiyle hakikatin yüzünü örteceğim? Bil ki ben o sureti yırttım ve o örtüyü kaldırdım. Zaten sırları bağlamak ve örtüleri kaldırmak benim tıynet ve huyumda biat gününden beri (ezelden beri) sabittir.

¹¹⁷³ Son mısra da kelime eksikliği sebebiyle vezin hatalıdır. Tercümesi: Yârin aşkının verdiği hüznü ne zamana kadar gizleyeyim? Ne zamana kadar bunları saklayayım? Artık perdeleri yırtmanın zamanı geldi, çünkü kendimi göstereceğimi zannediyorum.

ma‘ nâsinadur. Evvelki **yevm'den**¹¹⁷⁴ murâd mübtedâ‘-i zuhûr-ı ‘âlem-i halk ola ‘âlem-i emirdür ki anda şabâh u mesâ yokdur. İmtiyâz-ı ‘ilmî mertebesidür. İkinci **yevm'den** murâd yevm-i müte‘ârefdür ki şemsün tulu‘ından gürübına varınca olan zamândan ‘ibâretdür ki ol yirmi dört sâ‘at-i nücümîde tamâm olur. **En bedet'**deki **en** maşdariyyedür. **Bedet:** *Zaharat* ma‘ nâsinadur. ‘**İnde:** **Bedet** kelimesine müte‘allikdür.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *U‘tiyet lî maḥabbetuhā fî evveliyetî; ey mubted‘u vucūdî yevme lā vucūde*¹¹⁷⁵ *li-hāza'l-yevmi'l-mute‘ārefî fîhi ḳable zuhūrî'l-maḥbūbeti lî ‘inde aḥziha'l-‘ahde minnî. Ve'l-murādu minhu beyānu ḳidemi maḥabbetihi ve kevnuhā mevhibeten lehu fî'l-ezeli ḳable vucūdî'z-zamānî ve'l-mekānî ve aḥzi'l-mīṣāk*^{1176 1177}

El-ma‘nā: **Munihtu:** Ben i‘tā olındum; ya‘nî baña i‘tā eylediler. **Velāhā:** Maḥbūbenün maḥabbetini. **Yevme:** Bir yevmde ki. **Lā yevme:** Anda yevm-i müte‘âref yogıdı. **Ḳable en bedet lî:** Maḥbūbe baña zāhir olmazdan evvel. ‘**İnde'l-‘ahdi:** ‘Ahd u mīṣāk ḳatında. **Fî evvliyyetî:** Benüm evveliyetümde; ya‘nî ‘âlem-i [126a] vucūda gelmezden evvel.

Ya‘nî maḥbūb-i ḥaḳıḳînün maḥabbeti baña i‘tā olındı ‘âlem-i vucūda gelmezden muḳaddem bir günde ki anda [ne] şems ü ḳamerden eşer peydā ve [ne] rüşeniden ḥaber hüveydā idi. Henüz ḥazret-i ma‘şūḳa baña zāhir olup benden “*elestu bi-rabbikum*”¹¹⁷⁸ ḥiṭâbıyla aḥz-ı ‘ahd ü peymān itmemiş idi dimekdür. **Rubā‘î:**

[*Me‘ūlū mefā‘ilūmefā‘ilū fe‘il*]

Ān dem ki muḥabbeteş ‘aṭā kerde merā

Ne rûz ne şeb bûd ne arz [u] ne semā

¹¹⁷⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁷⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁷⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁷⁷ Mahbubenin muhabbeti bana, benim varlık âlemine gelişimden ve ahit sırasında onun vücudunda zahir olmasından önce öyle bir günde verildi ki bizim bildiğimiz günler yoktu. Bu ifade ile kendi muhabbetinin kıdemi ve bu muhabbetin ona ta ezelden; yani zaman ve mekân henüz ortaya çıkmadan ve (Allah tarafından) bizden kesin söz alınmadan önce verildiği anlatılmaktadır.

¹¹⁷⁸ “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” (A‘râf, 7/172)

Ber dīde-i cān cilve ne-kerde est ne şod

Peymān-ı elest ez Ū zī-men kavī-i belā¹¹⁷⁹

156) فَلَنْتُ هَوَاهَا لَا بِسَمْعٍ وَلَا بِنَظَرٍ وَلَا بِاِكْتِسَابٍ وَاجْتِلَابٍ جِبِلَّةٍ

157) وَهَمْتُ بِهَا فِي عَالَمِ الْأَمْرِ حَيْثُ لَا ظُهُورٌ وَكَانَتْ نَشْوَتِي قَبْلَ نَشْأَتِي

Fe-niltu hevāhā lā bi-sem' in ve lā bi-nāzīrin

Ve lā bi'ktisābin ve'ctilābi cibilleti

Ve himtu bihā fī 'ālemi'l-emri ḥayṣu lā

Zuhūrun ve kānet neşveti ḳable neş'eti

Neyl: Yetişmek ve bulmak ma' nāsınadır. **Hevāhā** ile **bihā** zamīrleri maḥbūbeye rāci' dūr.

Nāzīr: 'Ayn ma' nāsınadır. **Cibillet:** Fıtrat dimekdür. **Himtu:** *Heyemān*¹¹⁸⁰ dandur; taḥayyur ma' nāsınadır. **'Ālem-i emr:** Şol 'āleme dirler ki anuñ vücūdunuñ mādiyye vü meddiye tevķīfī olmayup bel ki maḥz-ı emrken eyle mevcūd olmış ola ve aña 'ālem-i melekūt dahı dirler.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe-niltu ve edrektu¹¹⁸¹ hevāhā lā bi-vāsīṭati's-sem' i [126b] ḥattā esme'a bihā evşāfehā, ve lā bi-'aynin ḥattā anzura bihā ilā cemālihā ve lā bi'ktisābi 'amelin āḫara minnī ve'ktizā' i fitretin ḥāşiletin lī bi-lā ḥubbiḥā bihā lā bī ve taḥayyertu ve himtu bi-ḥubbiḥā ve 'işķihā fī 'ālemi'l-emri ḳable zuhūrī fī hāzihi'n-neş'eti'l-ḥalkıyyeti fe-kānet neşveti ve sukrī ḳable vucūdī ve ḥalkıyyeti.*¹¹⁸²

¹¹⁷⁹ Bana muhabbetini ve sevgisini verdiği an ne gece gündüz ve ne de yeryüzü ve gökyüzü vardı. O, can gözüne görünmemiş, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormamış ve ben de “Evet, öyledir.” dememiştim.

¹¹⁸⁰ Yazmada "سهمان" "şeklindedir.

¹¹⁸¹ Yazmada "دورکن" "şeklindedir.

¹¹⁸² Onun (mahbube) sevgisine yetişip nail olmam, kulağımın onun vasıflarını duyup, gözümün onun güzelliğini görmesi vasıtasıyla olmadı. Ayrıca bu iş, bendeki başka bir duyunun onun sevgisini kazanması vasıtasıyla veya onun muhabbeti sebebiyle hasıl olan fitratımın çekiş vesilesiyle de olmamıştır. Ve ben

El-ma' nā: **Fe-niltu**: Ben yetişdüm. **Hevāhā**: Maḥbūbenūñ 'aşkına. **Lā bi-sem'in**: Sem' ile degül. **Ve lā bi-nāzirin**: Daḥı 'ayn ile degül. **Ve lā bi'ktisābin**: Daḥı sa' y ü iktisāb ile degül. **Ve'ctilābi**: Daḥı cibillet, daḥı fītrat-i selīme ictilābı ile degül. **Ve himtu**: Daḥı ben mütehayyir-i vālih oldum. **Bihā**: Anuñ maḥabbeti ile. **Fī 'ālemi'l-emri**: 'Ālem-i ervāḥda. **Ḥayṣu**: Bir mekānda ki. **Lā zuhūrun**: Zuhūr-ı vücūd yoğıdı. **Ve kānet**: Ḥāl ān ki olmuş idi. **Neşveti**: Benüm sekr ü keyfiyyetüm. **Ḳable neş'etī**: Benüm ḥilkāt u zuhūrumdan evvel.

Ya'nī benüm ḥazret-i ma'sūḳanuñ maḥabbetine vuşülüm sem' ü başar vāsıtasıyla degüldür; ya'nī sem' ile evşāfinı işidüp ve başar ile cemālini görmek cihetiyle degüldür, daḥı kesb ile yāḥud fītrat-ı selīmeden nāşī cezb ü celb [127a] ile degüldür, bel ki vehbī vü ezelidür; henüz ben 'ālem-i ervāḥda iken menzil-i eşbāḥ olmadın ve āramgāḥ-ı vuşlatda olup daḥı āvāre-i kūy-ı fūrḳat olmadın 'aşḳ-ı cānān ile bī-ser ü sāmān ve keşiş-i mihr ü maḥabbet ile vālih ü ḥayrān idüm. Benüm ol demde ne gerd-i vücūdumdan eşer peydā ve ne zuhūr-ı būdumdan ḥaber hüveydā idi, sekrüm baña vücūdumdan evvel sebeḳat ve keyfiyyetüm zuhūr-ı būdumdan muḳaddem işābet eylemişdi dimekdür. **Maṭla'**:

[Mef' ülü mefā' ilün mef' ülü mefā' ilün]

Ne ateş ü bād u ne āb u gil idüm cānā

Sen serv-i hevā-baḥşa ben māyil idüm cānā

Rubā'ī:

[Mef' ülü mefā' ilü mefā' ilü fe' il]

Ān rūz ki in gunbed-i devvār ne-būd

Cān-ı ten-i çār aşl hem yār ne-būd

Mā nerd-i muḥabbet heme[g]ī bāḥteīm

onun muhabbeti ve aşkıyla, bu hilkat ve sıfatlarım ortaya çıkmadan önce alem-i emrde şaşıp kendimden geçtim; benim sarhoş olmam, varlığım ve yaratılışımdan önceydi.

158) هُنَا مِنْ صِفَاتِ بَيْنَنَا فَاضْمَحَلَّتْ

فَأَفْنَى الْهَوَى مَا لَمْ يَكُنْ ثُمَّ بَاقِيَا

Fe-efne'l-hevā mā lem yekun şemme bāḳiyen

Hunā min şifātin beynenā fe'zmaḥalleti

Efnā kelimesinüñ hevā fā' ili, mā mef' ülidür. Şemme ile 'ālem-i emre, hunā ile 'ālem-i ḥalka işāret eylemişdür. Bāḳiyen: Şābiten ma'nāsınadır. Şemme: Bāḳiyen kelimesine, hunā: İfnā kelimesine müte' allıkdür. Min şifātin'daki min; mā'daki ibhāmı mübeyyindür. İzmaḥallet: Telāşet [127b] ve feniyyet ma'nāsınadır. Fe'zmaḥalleti'deki zamīr şifāt[a] rāci' dūr.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: Lemmā edrektu maḥabbet[te]hā bihā lā bī ve lā bi-vaşfin minnī fī 'ālemi'l-emri şumme zahertu bi-şifātin ḥādīşetin ḥāyiletin beynī ve beyne maḥbūbetī fī 'ālemi'l-ḥālki tederrekeni'l-hevā fe-efnā fī hāza'l-'ālemi mā lem yekun şābiten şemmete min şifātin ḥāyiletin ve āşārin mānī'ātin beynenā, fe-izā feniyyeti'l-ağyāru ve'zmaḥalleti'r-rusūmu ve'l-āşār, ve lem yebḳa illallāhu'l-vāḥidu'l-kaḥḥār.¹¹⁸⁴

El-ma'nā: Fe-efne'l-hevā: 'Aşk ifnā eyledi. Mā: Şol şey' ki. Lem yekun: Degül idi. Şemme: Anda; ya'nī 'ālem-i ervāḥda. Bāḳiyen: Şābit degül idi. Hunā: Burada; ya'nī 'ālem-i ḥalkda ifnā eyledi. Min şifātin: Şifātdan. Beynenā: Bizüm beynümüzde. Fe'zmaḥalleti: Pes muḫmaḥill ü mütelāşī oldı ol şifāt.

Ya'nī 'aşk u hevā ifnā eyledi şol şeyi, ol şey'üñ 'ālem-i emrde şubūt u beḳāsı yoğ-iken 'ālem-i ḥalka gelmekle ol şifātlar zuhūra gelüp benüm ile ma'şūka beyninde ḥicāb olmış-idi; pes ol şifāt ifnā-yı hevā ile bi't-tamām benden fānī vü mütelāşī oldı dimekdür. Rybā'ī:

¹¹⁸³ Daha bu dönen kümbet yani gökyüzü ve dört erkan yokken, altı yön ve dört kat yeryüzü yaratılmamışken, biz muhabbet kumarında yenilmişiz.

¹¹⁸⁴ Alem-i emrde onun (mahbubenin) sevgi ve muhabbetine, kendimde olan bir sıfatla değil de kendisinde olan bir sıfatla nail olup halk aleminde benimle o mahbube arasında perde oluşturan hâdis (sonradan var olan) bir sıfat olarak ortaya çıkınca aşk beni yakalayıp alem-i emrde sabit ve mevcut olmayan ve benimle mahbube arasında perde oluşturan bu hâdis sıfatları yok etti. İşte o zaman mâsivâlar (Allah'tan başka her şey) yok olup alâmetler ve tasavvur edilen şekiller yıkılır ve her şeye galip ve eşsiz olan Allah'tan başka kimse kalmaz.

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Der dām-ı havādiş ki şodem bend-i cihāt [128a]

‘Aşk-ı to merā geşt çu hıẓr u zulumāt

Her çiz ki der ‘ālem-i vuşlat ne-buved

Maḥveş koned ān zi resm u āşār-ı şıfāt ¹¹⁸⁵

فَالْفَيْتُ مَا أَلْفَيْتُ عَنِّي صَادِرًا إِلَيَّ وَمَنِّي وَارِدًا بِمَزِيدَتِي (159)

Fe-elfeytu mā elḳaytu ‘annī şādiran

İleyye ve minnī vāriden bi-mezīdetī

Elfeytu: *Vecedtu* demekdür. **Elḳaytu:** *Taraḥtu* ma‘ nāsınadır. **Elfeytu**'nün evvelki mef' ūlī **mā elḳaytu** cümlesidür. İkinci mef' ūlī **vāriden**'dür. **Şādiran:** Hāldür, **elḳaytu**'nuñ zamīrinden. **‘Annī:** **Şādiran** kelimesine müte‘ allıkdür. **Minnī:** **Elḳaytu** qarānesiyle maḥẓūf **ṭuriḥat;** **İleyye:** **Vāriden** kelimesine müte‘ allıkdür.

Takdīr-i kelām demekdür ki: *Fe-vecedtu mā elḳaytu ve taraḥtu minnī ḥāle kevnihī şādiran ‘annī vāriden ileyye ma‘a mezīdetin ‘aleyhi* ¹¹⁸⁶.

El-ma‘nā: **Fe-elfeytu:** Ben buldum. **Mā:** Şol şey’ ki. **Elḳaytu:** Ben ilḳā vü tarḥ eyledüm. **‘Annī şādiran:** Benden şadır olduğı hālde. **İleyye vāriden:** *Elḳaytu ve tarḥtu minnī vāriden ileyye* takdīrindedür; ya‘ nī benden ilḳā vü tarḥ eyledüğüm şey’i yine baña vārid buldum. **Bi-mezīdetī:** Ziyādesiyle bile.

Ya‘nī ben buldum benden şadır olduğı hālde, benden ilḳā vü tarḥ eyledüğüm şey’ ol şıfātın ‘ibāretdür yine baña vārid ü rāci‘ buldum ma‘a ziyāde demekdür.

Ba‘ z-ı şurrāḥ [128b] **elfeytu**'nuñ mef' ūl-i şānīsī **şādiran** lafzın tutup **minnī vāriden** lafzını aña ma‘ tūf tutup **minnī bī:** **Vāriden** kelimesine; **ileyye** ile **‘annī:** **Bī şādiran** kelimesine

¹¹⁸⁵ Hâdiselerin tuzağında yönle ve mekâna esir düştüğümde, senin aşkın bana Hızır’a karanlık ülkesi gibi oldu. O, vuslat âleminde olmayan her şeyin sıfat ve özlerini siler.

¹¹⁸⁶ Kendimden çıkarıp attığım şeyi, benden sâdir olmasına rağmen, fazlasıyla kendime gelici buldum.

müte' allik tutmuşlardır. Bu taķdīrce dimek olur ki: *Fe-vecedtu mā elķaytu mine'ş-şifāti şādiran 'annī ileyye ve vāriden 'annī, fe-vecedtu hā; ey eş-şifāta ba' de ilķā 'ihā vārideten min zātī şādiratan 'an zātī ilā zātī. Ve fīhi şey 'un lā yaķfā 'ala'l-mute 'emmil.*¹¹⁸⁷ Vallāhu a'lem.¹¹⁸⁸ **Rubā'ī:**

[Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl]

Der evvel-i kārem ān çi endāhte būd

Ez resm u eşerhā-yı şifathā ki numūd

Bāzem heme rā be men hemī yāfteem

K'ez men be men āmed ān heme pīş şuhūd¹¹⁸⁹

160) وشاهدت نفسي بالصفات التي بها تحجبت عني في شهودي وحجبتني

161) وإني التي أحببتها لا محالة وكانت لها نفسي علي محيلتي

Ve şāhedtu nefsi bi'ş-şifāti'l-letī bihā

Tehaccebtu 'annī fī şuhūdī ve ħicbetī

Ve inni'l-letī aħbebtuhā lā maħālete

Ve kānet lehā nefsi 'alyye muħīletī

Ve şāhedtu'daki vāv ' atıfedür; elfeytu'ya¹¹⁹⁰ ma' tūfdur. **Şuhūd:** Huzūr-ı zātiden ' ibāretdür. **Ĥicbet:** ol huzūruñ fıkdanına dirler. Evvelki **nefs:** zāt ma' nāsınadır. İkinci **nefs'**den murād her ferdūñ te' ayyüni ve ğayrdan mā bihi'l-imtiyāzı olundur şaħş cihetinden. **Bi'ş-şifāt'**daki

¹¹⁸⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁸⁸ Kendimden çıkardığım sıfatları, benden bana gelici ve kendimde buldum. Bunları, yani sıfatları, uzaklaştırdıktan sonra kendimden sâdır ve yine kendimden kendime gelici buldum. Bunda (açıklamada), dikkatle bakanlardan gizli olmayacak şey vardır. Allah daha iyi bilir.

¹¹⁸⁹ İşin başında (daha yaratılmadan önce) bana verdiği tüm sıfatları ve nakışları ben (yaratıldıktan sonra) kendimde buldum ve benden bana geldiklerini gördüm.

¹¹⁹⁰ Yazmada " " şeklindedir.

[129a] **bā** mülābese içündür. **Bihā'**daki **bā** sebebiyyedür. **Ẓamīr** şıfāta rāci' dūr. Beyt-i evveldeki **şuhūdī ve hicbetī** leff ü neşr-i mürettebdür. **Ve innī'**deki **vāv** 'atıfedür. **İnnī:** **nefsī** kelimesine ma' tūfdur, *ve şāhedtu ennī* taqdīrindedür. **Lā maḥālete:** *Lā şubhete* dimekdür. **Ve kānet'**deki **vāv** hāliyyedür. **Lehā** zāmīri maḥbūbeye rāci' dūr.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve şāhedtu zātī fī ḥāleti şuhūdī mutelebbiseten bi's-şifātī'l-letī taḥaccebtu bihā 'annī; ey 'an ḥaḳīḳatī zātī fī ḥāleti hicbetī, ve ke-zālike şāhedtu 'ayne'z-zātī'l-maḥbūbete'l-letī kuntu muḥibbehā lehā lā şubhete, ve'l-ḥālu enne'n-nefse kānet muḥīletī 'aleyye li-ecli'l-maḥbūbeti'l-letī hiye 'aynī fī'l-ḥaḳīḳatī. [ev] ennehu kānet nefsi li-ecli'l-maḥbūbeti'l-letī hiye 'aynī fī'l-ḥaḳīḳatī tuḥīlunī'*¹¹⁹¹ *ve turībunī 'aleyye.*¹¹⁹²

El-ma' nā: **Ve şāhedtu:** Ben müşāhede eyledüm. **Nefsī:** Benüm nefsumi; ya' nī benüm zāt-ı ḥaḳīḳatümi. **Bi's-şifātī'l-letī:** Şol şıfāt ile ki. **Bihā:** Ol şıfāt sebebi ile. **Teḥaccebtu:** Ben müteḥaccib ü mütesettir oldum. **'Annī:** Benden. **Fī şuhūdī:** Şühüdümde. **Ve hicbetī:** Dağı hicbetümde. **Ve innī:** Dağı taḥḳīḳan ben; ya' nī müşāhede eyledüm taḥḳīḳan ben. **El-letī:** Şol şey ki [129b] **Aḥbebtuhā:** Ben anı sevdüm. **Lā maḥālete:** Şüphesüz. **Ve kānet:** Hāl ān ki olmuşdı. **Lehā:** Maḥbūbeden ötüri. **Nefsī:** Benüm nefsum. **'Alyye:** Baña. **Muḥīletī:** Hīle idici.

Ya' nī ben kendü zāt u ḥaḳīḳatümi şol şıfāt mülābesesiyle müşāhede eyledüm ki şühüdümde ki bi-' aynihi yine mā-delle şıfāt sebebiyle maḥcūb u müstetir olmuşıdum ben benden. Ya' nī kendü ḥaḳīḳat-i zātumdan dağı müşāhede eyledüm ki taḥḳīḳan ben kendü sevdüğüm imişüm bi-lā-şekk ü lā-şübhe. Hāl ān ki ḥazret-i ma' şūḳadan ötüri benüm nefsum baña hīle idici ve şekke düşürücü idi dimekdür. *Ve fīhi işāretun ilā taḥḳīḳihi raḳıyallāhu te'ālā 'anhu bi-maḳāmī'l-beḳā' i ba' de'l-fenā'*.¹¹⁹³ **Rubā'ī:**

[*Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' il*]

¹¹⁹¹ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁹² Ben zatımı hicabiyet durumunda kendileri sebebiyle kendimden; yani zatımın hakikatinden gizlendiğim sıfatlarla şühüdüm halinde gördüm. Ayrıca ben, şüphesiz sevdiğim ve ayn-ı zatım olan o maḥbubeyi de gördüm. Halbuki benim nefsim, ayn-ı zatım olan maḥbube için kendi zatıma yöneltici oldu. Ya da benim nefsim, ayn-ı zatım olan maḥbube için beni kendi zatımdan şüphe ettiriyordu.

¹¹⁹³ Bunda şairin, “Beka ba' de'l-fenā” (fenâdan sonra bekâ) makamına ulaştığına işaretler bulunmaktadır.

[Her] Çiz ki buved ‘illet-i setrem ānhā

Dīdem ki bedān gešte kunūn keşf-i gīṭā

Īn dem ki şodem ‘ayn-ı ḥabībem lā-şek

Hāl ān ki be-kerde ḥīle mer nefsi-i merā¹¹⁹⁴

فَهَامَتْ بِهَا مِنْ حَيْثُ لَمْ تَدْرِ وَهِيَ فِي شُهُودِي بِنَفْسِ الْأَمْرِ غَيْرِ جَهُولَةٍ (162)

Fe-hāmet bihā min ḥayṣu lem tedri ve hiye fī

Şuhūdī bi-nefsi'l-emri ġayru cehūleti

Fe-hāmet'deki **fā** şart-ı muḳadderūn cevābıdır. Zāmīr-i müstekin ile **bihā** zāmīr[i] nefse rāci' dūr; *hāmeti'n-nefsu bi-maḥabbeti nefsihā*¹¹⁹⁵ taḳdīrindedür. **Ve hiye fī**¹¹⁹⁶deki [130a] **vāv** hāliyyedür. **Nefsi'l-emri**: Hāḳīkat-i hāl ma' nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *İzā kāne'l-emru ke-zālike fe-nefsī vālihun bi-nefsihā lā bi-ğayrihā min ḥayṣu lem tedri ennehā 'aynu'l-ma'şūḳati ve nefsu'l-maṭlūbeti, ve'l-ḥālu ennehā leysset cehūleten bi-ḥaḳīḳati'l-emri bel hiye 'ālimetun fī şuhūdī lākinnehā kānet maḥcūbeten 'an zātiḥā bi-şifātiḥā ḳable şuhūdiḥā.*¹¹⁹⁷

El-ma'nā: **Fe-hāmet:** Ḥayrān oldı nefsi. **Bihā:** Kendüye. **Min ḥayṣu lem tedri:** Bilmedügi ḥayṣıyyetden. **Ve hiye:** Hāl ān ki ol nefsi. **Fī şuhūdī:** Benüm şühüdümde. **Bi-nefsi'l-emri:** Hāḳīkat-i hālde. **Ğayru cehūleti:** Cāhil degüldür.

¹¹⁹⁴ Önceden gizli oluşumun sebebi olan şeyler şu an sırlarımın perdesini yırtıyor. Sevgilimle aynı olduğum şu zamanda nefsimin hilesi olduğumda şüphe yok.

¹¹⁹⁵ Nefis kendi zatına aşık ve hayran olmuştur.

¹¹⁹⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹¹⁹⁷ Öyle olunca nefsim, sevilenin onun kendi zatı ve aynısı olduğunu bilmediği için başkasına değil de kendi zatına aşık ve hayran olmuştur. Halbuki o (nefsim) şühüdüm (görünmem) esnasında işin aslını biliyor, habersiz değildir. Fakat o, şühüd halinden önce kendi sıfatlarıyla kendi zatından perdeliydi (gizliydi).

Ya'nī benüm nefsum kendü zātına vālih ü hayrān oldı, ma'sūķını kendü idüğini bilmedügi cihetden, hāl ān ki benüm şühüdum hālinde haķıķat-i emre 'ārif idi; cāhil¹¹⁹⁸ degül idi dimekdür. *Ve ni'me [mā] kāle's-şeyhu Ferīduddīn el-'Attār ķuddise sirruh fī hāza'l-ma'nā. Ve ni'me'l-mu'īn.*¹¹⁹⁹ **Nāzm:**

[Me'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün]

Ey zāhir-i to 'āşık u ma'sūķ bāṭinet

Ma'sūķ rā ki dīd taleb-kār āmede¹²⁰⁰

Haḫī buyurulmaya ki **elfeytu**¹²⁰¹ beytinden bu maḫalle gelince nāzım *ķuddise sirruh* hażretleri beķā ba'de'l-fenā maķāmı ile [130b] taḫķıķlerine işāret buyurmuşlardur; gāh lisān-ı cem' ile gāh lisān-ı vaḫdet ile ta'bīr itmişlerdür. Ol cihetdendür ki *teḫaccebtu* 'anhā maḫallinde **teḫaccebtu** 'annī,¹²⁰² *fī şuhūdiḫā* maḫallinde **fī şuhūdi**¹²⁰³ 'ibāretiyle aña işāret buyurmuşlardur. **Rubā'ī:**

[Me'ülü mefā'ilünmefā'ilü fe'ül]

Nefsem ki be-şod be ḫiṭṭen vālih u zār

Z'ān rū ki ne-fehmīd ḫod ān būd nigār,

Hāl ān ki ne-dāniste ḫodeş der zāhir

V'īn ṭurfē ki der şuhūd-ı men vāķif-i kār¹²⁰⁴

¹¹⁹⁸ Yazmada "عاشق" " " şeklindedir.

¹¹⁹⁹ Ferīduddīn-i Attār'ın –onun sırları takdis edilsin- bu anlamda söylediği şu sözler ne güzeldir. En iyi yardımcı O'dur (Bu sözlerin buraya getirilmesine yardımcı olan Allah'tır).

¹²⁰⁰ Ey zahiri aşık ve bātını maşuk olan! Maşuku bir defa gören herkes, tekrar talep etmektedir.

¹²⁰¹ Kasîdenin 159. beytidir.

¹²⁰² Kasîdenin 160. beytidir.

¹²⁰³ Kasîdenin 160. beytidir.

¹²⁰⁴ Nefsimin bu işte şaşıp kalmasının sebebi, aslında istenilen sevgilinin kendisi olduğundan habersizliğindendi. En çok şaşırılacak şey ise, benim bu durumun farkında olmam ama nefsin bundan habersiz olmasıdır!

وقد آن لي تفصيل ما قلتُ مُجملاً وإجمال ما فصلتُ بسطاً لبسطني (163)

Ve kad āne lī tafşīlu mā kulture mucmelen

Ve icmālu mā faşşaltu beştan li-beştatī

Āne, ye ʾīnu, eynen ile hāne yaḥīnu ḥīnen bu maʿnāyadır; *āne aynuhu* dirler [ve] *hāne ḥīnuhu* dirler; *cāʿe vaqtu[hu]*¹²⁰⁵ demekdür. **Beştan:** Faşşaltu kelimesinüñ mefʿulidür; *kaʿadtu culūsen*¹²⁰⁶ gibidür; *faşşaltuhu ve besatuhu beştan* taḳdīrindedür. **Beştat:** Feth-i bā ile siʿat ve ihāta maʿnāsinadır.

Taḳdīr-i kelām demekdür ki: *Hāne lī en ufaşşile mā eşertu mucmelen mine'l-ittihādi ve ḥaḳīḳati't-tevhīd, ve ucmile mā faşşaltuhu min aʿbāʾi'l-maḥabbeti ve ālāmi'l-ʿişki li-īşālihā ila'l-maḳşūdi beştan fi'l-kelām; li-siʿatī ve ḳudretī fi icmālihi ve tafşīlih.*¹²⁰⁷

El-maʿnā: **Ve kad āne:** Taḥḳīḳen vaḳit geldi. **Lī:** Benüm için. **Tafşīlu mā:** Şol [131a] şeyʿün tafşīli ki yaʿnī şol şeyʿün tafşīlinüñ vaḳti geldi ki. **Ḳultu:** Ben anı didüm. **Mucmelen:** İcmāl vechi üzre. **Ve icmālu mā:** Daḥı şol şeyʿün icmālinüñ vaḳti geldi ki. **Faşşaltu:** Ben anı tafşīl eyledüm. **Beştan:** Li-ecli'l-beşti tafşīl eyledüm. **Li-beştatī:** Siʿat u ihāta olduğundan ötürü.

Yaʿnī bundan aḳdem ʿalā vechi'l-icmāl beyān eyledüğüm şeyʿi ki ol ḥaḳīḳat-i tavhīd[d]en ʿibāretdür, taḥḳīḳen anı tafşīl itmenüñ zamānı geldi. Ve yine bundan esbak ʿalā vechi't-tafşīl izḥār u iʿlān eyledüğüm şeyʿi ki ol şedāyid-i ālām u miḥnetten ibāretdür, anı icmāl itmenüñ evānı geldi. Bā-ḥuşuş ki bu maʿnā-yı mücmeli tafşīl üzre bende ḳudret, tefāşīl-i iʿyāʾ-i maḥabbeti ṭayy idüp ʿalā vechi'l-icmāl¹²⁰⁸ taʿbīre bende siʿat u istiṭāʿat vardur demekdür. **Rubāʿī:**

¹²⁰⁵ Zamanı gelmiştir.

¹²⁰⁶ Oturarak kuûd ettim.

¹²⁰⁷ Hem icmalde hem tafsilde vüsat ve güce sahip olduğuma göre, daha önce özetlenmiş olarak anlattığım “ittihād” sırları ve tevhīd hakikatlerini ayrıntılı olarak açıklamanın ve sözleri yayıp ayrıntılı olarak anlattığım muhabbet ağırlıkları ve aşk tasalarını özetlemenin zamanı geldi.

¹²⁰⁸ Yazmada "لا سائر" şeklindedir.

[Meʿ ūlū mefāʿ ilünmefāʿ ilū feʿ il]

Āmed dem-i ān ki mucmel-i ʿaşk u hevā

Tafşıl hemī konem dihem şerḥ to rā

Bāzem ān rā ki kerde būd tafşıl

İcmāl konem vusʿat-i ān hest merā¹²⁰⁹

نَوَادِرُ عَنْ عَادِ الْمُحِبِّينَ شَدَّتْ (164)

أَفَادَ اتَّخَاذِي حُبِّهَا لِاتِّحَادِنَا

Efāde't-tiḥāzī ḥubbehā li'ttiḥādinā

Nevādire ʿan ʿādi[131b]'l-muḥibbīne şezzeti

Efāde: Aʿtā maʿnāsınadır; *efedu't-l-māle*, *aʿṭaytuḥu*¹²¹⁰ demekdür. **İtiḥāzī:** Efāde'nün fāʿ ilidür. **İtiḥāz** lafzı fāʿ iline muzāfdur. **Ḥubbehā:** Meʿ ūlidür **itiḥāz**'uñ. Zāmīr maʿ şūḳaya rāciʿdür. **Li'ttiḥādinā**'daki **lām** taʿlīl içündür, **efāde**'ye müteʿallikdür. **Nevādire:** Bir maḥzūfuñ şıfatıdır ki ol maḥzūf **efāde**'nün meʿ ūlidür; *umūran nevādire* taḳdīrindedür. **ʿĀd:** Cemʿ-i ʿādetdür. **ʿAn:** **Şezzet** kelimesine müteʿallikdür. **Şezzet:** *Nederet* maʿnāsınadır. **Şezzet**'deki zāmīr-i müstekin **nevādir** kelimesine rāciʿdür.

Taḳdīr-i kelām demekdür ki: *Aʿtā ve efāde't-tiḥāzī ḥubbe'l-maḥbūbeti li-ecli't-tiḥādinā umūran nevādire inferedet ve nederet ʿan ʿādeti'l-muḥibbīne zuhūru şibāhihā ve şezzet ʿan deydeni'l-ʿāşıkīne şudūru emşālihā.*¹²¹¹

El-maʿnā: **Efāde:** İfāde vü iʿtā eyledi. **İt-tiḥāzī:** Benüm ittiḥāzum. **Ḥubbehā:** Anuñ maḥbbetini; yaʿnī maʿ şūḳanuñ ḥubbinı ittiḥāzum. **Li'ttiḥādinā:** Bizüm ittiḥādumuzdan ötüri; yaʿnī bizüm ittiḥādumuzdan ötüri ifāde eyledi. **Nevādire:** Nādirler ki. **ʿAn ʿādi'l-muḥibbīne:** ʿāşıklar ʿādātından. **Şezzeti:** Nādir ü [132a] münferid oldı.

¹²⁰⁹ Aşk ve hevā konusunu sana şerḥ edip açıklamam için zaman geldi. Sonra tekrar sana ayrıntılı bir şekilde şerḥ edip açıkladığımı özetleyeceğim, bunu yapmaya gücüm var.

¹²¹⁰ Onu (parayı) verdim.

¹²¹¹ Birleşmemizin sebebiyle mahbubenin sevgisini kabul etmem, sevenlerin adetlerinde eşi benzeri olmayan ve aşıkların alışkanlıkları dışında olan nadir işler vermiştir.

Ya' nī ḥazret-i ma' şūḵanuñ maḥabbetini temessük ü ittiḥāzum baña nevādir ü ġarāyib i' tā eyledi ittiḥād-ı ezelmüzden ötür. Ancılayın ġarāyib ki 'ādāt-ı 'uşşāqdan şudür nādir ve zümre-i¹²¹² aḥbābdan zuhūrı mümteni' ü müte'azzir oldı dimekdür.

Ve'l-ḥāşıl ḥazret-i ma' şūḵa ile ezeli ittiḥādumuzdan ötür anuñ maḥabbetini ittiḥāzum baña niçe ḥālāt-ı 'acibe vü keyfiyyāt-ı ġaribe ifāde vü i' tā eyledi ki ol ḥālātuñ 'uşşāqdan şudür ġāyet kem-yābdur, bel ki her biri reşk-i fırqa-i erbābu'l-bābdur dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹²¹³ **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā'ilün mefā'ilü fe'il]

'İşkeş zi yegānegī koned şād merā

Kerdest ber ehl-i 'aşk ustād merā

Mā rā çe nevādir ü ġarā'ib dāde'st

Bā ehl-i dilān ne-dād kân dād merā.¹²¹⁴

يَشِي لِي بِي الْوَاشِي إِلَيْهَا وَلَا يَمِي عَلَيْهَا بِهَا يُبْدِي لَدَيْهَا نَصِيحَتِي 165)

Yeşī lī biye'l-vāşī ileyhā ve lāyimī

'Aleyhā bihā yubdī ledeyhā naşīḥatī

Vāşī: Ġammāz ma' nāsınadur. *Veşā bihi ile's-sultāni vişāyeten*¹²¹⁵ dirler; nemm ve sa'y ma' nāsınadur. Lī'deki lām lām-ı 'ākıbetdur; *lehu ve li'l-mevt*¹²¹⁶deki lāmlar gibi. 'Aleyhā ile bihā: Lāyimī kelimesine müte'alliḳdür. *Ve lāyimī 'ala'l-maḥbūbeti nisbete ḥubbiḥā* taḳdīrindedür. Żamāyir-i mü'enneşenüñ dördi bile maḥbūbeye [132b] rāci'dür. **Vāşī:** Aña

¹²¹² Yazmada " " şeklindedir.

¹²¹³ Allah daha iyi bilir.

¹²¹⁴ O'nun eşi benzeri olmayan aşkı beni mutlu eder. O ve aşkı, beni aşk ehline hoca etti. O, bana ne nadide ne nadir şeyler verdi bir bilseniz, hiçbir gönül ehline vermediği kıymetli mücevherleri bana verdi.

¹²¹⁵ Onu sultana gammazladı.

¹²¹⁶ Yazmada " " şeklindedir.

dirler ki muhibbi maḥbūbeye ḡamz ide; muhibbe ‘adāvetden ve maḥbūbenüñ likāsi kendüye münḥaşır olmaḡdan ötüri. **Lāyim**: Aña dirler ki muhibbi ‘aşḡdan men‘ eyleye, muhibbe teraḥḡum u şefḡatdan ötüri maḥbūbından ḡufyeten. **Yubdī**’nün **lāyimī** fā‘ ili, **naşīḡatī** mef‘ ülidür.

Taḡdīr-i kelām dimekdür ki: *El-vāşī yeşī bī ile'l-maḥbūbeti lī, ve lāyimī ‘ala'l-maḥbūbeti bi-sebebi ḡubbiḡa yuḡhiru naşīḡatī ledeyhā bi-ḡavlihi: da‘ maḡabbetehā, ḡāşiletun min veşyin lī ileyye¹²¹⁷ maḡabbetī¹²¹⁸ maḥbūbetī şāra yeşī bī ileyye fe-innī ‘aynu'l-maḥbūbeti. Ve lāyimī ‘ala'l-maḥbūbeti bi-ḡubbiḡa yuḡhiru naşīḡatī ‘indehā bi-ḡavliḡ: İtruk maḡabbetehā li-enne'l-mūşā¹²¹⁹ lehu ve'l-mūşī vāḡidun, ke-mā enne'l-melūme ve'l-melūme ‘aleyhi vāḡidun, fe-hāzā emrunā¹²²⁰ vāḡidun ve lā yefūzu bihi kullu meni't-taşafe bi'l-maḡabbeti bel huve şāzzun ḡāşilun li'l-efrādi, nāşin mine'l-vaşli ve'l-ittihād.¹²²¹*

El-ma‘nā: **Yeşī biye'l-vāşī**: *Yeşī biye'l-vāşī ileyhā bī* taḡdīrindedür. **Yeşī bī**: Beni ḡovlar. **El-vāşī**: Ġammāz. **İleyhā**: Aña ya‘nī maḥbūbeye. **Lī**: Benüm için. **Ve lāyimī**: Daḡı baña lev m idici. **‘Aleyhā**: Anuñ üzerine; ya‘nī maḥbūbe üzerine. **Bihā**: Anuñ maḡabbeti sebebiyle; ya‘nī maḥbūbenüñ maḡabbeti sebebiyle lev idici [133a] **Yubdī**: İḡḡar eyler. **Ledeyhā**: Maḥbūbenüñ ḡatında. **Naşīḡatī**: Benüm naşīḡatımı.

¹²¹⁷ Yazmada "بشي لايشي" "şeklindedir.

¹²¹⁸ Yazmada "محبتي" "şeklindedir.

¹²¹⁹ Yazmada "لا زوا حد الوفا" "şeklindedir.

¹²²⁰ Yazmada "امراور" "şeklindedir.

¹²²¹ Gammazlayıcı ve koḡucu benim için beni mahbubeye gammazlar. Mahbubeyi sevdiğimden dolayı beni azarlayan ise onun (mahbubenin) yanında; “Sevmeyi bırak!” diyerek bana nasihatte bulunduḡunu izhar eder. Ancak ben mahbubenin aynısı olduḡum için, gammazlayıcı beni kendime gammazlamış oldu. Ayrıca onun için gammazlık yapılan ile onun hakkında gammazlık yapılanın aynı oldukları için, mahbubeyi sevdiğimden dolayı beni azarlayan kişi onun (mahbubenin) huzurunda; “Sevmeyi bırak!” deyip bana nasihatte bulunduḡunu izhar eder. Bizim bu durumumuz bize mahsustur, bütün sevenler buna nail olamaz. Hatta bu durum, aralarında tam bir birlik hasıl olanlara tahsis edilmiş müstesna bir durumdur ki ancak “ittihād” yani mahbub ile mahbubenin aynısı olduḡu zaman ortaya çıkar.

Ya' nī ġammāz ve vāṣī beni ma' šūḳaya ġamz eyler benüm içün; ya' nī ol ġamzuñ netice vü 'āḳıbeti baña 'āyiddür¹²²² ve beni ma' šūḳa sebebiyle lev m iden terk-i 'aşḳ eyle diyü itdügi nuşḥ u pend i ma' šūḳaya izḥār eyler dimekdür.

Hāşılı'l-ma' nā: Ġammāz beni ma' šūḳaya ġamz eyledükde beni baña ġamz itmiş olur ve lāyim baña terk-i 'aşḳ eyle diyü naşīḥat u pend itdükde ma' šūḳaya nuşḥ u pend itmiş olur; zīrā benüm yār ile ittiḥādum ezelīdür. 'Ālem-i farkda incizāb-ı maḥabbetüm ol ittiḥāduñ fer' idür. Ben yār ile ḥaḳīḳat-i vāḥideyüm, her kim beni ma' šūḳaya ġamz iderse beni baña ġamz itmiş olur ve her kim baña terk-i 'aşḳ eyle diyü naşīḥat u pend iderse ol naşīḥatı ma' šūḳaya itmiş olur demek olur. Lā-cerem buncılayın maḥabbet nādirdür, her 'āşıḳuñ kārı vü her kem-sermāyenüñ bāzārı degüldür dimekdür. **Maṭla'**:

[Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Ey cemālin ḥūb-rūlardan nümāyān eyleyen

Dīde-i 'uşşāk ile ol ḥüsni ḥayrān eyleyen

Rubā'ī:

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilū fe' ūl]

Ġammāz eger koned merā ġamz be yār [133b]

Nāsiḥ egerem pend dihed terk-i nigār

Ū 'ayb-i merā be men be-gūyed nāsiḥ

*Ma' šūḳa be terk-i 'aşḳ gūyed nāḥār.*¹²²³

فَأَوْسَعَهَا شُكْرًا وَمَا أَسْلَفْتُ قَلْبِي
وَتَمَنِّحْنِي بِرَأٍ لِّصَدِّقِ الْمَحَبَّةِ (166)

¹²²² Yazmada "عائذ" şeklindedir.

¹²²³ Laf taşıyan fitneci bana sevgili hakkında yalanlar söyleyip dedikodu yapsa veya nasihatçi bana sevgiliyi terk etmek için nasihat verse, onlar nasihatçi olarak benim ayıplarımı bana söylerler ancak sevgili çaresiz aşkı terk ederek benim ayıbımı belli eder.

Fe-üvsi' uhā şukren ve [mā] eslefet kılen

Ve temneḥunī birren li-şidki'l-maḥabbeti

Fe-üvsi' uhā: *Uveffihā* ma' nāsınadır. **Ve mā eslefet**'deki vāv ḥāliyyedür, mā nāfiyedür **eslefet**'deki; zamīr-i müstekin ile **fe-üvsi' uhā**'daki zamīr-i mü'enneş maḥbūbeye rāci' dūr. **[Mā] eslefet**: *Mā kaddemet* ma' nāsınadır. **Ḳilā**: 'Adāvet dimekdür, intişābı mef' üliyyet üzredür. **Menḥ**: Feth-i mīm ile 'aṭā ve baḥşış ma' nāsınadır. **Birr**: Kesr-i bā ile iyilik ma' nāsınadır. Ba' ž-ı nüsaḥda **li-şidki maḥabbeti**¹²²⁴ vāki' olmuştur.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe-ukşiru ve uveffī şukre ni'meti'l-maḥbūbeti; ve'l-ḥālu enneḥā fi[l']-ezeli mā kaddemet bi'n-nisbeti ileyye 'adāvete ba'zinā, bel eslefet maḥabbeten ve ḳabūlen ve tu'fīni'l-āne birren ve kerāmeten li-şidki'l-maḥabbeti ve ḥāşiluhu enne kulle insānin fi 'ilmihi'l-ezeliyyi*¹²²⁵ *immā maḥbūbun ev maḡzūb. Ve'l-maḥbūbu'l-ezeliyyu lā yaşīru maḡzūben 'aleyhi ve ke-zālike 'aksuh; li-enne şifāta'l-Ḥaḳḳi ezeliyyetun lā yetaḡayyeru bi-nefsi 'ameli'l-'abd; ve kullun muyesserun li-mā ḥuliḳa leh.*¹²²⁶

El-ma' nā: **Fe-üvsi' uhā**: Ben aña īfā iderüm. **[134a] Şukren**: Şükrī. **Ve mā eslefet**: Ḥāl ān ki maḥbūbeye taḳdīm eylemedi. **Ḳilen**: 'Adāvet ü buḡz. **[Ve] temneḥunī**: Daḡı baña iḥsān eyledi. **Birren**: İyilik. **Li-şidki'l-maḥabbeti**: Şıdk-ı maḥabbetden ötüri.

Ya' nī ben ḥazret-i ma' şūḳanuñ şükrini ifādeye bezl-i maḳdūr iderüm; ḥāl ān ki ḥazret-i ma' şūḳa baña buḡz¹²²⁷ u 'adāvet taḳdīm eylemedi ḳaṭ'ā; ya' nī 'ilm-i ezeli'de beni

¹²²⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹²²⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹²²⁶ Ben mahbubenin şükrünü çokça ifade ederim. Çünkü o, ezelde bana asla düşmanlık ve nefret sunmamıştır. Aksine aşk ve muhabbet sunmuş ve onun sevgideki sıdkından dolayı bana şu an iyilik ve ihsanda bulunmaktadır. Hulâsa olarak, her bir insan, Allah'ın ezeli ilmine nispetle ya sevilmiş ya da nefret edilmiştir; ezelde sevilmiş kişi nefret edilmiş olmaz, bu durumun tersi de olmaz. Çünkü Hakk'ın sıfatları kadim ve ezeldir, kulun fiilleriyle değişmez, ayrıca herkes ne için yaratıldıysa ona müyesser kınır.

¹²²⁷ Yazmada " " şeklindedir.

mağzûbından¹²²⁸ kılmadı ve hâlen dahı baña ihsân itmek üzredür şıdķ-ı maḥabbet cihetinden. Ya‘nî eger qabûl-i ezeliye maẓhar olmasaydum ‘âlem-i şûretde benden şıdķ u maḥabbet zâhir ü ‘ayân ve âşâr-ı derd-i ‘aşķ çehre-i zerdümden nümâyân olmaz idi dimekdür. **Rubā‘î-i Cāmî:**

[Mef‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘ül]

Men şukr hemî kunem be yârem heme ḥāl

Zîrâ ki zi men nemî-numûdest melâl

Ber şıdķ muḥabbetem ‘aṭâ kerde be men

*Ez mihr gehî vefâ vu geh ğunc u delâl*¹²²⁹

167) أَكُنْ رَاجِيًا عَنْهَا ثَوَابًا فَأَدْنَبَ تَقَرَّرْتُ بِالتَّنَفُّسِ احْتِسَابًا لَهَا وَلَمْ

Teḳarrebtu bi'n-nefsi'İhtisāben lehā ve lem

Ekun rāciyen ‘anhā şevāben fe-edneti

Teḳarrebtu: Ṭaleb-i ḳurbet ma‘nāsınadır. **Bi'n-nefsi:** *Bi-fidā 'i'n-nefsi* taḳdīrindedür. **İhtisāben lehā:** *İktifā 'en bihā* ma‘nāsınadır. **Lehā** zamīri ile **‘anhā** [134b] zamīri maḥbûbeye rāci‘dür. **Fe-ednet'**deki **fā** sebebiyyedür. **İdnā:** kesr-i hemze ile yakın eylemek ma‘nāsınadır. **Ednet** kelimesinüñ mef‘ül[i] maḥzûfdur; **fe-ednetnî** taḳdīrindedür.

¹²²⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹²²⁹ Ben her durumda yârime şükrederim, ben onun bana yaptıklarını melâlet ve can sıkıntısı sanmışım ama aslında öyle değilmiş. O sadakat ile bana sevgi bahşetmiş ve sevgiden dolayı bazen vefa bazen de naz ve işve yapıyormuş.

Takḏir-i kelām demekḏur ki: *Takarrabtu ile'l-maḥbūbeti bi-fidā 'i'n-nefsi iktifā 'en bi-maḥabbetihā ve'btigā 'an li-marzātihā; ve'l-ḥālu ennī ḡayru rācin minhā*¹²³⁰ *ecren ve sevāben, bel ercū minhā kurbahā faḡaḡ; fe-ednetnī ve ḡarrebetnī.*¹²³¹

El-ma' nā: Teḡarrebtu: Yakınluk taleb eyledüm. **Bi'n-nefsi:** Nefs ile; ya' nī bezl-i nefis ile. **İhtisāben lehā:**¹²³² Ḥazret-i maḥbūbe ile iktifā'. **Ve lem Ekun:** Ḥāl ān ki ben olmadum. **Rāciyen:** Recā idici. **'Anhā:** Andan; ya' nī maḥbūbeden. **Sevāben:** Sevāb; ya' nī sevāb recā ider olmadum. **Fe-edneti:** Ol daḡı kendüye ḡarīb kıldı.

Ya' nī nefsi fidā itmekle Ḥazret-i ma' şūḡaya taḡarrub eyledüm maḡz-ı yār ile iktifā itdügüm cihetden; ḡāl ān ki ol ḡazretten recā-yı iḡsān ve ümīd-i vuşul-i derecāt eyledüm. Lā-cerem ḡazret-i ma' şūḡa daḡı beni kendüye ḡarīb ve ni' met-i ḡurbdan ḡişşe-dār u bā-naşīb eyledi demekḏur. **Rubā' ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fa']

Cān dādem u ḡurb-ı ū ḡarīdem ey dil [135a]

V'ez ḡayr-ı ḡam-ı yār rehīdem ey dil

Ez vey ne sevāb u ecr ḡāhem z'ān [rū]

*Ū rā be 'ināyeteş resīdem ey dil.*¹²³³

وقدّمْتُ مالي في مَالِي عاجلاً وما إن عساها أن تكون مُنيّلي 168

Ve ḡaddemtu mā lī fī me'ālī 'ācilen

Ve mā en 'asāhā en tekūne munīletī

¹²³⁰ Yazmada "عندما" şeklindedir.

¹²³¹ Ben, sırf onun (maḥbubenin) rızasını kazanmak için onun muḡabbetiyle yetinip nefsimi feda ederek maḥbubeye yakınlık arzu ettim. Halbuki ben ondan sevap ve mükâfât ümit etmedim. Sadece ona yakın olmayı ümit ettim; o da beni kendisine yaklaştırdı.

¹²³² Yazmada "بينا" şeklindedir.

¹²³³ Ey gönül! Can vererek O'na yakınlığı satın aldım ve O'nun gamından başka her şeyden kurtuldum. Artık O'ndan ne sevap ne de ecir isterim, zira O'nun inayetiyle O'na ulaştım.

Ve kıddemtu'daki **vāv** 'atıfedür; **tekarrebtu**'ya ma' tūfdur. **Takdīm**: Bezlden kināyetdür. **Ve mā lī**'deki **mā** ile **mā en**¹²³⁴'deki **mā** mevşüledür. Evvelki mevşülün şılasıdur muḳadder va' ddu. İkinci mevşülün şılası mā-ba' dindeki cümledür. **Zamīr-i mevşül munīletī** kelimesinün maḥzūf mef' ulidür; *munīletī iyyāh* taḳdīrindedür. Mevşül-i şānī mevşül-i evvele ma' tūfdur. **Me'al**: 'Āḳıbet dimekdür; bu maḥalde bi' tibārī mā ye' ulü ileyh āḥiret ma' nāsınadır. 'Ācilen lafzınun intişābı ḥāliyyet üzredür. **En 'asāhā**'daki **en** zāyidedür. 'Asā: Ef' āl-i muḳārebedendür ve ta' ḥīr içündür; recā, ercūhā ma' nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve kıddemtu 'ācilen ellezī va'adenī fī 'āḳıbeti emrī ve āḥiretī 'adlen, ve'l-lezī recevtu en tekūne'l-maḥbūbetu mu'tīnī iyyāhu imtinānen ve faẓlen.*¹²³⁵

El-ma' nā: Ve kıddemtu: Daḥı ben taḳdīm eyledüm. **Mā**: şol şey [ki] [135b] **Lī**: Benüm içündür. **[Fī] me'alī**: 'Āḳıbetümde. 'Ācilen: 'Ācil olduğum ḥālde; ya' nī 'acele idici olduğum ḥālde taḳdīm eyledüm. **En 'asāhā**: Recā eyledüm. **En tekūne**: Olmaḳ; ya' nī ḥāzret-i ma' şūḳa olmaḳ. **Munīletī**: Baña i' tā idici olmaḳ.

Ya' nī va' de-i İlāhī mūcibince 'acilen mü 'minīne va' de olınan sa' ādet-i uḥrevīmi Ḥāzret-i maḥbūbeden faẓlen ü imtinānen i' tāsını mercū olınan 'ināyet-i vehbīmi 'ucāletü'l-vaḳt pīş-keş rāh-ı faḳr ü fenā eyledüm dimekdür.

Bu daḥı cāyızdır ki mısrā' -i evvelden murād āḥir-i 'ömrine varınca ḥāşıl idecek 'ibādet ü tā' at ve vecd ü ḥālāt olup, mısrā' -i şānīden murād uḥrevī sa' ādāt ve vuşul-i derecāt-ı cennāt ola, demek ola. *Vallāhu a' lem.*¹²³⁶ **Rubā' ī-i Cāmī**:

[*Mef' ulü mefā' ilün mefā' ilü fe' il*]

Kerdīm her ān çi bāşedem bezl u fedā

Ber müceb-i 'adl ez ni' am-ı dār-ı beḳā

¹²³⁴ Yazmada " " " " şeklindedir.

¹²³⁵ Bana akıbetimde ve ahirette vaadedilen şeyleri hızlıca bağışladım. Bağışladığım bu şeyler, mahbubenin iyilik ve lütuf edip bana bağışlamasını temenni ettiğim şeylerdi.

¹²³⁶ Allah daha iyi bilir.

Bāz ān çi recāş mī-konem ez yārem

*Ez faẓl-i ḥodeş kerem dihed nīz merā.*¹²³⁷

وَحَلَّفْتُ خَلْفِي رُؤْيِي ذَاكَ مُخْلِصًا وَلَسْتُ بِرَاضٍ أَنْ تَكُونَ مَطِيئِي (169)

Ve ḥalleftu ḥalfi ru 'yetī zāke muḥlişan

Ve lestu bi-rāzin en tekūne maṭiyyetī

Halleftu'ş-şey'e dirler *alḳaytuḥu fi'l-ḥalfi*¹²³⁸ ma' nāsınadır. Bu maḥalde *ḳaṭa'tu'n-naẓara* 'anhu¹²³⁹ ma' nāsın irāde olınmışdır; kināyeten. [136a] **Zāke** ile **ḳaddemtu'nuñ** maşdar[1] olan taḳdīm'e işāret olınmışdır. **Maṭiyyet**: Bār-gīr ma' nāsınadır.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Elḳaytu verā'a zahrī ru 'yetī zāke't-taḳdīme ve'l-bezle ve ḳaṭa'tu'n-naẓara 'an ḥālī kevnī muḥlişan ve lestu rāziy[en] bi-en tekūne nefsi'l-letī teḳarrebet bi-fidā'ihā maṭaiyyetī fi'l-āḫireti.*¹²⁴⁰

El-ma'nā: **Ve ḥalleftu ḥalfi**: Arduma itdüm. **Ru 'yetī**: Benüm görmemi. **Zāke**: Ol taḳdīm; ya'nī ol bezl ü taḳdīm görmemi. **Muḥlişan**: Muḥliş olduğum ḥālde. **Ve lestu bi-rāzin**: Daḫı ben rāzī degülüm. **En tekūne**: Olmağa nefsum. **Maṭiyyetī**: Benüm merkūbum.

Ya'nī rāh-ı yār u ṭaleb-i dil-dārda bezl ü işār eyledüğüm umūrı şey' 'add itmegi naẓar-ı i' tibārdan iskāṭ idüp verā-yı zahruma itdüm, muḥliş olduğum ḥālde daḫı ben rāzī degülüm taḳarrub ḳaşdıyla ḳurbān eyledüğüm nefsum ḥadīs-i şerīfde vāriddür ki “‘*Azzimū ḍaḥāyākum; fe-innehā 'ale'ş-şirāṭi maṭāyākum*”¹²⁴¹ feḥvāsınca şirāṭda benüm içün

¹²³⁷ Bana bahşedip verdiğin her şeyden kalıcı mülk ve dār-ı beka adaleti için vazgeçtim. Rica ve ümidim tekrar O'nadır ve O, kendi fazlından kerem edip bana da bahşedecektir.

¹²³⁸ Arkamda bıraktım.

¹²³⁹ O şeyden kat-ı nazar ettim (ilgimi kestim).

¹²⁴⁰ Sarf ettiğim ve bağışladığım o şeyleri görmeyi arkamda bıraktığım gibi, benim (onları bağışlarken) samimi olduğumdan kat-ı nazar ettim (olduğuma bakmaktan vazgeçtim). Buna rağmen mahbubeye yakın olmak uğrunda feda ettiğim nefsin öbür dünyada binek olmasından memnun değilim.

¹²⁴¹ “*Kurbanlarınızı tazim ediniz, çünkü onlar sıratla sizin binekleriniz olacaktır*” mealindeki bu hadis-i şerifin metni için bkz. Aclûnî, c.2, s. 88.

maṭiyye vü âlet-i vuşûl ola; zîrâ benüm nazârumda esbâb-ı vuşûl-i nefis dahı ‘illet-i bu‘d u firâk ve mûcib-i ħirmân ü iftirâk dimekdür. *Vallâhu a‘lem.*¹²⁴² **Rubâ‘-ı Cāmî:** [136b]

[*Mef‘ülü mefâ‘ilün mefâ‘ilü fe‘il*]

‘Uşşâk çu men ğayr-ı ğameş endâzend

Der nerd-i belâ her çi boved mî-bâzend

Râzî neyem ân ki cân-ı kurbân şode râ

Der haşr merâ maṭiyyetî mî-sâzend.¹²⁴³

170) وَيَمَّمْتُهَا بِالْفَقْرِ لَكِنْ بَوَصَفِهِ غَنِيْتُ فَأَلْقَيْتُ افْتِقَارِي وَثُرُوتِي

Ve yemmemtuhâ bi'l-fakrî lâkin bi-vaşfihi

Ġanîtu fe-alkaytu'ftikârî ve şervetî

Yemmemtu: *Kaşadtu* ma‘ nâsınadır. **Lâkin:** Muşakkaleden muhaffefedür. **Bi-vaşfihi:**¹²⁴⁴ **Ġanîtu** kelimesinün müte‘ allak[ı]dur. **Şervet:** Ġınâ ma‘ nâsınadır.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Kaşadtu'l-mahbûbete bi'l-fakrî, lâkin ġanîtu bi-vaşfi'l-fakrî ve taḥaccebtu bihi ‘anhâ fe-alkaytu'ftikârî ve şervetî; li-’enne kilâhumâ tested‘i'l-vucûde; ve'l-vucûdu huve'l-ḥicâb.*¹²⁴⁵

El-ma‘nâ: **Ve yemmemtuhâ:** Dahı ben kaşd itdüm. **Bi'l-fakrî:** Fakr ile. **Lâkin bi-vaşfihi:** Lâkin ol fakr vaşfiyla. **Ġanîtu:** Ġanî oldum; ya‘nî benden fakr-ı ḥaḳîkî def‘ oldı. **Fe-**

¹²⁴² Allah daha iyi bilir.

¹²⁴³ Benim gibi âşık olanlar O’nun gamından başka her şeyi atarlar ve bela kumarında her şeylerini oynarlar. Ben canımın kurban olduğuna razı değilim, kıyamette beni binek yapsınlar.

¹²⁴⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁴⁵ Ben fakr ile (kendimde hiçbir şey görmemek suretiyle) mahbubeye ulaşmaya niyet ettim; ancak o fakr ile gani olunca, ondan gizlenip fakrî ve fakr sıfatıyla gani olmayı terk ettim; çünkü her ikisi var olmayı gerektirir, var olmak da gizlenmek demektir.

alkaytu: Pes ben daḥı itdüm. **İftikārī:** İftikārımı. **Ve şervetī:** Daḥı şervet-i ğināmı; ya' nī ben Ḥazret-i ma' şūḳaya faḳr ile ḳaşd u meyl eyledüm.

Ya' nī faḳr u fenāyı sermāye-i vuşul idüp faḳr ile sālīk-i rāh-ı fenā oldum; lākin faḳr ile vaşf daḥı mūcib-i ğinā ve mānī' -i vuşlat-ı ḥaḳīḳī olup ol daḥı sedd-i rāh-ı yār ve ḥicāb-ı vuşlat-ı dil-dār oldu. [137a] Lā-cerem ben daḥı iftikār u şervetümi yabana atdum ve ser menzil-i vaşf ve eşer-i hevā aḥzın 'ārī vü mücerred 'azīmet itdüm dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹²⁴⁶ **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilü fe' il]

Kerdem ber-i yār ḳaşd bā faḳr u fenā

Z'ın vaşf şodem ğanī vü ez ehl-i beḳā

Dīdem heme rā ḥicāb u endāḥte şod

*Her vaşf ki ḥāşil şode ez faḳr u ğinā*¹²⁴⁷

فَأَنْتَ لِي إِلقاءَ فَقْرِي والغنى فضيلة قصدي فاطرحت فضيلتي (171)

فلاح فلاح في أطراحي فأصبحت ثوابي لأشياء سواها مُشيتي (172)

Fe-eşbete lī ilḳā' u faḳriye ve'l-ġinā

Fazīlete ḳaşdī fe't-ṭaraḥtu fażīletī

Fe-lāḥa felāḥī [fi]'t-ṭirāḥī fe-aşbahat

Şevābī li-eşyā'ın sivāḥa muşībetī

İlḳā'u: Eşbete'nün fā' ilidür, **fażīlete** mef' ūlidür. **El-ġinā'**daki **lām**; lāmü't-ta' rīf; muzāfun ileyhden ' ivazd[ur]. *Eşbete ilḳā' u faḳriye ve ğināye fażīlete ḳaşdī*¹²⁴⁸ taḳdīrindedür. **Fe-ṭaraḥtu'**daki **fā** ta' līl içündür. **Lāḥa:** *Zahara* ma'nāsınadır. **Felāḥī'**daki **fā** nefis-i

¹²⁴⁶ Allah daha iyi bilir.

¹²⁴⁷ Fakr u fenā ile yāra ulaşmaya niyet ettim ve bu vasıf ile ğına ve varlıklılardan olup bekaya ulaştım. Bunların hepsini gördüm ve fakr ve ğinadan olan tüm örtüler silinip gitti.

¹²⁴⁸ Fakr ve ğınayı bırakmak, niyetimin faziletini meydana çıkardı.

kelimedendir. **Felāhī**: **Lāha** kelimesinin fā' ilidir. **Aşbahat** kelimesinin **muşibetī** ismi, **şevābī** haberidir.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Lemmā alḳaytu'l-faḳra ve'l-ḡinā key-lā ekūne muttaşıfān bihimā eşbete hāzā [el]ilḳā'u faẓilete ḳaşdī fe't-ṭaraḥtu tilke'l-faẓilete ayẓan; ḥattā lā yertesime minhā āşāru'l-vucūdi fe-ezzene zuhru felāḥī fi't-ṭirāḥī fe-aşbahatī'l-maḥbūbetu'l-letī hiye muşibetī 'ayna şevābī* [137b] *ve cezā 'en*¹²⁴⁹ *li-eşyā'a ḡayrihā*.¹²⁵⁰

El-ma' nā: **Fe-eşbete lī**: Benüm için işbāt eyledi. **İlḳā'u faḳriye ve'l-ḡinā**: Benüm faḳrum ile ḡināmı. **Faẓilete ḳaşdī**: Benüm ḳaşdum faẓiletini; ya' nī benüm ḳaşdum faẓiletini işbāt eyledi. **Fe't-ṭaraḥtu**: Pes ben daḥı yabana atdum. **Faẓiletī**: Faẓiletümi. **Fe-lāha**: Daḥı lāyih ü zāhir oldı. **Felāhī**: Benüm felāḥ u rüşdüm. **Fi't-ṭirāḥī**: İttirāḥumda; **Fe-aşbahat şevābī li-eşyā'in sivāhā muşibetī**: *Fe-aşbahat muşibetī şevābī li-eşyā'a sivāhā muşibetī*¹²⁵¹ takdīrindedir. **Fe-aşbahat**: Şabāha dāḥıl oldı. **Muşibetī**: Benüm maḥbūbeme. **Şevābī**: Benüm şevābum; ya' nī ecr ü cezā i' tā idüp maḥbūbum ecr ü cezā yerine kendü zuhūr eyledi; çünkü 'aşık şevābla mütesellī olmadı, şevābdan bedel kendü oldı. **Li-eşyā'in sivāhā**: Andan ḡayrı degül.

Ya' nī benüm faḳrum ile ḡināmı ilḳā ve terk itdüğüm baña ḳaşd faẓiletin işbāt eyledi, ben daḥı¹²⁵² mānī' -i vaşldur diyü ol faẓileti redd ü tarḥ eyleyüp yabana atdum ve menzil-i maḳşūda fenā vü faḳr-ı ḥaḳıḳī ile gitdüm ve benüm fevz ü felāḥum terk ü ittirāḥumda itdüğü zāhir ü vāzıḥ oldı. Lā cerem baña şevāb 'ivaẓ [138a] i' tā eyleyen maḥbubem, baña şevāb u 'ivaẓ ve ecr ü 'arz kendüsi oldı, andan ḡayr[ı] degüldür dimekdür. **Rubā'ī**:

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilü fe' il]

Endāḥten-i faḳr u ḡinā kerd merā

¹²⁴⁹ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁵⁰ Fakr ve gına ile sıfatlanmamak için ikisini bırakınca bu iki sıfatı bırakmak, niyetimin faziletini meydana çıkardı, fakat faziletin var olmanın bir belirtisi olmasından sakınarak o fazileti de bıraktım. Hemen ardından da selâmet nuru parladı ve bana sevap veren maḥbubenin kendisi bana sevap oldu ve sevap yerini tutu.

¹²⁵¹ Bana sevap veren maḥbubenin kendisi bana sevap oldu ve sevap yerini tutu.

¹²⁵² Yazmada " " şeklindedir.

İşbāt-ı faẓīlet ki veyem nīst merā

Endāh̄temeş nīz felāhem ān est

*Ma‘şūka ez ān hodeş hemī dād cezā*¹²⁵³

و ظَلْتُ بِهَا لَا بِي إِلَيْهَا أَذَلَّ مَنْ بِهِ ضَلَّ عَنْ سُبُلِ الْهُدَى وَهِيَ ذَلَّتْ (173)

Ve ẓaltu¹²⁵⁴ bihā lā bī ileyhā edullu men

Bihi zalle ‘an subuli'l-hudā ve hiye delleti

Zaltu:¹²⁵⁵ **Zā'**nuñ fethi ve kesri ile *şurtu* ma‘nāsınadur, aşlında *ẓalaltu* idi; li-ecli't-taḥfif lāmından biri ḥazf olup feth-i **zā** ile **ẓaltu** demek cāyizdür, yāḥud lām-ı ūlānuñ kesri **zā**ya virilüp li'ltikā'i's-sākiyeyn **lām** ḥazf olup kesri **zā** ile *ẓiltu* demek daḥı cāyizdür. Zāmāyir-i mü'enneşenüñ cümlesi ma‘şūkaya rāci‘dür. Mevāzi‘-i şelāşede olan mülābese içündür. **Ve hiye**'deki **vāv** ḥāliyyedür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Şurtu edullu ve ehdī ile'l-maḥbūbeti bi-mulābesetihā lā bi-nefsī li-men zalle ‘an sebīli'l-hudā bihi; ey bi-ta‘ayyunihi'l-mu‘abberi bi-men; ve'l-ḥālu enne'l-maḥbūbete hiye'l-letī tedullu'z-zāllīne lā ḡayr.*¹²⁵⁶

El-ma‘nā: **Ve ẓaltu:** Ben oldum. **Bihā:** Maḥbūbe ile. **Lā bī:** Benüm ile degül. **İleyhā:** Maḥbūbeye. **Edullu:** Delalet [ider] oldum. **Men:** Şol kimseyi ki. **Bihi:** Anuñ ile; ya‘nī ol[138b] ta‘ayyün mülābesisiyle. **Zalle:** Azdı. **‘An subuli'l-hudā:** Hidāyet yollarından. **Ve hiye:** Hāl ān ki ḥāşşaten ḥazret-i maḥbūbe. **Delleti:** Delālet eyledi; ya‘nī ḡayrı degül.

Ya‘nī çünkü sâbıka-i ‘ināyet-i ezeliyye müsted‘āsınca bir vechle fakr-ı ḥaḳīkīye mazḥar olmuşdum ki ne vücūdumdan eşer peydā ve ne varlığumdan ḥaber hüveydā idi. Lā-cerem

¹²⁵³ Fakr ve gınayı atarak anladım ki önceden zaten O'nun değilmişim. Benim iyiliğim de fakr ve gınadan kurtulmakmış, onları attığım için sevgili beni ödüllendirdi.

¹²⁵⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁵⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁵⁶ Ben kendim ile değil de o maḥbube vesilesiyle, hidayet yolundan sapmış olan kimseyi o maḥbubeye doğru olan yola yönlendirdim. Halbuki yoldan sapanları hidayet eyleyen maḥbubedir, başkası değildir.

Ḥazret-i ma‘şūkaya yine ma‘şūka ile delālet ider oldum şol kimseye ki ol kimse kendülügiyle tarīk-i hüdādan azdı; ḥāl ān ki cümle mühtedilere hidāyet ve kāffe-i ‘uşşāk kendüye delālet iden ḥāşşaten ḥazret-i ma‘şūka oldı, ğayr degül; ya‘nī her dāllūñ yüzinden ve her mürşid maẓharından i[r]şād u hidāyet Ḥazret-i ma‘şūkanuñ kārı ve ol maṭlab-ı ḥaḳīḳīnūñ kerdārıdur, ğayruñ degüldür dimekdür. **Beyt:**

[Me‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün]

Ġayr-ı to herçi hest serāb-ı numāyiş est

İncā ne endek est u ne bisyār āmede¹²⁵⁷

Rubā‘ī:

[Me‘ülü mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘il]

Bā yār be sūy-ı vey şodem rāh-numā

Ān rā ki be ḥod gum şode ez rāh-i hudā

Ger nīk nazar konī delīl-i reh-rev

Cuz yār-i ḥaḳīḳī ne-buved der du serā.¹²⁵⁸

فَخَلَّ لَهَا خَلْيٌ مُرَادَكَ مُعْطِيًّا قِيَادَكَ مِنْ نَفْسٍ بِهَا مُطْمَئِنَّةٌ (174)

Fe-ḥalli lehā ḥillī murādeke mu‘ṭiyen

Ḳiyādeke min nefsin bihā muṭma‘inneti

Ḥalli: Ḥā’nuñ fethi ile ve lām’uñ [139a] teşdidi ile emirdür ; *itrūk* ma‘nāsinadur. **Ḥillī:** Kesr-i ḥa ile şadīḳ ve muḥtaş ma‘nāsinadur; **ḥallī**; *şadīḳ* dimekdür. **Ḥillī**’deki **yā** yā’-i mütekellimdür. **Lehā** ile **bihā** zāmīrleri¹²⁵⁹ ma‘şūkaya rāci‘ dūr. **Mu‘ṭiyen** lafzınuñ intişābı

¹²⁵⁷ Burada ne bir eksik ne bir fazla, senden başka her şey gösteri ve sanı, serap görüntüsüdür.

¹²⁵⁸ Yârim beni kendine doğru olan yola yönlendirdi. Ben ki hidayet yolunu kendiliğimden kaybetmiştim. Aslında iyi baktığında, salikin ve yolcunun hakikate götürecektir rehberi iki cihanda da sevgiliden başka kimse değildir.

¹²⁵⁹ Yazmada " " şeklindedir.

hâliyyet üzredür. **Ḳiyādeke**: Ḳāfile [ve] mā *yukādu bihi'd-dābe[ye]*¹²⁶⁰ dirler. **Min nefsin'**deki **min** ibtidā içündür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *İtruk yā ḥalīlī cemī'a murādātike ve mecmū'a ḥuzūzike li-eclī'l-maḥbūbeti ḥāle kevnike mu'ṭiyen ḳiyāde emrike ve zimāme'ḥtiyārike ile'l-ma'şūḳati ḳiyāden şādiren min nefsin muṭma'innetin.*¹²⁶¹

El-ma'nā: **Fe-ḥalli**: Pes terk eyle. **Lehā**: Maḥbūbeden ötüri. **Ḥillī**: Ey benüm ḥalīlüm. **Murādeke**: Murāduñı; ya'nī murāduñı terk eyle. **Mu'ṭiyen**: İ'tā idici olduḡuñ ḥālde. **Ḳiyādeke min nefsin bihā muṭma'inneti**: *Ḳiyādeten bihā min nefsin muṭma'inneti* takdīrindedür. **Ḳiyādeke**: Senüñ zimāmıñı. **Bihā**: Maḥbūbeye. **Min nefsin muṭma'inneti**: Nefs-i muṭma'inneden.

Ya'nī pes terk eyle zāt-ı maḥbūbe için ey ḥalīlüm cemī' -i murādātuñ ve ḥuzūzuñı; ḥāl ān ki zimām-ı ḥtiyāruñı yāre ve 'inān-ı ḥtiyār u irādeñi dil-dāra tefvīz ü teslīm idesiz nefsi i muṭma'inneden; ya'nī nefsdan [139b] ki ol nefsi yārdan ḡayrdan rū-gerdān ve anuñ vaḥde-i vaşliye tesellī vü iṭmi'nān bulmuş ola. **Şi'r**:

[*Vāfir Bahri: Müfā'alatün müfā'aletün fe'ülün*]

Urīdu vişālehā ve turīdu hecrī

*Fe-etruku mā urīdu li-mā turīdu*¹²⁶²

Rubā'ī:

[*Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilü fe'il*]

Ez behr-i vişāl-i ān murād-ı dil u cān

Bu'gzer zi heme murād u kām-ı du-cihān

¹²⁶⁰ Hayvanın bağlandığı şey (ip).

¹²⁶¹ Ey dostum; maḥbube için sükûn ve huzura ulaşmış olan nefsiine ait irade yuları ve tercih iplerini, ona vererek tüm arzu, istek ve hazlarını terk et.

¹²⁶² Birden fazla kaynakta rastlanıp geçtiği kaynakların hiçbirinde kime ait olduğu söylenmeyen bu beyit “Ben, onun (sevgilinin) vuslatını istiyorum, o ise ayrılığı istiyor, fakat ben, onun bu isteğini yerine getirmek maksadıyla benim isteğimden vazgeçiyorum” diye çevrilebilir.

Ḥālī zimām-ı ihtiyāret be-dehī

Ez dest-i ḥodī be dest-i ma' šūka revān. ¹²⁶³

وَأَمْسِ خَلِيًّا مِنْ حُطُوطِكَ وَاسْمُ عَنْ حَضِيضِكَ وَأُثْبِتْ بَعْدَ ذَلِكَ ثَبَتِ 175)

Ve emsi ḥaliyyen min ḥuḏūḏike ve'smu 'an

Ḥaḏīḏike ve'sbut ba' de zālīke tunbiti

Ḥālī: Fāriḡ ol ma'nāsına. **Ve'smu'**deki **ismu;** *semā, yesmū, sumuvven'*den emirdür. **Sumuvv:** 'ulüvv ma'nāsınadır. **Ḥaḏīḏ:** Sefil dimekdür. **Tunbiti:** Cevāb-ı emrde vāqı' olduğundan ötürü meczūmu'l-āḥirdur, kesri zarūret-i şî' r içündür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Kun ḥāliyen mine'l-ḥuḏūḏi ve's-šehevāti'l-mute'alliḳati bi-insiyyetike*¹²⁶⁴ *ve'rtefi'* 'an ḥaḏīḏi beşeriyyetike ve'sbut ba' de zālīke tunbiti ¹²⁶⁵

El-ma'nā: **Ve emsi ḥaliyyen:** Fāriḡ gicele; ya'nī fāriḡ ol. **Min ḥuḏūḏike:** Ḥuḏūḏından. **Ve'smu:** Daḡı 'ālī vü mürtefi' ol. **'An'**¹²⁶⁶ **ḥaḏīḏike:** Ḥaḏīḏından; ya'nī ḥaḏīḏ-i beşeriyyetüñden. **Ve'sbut:** Daḡı şābit ol. **Ba' de zālīke:** Andan soñra. **Tunbiti:** Bitürsin.

Ya'nī fāriḡ ü āzāde ol cümle ḥuḏūḏ u şehevātıñdan [140a] müstaḡnī vü bī-niyāz ol ḥaḏīḏ ü murādātıñdan, daḡı şābit ü ber-ḳarār ol bu ḥāl üzre. Bu ma'nānuñ şübütından soñra “*Men şebete nebete*”¹²⁶⁷ müsted'āsınca bitürsin dimekdür. *Vallāhu a'lem.*¹²⁶⁸ **Rubā'ī-i Cāmī:**

¹²⁶³ Can ve gönlün muradının visaline ulaşmak için iki cihanın zevk ve muradından vazgeç. Şimdi yetkini O'na bırakıyorsun ama bil ki bunu yaparak maşukuna doğru gidiyorsun.

¹²⁶⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁶⁵ İnsanî haz ve şehvetlerinden vazgeç ve nefsanîyet çukurundan yüksel. Bu konuda dayanıklı ve sabırlı ol. Ondandır bitersin (yeşersin).

¹²⁶⁶ Yazmada “ ” şeklindedir.

¹²⁶⁷ “Kararlı ve sabırlı olan kimse, her türlü muradına kavuşur” manasındaki bu Arapça mesel için bkz. İbnu'l-Hatîb, s. 356.

¹²⁶⁸ Allah daha iyi bilir.

[Meḥ' ūlū meḥā' ilūn meḥā' ilūn fā']

Ez nefis u heme ḥuḏūḏ fāriḡ [mī]bāṣ

V'ān ḥaḏḏ u furū-tenī zi ḥāṭir beterāṣ

Her geh to bedīn ki mī-ṣevī pā-bende

Restī pes ez īn mīve-i maḡṣūd bepāṣ.¹²⁶⁹

176) وَسَدَّدُ وَقَارِبُ وَاعْتَصِمِ وَاسْتَقِمْ لَهَا مُجِيباً إِلَيْهَا عَنْ إِنَابَةِ مُخْبِتٍ

Ve seddid ve ḡārib ve' taṣim ve'staḡim lehā

Mucīben ileyhā ' an inābeti muḡbiti

Tesdīd: Tesviye ma' nāsınadır. **Muḡārebe:** ' Abduñ¹²⁷⁰ ḡurb[1] ma' nāsınadır; ya' nī ḡurb-ı ḥāṣ ile Ḥaḡḡ'a ḡarībdür murāḡabe ve ḥuḏūr cihetinden. **İ'tiṣām:** Ḥaḡḡ *subḡānehu* ve *te'ālā*'ya ṣıḡınmaḡdur her dilde. **İstiḡāmet:** Mertebe-i i'tidālde vuḡūfdur; beyne'l-ifrāṭi ve't-tefrīṭ. **İnābet:** Mā sivādan Ḥaḡḡ'a rüçü' itmekdür. **İḡbāt:** İṭfā'-i nār ma' nāsınadır. Bu maḡalde tezellül ve süḡün murād olınmıṣdur. **Lehā'**daki **lām** ta' līl içündür **istaḡim** kelime[sine] müte' allıḡdır. **İleyhā'**daki **ilā**; **inābeti muḡbiti** kelimesine müte' allıḡdır. **Mucīben** kelimesinüñ intiṣābı ḡāliyyet üzerinedür. Żamāyir-i mü'enneṣe maḡbūbeye rāci' dūr.

Taḡdīr-i kelām dimekdür ki [140b]: *Sevvi beyne ḡāhirike ve bāṭinike bi't-teveccuhi ile'l-ma'ṣūḡati ve ḡarībhā bi'l-murāḡabeti ve' taṣim bihā fī kulli ḡāl, ve'ḡter ḡadde'l-vasaṭi fī'ḡ-ḡāhiri ve'l-bāṭini li-eclihā ḡāle kevnike mucīben ile'l-maḡbūbeti bi-icābetin ṣādiretin ' an reculin ḡāṣi' in ve nefsin mutezellil[et]in fī bābihā.*¹²⁷¹

¹²⁶⁹ Nefis ve tüm zevklerden vazgeç ve tüm zevkleri ve alçaklığı unut gitsin. Sen bu dediklerimi yaptığın an, bil ki istediğine ve arzularına ulaşsın.

¹²⁷⁰ Yazmada “” şeklindedir.

¹²⁷¹ Maşukaya teveccüh ederek bātın ve zahirini düzelt, huzur ve murakabeyle ona yakın ol, her zaman sınıksız sarıl ve onun için bātın ve zahirinde orta yolu tut. Tüm bunlar o maşukanın dāvetine uyarak olmalıdır ve bu uyma, alçalmış bir nefis ve alçak gönüllü olan kimseden vuku bulmalıdır.

El-ma' nā: **Ve seddid:** Tesviye eyle; ya' nī zāhir ü bā'ınıñ tesviye eyle. **Ve kārīb:** Dağı kurb-ı hāş ile kārīb ol. **Ve'taşim:** Dağı Hakk te'ālā'ya sığın. **Ve'staķim:** Dağı müstaķīm ol; ya' nī hadd-i vasa'tda şābit [ü] ber-karār ol. **Lehā:** Maħbūbe için. **Mucīben:** İcābet idici olduğı hāde. **İleyhā:** Hāzret-i ma' şūķaya. **'An inābeti muħbiti:** İnābet-i recül-i hāşī' den.

Ya' nī zāhir ü bā'ınıñ tesviye eyle maķşūda teveccühden, dağı kurb-ı hāş ile kārīb ol ve her hāde ki maħbūb-ı haķīķīye ilticā eyle ve hadd-i vasa'tda şābit ü ber-karār ol hāzret-i maħbūbeden ötüri icābet idici olduğı hāde ma' şūķa recül-i mütezellilden şādır olan icābet ü rücū' gibi dimekdür. **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā']

Der rāh-ı taleb yek-dil u yek-şüret bāş

Bā kurb-ı huzūr-ı yār bā 'işmet bāş

Ez behr-i veyeş kun [141a] istiķāmet pīşe

Likin bā hāzineş kavī-himmet bāş¹²⁷²

177) وَغَدُ مِنْ قَرِيبٍ وَاسْتَجِبْ وَاجْتَنِبْ غَدًا أَشْمَرُ عَنْ سَاقِ اجْتِهَادٍ بِنَهْضَةٍ

Ve 'ud min kārībın ve'stecib ve'ctenib ğaden

Uşemmiru 'an sāķi'ctihādin bi-nahzati

'Ud: 'Āde, ya'ūdu, 'avden'den emirdür, *irci'* ma'nāsınadır. **Ve'stecib** ile **ve'ctenib** emirlerdür; istif'āl ile ifti'āldan. **İsticābe:** kabūl-i da'vet ma'nāsınadır. **Teşmīr:** Dāmen-der-miyān itmege dirler bir müttehem için. **Nahzat:** Kavme-i serī'a ma'nāsınadır.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *İrci' min kārībın ile'l-maṭlūbi'l-haķīķiyyi, ve'stecib da'vete hu ve'ctenib 'ani't-tesvīfī ve'l-imhāli bi-en teķūle: ğaden uşemmiru 'an sāķi'l-ictihādi bi'l-kavmeti[s]-serī'ati ve'l-'azīmeti'l-mu'eşşireti'l-cāzime.*¹²⁷³

¹²⁷² Talep yolunda azimli ve istikrarlı ol. Yârin kurbu ve huzurunda namuslu ol. O'na ulaşmak için sabırlı, dayanıklı ve himmetli ol.

¹²⁷³ Hakiki matlub olan Allah'a alelacele dön, O'nun davetçisine uy ve "ben yarın hızlı doğruluş ve tesirli kararlılıkla gayret bacağıının paçalarını sıvarım" diyerek ertelemeyip sonraya bırakmaktan sakın.

El-ma' nā: **Ve 'ud:** 'Avdet ü rücū' eyle. **Min qarībin:** Fi'l-fevr; ya' nī bu' d mütehaqqıq olmadın. **Ve'stecib:** Dağı icābet eyle; ya' nī da' vet-i maḥlūbe. **Ve'ctenib:** Ya' nī ictināb eyle. **Ġaden uşemmiru:** Yarın teşmür ü zeyl iderin. **'An sāki'ctihādın:** İctihād sākından. **Bi-nahzati:** Qavme-i serī' a ile ve 'azīmet-i şādıka ile dimekdür. *Vallāhu a' lem*¹²⁷⁴. **Rubā' ī:**

[Me' ūlū mefā' ilün mefā' ilün fā']

Der rāh-ı ğamet bā şıfat-ı çāpuk bāş

V'ez dil heme ārzū-yı diger beteraş

Hergiz to megū ki kār ferdā be-konem

*Maḥrūm şevī rūy-ı dilet rā me-ḥirāş.*¹²⁷⁵

[141b]

وكن صارماً كالوقت فالوقت في عسى وإياك عليّ ففي أخطر علة (178)

Ve kun şārimen ke'l-vaḳti, fe'l-maḳtu fī 'asā

Ve iyyāke 'allī hiye aḥṭaru 'illeti

Şārim: Ġāyet¹²⁷⁶ kesici dimekdür. **Vaḳt:** Lüġatde zamāndan ba' zına ıtlāq olunur. İşılāh-ı şūfiyyede bir keyfiyyete dirler ki 'abde vārid olduḳda 'abd taşarruf eyleye ve 'abd anuñ maḥkūmun bihi ola; ḥavf u ḥüzün ve feraḥ u sürür gibi. Lākin bu maḥalde vaḳtden murād ḥāldür ki mā-beyne'l-māzī ve'l-müstakbel olan zamāndan 'ibāretdür. Ve erbāb-ı taḥḳıḳ vaḳt ḥaḳḳında “*El-vaḳtu seyfun ḳāṭi'un*”¹²⁷⁷ didükleri ḥāl ma' nāsına olan vaḳtdür; zīrā ḥāl [ü] māzī ile müstakbel ḳāṭi' ve kendü vaḳtinde ve şāḥibinde ḥükmi nāfız ü cārīdür. Bel ki ḥāl bir zamān-ı memdūdeden 'ibāretdür ki māzī ve müstakbel anuñ tarafeynidür.

¹²⁷⁴ Allah daha iyi bilir.

¹²⁷⁵ Gönlünde varmak istediğin ve seni hüzünlendiren bir konu var ise elini çabuk tut ve diğer her şeyi aklından sil gitsin. Sakın ha bu işi yarına bırakayım deme, sonra istediğine ulaşamayınca gönlünün yüzünü tırmalama.

¹²⁷⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁷⁷ “Vakit, keskin bir kılıç gibidir” manasındaki bu mesel için bkz. 'Āmilî, c.1, s.24.

Ehl-i dil yanlarında mǎzī ve müstakbel hālde müstağrağdur. Anlaruñ vücūdları nisbī vü izāfīdūr, hālde kıyım ve hāle ‘arız birer vaşflardur, haqīkatde hāldūr ki her biriyle mütelebbis ve i‘tibār-i āher ile biribirinden mümtāz u mütefāriğdur. **Makt:** Eşedd-i buğz ma‘nāsınadır. ‘**Asā** ile **la‘alle** tama‘ u tereccī içündür. ‘**Alle**, **la‘alle** lügatdur; lām-ı ūlā tahfifen hāzf olınmışdur. ‘**Allī**’deki **yā** yā’-i mütekellimdür. [142a] **İyyāke:** kelime-i tahzīrdūr; muḥazzzerün minh ekşeriyyen vāv ile isti‘ māl olunur ki "ve'l-esede"¹²⁷⁸ gibi, gāhī bilā-vāv dağı isti‘ māl olunur; "el-esede"¹²⁷⁹ gibi, **ıyyāke** ‘**allī** bu kabīldendūr. **Fe-hıye**’deki **Fā** ta‘līl içündür. **Hiye:** Bi i‘tibārī’l-kelime-i ‘**allī**’ye rāci‘ dūr.

Takdīr-i kelām dimekdūr ki: *Kun seyfen şārımen fī itmāmi muhimmetike ve infāzi ḥukmike ke'l-vakti; fe'l-maktu kavluke: ‘Asā ef‘alu kezā ve ıyyāke en teḳūle: le‘allī a‘melu kezā; fe-inne hāzi’¹²⁸⁰’l-kelime aḥṭaru ‘illetin li’s-sālik ve akberu ḥucubin li-ehi’l-mezāhibi ve’l-mesālik.*¹²⁸¹

El-ma‘nā: Ve **kun:** Dağı ol. **Şārımen:** Ğāyet kesici. **Ke’l-vakti:** Vakt gibi. **Fe’l-maktu:** Ğazab-ı şedīd. **Fī ‘asā:** ‘Asā dimekde. **Ve ıyyāke:** Dağı ḥazar eyle. ‘**Allī:** Le‘alle dimekdūr. **Fe-hıye:** Bu kelime. **Aḥṭaru ‘illeti:** Aḥṭar-ı ‘illetdūr; ya‘nī ‘illellesüñ ğāyet ḥatarnāk.

Ya‘nī seyf-i kâti‘ ol vakt gibi, ḥükmüñi icrā vü infā[z]da makt u ğazab ya‘nī maḳşūdan maḥrūm olmaḳ tesvīf ü imhāldedūr, dağı ğāyet şaḳın “şāyed ki idem” dimekden sālik, aş‘ab-ı ‘illet ve a‘zam-ı muşībet¹²⁸² budur dimekdūr. *Vallāhu a‘lem.*¹²⁸³ **Rubā‘ī:**

[Me‘ūlü mefā‘ilün mefā‘ilün fā‘]

¹²⁷⁸ Aslandan sakın.

¹²⁷⁹ Aslandan sakın.

¹²⁸⁰ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁸¹ (Ey sâlik) nefsin üzere ilâhî emir ve buyrukları yerine getirmekte keskin bir kılıca benzeyen vakit gibi ol. Zira "(‘asâ) yani falanca şeyi belki (daha sonra) yaparım" demek çok nefret edilen bir şeydir. Ve sakın "(le‘alle) yani umarım ki bir müddet sonra falanca ameli işlerim" deme; çünkü bu kelime (le‘alle) sâlik için en tehlikeli hastalık ve mezhep ehli için en büyük hicap ve engeldir.

¹²⁸² Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁸³ Allah daha iyi bilir.

Der kār çu vaqt tīg-i burrā mībāş

Çun bād sebuk çu nār sūzān mī-bāş [142b]

Zinhār megū ki kār rā ḡ āhem kerd

*‘Īn ‘illet saht est gurīzān mī-bāş*¹²⁸⁴

179) وَفُئْمُ فِي رِضَاهَا وَاسْعَ غَيْرُ مُحَاوِلٍ	نَشَاطًا وَلَا تُخَلِّدْ لِعَجْزِ مُفَوَّتٍ
180) الْبَطَالَةُ مَا أَخْرَتَ عِزْمًا لِصِحَّةٍ	وَسِرَ زَمَنًا وَانْهَضَ كَسِيرًا فَحَظَّكَ
Ve ẓum fī riẓāhā ve's' a ġayra muḥāvilin	
Neşāṭan ve lā taḥlud li-'aczin mufevveti	
Ve sir zeminen ve'nhaẓ keşīren fe-ḥazzuke	
El-baṭāletu mā aḥarrte 'azmen li'-şihḥati	

Ve's' a'daki vāv 'atıfedür, ẓum kelimesine ma' tūfdur. Ġayra kelimesinüñ intişābı ḥāliyyet üzredür. Muḥāvele: Taleb dimekdür. İhlād: Kesr-i hemze ile meyl ma' nāsınadır. Neşāṭan kelimesinüñ intişābı mef' üliyyet üzerinedür muḥāvilin kelimesinden; neşāt [u] sürür ma' nāsınadır.¹²⁸⁵ Li-'aczin'deki lām ilā ma' nāsınadır. Mufevvet: 'aczuñ şifatıdır. Sir: Sāre, yusāru, seyren'den emirdür. Zemin: Kötürüm dimekdür. Nuhūz: Zamm-ı nūn ile ayak üzerine tırmağdur kāmē gibi ve toğrulmağdur istivā gibi, lākin bu maḥalde ḥareke ve meşy ma' nāsınadır. Keşīr: şīga-i fa'ıldür, mef' ul ma' nāsına. Zeminen ile keşīren kelimelerinüñ intişābları ḥāliyyet üzerinedür, sir ile ve'nhaẓ zamīrlerinden. Ḥazz: Hışşe ve naşīb dimekdür. Ḥazz: Mübtedā, El-baṭāletu: Haberidür. Mā: Müddet içündür. Mā aḥarrte: Mā dāme aḥharte¹²⁸⁶ taḡdīrindedür. 'Azmen: Mef' ülidür aḥarrte'nüñ. Li'-şihḥati'deki [143a] lām ta' līl içündür.

¹²⁸⁴ Bir iş yapacağın zaman, vakit ve zaman gibi kesici kılıç ol! Rüzgār gibi hafif, ateş gibi yakıcı ol. Sakın ha ben bu işi sonra yaparım deme, bu (iş) erteleme) zor bir hastalıktır, ondan kaç.

¹²⁸⁵ Yazmada, bu ibarenin “Neşāṭan kelimesinüñ intişābı mef' üliyyet üzerinedür” kısmı burada tekrarlanmaktadır. Bu tekrar müstensih hatası olarak kabul edilip aktarılmamıştır.

¹²⁸⁶ Geciktirdiğin müddetçe.

Takdîr-i kelâm demekdür ki: *Ve kum ve's'a fî rizâ 'îl-maḥbûbeti ḥâle kevnike ḡayra ṭâlibin li'n-neṣât, ve lâ temil ile'l-'aczi mufevviti'l-maṭlûb, ve sir fî ṭalebi'l-maḥṣûdi ḥâle kevnike zeminen ve'mṣî ve teḥarrek ḥâle kevnike meksûren ev za'îfen; fe-inne naṣîbeke'l-baṭâletu mâ dâme aḥḥarte'l-'azme li-ecli's-ṣiḥḥati. Ve fîhi emrun bi'l-'azîmeti ve nehyun 'ani'r-ruḥṣati.*¹²⁸⁷

El-ma'nâ: Ve **kum**: Kâyım ol. **Fî rizâhâ**: Anuñ rızâsında; ya'nî maḥbûbenüñ rızâsında. **Ve's'a**: Dağı sa'y eyle. **Ġayra muḥâvilin**: Ṭâlib olmaduğün ḥâlde. **Neṣâtan**: Sürür u beṣâ. **Ve lâ taḥlud**: Dağı meyl eyleme. **Li-'aczin**: Bir 'acze ki. **Mufevveti**: Fevt idici ola; ya'nî maṭlûbını fevt idici ola. **Ve sir**: Dağı seyr eyle. **Zeminen**: Kötürüm iken. **Ve'nhaz**: Dağı ser' an kâyım ol. **Keṣîren**: Meksûr u za'îf iken. **Fe-ḥazzuke**: Senüñ naṣîbüñ. **El-baṭâletu**: Baṭâletdür. **Mâ aḥḥarte**: Mâ-dâm ki sen te'ḥîr idesin. **'Azmen**: 'Azmi. **Li'-ṣiḥḥati**: Şiḥḥat için.

Ya'nî ḥazret-i ma'sûka rızâsını talebinde dâyim ü şâbit ü sâ'î ol neṣât u sürür talebsüz. Dağı müfevvit-i maṭlûb olan 'acze meyle eyleme. Dağı kötürüm iken sâyir ü meksûr [ü] za'îf iken mütaḥarrik ü sâ'î ol, senüñ naṣîbüñ baṭâlet ü maḥrûmiyyetdür [143b] mâ dâm ki 'azmi ṣiḥḥate ile maḥṣûda sa'y[i] zamân-ı refâhiyyete te'ḥîr idesin demekdür. *Vallâhu a'lem.*¹²⁸⁸ **Rubâ'î**:

[*Mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'ûl*]

Mîrev zi rizâ-yı yâr u bugzer zi surûr

Mâ'il meşev ez kâr-ı ḥodet 'acz u kuşûr

Meksûr u şikeste sa'y kon der reh-i düst

¹²⁸⁷ Sevinç ve neşe istemeksizin yârin rızasını kazanacağın yoldan git ve gayret göster. İstek ve arzuların elden gitmesine sebep olan acizliğe meyletme, kırılmış ya da güçsüz olsan da maksudun peşinden koş. Zira sağlık için gayret göstermeyi geciktirdiğin müddetçe başarılı olmazsın. Bunda (beyitte), azimet emredilir ve ruhsattan (kolaylığa kaçmaktan) nehyedilir.

¹²⁸⁸ Allah daha iyi bilir.

*Te'ḥīr mekon tā neşevîz'ehl-i futūr*¹²⁸⁹

Ḥafî buyurulmaya ki nâzım *ḡuddise sirruh* ḥazretleri **ve sir zeminen ve'nhaz keşîren** kavlı[i] ile erbâb-ı talebe taleb yolını ta' lîm ve taleb-i Ḥaḡḡ'a hîçbir vecihle mecâl-i ' özüy yogı-
dugını tefhîmdür. Mâ-dâm ki mürğ-i rûḡ-ı lâhûtî kafes-i beden-i nâsûtîde giriftârdur, ' abd
maḡâm-ı ' ubûdiyyetde şâbit ü ber-ḡarâr olmak gerek ve ' adem-i ḡabûl anuñ ne kârıdur.
Ḳuluñ gereğini Mevlâ ve şayeste-i ' abdi Ḥaḡḡ *subḡānehu ve te'ālā* bilür. *Lillāhi derru'l-
ḡāyil*.¹²⁹⁰ **Şi'r:**

Ger ne-bāşed be-düst reh burden

*Şarḡ-i yārîst der taleb murden*¹²⁹¹

181) وَأَقْدَمُ وَقَدَّمْتُ مَا قَعَدْتُ لَهُ مَعَ
الْخَوَالِفِ وَأَخْرَجُ عَنْ قِيودِ التَّلَفُّتِ

Ve aḡdim ve ḡaddim mā ḡa' addte lehu ma' a

El-ḡavālifi ve'ḡruc ' an ḡuyūdi't-teleffuti

İḡdām: Bir emre şurū' da müsāra' ata¹²⁹² dirler. **Taḡdīm:** Hedıyye-i cüz'ıyye
ma' nâsınadır; ' Acemler dest-āvîz didükleri gibi. Bu maḡalde bezl ü îşār ma' nâsınadır;
nitekim **ve ḡaddemtu mā lî fi me'ālî ' ācilen**¹²⁹³ beytinde sebḡat eylemişdür. **Ḥavālîf:** Cem' -
i ḡālîfedür. [144a] **Ḥālîfe:** Aña dirler ki erbâb-ı cihād zümresinde müteḡallif ola cihāda

¹²⁸⁹ Yârin rızasını kazanacağın yoldan git ve sevinçten vazgeç. Kendi kusurlu işlerine meyletme, elden ayaktan kesilsen de dostun yolunda elinden geleni yap ve bıkkınlık ehlinden olmamak için gecikme, bunları yapmakta gecikme.

¹²⁹⁰ Şunu söyleyene kurban olunur.

¹²⁹¹ Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistan adlı eserinde geçen bu beyit "eğer dosta kavuşmak mümkün değil ise dostluk ve yarlık şartı bu talepte" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Bu beytin Latinze edilmiş şeklinin büyük bir kısmı Ozan Yılmaz'ın hazırladığı "Gülistan Şerhi (Sûdî-i Bosnevî)" adlı eserden alındığı gibi, Türkçeye çevirisi aynı esere dayanarak yapılmıştır. Bkz. Yılmaz, s.519.

¹²⁹² Yazmada "س" şeklindedir.

¹²⁹³ 168. beyit.

‘adem-i şalāhiyyetinden ötüri za‘afeh¹²⁹⁴ vü nisā vü şıbyān. *Lefete vechehu ‘anhu; şarafahu*¹²⁹⁵ dimekdür. **Muteleffit:** *Keşiru'l-iltifāt* ma‘nāsınadır.

TakdİR-i kelām dimekdür ki: *Ağdim ‘ale's-sulūki ve kıddim ve'bzul kulle-mā ka‘addte ve teḳayyedte li-eclihi min kılleti'l-himmeti ve ‘ademi'l-ehliyyeti ve'hruc ‘an kıyūdi'l-iltifāti ile'l-ḫuḫūzi ve'l-melezzāti li-yenfetiḫa ‘aleyke ebvābu'l-‘azīmeti ve yaḫşule leke ḡanāyimu'r-raḫmeti.*¹²⁹⁶

El-ma‘nā: **Ḳa‘addte:** Ḳu‘ūdı¹²⁹⁷ ihtiyār eylediñ. **Lehu:** Anuñ için. **Ma‘a'l-ḫavālifi:** Ḥavālif ile; ya‘nī zu‘afā vü nisā vü şıbyān ile. **Ve'hruc:** Dağı ḫurūc eyle. **‘An kıyūdi't-teleffuti:** İltifāt kaydlarından.

Ya‘nī “*Raca‘nā min[el-]cihādi'l-aşğari ile'l-ekberi*”¹²⁹⁸ müsted‘āsınca sülūk-i rāh-ı yāre ve ‘azm-ı kūy-ı dil-dāra iḳdām u müsāra‘at eyle. Dağı iṣār ü terk ü mübāderet eyle şol ḫuḫūz-ı müştebihāt ki saña bu ‘azīmetden ferāğata dā‘ī ve bu sa‘ādetden maḫrūmiyyete sā‘īdür; mezkūrları terk eyle ve dağı kıyūd-ı iltifātından fāriğ ü āzāde ol dimekdür. *Vallāhu a‘lem.*¹²⁹⁹ **Rubā‘ī:**

[*Me‘ūlū mefā‘ilün mefā‘ilü fe‘ūl*]

Der rāh-ı muḫabbet ḳademī muḫkem zen [144b]

Her çiz ki māni‘-i reh est ber hem zen

Pā-beste meşev be-ārzhā-yı ḫasīs

¹²⁹⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁹⁵ Ondan yüzünü çevirdi; yani onu uzaklaştırdı.

¹²⁹⁶ Sülūk ehlinden olmakta acele et, kendisi için mukayyet olup oturduğun gayret eksikliği ve güçsüzlük gibi bütün şeyleri takdim eyle! Ayrıca geçici haz ve lezzetlere meyletme kaydından kurtul ki azimet kapıları sana açılsın ve rahmete mazhar ol!

¹²⁹⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹²⁹⁸ “Küçük cihattan büyük cihada döndük” mealindeki bu hadis-i şerifin metni için bkz. Aclûnî, c.1, s. 486.

¹²⁹⁹ Allah daha iyi bilir.

*Bā kūy-ı te‘abbud ẓademet rā kem zen.*¹³⁰⁰

182) وَجَدَ بِسَيْفِ الْعَزْمِ سَوْفَ فَإِنْ تَجَدَّ تَجَدَّ نَفْسًا فَالْنَفْسُ إِنْ جَدَّتْ جَدَّتْ

Ve cudde¹³⁰¹ bi-seyfi'l-‘azmi sevfe fe-in tecud

Tecid nefsen, fe'n-nefsu in cudte ceddeti

Cudde: Yecuddu, *cedden*'den emirdür ; cedd: *Ḳaṭ'* ma' nāsınadır. **Fe-in tecud:** *Cāde bi-nefsihi*,¹³⁰² *yecūdu*, *cūden*'dendür. **Cāde:** *Māte* dimekdür. **Tecid nefsen:** *Vecede*, *yecidu*, *vicdānen*'dendür; *ṣādefe* ma' nāsınadır. Bu daḡı cāyızdır ki cudte: *Cāde bi-nefsihi*¹³⁰³ den ola. Ve ceddete: *Sa' idet* ma' nāsınadır.

Taḡdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve'ḡṭa' [bi]-seyfi'l-‘azmi “sevfe ef'alu” ; ey et-tesvīfe ve'l-imhāle ve'ṣtaḡil bi-ehemmi vaẓīfetin [fi]'l-ḡāl, fe-in temut fī eṣnā'i tilke'l-‘azīmeti ceddete*¹³⁰⁴ *ve'ctehedet; ke-mā ḡāl: Ṣi'r:*

[*Ser' Bahri: Müstef' ilün fā' ilün müstef' ilün fa' ilün*]

Fe'n-nefsu ke't-ṭifli in tuhmilhu ṣebbe 'alā

*Ḥubbi'r-rizā' i'*¹³⁰⁵ *ve in teṭṭimhu yenfaṭimi*

¹³⁰⁰ Sevgi ve muhabbet yolunda sağlam bir adım at ve yoluna çıkan tüm engelleri ez geç. Alçakça isteklerine takılıp kalma ve kuru kuru ibadet etmekten vazgeç.

¹³⁰¹ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁰² O, nefsinin feda etti.

¹³⁰³ O, nefsinin feda etti.

¹³⁰⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁰⁵ Yazmada " " şeklindedir.

*Ve'n-nefsu*¹³⁰⁶ in cudte bihā fī ṭarīḳi'l-Ḥaḳḳi se'idet; li-ennehā vaṣalet ilā mertebeti's-
ṣeḥādeti ve'l-ḥayāti'l-ebediyyeti; ke-mā ḳālallāhu te'ālā: "Ve [lā] taḥsebenne'l-lezzīne
ḳutilū fī sebīlillāhi emvātā, bel aḥyā 'un 'inde rabbihim yurzaḳūn"¹³⁰⁷

El-ma' nā: **Ve cudde:** Kaṭ' eyle. **Bi-seyfi'l-'azmi:** 'Azīmet kılıcı ile. **Sevfe:** Sevfeyi; ya' nī
tesvīf ü imhāli. **Fe-in tecud:** Eger ölürseñ [145a] **Tecid:** Bulursın. **Nefsen:** Revḥ ü rāḥat.
Fe'n-nefsu: Zīrā nefis. **İn cudte:** Eger sen sa'y iderseñ. **Ceddeti:** Ol daḥı sa'y ider. Yāḥud
İn cudte: Eger bezl-i rūḥ iderseñ. **Ceddeti:** Sa'id olursın dimekdür.

Ya' nī tīg-i tīz-i himmet ve seyf-i şārim-i 'azīmet ile bend-i tesvīf ü imhāl[i] bürīde ve
perde-i müsāhele vü ihmāli derīde ḳıl. Eger bu 'azīmet eşnāsında cān virirseñ revḥ ü
rāḥat-ı ebedīye vāşıl ve 'izzet-i sa'ādet-i sermediyye mütevāşıl olursın; zīrā ki eger sen
sa'y iderseñ ol daḥı sa'y ider dimekdür. **Rubā'ī:**

[Me' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' il]

Bā tīg-i ṭaleb rişte-i imhāl bebor

Her çiz ki dām-ı to'st fī'l-ḥāl bebor

Cān dih ki ḥayāt-ı ebedī mī-yābī

Sa'yī bekon u murād u āmāl be-bor¹³⁰⁸

Ekābir-i şurrāḥdan ba' zı zāl-i mu' ceme "ve cuzze" olmak vechi üzre şerḥ eylemişlerdür.

¹³⁰⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁰⁷ Bunun yanında, gayret kılıcıyla, "(bir müddet sonra) yapacağım" yani oyalanma ve ertelemeyi kes ve süratle en önemli vazife (görev) ile uğraş. Eğer bu gayret esnasında vefat edersen Hak yolunda nefsinin cömertçe harcaıp meşakkat çekenlerden biri olursun. Tıpkı şu şiirde dendiği gibi "Nefis bebek gibidir. Onu kendi haline bırakırsan genç olana kadar emmeyi sevmeye devam eder. Onu sütten ayırırsan ayrılır" [Bu mealde olup Bûsîrî'nin meşhur Bürde Kasîdesinde yer alan bu beyit için bkz. Ebû Abdillâh Şerefuddîn Busîrî, *Dîvân*, thk. Muhammed Seyyid Kilani, 2. Basım, Kahire: el-Babî el-Halebi, 1973, s.15]. Nefsinin Hak yolunda cömertçe harcadığı zaman saadete mazhar olur; çünkü o zaman o nefis, yüce Allah'ın şu ayet-i kerimede buyurduğu gibi "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar" (Âl-i İmrân, 3/169) şehadet mertebesine ulaşmış ebedî hayata kavuşur.

¹³⁰⁸ Talep ve isteme kılıcıyla, işleri erteleme ipini kes! Sana tuzak olan her şeyi kes ve at. Kalıcı hayat bulmak için canından vazgeç, bunun için çaba sarf et ve isteklerini ve emellerini kestir, at!

Haftı degüldür ki şan‘at-ı iştikākiyyeye ri‘āyete “**ve cudde**” olmak enseb ü evlā olduğundan nāzım *ḳuddise sirruh* ḥazretleri şanāyi‘-i bedī‘iyyede ḥuşūşan san‘at-ı iştikākiyyede ri‘āyetinden daḳıḳa fevt itmemegin zāl-i mu‘ceme ile “**ve cuzze**” olmak vechine iltifāt olunmadı.

وَأَقْبَلْ إِلَيْهَا وَانْجُهَا مُفْلِسًا فَقَدْ وَصِيَتْ لِنُصْحِي إِنْ قَبِلْتَ نَصِيحَتِي (183)

Ve aḳbil ileyhā ve'nḥuhā [145b] muflisen fe-ḳad

Vaṣaytu li-nuṣḥī in ḳabilte naṣīḥatī

Ve'nḥu: *Naḥā, yenḥū, naḥven*'den emirdür; *uḳṣud* ma‘ nāsınadır. **Muflisen** kelimesinün intişābı ḥāliyyet üzerinedür; **ve'nḥu**'daki müstetir olan zamīrden. **Vaṣaytu:** *Vaṣṣaytu*¹³⁰⁹ ma‘ nāsınadır. **Li-nuṣḥī**'deki *lām* ta‘ diye içündür. **İleyhā** ile **ve'nḥu** zamīrleri ma‘ şūḳaya rāci‘ dūr.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve aḳbil ile'l-maḥbūbeti ve'ḳsudhā ḥāle kevnike faḳīren muflisen; fe-ḳad vaṣalet leke naṣīḥatī ve'ḥtertuke li-nuṣḥī in ḳabilte naṣīḥatī.*¹³¹⁰

El-ma‘ nā: **Ve aḳbil:** İḳbāl ü teveccüh eyle. **İleyhā:** Ḥazret-i maḥbūbeye. **Ve'nḥuhā:** Dahı ḳaṣd eyle aña. **Muflisen:** Müflis olduğun ḥālde. **Fe-ḳad vaṣaytu:** Taḥḳīḳ vāṣıl ḳıldum saña. **Li-nuṣḥī:** Naṣīḥatımı. **İn ḳabilte:** Eger ḳabül iderseñ. **Naṣīḥatī:** Benüm naṣīḥatımı.

Ya‘ nī Ḥazret-i maḥbūbeye teveccüh ü iḳbāl eyle müflis ü ‘āciz olduğun [ḥālde], ben naṣīḥat ü pendümi saña iṣāl eyledüm eger ḳabül iderseñ dimekdür. **Rubā‘ī:**

[*Me‘ūlü mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘*]

Bā cānib-i yār kon ‘azīmet ey dil

Der ḥālet-i muflisī vü zillet ey dil

İn est naṣīḥat ki to rā mī-dārem

¹³⁰⁹ Vasıl oldum.

¹³¹⁰ Müflis (iflās eden) ve fakir olduğun halde maḥbūbeye teveccüh et; benim nasihatim sana ulaştı ve ben nasihat etmek için seni seçtim, eğer kabul edersen.

Ger mī-şinevī pend u naşīḥat ey dil.¹³¹¹

184) فلم يَدْنُ مِنْهَا مُوسِرٌ بِاجْتِهَادِهِ وَعَنْهَا بِهِ لَمْ يَأْ مَوْثِرٌ عُشْرَةَ

Fe-lem yednu minhā mūsirun bi'ctihādihi

Ve 'anhā bihi lem yen'e mu'siru 'usreti [146a]

Fe-lem yednu'daki fā ta' līl içündür. *Denā minhu*,¹³¹² *ḡarube* ma' nāsınadır. **Mūsir**: Ġanī dimekdür. **Lem yen'e**: *Lem yeb'ud* ma' nāsınadır. **Denā** kelimesinün isti' māl[i] ḡurūf-ı cārreden min ile; **ne'ā** kelimesinün 'an iledür; *denā minhu*¹³¹³¹³¹⁴ [ve] *ne'ā 'anhu*¹³¹⁵ dirler. **Mu'siru**¹³¹⁶ l-'**usreti**: Şol kimseye dirler ki faḡrı ġinādan tercīḥ idüp iḡtiyār-ı faḡr eylemiş ola. **Bihi** zamīri¹³¹⁷ faḡrdan 'ibāret olan '**usret**[e] rāci' dür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Fe lem yaḡrub min hāzihi'l-maḡbūbeti ḡaniyyun bi'ctihādihi ve bezlih, bel bi-rahmetillāh ve faẓlih ve lem yeb'ud 'anhā men yaḡtāru'l-'usrete ve'l-faḡra bi-'usrihi ve faḡrih*.¹³¹⁸

El-ma'nā: **Fe-lem yednu**: Ḳarīb olmaz. **Minhā**: Maḡbūbeye. **Mūsirun**: Ġinā ve şervet şaḡibi. **Bi'ctihādihi**: Sa'y u ictihādiyle; ya'nī maḡdūrını bezl ü şarf itmekle. '**Anhā**: Daḡı

¹³¹¹ Ey gönül, çaresiz ve hakir bir şekilde sevgiliye meylet! Nasihat ve öğüt dinlersen eğer, benim sana vereceğim öğüt bu kadar.

¹³¹² Yazmada " " şeklindedir.

¹³¹³ Yazmada " " şeklindedir.

¹³¹⁴ Ona yaklaştı.

¹³¹⁵ Ondan uzaklaştı.

¹³¹⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹³¹⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹³¹⁸ Zengin birisi, sırf çabalayıp bahşetti diye bu maḡbubeye yakın olmaz. Aksine sadece Allah'ın rahmeti ve yardımıyla (yakın) olur. Ayrıca güçlüğü ve fakirliği seçen birinin güçlüğü ve fakirliği nedeniyle ona uzak olmaz.

andan; ya' nī maḥbūbeden. **Bihi**: Anuñ ile; faqr u 'usr ile. **Lem yen'e**: Ba' id olmaz. **Mu'siru**¹³¹⁹ 'usreti: Mü'sir ve 'usret-i faqr ihtiyār eyleyen kimesne.

Ya' nī Ḥazret-i maḥbūbeye kimse ġinā vü şervet ve bezl-i māl u şarf-i himmet ile qarīb olmaz; ya' nī vehbīdür. Ke-zālike ol ḥazretten ba' id olmaz faqr u zillet ihtiyār idenler ve 'adem-i kudretiyle; ya' nī fazlīdür, kesbī degüldür dimekdür. *Vallāhu a'lem*.¹³²⁰ **Rubā'i**: [146b]

[Mef' ūlū mefā' ilūn mefā' ilūn fa']

Ān kes ki zi ehl-i cāh u miknet bāşed

To zann meber ki ehl-i kurbet bāşed

Ānān ki ne faqr u nistī bugzīdend

*Maḥrūm u vişāl-i ehl-i vuşlat bāşed*¹³²¹

بَدَاكَ جَرَى شَرْطُ الْهَوَى بَيْنَ أَهْلِهِ وَطَائِفَةُ بِالْعَهْدِ أَوْفَتْ فَوْقَتْ 185)

Bi-zāke cerā şartu'l-hevā beyne ehlihi

Ve ṭā'ifetun bi'l-'ahdi evfet fe-veffeti

Zāke: Müşārun ileyh ve aqbil ileyhā [ve'nḥuhā] muflisen¹³²² mışrā' inuñ maẓmūnidur. **Fe-lem yednu**¹³²³ beyti mışrā' -i mezbūruñ 'illetidür. **İfā'-i 'ahd**: Vefā itmek ma' nāsınadur. **Fe-veffeti**: Ğayruñ ḥaqqını virmege dirler. **Evfet**'deki zamīr ṭā'ife[ye] rāci' dūr. **Veffet**'deki zamīr maḥbūbeye rāci' dūr.

¹³¹⁹ Yazmada " " şeklindedir.

¹³²⁰ Allah daha iyi bilir.

¹³²¹ Sen sanma ki güç ve hırs ehli Dost'a yakındır. Fakr ve yokluk yolunu seçmeyenler, vuslat ehlinin visalinden mahrum kalırlar.

¹³²² Kasîdenin 183. beytidir.

¹³²³ Kasîdenin 184. beytidir.

Takdîr-i kelâm demekdür ki: *Aķbil ile'l-maķbûbeti bi'l-faķri ve'l-iflâs, bi-zâke cerâ şarţu'l-maķabbeti beyne ehlih; li-enne resme'l-maķabbeti ve şarţahu en yekûne'l-muķibbu fâniyen*¹³²⁴ *min nefsihi hattâ mâ yabķâ lehu vucûd; fe-keyfe yebķâ lehu eşerun mine'l-evşâfî'l-ķâyimetî bih ve tâyifetun vada*¹³²⁵ *hatta'l-faķra ve'l-ġinâ*¹³²⁶ *fe-efnev* ‘an enfusihim *bi-kulliyyetihim ve baķû*¹³²⁷ *muflisîne ve lâzemû şarţa'l-faķri [ve] veffeti'l-maķbûbetu ħuķûķahum; ke-mâ ķâle* ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâm: “Men kâne lillâhi kânellâhu lehu”.¹³²⁷

El-ma‘nâ: Bi-zâke: Böyle; ya‘nî bu vech üzere. Cerâ: Cârî oldı. Şarţu'l-hevâ: Maķabbet şarţ[ı]. Beyne ehlihi: Ehli beyninde. Ve tâ’ifetun: Bir tâyife. Bi'l-‘ahdi evfet: [147a] İfâ’-i ‘ahd eylediler; ya‘nî ‘ahd-i ezelînüñ hıfzında ihmâl u müsâhele eylemediler. Fe-veffeti: Maķbûbe daķı tevfiye-i ħaķ eyledi; ya‘nî murâdları gibi i‘tâ eyledi demekdür.

Ya‘nî bu üslûb u ķâ‘ide üzere cârî oldı maķabbet şarţ[ı] ehli beyninde. Bir tâyife ifâ’-i ‘ahd eyleyüp rızâ-yı Bârî muķâf[a]zada bezl-i maķdûr eylediler. Ĥazret-i ma‘şûķa daķı murâdlarına müsâ‘ade itmekle anlara mûķâfât eyledi demekdür. *Vallâhu a‘lem*.¹³²⁸

Rubâ‘î:

[*Mef‘ûlû mefâ‘ilün mefâ‘ilün fa‘*]

Der mezreh-i ‘aşķ u erbâb-ı hevâ

Şarţî bâşed ki gufte bûdîm to râ

¹³²⁴ Yazmada " " şeklindedir.

¹³²⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹³²⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹³²⁷ Fakr ve iflâs ile maķbûbeyeye teveccûh et; çûnkü bu iş muķabbet ve hevâ ehli arasında bu şekilde akmaktadır. Zira muķibbin kendi nefsinî bile ifna etmesi, muķabbetin şartlarından biri iken kendisine baġlı olan hâl ve sıfattan bir eser bırakmasının kabul edilmesi nasıl kabul edilebilir? Onlardan bir kesim sözlerinde durarak zenginlik ve yoksulluġu bile bırakıp muķabbetin şartını tam bir fakr ile eda edip yerine getirdiler. Bunun üzerine sevgili, peygamberimizin -Allah'ın salât ve selâmı üzerinde olsun- buyurduġu gibi: “Kim Allah için olursa, Allah da onun için” [Şârih, her ne kadar bu ibarenin bir hadis-i şerif olduġunu ifade etse de hadis kitaplarında bulunmamaktadır] onlara hak ettiġi ecir ve mûķafatları eksiksizce verdi.

¹³²⁸ Allah daha iyi bilir.

Ānān ki vefā kerde be ‘ahd-i ezeli

*Ma‘şūka be īṣān be-koned nīz vefā.*¹³²⁹

186) متى عصفت ريح الولا قصفت أها غناء ولو بالفقر هبت لربت

Metā ‘aşafet rīhu'l-velā ḳaşafet aḥā

Ġenā’in ve lev bi'l-fakrī hebbet le-rabbeti

‘Aşafeti'r-rīhu: *İştediti'r-rīhu* ma‘ nāsınadır. **Ḳaşafet**: *Ḳaṭa‘at* dimekdür. **Velā**: Feth-i vāv ile maḥabbet ma‘ nāsınadır. **Ġenā’**: Memdüde, feth-i ġayn ile kifāyet ve nef‘ dimekdür. *Aḥu'l-ġenā’* [] ġinā şāḥibi [ve] şervet ma‘ nāsınadır. **Aḥ** ile **eb** lisān-ı ‘Arabda mülābese ma‘ nāsında isti‘ māl olunur; *ebū turāb*: *mulābisu'[t]-turāb*, *aḥu'l-beliyye*: *mulābisu'l-beliyye*¹³³⁰ dimekdür. **Şi‘r**:

[Hezec Bahri: *Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün*]

Elā lā taḥzani’ḥvānu'l-beliyye

*Fe-li'r-raḥmāni*¹³³¹ *alṭāfun ḥafīyye*^{1332 1333}

Rabā: Bir şey’e dirler ki ziyāde ma‘ nāsına. [147b]

¹³²⁹ Aşk kandili ve heves ehli hakkında bir şart vardı ve biz bunu daha önce sana söylemiştik: Ezeli ahitlerine vefa edenlere maşuk da vefa eder.

¹³³⁰ *Ebū turāb*: toprak sahibi, *aḥu'l-beliyye*: belâ ehli demektir.

¹³³¹ Yazmada " " şeklindedir.

¹³³² Yazmada " " şeklindedir.

¹³³³ Sa‘dî-i Şîrâzî’ye ait olan bu beyit “Çeşitli sıkıntılarla imtihan edilenler sakın üzülmeyin, zira Rahman olan Allah’ın gizli lütufları vardır” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Beyit için bkz. Sa‘dî-i Şîrâzî, *Gülistân*, London: Dâru'l-Hukûmet (Printed For Parbury Allen, And Co.), 1827, s.26.

Takdîr-i kelâm dimekdür ki: *Metâ hebbt rîhu*¹³³⁴ *l-maḥabbeti* ‘alā ṣāḥibi’s-sa‘ati ‘arrathu ‘an sa‘atihi ve ḳudretihi ve ce‘alethu faḳîren zelîlen. Ve metâ hebbet ‘ala’l-faḳîri rabethu ke-mâ huve şifatu’l-eşcârî’l-ğaniyyeti¹³³⁵ bi’l-evrâḳi ve’s-şimâr ve la-‘arrathu¹³³⁶ ‘anhâ.¹³³⁷

El-ma‘nâ: **Metâ**: Kaçan kim. ‘**Aşafet**: Şiddet ile esse. **Rîhu’l-velâ**: Maḥabbet yili. **Ḳaşafet**: Kaṭ‘ eyler. **Aḥâ ğenâ’in**: Vüs‘at u ḳudret ṣāḥibini; ya‘nî ğanî olanları. **Ve lev bi’l-faḳri**: Eger fuḳarâya mülâbis. **Hebbet**: Esse. **Le-rabbeti**: Elbette terbiyet ider; ya‘nî neşv [ü] nemâsın artırur.

Ya‘nî kaçan kim tünd-bâd-ı mihr ü maḥabbet ve rîḥ-i ‘āşîfe-i ‘aşḳ u meveddet hûbûb eylese ḳudret ṣāḥiblerini müflis ve ‘uryân eyler. Kaçan kim faḳra mülâbis ü muḳârin hûbûb eylese; ya‘nî faḳîr üzerine esse neşv ü nemâsın ziyâde ider dimekdür. *Vallâhu a‘lem*.¹³³⁸ **Rubâ‘î**:

[*Me‘ûlû mefâ‘ilün mefâ‘ilü fe‘il*]

Her dem ki nesîm-i ‘aşḳ mî-bûd vezân

Ber ehl-i ğinâ hemî-koned naḳş u ziyân

V’ân dem ki ber ehl-i faḳr mîbâr vezed

*İşkuftê şeved neşv-i nemâ yâbed ez ân*¹³³⁹

¹³³⁴ Yazmada “” şeklindedir.

¹³³⁵ Yazmada “” şeklindedir.

¹³³⁶ Yazmada “” şeklindedir.

¹³³⁷ Sevgi rûzgârı başkasıyla zengin olana doğru estiği zaman, güç ve zenginliğini alıp onu hor ve fakir hâle getirir. Ve sevgi rûzgârı fakire doğru estiği zaman, meyveli ağaç gibi onu besleyip büyütür ve fakirlik elbisesini soyar (fakirlikten kurtarır).

¹³³⁸ Allah daha iyi bilir.

¹³³⁹ Aşḳ rûzgârı esen her nefes dünya ehli için hüsrân ve zarardır. Ama faḳr ehline esen nefeste ise hayat ve yaşam vardır.

وأغنى يمين باليسار جزاؤها ممدى القطع ما للوصل في الحب ممدت 187)

Ve aġnā yemīnin bi'l-yesāri cezā`uhā

Mude'l-kaṭ`i mā li'l-vaṣli fi'l-ḥubbi muddeti

Aġnā: Ef al-i tafzıldür; ġinādan. **Yemīn'**den yed irāde¹³⁴⁰ olınmışdur. **Yesār:** Ġinā ve sa`at ma`nāsınadır. [148a] **Bā:** İlşāk içündür. **Cezā`uhā** zamīri **yemīn'**e rāci`dür. **Mudā:** Zamm-ı mīm ile cem`-i mudyedür; **mudye:** Koyun boğazladuıkları sikkine dirler. **Mudā** lafzınıñ **kaṭ`** a izāfeti `illetüñ ma`lüle izāfeti kabılindendür. **Mā li'l-vaṣli'**deki **mā** müded içündür, **lām:** Li-ecil ma`nāsınadır. **Meddu[l]-yed:** Ta`arruz u talebden kināyetdür. **Aġnā:** Mübtedādür. **Cezā[`u]hā:** Mübtedā`-i şānīdür, ḥaberi ile ḥaberidür mübtedā`-i evvelüñ. **Li'l-vaṣli** lāmı ile **fi'l-ḥubbi'**deki zarf **muddet** kelimesine müte`allikdür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve aġnā ve ebseṭu yedin bi's-sa`ati ve'l-ḫudreti cezā`uhā kaṭ`un bi'l-mudā mā-dāmet mumteddeten li-ecli'l-vaṣli fi'l-`işķi ve'l-hevā.*¹³⁴¹

El-ma`nā: **Ve aġnā yemīnin:** Yedüñ ġāyet ġanīsi. **Bi'l-yesāri:** Ġinā vü sa`at ile. **Cezā[`u]hā:** Anuñ cezāsı; ya`nī ol yedüñ cezāsı. **Mude'l-kaṭ`i:** Kaṭ` bıçaqlarıdır. **Mā li'l-vaṣli:** Mā-dām ki vaṣl için. **Fi'l-ḥubbi:** Maḥabbetde. **Muddeti:** Medd olındı ol yed.

Ya`nī kemāl-i ġinā ve şervet ile muttaşif olan yedüñ cezāsı hicrān u firāk bıçaqları ile kaṭ`dur mā-dām ki maḥabbetde vaṣl için medd-i yed ve sa`y [u] kedd ide dimekdür. **Rubā`ī:**

[Meṭ`ülü meṭā`ilün meṭā`ilü fe`ül]

Her kes ki şeved ġanī vü ez ehl-i kemāl

Der `aşķ u hevā hemī-koned kaṣd-ı vişāl [148b]

Bāyed ki be tīġ-i ġayreteş kaṭ` şeved

¹³⁴⁰ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁴¹ En zengin ve en geniş imkāna sahip olan aşķ ve hevāda vuslat için uzatılan her elin cezası bıçak ile kesilmektir.

188) وَأَخْلَصَ لَهَا وَأَخْلَصَ بِهَا مِنْ رُغْوَةٍ اِفْتِقَارُكَ مِنْ أَعْمَالٍ بِرِ تَزَكَّتْ

Ve aḥliş lehā ve'ḥluş bihā min ru' ūneti

İftikārike min a' māli birrin tezekkati

Lehā zamīri ile **bihā** zamīr[i] maḥbūbeyeye rāci'dür. Ba'ż-ı şurrāḥ **bihā** zamīri iḥlāşa raci'dür **ve aḥliş** qarīnesiyle; zamīri te'nîşî¹³⁴³ şıfat u ḥaşlet i' tibāriyle dimişlerdür. Ve lākin **min**; **Ve'ḥluş** kelimesinüñ şılasıdır; *ḥalaşa minhu*¹³⁴⁴ dirler. İkinci **min** beyān içündür; **aḥliş lehā**'ya müte' allıkdür.

Takdīr-i kelām dimekdür ki: *Aḥliş li-ḥazreti'l-maḥbūbeti a' māleke'l-mebrūrete elletī tezekket min şevā'ibi'l-vucūdi ve'ḥluş bi-sebebiḥā min ru'yeti'ftikārika ile'l-Ḥaqqı subḥānehu ve te'ālā; li-enne ru'yete'l-iftikāri yaḳtazi'l-vucūde ke-mā merre mirāren*¹³⁴⁵

El-ma' nā: **Ve aḥliş:** İhlāş eyle; ya' nī pak u şāf kıl 'amelüñi şevb ü riyādan u süm' adan.

Lehā: maḥbūbe için. **Ve'ḥluş:** Dağı kurtıl. **Bihā:** Maḥbūbe ile; ya' nī maḥbūbe sebebiyle.

Min ru' ūneti: İrilikden. **İftikārike:** Senüñ iftikāruñ ra' nāliginden. **Min a' māli birrin:** A' māl-i mebrūre kısmındandır ki. **Tezekkati:** Pak u tāhir oldı ol a' māl.

Ya' nī Ḥazret-i maḥbūbe için iḥlāşla her 'amel ki senden şādır olur a' māl-i mebrūre kısmındandır. [149a] Ve dağı ru' ūnet ü iftikār u ihtiyācdan kıtulsın ḥazret-i ma' şūka sebebiyle dimekdür. **Rubā' i:**

[*Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fā'*]

¹³⁴² Her kim ki dünya malı zengini olsa ve aşk ve hevesi arasında visal talep etse, talep eli ve ayağı gayret kılıcı ile kesilmelidir.

¹³⁴³ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁴⁴ Ondan kurtuldu.

¹³⁴⁵ Varlık şâibelerinden temiz olan hayırlı amellerini maḥbūbeyeye has kıl ve bu maḥbūbe ile (sebebiyle) yüce Allah'a olan iftikār (fakir olmak) kibrini görmekten kurtul; çünkü -defalarca da anlatıldığı gibi- iftikārı görmek var olmak demektir.

Ez behr-i vey ihlāş bekon der her kār

Şāyed ki şevd germ to rā īn bāzār

Hāhī ki ḥalāş ez ḥodī-i ḥod yābī

*Ez revyet-i iftikār-ı ḥod hem beder ār*¹³⁴⁶

وعاد دواعي القيل والقال وانج من عوادي دعاو صدقها قصد سمنة 189)

Ve ‘ādi devā‘ i’l-ḳālī ve’l-ḳālī ve’ncu min

‘Avādī da‘ āvin şidḳuhā ḳaşdu sum‘ ati

‘**Ādi**: Mu‘ādātandur emirdür. **Devā‘ī**: Cem‘-i dā‘iyedür. **Ve’ncu**: *Necā*; *yencū*, *necāh*’dan emirdür. ‘**Avādī**: Cem‘-i ‘ādiyedür; ‘ādiye: Zūlm ve şer ma‘nāsınadır. **Şidḳuhā**: Mübtedā, **ḳaşdu**: Haberidür.

Taḳdīr-i kelām dimekdür ki: *Ve abgiz devā‘ i’t-tekellumi ve’t-tenaşsuḥi ve’hluş min şerri da‘āvi’n-nefsi’l-letī ḳuşide bihā sum‘ātun ve riyā’un, ‘alā taḳdīri şidḳihā; ve zāke li-enne’s-sālike iza’nḳaṭa‘a ‘ani’d-dunyā ve aşḡālihā bi-mulāzemeti’l-ḥalveti ve mudāvemeti’z-zikri şafā’¹³⁴⁷ bāṭinuhu ve’n‘ākese fī mir‘āti ḳalbihi esrāru’l-melekūt, ve tenebbeheti’n-nefsu minhu bi-ṭarīḳi’l-işrāk,¹³⁴⁸ ve teşerrebet ‘urūḳuha’l-yābisetu min hāza’s-şurbi ve enbetet ve tefaşsalet min şifātiha’l-kāmineti fihā min ḥubbī’l-cāhi ve’r-rif‘ati ve’l-menzileti ‘inde’n-nās, ve yurīdu¹³⁴⁹ en yetevessele¹³⁵⁰ ilā taḥşīli meṭālibihā ve tekmīli me‘āribihā bi-iḫhā[ri] mukāşefāti’l-ḳalb, [149b] ve yaḡlubu ‘aleyhi dā‘iyetu’t-tekellumi bihā ve yazunnu ennehā ḡayru muzirretin bi-ḥālihi; li-‘ilmihī bi’ş-şidḳi fīmā*

¹³⁴⁶ Her işte O’nun için ihlās et, belki böylece senin amaçların gerçekleşir. Kendi benliğinden kurtulmak istiyorsan, sendeki fakr ve ihtiyaçtan bile sıyrıl.

¹³⁴⁷ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁴⁸ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁴⁹ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁵⁰ Yazmada " " şeklindedir.

yedda‘îh, ve kaçduhu bi-zālike irşādu‘t-tālibîn; ve li-zālike yağfelu ‘an keydi‘ş-şeytāni ve ta‘zīzihi ve telbīsi‘n-nefsi ve tesvīlihā kaçde‘s-sum‘ati fî libāsi‘ş-sidkî; fe-nebbehe‘n-nāzimu -kuddise sirruh- bi-hāza‘l-beyti ‘alā mezlaķı¹³⁵¹ aķdāmi‘s-sālikin ve mezzelleti efhāmi‘n-nāsikîn.¹³⁵²

El-ma‘nā: **Ve ‘ādi:** Buğz eyle. **Devā‘i‘l-kālî ve‘l-kālî:** Kāl ü kāl dā‘iyelerin. **Ve‘ncu:** Kurtıl. **[Min] ‘avādî da‘ā[vin]:** Şol da‘vālar şürûrından. **Şidķuhā:** Anların şidķı; ya‘nî ol da‘vāların şidķı. **Kaşdu sum‘ati:** Süm‘a kaçd[ı]dur.

Ya‘nî kāl ü kāl dā‘iyelerine buğz u ‘adāvet eyle, dahı halāş ol şol da‘vālar ‘ādiyān-ı muzriyātinden ki onların şidķı riya ve süm‘a kaçdıdur demekdür. **Rubā‘î:**

[Mef‘ûlû mefā‘ilün mefā‘ilün fa‘]

Ey dil to be guft u gūy rā yek-sū kon

Ĥod rā be ģameş yek-dil u yek-rū kon

Tā ez ser-i şūmî-yi da‘āvî birehî

Ferş-i çu riya‘st terk-i ān rā rū kon¹³⁵³

فَالسُّنُّ مَنْ يُدْعَى بِالسِّنِّ عَارِفٍ وَقَدْ عَبَّرْتُ كُلَّ الْعِبَارَاتِ، كَلَّتْ (190)

¹³⁵¹ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁵² Söz ve ibarelerle olan irşattan nefret et; faraza doğru olsa bile kastı riya olan nefsinin dedikodu davalarının şerrinden kurtul. Zira sâlik, halvet ve zikre devam ederek dünya uğraşlarından uzaklaştığı zaman kalbi temiz olur, melekût âleminin sırları yüreğinin aynasına yansır ve nefsi keşif ve sezgi yoluyla gelen ilimle aydınlanır. Onun (sâlikin) nefsinin kupkuru dalları üzerine bu takım maarif ve ilim suyu indiği zaman kıpırdar, kabırır. Nefsinde saklanmış olan şan, şeref ve insanlar arasında mertebe üstünlüğü sevgisi gibi her türlü sıfat bittikten (ortaya çıktıktan) sonra nefsinin söz konusu istek ve rağbetlerini yerine getirme arzusu doğar. Sâlik kendi niyetinin halis olduğunu zannederek bu iş müritleri cezbetmek maksadıyla yapıldığı için kendi haline zarar vermeyeceğini düşünerek şeytanın, sâlikin nefsine riya ve gösterişi doğruluk ve temiz yüreklilik olarak göstermek ve nefsi kuşkuya düşürmek gibi hilelerinden gafil olup kalbî mükāşefeleri ortaya koymaya başlar. İşte bu yüzden nâzım -onun sırları takdis edilsin- bu beyitte sâliklerin ayağının kayabileceği yerleri ve nâsiklerin akıllarının düşeceği halleri anlatarak uyarıda bulunmuştur.

¹³⁵³ Ey gönül, konuşup laf yapmayı bir kenara bırak ve onun gamını ve hüznünü sineye çekmekte sadık ve azimli ol. Vesveselerin şerrinden korunmak için riyaadan uzak dur.

Fe-elsunu men yud‘ā bi-elseni ‘ārifin¹³⁵⁴

Ve kad ‘aberet kulle'l-‘ibārati, kelleti

Fe-elsunu'deki **fā** fā'-i ta'lıdır. **Elsunu:** Cem'-i ilsāndur. **Elseni:** Ef'al-i tafzıldür; *lesenden*. **Lesen;** lām [150a] ile sīnūñ fethaları ile kelāmda tefaşşuḥ ma' nāsınadır. **Kulle**¹³⁵⁵ kelimetesinūñ intişābı nez'-i ḥāfızıyyet üzerinedür. **Kelleti:** *Kelāl* den fi' l-i māzī-i müfred-i mü'enneş-i ğāyibedür.

Takdīr-i kelām dimekdür: *Ve'ctenib 'ani'l-ḳīli ve'l-ḳāli fe-inne elsune men yud'ā bi-afṣaḥi 'ārifin kellet 'an beyāni'l-ḥaḳīḳati ve 'acizet; ve'l-ḥālu ennehā mā ḳaṣṣarati't-ta' bīre, bel [lev] 'abbaret 'anhā bi-eyyeti 'ibāretin [le-]emkenet; ke-mā ḳīl.*¹³⁵⁶ **Şi'r:**

[Mefā' ilün mefā' ilü mefā' ilün]

Ma'ānī hergiz ender ḥarf nā-yed

Ki baḥr-i ḳulzum ender ṭarf nā-yed¹³⁵⁷

El-ma'nā: **Fe-elsunu men:** Şol kimselerūñ dilleri ki. **Yud'ā:** Dinilür anlara. **Bi-elseni** 'Ārifin: 'Āriflerūñ afṣaḥi dinilür. **Kelleti:** Lāl oldı. **Ve kad 'aberet:** Ḥāl ān ki taḥḳīḳ eyledi. **Kulle'l-‘ibārāt:** 'İbāretlerūñ külliesini. **Ve kad 'aberet** cümlesi cümle-i ḥāliyyedür, mu' tarızadur **kelleti'l-elsunu** cümlesi beyninde.

Ya'nī 'āriflerūñ afṣaḥ u a'lemi ve muḥaḳḳıḳlaruñ izāḥ-ı merāmı cümleden müsellimi dinilen kimesneler beyān-ı ḥaḳīḳden lāl u ḳāşır ve esrār-ı mā fi'l-bālını izḥārdan 'āciz ü mütahayyirlerdür; ḥāl ān ki bunlaruñ her bir[i] fāris-i meydān-ı belāḡat ve şeh-süvār-ı 'arṣa-i feşāḥatdur dimekdür. **Rubā'ī-i Cāmī:**

¹³⁵⁴ Yazmada, bu mısraın “kellet” ile bitse de bu kelimenin ne divanda ne de diğēr şerhlerde yer almaması ve aruz bakımından da fazla olduğıu nedeniyle ona yer verilmemiştir.

¹³⁵⁵ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁵⁶ Ve kıl ü kâlden (dedikodudan) uzak dur; çünkü ariflerin en fesahetçi ve belâgatçisi diye tanınanların dilleri, o hakikat hususunda âciz kalır. Halbuki o diller genellikle ifade etmek konusunda hiç kusurlu değildir ki başka bir durum olup onu herhangi bir cümle ve ibâre kurarak tavsif etmeye kalkışsaydı başarılırdı. (Aşağıda) denildiğıi gibi...

¹³⁵⁷ Manalar asla harfe sığmaz, zira okyanus bir kıyıya sığmaz.

[Mef' ūlū mefā' ilūn mefā' ilū fe' ūl]

Ānān ki kemāl u ma'rifet dāšteend

Der 'ilm u fazīlet 'alem efrāšteend [150b]

Her geh ki be vaşfeş beguşāyend zebān

Ez 'acz ber āb naqş ingāšteend¹³⁵⁸

وما عنه لم تُفصَحْ فَإِنَّكَ أَهْلُهُ وَأَنْتَ غَرِيبٌ عَنْهُ مَا قَلَّتْ فَاصْتَمْتُ (191)

Ve mā 'anhu lem tufşih fe-inneke ehluhu

Ve ente ġarībun 'anhu mā kulte fe'smuti

Ve mā 'anhu'daki mā mevşūldur, 'anhu lem tufşih kelimesine müte' allıkdür; ellezī lem tufşih 'anhu taqdīrindedür. İfşāh: İzhar itmek ma'nāsınadır. Mā kulte'deki mā müddet içündür.

Taqdīr-i kelām dimekdür: *Ve'l-lezī lem tufşih bel ta'cezu 'an beyānihi fe-inneke ehluhu ve şāhibuh, ve ente ba'īdun minhu mā dumte kâ'ilen 'anhu ve muşīhan iyyāh, ve izā kâne'l-emru ke-zālike fe-'alyke's-şamt.*¹³⁵⁹

El-ma'nā: **Ve mā:** Şol şey' ki. **Anhu:** Andan; ya' nī ol şeyden. **Lem tufşih:** İfşāh itmekden; ya' nī anı izhāra kâdir olmadıñ. **Fe-inneke ehluhu:** Taḥkīken sen anuñ ehlin. **Ve ente ġarībun 'anhu:** Dağı sen andan ġarībsin. **Mā kulte:** Mā-dām ki sen didiñ; ya' nī anı [izhar] eylediñ. **Fe'smuti:** Şāmit ol; ya' nī sükūt[ı] ihtiyār eyle.

Ya' nī şol şey' ki sen ta' bīr ü izāḥa kâdir degülsin, sen anuñ ehlin, ve sen andan nāşī vü bīġānesin mā-dām ki andan ḥaber viresin. Lā-cerem sükūt eyle dimekdür; zīrā ki ḥaḳīkat aña oldur ki zebān ile ta' bīrden 'ālī ve lisān-ı serī' ü'l-beyān [151a] ile tefsīrden müte' ālī olan ḥaḳīkden ḥaber vermek ḥaḳīkati bilmemekdendür; *ke-mā kāle esedullahi'l-ġālib*, 'Alī

¹³⁵⁸ Kemāl ve marifeti olanlar ve ilim ve faziletleriyle tanınmış olanlar, ne zaman ki O'nu tavsif etmeye kalkışsalar çaresizlikten suya nakış işlemiş ve O'nu vasfedememişlerdir.

¹³⁵⁹ İzhar etmediğin, hatta açıklaması konusunda âciz kaldığın sırları izhar etmediğin müddetçe o sırların ehli ve sâhibi kalacaksın. Söylediğin zaman o sırlara yabancı olursun. Durum bundan ibaretse sükūt et (sus).

ibni Ebî Tâlib, kerremallâhu vecheh, ve razıyallâhu te‘âlâ ‘anh: El-ḥaḳîḳatu keşfu sicâti'l-celâli min ğayri işâretin. Fe-keyfe¹³⁶⁰ bi'l-‘ibâreti?!¹³⁶¹ Vallâhu a‘lem.¹³⁶² Rubā‘î:

[Mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘il]

Her k’û zi nişân dâden ez Ū lâl buved

Vâkıf şode ber ḥaḳîḳat-i ḥâl buved

V’ân kes ki ḥaber dâden ez Ū mîḥ âhed

Nâ-ehl buved sukûketş efdâl buved¹³⁶³

وفي الصمتِ سمْتُ عنده جاءُ مسكَةً غدا عبْدُه من ظَنِّه خيرٌ مُسَكَّتٍ (192)

Ve fi'ş-şamti semtun ‘indehu cāhu musketi

Ġadā ‘abdehu men ṣannehu ḥayru muskiti

Semt: Ṭarîḳ ma‘nâsinadur. Evvelki **musketi** ‘aql dimekdür. İkinci **musketi** baḳıyye ma‘nâsinadur. ‘**Abdehu**'deki zâmîr ile **ṣannehu**'deki zâmîr **şamta** râci‘ dūr.

Takdîr-i kelâm dimekdür: *Ve fi'ş-şamti ṭarîḳun ve uslûbun ‘inde zālîke tetebeyyenu menziletu'l-‘aḳli şāra ‘abduhu [ve] mulāzimuhu¹³⁶⁴ men ṣannahu ḥayru baḳıyyetin ve*

¹³⁶⁰ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁶¹ Allah'ın her savaşta galip gelen aslanı olan Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in -Allah yüzünü şereflendirsin ve ondan razı olsun- şunları söylediği gibi: “Hakikat; işaret (keşif ile kalbe gelen mana) olmaksızın celâl örtülerinin açılmasıdır. Öyleyse ibârenin (sözle ifade) hali nasıl olur?!” Hz. Ali'nin ibaresi için bkz. Haydar el-Amûli, *Câmi‘u'l-Esrâr ve Menba‘u'l-Envâr; Risâletu Nakdi'n-Nukûd fî Ma‘rifeti'l-Vucûd*, neşr. Osman İsmail Yahya, Henry Eugénie Corbin, 2. Basım, Tahran: Encümen-i İran-ı Şinasi-yi Fransa, 1989, s.170.

¹³⁶² Allah daha iyi bilir.

¹³⁶³ O'nun hakkında konuşmaktan dili kesilen kişi, hâl ilmine vâkıf olmuştur. O'ndan konuşup O'nun hakkında bilgi veren kişi ise ehliyetsizdir, susması daha efdaldır.

¹³⁶⁴ Yazmada " " şeklindedir.

*evferu huşşatin.*¹³⁶⁵

El-ma' nā: **Ve fi's-şamti:** Sükûtde vardır. **Semtun:** tarîk ü üslûb. **İndehu:** Anuñ katında. **Cāhu musketi:** Rütbe-i 'aql. **Ġadā 'abduhu:** Anuñ kulu oldu. **Men:** Şol kimse ki. **Zannehu:** Şandı¹³⁶⁶ ol kimse anı. **Ĥayra muskiti:** Ĥayr-ı baqiyye [151b]; ya' nī şamtda tarîk ü üslûb vardır, rütbe-i 'aql anuñ katında şābitdür.

Ya' nī şamtda tarîk ü üslûb vardır, rütbe-i 'aql anda şābit ü zāhir olur; ol şamtuñ mülāzım u esiri olur, anı ĥayr-ı baqiyye bilen kimesne olur. *Vallāhu a'lemu bi's-şavāb, ve ileyhi'l-merci' u ve'l-me'āb.*¹³⁶⁷

*Temmet hāzihi'l-kitābu el-musemmā bi-Şerh-i Kaşīdetu't-Tā'iyye li-mevlānā kutbi'l-ārifiñ; 'Ömer İbni'l-Fāriẓ tağammedehullāhu bi-raḥmetihi'l-ġāmiẓ, li'l-merḥūmi'l-ārifi billāh Ma'rūf Efendī -raḥimehullāh- el-kāzī bi-Miṣra el-maḥrūseti sābiḳan ve'l-muteşerrifi bi-civāri'l-merḥūmi'n-nāẓimi -'aleyhime'r-raḥmetu ve'r-rizvān- 'alā yedi aẓ'afi'z-ẓu'afā, ve ḥādimi'l-fuḳarā, es-seyyid Ḥasan er-Rūmī mevṭinen ve min ḥuddāmi ḥazreti Sulṭān şeyhi İbrāhīm Gülşenī -nefa'anallāhu Te'ālā bi-berekātihim ve berekāti ḥalvātihim ve celvātihim fi'd-dunyā ve'l-āhireti bi-Muḥammedin ve ālihi ve şaḥbihi ecma'in, ve'l-ḥamdu lillāhi rabī'l-'ālemīn- fī evāyili şehri cemāziye'l-evvel senete sittetin ve 'işrīne ba'de elfin mine'l-hicreti'n-nebeviyye.*¹³⁶⁸

¹³⁶⁵ Susmakta üslup ve yol vardır ki onda (yolda) aklın mertebesi sabit olur ve (bu yol) susmanın esiri ve mülāzımıdır. Onu bilen kimse ise hayr-ı bakiyeden (bakiyenin en hayırlısı) ve hisselerin en bereketlisi olur.

¹³⁶⁶ Yazmada " " şeklindedir.

¹³⁶⁷ Allah doğruyu daha iyi bilir. Ayrıca dönüş ve yöneliş yalnızca O'nadır.

¹³⁶⁸ Ariflerin en büyüğü olan Mevlana Ömer b. Fāriẓ –Allah onu, açık olmayan rahmetine büründürsün- tarafından kaleme alınan Tā'iyye kasidesinin, Allah'ı tanıyan, eskiden Mısır kadılığı yapmış olan ve şu anda da (bu kasıdeyi) nazmedenin yakınında defnedilen Ma'rūf Efendī'ye –Allah'ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun- ait olup “Şerh-i Kaşīdetu't-Tā'iyye” olarak adlandırılan bu şerhi, zayıf kulların en zayıfı, fakirlerin hizmetçisi ve İbrahim-i Gülşenî'nin şeyhi olan hazret-i Sultan'ın, -Allahu Teâlâ, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem, ailesi ve ashabı hürmetine bize onların bereketlerinden dünya ve ahirette yararlanmayı nasip eylesin- hizmetçilerinden olan Hasan er-Rûmî tarafından hicri takvimine göre 1026 senesinin Cemaziyelevvel ayının ilk günlerinde istinsah edilip tamamlanmıştır. Ve hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

SONUÇ

Şerh geleneğine kaynaklık etmesi dolayısıyla Klasik Türk edebiyatında önemli bir yer tutan birden fazla kasîdenin sahibi olan İbnu'l-Fâriz'in *el-Kasîdetu't-Tâ'iyye* ya da *et-Tâ'iyyetu'l-Kubrâ* adlı kasîdesinin Türkçe ilk şerhi XVI. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* adlı eseridir. Şimdiye dek üzerinde bir çalışma yapılmamış olan bu şerhi inceleyip Arap harfli olan metnin çeviriyazımını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmamızda; şerh edilen kasîdenin sahibi İbnu'l-Fâriz'in hayatı ve divanı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *Tâ'iyye* hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde; yazıldığı dönemden itibaren beş farklı Arap şairi tarafından kendisine nazireler yazılmasının yanı sıra bir defa Farsçaya manzum olarak tercüme edildiğini tespit ettiğimiz *Tâ'iyye*'nin, 27'si Arapça, 5'i Farsça ve 5'i Türkçe olmak üzere 37 şerhi tespit edilmiştir. Birden fazla âlim tarafından Türkçe olarak şerh edildiğini gördüğümüz bu kasîde üzerinde yapılmış hiçbir tercümenin bulunmaması dikkatimizi çekmiş olup bu durumun, kasîdenin havi olduğu nükte, işaret ve tasavvufî sembollerin başka bir dile aktarılmasının çok kolay olmadığından kaynaklandığı düşünülmüştür.

Tâ'iyye hakkında bilgi verilmesinin ardından çalışmamıza konu olan *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* isimli şerhin yazarı olan Trabzonlu Mehmed Ma'rûf hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bu bölümde; asıl ismi el-Ma'rûf b. Muhammed olup başta *Terceme-i Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât* olmak üzere dört eser sahibi olan şârihin zaman zaman *'Ârifî* mahlasıyla Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazıp bir kısmına Reşehât tercümesinde diğer kısmına ise Tâ'iyye şerhinde yer verdiği ve milâdî 23 Ocak 1595 tarihinde vefat ettiği ortaya konmuştur.

Çalışmanın ağırlıklı kısmı olan *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin incelenmesi* başlıklı bölümde; öncelikle 761 beyitten oluşan Tâ'iyye kasîdesinin sadece 192 beytinin ele alındığı ve yaklaşık olarak 1001/1593 tarihinde telif edildiğini ortaya koyduğumuz şerhin elimizdeki tek nüshasının tam görünmesine rağmen Ma'rûf'un şerhinin bundan ibaret olmadığını düşündüren bazı hususlardan söz edilmiştir. Bu bağlamda; özellikle şerhin bir yerinde dibaceye bir göndermenin yapıldığını dikkate alarak şerhe bir dibace bölümünün yazıldığı ancak bu bölümün şu ana kadar kayıp olduğu sonucuna varılmıştır. Fakat eserin Ma'rûf'un ölümüne yakın bir tarihte yazıldığını dikkate alarak şerhin bir yerinde bir meseleye değinileceğinden bahsedildiği halde değinilmemesinin kasîdenin diğer

beyitlerinin şerh edildiği ihtimalini ispata yeterli olmadığı düşünülmüştür. Şerh metninin incelenip havi olduğu malzemenin ortaya konduğu bu bölümde; metindeki gramer terimleri, Arapça, Farsça, Türkçe söz varlığı, şerh metodu, reddiyeler, göndermeler, şârihe ait Arapça, Farsça, Türkçe şiirler, kitabî bilgiler ve belagat dair hususlar vs. ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu bağlamda; Ma'rûfun, Türkçe yazılan şerh metnlerinin genelinde takip edilen yöntemi kullandığı ancak özellikle şerhin anlam boyutunun incelendiği bölümde; şerh edilen beyit/beyitlerin Arapça olarak açıklanması ile beyit/beyitleri meydana getiren sözcükler ya da belirtme guruplarının birebir Türkçe karşılığının verilmesi olmak üzere özellikle diğer Tâ'îyye şerhlerinde hiç rastlanmayan iki kısım daha eklediği görülmüştür.

Bu şerhi diğer Tâ'îyye Kasîdesinin şerhlerinden ayıran diğer husus ise, Ma'rûfun, şerhin farklı aşamalarında bazı konularda başta Sa'duddîn el-Fergânî ve Abdurrezzâk el-Kâşânî olmak üzere daha önce kasîdeyi Arapça şerh edenleri reddetmesidir (eleştirmesidir). Bu reddiyeler yapılırken reddedilen şârihin isminin verilmemesinin yanı sıra bazen hakkında özellikle “İlmî bakımından üstün” anlamına gelen “Fâzıl” kelimesinin kullanılmasından, şârihin sadece metin merkezli bir eleştiride bulunmak istediği ve o şârihlerin yetersizliğini ifade etmeyi amaçlamadığını vurgulamak istediği; dolayısıyla onun bugünkü eleştiri etik kurallarının temelini oluşturanlardan biri sayılabileceği ve eleştiri yapmak isteyenlere bir örnek gösterilebileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, özellikle XVI. yüzyıldaki Türkçe şerhlerde sık görülen reddiye geleneği örneklerini dikkate alarak o dönemde sistemli bir tenkit anlayışı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla başta İslam Ansiklopedisi'nde yer alan “Tenkit” maddesi olmak üzere Türk edebiyatı tenkit geleneğini ele alan bazı kaynaklardaki “*Tanzimat'tan önce sistemli bir tenkit anlayışından söz etmek mümkün değildir.*”¹³⁶⁹ bilgisinin yeniden gözden geçirilmesini öneriyoruz.

Her ne kadar şârih, şerhin farklı aşamalarında önceki şârihleri eleştirmeyi ihmal etmese de onun özellikle kaynak metnin kelimelerinin incelendiği aşamada yaptığı açıklamaların bir kısmının Abdurrezzâk el- Kâşânî'nin *Keşfu'l-Vucûhi'l-Gurr li-Ma'ânî Nazmî'd-Durr*

¹³⁶⁹ Abdullah Uçman, “Tenkit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, 40: 461-462, s. 461

adlı şerhinde yapılan açıklamaların birer tercümesinden ibaret olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra “*Takdîr-i kelâm dimek olur ki*” veya “*Takdîr-i kelâm dimekdür ki*” gibi ifadelerle başlayan ve şerh edilen beyit/beyitlerin Arapça olarak açıklandığı aşamada kullanılan ifadelerin büyük bir kısmının, bazen Kâşânî, bazen de Dâvûd el-Kayserî'nin Arapça şerhlerinde yer alan ibarelerin dönüştürülmesinden ya da üzerinde küçük değişiklikler yapılarak meydana geldiği hatta bazı açıklamaların, bahsi geçen şerhlerde kullanılan cümlelerin birebir aynısı olduğu tespit edilmiştir. Şerh edilen beyit/beyitlerin geniş bir biçimde nesir olarak Türkçeye aktarıldığı aşamada yer alan açıklamaların, çoğu zaman “*Takdîr-i kelâm dimekdür ki*” veya “*Takdîr-i kelâm dimek olur ki*” gibi ifadelerin ardından gelen o Arapça ibarelerin tercümesinden ileri gitmediği, fakat bu tercümelerin genellikle bire bir veya tefsirî (genişletilmiş biçimde) yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Ma'rûf, genellikle ele aldığı beytin şerh edilme sürecini, anlamı destekleyen bir bazen iki Farsça rubai vermekle bitirmektedir. Bu aşamada yer verilen rubailerin bir kısmının Ebû Sa'îd Ebu'l-Hayr ve Molla Câmi'ye ait olduğu tespit edilse de bunların büyük bir kısmının şârihe ait olduğu sonucuna varılmıştır. Başta şârihe ait olduğunu düşündüğümüz rubailer olmak üzere, bu rubailerin büyük bir kısmının şerh edilen beytin Farsçaya tercümesinden ibaret olması dikkat çekmektedir.

Bundan hareketle, Arapça veya Farsça bir metnin Türkçe şerhini okuma ve inceleme çalışmalarının, aynı metnin bahsi geçen dillerdeki şerhleri göz önünde bulundurularak yapılması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şerhte soru-cevap yöntemine başvurulduğu görülmüştür. Bu noktada; bu yöneme başvurulmasındaki amacın, anlatımın etkili duruma getirilmesi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, şârihin hayatının bir döneminde müderrislik yapmasının bu konuda çok etkili olduğu düşünülmüştür.

Diğer şerh edebiyatı metinlerinde olduğu gibi Ma'rûf'un Tâ'iyye şerhinin, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin yanında, kasîdenin bazı Arapça ve Farsça şerhleri, divan, mesnevi, tefsir ve tasavvuf-ahlak mevzularında yazılmış olan yirmiyi aşkın eserden yararlanılarak teşekkül ettiği görülmüştür. Tüm bunlar dikkate alındığında bu şerhin, şerh literatürünün oldukça önemli eserleri arasında yer aldığını söylemek yerinde olacaktır.

Tâ'yye kasîdesinin beyitlerini ve beyitlerindeki tasavvufî makâmât ve halleri açıklayan Ma'rûf, İbnu'l-Fâriz'in anlam dünyasının yanı sıra seyr ü sülûk anlayışıyla alakalı araştırmalara katkılar sağlamıştır.

Bu tip çalışmalara öncülük eden örneklere dayanarak oluşturduğumuz şablon, şerh metinlerine nasıl yaklaşılmaması gerektiği hususunda bir fikir verebilir. Kültür, dil ve edebiyat dünyasına büyük katkı sağlayacak muhtevaya sahip olan şerh metinlerinin gün yüzüne çıkarılıp incelenmesi, yeni nesillere hazine değerinde olan o muhtevadan yararlanma kapısını aralayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdelmaksoud, Belâl. *İbnü'l-Fâriz ve İsmâil Ankaravi'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Aclûnî, Ebu'l-Fidâ İsmâîl. *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*. Thk. Abdulhamîd b. Hindâvî. 2 Cilt. Lübnan: el-Mektebe'l-Asriyye, 2000.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Medhal-i Kavâ'id*. Haz. Nevzat Özkan. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Akdağ, Ahmet. "Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl'in Kasîde-i Hamriyye Şerhi". *SOBİDER (Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı: 4 (Ekim 2017): 465-500.
- Alzyout, Hassan Abdallah. "Trabzonlu Mehmed Ma'rûf ve 'Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye' Adlı Eseri". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Sayı: 51 (Haziran 2019): 525-548.
- 'Âmilî, Bahâuddin. *El-Keşkûl*. Thk. Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Amûlî, Haydar, *Câmi'u'l-Esrâr ve Menba'u'l-Envâr; Risâletu Nakdi'n-nukûd fî Ma'rifeti'l-Vucûd*. Neşr. Osman İsmail Yahyâ, Henry Eugenie Corbin. 2. Basım. Tahran: Encümen-i İran-ı Şinasi-yi Fransa, 1989.
- Ankaravî, İsmâîl Rusûhî. *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi (Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâ'iyye)*. Haz. Mehmet Demirci. 2. Baskı. İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Atâî, Nev'izâde Atâullah Efendi. *Eş-Şekâîku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâ'îkû'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şekâ'ik*. Haz. Abdülkâdir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Ayverdi, İlhan. *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Kubbealtı Lugatı)*. Haz. Kerim Can Bayar, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2010.
- Baban-zade, Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetu'l-Ârifin: Esmâ'u'l-Mu'ellifin ve Âsâru'l-Musannifin*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.

- Bayrakdar, Mehmet. *Dâvud el-Kayserî: er-Resâil*. Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.
- Baytar, Y. Seracettin. *İbnu'l-Fârid, Hayatı ve Divânı*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, 2008.
- Beyânî, Mustafa. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Thk. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Beyzâvî Nasîrüddin. *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl, Beydâvî Tefsiri*. Çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011.
- Bolelli, Nusrettin. *Arapça Dilbilgisi Nahiv-Sarf ve Terimleri*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006.
- Bosnevî, Muhammed b. Muhammed b. Sâlih. *El-Cevheru'l-Esnâ fî Terâcimi 'Ulemâ'i ve Şu'arâ'i'l-Bosneh*. thk. Seyyid Kesrûy Hasan. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Bursalı, Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. M. A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.
- Busîrî, Ebû Abdillâh Şerefuddîn. *Dîvân*. Thk. Muhammed Seyyid Kilani, 2. Basım. Kahire: el-Babi el-Halebi, 1973.
- Çelebioğlu, Ayşegül. “Ârifî”. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. 1: 439-440. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. 2. Basım. İstanbul: Kitabevi, 2000.
- Coşkun, Menderes. *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. 1. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Cubûrî. Abdullah (haz.), *Dîvânu Ebi's-Şîs ve ahhârûh*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984.

- Cürcani, Seyyid Şerîf Hanefî. *Ta'rifat: Tasavvuf İstılahları*. Çev. Abdülaziz Mecdi Tolun; Tercüme ve notlarla yayına haz. Abdurrahman Acer. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Deliktaş, Süleyman. *Salahaddin-i Uşşaki ve Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 1990.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. 11. Basım. Ankara: TDK Yayınları, 2016.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 1983.
- Emre, Ahmet Cevat. *Türkçe Sarf ve Nahiv: Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*. Haz. Gülden Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız, Ankara: TDK Yayınları, 2004.
- Ergun, S. Nüzhet. *Türk Şairleri*. 4 Cilt. İstanbul: y.y., 1936.
- Erverdi, Ezel – Kutlu, Mustafa – Doğan, Mehmet – Erdem, Abubekir. “Ârifî (Trabzonlu)”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*. 1: 158-159. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.
- Fergânî, Sa‘duddîn, *Munteha'l-Medârik*. Mustafa Yalçinkaya (çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Fergāni, Sa‘duddin. *Munteha'l-Medârik fî Şerhi Tá'ıyyeti İbni'l-Fâriz*. 2 Cilt. Thk. Asım el-Keyyâli. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-‘Âlemiyye, 2007.
- Fergânî, Sa‘ıduddin. *Meşâriku'd-Derârî: Şerh-i Tá'ıyye-i İbn-i Fâriz*. Tashih ve ta‘lik: Celâluddîn Âştiyânî. Kum: Defter-i Tebligât-ı İslâmî, 1379/1960.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi‘u'd-durûsi'l-‘Arabiyye*, 33. Basım. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-‘Asriyye, 1997.
- Güllüce, Fatih. *Mehmed Nâzım Paşa'nın İbn Fâriz Tercümesi ve Şerhi: Metin ve İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2008.
- Hilmî, Muhammed Mustafa. *İbnu'l-Fâriz ve'l-Hubbu'l-İlâhî*. 2. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Me‘ârif, Tarihsiz.

İsfehânî. Sâ'inüddin Ali İbn Muhammed et-Türke. *Şerhu Nazmi'd-Durer: Şerh-i Kasîde-i Tâ'iyye-i Kubra-ı İbn-i Fâriz*. Thk. Ekrem Cûdî Ni'metî, Tahran: Merkez-i Neşr-i Mirâs-ı Mekûb, 1384/2005.

İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'u Ebnâ'i'z-Zamân Mimmâ Şebete bi'N-naqli evi'S-semâ' ev Eşbetehu'l-'Ayân*. Thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.

İbnu'l-Hatîb, Muhammed b. Kâsım. *Ravzu'l-ahyâr el-Muntehab min Rabî'i'l-Ebrâr*. Halep: Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, 2002.

İbnu'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed. *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. Thk. Mahmûd Arnaût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.

İbnu's-Şerîf, Mehmed Ma'rûf. *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye*. Nuruosmaniye, 4007/1: 1b-151b. Süleymaniye Kütüphanesi.

İbnu's-Şerîf, Mehmed Ma'rûf. *Tercüme-i Reşehât*. Selimiye, 4637: 1b-347b. Edirne Selimiye Kütüphanesi.

İbnülemin, Mahmûd Kemâl. *Son Asır Türk Şâirleri*. 3 Cilt. 3. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

İnce, Muhammet. *İbnü'l-Fâriz'ın Hamriyye Kasîdesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2018.

Kanar, Mehmet. *Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Rubailer*. İstanbul: Şule Yayınları, 2013.

Kanar, Mehmet. *Hâfiz-ı Şîrâzî'den Gazeller*.
https://issuu.com/ihramcizade/docs/h_f_z-ir_z_den_100_gaze
[erişim tarihi: 14/02/2018].

Karabulut, Ali Rıza. *El-Mahtûâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi*. 3 Cilt. Kayseri: y.y., 2005.

- Kāşânî, Abdurrezzâk. *Keşfu'l-Vucûhi'l-Gurr li-Me'ânî Nazmî'd-Durr*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Kâtib Çelebi, Hâcî Halîfe Mustafâ. *Fezleke-i Kâtib Çelebi*. 2 Cilt. İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbaası, 1287/1870.
- Kâtib Çelebi, Hâcî Halîfe Mustafâ. *Keşfu'z-Zunûn 'An Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*. Nşr. Mehmet Yaltkaya – Rifat Bilge. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1941.
- Kayserî, Dâvûd b. Mahmûd. *Şerhu Tâ'ıyyeti İbni'l-Fâriz el-Kubrâ*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Mu'ellifin: Teracimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî.
- Keyyâlî, Âsim İbrahim. *El-Hakâ'iku'l-İlâhiyye fî Tâ'ıyyâti's-Sûfiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.
- Kınalızâde, Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. Thk. İbrahim Kutluk. 2. Baskı. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1978.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edib (haz.). *Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Mahmûd, Abdulhâlik. *Tâ'ıyyetu İbni'l-Fârizi'l-Kubrâ ve Şurûhuhâ fî'l-Arabiyye*, 1. Baskı. Kâhire: Ayn Li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'ıyye, 2009.
- Maksudoğlu, Mehmet. *Arapça Dilbilgisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. Haz. Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî. *Mesnevî*. Defter: 5/590. Haz. Adnan Karaismailoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

- Molla Câmi, Abdurrahman. *Levâ'ih*. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1174.
- Molla Câmi, Abdurrahman. *Silsiletu'z-Zeheb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, nr. 159.
- Molla Câmi, Abdurrahman. *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 4209.
- Molla Câmi, Abdurrahman. *Şerh-i Kasîde-i Tâ'iyye-i Fâriziyye*. Süleymâniye Kütüphanesi. Ayasofya Koleksiyonu. nr. 4209/7.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâşatu'l-Eşer fî A'yânî'l-Karnî'l-Hâdî 'Aşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matba'atu'l-Vehbiyye, 1868.
- Mutenebbî, Ebu't-Tayyib. *Divanu'l-Mutenebbi*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1983.
- Öteleş, Zeliha. *Abdülganî en-Nâblusî Şerhi Bağlamında İbnü'l-Fâriz'ın Kasîde-i Tâ'iyye'sinde Seyr u Sülûk*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- Özсарay, Mustafa. *Reşehat: Hayat Pınarından Can Damlaları*. 2. Basım, İstanbul: Semerkand, 2006.
- Sa'di-i Şîrâzî. *Gülistân*. London: Dârü'l-Hukûmet (Printed For Parbury Allen, And Co.), 1827.
- Saraç, M. A. Yekta. "Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. XXX, İstanbul, 2003, s. 445-468.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. 12. Basım. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları, 2014.
- Sibt İbni'l-Fâriz, Şeyh Alî b. Yusuf. "Dîbâcetu'd-Dîvân". *Dîvânu İbni'l-Fâriz*. Thk. Abdulhâlik Mahmûd. 2-35. 3. Baskı. Kâhire: Mektebetu'l-Âdâb, 2007.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Reddiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007. 34: 516-521.

- Şemseddin Sami. *Kāmûs-ı Türkî*. Haz. Gündoğdu, Raşit – Niyazi Adıgüzel – Ebul Faruk Önal. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2011.
- Şemseddin Sami. *Kāmûsü'l-A'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1308/1891.
- Şimşek, Sultan. “Şâirlerin Efendisi Kimliğiyle İbnu'l-Fârid ve Kasîde-i Râiyyesi'nin Arap Belagati Açısından Tahlili”. *Suî Araştırmaları -Sufi Studies*. Sayı: 14, Manisa: 2016, s.33-54.
- Tansel, Fevziye Abdullah. “XX. Asır Edebiyatı'nın Unutulmaması Gerekli Şâirlerden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939)”. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, ss. 265-282. Sayı: 3, 1977.
- Tosun, Necdet. “Reşehât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2008, c. 35, s. 8-9.
- Taşcı, Hülya Canpolat. “Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, ss. 72-97. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Haz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatçı. 2 Cilt. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2003.
- Uçman, Abdullah. “Tenkit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. 40: 461-462.
- Uludağ, Süleyman. “İbnu'l-Fâriz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 40-42. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Uzun, Tacettin. *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2012.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

- Yıldırım, Yusuf. “Abdülmecîd-i Sivasî’nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi”. *İSTEM (İslâm, Sanaat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi) Dergisi*, Sayı: 25, 2015, s. 151-175.
- Yılmaz, Ozan (haz.). *Sûdî Bosnevî, Gûlistan Şerhi*, 1. Basım. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Ozan. “Bir Münekkit Var Şarihten İçeri Türk Şerh Edebiyatı’nda “Reddiye” Geleneği ve Sudî-i Bosnevî Örneği”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 7. İstanbul 2011, 107-154.
- Yılmaz, Ozan. “Klâsik Şerh Edebiyat Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2007, 271-304.
- Yüksel, Murat. *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*. 3 Cilt. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993.
- Zehebî, Şemsuddîn. *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*. Thk. Muhammed eş-Şebrâvî. 18 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Ziriklî, Hayruddîn. *El-A’lâm: Kāmûsu’t-Terâcimi li-Eşheri’r-Ricâli ve’N-nisâ mine’l-‘Arabi’l-Mubta’rribîne ve’l-Musteşrikin*. 8 Cilt. 15. Baskı. Beyrut: Dâru'l-‘İlm li’l-Melâyîn, 2002.

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

A

Abdulganî en-Nâblusî 5,15 , 16
Abdullâh Abdî b. Muhammed el-Bosnevî 15
Abdurrahîm b. Alî er-Rûmî 16
Abdurrezzâk el-Kâşânî 13, 114 , 465
Abdusselâm b. Numan b. Halîl 2
Abû Abdillâh Muhamme el-Harrâk 17
Afifuddîn Süleymân b. Alî et-Telmesânî 13
Ahmed b. Abdurrezzâk et-Tantarânî 1
Ahmed Nâcî 3
Alâiyyevî Kara Mustafâ b. Abdullâh 3
‘Alî ibni Ebî Tâllib 462
‘*Amr* ,305 ,116 ,84 , 357
Ali b. ‘Atiyye b. Hasan el-Hamevî el-Heytî :Ali b. ‘Atiyye b. Hasan el-Hamevî el-Heytî 14
Alî b. Hicâzî b. Muhammed el-Beyyûmî 16
Alî b. Hüseyin 23 , 36
Alî Rıza Karabulut 27 , 32
Ali Salâhaddin Yiğitoğlu 5
Âmid 25
‘Âmir b. ‘Âmir el-Basrî 17
‘Ârifî 1, 21, 32

B

Baba Çelebi 24
Bâyezîd-i Beştâmî 409
Bayramiye 27

Beyânî 21 , 23 ,27 , 29
Beyazıt 30
Beyzâvî 147 , 203
Bulak 31
Bürde 1, 143 , 174 , 448
Bursa 25
Bursalı Mehmed Tahir 21, 25 , 27 , 32
Bûsîrî 1 , 173

C

Câmî,366 ,338 ,325 ,308 ,289 ,284 ,
,392 ,391 ,387 ,379 ,378 ,376 ,372
460 ,438 ,431 ,429 ,427 ,410 ,398
Cüneyd-i Bağdâdî 409

D

Dâvûd b. Mahmûd el-Kayserî 14 , 118
Dâvûd-i Kayşarî 406
Dimaşk 156 ,155 , 406
Diyarbakır 25

E

Ebû Nasr Muhammed b. Abdurrihmân el-Hemezânî 16
Ebû Zeyd es-Serûcî 12
Efrâyim 164 ,148 , 258
El-Celâl Muhammed b. Abdurrahmân el-Kazvînî eş-Şâfi’î 14
El-Hüseyin b. Ahmed el-Fetî et-Tebrîzî 16
el-Ma’rûf b. Mehmed b. eş-Şerîf b. Abdluganî 6

Esad Efendî 32

Eş-Şems el-Bestâmî el-Mâlikî 15

Eyle 156 ,155 ,147 ,106 , 203

Eyyüb 208

F

Fahrüddîn Alî Safî b. Hüseyin Vâiz-i
Kâşifî 27

Fergânî 348 ,256 ,166 ,148 ,147 , 406

Ferîdüddîn el-‘ Aṭṭâr 419

Filistîn 155 ,147 , 203

Fir‘avn 200 ,155 ,150 , 203

H

Hâce Ubeydullâh 28

Hamriyye 16 ,9 ,8 ,5 ,3 ,2 , 199

Harîrî 12

Hârûn 155 , 203

Hasan Çelebi 29 ,27 ,24 ,23 ,22 ,21 ,
33

Hasan er-Rûmî 463

Haseki 25

Ḥazret-i İbrâhîm 206

Ḥazret-i Mûsâ 155 ,150 ,148 ,147 ,
258 ,203 ,200 ,199 ,197 ,164

Ḥazret-i Şu‘ayb 203

Ḥazret-i Yûşac 258 ,164 ,148 ,

Hız. Muhammed 12

I

III. Murâd 29

İ

İbn Farîz 3 , 4

İbnu'l-‘Abbâs b. Alî el-Me‘errî 16

İbnu'l-Fârîz i, vii, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11,
12, 14, 19, 24, 26, 36, 37, 38, 131, 172,
464, 467, 470

İbnu'n-Nahvî 1

İbnülemin Mahmud Kemal Inal 5

İbrâhîm 402 ,175 ,139 , 403

İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-
Hanefî el-Halebî 14

İbrâhîm Gülşenî 463

İsmail b. Ahmed er-Rüsuhi el-
Ankaravî 3 , 18

İsma‘il b. İbrâhîm b. Temcîd 18

İsmail Hakkı Bursevî 19

İzmir 25 , 29

K

Ka‘b b. Zuheyr 1

Kâhire 26 ,25 ,16 ,13 ,10 ,8 , 470

Kara Mustafâ el-‘Alâî 16

Karâfe 9

Kâşânî 117 ,116 ,115 ,114 ,113 ,39 ,
465 ,405 ,170 ,145 ,119 ,118

Ḳâşânî 334 ,198 ,167 ,149 , 405 406

Kâtib Çelebi 22

Kayserî 170 ,145 ,119 ,118 ,40 ,39 ,
468 ,465 ,179

L

Leylâ 160 , 261

M

Manisa 184 ,30 ,29 ,4 , 472

Ma‘rûf Efendî 463

Ma‘rûf 28 ,27 ,26 ,25 ,24 ,23 ,21 ,6 ,
41 ,40 ,39 ,38 ,37 ,36 ,35 ,34 ,33 29

‘132 ‘131 ‘130 ‘129 ‘124 ‘122 ‘113 ‘42
‘144 ‘143 ‘139 ‘138 ‘137 ‘136 ‘135
‘156 ‘155 ‘154 ‘149 ‘147 ‘146 ‘145
466 ‘465 ‘464 ‘174 ‘171 ‘166 ‘163

Mecnûn 160 ‘ 261

Mehmed Ma‘rûf 6, 18 21, 22, 23, 36,
38, 42, 110, 111, 114

Mehmed Nazım 3 ‘ 4

Mehmed Sa‘îd 3

Mehmed Süreyya 25 ‘22 ‘ 26

Merve 12

Mevlânâ 156 ‘155 ‘ 406

Mısır 155 ‘37 ‘36 ‘31 ‘25 ‘21 ‘9 ‘3 ‘
463

MıŖır 156 ‘155 ‘147 ‘ 203

Micdel 155 ‘ 203

Muhammed b. Abdilkebîr el-Kettânî 17

Muhammed b. İŖhâk 17

Muhammed b. Ömer el-‘Alemî 15

Muhammed Emîn 21 ‘14 ‘ 37

Muᖅammed Pârsâ 407 ‘166

Muhibbî 37 ‘26 ‘25 ‘24 ‘22 ‘21 ‘ 38

Mukattam 9

Munferice 1

Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî 16

Mustafâ b. Murâd el-YeniŖehrî 19

Mustafâ Hulûsî Alâiyyevî 3

Mustafa Özsaray 23 ‘ 32

Mustafâ RüŖdî 20

Müezzinzâde Hafız Ahmed PaŖa 26

N

NakŖibendî 27 ‘23 ‘ 28

Necip Fazıl Kısakürek 32

Nev‘izâde Atâî 26 ‘24 ‘22 ‘

Hz.Nûn 164 ‘148 ‘ 258

Nureddin Ali b. Sultân Muhammed 15

Ö

Ömer b. Abdulvehhâb el-‘Arzî 15

Ömer b. Ishâh el-Gazvî 14

‘Ömer İbni'l-FâriŖ 463

‘Ömer İbnu'l-FâriŖ 182

R

Resûlzâde 3

ReŖehât vi, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 38, 132, 134, 464,
472

Ruknuddîn eŖ-Ŗîrâzî 15

Ruknuddîn-i Ŗîrâzî 406

Rûm 156 ‘155 ‘ 406

S

Sa ‘duddîn el-Fergânî 145 ‘17 ‘13 ‘ 170

Sadık Yazar 36 ‘1 ‘ 37

Sadruddîn ‘Alî el-Asfahânî 14

Ŗadruddîn-i Kânevî 406

Sa‘duddîn Sa‘îd b. Muhammed b.

Ahmed el-Karabâğî 18

Safâ 12

Sâi‘nuddin Ali b. Muhammed et-Türke
14, 17

Salâhî 3

Serûcî 12

Sînâ 203 ‘155 ‘147 ‘ 204

Sinân PaŖa 25

Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. İshâk el-Hindî 14

Sultan Süleyman 24

Sühâ 313

Süleymaniye 27 ,19 ,18 ,17 ,15 ,14 ,6 ,
199 ,174 ,171 ,123 ,36 ,32 ,31 ,30 ,29

Ş

Şâh Efendi 24

Şâm 208

Şemseddin Sâmî 26

Şeyh Ali 9

Şifâî Mehmed Dede 3

T

Tâ'îyye ,i, vii, 4, 5, 6, 11, 13, 15, 16,
17, 18, 19, 21, 24, 32, 34, 36, 37, 38,
39, 83, 122, 123, 132, 133, 137, 138,
145, 147, 154, 155, 165, 169, 170, 171,
204, 205, 207, 209, 210, 212, 214, 215,
216, 217, 219, 221, 222, 223, 226, 227,

228, 230, 232, 234 ,244 ,243 ,236 ,
,255 ,253 ,252 ,250 ,249 ,248 ,247
,271 ,269 ,267 ,265 ,264 ,259 ,257
,280 ,279 ,277 ,276 ,275 ,273 ,272
,291 ,289 ,288 ,286 ,285 ,283 ,282
466 ,464 ,297 ,295 ,294 ,292

Topkapı 30 ,29 ,31

Trabzonlu Mehmed Ma'rûf ,i, vii, 5, 6,
21, 37, 175, 464

Taberiyye 155 ,203

Y

Ya'kûb 207 ,80 ,208

Yûsuf 164 ,148 ,258

Z

Zeyd 312 ,305 ,371

Zeynu'l-Âbidîn b. Abdurraûf el-Minâvî
el-Misrî 15

Züheyr 298

ÖZGEÇMİŞ

Hassan Abdallah Alzyout 08/10/ 1987 tarihinde Ürdün'ün İrbid şehrinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra 2005 yılında Yarmouk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans eğitime başladı. 2009 yılında mezun olduktan sonra 2010 yılında Ankara Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi TÖMER'de Türkçe eğitime başlayıp 2011 yılında mezun oldu. Aynı yılda Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2013 yılında mezun oldu. 2016 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı doktora programına başlayan Alzyout 2018 yılında yatay geçişle Sakarya Üniversitesine geçmiş olup halen burada eğitime devam etmektedir. 2013-2016 yılları arasında Ürdün/Yarmouk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sami ve Doğu Dilleri Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmış olan Alzyout evli ve bir çocuk babasıdır.